א) כתב-יד עברי, ל' בהרדק

ב) דמיון יהודי: עזרה גולדין

ג) מיסטיק עברי: י"ח ברנר

Bar code on back end paper

5.

מספרי

אהרן הלוי הירץ

לונדון

תשכ״י לפ״ק

ג. בהרב.

כתב־יד עברי.

ספור היסטורי.

תרגום

י. גרזובסקי.

ספר ראשון.

הוצאת „תושיה".

פיעטרקוב. תר״ס.

בדפוס שלמה בעלכאטאווסקי.

КСАВЪ - ІОДЪ ИВРИ

т. е. Еврейскій манускриптъ.

Соч. Г. Богрова.

Перев. І. ГРАЗОВСКАГО.

КНИГА 1-ая.

Изданіе „ТУШІЯ".

ПЕТРОКОВЪ. 1900.

Типографія Ш. Белхатовскаго.

Дозволено Цензурою,
Варшава 16 Ноября 1899 г.

* *
*

הספור הזה, „כתב־יד עברי," נוגע על נקלה במקרים מעציבים אחדים בחיי היהודים בפולַניה ואוקרַינה במאה הי"ז. המקרים המסֻפרים בו נוגעים אל תקופת זינוביה בוגדאן חמֶלניצקי, אשר חייו הפרטיים אחוזים וסבוכים במהלך מקרי הימים ההם.

הספר הזה, כתב־יד עברי, איננו ספר דברי הימים מסֻדר, כי אם זכרונות משפחה אחת, והזכרונות האלה שופכים אור בכלל על יחס העמים השונים, אשר ישבו באוקרינה, ביניהם, ועל יחס העמים האלה ופלגותיהם אל היהודים בפרט. הזכרונות האלה נוגעים גם באנשים ובמקרים אחדים אחרים, אשר להשפעתם יש ערך נכר בגורל היהודים בכלל או בפרט בזמן ההוא. והיהודים לקחו חלק נכר ונכבד בחזיון ההיסטורי המעציב אשר קרה בעת ההוא. הם, היהודים, היו כקרבן אשם, כשעיר המשתלח בזרמת תקופת־הדמים ההיא.

מקום החזיון – פולניה ואוקרינה. המצחקים והפועלים בחזיון – הישועים, הפאנים, היהודים והקזקים.

במערכת חמר הטבע הרב הכללי, בכל חלקיה הדקים הפרטיים ובכל מקריה השונים והבודדים יש סדר מדֻיק והשתלשלות נכונה וחקים קבועים התלויים בערך המספרים, הכחות והיחסים. והֶרס הערך והיחס יוליד פגעים ומכשולים, והם יולידו חזיונות ידועים, והחזיונות האלה מולידים גם מצדם הרס ערך המשקלת והשִׁווי.

ההיסטוריה האנושית – היא מערכת הריסות ערך השוויים המדיניים והחברותים ותולדותיהם ההכרחיות – הפגעים והחזיונות.

כל היוצא מגדר הסדר – איננו טבעי; כל אשר איננו

* * *

טבעי – הוא סבלות; וכל אשר הוא סבלות – איננו חזק ואיננו מתמיד.

כן הוא חק התבל מעולם.

ולמען הוכיח את המשפט הישן והנושן, אך גם האמתי והמַחכים הזה, הקדמנו לספר הזכרון מבוא אחד, ובו נתנו השקפה קטנה על מצב העמים השונים אשר גרו אז בפולניה ואוקרינה ועל יחסם אשר יצא מגדר הסדר והטבע.

נקוה כי הקורא המבין לא יפסח על הפרק הזה גם אם יראה לו כיבש וצנום.

פרק א.

מנגינה היסטורית.

מי זה איננו יודע ומכיר מנהגי ואפני מעשי בני לויאולה החשוכים! מי איננו יודע את הדרך הנלוזה והבוגדה אשר בחרה לה חברת הישועים מעת הוסדה למען השיג את מטרותיה! מי לא ירעד וירגז בשוותו לנגד עיני שכלו את תקופות השמדים הקתולים האכזרים, את תקופות שלטון ממלאי מקום פטר הקדוש, אפיפיורי הוטיקאן, את תקופות משפטי הדת, האינקויזיציה העקובה מדם והנוסדה על צבורי חללי הכופרים ועל מדורות התפתה אשר המציאו בני החברה הזאת – האוטו־דא־פֶה!

„האינקויזיציה – קורא אחד מליצינו ומשוררינו בימי הבינים אשר גם עליו עברה רעת האינקויזיציה – היא מפלצת נוראה אשר ממראיה חתו כבירי כח, ומפני שמה נחתה אירופה כלה, לבה יצוק כמו אבן, גרמיה מטילי ברזל, קשקשותיה חרבות לטושות ובשרה ופרסותיה נחושה, אלפי כנפים לה, סרוחות וטבולות בראש פתנים, כֻּלה מלאה רעל ומחמת תנינים נפשה רויה, דמיונה כאריה משחית וכנחש צפעוני, שִׁניה חדו מזאבי ערב ובשריקותיה תמית כשרף מעופף, מעיניה ומגרונה יפוצו נהרי נחלי אש, כנשר תעוף, תטוש א״י טרף, – במעופה תכסה את עין הארץ, תוביש פני שמש צהרים, כי בצלה תכסהו אפל וכימי מצרים ימש חשך. כל מקום אשר אליו תכונן מעופה, כל שדה ברכה אשר עליו תרים פעמיה, כל עץ פורח אשר עליו תציג כף רגלה – ייבש, יבול ולנצח יחוב. תפתח פיה

ומנשמת אפה תתן קטב ותהפך את הארץ למדבר שממה, לא יחיה כל נטע ולא יעלה כל עשב".

כבד מאד להוסיף עוד על התמונה הנוראה הזאת והציור המדיק הזה!

והחיה הנוראה הזאת לא חדלה מרחף בכנפיה הטבולות בראש פתנים על אדמת פולניה מעת אשר הכניסו שמה את הדת הקתולית בימי מסטיסלב הרביעי בשנת 964. יש אשר התרוממה ברעש על כנפיה השחורות למעלה ויש אשר ירדה לארץ ובדממה זחלה מכל עברים ותשרץ בכל מקום. אך פולניה החפשית, השקטה והישרה בעת ההיא התקוממה כפעם בפעם ותדחה בחזק היד ובזרוע נטויה את הזעומה הזאת לאחור. ובשנת 1436 בימי ולדיסלב הקצר הצליחה החיה האורבת הזאת להכּנס אל תוך ארץ פולניה, לתפש לה שם מקום ולמצא לה מעון תמידי; ובבואה שמה שלחה עד מהרה החוצה את צפרניה החדות ותַּראה את עקצה המלא רעל. פולניה הרגישה את הסכנה הנשקפת לה מהחיה הרעה השוכנת בתוכה, ובשנת 1541 בימי סיגיזמונד הראשון גרשה מגבולותיה את השפיפון בעל אלפי הראשים הזה. אך החיה הערומה והשואפת לדמים הזאת הצליחה בכל זאת לחדר אל פולניה עוד הפעם ולהכות שם שרשים לארך ימים. המקרה הרע הזה קרה אחרי מות המלך הישר סטיפאן בַּטורי בימי המלך סיגיזמונד אוגוסט השלישי בשנת 1586. המלך הזה היה קנאי פחדן, עבד נאמן לכל הבלים, מגין בכל כחותיו על הקתוליות ורודף את כל האמונות האחרות, אוהב את עצמו, גאה וגבה לב. השליט הרע הזה הניח יסוד לכל המרירות הרבות, לכל המהומות והנבלות אשר נעשו בפולניה תחת מסכת האמונה, לכל הרדיפות והשעבודים אשר רדפו ושעבדו את כל ההמון. בקצרה – הוא הניח יסוד לכל המהפכות המדיניות, החברותיות, האיקונומיות והדתיות אשר על ידיהן התמוטטה מעט מעט כל ארץ פולניה, עד כי נפלה כלה, עד כי בא קצה המדיני.

והחיה הנוראה הזאת השתרעה, אחרי אשר הכתה שרשיה בתוך הממשלה, ותתפשט על פני הארץ מסביב. היא שרה

שירים נעימים מַחניפים באזני סיגיזמונד אוגוסט, ותָשב רוח קרה על פני מרומי עם הארץ, על פני האצילים והאפרתים, על פני הגבורים והחכמים, ומעט מעט הכניסה אל תחת צל כנפיה השחורות את כל האצילים והאדונים אשר בממלכה. בזהירות רבה פשטה את כפותיה הרבות, הם הישועים הערומים, אל בני האמונות האחרות אשר בממלכה ואל המון העם, בדעתה כי שם תמצא לה די טרף למלאות את בטנה אשר לא תדע שבעה. והטורפת הערומה הזאת ידעה לתת לכפותיה גם רֹך וענג, ותקח בכפותיה גם את חִנוך צעירי האצילים, ובערמתה הרבה ובחלקת שפתיה נתנה בלבות הצעירים קנאה יתרה ושנאה עזה להאהבה האנושית במובנה הרחב. בפלפולי הבל, במשפטים עקשים, בסברות שוא ושקר, במאמרים הפוכים ומזֻיפים מכתבי הקדש הראו לתלמידיהם הצעירים והרכים את צדקת השררה והעבדות, את צדקת פלינת האנשים לפלגות. הם הוכיחו לחניכיהם בהוכחות שוא, כי צדקת הכח הוא הצדק האמתי, התקיף הוא הצדיק, ואכזריות ורשע — הטוב המחלט.

וגם בפולניה, כמו בכל מקום אשר חדרה שמה החיה האכזריה הזאת, השחיתה את החלקה הטובה מנפש ועד בשר ותשעבד את האנושיות כלה לה, לתועלתה, למטרותיה ולשאיפותיה. ומטרתה היתה להכנים את כל בני האדם אל תחת כנפי הדת הקתולית, ולהכניע את כל הקתולים ולשומם מרמס תחת רגלי היושב על כסא פטר הקדוש.

הם חפצו כי לכל האנשים יחד יהיה אך פה אחד אשר שפתיו תנשקנה יומם ולילה את עפר רגלי המושל היחידי אדון העולם, — האפיפיור הוטיקאני.

ובפולניה הרחבה ועל גבולותיה ישבו גם יהודים. וגם בני אמונת היונים, הם הפרַוָסלַוים, ישבו שם במספר לא מעט. חיי בני האמונות האלה לא היו טובים, ובעת האחרונה היו גם רעים מאד.

היהודים עבדו במוחם המחֻדד והמפֻתח על שדה המסחר; עבדו, עמלו, יגעו, נעו ונדו ואגרו פרוטות, למען יוכלו לקנות בהן את זכות ההויה מאחד האצילים. ולהם נתנה הרשות לחיות

כאשר ירשה בעל כּוורות להרודה המנסה והחרוץ לשרת את הדבורים ולקחת מהן את מאכלן היחידי, את הדבש, בעתו; ורב בני אמונת היונים היו המְשֻׁלָּמִים א) אשר היו קשורים בעבותות וכבלי ברזל אל אדמת אדוניהם. גם המשלמים עבדו אך לא במוחם, כי אם בידיהם ובשכמם: הם הוציאו בזעת אפם מאדמת אדוניהם האצילים־הפאנים את כל אשר יכל האדם להוציא מן האדמה. הם בעצמם אכלו וימלאו את בטניהם בתבן ובקליפת עץ, ואת כל הבר הכניסו אל אסם הפאן ארונם. גם להמשלמים נתנה רשות להיות ולחיות כאשר ירשה בעל הכורת לדבורים העובדות ומאספות דבש לחיות עד בוא עתן, ואם אך תעזנה הדבורים להתמרמר נגד החמס אשר יחמסן אדונן, אם אך תתרשינה לנגע בדבש למלא בו את בטנן הריקה, וחנק אותן אדונן עד מהרה בעשן חמס ושוד הממית ומכלה.

כה חיו והתקימו בני האמונות האחרות, הודות לתועלת האיקונומית אשר הביאו לפאנים הקתולים, אדוני הארץ ומושליה.

אולם הישועים לא שמו לבם אל השאלות האיקונומיות, כי מה להם ולהן! האדם הוא בעיניהם ככלי, כמכונה, כגולם מקשיב, כפגר מתהלך; ואת האיש אשר לא יכלו להפכו ולעשותו לפגר־מתהלך, הפכוהו – לפגר־מת; כן הוא חק לויאולה.

„כל אשר איננו אתנו הוא – נגדנו!" – כן החליטו הישועים פעם אחת, ולמן העת ההיא לא חדלו מהפך את האנשים לפגרים־מתהלכים או לפגרים־מתים.

הישועים לא חפצו עוד כלל ולא עלה על לבם לנסות להביא גם את היהודים יושבי פולניה אל תחת כנפי הקתוליות. הם ידעו משכבר הימים את העם קשה הערף הזה; העם הזה הקהה את שִׁני החיה הנוראה ואת צפרניה ועקצה; העם הזה הלך בגולה, עֻנה בענויים קשים רעים ומרים – ונשאר חי וקים, על מוקדי אש העלוהו, שרפוהו לעפר ואפר ואת האפר פזרו על כנפי רוח, אך האפר הזה, כצפור החול, שב להתחיה ויצמח,

א) משלם – עבד קנין כסף, Крѣпостной.

ויגדל, ויפרה על פני הארץ ויסבל וישא – ולא עזב את מסורות אבותיו ואת חקיו ומנהגיו ונמוסיו המיֻחדים והנבדלים מחקי עם ועם ומנהגיהם ונמוסיהם. הוא שחק לכל צרותיו ויבזה לרודפיו, ללוחציו ולמעניו. היהודים – הם היהודי הנצחי אשר יחיה חיים מרודים, אבל – נצחים. ולכן החליטו הישועים לשים את לבם אל המשלמים הפרוסלַוים, להכניסם על כרחם אל תחת כנפי הדת הקתולית, וככלי למלאכתם הזרה ועבודתם הנכריה הזאת בחרו את היהודים.

תחבלת און ומחשבת תפתה כאלה יכלה אך ערמת הישועים להמציא ולחבל.

עוד במאה הי"ג התאמצו האפפיורים אינוקינטי השלישי, ואחריו אינוקינטי הרביעי ובפרט גריגואר השמיני, להכנים את הרוסים היונים אל חיק הקתוליות, אך כל עמלם היה לשוא. אז לקחו הישועים עליהם את העבודה הקשה והכבדה הזאת, ויחלו לחפר בחשכה, כחפרפרות, תעלות ומנהרות תחת יסודות הדת הפרוסלוית, ובשנת 1595 גמרו את עבודתם החשוכה הראשונה, ובעזרת טפסרי סיגיזמונד השלישי – יוחנן הטרנובי, פטר סקרגי ובירנרד גולינסקי – ועל ידי מרוחיהם ופתוייהם פעלו על האספה הקיובית, לאמר, על היֶפיסקופ קיריל ובני סיעתו, להסכים ולהחליט לאַחד את שתי האמונות הנוצריות, את הקתולית והפרוסלוית יחד. והיפיסקופ קיריל עם יפיסקופ איפאטיה מְוֹלַדימיר הלכו כצירים לרומה, ובשם כהני הפרוסלוים בקשו את האפפיור קלימֶנטי השמיני לספח על פי תנאים ידועים גם את הכנסת הפרוסלוית אל שלטונו וכי יהיה לראש גם להם. התנאים האלה בכלל היו אך, כי שתי הכנסיות צריכות להיות יחד קדושות, שתיהן יחד צריכות לְהֵחשב לנכונות ומצילות את הנפש, בקצרה – לחשב ליסודות האמונה לא את הנמוסים כי אם את העיקרים. האפפיור ידע היטב את כל רשת המרמה הזאת ויסכים בשמחה לבקשת הצירים וישביעם, כי יהיו נאמנים לכסא קדשו. הנה זאת היתה ראשית האוּניון א), ומהעת ההיא נראו על

א) אוניון – ברית התאחדות.

אדמת פולניה בתי כנסיות של בני האוניון. הקתולים הנאמנים לאמונתם התפללו בבתי כנסיותיהם והפרוסלוים הארוקים, אשר לא נטו אחרי הברית החדשה הזאת, התפללו בבתי כנסיותיהם במקדם, ואלה אשר קבלו עליהם את ערבובית שתי הדתות התפללו בבתי כנסיות חדשים של האוניון.

למראה עין קמה דממה, שלום ושלוה ומנוחה שלמה בחיק הנוצריות בפולניה, אבל באמת לא כן היה הדבר. באמת היה האוניון אך תחבלת מרמה ומזמת און אשר חבלו ויזמו הישועים הערומים להטות את לבב העם אל האמונה הקתולית. התחבולה הזאת היתה תנועת כף החיה הנוראה אשר תתקרב בזהירות ובזריזות אל טרפה ונכונה להתנפל עליו ולאחוז בחזקה בין צפרניה החדות והחזקות כי לא יוכל עוד להמָלט ממנה. והכהנים הפרוסלוים אשר לא ראו כל סכנה לאמונתם ברוח האוניון הסכימו לו ולא התנגדו. וידרשו מהם כי יחתמו בכתב על הסכמתם זאת, והם לא נזהרו ויחתמו על הניָרות הריקים אשר הגישו לפניהם, ועל הנירות האלה כתבו הישועים אחרי כן לא את הדברים אשר הסכימו להם הכהנים הפרוסלוים, כי אם הודאתם: כי הכסא הקדוש ברומה הוא ראש וראשון, ובראשית בהודאתם זאת הם מסיגים לאחור את אמונתם וכמעט מתכחשים לה, ובהתכחשם לאמונתם הלא הם מודים כי אמונתם היא — כפירה, ואם כן כל המאמינים בדת הפרוסלוית — הם כופרים, ומצוה גדולה וחובה קדושה היא להחזירם למוטב ולהוליכם בדרך הטובה והישרה; ועל מי מוטלות המצוה והחובה האלה? ממילא מובן כי על ממלא מקום השליח ברומה — האפפיור, ועל עושי רצון קדשו — הישועים.

אז החלו הישועים את מעשיהם התדירים ומלאכתם האהובה להם מאד. הדור הצעיר היה כבר בידם והוא כעץ רך התרופף ונטה אל כל אשר הטוהו הידים החרוצות והחלקות. האצילים הרוסים הפרוסלוים נפתו ונדחו אחרי החיים הריקים אשר חיו אז הפאנים הפולנים, ויחשקו גם הם לחיות כמהם חיי שמחה, הוללות ותענוגי בשרים, וילכו בדרכם ויתחתנו בהם ויהיו לפולנים ויבאו בברית דתם בלי עזרת הכהנים הישועים.

ולפני הישועים החרוצים נשמרו אך היהודים וההמון־המשלמים. ולהכנים את היהודים אל חיק הקתוליות ידעו כבר הישועים כי המלאכה כבדה מאד וללא הועיל. הם ידעו כי הכופרים הארורים קשי הערף האלה גם בקבלם על כרחם, על ידי רדיפות וענויים, את האמונה הקתולית בעתות המרות והרעות אשר עברו עליהם בימי הבינים, שבו אל חיק אמונתם ברגע הראשון אשר מצאו יכלת ואפשרות לעשות כזאת. יְעָרים רבים כרתו בארצות החסידות ועל עציהם נשרפו רבבות אנוסי ספרד אשר שבו ליהודתם, והם, האנוסים האלה, לא חדלו משוב אל עמם השנוא והנבזה. ולכן שמו הישועים את לבם אך אל המשלמים הפרוסלוים. לאנשים השפלים האלה, אשר נחשבו בעיני הישועים לכופרים אמתים, חסרו לא אך חפש ואשר בחיי העולם הזה, כי אם גם עולם הבא לא היה להם.

והישועים, בדאגתם הרבה לאנשים האלה הטובעים ביון הכפירה, שפכו דמעות כתנים ורחמיהם נכמרו לגורלם המר, ויחלו להצילם על פי דרכם מרדת שחת. ההבן הבינו המשלמים הפראים הבורים, החי הגס הזה, את נפת צוף שפתי הישועים? השום שמו לב אל תוכחות הכהנים טובי הלב והרחמנים? לא ולא! ולכן החלו הישועים לפעל בהחלטה גמורה ובחזקת היד, ויהרסו כנסיות פרוסלויות רבות ויהפכון לבתי כנסיות של האוניון, ויקחו את רכוש הכנסיות ואת כהניהן הגלו וישמידו. ובכח הישועים הרב ותחת חסותם החזקה פרצו קתולים ובני האוניון אל בתי כנסיות הפרוסלוים ויהתלו בקדשיהם ויחללום וירמסום ברגליהם וילעגו לעובדי עבודת הקדש ויגרשו את הכהנים. בשנת 1634 פרצו תלמידי בית הספר של הישועים בעיר לוצק עם האמנים הקתולים אל מנזירה הפרוסלוים ויכו את הנזירים, את המורים, את התלמידים ואת הזקנים אשר היו שם ויפצעום ויתנו בהם מומים, ואחרי כן החלו להרס ולשלל את בתי הפרוסלוים ואת בעליהם הכו ויהרגו; וכל זאת נעשה בהתעוררות הישועים. בלבוב הרחיקו את הפרוסלוים מכל חברות האמנים, ויאסרו עליהם לצלצל בפעמונים בבתי כנסיותיהם ולשאת את מתיהם ברחובות העיר. במקומות רבים אסרו על

הפרוסלוים לקבר את מתיהם במנהגי ונמוסי הנוצרים, אסרו על הכהנים ללכת אל החולים עם צלמי קדשיהם. בפולוצק צוה מושל העיר כי יוציאו את עצמות המתים הפרוסלוים מקבריהם ויתנום למאכל לכלבים. והישועים עוררו את הקתולים בכל המקומות להלשין מלשינות שקר על הפרוסלוים, כי הם מחללים את קדושת כנסת הקתולית, ואת הנאשמים אסרו בנחשתים, ובלא חקירות ודרישות ענום עד מות; והאמללים, אשר כחם גבר על ענוייהם ויעמדו בנסיון ולא הודו על שקר, ישבו שנים רבות-בבתי כלא חשוכים ולחים, את רכושם לקחו מהם וגם את כל זכיות האזרחים החסירום. הישועים עוררו את המון הקתולים בשם ה' כי ישמידו את הפרוסלוים באש ובחרב. אחרי אשר הכרית הרוצח שמואל לשץ את כל הפרוסלוים אשר ישבו בערים ליסנקה ודומיר מבלי השאיר אף נפש חיה אחת, נתנו הכהנים הדומינקנים בעת התפלה את החרב המגאלה בדם נקי על הבמה הקדושה, ואחרי התפלה לקחו את חרב הרוצח ויקיפוה בכבוד והדר סביב לבית התפלה. גם האפפיור אורבן השמיני עורר בעצמו את קנאת הדת ואת האכזריות על ידי אגרותיו ובולותיו א).

על הפרוסלוים עברו עני, צרות וגם כליון לרב. אך הישועים האכזרים לא אמרו עוד די, הם החליטו להשפיל בכל יכלתם את הדת הפרוסלוית עד המדרגה התחתונה ולשימה מרמס לפניהם, לעורר שנאה ובוז אליה גם בתוך אלה אשר סבלו הרבה מאד בשבילה בקשיות רבה. מורי האצילים, הישועים, למדו הפעם מתלמידיהם. הפאן האציל בכעסו על פלגשו נתנה בידי משלמו הבזוי, לבזות אותה בזאת יותר, וכן גם עשו הישועים. את כנסיות הפרוסלוים השנואים נתנו בידי היהודים הנבזים בעיניהם. הכהנים הקתולים פתו את חניכיהם הפאנים להחכיר ליהודים את הכנסות בתי הכנסיות הפרוסלוים. כהני הפרוסלוים היו תלויים כמעט כלם בדעת היהודים, שנואי נפשם ושונאיהם. מפתחות הכנסיות היו בידי היהודים ובלא הסכמתם

א) בולה – פקודה.

וחפצם לא נפתחו דלתות בתי הכנסת לא להכנים ילד בברית דת הנוצרים ולא לקדש נשואים ולא לעבד עבודת הקדש, ואך מסים רבים וכבדים לאין הקר פתחו את הדלתות. המצב הזה, כמובן, עורר את שנאת הכהנים וקנאתם וכעסם, ורבים מהם לא יכלו שאת את הבזיון הזה ואת ההכנעה לפני היהודים הכופרים, ויעזבו את משרותיהם בעדתם ויברחו, והעדה נשארה בלא רועה ומנהל ומנהיג, ותרד ותשפל הלך ושפל, וימלאו גם הם כעס וחמת נקם. הם כעסו על לוחציהם הקרובים להם, על היהודים, ולא שמו אל לבם להבין כי היהודים הם ככלי ביד היוצר, ולא הבינו בשכלם המֻגבל ולא ראוי בעיניהם העצומות את רשת המוקשים אשר הכינו להם הישועים באפלת מסתרים. המשלמים הגסים ראו ביהודים את המעצר היחידי אשר יעמד על דרך חפש אמונתם, ובכל לב ונפש בקשו תחבולות להסיר את המעצר הזה. כן מתנפל גם שור האצטדין הפרוע בכל כחו על שְבכת הקרקס, מבלי חשב כי מאחרי השבכות הדוממות האלה מסתתרים שונאיו האמתים, בני אדם חיים, השמחים למראה ענויו והשואפים לראות את דמו; ובעת אשר השור הפרוע, המשלמים, התענה ונמק בכעס ללא כח ובחסר אונים, התענגו הפאנים בכל תענוגי החיים הרבים והשונים, אשר המציאו להם המשלמים בזעת אפם ובדמם. והיהודים התנפלו על מקור חדש אשר נגלה להם, ויחפצו למצא בו את מחיתם כאשר יתנפל הזבוב על אבק הסֻכָּר אשר יפזרו על שרש רעל. והישועים עמדו מנגד במנוחה ויחכו במנוחה לבוא הקציר לקצר את תבואת זרעם, ויגחכו וישמחו לאיד אחרים. במכה אחת הכו את שני אויביהם, את היהודים ואת הפרוסלוים. „יאבדו הפרוסלוים הנתעבים, אמרו הישועים, אך טרם צאת נפשם יחנקו בפרפוריהם האחרונים את היהודים השנואים והארורים".

אלה המה מעשי בני לויאולה! ומה חשוכים מעשיהם אלה! כחשכת נפש הישועים!

עוד בימים הקדמונים ישבו משפחות סלָויות אחרות על יד הנהרות ויכסול ואודרה. המשפחות האלה ישבו בחַוֹּת

בודדות וחפשיות; כל חַוָּה היתה חברה מיוחדה, מלכות בפני עצמה, ובין החות היו יערים עבתים, אגמים או גבולים טבעיים אחרים אשר הפרידו ביניהן ויחלקון, ובראש כל חוה עמד זקן אחד הנבחר מכל בני העדה, ותהיינה החות האלה כריפובליקות חפשיות קטנות אשר הזקן היה ראש הריפובליקה וכל שאלה כללית כבֵדה ונכבדה נפתרה על פי דעת כל הקהל; ובקום עליהם צרה מן החוץ התאחדו החַות יחד לזמן ידוע, והזקנים נאספו להתועץ יחד במקומות גדורים, הם ערים, ואת האספות האלה קראו בשם „מועצות", וכל הקהלות האלה היו מלאות רוח אחוה וחפש חמרי ומוסרי. בקהלות האלה שררו ארחות ישר, מדת הכנסת אורחים ושלום אמתי. וברבות הימים, כאשר החלו הרוסים ללחצם מצד אחד והגרמנים מצד השני, התאחדו כל הקהלות יחד, למען תוכלנה לעמד נגד שכניהם אויביהם, והחות המיוחדות האלה היו לממלכת פולניה, והעם הקדמון אשר ישב שם נקרא בשם „פולנים", ואחרי זמן מה החלו הפולנים לקרא את ארצם בשם „ריס־פוספליתה" לאמר: „ריספובליקה".

פולניה או רים־פוספליתה היתה ריפובליקה על יסודות קונסטיטוציאונים, ובראשה עמדו נסיכים או מלכים. בשנת 946 בימי המלך מסטיסלב הרביעי קבלו הפולנים עליהם את הדת הנוצרית. בשנת 1102, אחרי מות ולדיסלב־הרמן ועל כסאו עלה בוליסלב עקום־השפם, נחלקה פולניה לחלקים: לפולניה הגדולה ולפולניה הקטנה ולנסיכות והגמוניות רבות. בימי קזימיר, במאה האחת עשרה, החלו האצילים הפולנים ללמד לדרך הנסיכים הפיאודַלים המערבים, ויחפצו להנהיג גם בפולניה נסיכיות מיחדות קטנות, ואז החלו המריבות והתגרות והסכסוכים. הנסיכים החלו להתנפל איש על רעהו ובחזקת היד ובכח החרב והצבא אשר הצביאו להם לקחו זה מזה חבלי ארמה גדולים. בימי בוליסלב השלישי גדל כח האצילים לאין קץ וגבול, כי לא יכלו לעשות בממלכה כל דבר גדול או קטן בלי הסכמתם. בשנת 1173, בשבת מסטיסלב הזקן על כסא פולניה הגדולה, הצליחו האצילים לרכש להם איזו זכיות פיאודליות מיוחדות, ובהשיג האצילים חפש גמור החלו ללחץ את הכהנים, להכניע תחתם את האפרתים

הדלים ולשעבד לעצמם את המון העם השפל. בימי קזמיר הגדול התאחדו האצילים עם הכהנים ויקשרו יחד נגד המושל החפשי בדעותיו. אך קזמיר אביר הלב לא נכנע לפניהם ויקם נגדם ובזרוע נטויה נלחם עמהם. אך סוף סוף הצליחו בכל זאת להשיג את אשר בקשו, וקולם היה הראשון והנכבד והמחליט בממלכה.

בראש הנהגת ממלכת פולניה עמדו אמנם מלכים, אבל באמת אך שם מלכים נקרא עליהם, כי הם סרו למשמעת האספות הקטנות והגדולות, הן המועצות, אשר שם חוו האצילים את דעתם המחלטת, וככל אשר החליטו הם כן יקום. המלך אשר מלך היה אך כסמל דמות מלך, כדגל האצילים המושלים בכל הארץ, ועניני האצילים ותועלתם הפרטית התנגדו על פי רב לתועלת המלך והממלכה. המלות „פולניה" ו„מולדת" היו אך מליצות ריקות בפיהם, מאמרים מהדרים בשפתותיהם, כמושג מפשט בעולם הרעיונות והדמיונות; המלכים היו למשחק בידי האדונים, כעבדים לובשי לבוש מלכות וסרים למשמעת הנכנעים לפניהם ומושלים עליהם.

האצילים בחרו מלכים במחשבה קודם למעשה לבלי שמוע להם ולהתנגד לכל מטרותיהם ורעיונותיהם הטובים, אם אך המטרות והרעיונות האלה נגעו כמלא השערה בשרירותם ובגאותם הכבירות לאין חקר. האצילים, אך הם היו ראשי המדברים במועצות, הם אך הם היו באי כח ההמון אשר לא שלחם, והאפרתים הדלים והעניים הערומים וחסרי הכל חיו אך בנדבות מגיניהם האצילים הגאים, ויהיו תלויים בכל נפשם ומאדם בדעת וחפץ מיטיביהם, וההמון, הקהל, הלא הוא אך צרור של משלמים הנמכרים למס עובד, עבדים מקנת כסף, או יותר נכון, חי ביתי, בעל שתי רגלים.

ובשותנו את כל זאת לנגד עינינו הלא נקל להבין את ערך זכות הבחירות, את הקונסטיטוציה ואת החפש הריפובליקני אשר שלטו בפולניה.

ובאמת משלו בפולניה וינהיגוה מאות נירונים, מאות קליגולים.

חקי הממלכה נתנו להאצילים כח וזכיות בלתי מגבלים על חיי בני מפלגת האכרים המשלמים, על חייהם, על כבודם ועל רכושם. ולמן העת אשר החל האוניון הערום לחשב את הדת הפרוסלוית לכפירה, חדלו מחשב את המשלמים הפרוסלוים לאנשים. אך הזכיות האלה קטנו בעיני הפאנים היהירים והגאים מאד, ויחפצו לקחת אל תחת ידיהם את השלטון והכח על יתר מפלגות העם, והם אמרו והם עשו, דברו וקימו. ויתפשו אל תחת ידיהם את השלטון על כל המפלגות, את היהודים הנבזים, ובפרט את אלה אשר לא מצאו בהם כל תועלת פרטית להם לעצמם, אותם עלבו הפאנים, הכום, בזזום, גרשום וגם הרגום בענויים רבים ואכזרים. ואך הצחוק היה להכות את איש יהודי. בהרג איש את אחד היהודים לא נקרא ההורג אל המשפט ולא נאשם עד אשר הועד בהרגו שבעה יהודים כסדר, וגם במקרה כזה נקרא למשפט אך לעתים רחוקות מאד, ולעתים עוד יותר רחוקות נענש הרוצח, כי על פי החקים, אשר שררו אז במשפטים באלה הנוגעים אל היהודים, היה כבד מאד מאד להוכיח את עון הרוצח ולהראות את אשמתו באותות ובעדים ככל אשר דרשו השופטים, והרוצח הצליח תמיד להמלט מידי המשפט.

ואם כך נערכו חיי היהודי בכלל, הלא נקל להבין את קלות ערך החיים האלה בעיני האדון הנאור הכל־יכול; ובאמת די אך להתבונן על נקלה אל תעלולי הרדזיוילים, הפאנים הגדולים ויתר אחיהם הנכבדים, וידענו להעריך את יחס הדר כבוד הפאנים האלה אל היהודים. – לזכרון היחס הזה משתדלים, כנראה, יהודי פולניה, שאינם כלל נוקמים ונוטרים, להתחבר ולהתקרב ולהתאחה אל הפולנים ולהשיג מהם הרשות להקרא בשם פולנים בני דת משה...

שרירות הפאנים לא חסה גם על אחיהם האפרתים, אשר אותם הצילו אך רחמי האצילים, ולכן הוכרחו האפרתים המסכנים האלה לזחל וללחך את עפר רגלי הפאנים מגיניהם ומיטיביהם. שרירותם גדלה כל כך עד כי הפאנים הגדולים בקשו להם תאנות ויתנפלו איש על אחיו וילחמו כאשר עשו הנסיכים הפיאודלים בממלכות אירופה. ולמען השיג כבוד נצחון ושם גבור אספו

הפאנים אל טירותיהם אנשים רבים ויצביאו צבאות ויפקדו עליהם; המנצח נחשב לגבור, והגבור – לצדיק. ופאנים תקיפים אחרים התנפלו עם מחנותיהם גם בגבולות הממלכות הקרובות מבלי אשר שאלו רשיון והסכם מהמלך או מ„המועצה". ובפרצם אל מושב עם שקט ובוטח החריבו, השמידו, שרפו, שדדו והרגו את כל יושביו ככל אשר עשו המונגולים, הגותים והתתרים הפראים, ואחרי כן שבו אל היכליהם וטירותיהם בכבוד מנצחים, ברוח נכונה ובנפש שמחה ואחריהם שלל ובזה רב אשר שללו מאויביהם, או כי נפלו מות גבורים על שדה קטל. וכל התעלולים האלה נעשו לעין השמש, מבלי אשר כהו בעושיהם, מבלי אשר העניש ום, אם כי גרמו המעשים האלה, הנעשים על ידי אנשים פרטיים, תגרות וסכסוכים בין הממשלות והמיטו רעה רבה על פולניה, כי גם יושבי הממלכות השכנות לא טמנו ידם בצלחת, וישיבו לעושקיהן כגמולם, ויעשקו ויבזו את הנקיים אשר לא עשו כל עול. המון העם ורכושו היו לקרבן חטאת ואשם על תעלולי הפאנים היהירים. והמלכים חסרי הכח ראו עול והחרישו, או קראו בקולם במדבר, כי שומע לא היה להם, ואל האספות והמועצות הלא באו אך הפאנים, ומי מהם נתן לבו אל המועצה, מי מהם נתן לה ערך נכבד. הלא אם חפץ חפצו הפאנים לסגר את ישיבת המועצה וסגרו את פיהם ולא ענו על השאלה לא הן ולא לאו – והישיבה נסגרה. חפץ חפצו הפאנים לעקר משרש את אחת ההצעות אשר תוכל להביא תועלת כללית לארץ או את אחד החקים האנושים, והביעו את דעתם – „לא כדאי", „לא נרשה", וחדלו מדבר על ההצעה הזאת או על החק הזה; ולפעמים לא רחוקות היה בית המועצה לבמת מריבות וקרב, איש את רעהו חרף ויגדף ויך באגרוף או בחרב. בבל פולניה ואוקרינה שלטו באחרית ימי הריספוספליתה רצח וגזל ועשק. הארץ מלאה מוטה, ובימים ההם אין דורש משפט ואין מבקש צדק, השופטים לקחו שוחר ויטו משפט וישאו פנים ויצדיקו את הרשע וירשיעו את הצדיק.

אף אחד ממושלי אסיה היותר אכזרים לא יכול להלאות

בכל ימי חייו ולענות אנשים במספר רב כזה אשר הֲלאו וְענו במשך שנה אחת הפאנים העריצים בפולניה, הריספוספליתה החפשית.

וגם בחייחם הפרטיים בביתם היו הפאנים פרועים עד לאין קץ ותכלית. הם השתובבו וילכו בשרירות לבם וינהגו בשגעון, הם לא ידעו גדולות בתענוגיהם ובשרירותם ההוללה. על שלחנותיהם אכלו לחם חסד אלפי אפרתים עניים ודלים ערומים ויחפים, אשר שרצו תחת הדום כבוד רגלי הפאנים וינשקו את הדרת כבוד ידי הפאן הכל יכול, ובשכר זה הרשום להנות מהמִשתים אשר הכינו הפאנים ביד רחבה. ובמשתים כאלה נשפכו נחלי יין אונגריה טוב ועתיק. גם הפאנות מצדן כלכלו מאות נשי אפרתים עניים אשר היו לסך א) להן, ונשי־החצר האלה לבשו את השמלות והחזיות והנעלים אשר פשטה הפאנה, ובחצרות דיוקני־המלכים הקטנים האלה נעשו בתבנית מְקטנה כל המעשים וכל המקרים החשוכים והאפלים וכל מעללי העגבים והפריצות אשר נעשו בחצרות המלכים הגדולים הלודוריקים, המידיצים וכו׳. המזנונים ב) והשלחנות נשברו מרב כֹבד צרורי כלי הכסף והזהב אשר העמיסו עליהם, מרב כבד מאות גביעי כסף וכוסות זהב. בהיכלי הפאנים נשמעו כל הימים מנגינות להקות המנגנים המשלמים; אלפי משרתים, פרשים והולכי בטל רמשו וישרצו כנמלים בהיכלי הפאנים, במטבחיהם, ביקביהם, בארותיהם ובבתי כלביהם.

המושג על דבר חיים טובים ומרוחים היה כל כך משֻׁנה ומגֻשם, כל כך פרא ומוזר, עד כי המשרתים, בחפצם להראות את הדר כבוד הפאנים אדוניהם, מחו את הקערות בשרולי ג) בגדי אדוניהם העשויים משי ורקמת זהב.

השכרות נחשבה למדה נעלה, לאבירות, למעשה נכבד ונהדר. המשתה והשכרות היו כמעט לעבודת הקדש. פאן אחד סבא וזלל ביום אחד את אשר לא יכלו להשתכר אלפי משלמים בעבודתם כל השנה.

א) סך — ערת שומרי הראש אשר למלך הסוכבים עליו. ב) מזנון — ארון המזון. ג) שַׁרְוֻל — יד הבגד.

ולמה זה יחשב כבוד הפאן הנאור והכל יכול חשבונות יהודיים כאלה! הן הוא מושל על גלילות שלמים אשר ירש ונחל מאבותיו או אשר חמס וגזל הוא בעצמו מאחרים, הן היה היו לו מאות אלפי חיות הולכי על שתים, אשר לא דרשו להם לא אכל ולא רפתים. הפאן הנאור נתן את העול על צואר החיה השקטה הזאת והיא נשאה את עול הברזל במנוחה ובלי הרף; על שכם המשלם העמיסו משא לעיפה והוא נאנח מרה וישא את המשא עד רדתו קבר. החי הפחדן, השקט והסבלן הזה משך בעול ונשא במנוחה את הכל. ואת הממרים ואת הסוררים הרגו בלי חמלה, ועל נקלה אספו אחרים למלאות מקום ההרוגים. ומה נקל היה לאסף את עדרי האנשים האלה אשר נעו ונדו על פני התבל למצא להם מרעה במחיר חפשותם וגם חייהם.

ומעל המשלמים האלה פשטו את העור עם הבשר יחדו. המשלם בעצמו שלם מס עובד כבד מנשא; אשתו היתה בבית הפאן טבחת, שוטפת הכלים, כובסת, מגהצת, שומרת העופות או הבהמות או משרתת העושה כל מלאכה ועבודה; בניו היו רכבים, פרשים, משרתי הארות, שומרי הכלבים, רועים או מנגנים; בנותיו היו נערות הבית, תופרות, כובסות ו„סוכנות" ליום אחד; הילדים היו רועי חזירים או כבשים ומערתים. שלש פעמים בשנה שלם המשלם האכר מעשר מתבואתו, מבהמתו ומפריו, והמעשר הזה נקרא בשם „מס השֶׁפֶךְ", מכַּוֶרת דבורים נתן „מס הציץ", בעד כל שור שלם „מס הקרן", בעד מרעה בהמתו הוא שלם „מס המרעה", מצידו ומדיגו נתן מעשר, בעד טחינת קמחו נתן „מס הטחן", בכל ימי חגים ומועדים, בכל ימי שמחה בבית הפאן הביא המשלם „ברכה"; גם מעל בני המפלגה החפשית, הסוחרים והאמנים, אשר ישבו בנחלאות הפאנים, פשטו את העור עם הבשר. הסוחרים הביאו על כרחם אל הפאן ממיטב סחורותיהם, הטבחים — ממיטב בשרם והמוזגים — ממיטב משקיהם, והאמנים עבדו חנם אין כסף לפאן, ואם עבר הפאן עם סכו דרך נחלותיו, וכלכלו יושביהן את כל המחנה הרב אשר הלכו לרגלי אדונם. ומשרתי

הפאן, יושבי החצר המשלמים, הכבידו גם הם את אכפם על אחיהם המשלמים יושבי הכפרים, ויעיקו להם, וימים רבים זכרו יושבי הכפרים את היום המר והנמהר אשר הפאן ומחנהו נפלו עליהם כשואה וירוששום.

אך למי ימסר הפאן העצל והיהיר את מלאכת המציצה המסדרת? למי יצוה הפאן למצץ בלי הרף את דם המשלמים הגסים והפראים? למי ימסר מלאכה כבדה ונמבזה כזאת – אם לא ליהודי המועל החרוץ והערום, הירא וחרד מפני מבט עין הפאן! והיהודים המשפלים והנלחצים, החיים אך בחסד הפאן ובחפצו, לקחו את המלאכה האכזריה והנתעבה הזאת אל ידיהם, ויתעסקו בה בשקידה ובחריצות ובמסירות לעבודה, כדרכם בכל מלאכה ומעשה אשר יעשו; והיהודים המנהלים, הסוכנים, המוזגים, החוכרים, הנלחצים והנדחקים והמשפלים מערש ילדותם, בתפשם עתה בידיהם שלטון חזק ואמיץ, החלו לשפך את השפלתם התמידית, את קבעת כוס התרעלה אשר שתו ומצו עד בלי די, על ראשי המשלמים הנדכים והשפלים.

אין קשה ועריץ כעבד מחֻנך בידי אדונים קשים ועריצים.

והיהודים, בעבדם בידים חרוצות למלאות את כל צרכי הפאן הרבים עד למאד, לא שכחו, כמובן, גם את עצמם, וימציאו גם הם מסים חדשים ויחזקו את המסים הישנים, ויתנו עליהם הוספות שונות. ובהיותם אחרי כן גם לחוכרי הכנסות בתי כנסיות הפרוסלווים החלו למצץ מהמשלמים מסים חדשים. והפאן לקח מכל המסים וההוספות חלק נכבד מנה אחת אפים. הוא חתה גחלים בידי היהודים, ולא הרגיש את הכְּוִיּוֹת אשר נכוו הידים האלה.

והמשלמים כעסו, התעברו ויקצפו ויחרקו שן על לוחציהם הקרובים לעיניהם, על היהודים. הכלב נושך בשניו את המקל אשר יכהו, ושור האצטדין, המשלמים, מתנפל בחמתו על השבכה אשר בקרקס, על היהודים, והשבכות האלה, אשר אשמתן לא כל כך רבה, נשאו את מכות קרני השור החזקות כברזל, ופרצים רבו בהן, ויש גם אשר נפלו לארץ מחזק מכת השור אשר עבר עליהן בקצפו, וישב פניו גם אל היכלי הפאנים...

ואך הפאנים לבדם אכלו, זללו ויסבאו וימלאו כרסם מעדנים; הם, אך הם, התענגו על כל תענוגי העולם הזה, והכהנים הישועים הקטירו להם קטרת סמי ניחוח, ויכפרו להם את כל עונותיהם שעשו ושעתידים לעשות עוד, ויתנו להם שטרי בטחון ותעודות מאשרות על חיי העולם הבא.

מה טובו ומה רָוחו חיי הפאנים בחיק אמם ריספוספליתה!

היהודים התישבו בפולניה במאה התשיעית. רבים באו מגבולות קַוקַז, ששם ישבו בין בני משפחות הכוזרים היהודים, ויש אשר באו ממקומות שונים מגרמניה, בהִמָּלטם מרדיפות נוסעי הצלב והגזרות השונות אשר מצאום שם.

ועם הסלַוים־הפולנים היו עוד אז עם עובדי אלילים, אבל עם טוב ושקט, מכנים אורחים, ולא היה קנאי לאמונתו. את כל הנרדפים והנלחצים קבלו הפולנים בזרועות פתוחות, בלי חקירות ודרישוֹת, בלי הבדל ופדות; בקהלותיהם מצאו מפלט ומנוחה, מעון ומחסה כל נע ונד, כל מסכן ומרוד, בלי שום לב אל דתו ואמונתו. ושֵׁמע הפולנים הטוב יצא עד למרחוק, וירבו לבוא שמה מארצות רחוקות גם הנוצרים הנרדפים וגם היהודים הנלחצים וכל נגוע ומְעֻנה מבני עמים וכתות אחרות. ואת כלם יחד קבלו הפולנים בשמחה ויקדמו פניהם בכבוד יקר. בשנת 893 פנו יהודי גרמניה הנרדכים, הרצוצים והנענים אל לישיק נסיך פולניה ויבקשו ממנו רשיון להתישב בארצו. והרשיון נִתן להם, ובשנת 894 נהרו יהודים רבים מכל קצות ארצות גרמניה אל פולניה. בשנת 905 נִתנה להם הרשות גלוי לקנות אחוזות ולהתעסק בעבודת האדמה ולהתישב בכל רחבי ארץ פולניה, בכל מקום אשר ימצאו לטוב להם, ולהתנהג בכל חקי דתם באין מפריע, ולהתעסק בכל ענפי המסחר והאמנות, ולבד כל זאת — נתנה להם גם הרשות להקים להם לעצמם שופטים ורבנים אשר ישפטו בין איש לרעהו. ויתקנו תקנות ויחקו חקים לשמר על חֹפש היהודים ובטחון רכושם.

היהודים שמחו על ארץ־מולדתם החדשה ויחיו בה חיי מנוחה

ושלוה, חיי ענוה ועבודה; עסקו בעבודת אדמה, ויתנו מהלכים למסחר וקנין במקומות אשר לא ידעום שם מקדם. ועם כל שנאת היהודים לעבודת האלילים חיו בשלום ובשלוה, באחוה וברעות עם שכניהם החדשים.

העת ההיא היתה העת המאשרה, תקופת הזהב ליהודים בפולניה. הפולנים כבדו אותם ולא חשבום כבכל יתר ארצות אירופה לחלאת האנשים, ויכבדו גם את אמונתם.

בעת אשר החליט ולַדימיר הקדוש לעזב את עבודת האלילים ולהסָפח אל אחת האמונות החיות, החיוביות הנכונות והמשכלות, לא היה רחוק הדבר כי יקבל את דת היהודים. ולדימיר קרא מלאכים מבני אמונות אחדות ויחפץ ללמד להכיר ולדעת את רוח האמונות האלה ולבחר לו את אשר תמצא חן בעיניו ואשר תהיה לפי רוחו והלך נפשו. לקול קריאתו באו אליו כהנים נוצרים, מולים מושלמנים ורבנים יהודים. וצירי כל הדתות האלה חפצו למשך אליהם את לב המלך, וישתדלו להראות לו ולהוכיח את צדקת דתם; גם הרבנים התאמצו בכל עז רוחם לפאר לפניו את דתם ולהאדיר את שם אלהי ישראל ואת חקיו המחֻכמים.

– מה המה עיקרי דתכם? – שאל ולדימיר את הרבנים.

– שמירת השבת, ברית המילה, אִסור אכילת חזיר ועוד.

– איה מולדתכם?

– בירושלים.

– האם אתם יושבים עתה שם?

– הוי, לא.

– ולמה זה לא תשבו בארצכם ומולדתכם?

– אבותינו חטאו ויכעיסו את ה', ויגרש אותנו מעל אדמתנו ויתנה לנוצרים ולמושלמנים.

– ואיך זה, – קרא ולדימיר בחמתו, – חפצים אתם ללמד אחרים לשמר את חקי אלהיכם, ואתם בעצמכם אינכם שומרים אותם? בחטאותיכם העליתם את חמת אלהיכם הקנא והנוקם, ועתה חפצים אתם להעלות את חרון אפו גם עלי! צאו מעל פני!

והרבנים התמימים האלה, אשר לא ידעו לתפש את לב

ולדימיר, גֹרשו מעל פניו, והמלך קבל את הדת הנוצרית אשר ציריה ידעו לקחת את לבו.

בכל ארצות אירופה סבלו היהודים ענויים לאין קץ; אך בפולניה לבדה ראו מנוחה טובה, ויהנו מכל זכיות האזרחים בכל ימי ממשלת מלכי בית פיאסט, משנת 860 עד שנת 1370. לעתים רחוקות אמנם התעוררה נגדם חמת הכהנים הקתולים, לעתים רחוקות התפרצה קנאת האפרתים וההמון, אך מלכי פולניה מזרע מלכות בית פיאסט עמדו תמיד בין היהודים ובין אויביהם, ויגִנו על בני ישראל ולא נתנו לאיש לנגע בהם לרעה. המלכים האלה זכרו היטב כי הם אסירי תודה לַיהודים, זרע בית פיאסט ידעו היטב וזכרו כי הודות לַיהודי אברהם פרוחובניק עלו לגדולה, ועל ידו באה להם עטרת המלכות.

וזאת אשר תספר האגדה ההמונית על דבר ראשית בית פיאסט:

פופֶיל השני נסִיך פולניה חגג ברב פאר והדר את חג תספֹרֶת בנו יחידו במלאת לו שלש עשרה שנה. לפי חקי פולניה בימים ההם נמלאו נעורי הילד במלֹאת לו שלש עשרה שנה, ומני אז נחשב כבר לאיש בעל זכיות העומד ברשות עצמו, ובכל המשפחות, כעשירות כעניות, חגגו את „חג התספרת" במלאת לבן שלש עשרה שנה. בעצם החג והמשתה באו אל חצר הנסיך שני אנשים מכוסים אבק מכף רגלם ועד קדקדם, ובגדיהם קרועים ומטלאים כבגדי הגבעונים ומראה פניהם העיד בם כי עניים הם.

– נסיך! אמרו ההֵלכים אל פופיל: אנחנו ההלכים העניים הרעבים והעיפים, באנו אליך לברכך, אותך ואת בנך, ביום תספרתו, אסף נא אותנו אל תחת צל קורתך והשביע נא את נפשותינו השוקקות.

– אל שלחני, – קרא הנסיך בקצף, – אל שלחני, שלחן הנסיך, לא יקרבו עניים מרודים. לכו הלאה!

ההלכים הנעלבים נעו בראשם וילכו הלאה.

ובקצות העיר חגג ביום ההוא עני אחד עושה גלגלים, ושמו פיאסט, את חג תספרת בנו, אשר גם לו מלאו ביום

ההוא שלש עשרה שנה. ויכן לו העני הזה משתה ככל אשר יכול, ויתן על שלחנו ככר לחם גדול, כד שכר ועגל צלוי.

ההלכים שמו פניהם אל הבית הקטן אשר ישב בו פיאסט.

– הננו מברכים אותך, הזקן, ואת בנך. האכילנו מלחמך והכניסנו אל תחת צל ביתך, כי רעבים אנחנו ועיפים.

– הנני שמח לקראתכם, הלכים יקרים! בואו אל סֻכתי הדלה ואכלו את אשר נתן לנו ה׳. אמנם לא הרבה תמצאו בביתי, כי אנכי, כאשר עיניכם רואות, עני מאד, אולם כל מה שיש לי הנני נותן לכם בכל לבי.

ההלכים אכלו וישבעו וינוחו ככל אות נפשם.

ובהפרד ההלכים מפיאסט ומאשתו הטובה אמרו להם:

– נסיככם רע וגאה מאד מאד, ואתם טובים וענוים. יברככם ה׳ אתכם ואת זרעכם, והיה זרע פיאסט לגאון ולתפארת ולגדולה, והיה בית פיאסט לברכה בקרב הארץ.

וברכת ההלכים באה, כי הם לא היו אנשים בני תמותה כי אם מלאכי אלהים.

עברו שנים רבות, ואחד מבית פופיל קם ויהרג את כל זרע המלכות, כי ירא אותם פן יקחו ממנו את הכסא, ויתרגש כל העם לנבלה הנוראה הזאת אשר לא נעשה כמוה בארץ, ויקשרו קשר על המלך הרוצח; ויברח פופיל לארץ אחרת, ושם, בנכר, מת מות משנה. העכברים, אשר רבו מפגרי המתים אשר הרג הוא, אכלוהו; ובית פופיל תם ולא נשאר לו ניר.

ובמי יבחרו למושל? את מי לבחר ואת מי למאס? ויריבו הזקנים והראשים והאצילים, ויתוכחו ויתיעצו זמן רב, עד כי החליטו למסר הדבר בידי ה׳.

– מי אשר יבוא ראשונה מחר באשמורת הבקר אל העיר הוא ימשל עלינו, – החליטו כל העם.

ויעמידו הזקנים ארבעה שומרים בארבע קצות העיר ויצוום להתבונן ולראות את האיש אשר יבא ראשונה לאור הבקר אל העיר.

והראשון אשר בא בבקר העירה היה היהודי אברהם פרוחובניק.

– יחי מלכנו! יחי אברהם מלך פולניה! – קרא העם.
אברהם מאן לקבל עליו את המשרה הזאת ואת הכבוד הרב הזה, אך העם לא הטה אזן לו ולדבריו, ועל כרחו הובילוהו אל בית המלך.

– אנכי לא אוכל לעשות דבר, אדוני הפולנים הנאורים והכל־יכולים, – אמר אברהם בקול מושל ומצוה. – לא אוכל לעשות דבר גדול או קטן עד שאלי את פי ה׳ אלהי אבותי. אם יצוני ה׳ למלך עליכם – ומלכתי; ואם כה יאמר: לא חפצתי בך למלך על פולניה – אז תבחרו לכם איש אחר טוב ובחור ממני. יום תמים אצום ואתפלל לה׳, ואתם אל תעיזו נא להפריע את מנוחתי ואת התבודדותי עד צאתי אליכם והגדתי לכם את דבר ה׳.

עבר יום, עברו שני ימים, ויום השלישי בא, ואברהם עודנו סגור בביתו; העם החל להתמרמר ולהתלונן, אך לא עשו דבר.

– אחי! למה זה נעמד פה כבהמות השדה! – נשמע פתאם קול חזק ואמיץ, – אברהם צוה אותנו לחכות לו יום אחד תמים, ואנחנו עומדים פה ומחכים לו זה שלשה ימים, ובארצנו אין מושל ואין מלך, הנני ועשיתי קץ לדבר, אנכי אביא את אברהם אליכם על כרחו.

והמדבר יצא מתוך הקהל הנאסף ויתפש את קרדומו בידו וישבר לעיני כל הקהל המתפלא את דלת בית המלך ויבא פנימה.

לא עברו רגעים אחדים, ואברהם התיצב לנגד כל הקהל ובידו אחז את הפולני אשר התפרץ בחזקה אל הבית.

– פולנים, – קרא אברהם בקול שמחה, – פולנים! על המלך להיות בחור בעם, החכם, העזם ואמיץ הלב בכל עם מרעיתו. הנה האיש הזה – הראה אברהם על הפולני אשר אחז בידו – החכם מכֻּלכם, הוא האחד אשר הבין היטב את הסכנה המרחפת על ארץ שאין בה מושל ומפקד. האיש הזה האמיץ מכלכם, הוא האחד הרהיב עז בנפשו למרות פי, בהבינו כי לטובת ארצו הוא עושה כזאת, האיש הזה הוא החכם והאמיץ בכם, ולו יאתה המלוכה, בחרו בו. יחי המלך!

והפולנים שמעו לקול אברהם ויבחרו באיש ההוא אשר היה מבית הפיאסטים, ושמו זִימוביט פיאסט בן בנו של פיאסט הזקן, אשר ברכוהו ההלכים. המקרה הזה היה בשנת 860, ולזכר פֹעל הצדק והישר הזה טבעו מטבעות הנמצאות עוד בימינו. על המטבעות האלה נראה דמות יהודי וכפיו פרושות השמימה ובידו האחת קלשון. ומתחת לתמונה הזאת כְּתֹבֶת באותיות עבריות ובלשון עברית: אברהם הדוכס, לאמר – הנסיך.

אך אשר היהודים הראשונים בפולניה היה באחרית הימים לאסונם. האשר וההצלחה אשר מצאו שם היהודים משכו לפולניה המון יהודים רבים מכל הארצות, אשר רדפום שם ויענום וישעבדום ויגרשום. בין הבאים היו, כמובן, רבים אשר כבר סבלו רדיפות, עִנויים ושעבודים רבים בצרפת, אשכנזי אנגליה ספרד, פורטגליה ואיטליה. היו ביניהם רבים אשר כבר הסכינו לשפלותם, לקלונם ועבדותם; היו ביניהם גם כאלה אשר רגש כבוד אנושי מת כבר בלבבם מרב צרה ורעה, וילמדו לעוֹת ולחטא, ויקחו רבית, ויְרַמו ויחמסו ויונו ככל אשר יכלו. ובין הרבנים אשר נהרו לפולניה היו גם קנאים חשוכים, מְקֻבלים, בעלי סוד מטורפים, מלחשים, בעלי שמות וקוסמי קסמים, רמאים פוחזים וריקים. הכחות החדשים האלה, אשר החלו לחיות בארצם החדשה כדרך אשר חיו בארצות שיצאו משם, השחיתו מעט גם את רוח היהודים הישרים אשר ישבו בפולניה משכבר הימים ויטו צל חשכה עליהם. הרבנים והמקובלים ובעלי ההזיה עבדו בכל כחם, ויעמלו להרחיק בכל הרחקות את היהודים מיותר יושבי הארץ, גם התקרבות פשוטה ביחס מהלך החיים אסרו על היהודים. וכן פרצה מעט מעט שאול השנאה החברותית, העממית והדתית ותרחב ותגדל בין היהודים ועם הארץ, ואת השאול הרחבה והעמוקה הזאת הרחיבה עוד יותר קנאת עם הארץ בהצלחת היהודים ובמהירותם במסחר וקנין ובמצבם האיקונומי הטוב בכלל בכל רחבי הארץ; השאול הלכה הלֹךְ ורחב הלך ועמק עד כי בלעה את קרח ואת כל עשרו, בלעה הכל עד כי לא נשאר כל זכר לַימים הטובים הראשונים אשר באו היהודים בפולניה הטובה.

בשנת 964, בימי מסטיסלב הרביעי מבית פיאסט, קבלו עליהם הפולנים את דת הנוצרים. מלחמות העמים התדירות והתכופות עשו, לפי מנהגי הזמן ההוא וחקיו, את המנֻצחים להמון עבדים, וכן התרחב מסחר העבדים ויפרץ בארץ. והמסחר הזה הנתעב והנבזה והאכזרי בעיני בני הזמן הזה לפי השקפתם היום, לא היה נתעב ורע בעיני בני הדורות ההם לפי השקפתם בזמן ההוא. ואת המסחר הזה לקחו היהודים אל ידיהם, ועל ידי חריצותם ועשרם, על ידי ההתקשרות המסחרית, אשר היתה בין היהודים יושבי ארץ אחת עם היהודים יושבי הארץ השניה, התפתח המסחר הזה ויפרץ מאד. בין העבדים הנמכרים היו גם נוצרים רבים. ומצב העבדות עורר רגשי חנינה וחמלה בלבות יושבי פולניה הנוצרים, והרגש הזה עורר עוד יותר שנאה ליהודים; ההגמון אדלבירט מפרַג התאמץ בכל כחו לפדות מידי היהודים את העבדים הנוצרים; המלך החסיד ולדיסלב הרמן ואשתו יהודית הוציאו כסף רב מאד לפדות עבדים נוצרים מידי היהודים.

והמסחר הנבזה והנתעב הזה היה בידי היהודים עד ימי המלך סיגיזמונד אוגוסט. הוא הוציא פקודה בשנת 1529 לאסר על היהודים את המסחר הזה.

ברוך השם!

האפפיורים אסרו על הנוצרים להלות כסף ברבית, ויתנפלו היהודים על הפרנסה הקלה הזאת ועד מהרה אספו כסף לרב. בימי מסטיסלב הזקן שמו הכהנים הקתולים והאצילים את לבם אל מנהגי הארצות הקתוליות הקרובות אשר התנהגו עם היהודים, ויחפצו ללכת בדרכן ולעשות כמהן, לחמס את רכוש היהודים ולגרשם, אך המלך עמד לימין היהודים. הוא עוד הרבה להראות את נטיתו להם ויחכר להם את חצר מטבעות הממלכה, והיהודים טבעו מטבעות עם כתבות עבריות. וברדת מעל הכסא מסטיסלב הזקן ועל מקומו עלה אחיו ההרצוג קזימיר הישר, בשנת 1179, הוטב עוד יותר מצב היהודים בפולניה. בשנת 1180 הניח קזימיר הישר את אבן הפנה, את היסוד לזכיות היהודים, ויכין מקום לפריוִילֶגיות אשר נתן אחרי זמן ליהודים ההרצוג מקָליש

בשנת 1264. בימי הינריך בעל הזקן, יורש קזימיר, חיו היהודים בנחת ויראו טובה רבה; ליהודים היו נחלות שדה ובתים וחנויות בכל מקום בערים ובפרזות. הם הניעו את כל גלגלי המסחר בשוקים ובירידים. אך משנת 1239, מעת אשר עלה על כסא פולניה בוליסלב החמשי התם, החל מצב היהודים להתמוטט. המלך התם, המושל הנרפה וחסר־הלב הזה, החליש במשך ימי מלכותו הארוכים את כח ממלכתו וישפילה כמעט עד ארץ. הוא מלא את רחבי ארצו גרמנים, אשר ינקו את לשד יושבי הארץ הפולנים, והגרמנים הנכרים האלה הביאו עמהם מארצם את השנאה העזה ליהודים, ולמלאות את סאת יהודי פולניה באו עליהם המונגולים בשנת 1240. המונגולים עלו תחת פקודת בטו־חאן כשואה על פולניה, והפולנים לא התיצבו לנגדם בחזקת היד, ויחמסו המונגולים וישדדו ויגזלו ויהרגו אנשים למאות ולאלפים ויקחו רבים לעבדים ואין אומר השב. והיהודים העשירים סבלו, כמובן, יותר מכלם. ועוד טרם שכחו את הרעה הזאת, עוד לא נרפאו הפצעים האלה, והנה צרה חדשה נוראה: זיקי אש השנאה העזה, אשר היו מְכֻסים ימים רבים באפר הקִנאה האיקונומית והבֵּיתִית, התלקחו פתאם ויהיו לבערה גדולה. אלפי קתולים וכהניהם בראשם נאספו למסע הצלב נגד היהודים שנואי נפשם, וכל האשמות ודבות השקר אשר טפלו הכהנים הקתולים על היהודים ויפיצון בארצות הקתוליות, הפיצון גם בין העם הפולני. סכלות, אולת, בורות, אמונת הבל היו נפרצות מאד בין העם והכהנים, עד כי הכהנים בעצמם, מפיצי הדבות, החלו להאמין בהבלים ובהאשמות השקר אשר הפיצו בתחלה בין ההמון הפרוע למען עורר את חמתו, ויטו בעצמם אזן למלשינים נבערים חסרי דעת.

הנה, למשל, מקרה אחד אשר יוכיח לנו את מצב רוח הכהנים.

את אחד היהודים האשימו כי הוא הרג ילד נוצרי אחד, ויענו את היהודי בענויים קשים ואכזרים עד כי הודה על פשע אשר לא פָשע ועל חֵטא אשר לא חָטא. ואת הרוצח הזה אשר לא רצח שרפו על המוקד. אך הכהנים, אשר שמחו למראה

שרפת היהודי, בקשו כי ישרפו אתו גם את צלו; הם יראו פן ישרפו על המוקד לא את היהודי, כי אם את השטן אשר לבש פני היהודי, והיהודי יתכסה בצלו ויחיה עוד על פני האדמה. והכסלות הכבירה הזאת, אשר הביעו הכהנים ואשר לא מצאה לה מתנגדים ומערערים בין בני העם, תעיד לא אך על כסילותם הרבה כי אם גם פשוט על־הדיוטותם.

בוליסלב הרביעי, ההרצוג מקליש, היה ליהודים כצור מפלט וכאבן העזר לבית ישראל, ומכל קצות הארץ נהרו לפולניה בימיו יהודים לאלפים ולרבבות, עד כי היה מספרם במקומות רבים אחד אחוז מארבעה עשר ממספר יושבי המקומות, ויש גם אשר היו אחד אחוז משמנה. אז ראה המלך כי באה העת לבאר היטב את היחס בין היהודים ובין הממשלה ויתר יושבי הארץ, ויוציא אז אגרת לטובת היהודים. האגרת הזאת, הנתונה בשנת 1264, הגינה על היהודים ועל רכושם מגזל וחמס, על מתיהם מחרפות וגדופים, חזקה את זכיותיהם לסחר בארץ, אסרה בכל תקף ועז, וגם בענש מות, להאשים את היהודים כי הם לוקחים דם נוצרים לשם מצוה, אסרה לגזל מהם את בניהם הקטנים להביאם בדת הקתולית, ובכלל אסרה לאנס את היהודים, בכל אפן שיהיה, לקבל את הדת הנוצרית. האגרת הזאת נתנה ליהודים רשות להלוות כסף ברבית ולקבל משכנות דניידי, אך לא כלי בתי הכנסת ודברים לחים או מגאלים בדם; האגרת הזאת הגינה על בתי כנסיות היהודים וכל קדשיהם מחלול ותתן כח וערך לשבועות היהודים ול„חרם״.

בוליסלב עשה טובה לישראל, אך שכר הטובה יצא בהפסדה. הוא גדש את הסאה ויוסף על המדה בחפצו להיטיב להם. הרשות להלוות כסף ברבית הביאה עליהם צרות ורעות, היא עלתה להם בדמים רבים, בחיי אלפי נפשות; הזכות הזאת היתה כשמן הנשפך על המדורה העצורה שהתגעשה בלחש משכבר הימים בלבות שונאי היהודים הרבים. אך עוד יותר רעה מהרשות הזאת היתה הרשות הנתנה להם להקים בתי משפט לבדם, וכל עניני הדת ועניני ממון אשר בין איש לרעהו היהודים ישפטו שופטי ישראל: הרבנים וראשי הקהל. הרשות

הזאת נתנה מקום ודרך טובה לרבנים בטלנים רבים ולאוהבי שררה ושלטון לשעבד את רוח המון בני ישראל.

עוד בספרד, בפורטוגליה וביתר הארצות טמטמו הרבנים את מוחות העם, ובהזיותיהם והבליהם הפכו וישנו את המושגים על דבר האלהות והאמונה ועל דבר חובות האדם לרעהו; עוד שם בלו אלפי אנשים בעלי שכל ודעת, אלפי חכמים טובי העם, את ימיהם על יצירת תורת הקבלה והסודות והמסתרים; אך כל זאת לא הביאה רעה רבה ומְחלטת כרעה אשר הביאה האגרת הטובה אשר הוציא בוליסלב הרביעי, בחפצו להיטיב לעם הנדכא הזה.

בפולניה נוסד „ועד ארבע הארצות". הועד הזה סדר את כל דברי חיי היהודים לא אך הדתים, כי אם גם החברותים והאיקונומים. בראש הועד הזה עמדו אמנם על פי רב אנשים חכמים, משכילים וישרים, אך האנשים האלה היו רבם קצרי הראִיה, ושכלם היה מפתח אך בפלפולי אוריתא, וחוג מבטם על ישר וצדק היה צר מאד מאד. עמל הועד היה לגדר ולסוג את היהודים בגדרים ובסיָגים לסיגים ולשמר עליהם מהתקרב אל יתר יושבי הארץ, לסגר את היהודים היטב בחוג־קסם צר, בחוג חקי התלמוד. מאות רבנים קטנים, רודפי כבוד ואוהבי שררה, תפשו בידיהם את קהלותיהם וישלטו בהן שלטון בלתי מגבל, מאות חובשי בתי־המדרש החלו להוציא מאחורי התנור ספרים מספרים שונים ומשנים; פרושים חדשים על התלמוד צצו לבקרים לעשרות, ויום יום נראו פרושים חדשים לפרושים ישנים. אסורים וחומרות ו„מנהגים להחמיר" נוספו מיום ליום לאלפים, וצבורים צבורים אסורים וחומרות נתנו על שכם ההמון הפשוט המאמין לכל דבר, וככל אשר היו טעמי החומרות יותר נעלמים וטמירים, ככל אשר רבו הסודות והרמזים הצפונים באסורים ובמנהגים האלה, כן הוסיף ההמון להקדישם וכן הוסיף לכבד ולקדש את רבניו. אז היו ימים טובים לרבנים, בידיהם היה השלטון על השמים ועל הארץ גם יחד, הם חקקו חקים, הנהיגו מנהגים, גזרו גזרות, דנו, יסרו, נתנו שכר, ברכו ויקללו בכל אות נפשם וחפץ רוחם. אז קמו מקֻבלים אשר גבאו בי

ימי המשיח קרובים, ואז קמה גם הכתה החדשה היא כתת החסידים, וקהל ישראל נפרד לכתות קטנות; וצדיקים, בעלי שמות, קוסמים, מפליאים לעשות, מלחשים עושי נפלאות, אשר לא נראו ולא נשמעו עד הנה, מלאו את פני הארץ; וכל אלה התמימים, בעלי ההזיה, פעלו יחד וישפיעו על מהלך רוח יהודי פולניה. ובמהלך חיי יהודי פולניה השתררה התרַכזות משחיתה. הקהל עמד בראש ויקטין את ערך היחיד ויכחידו. על הקהל השפיע הרב, ועל הרב השפיע הועד, ועל הועד פעל לפעמים רב אחד גדול. ובדעת הרב היחיד הזה, אשר לא תמיד היה סמל החכמה, הצדק והישר המחלטים, תלו כל יהודי פולניה וכל עתידם במובנו הרוחני; ובתוך הריפובליקה הפולנית החפשית היתה ליהודים ממשלת אמונה עריצה וחזקה, והממשלה הזאת התעיבה את רוח יהודי פולניה, השחיתה את מבטיהם והשקפותיהם, בלעה את מוסרם ותחנכם ותכינם כי יהיו משרתים טובים ועוזרים נאים להדרת כבוד הפאַן הנאור והכל־יכול.

איך שיהיה, כונת בוליסלב ומטרתו היו בודאי טובות, ואת המטרה הזאת שמו לנגד עיניהם גם יורשיו הבאים אחריו. בשנת 1319, בתת המלך ולדיסלב הענו קונסטיטוציה לעמו, זכר לטוב גם את היהודים, ויתן גם להם את כל הזכיות אשר ליתר יושבי הארץ.

והיהודים הרימו ראש, רמה קרנם; ורבים מהם החלו ללמד אל דרך שכניהם, וילבשו בגדי אצילי הפולנים, וגם חרב על ירכם לא חסרה. אחרי כן בשנת 1334 אשר המלך קזימיר השלישי, הנקרא קזימיר הגדול, וקים את האגרת, אשר הוציא זקנו בוליסלב הרביעי. המלך הזה, אשר לפי דברת בני דורו היה חכם כשלמה, וילך בדרך המלך הזה גם באהבת נשים רבות, אהב בת חיט יהודי אחד, אשר מצאה חן בעיניו מכל פלגשיו הרבות, ושם אהובת המלך היה אסתר, ובני המלך ואסתר היו ברבות הימים לראשי בתי אבות פולנים מיחסים.

קזימיר השלישי מת בשנת 1370, ויחד אתו מֵתו גם אשר

יהודי פולניה והצלחתם ומנוחתם וימיהם הטובים. המלך קזימיר היה האחרון מזרע מלכות בית פיאסט; הוא כמו הביע את התודה האחרונה ליהודי אברהם פרוחובניק הדיכם.

אחרי קזימיר עלה על הכסא לודויג. בימיו באו רדיפות קשות וענויים מרים על היהודים. בימיו החלו לאנס את היהודים להתנצר. והכהנים החלו לעורר את חמת העם נגד היהודים. בפוזן הרס ההמון, אשר נפתה לדברי הנזירים הקתולים, את בתי כנסיות היהודים, ויהרגו אנשים נשים וטף וישרפום. ובאחת המהומות האלה אשר קמו נגד היהודים נהרגה גם אסתר, אהובת קזימיר הגדול.

בשנת 1382 מת לודויג, ובתו יורשת כסאו נשאה לולדיסלב יגילו נסיך ליטה. בימי המלך הזה ידעו יהודי פולניה את העול הכבד ואת היסורים הרעים והענויים הקשים, אשר עברו ע׳ יהודי יתר ארצות הנוצרים. כל הזכיות והפריוילגיות לקחו מהם אחת אחת. עד העת ההיא הבדילו אך הרבנים לבדם את יהודי פולניה והרחיקום מבני עם הארץ, ועתה עזרו על ידם גם המלך וגם הפאנים היהירים. ולדיסלב יגילו היה הראשון אשר הבדיל את היהודים לרעה, ויתן עליהם את אות הקלון, חתיכת בד אדום עגולה על ערפם; אחריו נתן סיגיזמונד הראשון על ראשי היהודים כובע־התולים כתום, וכן נתנו המלכים ואחריהם הפאנים לבגדי יהודי פולניה את התמונה המוזרה ואת הקצב המיֻחד אשר להם, וישימום לצחוק ולקלסה בעיני רואיהם עד היום הזה, והתמונה והקצב האלה קדושים הם עד היום בעיני יהודי פולניה, אשר יחשבום לבגדים לאמים, אשר תמונתם וקצבם נתנו כמסורה איש מפי איש ובזכותם נגאלו ממצרים!

בשנת 1451 לקחו מהיהודים את כל זכיותיהם ופריוילגיותיהם, ומיום ליום התחדשו חקים והגבלות נגדם. חיי היהודי, כבודו ורכושו היו כמעט מחוץ לגבול החקים. אך הפאנים הנבערים אשר לא יכלו להנהיג בעצמם את עסקיהם ולמלאות את כל צרכיהם הרבים לאין קץ בלי עזרת היהודי החרוץ והחכם, החביאו את האמללים תחת כנפיהם הנתעבות. הפאן בזה את

היהודי, הכהו, רמסהו ברגליו וגם הרגהו בשרירותו, ובכל זאת מסר על ידו בחפץ לב את הנהגת נחלותיו ואת משלמיו הרבים. היהודי היה לו לאיש הבינים, לסרסור מצֻין בעניני כסף, ויחכר אך לו את המסים. בבוא צרה על אחד הפאנים הנאורים, ושאל לעצת יושקי או מושקי, אשר אתמול הכהו בשוטו או ברגלו וימרט את זקנו ופאותיו בידיו ויחרפהו ויגדפהו. וכבוד הפאן הנאור הקשיב לדברי יושקי או מושקי יועצו הנאמן והאהוב הנאמרים בפחד, כאשר יקשיב איש חסיד לדברי אלהים. מעט מעט ירדו יהודי פולניה וישפלו מאד מאד ויהיו לכלי יוצר בידי הפאנים היהירים, לכלבים סבלנים ושקטים, אך גם נוקמים ונוטרים. ובעת אשר הפאנים התענגו על כל תענוגי החיים ונעמם, בעת ההיא החסירו היהודים נפשם מכל טובה ויקמצו ויאספו פרוטות ליום רעה; והם אספו את פרוטותיהם לא מקמצנות וכילות, כי אם מיראתם את הימים הרעים הנשקפים תמיד להם; הם ידעו היטב כי בכסף אשר יאספו יוכלו לפדות את נפשם ולהשיג רשות לחיות ולהתקים. הם אספו פרוטות מיראתם פן יגֹרשו באחד הימים מהארץ אשר הם יושבים בה, ואיך יבאו אל ארץ חדשה בידים ריקות, כעניים מרודים. —

ובעת אשר פתחו הכהנים הישועים את שערי גן־העדן לרוחה לפני כבוד הפאנים עוזריהם להכרית את הדת הפרוסלוית — בעת ההיא פתחו הרבנים והצדיקים את שערי השאול לפני אנשי קהלותיהם, על אשר לא יוכלו, בכל חסידותם הרבה, לשמר בדרכי חייהם את כל תלי המנהגים והחמרות והאסורים אשר טפלו הרבנים, הצדיקים והמקבלים.

מה מכער ומה אמלל מראה היהודי הפולני בן המאות החמש עשרה, השש עשרה וגם השבע עשרה! גבו כפוף מרב השתחויותיו וקידותיו אשר הרבה להשתחות לפני כבוד הפאן הנאור; עורקיו רועדים מפחד תמיד אשר פחד לחייו, מהלכו בזהירות כמהלך החתול, כמתגנב וירא פן יעורר עליו חמת אדוניו או אחד משרתיו; תנועותיו מלאות חנופה, עבדות והכנעה, למען לא יכעים את הפאן היהיר ומהיר־החמה; קולו רך וחלש

כמתחנן, למען יוכל לפתות את שומעו; גֵחוכו נעצב, צחוקו מקטע, נעצר ושפל; ראשו יורד למטה על חזהו; פניו המפיקים שכל וחכמה חִורים מרב עבודת מוחו התמידית, מפחד ומורא המרחפים על ראשו תמיד; עיניו שפלות – יָרא הוא להביט בפני הפאן פן יקרא עליו את משפטו למות. ואך מתחת לגבות המשפלות הוא מתבונן במורא הנה והנה, פן יקרב אליו פתאם אחד ממשרתי הפאן ובידו שוט, אַלָה א) או מאכלת. הוא מתבונן לאחריו פן ישלח עליו הפאן המתלוצץ את כלביו הרעים השמנים מדם המשלמים. בביתו הקטן והצר חלאה ורפש, עֹני ולחץ, למען לא יחמסו אותו ואת כל אשר לו, בגדיו קרועים ומטלאים למען לא יפשטום מעליו, מסביב לו עצב ודאגה, אין קרן אור, אין קרן שמחה; בעבָרו אין כל זכרונות טובים, בהוהו אין מנוחה ובעתידו אין תקוה. הוא פונה את מבט עיניו העמוקות אל עֹמק תכלת השמים, ושם – אין תקוה ונחומים, אך חשך ואפלה כחשכת נפשו ולבבו פנימה...

אחרי החיים הרעים פה עלי אדמות – חיים רעים בשאול מתחת...

הִנה בכלל תמונת היהודי הפולני במאות הט״ז והי״ז.

רוסיה הדרומית, – אוקרינה, ערש הזַפורוג׳ים, הקַזקים וההַידמַקים, – החלה לחיות חיים מיוחדים בחצי השני למאה הי״ב. אז נבדלו מעט מעט מרוסיה הצפונית והמזרחית. היא נחלקה לנסיכיות קטנות אחרות, וכל אחת מהן התנהגה על ידי מועצת העם.

התושבים הראשונים ברוסיה הדרומית הָיו סלַוים שקטים ושלוים. הם חיו חיי חפש גמור, ויתעסקו בעבודת האדמה ובכל ענפי האכָּרות, ועם שכניהם מסביב חיו בשלום ושלוה. ומעט מעט נספחו אל משפחות הסלוים האלה גם גרים רבים מזרע משפחות אחרות ובפרט ממשפחות הטורקים. ובהתערב בהם

א) אלה – מקל חובלים להכות בו.

החמר האזיאטי הזה החל רוח מלחמה וקרב לפעם בקרבם, ומשפחות הסלוים השלוים והשוקטים היו לארחות פראים נֵכים ולוחמים.

היו אמנם עוד סבות אחרות נכבדות אשר הפכו את רוח סלוי רוסיה הדרומית. הקזקים התַּתרים הקרובים להם החלו להתנפל לעתים קרובות על גבולות סלוי רוסיה הדרומית ולשלל שלל ולבז בז, ולהשמיד ולהחריב כפרים ומושבים, להרג ולקחת בשבי אנשים ונשים וטף ולמכרם לעבדי עולם. והכרח ההגָנה על נפשם, חופשתם ורכושם התעורר בהם בכל תקף. וההגנה התדירית וכמעט התמידית למדה את האכרים, יושבי הכפרים השלוים, להלָחם בחרף נפש ולהגן על קיומם, ומהפגישות התכופות, אשר נפגשו הסלוים את קזקי התתרים הפראים, למדו גם הסלוים השקטים את כל מנהגי מלחמה האזיאטים, את הרכבה, העָזמה, אכזריות לאויב ובוז לכל סכנה. ומעט מעט נבדלו מהכפרים השקטים אנשים יחידים ואחרי כן גם עֲדות שלמות, אשר מצאו ענג ונעם אין קץ בחיים מלאים סכנה, רגז, נדודים, מקרים ופגעים. הנֵכים האלה לא יכלו לשבת בשלום ובמנוחה בעתות השלום, וימאסו בחיי הכפרים השלוים והשקטים בלא כל מקרים ופגעים, ויבחרו להם חיי צַידים ודַיָגים. ודנֶפֶּר הרחב מלא דגים, והיערים אשר על גדותיו ומסביב לו מלאות עופות ציד וחיות שעירות. וישחו הקזקים הדיגים והצידים על פני הדנפר, וְהַשָּׂחוּ התמידי הכבד והמסֻכן, בפרט על יד מַפלי־המַים, למד את הצידים האלה לשחות היטב על פני המים; וכן היו אלפי סלוים שלוים ושקטים לצידים ודיגים, עזמים ואנשי חיל אוהבי קרב ומלחמה. ופלגת האנשים העזמים האלה גדלה והתרחבה והתאחדה ברבות הימים, ותהי לעם הקזקים הזפורגג׳ים, אשר עשו להם שם בעזמתם הנפלאה ובאהבתם הגדולה לחפש ודרור ובאכזריותם הנוראה מאכזריות חיתו טרף.

הקזקים הזפורוגים הגינו בתחלה על עצמם ויעמדו נגד הקזקים התתרים וילחמו עמהם ויכום ולא נתנום לבוא אל גבולותיהם, אך מעט מעט הסכינו אל חיי קרב ומלחמה, ובדעתם את כחם ואת גבורתם ואת מהירותם החלו הם להתנפל על שכניהם,

ויפרצו אל גבולות התתרים וישללו שלל, ויבזו בז, וישמידו, ויחריבו, ויתאכזרו עם התתרים, כאשר התאכזרו המה בפרצם אל גבולות הזפורוגים. והקזקים הזפורוגים יצרו להם ברבות הימים מִשמעת חזקה מיוחדה, חקים חברותים מיוחדים, מנהגי קרב ותכסיסי מלחמה מיוחדים. הם בחרו להם זקֵנים, ראשים, מפקדים ואוטומַנים, וייסדו להם מרכז או מעון צבא ויקראוהו בשם „Запорожская сѣчь". וחברת הזפורוגים האכזריה והקשה והעריצה בעתות מלחמה, הצטַינה בתחלה בעת שלום בביתה בישר וצדק, בפשטות החיים, בהסתפקות ובאחוה אמתית. אך ברבות הימים התגנבו גם בתוך החברָה הזאת נטיות לרצח והרג, לשוד וחמס, עד כי היה היתה חברת הקזקים הישרים ללהקת שודדים ורוצחים.

את היהודים הפולנים קלקלו היהודים הגרים אשר עברו בארצות אחרות תחת עול העני, הקלסה, העבדות והעמל, וכן גם השחיתו את הקזקים הזפורוגים הגרים הנכרים אשר באו מכל קצות הארץ. רבם היו פוחזים וריקים, שואפי דמים, שכורים, אנשים אשר כל ימיהם היו עבדים נכנעים, ובעבדותם הארֻכה והקשה מתו כל הרגשות האנושים בקרבם. והזפורוגים קבלו את כל הבא בלי הבדל ופדות, ובזמן קצר מאד התאספו אליהם המון עירונים רבים אשר ברחו מפולניה וממִמלכת מסקוה, מתחת העול הכבד אשר נתנו על שכמם הזקנים והראשים, המון משלמים אשר ברחו מתחת ידי הפאנים אדוניהם מְעניהם ולוחציהם, וחוטאים ופושעים שונים אשר ברחו מידי המשפט או מידי גואלי הדם.

זפורוגיה היתה אז מקום מפלט ומנוס ליושבי רוסיה ופולניה כאמריקה ליושבי אירופה בימינו אלה.

והפאנים הגדולים שכרו להם אנשי צבא לחצרותיהם ולטירותיהם מהזפורוגים. ושם, בחצרות הפאנים הריקים והיהירים, כמובן, לא הטיבו הקזקים את דרכיהם, ונהפך הוא – הם עוד הרעו את דרכיהם, ובשובם אל אחיהם הביתה למדום ללכת בדרכם הנשחתה עוד יותר.

בשנת 1516 היה מספר הקזקים הזפורוגים רב מאד, ואז

גם התחזקו היטב. בשנות הששים למאה השש עשרה היה להם מבצר ומצודה על האי חורטוץ. בימי סיגיזמונד־אוגוסט, בשנת 1568, היה להם מבצר תמידי חזק מעבר לזפורוגים על האי טומקובקה.

לְריפובליקה הפולנית הביאו הקזקים גם טובה וגם רעה. מצד אחד היו הקזקים כחומה בצורה לפולניה, בשמרם את הגבול מפני להקות התתרים השודדים, אבל מהצד השני היתה זפורוגיה מקום מפלט להמשלמים הנלחצים, הבורחים מפני אדוניהם. מלבד זאת התפרצו הקזקים הזפורוגים החפשים, אשר לא ידעו ולא הכירו כל שלטון עליון עליהם, אל גבולות ממשלת המושלמנים ויבזו ארחות סוחרים, ויגזלו עדרי סוסים ופרים, ובסירותיהם הקלות עברו גם את הים השחור ויפרצו אל גבולות אדמת תוגרמה, ויתנפלו על עם המושלמנים, באו עד רומֶניה ואנטוליה ויעשו שם כאדם העושה בתוך שלו. וממשלת תוגרמה ויתר הממלכות הקרובות אל גבולות פולניה לא חשבו את רוסיה הדרומית לחפשית, ויאמרו כי היא נכנעה למשמעת פולניה, ולכן חשבו את מעללי הקזקים הזפורוגים החפשים כהפרת ברית השלום אשר בין פולניה וביניהן. הפולנים אמנם הודיעו גלוי פעמים רבות ויבארו באר היטב, כי אין להם כל יחס עם הקזקים החפשים לנפשם, ובכל זאת פרצו מריבות בין פולניה ויתר הממלכות על אדות הדבר הזה, ועל כרחם נאנסו הפולנים לעצר בעד שרירות הקזקים ולהקים יחס ידוע וברור בינם ובין פולניה ויתר הארצות הקרובות, אשר לא חפצו הפולנים לריב עמהן.

והמלך סטיפאן בטורי היה הראשון אשר הראה לקזקים כי הם תלויים בדעת הריפובליקה הפולנית גמלכה, והוא לא כפה עליהם את זכותו בחזקת היד בפעם אחת, כי אם לאט לאט על נקלה, אך הקזקים לא חפצו לשמע לו ולא נכנעו לפניו ויוסיפו לחשב את עצמם לעם חפשי המושל בעצמו ועושה כחפצו. עד מהרה התפרץ הגֶטמַן בוגדנקה, בלא רשות בטורי וידיעתו, אל אדמת תוגרמה וילחם אתה, ויורשו פודקובה לכד את מולדביה. תוגרמה כעסה על המעשים האלה ותתנפל על

פולניה, ויתפש סטיפאן בטורי את פודקובה וימיתהו. ויבחרו להם הקזקים הזפורוגים לראש ולגטמן את שך, ויחלו לנקם את נקמת פודקובה אהובם; ומהעת ההיא החלו המריבות והמלחמות בין פולניה ובין הקזקים, והמהומות האלה ארכו כמאה שנה.

אחרי מות סטיפאן בטורי, החל סיגיזמונד השלישי ללחץ את הקזקים. המועצה המציאה חקים מעיקים שונים ומשנים נגד הקזקים, אך הקזקים הוסיפו לעמד במרים, ולא שמעו להפולנים ולחקיהם, ובחזקת היד נאחזו בחפשותם; והיחס בין הקזקים והפולנים הורע מיום ליום, השנאה והאיבה גדלו משעה אל שעה עד כי גמלו ועשו פרי.

והנה קם האוניון אשר המציאו הישועים עם כל רדיפותיהם ולחיצותיהם אשר רדפו ולחצו את הפרוסלוים, וכמובן נגעו הרדיפות האלה במיתרי לב הקזקים הזפורוגים הפרוסלוים, ותהי השנאה גם לשנאת הדת, למריבות האמונה. והמריבות האלה עוררו כפעם בפעם מרידות וקשרים גם בין המשלמים.

בשנת 1602 התעורר הכהן הפרוסלוי נליביקה וישמד קתולים רבים מאד עם כהניהם, וגם על היהודים לא חסה נפשו, אך עד מהרה תפשוהו ויהרגוהו. בשנת 1637 מרד פַּוְליוּק ואחריו אוסטרנין, אך הם לא הצליחו להרבות הרג ואבדן; הראשון נפל בידי הפולנים ויהרגוהו, והשני ברח וימלט על נפשו.

אחרי מרד נליביקה שללו הפולנים מהקזקים את זכיותיהם, ויקחו מהם את נחלותיהם, ואחרי מרד פוליוק ואוסטרנין לחצום עוד יותר וישפילום עד עפר, וישפכו את כל חמתם על הקזקים, ולא ידעו קץ וגבול לשנאתם אליהם ולאכזריותם נגדם. ואין להתפלא למעשיהם. הם קנאו, לפי דברי כהניהם מדיחיהם, את קנאת ה' צבאות; הם נקמו את נקמת האמונה ויקנאו את קנאתה וקנאת ממלא מקום פטר הקדוש. לקזקים המורדים הבטיחו חיים וחפש אם יעזבו הנשק מידם, והם אך עזבו את הנשק ויהרגום הפולנים ויטבחום כאילים. את הקזקים המנֻצחים תקעו הפאנים על העצים לארך הדרכים, ובמקומות הנכבשים הרגו את כל היושבים ולא חמלו על זקן ונער וישמידו את כלם על אשר הם רוסים־יונים, לאמר: פרוסלוים.

אחדים מהפאנים המנצחים בִשלו את ילדי הקוזקים בדודים על האש ואת שדי נשי הקוזקים נתשו; הם עשו שפטים נוראים באלה אשר נפלו בעצומיהם: את זה דנו ברסוק אברים, בהשיבם עליו את האפן, את זה נשרו במגרות וירבעוהו, ואת זה שמו בשור נחשת ויצלוהו חי.

הרוצח שמואל לשץ, שומר הסדרים על הגבול, הרג ביום הראשון לחג פסחם, בשנת 1630, את כל הקוזקים אשר ישבו בעיר ליסנקה, ורבים ברחו אל בתי כנסיותיהם בתקותם לְהציל בבתי אלהים את נפשם, אך הרוצח ואנשי צבאו פרצו גם אל בתי אלהים, ויהרגו בלא חמלה, וכן היה גם גורל הקוזקים אשר ישבו בעיר דומירה.

אך גם הקוזקים מצדם לא היטיבו לעשות מהפאנים. בהתקשרם הרגו וישחיתו ולא חמלו את האצילים, את האפרתים, את הכהנים הישועים, את היהודים ואת כל אשר לא היה קוזק. הם חמסו ושללו וישלחו באש בתים, בתי כנסיות ומִנזרים. בשנת 1648 הטביעו הקוזקים בעיר קיוב את ההגמון גריקוביץ על אשר הפיץ את רעיון האוניון; אחרי שנים אחדות הרגו בעיר ההיא את זקן העיר תודרוס חודיקו, ויבזו את מנזרי הקתולים, ויהרגו את הנזירים והכהנים, ויקחו את נחלות הכנסיות והמנזרים.

בימי ולדיסלב, בשנת 1633, החל אור ההצלחה לזרח עוד הפעם לַקוזקים. ולדיסלב בקש בנטיתו אל הקוזקים את טובת עצמו, הוא האיר פנים להם בחשבו אותם למשען טוב וחזק נגד הפאנים, אשר חפצו לקחת ממנו את כסאו. הקוזקים היו התחבלה האחת, אשר על ידה יכלו בעת הצרך להחליש ולהקטין את כח הרעל, אשר השקו הפאנים את מלכי פולניה, וימררו תמיד את חייהם. אבל הפאנים הבינו את מחשבות ולדיסלב ומטרתו, ויתנפלו בכל כחם ואכזריותם על הקוזקים וישפילום למען לא יוכלו הפרוסלוים האלה להקטין את כח הפאנים הנאורים בממלכה. בשנת 1639 שפלו הקוזקים מאד מאד ומצבם ירד ושפל עד לארץ; הם לא יכלו עוד להרים יד או רגל בלי רשות המועצה הפולנית, לאמר: בלי רשות הפאנים

אויביהם. חיי הקוקים היו רעים מחיי עבדי תוגרמה. הם היו כבר במצב המשלמים; רבים מנכבדיהם היו למשרתים, עגלונים, רכבים, שומרי כלבים ומנקי מחראות. והקוקים סבלו בדומיה את כל השעבודים האלה, וישתחוו לרגלי הפאנים בהכנעת זאב אשר נפל בפח ויתן בכלוב. הקוקים השתחוו לא אך לרגלי הפאנים היהירים, כי אם גם לרגלי היהודים החלשים והנכנעים, ואיך לא ישתחוו לרגליהם – והם נשאו משרות חוכרים, מוכסים ומפקדים; הם היו ממלאי מקום הפאנים באחזותיהם ונחלותיהם, תחת הנהגתם ופקודתם היו גם בתי הכנסיות הפרוסלוים, ברעתם תלו גם הכהנים, ובידיהם היו חיי קוקים רבים. היהודי חכר לו הכנסת אחד הכפרים והרשות נתנה לו מאת הפאן גם לשפט את יושבי הכפר, לענשם ולשפטם גם משפט מות. רכוש המשלם וחייו, כבוד אשתו ובניו וחייהם היו ברשות החוכר אשר חכר מהפאן את כל זכיותיו בכפר. ילדים רבים מתו טרם שהכניסום לברית קדש כמנהג הנוצרים, אם לא היה לאביהם לשלם ליהודי מס ההכנסה; העניים חיו עם נשיהם בלי קדושים, כי לא היה לאל ידם לשלם את מס הקדושים, ובלי המסים האלה לא נפתחו דלתות בתי הכנסיות.

השפלת הקוקים, אשר שמרו בכל כחם וגבורתם את גבולות פולניה לבל יפרצו בהם אויבים, הסבה את השוד והשבר אשר באו על פולניה בשנת 1640 מהתתרים הקרימים, אשר פרצו ויעלו כרוח סופה וסערה על אוקרינה, ולא פגשו מעצור על דרכם, וישחיתו ויכלו ויחריבו את הארץ מסביב, וישובו לארצם עם שלל רב מאד, ומקומות אשר היו כגן עדן האלהים לפניהם, היו אחריהם למדבר שממה וציה.

אז חשבו הפולנים כי דור הקוקים כבר עבר ובטל מן העולם, אז חשבו כי הקוקים כבר נפלו ולא יוסיפו קום, כבר מתו ולא ישובו עוד לתחיה; אך מה שגו הפולנים היהירים קצרי הראיה! ולא כן היה הדבר. הקוקים אך התחפשו כמתים, ובסבלנות רבה חכו לשעת הכשר ולגבור אמיץ מלא רוח, אשר יעמד בראשם ונקם את נקמת כבודם ודמם מכל

אלה אשר השפילום וישכינו את כבודם עד עפר ויורידום עד ארץ.

והגבור המקוה בא.

זינוביה בוגדאן חמלניצקי עמד בראש הקזקים, וינקם את נקמת עמו וכבודו.

ומארבעת החמרים השונים והמשנים האלה, מהכחות המתנגדים והאויבים איש את רעהו האלה, חפצה ריספוספליתה לברא דבר אחד שלם ומסדר. היא חפצה לתת הרמוניה במנגינת המנגנים הנבדלים והנפרדים והמתנגדים האלה. — ולאזני ההיסטוריה באה מנגינה דומה למגגינה הידועה:

הַקּוֹף המתחקה על מעשה גֶבֶר,
גם חמור גרם וּמַכביר האֵבֶר,
ובחבר תיש הזקן בעדֶר
עם הדֹּב המרקד, לוֹ חן לו הֶדֶר, —
כל אלה חִברו ולנגן חפֵצים
על הכָּר מתחת אחד העֵצים...

הישועים הרעים, הערומים והמהירים; הפאנים הנכסלים, הקשים והבועטים מרב שמן; התיש הזקן התועה תמיד בגני אחרים, השעיר המשתלח — היהודים, והכח החזק והגס — הקזקים, אלה היו המנגנים במנגינה ההיסטורית במובנה המדיני והחברותי.

המנגנים האלה ישבו תחת אחד העצים בכר ריספוספליתה החפשית

ובתבונות כַּפַּיִם
אמרו שַׂמֵּחַ כל בעל אָזְנָיִם.
אכן יפרטו על פי נבל — וָאָיִן:
אין שיר, אין מנגינה, רק קול ורב קשב.
„חכו לי אַחַי!" הקוף דבר ישב:
„לא כן נשב, ולנגן נשא עין?

אתה המחולל שב נגד הנֵבל
ואני מול הכנור אשליך לי חבל –
הן אז כמשפט נשיר וּנְנַגֵנָה,
עצי היער יפצחו רַנֵנָה.
הרים וגבעות כאילים ירקדו".

ויחל הקֹף – הישועים – להחליף את מושב הדֹב – הקוקים – מהדת הפרוסלוית אל האוניון. להם לעצמם לקחו את הקול „הראשון", כי זאת חפצו תמיד; ואך את זאת, את המקום הזה, השתדלו להשיג במנגינת העולם, החמור – הפאנים העצלים – ישבו על מקומם ולא נעו ולא נדו משבתם, ואל התיש הזקן – היהודים – לא שמו הרבה לב; המנגן המלמד והמנסה והמרוד הזה יודע בעצמו איך ואיפה לשבת, הוא יודע להתנהג ולעשות כפי אשר יעשו המנגנים האחרים...

והדֹב הקשה את ערפו ולא הלך אל האוניון; והרמוניה אין במנגינה. ואיך תהיה? הישועים – סכסכו ודלחו, הפאנים זללו ושכרו, היהודים אספו וצברו, והקוקים הכו ונגחו, – ואיזו הרמוניה תצא ממנגינת מנגנים כאלה?! החליפו את המקומות, נסו פעמים רבות – אך ללא הועיל. והנה בא סוף סוף הנשר הרוסי ויאמר להם:

להחליף מושבכם בל עוד תוסיפו;
לוּ עשרת מונים מושב תחליפו,
אם שבת תֵימינו או גם תשמאילו,
אם לב חכמה אֶין – אפע תועילו.

ומהעת ההיא היתה אוקרינה עם הקוקים לרוסים, המנגינה התפרדה ותתפזר לעברים, וריספוספליתה חדלה סוף סוף מקחת חלק במנגינה המדינית האירופית...
ואחרית אחרת לא יכלה היות!

פרק שני.

מתנה נִפְלָה.

באחד מימי הקיץ החמים בשנת 1623, והעיר הקטנה צבַנצי צהלה ושמחה מאז האיר הבקר.

העיר צבנצי היתה אחת מאחוזות הפאן הגדול הנודע סטיפאן פַּטוצקי. שואפי חדשות ותַירנים רצו וישטו מרחוב לרחוב ומבית לבית, ויקראו את יושביהם החוצה, ויודיעום חדשות בלחש ויבטיחום באמתת ידיעותיהם, ויניעו ראשיהם וידיהם, נשבעו ויפנו את ראשיהם מזרחה, ויַראו באצבע על נקודה אחת הנראית מרחוק על חוג השמים. והשומעים הקשיבו לדברי המספרים, פערו פיהם ועל פניהם נראו אותות אי־אמון ותמהון, ובכל זאת הפנו גם הם את פניהם מזרחה ויסכו בידיהם על עיניהם מקרני השמש הלוהטת ויביטו בתשוקה רבה אל הנקודה ההיא.

ויותר מכלם התרוצצו ויתנועעו היהודים המהירים, האוהבים מעודם חדשות והמתעַנינים במקרי הימים, גם אם המקרים האלה אינם נוגעים להם כלל. והיהודים היו רב יושבי העיר צבנצי.

וככר השוק – מרכז ישוב היהודים ומסחרם – היתה מלאה אנשים, נשים וטף, ובכל פנה ועבר נאספו קבוצים קטנים צפופים מסביב למסַפרי החדשות, ויקשיבו ויאזינו ברב ענין ובשים לב את החדשה. לעת הצהרים מלאה הככר אנשים, וכלם יחד דברו ויצעקו ויפטפטו, אחדים מהם דברו בשים לב ויחליקו בידיהם את זקניהם, אחדים התלוצצו, אחדים צחקו, אחדים התוַכחו ויריבו, אחדים קראו בקול גדול וחזק לקרוביהם ומכּריהם העומדים מרחוק כי ימהרו לקרב אליהם, ורעש המדברים והמולתם והמיתם מלאו את כל פני הככר, ותהי מהומה גדולה.

ומבית אחד קטן, שפל ונקי, הנשען אל בית הכנסת הישן והנשקף בשלשת חלונותיו הקטנים ובפתחו השפל והצר אל ככר השוק, יצא איש זקן אחד, ובצעדים מהירים הלך אל טבור הככר, אשר שם עמד צבור יהודים לא־קטן; והזקן טרם עוד הרחיק מהבית עשרה צעדים והנה אחד חלונות הבית, אשר יצא ממנו הזקן, נפתח, וראש נערה קטנה מכֻסה בשערות שחורות וארוכות נראה החוצה, ומה יפו ונעמו פני הנערה הקטנה הזאת!

– זקני, זקני, הוי, זקני! – קראה הילדה בקול צלצול פעמוני כסף, ותוציא את חצי גויתה דרך החלון, ותניע בשתי ידיה הנהדרות והלבָנות כשיש.

הזקן עמד מלכת, ויפן את ראשו לאחור.

– מה, בתי? – שאל הזקן בקול רעידה רכה.

– שרפה? בערה? איה?

– השקטי בתי, השקטי, אסתר, אין שרפה ואין בערה, חס וחלילה, מי זה אמר לך כזאת? פתַיתי הקטנה, השקטי.

– ומה זאת, זקני? למה זאת יצעקו כלם וירוצו?

– חכי, בתי, ארע את הדבר ואודיעך גם אותך. סגרי את החלון, יקירתי, הסתירי את ראשך, פן יגדל הכאב עוד יותר, החם רב מאד היום.

החלון נסגר, אך הילדה לא עזבה את מקומה, ותעמד על יד החלון ותבט החוצה. בקצר רוח ובכליון עינים חכתה לתשובת זקנה, ותתופף באצבעותיה הדקות והמחדדות בקציהן על שמשות החלון.

והזקן הולך לו הלאה נשען על מקלו העב, אשר גֻלת נחשת לו מלמעלה. וירחיב את צעדיו וימהר לקרב אל מגמת פניו, אל צבור היהודים העומדים בתוך הככר.

האיש היה כבן חמשים וחמש, והוא איש גבה הקומה, אך גַבו הכפוף הקטינו מעט, פניו השחרחרים, המלאים קמטים עמוקים, היו חורים דלים ורזים, זקנו הגדול והלבן כסה גם את לחייו. עיניו השחורות והגדולות הפיקו טוב, רֹך, ישר ועצב, וכל קוי פניו הנעימים, ובפרט פיו היפה המוקף בשפם

ובזקן, הפיקו עצבת חרישית עמוקה. בגדו הנקי היה כבגדי הרבנים בעת ההיא עשוי בד צמר.

– שלום עליכם, בני! – ברך האיש הזקן את הצבור אשר קרב אליו.

– צפרא טבא, רבנו הנכבד! – ענו לו העומדים בכבוד, ויפנו לו מקום לעבר בתוכם.

– מה זה קרה פה?

– האם לא שמע רבנו?

– אינני יודע דבר.

– יפנה נא רבי את ראשו שמה, מזרחה, ויראה... שם... שמה...

והאיש, אשר קראוהו רבי, הפנה לאט את ראשו אל אשר הראוהו, ויתבונן במרחק.

– כנראה, כהו עיני מאד, אינני רואה דבר, – אמר הזקן בגחוך עצב, ויורד את ידו אשר הרים להסך על עיניו מקרני השמש.

– יתבונן נא היטב, היראה, רבנו? שם... בקצה השמים... שם... כעין רצועה שחורה. אתמול לא היתה עוד שם.

– ומה זאת?

– המ... אומרים – יער.

– יער? איזה יער? אנכי יודע היטב את כל המקום מסביב, הן פה מסביב אך מישור נרחב וחלק.

– גם אנחנו יודעים את כל סביבות המקום, הן פה נולדנו, פה גדלנו אנו ואבותינו ואבות אבותינו. אך אומרים כי הפאנים הגדוליט עשו יער בין לילה אחד.

– בני, הלא אך הבלים תדברו!

– הנני נשבע, רבי... החל צעיר אחד. אך הרב עצרהו בדברו, ויסגר את פיו בידו:

– כמה פעמים הזהרתיך, בני, לעזב את מנהגך הרע, להשבע על כל דבר הבל וריק.

– לא אעשה עוד כזאת, רבי... הנה גם יחזקאל וישראל

וגם המביא עצים לבית הפאן, יצחק דוב בעצמו, הנה גם הם כלם מספרים כדבר הזה, על אדות היער, הם אומרים כי...

– חכה נא, חכה, – הפסיק צעיר אחד את המדבר, – הנה עובר הקזק קַרפו מנקה המעשנות בהיכל הפאן, הוא בודאי יודע את הדבר לאמתו.

ועל פני הצבור הקטן עבר משלם אחד בריא וחזק, ויאנח תחת כבד משא השק הגדול אשר היה על שכמו; הוא נשא את משאו ולא שׂם לבו אל כל דבר, ומפניו העבים הגסים והזועפים נזלו אגלי זעה.

היהודי הצעיר קרא אליו ויאמר:

– אדוני הקזק! הו, קרפו, שמע!

– מה? – קרא המשלם בהפנותו בעצלות את ראשו השעיר בלכתו לדרכו.

– האם לא תראה שם? הראה לו היהודי באצבעו מזרחה.

– איה?

– הנה שם. האם לא תראה?

– השֵׁד יודע אותך, מה לי ולזה? – ענה קרפו ויתנהל לאט הלאה תחת משאו הכבד.

– הוי, משלם נבזה! – קרא אחריו היהודי הנעלב.

– לוּ היה שם בית משקים כי עתה בודאי ידע היטב, – התלוצץ אחד היהודים; – וכל היהודים אשר עמדו מסביב צחקו בפה מלא.

– קרפו, נרפה, עצל, טיו! – קרא אחד הילדים ויחקה את קול המשלם העב.

– טיו, טיו, טיו! – קראו במקהלה עשרות נערים שובבים. קרפו נעצר בלכתו ויורד את שקו ארצה, ויקרב את שתי אצבעות ידו אל שפתיו העבות, וקול שריקה חדה ועזה נשמע פתאם.

– ראשי כלבים! – קרא בקול חזק אשר נשמע בכל הככר, – היפ, היפ, היפ!!!

כל עצמות הרב רעדו לקול הקריאה הזאת ופניו חורו

כסיד. וכרגע נהפכו הפנים הטובים והנעימים ויהיו לפנים מענים, זועפים וקשים, וירם את מקלו, וירץ במהירות כעלם אחרי הילדים אשר עלבו את הקזק ויחרפוהו.

– שפנים, פחדנים, ארנבות! מה לכם להתגרות בזאב טורף!

הילדים נפזרו ויברחו, והמשלם הרים את משאו על שכמו וילך לדרכו הלאה וירק הצדה. והיהודים נאספו סביב לרבם הזועף, וישתדלו להשקיט את רוחו הסוער.

– הוי אחי, – אמר הרב בנשמו בכבדות, – למה זה נרגיז את החי הטורף והשואף לדמים בעברו על פנינו לדרכו במנוחה? הלא הוא לא נגע עתה בנו. הידעתם את קול הקריאה „היפ, היפ, היפ" הזאת? אויה! הוא עלה לנו בחיי אלפי נפשות; בקול הקריאה הזאת שלחו בנו כהני הקתולים פעמים רבות שודדים ורוצחים. הוי, אלי, אל רחום וחנון! הרוצחים האלה שחטו את בני יחידי, הרגו את...

אך איש לא הקשיב עוד לדברי הרב. בדרך הרחבה העוברת את ככר השוק נראה מרחוק רוכב אחד ההולך וקרוב במרוצה מהירה אל הככר.

– חנוך, חנוך! – קראו כלם וימחאו כף.

ואחרי רגעים אחדים בא אל הככר איש אחד בא בימים לבוש כשואב מים. והוא רוכב על סום בלא אוכף. כרגע סבוהו קהל אנשים ויקיפוהו בשאלות.

– אמת, אמת... יער, יער ממש, יער אמתי בכל היערים אשר על פני הארץ, – קרא האיש במחותו באגרופו את הזעה מעל פניו.

– ספר נא הכל בסדר, – אמר לו הרב בקול אהבה ורצון, – רד מעל סוסך וספר הכל.

– כן הוא הדבר, רבי! – החל חנוך ברדתו מעל סוסו ובשאפו רוח בכבדות מעיפות וחם, – כן הוא הדבר... כלם צועקים ומדברים... כלם קוראים יער, יער, ואחשב כי נטרפה דעתם. יער? איך יבוא פתאם יער הנה? אז אמרתי אני עם לבבי: אלכה נא ואראה בעיני, ואעל על זקני זה וארוץ שמה.

– ואם כן? שאלו רבים בקוצר רוח.

– ואם כן – באתי שמה... ואראה... והנה... יער, ולו ראיתם את היער, יער ממש, זקן, כמו לו עמד פה מאות בשנים; כן, כן, תצאנה עיני מחוריהן ותתפוצץ בטני אם לא...

– חדל נא חנוך, אמר לו הרבי: ספר הכל כסדר.

– כן הוא הדבר, רבי, – החל חנוך במנוחה, – אנכי נקרבתי שמה ואראה והנה יער עב ורענן גדול וארוך במדה שאין לספר ואין להגיד. מה זאת? חשבתי בלבי, איך זה צמח בין לילה יער כזה? ואנכי יראתי גם לקרב אל היער מי יודע... מי יודע אולי... הוא מעשה ידי שדים; לו היתה כזאת בלילה, כי אז, חי אלהים, מֵתִּי מפחד. אנכי עומד וחושב, והנה פתאם יד אחזתני מאחור ואצעק לעזרה. ואראה והנה קוק אחד ממכרי, עמלק שמו, עומד מאחרי וצוחק בקול אדיר, הנה כי כן הפחידרני הקוק הרשע הזה...

– אל נא תסור הצדה, ספר כסדר הלאה, – שסעהו הרב בגחוך ובצחוק.

– והקוק הזה ספר לי הכל. כבוד הפאן סטיפאן הנאור והכל־יכול אמר פעם אחת לרעיו הפאנים בעת המשתה אשר עשה להם, כי הוא אוהב מאד את אחֻזתו, ואת צבנצי על הכל, אך דבר אחד חסר פה: אין מקום לצאת לצוד ציד. ואחרי המשתה נאספו הפאנים יחד ויתיעצו ביניהם איך למלאות את החסרון, אשר יחסר לאהובם פאן סטיפאן הנאור והכל יכול, ויחליטו להגיש „משלח מנות" לפאן סטיפאן ביום הולדתו יער אחד. ויצוו הפאנים לשרש את העצים הגדולים הזקנים והרעננים אשר ביעריהם, עץ עץ עם האדמה אשר מסביב לו, ואתמול לעת הערב הביאו את העצים על עגלות אל כר המרעה, ויחד עם העצים באו אלפי משלמים עם אֵתים ומעדרים וקרדומות. ולאור הפנסים הרבים עשו בלילה יער, חפרו בורות עמוקים ויטעו בהם את העצים, ואת האדמה מסביב דרכו ברגליהם היטב וישפכו עליה עשב ודשא ירקרק, ולאור הבקר והנה יער, – ומה תאמרו?

– פש... פש... הנה פלא, פלאות! – הניעו השומעים

את ראשיהם בתמהון רב.

– שמעו נא עוד, ועוד תוסיפו תתפלאו, – אמר שואב המים בקול שמחה, בראותו כי כל הקהל מִתְעַנֵּן בספורו.

– מה? מה עוד? – התנפלו עליו הַתַּיָּרָנִים.

– הנה הפאנים עשו לא אך יער, הם נתנו בו גם ארנבות, שפנים, צבאים, שועלים, דֻּבִּים...

– לא, חנוך, אל נא תרבה לשקר לפנינו!

– פה, תחתי תהיה קבורתי, תפתח הארץ ותבלעני אם שקרתי לכם. הקזק ספר לי גם זאת, הוא נשבע לי, כי מעת אשר החליטו הפאנים לעשות יער לפאן פטוצקי הנאור והכל יכול, החלו לאסף בכלובי עץ וברזל חיות שונות, ואת החיות האלה הביאו הלילה הזה הנה בכלובים, ובבקר פתחו את הכלובים ויעזבו את החיות אשר היו סגורות בהם, ועתה שומרים הרוכבים והמשלמים את היער מסביב לבל יברחו החיות מן היער החוצה, ומחר ילכו כל הפאנים יחד עם כבוד הפאן פטוצקי הנאור והכל יכול לצוד ציד ביער עם כלביהם, שופרותיהם ורוביהם.

– נורא, נורא! הנה את אשר יכלו פאנים לעשות, נסים ונפלאות! – אמר אחד האנשים.

– אשר יכלו פ א נ י ם לעשות? איזה פ א נ י ם? האם ה ם עשו זאת? הלא את הכל עשו ה מ ש ל מ י ם! ואבותינו בהיותם עבדים לפרעה במצרים, האם לא בנו גם הם בידיהם ערי מסכנות למצרים?

הרב הניע ראשו ויאמר שלום לכל הנאספים, וישם פניו לשוב אל ביתו הקטן.

– אנה זה תלך, רבי? – שאלוהו אחרים ויחפצו לעצרו.

– הביתה, אחי, אלך, השובבה המפנקה -- נכדתי היחידה – מחכה שם לי בקצר רוח, שלום לכם.

– שלום! שלום! – ענו כל הנצבים.

– מה עזה אהבתו וחבתו לנכדתו! – אמר אחד היהודים, ויבט אחרי הרב המתרחק מהם בעיני חמלה ורחמים.

– מה טוב ורחמן הוא רבנו! יאריך ה׳ ימיו, זה הוא רב, ירבו כמותו בישראל! את פרוסת לחמו האחרונה יתן לעני.
– כן, ואת נכדתו הוא אוהב בכל נפשו. הן היא נשארה יחידה לו אחרי בנו... מכל משפחתו.
– והיא חרוצה מאד.
– ילדה נפלאה היא.
ונפש הילדה, אשר הללו פה, קצה לעמד ולחכות לזקנה אשר לא מהר לשוב; היא פתחה עוד פעם את החלון ותוציא את ראשה החוצה, ובראותה כי זקנה הולך לשוב הביתה עזבה את החלון ואחרי רגע אחד יצאה מפתח הבית ותמהר לקראת הרב ותתנפל עליו בהתהוללות.
– אֶתְיָה, האם לא תשמעי לזקנך? – שאלה הרב בגערה רכה.
– זקני, יקירי, אל נא תכעס עלי. שָׁעַמתי פה בבית, וארוץ לקראתך, האם גם זאת אסור לי? – שאלה הילדה בקול ערמה ותחבק בשתי ידיה הרכות את צואר הזקן ובשפתותיה שושנים נשקה את שפתות הזקן החורים.
– רמאית, לא משִׁעמום יצאת, כי אם מסַּקרנות, חפצת לדעת החדשות ומהרת החוצה, לא יכלת עוד להתאפק; הכן הדבר, אתיה?
– לא, זקני, לא תטריח לספר לי החדשות, ואנכי כבר ידעתין בלעדיך – אמרה הילדה ותעוה פניה בחן.
– ומה?
– הפאנים עשו יער.
– מי ספר לך זאת?
– זקנתי. והנה אספר לך אני חדשה.
– נשמע.
– היום חג גדול בהיכל פטוצקי, ואורחים רבים, רבים מאד באו אליו: פאנים, פאנות, בני־פאנים. מספרים, כי כלם לבושים בגדי זהב וכסף, גם מנַגנים ינגנו. התוליכני, זקני, גם אותי לראות ולשמע?
– חַה, חה, חה! האמנם תצויני כי אובילך אל אולמי הפאן, פתַיתי?

– אך אל נא תצחק ככה, זקני; שמה, אל אולמיו לא אלך גם אני ולא אחפוץ ללכת. נורא, נורא מאד לבוא אל אולמי הפאן! לוּ באתי שמה כי עתה מתי כרגע מפחד, ואתה זקני, הובילני נא והעבירני לפני גדר חצר ההיכל, ואנכי אביט דרך בדקי הגדר והחרכים, וגם את המנגינות אשמע, ואנכי מה אהבתי לשמע מנגינות! התובילני שמה, זקני הטוב?

– טוב, טוב, אובילך.

– האם לא תלעג לי? – שאלה הילדה ובעיניה הביטה אל עיני הזקן להתבונן אם איננו מצחק ומהתל בה.

– אסתר, האם שקרתי וכזבתי לך פעם אחת? – שאל הרב.

– לא, לא, זקני, יקירי, אהובי! אנכי פטפטתי בלא כונה. דברתי כסילות, ואתה זקני אל נא תכעס עלי.

והנה יהודי אחד נקרב אל הרב הזקן ויחל לספר לו איזה דבר בחם ורגש רב, ואסתר הקטנה הוציאה את ידה מיד הזקן ותסר הצדה. ובראותה לפניה אבן אחת גדולה קפצה עליה במהירות כאילה שלוחה, ותחבק את ידיה על ערפה ובחן רב הטתה את ראשה לאחור, ותתבונן אל כל הככר מסביב, ועיניה שוטטו הנה והנה, ותעצר את מבטה החד והתָּרָן לרגעים, פעם על קבוצי האנשים אשר עמדו על הככר וידברו וישוחחו ברגש והמולה, ופעם על הבהמות אשר עברו לתמן את הככר מקצהו אל קצהו. והנערה היתה יפה ונעימה, מלאה חן והדר, וקרני השמש האירו את גויתה הנפלאה בחֲטוּבה, ואת תנועותיה המהירות, וכל העובר על פניה עמד ויתבונן באהבה אל החזיון הנחמד הזה.

פני הילדה העידו בה כי מספר שנותיה לא רב מעשר, אם כי קומתה הגבוהה ומבנה גויתה הראו כי כבר עברו עליה יותר מעשר שנים. הילדה הזאת היתה נחמדה למראה גם בתקופת המעבר ההיא אשר תבנית גויות כל הילדות דומה לתבנית הדַּיָּרה א) הירקרקה טרם היות לה כנפים. גם בתקופה הזאת פרחה אסתר כשושנת יריחו וכחבצלת השרון; פניה

א) דַּיָּרָה – מצב שרץ העוף בהיותו בדמות תולע

השחרחרים החלקים והמארכים מעט, כמו חצבו בידי פוסל אמן ידוע; כל אותות הפנים, כל קויהם וזויותיהם, היו ישרים ומקבילים. מצחה היפה הבולט וצעדיה א) הרכים הפרושים ברשת עורקים דקים כחולים, לא היו שחרחרים כיתר חלקי פניה, ובלבנתם הוסיפו חן ורֹך ללחיים העגולות המכוסות מעט בצל אדמדם. אַפה הישר עם נחיריו האדמדמים השקופים והמתנועעים, שפתה העליונה הנפוחה מעט, סנטרה העגול המתנועע ומתנודד לרגעים בלי כל סבה – העידו על חולשת עורקי הילדה, על חֹם נפשה ועל שלהבת רוחה העתיד. ובתוך הפנים היפים והנחמדים האלה נוצצו שתי עינים גדולות שחורות כעורב ומִפְתחן נעים ונפלה. והעינים האלה התלהבו לרגעים מהתרגשותה בקרבה ומֵהלך רוחה, ותכבינה מעט מעט ותסגרנה ותתכסינה בריסים שחורים ועבים, ארוכים וכפופים מעט בקצותיהם למעלה. ואת הראש הקיפו שתי צמות שער ארוכות שחורות, ועבי הצמות האלה על ראש ילדה קטנה כזאת הפליא את עין כל רואה. יפי פני הילדה הנפלא, תנועות גויתה, ידיה, כתפיה וכל אבריה המלאים חיים וחן הוסיפו יפי והדר גם לשמלתה הפשוטה הרחבה ולשרטה ב) אשר על צוארה הארוך והעגול וגם לנעליה הגסות, אשר התנועעו על רגליה הדקות והיפות.

רגעים אחדים הביטה הילדה אל הככר, ואחרי אשר עזבוהו האנשים מעט מעט והילדה הקטנה לא מצאה לה ענין לענות בו, הרימה את מבט עיניה לשמים, ותרא והנה ברום תכלת השמים הטהורים והנקיים מרחפת דַיָּה; והדיה יש אשר תניע את כנפיה הרחבות בחזקה ותחצה במרחבי השמים, ויש אשר תפרשן וכמו תתחלק עליהן, והיא מתעופפת במעגלים הלך וירד מרום השמים. וככל אשר ירדה הדיה הטורפת כן גדלה לעיני הילדה, וככל אשר גדלה הדיה כן קטנו וצרו מעגליה. סנטר הילדה רעד, שפתה העליונה התנועעה,

א) צעדים – בשר הפנים בין האזן והמצח על יד העין.
ב) שרט – רצועת בד, משי או צמר.

ובעיניה השחורות המבריקות נצץ הרעיון: למה זאת תרד הנה הדיה היפה הזאת? הילדה הביטה הנה והנה – ופניה חורו מאד... במרחק עשרה צעדים מהאבן אשר עמדה עליה נקרה תרנגלת אחת ותקרקר ותאסף גרעינים. והתרנגלת היתה כל כך טרודה ועסוקה בעבודתה הנעימה, עד כי שכחה לרגע את בניה הקטנים. והאפרוחים הקטנים, אשר אך זה עלתה עליהם נוצה, נפזרו לעברים מסביב ויצפצפו וינקרו במקוריהם הדקים בתל אשפה. הילדה הבינה כרגע את מחשבת הרעה והדמים, אשר תחשב הדיה הטורפת, ואת פתיות התרנגלת אם האפרחים, ואת הסכנה המרחפת על ראשי האפרוחים החלשים האלה.

– פתיה! מסכנים! רוצח! קראה הילדה ותקפץ מעל האבן עד מהרה.

ותמהר אל זקנה ותחטף מידו את המקל, ותרץ להגן את האפרוחים המסכנים, אך התרנגלת הפתיה לא הבינה את חפץ הילדה הטוב, אשר חפצה להציל את אפרוחיה, ותחל לקרקר עוד יותר ותברח, ואחריה רצו ילדיה ויצפצפו וירימו את ציצי כנפיהם הקטנות, וירוצו ויפלו וימטו על רגליהם הדקות, והדיה היתה כבר קרובה, עוד שנים שלשה מעגלים – והיא תרד ותתנפל כחץ על טרפה. אך הילדה הרימה את המקל ותקפץ ותקרא בכח בכל קולה.

הטורף נבהל ויתלה על כנפיו הפרושות רגעים אחדים, כמו פסח על שתי סעיפים ולא ידע מה לעשות, פתאם התנשא למעלה ויעלם ברום השמים, והילדה הרימה קול צחוק ותמחא בידיה, ותכנס את התרנגלת עם אפרחיה אל חצר אחת.

ובעת אשר גרשה הילדה את הטורף ותציל את האפרחים ותרץ אחריהם לאספם אל החצר, נראתה בפתח בית הרב אשה אחת באה בימים דלה ורזה, ובפניה המפיקים טוב לב עוד נראו עקבות יפי, ובראות האשה את הילדה הרצה הנה והנה, קרבה בצעדים מהירים אל הרב, ותאחזהו בידו ותאמר לו:

– בנימין, ראה נא, אסתר התלוננה אתמול כל היום כי ראשה יכאב לה, ואתה, ידידי, מוליך אותה בחם כזה בחוץ

ונותן לה לרוץ ככה. התבונן נא אליה וראה את פניה, לא טוב אתה עושה, בנימין.

– הסי, רחל! – גִחך הרב ויתן את ידו על שכם אשתו, – הביטי אל אסתר ושמחי, ברכי את ה' אשר נתן לנו לימי זקנותנו ילד נחמד ונעים כזה, אשר נחם ינחמנו מכל הרעות והצרות אשר עברו עלינו; מה טוב לבה, ומה רבו רחמיה! הנה היא גרשה את הדיה לבל תטרף את האפרחים הקטנים, ועתה היא תכניסם אל החצר אל מקום בטוח, רחוק מסכנה.

– נפשי היקרה! – אמרה רחל בהתפעלות במחאה כף.

– כן יגרש ה' אלהי ישראל את כל הדַיות הטורפות, הפאנים האכזרים, אשר מרב שרירותם יתנפלו על בני ישראל הנלחצים והנדכאים, – קרא הרב וירם את עיניו ואת כפות ידיו השמימה.

– אמן, – כן יהי רצון, אמרה רחל ותרם גם את עיניה השמימה ותאנח.

– אל מלא רחמים, אלהי ואלהי אבותי! שלח נא ברכתך על ראש אסתר היקרה לנו, – אמר הרב ודמעות גדולות נראו על ריסי עיניו השבות.

רחל הביטה אל פני אישה ותשפיל את עיניה, ותורד את ראשה על לבה.

– אך לא גרש ה' את הדיות הטורפות, אשר התנפלו על קַן בננו היקר, אך לא גרש ה' את הרוצחים האכזרים אשר הרגו את אפרחיו הנקיים והתמימים. אל יושב בשמים! למה זה הרבית ליסרנו בחמתך?...

וקולה נפסק, כמו נחנק בגרונה, והיא רעדה כלה מכף רגלה ועד קדקדה, ודמעות פרצו מעיניה ותבך בקול רועד.

– רחל, בתי, השקטי, – החל הרב להרגיעה, – השקטי בתי, זכרי... אך גם קולו רעד ונפסק, גם הוא בכה בלחש.

– זקני! זקנתי! מה זאת? מה זאת? – צעקה הילדה אשר פניה אדמו מחם ומעיפות. היא הביטה אל פני הזקנים הבוכים ותרעד גם היא כלה ותבך גם היא.

דמעות הילדה הקטנה אהובת נפשם וענות רוחה-עוררו

את הזקנים, ורוחם שב אליהם.

– אסתר יקירתי, יונתי תמתי, – קראה הזקנה בחבקה את הילדה ותכביר לה נשיקות על פניה וידיה, ותתאמץ לעצר את שטף דמעותיה ובכיתה – אֶתְיָה, אנכי... זכרתי... נעצבתי... אין דבר, יקירתי... אנכי פתיה זקנה... די, יקירתי, די!

– אתיה, – אמר הזקן בשחותו אליה ועל פניו נראה גחוך קל, ובגחוך הזה נראו גם אשר וגם עצב יחד, ומעיניו ירדו דמעות ותעלמנה בשפמו ובזקנו, – אתיה, חדלי מבכות, אהובתי, פן תאדמנה עיניך ותכהינה, וראשך יכאב עוד פעם, ואיך זה נלך אז אל חצר הפאן לראות את האורחים ולשמע את מנגינות המנגנים?

אך הילדה רפת העורקים לא יכלה עוד להבליג ולהתאפק מבכי, שפתותיה רעדו, שִׁניה נקשו זו בזו, ודמעותיה שטפו על לחייה.

ויקחה הרב על ידיו וירץ מהר הביתה, ואחריו רצה גם רחל בהתמוטטה על רגליה, והיא עוד לא חדלה מבכות. היא בכתה עתה לא על בנה אשר אבד עם אפרחיו הנקיים והתמימים, כי אם מיראה ומדאגה פן תחלה הילדה הזאת, שארית תקותם ושמחת נפשם, המדוכאה מרב צרות ופגעים.

בפתח עמד הרב ועל זרועותיו המשא הנעים והיקר, ויפן את ראשו אל היהודי אשר דבר אתו לפני רגעים אחדים ואשר עמד בכל העת אשר בכו כלם יחד ויתפלא לבכיתם, וישתומם למראה עיניו.

– לך, אחי, לך רבי חיים, לך שמה... אנכי אשקיט מעט את הילדה, ארגיע את רוחה ואמהר לבוא אחריך.

ומשפחת הרב הקטנה באה הביתה, והדלת הקטנה נסגרה אחריהם.

והיהודי הניע את כתפיו וינד את ידיו ויגמגם בלכתו הלאה.

– הנה, כסילים זקנים, הן לא צום ולא יום כפור היום, ופתאם בכי וילְלות, כסילים!

פרק שלישי.

שלש דֵּיוֹת.

שעה שלמה עברה עד אשר שקטה אסתר, ותשב למצבה הטבעי התמידי, אחרי אשר פשטו מעליה את בגדיה וישכיבוה בעריסה דלה, אך נקיה, ויתנו על ראשה תחבשת מגבת רטובה במים. האיש אשר ראה את יאוש הזקנים וצערם, בעת אשר קרה מקרה רפיון העצבים להילדה, והם נחבאו בסתר אהלם לבל יראו אחרים בחרפתם ובאסונם, האיש אשר ראה אחרי כן את שמחתם הרבה ועליצות נפשם, בעת אשר שקטה הילדה ורוחה שב אליה, ובפנים שמחים וצוהלים ושקטים משכה בידיה חליפות את הזקן ואת הזקנה ותלטפם ותנשקם רבבות מונים – האיש הזה יבין על נקלה את האהבה העמוקה, הרבה והחמה אשר בערה בלבות הזקנים לַילדה הקטנה הזאת, היקרה להם מכל חמדת מלא התבל.

ובמהירות חליפת־הרוח מן הקצה אל הקצה המצויה בין כל חלשי העצבים החליפה גם אסתר את מצב רוחה, ואחרי שעת בכי ויללה נחה עליה רוח שמחה ועליצות והוללות. היא חפצה לקפץ מעל המטה, אך למען תוכל לצחק את הזקנים ולהאָבק עמהם, ואחרי אשר השכיבוה הזקנים בעמל רב במטתה, התנודדה ותצחק בקול חזק ומצלצל. וצחוק הילדה דבק גם בזקנים, ויצחקו גם הם בנשמם בכבדות וישאפו רוח מעמלם אשר עמלו להשקיט את הקטנה ולהשכיבה במקומה. ודמעות נשפכו עוד הפעם מעיני הזקנים, אך הדמעות האלה היו דמעות שמחה המשיבות נפש; הן היו אגלי טל תחיה ואֹשֶׁר.

– די, אֶתיה, להשתובב, שכבי כשעה במנוחה, נומי מעט אם תוכלי. אשוב הביתה, נאכל, זקנתך תסרק את שערות ראשך, ואז נלך לראות את הפאנים ולשמע את המנגינות. הלא, בתי?

– ואנה זה תלך, זקני?

— אלך, בתי, לגרש את הדיה, להציל אפרחים. האצליח גם אני להצילם כמוך, יקירתי? מי יודע!

— יצליח ה' את דרכך, בנימין, ברכה אותו רחל ברֹך ונֹעם.

— אך אל נא תשכח, זקני, את המקל. חה, חה, חה! צחקה הילדה: מה פחדה הדיה בראותה את המקל בידי, פחדנית היא! ואחרי האפרחים תרדף!... והם קטנים, רַכים, חלשים, ובראותה גדולה... אותי עם המקל — ותברח.

הרב לא שמע את פטפוטי נכדתו, ויצא בצעדים מהירים מהבית וילך בדרך אשר לפני שעה אחת הלך בה רבי חיים, אשר קרא את הרב ואת אשתו בשם כסילים.

ובעת אשר בבית הרב קמו מנוחה ושמחה אחרי שעת רעש ומהומה וסערה, קמה בבית אחר סופה נוראה ואכזריה.

בקצה העיר הקטנה, על אֵם הדרכים, עמד על גבעה קטנה מלון אחד ישן נושן. ומעל הגבעה הזאת יראו את טחנות הרוח הנחות מחסר רוח, ואת כרי המרעה העוטים עדרי צאן וסוסים ואת הנחל הקטן והצר העובר בין גדותיו השפלות ואת היער החדש אשר עשו הפאנים.

והמלון הזה היה בנין גדול וארוך לא גדור מסביב ונוטה לנפל, והוא בנוי בלי כל סדר ומשטר מלבנים לא שרופות היטב בכבשן, והוא גם לא נטוחַ בטיח. והכל מסביב מֻכסה באבק וטיט, ושאיה הכתה שם שרשיה. ולולא יצא עשן מאחת המעשנות הרבות, לולא הנס הגבוה אשר עמד על יד השער ועל ראשו אלמת חציר קטנה, לולא האנשים אשר התנועעו על יד המלון הזה — כי עתה חשבו את ערמת הלבנים הזאת לגדרת צאן עתיקה ושוממה. המלון עמד נבדל מיתר הבנינים הנושבים ולא קרב אליהם לא בקירותיו גם לא בנתיבה ומסלול. הוא היה כמו נדח ונעזב. והמשעל הצר המוביל מן הדרך אל המלון עבר כמו על פני אדמת הר שרפה, רחוק מסביב לא נראה לא עץ, לא עשב, לא שיח ולא קוץ גם לא חרול ודרדר.

אך בבנין הזה ישבו אנשים — החוכר עם משפחתו הגדולה והמֻרבה בנפשות. שם נחו וגם לנו לילה שלם כל העגלות,

הגדולות עם הקטנות, אשר עברו בדרך ההוא. שם נשמעו כל הלילות, מבוא השמש ועד צאתו, שירות נעצבות אשר שרו המשלמים השכורים הפושטים מעליהם גם את כתנתם לקנות כוס יין וכוהל, ובכוסות האלה כמו חפצו להטביע את צרותיהם הרבות והגדולות. שם רבו ויפצעו איש את אחיו, רקדו ויכרכרו ויתהוללו עד לשגעון; שם צעקו ויצוחו על היין עד כי נחר גרונם, נשקו איש את אחיו עד לפריצות, כל השלחנות מלאו קיא צואה; שם חיו, התענו, התענגו אנשים, אך האנשים היו מעולם אחר – אנשים משלמים, ערומים, דלים, מבלי בית, מבלי אדמה, אנשים בלא כל זכיות. שם לקחו בערבון גם כתנות המשלמים השכורים, שם מכרו גם גבורי הליל את סחורתם, שם היה גן עדן ושאול תפתה, – שם היה בית משקים.

והמלון הזה עמד שם מימים רבים מאד. את הבנין הזה בנה אחד מאבות מושל העיר הקטנה צבנצי, עוד בעת אשר לא היה אף בית אחד בכל הככר השמם מסביב. ואך באחרית הימים בנו שם את העיר הקטנה ואת היכל הפאן. חוכרים רבים חכרו חליפות את המלון הזה. אחרים מהם אספו מעט כסף ויעזבו את המקום השמם ויתישבו בישוב; רבים מתו שם, אחרים נהרגו בידי להקות המשלמים הבורחים מפני אדוניהם, אחרים נענו בידי הפאנים הנאורים ומשרתיהם עד צאת נפשם. בארבע השנים האחרונות גר שם צדוק החוכר. בתחלה הצליח צדוק בחכירתו ויאסף לו כאלף זהובים ליום רע. הוא שלם בשנה אך שלש מאות זהובים. אך לפני שנתים בא אל בית פקידות פאן פטוצקי פקיד חדש מבני האפרתים, ושמו יאן ויצקובסקי, והאיש עריץ וקשה, חומס ובוזז וכעלוקה מוצץ דם כל הנכנעים לפניו, ובכל חצי שנה הוסיף על שכר הכירת המלון. בחצי השנה האחרון שלם צדוק אלף זהובים; נוסף על זאת, לבד שכר החכירה, אשר בא לאוצר הפאן, לקח לו ויצקובסקי מנות יפות לעצמו. ולאחרונה דלל צדוק עד כי לוה כסף מאחרים לשלם שכר החכירה, אך לא יכל להשיג עוד כסף די לתת מנה כבודה לפקיד. ויכעס הפקיד ויצקובסקי ויחלט בלבבו לגרש

את צדוק מהמלון ולמסר החכירה לאחר. וימצא לו הפקיד גם איש יהודי אחד, אשר הבטיח לכבוד פאן ויצקובסקי הנאור והכל יכול הרים וגבעות, אם אך יתן בידו את חכירת המלון. אז החל הפקיד לבקש תואנות כי יוכל לגרש את צדוק מהמלון, אך צדוק שמר את כל התנאים הכתובים בספר החכירה בדיוק רב. אולם פאן ויצקובסקי הנאור והכל יכול מצא לו תחבלת רשע נפלאה ומצֻינה. על פי שטר החכירה היה על צדוק להביא כסף החכירה מדי חדש בחדשו ביום הראשון לחדש „לפני הדלקת הנרות", לאמר: עד לפנות הערב. ואתמול, ביום השלום, הביא צדוק את שקלי הזהב אל פאן ויצקובסקי זמן רב לפני בוא השמש. צדוק בא אל פרוזדור בית הפקיד ויתפלא מאד לראות, כי כבר הדליקו שם נרות, והשמש עוד עמד בחצי השמים. אחד המשרתים הודיע להפקיד כי החוכר בא, ויצא הפקיד ובידו שוט.

– מה חפצת, פאן חוכר? – שאל הפקיד בגחוך.

צדוק השתחוה ויקד לאפיו ארצה ויאמר:

– רב שלום וחיים לכבוד הפאן הנאור והכל יכול, ולכבוד הפאנה הנאורה ולכבוד הדרת כביד בני הפאן ה...

– חה, חה, חה! הלא ידעת כי אין לי לא אשה ולא בנים.

– יתן ה' חיים ובריאות לאלה אשר יהיו לכבוד הפאן הנאור והכל יכול.

– חן חן לך! ומה חפצך, אהובי?

– זהובים הבאתי לכבוד הפאן, וכלם חדשים ומבריקים.

– איזו זהובים, פאן חוכר?

– האם שכח כבוד הפאן הנאור והכל יכול, הלא היום הראשון לחדש, והנה הבאתי שכר החכירה.

– החכירה כבר יצאה מידך, רמאי!

– איך? רעד צדוק.

– אתה, רמאי ונוכל, לא שמרת את התנאים! בספר כתוב: לפני הדלקת הנרות ואתה הבאת את הכסף אחרי הדלקת הנרות, וזה בשעה שלמה אשר הדליקו את הנרות.

— האם יצחק כבוד הפאן הנאור בעבדו ?

— האם ברמאי ונובל כמוך אצחק? צא מהר מפה, ועד הערב לא תהיה במלון כף רגלך וכף רגל בניך, הכלבים הקרחים, ואם אמצאך שמה מחר — אשים מחנק לנפשך. צא הלאה!

צדוק לא החזיק מעמד ויתמוטט על רגליו. עיניו כמעט יצאו מחוריהן, פיו נפתח ונעקם הצדה, ומרב תמהון נפשו תפש בראשו בשתי ידיו ויצעק:

— הוי, רצח וחמס!

— אך מכת השוט עוררתהו ותשב רוח מבינתו אליו, — ובעיטת הרגל השליכתהו החוצה כנצר נתעב.

את כל המקרה הזה ספר רבי חיים להרב, בעת אשר הצילה אסתר נכדתו את האפרחים מצפרני הדיה ומַקּוֹרָהּ, והדבר הזה עורר את הרב לעזב את ביתו ולמהר אל המלון, לנחם את החוכר האמלל, ולעזר לו ככל יכלתו.

וצדוק החוכר לא עזב ביום ההוא את המלון, כאשר צוהו הפקיד ויצקובסקי. הוא רץ פעמים אחדות אל חצר טירת פאן פטוצקי להתנפל לרגליו ולבקש מלפניו כי יחוס עליו ועל בני ביתו. אך הפאן לא היה בביתו, כי הלך, ויחכו לו לעת הערב, כי כן אמר לשוב. ויחפץ החוכר לחכות על יד שער החצר לביאת הפאן גם כל הלילה, אם יאחר לבוא; אך כמעט נודע הדבר לויצקובסקי, כי החוכר המגֹרש מחכה בשער, ויצו לשני הַיְדוּקים לרדף אחריו ולהכותו בשוטים עד שובו אל ביתו. נדכה ופצוע שב צדוק הביתה, ומרב יגונו, צרותיו ויאושו חפץ להתלות. אשתו נבהלה מאד ליאוש אישה, ותמהר העירה ותרעיש את כל העיר, עד כי מהרו כעשרה אנשים טובי לב ורחמנים אל המלון וישמרו את החוכר, אשר דעתו כמעט נטרפה עליו, כל הלילה, ואך לאור הבקר נפלה שנה על צדוק הנלאה, ויישן, ויושיבו האנשים את החוכרת למראשותי אישה הישן שנה חזקה, ויצאו החוצה לשאף רוח צח ולנוח. ואל היהודים הרחמנים האלה נוספו עוד יהודים אחרים מיושבי העיר אשר באו לא מרגשי רחמים וחמלה כי אם מתירנות ושאיפה לחדשות.

ובלבות אחדים מהם היו, מסבות קטנות פרטיות, גם רגשי שנאה לצדוק, אשר לפי דעתם החל כבר להתגאות בעשרו.

ובעת אשר ישן צדוק את שנתו החזקה והכבדה, בעת אשר ישבה אשתו למראשותיו על המטה המגאלה ותסתיר את בכיָתה בקרבה לבל תעורר את אישה הנענה, בעת אשר אחד עשר ילדים לבושים בגדים קרועים ומגאלים בטיט ורפש נדחקו יחד על רצפת החמר הלחה והרטֻבה והמלאה רפש – הלכה עגלה גדולה עם סכה ארכה וקרבה אל המלון, ומעבר השני קרבו הלך וקרב בעת ההיא שני קרונות מלאים כרים וכסתות ורהיטים וכלי בית שונים. מהעגלה הגדולה קפץ לארץ, במהירות וגמישות צעירים, איש יהודי אחד זקן, והאיש קצר הקומה, שמן ועב, לחייו אדומות ואפו כחול. אחריו יצאו מהעגלה עוד יהודים אחדים צעירים ופניהם שמחים ועליזים, ותנועותיהם חרוצות ומהירות, וכלם שמו פניהם אל המלון והעגלון החל לפַתח את רתמות ארבעת הסוסים השמנים והחזקים. ובבוא היהודים האלה גחכו היהודים הצבנצים ויתלחשו ביניהם.

– מאין זאת יבאו? – שאל אחד הצבנצים את חבריו בלחש ובקריצות עינים.

– בודאי מיריד קזימירוב.

– וכנראה ראו ברכה רבה שם.

– כנראה, הן לא לחנם הם כל כך שמחים ועליזים.

– מסחר קל.

– אנשים מהירים.

– וכמה מהם נתקעו על המוטות והוקעו על העצים?

– אבל אחי, הן גם אנחנו אם כי איננו „מרויחים" א) יכולים

א) מרויחים — קראו בשפת יהודית המדֻברת את להקות הגנבים אשר היו בימים ההם בפולניה ורוסיה; הם היו בכל השוקים והירידים, ויריקו את הכיסים. לראש הלהקה קראו: „רב המרויחים", ובני חברתו שמעו בקולו וימלאו את כל מצותיו. ומי אשר נגנב ממנו דבר ופנה אל ה„רב", ואם נוכח הרב כי האיש עני וצוה להשיב לו את הגנבה בשכר קטן או גם בחנם. להם היו חקים ומנהגים מיחדים גם מבטאים בשפה מיחדים.

עוד למות על העצים או על המוטות. הפאן יחפץ – ואחר מאתנו יתָּלה כרגע, ומי זה יאמר לַפאן מה תעשה?

– אם ה׳ לא יחפץ גם הפאן לא יחפץ, אל תירא ואל תחת.

– ואם הפאן יחפץ?

– אז בודאי כן גם חפץ ה׳, ומי זה יתנגד לרצונו?

והזקן אדום הלחיים נקרב מעט מעט אל הצבנצים והם לא ראוהו.

– צפרא טבא, אחים!

– שלום עליכם! ענו הצבנצים בפחד ויביטו איש אל פני רעהו בשאלה: אולי שמע הזר הזה את שיחתם, אשר בודאי לא מצאה חן בעיניו.

– הגידו נא לי בטובכם, אנשים טובים, – הוסיף הזקן הזר, – מה זה קרה במלון הזה? המת שם מי או חלה? אנחנו, אני וחברי, עברנו את כל החרבה הגדולה הזאת ולא מצאנו כל נפש חיה אחת, ואך אשה אחת יושבת ומיללת ואיננה עונה דבר על כל אשר שאלוה. חפצנו לשתות כום יין ולסעד מעט את לבבנו, והנה באנו למדבר שממה.

– אסון נורא מרחף על ראשי משפחה שלמה. החוכר חפץ להתָּלות, והנה כל הלילה אנחנו שמרנו אותו, ואך זה עתה נם הוא שנתו; והנה אם תחפצו ימלא אחד מאתנו לכם כוסות יין, הנני אני ומלאתי לכם ככל אות נפשכם, אמר מכרנו רבי חיים אשר בא לקרא את הרב.

– חפץ להתלות, אמרת?

– כן.

– היצא מדעתו, או מחלת קרחת אחזתו?

– ואיך לא תטרף דעת האיש מרב רעה וצרה? איך לא יצא מדעתו?

– מה היה?

– האיש יושב במלון הזה כארבע שנים, הוא כבר התאזרח במקומו, והנה פתאם מגרשים אותו.

– מי?

– פקיד הפאן.

– על מה ולמה? בודאי לא שמר את תנאי החכירה?

– איך לא שמר? הוא דַיקן כשמש על פני השמים, אך אין ביכלתו להשביע את בטן הפקיד־העלוקה הזה אשר לא ידע שבעה, ונבל אחד בא והוסיף על שכר הכירת המלון ויתן גם לפקיד שוחד רב.

– מי הוא הנבל הזה?

– אומרים כי הוא אחד מאתנו... יהודי.

– כן חשבתי גם אני! גחך הזקן, ולא לחנם יאמרו המשלמים: בלא יהודים אין גם ירידים.

– רבי חיים! – לחש אחד היהודים אשר עמד קרוב לו, – רבי חיים, האם לא זה הוא הבא שמה?

– מי?

– החוכר החדש.

– איה?

– שם, הבט נא, האדמוני אשר בא עם שני הקרנות המלאים.

– כן, כן, כמדומה כי צדקת, כן – זה הוא האיש – הרוצח, גם את כלי ביתו הביא כבר אתו, מהיר האיש, מהיר מאד!

– כן, זה הוא בודאי. הנה בקרון השני יושבת גם אשתו וילדיו, הוא כבר בא להתישב פה.

– והוא מתהלך בגאה ובגאון.

– כחסידה על שפת הבצה.

ועל יד הקרונות התהלך הנה והנה הלך ושוב בצעדים ישרים ושוים, כאיש צבא העומד על המשמר, איש אדמוני גבה הקומה ודל הבשר, ואת בהן ידו הימנית תקע באבנטו הרחב, ובידו השמאלית סלסל את פאותיו וימרט מעט את זקנו הקטן.

– נלך נא, אחים, נמשש את האיש ואת דופקו, נראה נא מה הוא העוף הזה, אמר רבי חיים, וילך לקרב אל האדמוני.

וילכו אחריו עוד שנים שלשה יהודים צבנצים.

– שלום עליכם, רבי קרוב!

– עליכם שלום!

– מזה הביאך ה'?
– מהמקום אשר יצאתי.
– ואתה עובר פה או...
– ומה לך לדעת זאת? ואנכי הלא אינני שואלך דבר.
– אתה – גא מאד.
– כי כן יאה לי, אני בן תלמיד־חכם, ומי אתם?
– אנחנו...
– אנכי רואה ומבין, אתם עמי הארץ, ואינני חפץ גם לדבר עמכם.
– אך שמע נא...
– אתה חפצת לדעת מי אני – והגדתי לך, אתה חפץ לדעת למה באתי הנה – וגם זאת אגיד לך. אנכי הוא החוכר החדש, והיה שלום, לך לשלום, וכתב נא מכתבים, אמר האיש בצחוק עזות, ויחל לזמר איזה מזמור ויפן ללכת אל הקרון אשר ישבה בו החוכרת החדשה.

וצבור היהודים, אשר עמדו מרחוק ולא קרבו אל האדמוני, שמעו את כל השיחה, ויצחקו בקול לקראת רבי חיים, אשר שב אליהם בבשת פנים. כלם צחקו, מלבד הזקן אדום הלחיים, הוא העמיד את פניו, אשר אדמו עוד יותר, ועיניו הבריקו בכעס.

– אוי, זה הוא נוכל בעל שנים חדות וחזקות! עם איש אשר כזה... אנסה נא גם אנכי לדבר מלים אחדות, – אמר הזקן אדום הלחיים בקול צלצול מתכת, ויגחך בגחוך מוזר מאד. והצבנצים צחקו כלם.
– חה, חה, חה! ומה רבי חיים? אצבע שלח למולך?
– ומה תחפצו אחים? רוצח היער, רוצח ממש, עז פנים ומחצף!
– הנה באת על שכרך, חיים, מה לך ולענינים זרים כאלה? גער בו אחד מרעיו.
– היהודי אתה או רוצח כהאדמוני הזה? – קרא חיים בכעס. – מה לי ולענינים זרים? רוצחים לעינינו נפשות, שודדים, חומסים, אנחנו נחשה?

– כגמולו עשו לו.

– למי?

– לנבל הנתעב הזה, לצדוק.

– למה זה תשנאהו? מה עשה לך?

– מה יכול הוא הנקלה והריק הזה לעשות לי?

– ואם לא יכול לעשות הלא בודאי גם לא עשה, ואם לא עשה למה זה תשנאהו חנם?

– העשיר, מצא הון לו ויגבה לב החזיר הזה ויתגאה.

– העשיר! הלא הוא עני ואביון, ואם יגרשוהו מהמלון, ולא יהיה לו מזון סעודה אחת, אם לא יחזר על הפתחים לבקש נדבות.

– השד לא יקחהו, הוא כלי וקמצן.

– ואתה, רבי חיים, תחשב באמת כי צדוק עני הוא? – שאל ברגש כעס וחמה אחד היהודים, אשר עמד עד עתה מנגד ולא התערב בשיחה.

– ומה תחשב אתה? כי הוא עשיר?

– הוי, הוי, עני מִסכן! ובקיץ הזה קנה לו המִסכן הזה עז רביעית.

– לוּ היה לשנינו יחד הכסף אשר לוה לקנות את העז הזאת, כי עתה היינו עשירים ממנו.

היהודי אדום הלחיים פתח את פיו בצחוק גדול, עד כי לא היה בו עוד כח לצחק ויקרא לחבריו:

– בני, בואו נא הנה, אראכם עשירים, הנה עשירים אשר כמהם לא ראיתם מימיכם.

ופתאם פרץ מהמלון קול צעקות ויללה, בני צדוק ראו את החוכר החדש ויודיעו לאמם, ותרב המהומה והמבוכה, וימהרו חיים ואחדים מחבריו אל תוך המלון.

– אחי, בכל זאת עלינו לעזר לצדוק, כי ישאר במקומו, – התל אחד היהודים הצבנצים שנשארו בחוץ.

– לא למענו, לא למען הנבל הזה, כי אם למען בניו הקטנים, הלא הם אחד עשר במספר וכלם קְטנים עוד, אמר היהודי אשר לפני רגעים אחדים גער בחיים על אשר יתערב

בענינים זרים וישתתף בצערו של צדוק.
– גם אנכי מוכן לעזר ככל אשר אוכל.
– הנה, הודות לאל, הנה גם רבנו הטוב בא! הוא יכניע את גאות הכלב האדמוני הזה. ה' נתן לרבנו לשון למודים, אם הוא יפתח פיו – ונמסו אבנים. כן קרה לי פעם אחת לפני שנה ואנכי אז...
– ומה נשמע? – שאל הרב מרחוק בשאפו רוח בכבדות מעיפותו אשר עיף במהרו ללכת.
– מגרשים אותו, רבי, וגם החוכר החדש כבר בא, הוא עם משפחתו עם כל כלי ביתו; ובודאי יבא עד מהרה גם ויצקובסקי עם הידוקיו והשליכו את המשפחה האמללה החוצה.
– האמרתם לזה... החדש? אולי איננו יודע את אסון צדוק?
– איך איננו יודע? הוא – רוצח, עז פנים וחצף, ואתנו לא יחפץ גם לדבר, הוא אומר: אני – בן תלמיד חכם ואתם כלכם – עמי הארץ.
– הובילוני נא אותי אליו.
ואחרי הרב הלכו כל היהודים, וביניהם גם הא"ש הזקן אדום הלחיים ובני חברתו.
הרב ברך את האדמוני לשלום, והאדמוני ענהו בפה סגור כאלו כפאו שד.
– אחי אמרו לי כי אתה בן תלמיד חכם.
– ובכן? שאל האדמוני בעזות.
– על תלמיד חכם לירא את ה' ולהיות איש ישר וטוב.
– ובכן?
– ואיך זה תחמס מאחיך האביון את לחמו מפיו ומפי בני ביתו? הן תחטא לאלהים בעשותך כזאת. „ואהבת לרעך כמוך" צוה לנו אלהי אבותינו.
– מי אתה? – שאל האדמוני בחוצפה רבה.
– אני הנני רב העיר הזאת.
– פש!...רב גדול. רב בכפר קטן, ואחי רב בפוזן, ואבי, עליו השלום, היה גאון ידוע מאור הגולה ושמו נודע בשערים,

רבי אנשיל זרח בן דוב. השמעת את שמו?

– לא.

– אבי, עליו השלום, כתב פרושים לעשרות. הוא חבר גם את הספרים הקדושים „שערי הפנינים" ו„פי הנחש", הקראת אותם?

– אנכי לא ידעתי את אביך ולא קראתי את ספריו, אך מה ענין שמיטה להר סיני? מה לספרי אביך ולחכירת המלון הזה? אנכי מדבר אתך על דבר המלון ויושביו האמללים.

– אם לא שמעת את שמע אבי הגאון, ולא קראת את ספריו הקדושים הידועים בכל העולם, אינך רב בישראל, ואינני חפץ גם לדבר אתך.

– שמע נא, אחי, אתה מבקש לך תאנות להטות הצדה, ואינך עונה תשובה נכונה על דברי.

– שמע נא, רבי, או היה מי שתהיה, אנכי יודע את אשר אני עושה ואינני שואל עצה מפיך.

– לא עצות נתתי לך, אנכי באתי לבקשך בשם אלהי ישראל כי תחום על אחיך העני והאביון ולא תקח לחמו מפיו.

ואנכי יקר בעיני האלהים מעשרה נבלים כצדוק הזה. אנכי בן תלמיד חכם, והוא מה הוא? תולעת ולא איש.

אם באמת יקר אתה בעיני אלהים, הן לא יעזב ה' את חסידיו, וגם בלי המלון הזה ישלח לך ברכתו, ולצדוק יש גם זכות ה„חזקה".

– המ... אבי עליו השלום התנגד תמיד לזכות הזאת אשר אין לה שחר, וגם אנכי אינני מסכים לזכות הזאת, ויותר לא אדבר אתך.

– רבי! – קראו בקצף כל היהודים, אשר עמדו מסביב, – החרם את האיש החצוף ועז הפנים הזה.

– פש... פש... אנכי אכתב לאחי הרב בפוזן, והחרים הוא את כל עירכם הנתעבה. אל תתגרו בי, צבנצים נבזים!

– אחי, אמר הרב בחמה, כי סבלנותו התמידית קצרה הפעם: אחי, אין לנו מה לדבר עם האיש הזה; הוא איננו יהודי, הוא קזק מחברת גליביקה, הוא...

– רבי, אחי, מה אעשה עתה? – קרא פתאם צדוק בקול נחר בספקו כפיו.

ופני צדוק החורים והכהים כקלף גושן, ועיניו העמוקות הנוצצות, והקצף אשר היה על שפתי פיו, פאותיו וזקנו המסבבים, כתנתו המגאלה הפתוחה מול החזה, מעילו הקרוע – כל אלה יחד יכלו להעיד בו כי משגע האיש הזה, ואך זה עתה ברח מבית משגעים.

– השקט, בני! – אמר לו הרב באחזו בידו, – ה' לא יעזבך, וגם אחיך לא יעזבוך, אותך ואת בני משפחתך; הכן דברתי, אחי בני ישראל?

וכל היהודים סבו את המשפחה האמללה, ודמעות רחמים וחמלה נראו בעיני כלם יחד.

– אנכי אקח לי לביתי את אחד מילדי צדוק וכלכלתיו כבני, – אמר אחד היהודים.

– אנכי אקח שנים. – קרא השני.

– אנכי אקח שלשה, – קרא שונא צדוק, – אנחנו נקח את כל בני משפחתו ונכלכלם בלחם ונלבישם ונגעילם כילדינו, ואת הגדולים נשלח לחדר ולישיבה, הננו נשבעים בשם ה'.

ו..? שאלה אשת צדוק בבכי.

– ואת, אחותי, תלכי אלינו אל ביתנו, – אמר הרב בקול רך ונעים, – רחל אשתי הטובה ואֶתיה נכדתי ישרתוך ויאהבוך באחות.

– הראית צדוק? – אמר חיים, – הראית? אל יפל רוחך ואל ירך לבך, כי לא תאבד בין אחיך, אשתך ובניך כבר מצאו להם צל קורה ומזון, ואתה תלך לבקש לך, בפולניה או באוקרינה יש מלונות רבים, תמצא לך אחד והעשרת עוד. ואז תזכר את אשר אמרתי לך היום.

אך צדוק הוריד את ראשו על חזהו ויחרש. הוא, כנראה, לא הבין ולא שמע דבר מכל אשר דברו סביבו.

ואדום הלחיים אשר עמד עד עתה מנגד ולא התערב בשיחה הניד את ראשו בהחלטה גמורה ויגע לאט בזרֹע הרב ויאמר:

– רבי!

– אַ! אורח! – קרא הרב וימהר להושיט לו את ידו לאות שלום. – מחילה, אחי, ואנכי לא ראיתיך קודם, הלא תראה את האסון אשר בא פתאם עלינו.

– חן חן, רבי הנכבד, אך אנכי לא אגע בידך, אנכי אינני ראוי לנגע בידך הטהורה והנקיה...

– לא אבין לדבריך אחי, – התפלא הרב ויסג לאחור צעד אחד.

– עוד מעט והבנת, לא אסתיר ממך, רבי, הן לא תמסר אותי... לא תלשין עלי... וגם אם ימסרוני, גם אם ילשינו עלי, ותפשוני והושיבוני על המוט, או אם יוקיעוני על העץ – אין דבר, סוף האדם למות, היום או מחר, הכל אחד.

– מה זאת תדבר, אחי, מה זאת? – התפלא הרב.

– רבי, אנכי איש רע, אנכי חוטא ופושע, רק לפעמים הנני עושה גם טוב, אך כל אלה הם פרטי חשבונותי עם האלהים, אחטא – ואבוא על שכרי. ועתה, רבי, הרשני נא לדבר מלים אחדות עם הכלב האדמוני הזה.

ואדום הלחיים לא חכה לתשובת הרב, וירם ראשו וישם צעדיו בבטחה אל האדמוני, ואחריו נהרו כל בני חברתו ויתר היהודים והרב.

– שמע נא, אדמוני! – החל הזקן אדום הלחיים לדבר בקול חזק, ועיניו נוצצו כברקים, וגבותיהן הורדו מעט, – הבאמת הנך בן תלמיד־חכם?

– ומה? שאל האדמוני בקצף.

– ואנכי – רב גדול.

– חי, חי, חי! עוד רב אחד.

– אל נא תצחק ככה, פתי! אנכי אינני הרב... הזה... אשר דבר אתך, ראש כלב, בשם ה׳. אנכי רב אחר... אנכי אדבר אתך בשם חברי הטוב, השטן המשחית, אנכי הוא רב המרויחים, – ההבנת אם לא?

פני האדמוני חורו כסיד, ויסג לאחור בפחד ובהלה. גם יתר היהודים נסגו לאחור, והרב הרים את ידו הימנית כמו לג

חפץ להגן על עצמו מפני השטן המשחית, מלך התפתה:
– ועתה כבר ידעת, אדמוני, מי הוא המדבר אליך? ואם כן שמע נא לדברי. השמעת מימיך את שמע חברת המרויחים הקרקואים? השמעת את שֵׁמע רבם הזקן, פִּינֶתָה המנתח? אני הוא רבם.

האדמוני רעד כלו ויפתח פיו כמו לו חפץ להגיד איזה דבר.

– הס, כלב, ודום ושמע לכל דברי פי „רב המרויחים" הזקן פינתה. אם תבוא לגור בבית הזה, במלון הזה, בקן האמללים האלה, אז... הנני נשבע בפאות הרב הנכבד והישר הזה ובזקנו, אז, עד עבר שני שבועות, יהיה כל הבנין הגדול הזה עם כלי ביתך יחד לערמת עפר ואפר, וכאשר שרף ה' את נדב ואביהוא, כן ישרף אותך ידידי השטן האדמוני כמוך; ואם יבנו לך מלון חדש ואתה תבוא לשבת בו ושרפתי גם אותו, ואם אחרי כן תבוא בשלישי, אז אחנקך אותך ואת אשתך ואת בניך יחד.

– אוי, אבוי, רצח וגזל, שוד וחמס! – קרא האדמוני, ושִׁניו נוקשות מרב פחדו.

– הרם קולך וצעק, פגר נמאס! קרא את האפרתים ואת האצילים, מסר אותי בידיהם, הלשן עלי... הן זה עשר שנים מחפשים אותי. אין דבר, אותי יתלו על העץ, ישרפוני או ינתחוני לארבעה נתחים, ומה בכך? אנכי זקנתי, עת לנוח. אך אתה דע לך, כלב נבזה... הבט נא אל הבחורים האמיצים האלה, פה אין אתי אף העשירית מבני חברתי... דע לך, כי כל אחד מהם יבוא באש ובמים למען רבם הזקן פינתה, כל אחד מהם ימצאך גם אם תסָתר מתחת לאדמה, והוציאך וענה אותך בענויים נוראים, אשר גם הפאנים היהירים והישועים האכזרים לא ידעום. האמת דברתי, בני? פנה הזקן אל חבריו.

– כן, כן, כן, זקננו! ענו כל בני חברתו במקהלה.

– ולמה זה לא תצעק, אדמוני? קרא!... מסר!...

... לא תרהב? ואם כן הגד נא לי מה החלטת לעשות.

– הוי אלי, מה לעשות?

– חַה, חה, חה! עתה הוא קורא בשם ה' כי יעזר לו, הן גם לא חפצת לשמע את הדברים אשר דבר לך הרב הנכבד בשמו. אתה בן תלמיד חכם ואנכי „מרויח", אביך כתב ספרים קדושים, ואבי הריק כל ימי חייו כיסי הפאנים, אך אנכי לא אֶדמה לך, אנכי לא גנבתי ולא חמסתי מעני, לא בזותי אביונים, כאשר אתה בן תלמיד חכם עושה היום הזה. הגד נא לי מה תאמר לעשות?

– ואנכי כבר נתתי ערבון על שכר חכירת המלון הזה... גם לַפקיד נתתי... באתי הנה... ועתה – אשוב?...

– כמה הוצאת? אך אל תכזב, אדע את האמת – ורעה לך מאד.

– לוּ היו שלש מאות זהובים...

– כי אז היית שמח?

– ומה לעשות? אנכי אינני חפץ לריב, וגם חס אנכי על משפחת צדוק.

פינתה התבונן מסביב.

– אין ממי לקחת, עניים ודלפנים. בני, – פנה פינתה אל בני חברתו, – כמה היה בילקוט ההוא... של הפאן השמן והשכור, אשר הרקנו את כיסו בלילה בקזימירובקה?

– הלא אתה ידעת היטב, זקננו.

– ולוּ היה בילקוט ההוא שלש מאות זהובים פחות, ההייתם גם אז שמחים?

הבחורים צחקו.

– ואם כן נקח מהילקוט שלש מאות זהובים, ונִסתם בהם את פי הכלב הארמוני הזה, ילך לו אל כל ארבע רוחות השמים. ומה תאמרו אתם, בני?

– כל הכסף בידך, עשה כחפצך.

אחרי רגעים אחדים עברו שלש מאות זהובים מידי פינתה אל ידי הארמוני.

– צוה לרַכבך כי ירתֹם את הקרונות, וברח לך דודי לעיני. אנכי חפץ להתכבד ללות בן תלמיד־חכם, חה, חה!

– בני, – פנה פינתה אל חבריו הבחורים, – עזרו לרַכב לרתם את הקרונות, ושנים שלשה מכם ימהרו נא לרתם גם את עגלתנו. לא נאוה לנו לאחר פה. עתה אנחנו – מטיבים ועושי חסד, ואחרי רבע שעה – מי יודע את אשר יאמרו האנשים הטובים האלה בעצמם. מהמות לא תברח, אך לקראתו אליך – לא כדאי, מהרו נא!

פינתה לא צדק בחשדו בצבנצים אחיו בני אמונתו. לו יכול האיש להביט אל תוך לב כל אחד מהם, כי אז היה שמח מאד מאד בהטוב והחסד אשר עשה. כלם יחד שכחו את המרויח, הם ידעוהו לעושה טוב וחסד, וצדוק ואשתו הביטו אליו כאל מלאך מושיעם וגואלם אשר שלח להם אלהים. פני צדוק שֻׁנו ברגע מרב שמחה, לחייו אדמו, עיניו הבריקו וגם צחוק קל נראה על שפתיו הכחולים; הוא היה כל כך נבהל ונדהם מהפְּתִיעָה הזאת, עד כי שכח גם להודות למיטיבו המרויח, אשר כמו בכונה מיוחדת נשלח משמים להצילהו אותו ואת משפחתו מעֹני וחסר. הוא העמיק ברעיונו ויחשב על דבר עתידו הטוב הנשקף לו במלון הזה. אך אשתו לא שכחה את חובתה, ובדמעות שמחה בעיניה התנפלה לנשק את יד המרויח.

פינתה התבונן אל ידו הרטובה בדמעות האשה הישרה, ויפן אל הרב ויאמר:

– יתן האלהים ורחצו הדמעות האלה מעט מעונותי הרבים בעת קומי למשפט לפני אלה המשפט; רבים, רבים עונותי אשר עשיתי בששים שנות ימי חיי, ומה תחשב אתה, רב נכבד?

– אל אלהי ישראל הוא רחום וחנון, נושא עון ועובר על פשע, הוא מיסר אך הוא גם סולח ומוחל. הרב נא מעשים טובים כאלה על כף מאזני המשפט, המעשים האלה כבדים מאד מאד ובכחם להכריע גם את הכף, אך כל אלה הם, כאשר אמרת בעצמך, חשבונותיך הפרטיים עם האלהים; לבי יצוני ללחץ את ידך ולברכך מקרב לבי בשלום ובדרך טובה...

ואתה, אחי, הלא תבין את הדרך אשר אנכי חושב?

– אחרתי, רבי, אחרתי, לפנַי דרך אחת – אל העץ או, ברצות השם, אל שדה קברות ישראל... הכל אחד... הדרך

אחת היא, שמה, אל השמים, לעמד לפני כס המשפט.

– רבי, אחים! – קרא אחד היהודים בפחד ובהלה, וימשך את הרב בשרוּל בגדו, – הנה רוכבים ממהרים הנה, מי יודע אם לא ויצקובסקי והַידוקיו הם הבאים, נברח מהר מפה פן מרה תהיה אחריתנו.

כל היהודים הסבו פניהם וימהרו לרוץ ולברח. ואך הרב, חיים ועוד שנים שלשה יהודים נשארו במקומם ויאספו את צדוק הנבהל עד מות אל תוכם, ואת אשתו וילדיו שלחו הביתה.

פינתה וחבריו היו כבר כרגע בעגלה הגדולה, והסוסים החזקים נתקו ממקומם.

– כלב אדמוני! זכר ברית! ברח לך מפה! שלום לכם אחים, אל נא תפקדוני לרעה!

ענן אבק התרומם, העגלה הרחיקה, ואחרי רגעים אחדים נעלמה מעין ותסב את היער החדש אשר עשו הפאנים בֵּין לילה ואשר היהודים קראוהו למן היום ההוא בשם „יער פינתה" לכבוד רב המרויחים.

והיהודים הבורחים נאספו יחד ויעמדו בצבור אחד, ובפחד ומורא הביטו אל הרוכבים ההולכים וקרובים אל המלון, ובהכירם מרחוק בין הרוכבים גם את ויצקובסקי העריץ, הרימו את שולי בגדיהם, וישאו את רגליהם, וירוצו כל עוד רוחם בם אל עירם.

ויצקובסקי עבר על פני קבוץ היהודים, אשר עמדו מסביב לצדוק, ולא הביט אליהם, וישם פניו אל האדמוני אשר עלה כבר על קרונו וישב על אגן אחד, ושלשה הידוקים, אשר רכבו אחרי ויצקובסקי, עמדו על יד שער המלון וירדו מעל סוסיהם.

– ואתה כבר באת, אהובי? – שאל ויצקובסקי בקול מתיקת כחש.

– הנני מנשק את ידי כבוד פאן ויצקוֹבסקי הנאור והכל־יכול.

– רד, כסיל, מה זה תשב שם בעגלה על מטלטליך כתרנגלת על ביציה?

– מחילה, פאן נאור וכל יכול! עלי ללכת ואם אאחר לא אבוא אל ביתי עד הערב.

– אנה, כסיל? איפה ביתך? הלא המלון לפניך.
– לא, אדוני, אינני חפץ עוד במלון ובחכירה.
– הנטרפה דעתך עליך או השתגעת?
– לא, אדוני, אנכי יהודי ישר וכשר וירא אלהים, לוּ ידעתי כי יש פה חוכר אחר, יהודי, אבי משפחה גדולה של אחד עשר ילדים, כי אז לא חכרתי את המלון לוּ גם נתנו לי מלא ביתי כסף וזהב, הנני נשבע לך בשם ה׳, אדוני הפאן הנאור והכל יכול; איך זה ארצח את אחי? ה׳ ייסרני, אותי ואת אשתי ואת בני ואת בנותי, אם אעשה כדבר הזה.
– מה זה תשקר, נבל? שנה תמימה לא נתת לי מנוחה, שנה שלמה דברת לפני על צדוק אחיך כי הוא רמאי ונוכל, כי הוא עשיר וגנב, ועתה פתאם התעוררו רחמיך. יש טעם לדבר, יש בזה ערמה ומרמה. הודה על האמת, ואם לא...
ויצקובסקי הרים את השוט אל מול פני האדמוני.
– מחילה, הלא נתתי לאדוני מאה וחמשים זהובים.
– שקר תדבר, אך מאה נתת.
– יהיה מאה, הנני משאיר אותם בידיך, אדוני הפאן הנאור והכל יכול, הנני משאיר את שקלי הזהב אשר מצאתים בזעת אפי ודם לבבי, ואינני חפץ לקחת על נפשי חטא כבד כזה. אחי רב גדול בפוזן ואבי היה...
– לך לעזאזל עם אביך, אחיך ואחותך יחד, ואתה תן תודה, מה היה פה? ואם לא תגיד, ונשפכו עליך מכות שוטי עד כי לא תוכל למנותן מרֹב, הגד טרם הֻכית!
– הנני להגיד לך את האמת, בשם ה׳, את האמת אגיד לך אדוני הפאן, אנכי לא ידעתי קודם, כי צדוק יושב פה שלש שנים ולו עתה זכות ה„חזקה", ועתה פקח האיש ההוא, הרב מצבנצי, את עיני... הוא אמר לי כי יתן עלי חרם... לא אוכל עתה... מחילה... הנני מנשק...

ויצקובסקי הכה את הסוס בשוטו וידפק בצלעותיו בדרבוני נעליו, ויתנשא הסוס ויתרומם על שתי רגליו ויסג לאחור ויחל לרוץ אל העבר השני, ועד אשר הצליח הרוכב לעצר את סוסו ולהשקיטו, נסע האדמוני וימהר ללכת הלאה.

ועד מהרה נעלמו קרונותיו מעבר ליער פינתה.

אחרי רבע שעה השקיט ויצקובסקי את סוסו וירד ארצה, וימסר את סוסו המלא קצף וזעה אל אחד ההידוקים, וילך בצעדים קטנים אל צבור היהודים אשר עמדו מסביב לצדוק.

– רבי, אמר חיים והוא כלו רועד מרב פחד: הוא ילקנו בשוטו.

– מה לעשות? האם תאמר כי נעזב את צדוק המסכן לבדו?

וצדוק רעד כלו ורוחו כמעט עזבהו, פתאם יצא מהצבור ויתנפל ארצה לרגלי ויצקובסקי.

– הלאה, כלב קרח! – צעק ויצקובסקי בקול צורח, וברגלו השליכהו הצדה, ויקרב אל היהודים.

ויצקובסקי היה איש לא־גבה, רחב הכתפים והחזה. שפמו ארוך ויורד עד חזהו, עיניו קטנות אפורות ומפיצות אכזריות, מצחו שפל וגבו עב ושמן, ומעיל הונגריה רקום בחבלי משי עטף את חזהו הבולט, ועל רגליו נעלי שוק עבים עם דרבוני ברזל חזקים. על ראשו כבע קטן מרבע עם נוצת טַוָס, ובידו העבה היה שוט כבד.

האיש הזה המצֻין בתנועותיו הקשות הגסות והאכזריות, במבט עיניו העריץ ובעבי קולו היה יכול להיות למשל ולדוגמה למפלגת הפקידים אשר רבו בנחלאות אמריקה הדרומית.

– מה לכם פה? – שאל ויצקובסקי בקול גס.

– החוכר צדוק חפץ להתלות בלילה, ואשתו הרעישה את כל העיר, ונשמר אותו כל הלילה וגם עתה לא נוכל לעזבהו לבדו. כבוד הפאן רואה את מצבו, – אמר הרב פולנית וישתחוה לפני הפקיד.

– אבדה גדולה! נזק רב! יהודי יתָּלה! נבל אחד יחסר. כבר באה העת לתלות את כלכם, יהודים ארורים!

היהודים החשו וירעדו תחתם.

– אדוני הרב! האתה גרשת את החוכר החדש? – שאל ויצקובסקי בהביטו אל הרב בעינים בוחנות.

– אנכי עשיתי אך את חובתי. אנכי הודעתיו כי לצדוק זכות ה„חזקה" על המלון הזה. והוא יכול לעשות כחפצו, לא הברחתי אותו ולא גרשתיו.

– אתה הפחדת אותו ב„חרם"?

– לא, כזאת לא עשיתי.

– כלכם יהודים נבזים! אתם חושבים כי אם היהודי האדמוני הכסיל הזה שב מדברו ישאר הנבל הזה במלון? היה לא תהיה! כנראה אינכם יודעים עוד היטב את פאן ויצקובסקי, יכלתי להכות את כלכם בשוטים ולגרשכם מזה אל בתיכם הנאלחים, אך יש לי צרך בכם... אנכי חפץ להראותכם את ארח מעשי ומנהגי, למען תדעו את פאן ויצקובסקי.

– הו הידוקים! – פנה ויצקובסקי אל שלשת ההידוקים אשר באו אתו, – טהרו את הבית מזבל היהודי ורפשו...

כעדר כלבים מלומדים הרודפים בפקודת בעלי המטעות אחרי עבד כושי בורח, כן התנפלו ההידוקים ויתפרצו אל המלון. כרגע נפתחו כל הדלתות והחלונות, ובקול פרצים ונפץ נשפכו והשלכו החוצה כלי בית וכלי יוצר שונים; כלי היוצר נשברו לרסיסים, הכרים נקרעו ונוצותיהם כסו ויעטפו את ההידוקים ואת היהודים ואת פאן ויצקובסקי אשר צחק וישמח למראה התהו והבהו, ההרס והחרבן הזה. הרעש והנפץ, קולות ההידוקים וצחוק הפקיד העריץ התערבו עם בכית בני המשפחה השדודה ויללתם, והיהודים רצו מחלון לחלון ומפתח לפתח לתפש את הכלים המשלכים החוצה לבל יקרעו ולבל ישברו, ואחד היהודים מהר לרוץ העירה להביא קרונות להוביל את שארית הפלטה אל העיר. אחרי הכלים השלכו החוצה דרך החלון גם הילדים.

– היפ, היפ! צרח אחד ההידוקים בקול, ואחרי כל צעקת „היפ, היפ!" – השלך ילד אחד החוצה.

– הבט נא רבי חיים, – אמר הרב אשר עמד על יד החלון, ויתפש במהירות נפלאה את הילדים המשלכים דרך החלון החוצה, – ראה, הנה הוא המשלם אשר לעגו לו הילדים שם בככר השוק בעברו עם משאו בבקר, הנה הזאב הטורף הזה, הנה הוא נוקם עתה, ועל מי ישפך נקמתו? על ילדים נקיים שלא עשו לו כל דבר. כן הוא דרך העולם.

לא עבר כחצי שעה והמלון הורק כלו מרפש היהודים.

ויצקובסקי כלה מעשהו ועבודתו ויעל על סוסו וישב אל ביתו.

ההידוקים הוציאו החוצה חבית כוהל, אחרי אשר מלאו את כרשם במשקה הזה.

– קַרפו! – אמר אחד ההידוקים לרעהו, ואיך זה יהיה עתה? לא מלון ולא משקים.

– אין דבר, אם אך יש אבוס ימצאו גם חזירים.

בין כה באו יהודים אחדים עם קרונות, ויעמיסו עליהם את כלי בית צדוק ויקשרו את עזיו ויקחו את בניו בידיהם וילכו לדרכם העירה.

והרב הנרעש והנדהם, העיף והיגע מעמל היום וממקריו ופגעיו, הוליך את צדוק תחת זרועו, והרב בעצמו לא יכול להחזיק מעמד על רגליו ויתמוטט בלכתו, ובדרך נחמהו וידבר על לבו ויאמר:

– אל תּוָאש, בני, הכל לטובה. פעם אחת היה התנא הגדול והקדוש רבי עקיבא בן יוסף בדרך וירכב על חמורו, ויקח אתו לדרכו תרנגל אחד למען יעירהו משנתו בבקר השכם, וגם נר לקח אתו, ויבא לפנות ערב אל כפר אחד, ויושבי הכפר רעים מאד ואיש מהם לא חפץ לתת לרבי עקיבא מקום ללון, ויאמר רבי עקיבא: הכל לטובה! וילך אל היער הקרוב וישכב תחת עץ אחד, ויבא הרוח ויכבה את הנר אשר העלה; ויאמר רבי עקיבא: הכל לטובה! הוא טרם יישן, וחתול בא ויחנק את התרנגל אשר אתו, ויאמר התנא עוד פעם: הכל לטובה! עודנו מדבר ואריה בא ויטרף את החמור, ויאמר רבי עקיבא: גם זו לטובה! ותעבר שעה אחת – וישמע רבי עקיבא, והנה חבל אנשים עוברים על פניו וילכו הלך הכפרה. ויהי בבקר ויקם ללכת לדרכו ויפגשוהו שלשה אנשים ויספרו לו, כי התנפלו שודדים על הכפר ויהרגו את יושביו ויבזו את כל אשר מצאו. ויאמר רבי עקיבא: מה טובו מעשיך ה׳! הן לו לַנתי בכפר, או לו לא כבה נרי ונטרף חמורי ונחנק תרנגלי, כי עתה מצאוני השודדים ויהרגוני גם אותי. וגם עתה בני, מי יודע, אולי גם זאת לטובתך. מי יודע אם לא היו מתנפלים עליך הלילה

שודדים ורוצחים, ורצחו אותך ואת בניך, לולא גרשך ויצקובסקי מהמלון בחפץ ה'.

– אלי, אלי! – קרא צדוק ויספק כפיו, והוא לא הקשיב לכל ספור הרב ולדבריו. – מי זה יצילני עתה?

– האלהים! חכה לו כי לא יעזב את בניו. באה עליך דיה אחת – הארמוני, ותבוא דיה שניה – הזקן המרויח – ותגרש אותה, והנה באה דיה שלישית – ויצקובסקי, וגם מצפרני הדיה הטורפת והאכזריה הזאת יצילך ה'. התפלל לה' וקוה לו!

ג. בהרב.

כתב־יד עברי.

ספור היסטורי.

תרגום

י. גרזובסקי.

ספר שני.

הוצאת „תושיה".

פיעטרקוב. תר"ס.

בדפוס שלמה בעלכאטאווסקי.

КСАВЪ - ІОДЪ ИВРИ

т. е. Еврейскій манускриптъ.

Соч. Г. Богрова.

Перев. І. ГРАЗОВСКАГО.

КНИГА 2-ая.

Изданіе „ТУШІЯ".

ПЕТРОКОВЪ. 1900.

Типографія Ш. Белхатовскаго.

Дозволено Цензурою,
Варшава 16 Ноября 1899 г.

פרק רביעי.

הרוכב העזם.

השמש המאיר בגבורתו כבר עבר שלשה רבעי ארחו אשר ירוץ בכל יום, החם קטן מעט, ורוח קלה צחה ומשיבת נפש עברה על פני החוץ; הרוח עברה את יער פינתה, ותדפק בחלונות המלון הריק והשמם, ותבא אל תוך העיר, אך שם לא קדמו פניה בחבה ולא קבלוה בכבוד, כל חלונות הבתים והדלתות היו סגורים כמו לו ישנו כל יושביה את שנתם, או כי עזבו את בתיהם, ואך חלון אחד מצאה פתוח – הוא חלון בית הרב, ותבא שמה דרך עברה ותלטף את לחי הילדה היפה, ותנער את זקן הרב הלבן ותחלף הלאה, ותעבר את העיר ואת כר המרעה ותלך מערבה אל חצר הפאן ואל היכלו. ושם חכו ארוני הבית והמשרתים לאורחים רבים וכל הדלתות הרחבות והחלונות הגבהים היו פתוחים לרוחה, ולא חפצה הרוח ללכת הלאה ותנוח שם.

ולמה זה תלך הלאה? האם מצא תמצא לה בכל הארץ מסביב, גם במרחק מאות מילים, מקום נרחב ומרוח, מלא ענג החיים וכל טוב הארץ, המצא תמצא לה חברת נכבדים אצילים ואפרתים כבהיכל כבוד הפאן סטיפאן פטוצקי?

כיופיטר על כל בני תמותה, כן משל הפאן על מאות אלפי משלמים ועירונים; כאולימפוס על פני הארץ, כן התנוססה והתנשאה טירת הפאן מעל עריו, כפריו, נחלותיו וחצרותיו

הרבים לאין מספר. גם האנשים, גם הבנינים וגם כל היקום השתחוו ורמשו לרגלי כבוד הפאן הנאור והכל־יכול.

–„בכל אשר יגדל שלטון הפאן, בכל אשר יגדל יחוסו כן עליו לרומם את מקום מושבו" – היה אומר אחד מראשי אבות משפחת פטוצקי.

ועל פני מישור אחד נרחב מאד מאד התנועעו אלפי משלמים כנמלים, ובמשך שנה תמימה שפכו גבעה נשאה ושטוחה בארך רבע המיל, ועל הגבעה הזאת בנה אחד ממשפחת פטוצקי את טירתו, ומסביב לה חפר תעלות עמוקות אחדות וישפך מסביב תל גבה ויעש גשרים מתפרקים ויבצרהו במצודות גבהות ובמגדלים רמים ונשאים, הבנויים לפי טעם הבְּנִיָּה בימים ההם.

בימים הראשונים היה לַטירה הנשאה הזאת מראה מבצר אחד האבירים בימי הבינים. אך אחרי אשר עברו שנים רבות ועל הטירה לא התנפל כל אויב מן השכנים השלוים והשקטים, החלו הפטוצקים להסיר מעל טירתם את מראה הזועף והאיום ויתנו לה תבנית ארמון אצילים, המגדלים והמצודות ובתי הנשק היו למעונות ההידוקים והמשרתים הרבים השונים. על הכבר הרחבה אשר מֵרְנוּ א) שם את אנשי הצבא נטעו גן נרחב ונהדר, במקום החל הגבה עמד עתה גדר דק ועל ידו שדרת עצים גבהים ורעננים, ואך התעלות והגשרים המתפרקים נשארו לזכרון הימים הראשונים, ולא התאימו כלל אל הבנינים החדשים אשר בנה פאן סטיפאן פטוצקי בתבנית הבנינים החדשים אשר בבירת פולניה.

ומגזרות הטירה ומיציעיה נשקף מראה יפה ונהדר מאד.

מישור ישר ורחב השתרע מסביב לטירה עד חוג השמים, ועל גבולות החוג נראו מבעד טל הבקר השקוף קבוצות כפרים וחוות ובנינים בודדים העומדים בערבוביה נעימה. ים השבלים, המעלים גלים קטנים לרוח הבקר הנעים, משנה את גּונו חליפות, פעם ילבן ופעם יכהה. ומכל עברים ירעו עדרי בקר וסוסים, אלפי משלמים עובדים ומתנועעים כנמלים על הכרים והשדות. השמש,

א) מרן – למד תכסיסי מלחמה והרגל בעבודת הקרב והמלחמה.

אשר אך עלה על חוג השמים, מפזר את ענן הטל ומזהיב באור קרניו הרך את התמונה הכפרית הזאת. ומה יפים ונעימים ונהדרים מרחוק גם העיר צבנצי הקטנה, גם רחבותיה הצרים והעקומים המלאים רפש וטיט, גם בתיה השפלים הנוטים לנפל וגם אנשיה הרטובים מטל הבֹקר. צמחים גדולים ורעננים לא יֵרָאו אמנם על פני הככר מסביב, אבל כל חצר הטירה וגבולותיה מסביב עוטים יערים וגני פרחים ועשב ירקרק; ולמה זה לא יהיו פה יערים וגנים! מאות אנשים עובדים כל הימים בלי הרף ושומרים את כל הצמחים האלה, ומשקים אותם לבקרים בזעת אפם וגם בדמעותיהם... כל אשר לפאן יצמח ויפרח ויפרה, אבל לעמת זאת כל אשר למשלם ייבש ויבל וימות.

משתה הצהרים, אשר עשה הפאן לאורחיו, כלה. וחברת האורחים הנכבדים והנשאים שמחו לקרירות הבאה ולרוח הצחה אשר נשבה בחצר הטירה, ויצאו כלם אל הגזרה הארוכה הנשקפה אל החצר. ומהפרדס הנרחב אשר ממול הגזרה באה רוח קרירה, מגן הפרחים – רוח דק ונעים. שתי להקות מנגנים משלמים, תחת פקודת מנצחים גרמנים, הרעישו במנגינותיהם חליפות את כל הככר מסביב, ומרחוק מעבר לפרדס נשמע קול מחוללים ומחולות, משרתים רבים לאין מספר לבושים הדר לכבוד החג משוטטים הנה והנה בפנים שמחים ועליזים.

ושם בחצר האחרונה תמונה אחרת, שם מקבל הפקיד ויצקובסקי מכרנו את „הברכה" אשר הביאו המשלמים והעירונים לרגלי כבוד הפאן ליום שמחתו.

– ואתה מה זה הבאת? – שואל הפקיד בחמה את אחד המשלמים העומד לפניו בהכנעה רבה.

– בן־איל רך וטוב, פאן נאור וכל יכול.

– קחהו, חמור, ומהר להביא איל גדול.

– חוס נא, כבוד...

המשלם עצר בדבורו, שִׁניו נשכו את לשונו. על שכמו המכסה אך בכתנת עבה ירד השוט הכבד בחזקה.

וילך המשלם המִסכן הביתה להביא את האיל היקר לו מאד, והוא הולך ונאנח מרה.

– ואַת, זקנה? – פנה הפקיד אל זקנה אחת כפופה ועִורת בעין אחת.

– דבש, אדוני הפאן! דבש מכַּורתנו הקטנה, אדוני.

– אכלי אַת את הגלל הזה, ואלי תביאי צוף הדבש פי שלשה, השמעת, נבלה? מהרי, אל תעמדי!

והזקנה הולכת אחרי המשלם, וגם היא נאנחת ומיללת בקול.

– הוי, אתם חנונים, סוחרים ומוכרים, הגישו נא הנה איש איש את אשר הביא „ברכה" לכבוד הפאן!

מצבור היהודים הצפוף יצא יהודי אחד דל ורזה וקצר הקומה. ויוציא האיש מתחת כנף בגדו הרחב חבילת בד הָטוב א), ויהפך בידו את החבילה מול פני הפקיד ויאמר בקול ממהר:

– יראה נא, כבוד הפאן הנאור והכל יכול, את הברכה אשר הבאתי לכבוד הדרת פאן פטוצקי הנאור. אנכי אמרתי לשרה... לא, שקר, שרה אמרה לי: פתי, בהמה, למה זה תקח את החבילה היותר טובה לשאת אל חצר הפאן? ואנכי עניתי לה: הסי, שרה, הסי, שימי יד לפה, היום חג גדול מאד, מאד, כבוד הפאן הנאור והכל יכול נולד היום הזה, יתן ה' לו, לפאנתו ול... ואנכי הוספתי ואמרתי לשרה: יתן ה' חיים ושלום גם לפאן ויצקובסקי... הוא טוב ומיטיב....

הוא עודנו מדבר וחבילת הבד התעופפה ישר אל פניו.

– רמאי ונוכל! בד קְתנה הבאת. והבד מסריח עד למרחוק.

– פאן נאור! מה זאת תדבר? הבד הזה יסריח?

– ומה תאמר אתה, ראש כלב? הוא לא יסריח?

– חי נפשי, לא יסריח, בד נפלא וטוב.

– משי, כלב, משי תביא! בשנה שעברה נחלצת מידי,

א) הָטוב – בעל גונים וצבעים שונים.

אבל השנה הזאת לא תמלט עוד מידי, לא, לא ולא, משי תביא.

– אוי ואבוי! איפה אקח משי? בכל חנותי אין אף מטפחת משי אחת, חי נפשי, ישלח נא הדרת כבוד אדוני הפאן הנאור אל חנותי אל צבנצי לראות.

– טוב מאד. הו, הידוקים! רוצו נא מהר אל צבנצי והביאו הנה את כל חנותו.

– אדוני הפאן, להביא הנה את כל חנותי?

– ומה בכך? האם לא מצא הדבר חן בעיניך?

– היוכל היות כדבר הזה? למה זה יהרס ויחרד את חנות איש עני?

– ואתה מה חשבת? האמנם חשבת כי פאן ויצקובסקי ילך בכבודו ובעצמו אל חנותך הנאלחה לנקר שם באשפתך?

– אדוני הפאן, אצל שרה...

– טוב טוב, הידוקים, הביאו הנה גם את שרה יחד עם החנות.

– בשם ה', אדוני הפאן, מה זאת תעשה? ישמע, ישמע! אנכי אמרתי כי לשרה יש חתיכת בד משי קטנה, היא הכינה זאת לבתי דבורה ליום חתונתה, יהיה כן, אביא את החתיכה הזאת לכבוד הפאן.

לך לעזאזל, אתה עם שרה אשתך ועם דבורה בתך יחד. לך והביא הנה, מהר, מהר.

היהודי הרים את כנפות בגדו וירץ כחץ להביא את חתיכת המשי אשר הכינה אשתו לחתונת בתם היחידה, ובלכתו הוא שופך על ראש כל הפאנים, ועל ראש פאן פטוצקי, ועל ראש פקידו ויצקובסקי בפרט, את כל הקללות הכתובות בספר התורה.

– ואתה מה הבאת, חזיר מפוטם? פנה הפקיד אל יהודי אחד שמן וקצר הקומה האוחז בידו ארגז מלא בקבוקים ופניו מלאים אגלי זעה גדולים.

– מֶד עתיק, כבוד הפאן הנאור והכל יכול! – אמר היהודי בנשמו בכבדות ובהשתהותו למול פני הפקיד לברכו בשלום

ולהוציא מהארגז בקבוק אחד מתריסר הבקבוקים המכסים אבק וקומנית א).

– עתיק, אמרת? וכמה שנים עברו עליו? – שאל הפקיד בגחוך רעל ויסכסך את המשקים אשר בבקבוק הנתן לידו.

– האם ידעתי כמה שנים עברו עליו, אולי הוא זקן ממני.

– הוי, רמאי ונוכל! הוא כסה את הבקבקים באבק וקומנית ויגאלם ברפש לתת להם מראה עתיק וימלאום במֶד הפסד, נְבֵלָה, הנה הוא לך, טעמהו!

והבקבוק הָשלך לארץ ונשבר לרסיסים, והיהודי נאנק ויספק כפיו מפחד.

טעם, טעם! צרח ויצקובסקי בקול עז ומשנה, ויתפש את היהודי בערפו וישחהו אל הארץ. – הידוקים! יטעם היהודי הנבל הזה את המֶד אשר הביא, ילקקהו בלשונו.

ושני הידוקים חזקים הפילוהו ארצה ויטבלו את פניו במֶדו אשר נשפך לארץ ויתערב בחול ובבוץ.

מה מוזרים היו פני האיש בקומו בכבדות מהארץ: אמללים ומעוררים צחוק ורחמים יחד.

פאן ויצקובסקי וכל משרתיו העומדים על ידו, וגם כל היהודים אשר עמדו מסביב ואשר ידעו כי גם תורם יבוא עוד מעט, צחקו רב צחוק.

– ומה, בן חזיר? הנעם לך מדך? הטוב טעמו? – צעק הפקיד, – אל תנסה לרמות אותי עוד פעם. מהר, חזיר, הביתה והבאת בקבוקים אחרים, מאלה הבקבוקים הטמונים אתך במרתף בפנה. לך נא מהר וגם את פניך תרחץ שם, חזיר בן חזיר.

היהודי המסכן החריש ויחפץ לקחת את הבקבוקים ללכת להביא אחרים.

– לא, את אלה לא תקח אתך. הו, הידוקים! קחו נא את המֶד הזה לכם ושתו לחיי כבוד פאן פטוצקי הנאור

א) קומנית – פטריות הרקבון והעפוש.

והכל יכול; ואתה, יהודי נבזה, רוץ מהר הביתה והביא בקבוקים אחרים, ואמרת גם לכל אחיך היהודים הנבזים והנתעבים, כי אם יביאו לי הבלים ודברים בטלים, לא יחשב בעיני למאומה, ולא אקבלם בחשבון, ועליהם יהיה להביא עוד פעם משופרא דשופרא. „פאן ויצקובסקי איננו אוהב לצחק", כן תאמר להם והראית להם גם את צלם פניך.

וילך היהודי המסכן אל ביתו להביא ברכה אחרת להפאן.

אך נעזב נא את המקום הזה. נסיר נא את עינינו העלובות למראה החזיונות הנוראים והנתעבים, נסב נא את פנינו מהרצח והשוד הנעשים בשם חק עריץ ואכזרי ונשוב אל הגזרה הארוכה לשאף שם רוח צח, להריח ריח פרחים ושושנים ולשמע מנגינת מנגנים נעימה. נתבונן ונקשיב אל כל אשר יעשה שם על גנת טירת הפאן הגדול סטיפאן פטוצקי הנאור והכל יכול.

החברה הנשאה והרוממה התפרדה והתחלקה לצבורים קטנים ולזוגות. ובכל עבר ופנה נשמעו לחש, שיחה, דבור, וכוח וצחוק. בין קהל הצבורים נשמעו חדודים והלצות, והזוגות התהלכו והתלחשו. הפאנות הנכבדות ירו על הגברים סְכָּריות ומבטי עין נעימים, והגברים תפשו את הסכריות במעופן ויקריבון אל שפתותיהם לנשקן בענג. המשקים הגישו בכוסות וגביעי זהב יין הונגריה עתיק, המשרתים עברו בין האורחים ויגישו על טסי כסף גדולים מכל מיני פרי, ואחרים התרוצצו בין ההמון ובידם האחת נר דולק ובשניה מקטרת מלאה טַבַּק טוב עם קנה עשן ארוך ויקר. הגברים כלם לבושים מעילי קְטִיפָה א) הַטובים יקרים, וחגורים חגורות כסף וזהב והגברות לבושות שמלות משי לבנות כשלג ומרקמות בכסף וזהב ועל שפת השמלות והחזיות פתילי זהב וכסף, ובקציהם פניני אורליאנס גדולות, והספירים והברקות אשר על צואריהן ובאזניהן שלחו אַלְמות קוי אור לַעֲבָרים.

מראה נפלא, מבריק ומַעֲור עינים!

א) קטיפה – מין ארג משי הידוע בשם סמיט.

אך גם בשמש יש כתמים; גם בין התלבשות המזהירות נראו פה ושם בגדים פשוטים, דלים ושחורים, – אלה היו האורחים מבני האפרתים הדלים, החיים וקימים בנדבות האצילים הפאנים הגדולים, או הישועים החסידים הנכבדים, הכהנים, המְכַפְּרִים, הדרשנים, המורים והמחנכים.

ואנחנו לא נשים לבנו אל כל האורחים, אנחנו נלמד להכיר אך את אלה אשר יקחו חלק גדול או קטן בתמונות אשר נראה בעינינו.

האיש הנשען על מעקת הגזרה ומתבונן במבט תועה אל החצר, אל הפרדס, ולפעמים הוא שולח מבט עצב אל פנת הגזרה – הוא בעל הטירה, הפאן הגדול סטיפאן פטוצקי. הוא לא עוד זקן, אם כי שיבה כבר זרקה בשערות ראשו ובנזרו הארוך המשלך לאחור. בגויתו החזקה והעצומה, בחזהו הרחב והבולט, בתנועותיו השקולות – היה יכול להראות כגבר יפה, אך תוי פניו החורים והכֵּהים העידו בו כי חיה האיש זמן רב חיים לא מסדרים, וישביע את נפשו בתענוגות בשרים ותאוות עד בלי קץ. לחייו המאדמים ואפו הכחול השחיתו את מראה פניו, אשר היו בימי נעוריו יפים ונעימים, מצחו השפל והצר המכסה בתלתלי שערות ראשו, אשר עין ערמון כהה להן, הוסיף זעף וְעברה לעיניו הירוקות והנוראות בעת קצפו.

והיפיפיה הזאת אשר ימי נעוריה כבר עברו עליה, הלבושה הוד והדר, הסרוחה על הכסא הרחב על יד בעל הטירה – היא פלגש הפאן האלמון, ושמה פאנה אודה למשפחת וליצקי. פניה השמחים והעליזים תמיד נעצבים הפעם, עיניה הגדולות והשחורות שומרות את עיני בעל הבית, וגם היא תשלח מבטי עיניה לרגעים אל פנת הגזרה.

והצעיר הנהדר הזה אשר כל תנועותיו מלאות הוד והדר וחן, הלבוש מעיל אשר גון פנינים לו וחגור חגורת זהב – הוא קזימיר פטוצקי הצעיר, הבן היחיד והאהוב לאביו, והיורש היחידי לכל הנחלות הרבות אשר לבית פטוצקי. וגם הוא לא הסיר את עיניו מפנת הגזרה ההיא.

והפנה ההיא מושכת אליה כמעט את עיני כל האורחים יחד, ומה שונים הם המבטים הנשלחים שמה: ביניהם־ שנאה, קנאה, קצף, חבה וגערה.

נשלח נא גם אנו את מבט עינינו אל הפנה ההיא.

שם מדברת פאנה וַנְדָה וישניביצקי היפה עד להפליא עם פקיד־הארוה הצעיר זינוביה בוגדן חמלניצקי.

פאנה ונדה היא נערה כבת שמונה עשרה שנה, שערותיה הארכות צהובות, תוי פניה הישרים והנכונים מפיקים תמיד שמחה, עליצות ושכל, והם מתנועעים תמיד ומוסיפים חן ונעם לפנים הפורחים האלה; עיניה יונים – מפיקים עז, עזמה, גאוה וגם מעט עזות; תנועות גויתה המהירות מלאות חן והדר המיוחדים אך לצרפתיות ולפולניות אמתיות מלדה. היא מדברת עם פקיד הארוה ומצחקת בקול גדול וחזק.

ופקיד הארוה זינוביה בוגדן חמלניצקי, העומד עתה על יד היפיפיה ומספר לה איזה דבר בלחש, הנהו אחד האנשים אשר לא ימשכו אליהם כרגע את עין הרואה. במבט הראשון נראים פניו בריאים וגסים, אבל איש מנוסה המכיר את הפרצופים לא יעבר על פני הצעיר הזה מבלי אשר יעמד ויתבונן אליהם. כמה שכל ועזמה, כמה עז נפש וחזק רוח נראו בעינים הרגילות והמצויות האלה, ובפרט באותות אשר על המצח ומסביב לפיו. אבל העינים האלה מחליפות לפעמים את מראיהן, יש אשר תתכסינה בקרום רוח כהה כנהר עמוק אשר יתכסה בחרף בגלדי קרח ועין איש וכל חי לא תחדר לראות פנימה, ויש אשר תברקנה בברק אש שלהבת פנימית ובעל העינים והפנים האלה יוכל למשל בהם כחפצו. ואך לפעמים רחוקות יֵרָאֶה פתאם על פניו אות זעם ועריצות ובעיניו תבער אש נוראה, ואז פניו נוראים ומוזרים מאד. אך כרגע יעבר האות מעל פניו, והאש אשר בעיניו תכבה כברק שמים העובר ואיננו, ואחרי כן יֵרָאו הפנים עוד הפעם כרגילים, טובים וגם נכנעים.

ופאנה ונדה, אחת הנערות העשירות בארץ פולניה, התאמצה תמיד, בכל עת ובכל מקרה, לבכר את פקיד הארוה

הצעיר ולכבדו על פני כל יתר הצעירים היפים, המשכילים והמיוחסים ממנו.

חמלניצקי, אשר לא רדף אחרי הכּבוד הנעים הזה אבל גם לא ברח ממנו, נראה לנגד הצעירים הפולנים המיוחסים והיהירים כעני גם לא מפתח ולא מחֻנך. ומה רב ההבדל בין בגדיו הפשוטים והדלים ובין בגדי יתר הצעירים הפולנים היהירים העשירים, אשר התארחו בטירת בעליו.

ושני פאנים צעירים לבושים הוד נגשו אל פטוצקי הצעיר, אל קזימיר.

– מה זה תעמיק ככה בים מחשבות, קזימיר? – קרא אחד משני הצעירים בגשתו אליו, ויכהו בידו על שכמו בידידות.

– אנכי חושב... על דבר הציד ביער החדש.

– לצוד חתולים בַּיתיים, אשר הביא פאן וירגינסקי? – אמר הצעיר השני בצחוק ויראה על פאן אחד שכור עב ושמן, אשר מרב שכרותו לא יכול לעמד על רגליו וישען על עמוד שבכת הגזרה.

– ואתה, יאַן, אל נא תצחק, נראה מחר איך תצליח לצוד את הדבה השחורה.

– דבר גדול!

– אל יתהלל חוגר כמפתח.

– נראה, נראה, אבל מה לך קזימיר? מה זה רוחך סרה היום?

– אמנם כן, כנראה שתיתי היום יותר מדי, ועתה יכאב עלי ראשי מעט.

– לא, לא, אחי, רוחך סרה היום כי לא שתית די. הו, משקה, מהר שלשה גביעים הנה!

– קזימיר, תן נא תודה לרעיך, וספר לנו, איך הצלחתך?... ומה פאנה ונדה?... שאלהו הצעיר הראשון בצחוק קל.

– על אדות דברים כאלה מחרישים ואין מספרים גם לרע נאמן כמוך, – ענה קזימיר פטוצקי בגאה ויסלסל את שפמו בגאות מרמה.

– לו הייתי אנכי במקומך הייתי נעלב מאד מאד מיַחס כזה אשר בין פאנה ונדה ובין ... הרוסיהזה .
– הנה כי כן ! ואנכי גם לא שמתי לבי לזאת . חה, חה, חה, מצאת במי לקנא .
– לא, ידידי, אל תצחק, – אמר הצעיר השני . – אתה אינך יודע את הנשים ואת רוחן ואת עקשותן, ויש אשר תעשה מעשה כזה אשר לא תאמין גם למראה עיניך, תּוּשִׁיָּתָן רבה מאד .
– שמע נא קזימיר, – אמר הצעיר הראשון, – אנכי אינני מבין את אביך הנאור ! הוא מכנים אל חברת פאנים נכבדים ונשאים ונעלים את בן הקזק הזה, את העני המרוד, הריק, המְשרת ... הידעת כי במעשה אשר כזה הוא עולב אותנו הפאנים ומכישנו ?
– ומה לעשות, כן חפץ האב בנדיקט הנכבד .
– איך זאת ?
– הוא מגין עליו ; הן בוגרן חמלניצקי למד בבית ספר הישועים, והאב בנדיקט מוצא בתלמידו זה רב שכל ודעת, עזמה ומזמה .
– שכל ודעת ? בראש המשלם הנבזה הזה ?
– כן, בראש הזה, חה, חה, חה ! ואבי, הלא ידעתם, סר למשמעת האב העני הזה ומקשיב לדבריו ועושה את כל חפצו, ולכן הוא מקרב את הריק הזה בכבוד, אם כי בלבו ישנאהו ויבזהו .
– ולמה זה לא יגרשהו מביתו ?
– הלא אמרתי לך כי הוא חוסה בצל האב בנדיקט .
– חדל לך אחי, – שסעהו רעהו השני, – אנכי חושב כי יד פאנה אודה באמצע, והיא היא המגינה על פקיד הארוה, והיא היא המשפעת על אביך .
– הכל אחת, נשינו עושות מעשיהן על ידי הכהנים, והכהנים – על ידי הנשים . הלא הם בעלי ברית מימים קדמונים .
– ראה נא, קזימיר, התבונן נא אל המבטים הנוראים אשר תשלח פאנה אודה אל פאנה ונדה, זיקים ואש ! היא כמו

חפצה לבלע אותה חיים, או לשלח ברק ולהומה. אם הדִבה השחורה תהיה כך נוראה וזועפת מחר כפאנה אודה היום – מי יודע אחריתי, חה, חה, חה...

– ואנכי מתפלא לאבי, מה מצא ב... בזקנה הבלה המתיפה הזאת? אנכי במקומו הייתי מוצא לי אחרת נאה וצעירה ממנה.

– ומה יאמר האב בנדיקט הנכבד אם יעלבו את חברתו ובעלת בריתו? חה, חה, חה!... הזכרנוהו – והנה הוא בא.

ובאמת ברגע ההוא עבר לפניהם בצעדים שקטים, זהירים וקלים כהן בית פטוצקי הישועי בנדיקט.

האב בנדיקט נראה כשלד גבה מתהלך, והוא לבוש כלו שחורים מכף רגלו ועד קדקדו, ראשו החשוף ערום וגם שערה אחת לא היתה עליו, ועור פניו המארכים כתום כעין הקלף הישן, ובעיניו הירוקות הבולטות נראה זעף תנין, שפתיו הדקות היורדות בקצותיהן הוסיפו לפניו מראה עצב והכנעה.

– בני! – שאל האב בנדיקט הזקן בקול רך, – הדברת עם בוגדן?

– כן, אבי, – ענהו פטוצקי בקצרה, ויניע את כתפיו.

– ומה?

– אינני יכול, אבי, להגיד לך דבר ברור.

– אנכי שומע, בני.

– התבין, אבי, כי לא יאה לי להציע ל... לאיש הגס והפשוט הזה... איזו הצעות מחניפות... הבטחות וכדומה. הוא כבר מתגאה עד בלי די גם בלא זאת.

– הוא מתנהג כהוגן, האף אין זאת, בני?

– לא... לא זאת אמרתי, אנכי רמזתי לו את אשר ישיג אם יעבר אל הדת הקתולית.

– ומה?

– הוא ענני ברמזים ובדברים הנוטים לכאן ולכאן, עד כי בושתי בפני. הוא איש ערום, רמאי וזהיר.

– ולכן נמצא חפץ בו, בני. לבי ינבא לי כי הוא... מסֻכן, ואם נוכל למשך נשק מסכן כזה אלינו, אם נוכל לקחתו אל ידינו והצלחנו בשנים: לנו יתוסף כח חזק ולאויבינו יחסר

כח כזה.

– להחסיר את האויב את הכח הזה יש תחבולה ועצה אחרת, יותר נכונה ויותר בטוחה.

– מה היא התחבולה אשר אמרת, בני?

– להרימו על העץ, או להרג את הכלב הרוסי הנבזה הזה, – קרא פטוצקי בכעס וחמה, ויעזב את האב בנדיקט, וישם פניו אל פאן וירגינסקי הנשען אל העמוד ונרדם.

האב בנדיקט הניע אחריו ראש ושפתיו נעקמו מעט, וגחוך שטן המשחית נראה עליהן.

– בושי, בתי! – לחש האב באזני פאנה אודה, ועיניו העמיקו להביט ישר אל עיניה ועל שפתיו נראה צחוק קל.

– וכי מה עשיתי, אבי? – שאלה פאנה אודה בקול רועד בלחש את האב בנדיקט.

– את, בתי, לא תוכלי למשל בך, ובזאת את מביאה רעה לך ולנו. האם לא תביני ולא תדעי, כי את מבטי עיניך הפונים שמה... אל המקום ההוא... שומרים כלם? גם... ידידך... ראה זאת. את, כילדה קטנה, לא תוכלי למשל ברוחך, האם לא כן הוא? או...

– סליחה, אבי, אנכי חלשה...

– אין לנו צרך בחלשים, השמרי, הנני מזהירך... בפעם האחרונה, גחך האב בנדיקט ברך ונעם, וישם פניו ללכת לאט אל פנת הגזרה אשר עמדו שם פאנה ונדה וחמלניצקי.

ופאנה ונדה, בראותה מרחוק כי האב הולך וקרב אליהם, עזבה את חמלניצקי ותלך לקראת הכהן.

– בתי, – גחך האב בנעם, – האם לא הפרעתיך?

– לא, אבי, איש לא יוכל להפריעני, וגם אתה, אבי הנכבד, לא תפריעני, וסלח נא לי על עזותי.

– הכהנים לא יפריעו מעולם את איש, הם אך מתקנים; הם מיטיבים מביאים תועלת לכלם, גם לפאנה יהירה כפאנה ונדה, אמר האב בגחוכו.

– לתקן אותי?

– אויה, בתי! אבל כן הוא הדבר.

– ואנכי לא ידעתי כל חטא אשר חטאתי...

– החטאים והעונות היותר כבדים הם אלה אשר האיש דש אותם בעקבו, אשר האיש עושה אותם בלי כל כונה מיוחדת להרע, בלי צרך, גם בלי כל תאות נפש, ובזאת יבזה האיש את חובותיו האנושים וילעג להם.

– לא אבין לדבריך, אבי בנדיקט, – אמרה ביהירות פאנה ונדה, ותט את ראשה היפה לאחור, ופניה הנהדרים ארמו מעט.

ויקחה האב בידה, ובידו השניה הראה אל יער פינתה, למען יחשבו אחרים מרחוק, כי הם מדברים על אדות היער והככר מסביב, וילך אתה אל קצה הגזרה השני, ולא הסיר את עיניו מהיער, וילחש לה בשריקת נחש:

– בינך בתי, בין פאנה ונדה וישניביצקי הנכבדה והנאורה והכל יכולה ובין בן הקזק הרוסיני הכופר, המרוד והריק – שוחה עמוקה ורחבה מאד מאד, אשר לא יסתמוה כל התכונות הנעלות אשר לפקיד הארוה בחצר פאן סטיפאן פטוצקי.

– ולכן? – שאלה פאנה ונדה בקול בושה.

– ולכן, בתי, לא נאה לך ולא יאה לך לקחת לב איש ריק כזה ולפתות אותו ולבלבל מחשבותיו; במעשיך אלה את עולבת אחרים... ומביאה רעה רבה לו. וזאת – חטאת.

– אבי, – צחקה ונדה על כרחה, – אתה קורא אותו כופר, ובכל זאת אתה מרחם עליו ומבקש טובתו? האם זאת לא חטאת?

– את, בתי, במשפטיך אמיצה מאד, וגם מעט יותר מדי. אנכי מבקש טובתו, טובת הכופר הזה, כי יש לי תקוה להוליכו בדרך טובה וישרה, להכניסו אל תחת כנפי דתנו הקדושה. ואת במעשיך ומנהגיך... עומדת כצור מכשול וכאבן נגף למחשבותי ותקותי אלה... ואת תקותי הטובות... הלא תביני, בתי, היטב?

– בנתי לרעך, אבי, אתה חפץ כי לא אצער את פאנה אודה וליצקי היהירה, – צחקה ונדה.

– כן, בתי, כן, זאת אני חפץ, – לחש האב במרירות ויבט אל הנערה בעיני תנין, ופני הנערה חורו.

ויניע לה האב בראשו בצחוק קל וילך הלאה.

וחמלניצקי, אשר נשאר לבדו בסור מעליו פאנה ונדה לפגש את האב בנדיקט, נשאר רגעים אחדים על מקומו, כמו פסח ברעתו על סעיפים ולא ידע איך להחליט, אחרי כן נגש אל פאנה אודה. והיא הביטה מרחוק ותשמר את כל תנועותיו, ובראותה כי הוא שם פניו אליה הטתה ראשה לצד אחר.

– דניאלה! – רמזה פאנה אודה לצעיר אחד יפה קומה, אשר השתוחח עם נערות צעירות אחרות, – בוא נא הנה ידידי.

הצעיר, אשר פאנה אודה קראה אותו בשם דניאלה, בקש סליחה מהילדות בהשתחוותו בחן לפניהן, ויפן את ראשו אל פאנה אודה הקוראה אותו.

והנער כבן שש עשרה שנה, עיניו השחורות, הגדולות והעמוקות, ופניו השמחים והבריאים הפיקו שכל טוב ורצינות והוא לבוש בגדים פשוטים.

– דניאלה! – גחכה פאנה אודה בלטפה בידה הרכה והענוגה את סנטרו, – למחר, לעת הציד, הנני מזמינך ומכבדך להיות שלישי, התשמח בהזמנה ובכבוד הזה?

– למרות רוחי ולמגנת לבבי, פאנה נאורה וכל יכולה, לא אוכל להתכבד בכבוד הגדול הזה.

– למה זה ידידי?

– אבי יניאני מקחת חלק בציד; ועלי להודות לפניך, פאנה נאורה, כי אנכי אוהב בכל לבי את הציד, והוא גם לא ירשני לראות איך יצודו אחרים.

– איזו אכזריות! איזו עקשות! איזו חולשה!

– אבי אינני אכזר, ורחוק הוא מחולשה, פאנה נאורה.

– ולמה זה יפריע את בנו ולא יתנהו להתענג בתענוג נקי ותמים כזה, מדוע יעצר ויכלא את רוח האבירות אשר בקרבו?

– ואנכי כל כך מאמין בישרת דעות אבי עד כי אינני שואל מאתו טעמים להן ובעינים עצומות ובלב בטוח הנני נכנע לכל דבריו.

– אשרי האיש אשר בן נחמד כזה לו! לו היה לי בן, כי עתה חפצתי כי יהיה דומה לך, דניאלה ידידי.

הצעיר השתחוה בהדרת חן, וינשק בכבוד את יד פאנה אודה אשר הושיטה לו.

– ולי באר דון פידרו את טעמו ואת יסדות דעתו, – התערב בשיחה חמלניצקי אשר עמד עד כה מנגד.

ופאנה אודה הפנתה לאט לאט, כמו נגד רצונה, את ראשה אל המדבר ותבט אליו במבט כעס ובוז גם יחד.

– כן? לך ידוע? – אמרה פאנה אודה בהתול, – הנני מברכך! אתה בכלל איש מצליח, כלם מגלים לך את סודותיהם ומחשבותיהם. האוכל גם אני לדעת את הטעם ואת הנסבה אשר בהם יבאר הדוקטור את דעתו?

– בודאי, – ענה פקיד הארוה במנוחה. – דון פידרו חושב כי הציד הוא אך הרג ואבדון חיים רבים, הרג שאיננו מביא כמעט כל תועלת למי שיהיה. מלבד זאת חושב הוא כי הציד מפתח באדם רגשי אכזריות ושאיפת דם וקרת רוח ליסורי אחרים; הוא אומר כי היד אשר הסכינה להרג חיה ובהמה לא תרעד גם בהרגה איש אשר תפגש על דרכה, ולפי משפטי צדק הדוקטור.

– התחשב גם אתה כן? מבט נבער! – קראה פאנה אודה ותניע את כתפיה, ועיניה תעו על פני הגזרה. – ואיה הוא הדוקטור הנכבד? הוסיפה פאנה אודה.

– הנה הוא שם, הוא מדבר עם השוטה, – אמר הצעיר.

– חה, חה, חה! – צחקה פאנה אודה בקול צלצול. – החכם משתוחח עם הכסיל, הקצוֹת מתאחדות, האם לא כן, פאן חמלניצקי?

– מתאחדות ומתפרדות, ענה חמלניצקי, בהביטו ישר אל פני השואלת, ופני פאנה אודה אדמו מעט, היא הביטה הצדה ומבטה נפגש את מבט עין פטוצקי הנעצב והכהה.

– דון פידרו! – קראה פאנה אודה בקול אל אבי דניאלה, והוא עזב את האיש אשר דבר אתו, וישם פניו בצעדים אטים אל פאנה אודה.

נלמד נא להכיר גם את שני האנשים האלה, אשר נשאו משרות שונות וכמעט מתנגדות בחצר פאן פטוצקי. ושני נושאי המשרות האלה היו בימים ההם אותות גדל כבוד כל פאן נאור וכל־יכול.

האחד הוא דון פידרו מיגואל ספרדיצי, רופא בית פטוצקי, והשני — סימון דורנוביץ, שוטה החצר.

באחד הימים התנפל לרגלי פאן פטוצקי איש צעיר אחד, ובגדיו קרועים וטלואים.

— הדרת כבוד הפאן הנאור והכל יכול, הטוב והמטיב! הצל נא את עבדך האפרתי, העני והדל ממות ברעב, קבל נא אותו אל תחת חסות כנפי חסדך! תנה נא לו משרה בחצר כבודך.

— מה תדע לעשות?

— אינני יודע לעשות דבר.

— התחפץ לעבד בצבא החצר?

— אנכי פחדן מאד.

— התחפץ להיות הַידוק או רַכב?

— אינני יודע לרכב.

— התחפץ להיות שומר הכלבים?

— אנכי חלש מאד.

— התחפץ להיות משגיח על האסמות?

— ידי ארוכה מאד ואינני שונא גנבות.

— התחפץ להיות טבח?

— אנכי זולל מאד.

— התחפץ להיות משקה?

— אנכי סובא מאד.

— התחפץ להיות משרת הבית?

— אינני מהיר.

— התחפץ לעבד בשדה או בגן?

— אנכי עצל מאד.

— מה שמך?

— סימון דירנוביץ.

– התחפץ להיות סימון דורניביץ א)?
– אנכי חפץ לאכל ולשתות ולישן ושלא לעשות דבר.
– טוב, מצאת חן בעיני.
– ומהיום ההוא היה דירניביץ לדורניביץ וישא עליו את שם „שוטה החצר”. ובאמת היה כבד למצא איש אשר בחיצניותו, בעצלותו ובכל תנועותיו יהיה יותר ראוי למשרה הזאת מסימון דירנוביץ או דורניביץ. הוא היה קצר הקומה, רזה ודל, מהיר בתנועותיו, גבו כפוף מעט ובולט מלמעלה, עיניו קטנות, והן יושבות עמק בחוריהן ומתנועעות לרגעים ומשוטטות הנה והנה, אפו עקום וקצר, פיו רחב, שניו לבנות וחדות, שפתיו עבות ובולטות וידיו ארכות ורזות מאד. מראה דורניביץ דמה לאורנג־אוטנג צעיר. והוא היה ערום ומתלוצץ, אך לא חכם ומחדד. בהנתן לו הרשות פטפט הרבה, ובפטפוטיו הרבים נמצאו לפעמים גם חדוד והלצה חריפים, אך הפאנים לא אהבו לשמע את האמת גם מפי שוטיהם, ועל כל מלה חפשית ענשו קשה את השוטה. הם נתנו לו רשות לפזז, לכרכר ולהתגלגל, לעוות פניו, לקרא כתרנגל, לילל כחתול, לנער כחמור, לנבח ככלב ולצהל כסוס, אך כי ישמר את לשונו מדבר דבר אשר לא ינעם לאזן הפאן. בהעויות ובחקוי לקולות החיות והרמשים הצטין דורניביץ מאד מאד, אבל לרקודים מפליאים, לפזוזים מצחקים ולכרכורים מתמיהים חסרו לו נסיון ותרגיל. גם בגדיו לא נתנו לו לרקד כחפצו, כי פטוצקי הלביש את השוטה שלו בבגדי השרים והאצילים, וכבגדים אשר תפרו לפאן פטוצקי תפרו גם לו, ופטוצקי עשה כזאת בכונה מיוחדת, כי בבוא אליו אורח חדש, אשר לא ידע עוד את פני השוטה, ולקח פאן פטוצקי את דורניביץ בידו, ובכל הנמוסים והמנהגים, הנהוגים בימים ההם בין שרי פולניה ואציליה, הובילו אל האורח, ויציג לפניו את השוטה שלו המקושט והלבוש כאחד הפאנים.
– הנני מתכבד להציג לפני כבוד הפאן הנאור והכל יכול את כבוד הדרת – השוטה, גמר פטוצקי בגאון. והאורח

א) דורניביץ – לאמר: כסיל, כי דורין בלשון פולנית הוא כסיל.

השתחוה למול פני השוטה כל העת אשר האריך פטוצקי בדבורו ויפריד בין המלים, עד אשר שמע את השם יצא מפרש מפי פאן פטוצקי. ואך אז בא במבוכה ובתמהון וכל הנוכחים צחקו בקול. וההלצה הזאת, אשר התלוצץ פאן פטוצקי בהציגו את השוטה לפני אורח חדש, עוררה תמיד צחוק והתולים, ואך פעם אחת העיז דורניביץ להתל באדונו, ואחרי כן נשבע כי לא יוסיף כל ימי חייו להתל ככה.

פעם אחת נקרב פאן פטוצקי עם דורניביץ להציג אותו לפני פאן נכבד אחר, וימהר השוטה ויאמר בקצרה:

– הכסיל – כסילו – לכסיל, – ויראה על פאן פטוצקי ועל עצמו ועל האורח.

איש לא צחק, פני פאן פטוצקי אדמו ובמנוחת כחש פנה אל דורניביץ ויאמר לו:

– פאן סימון! אתה הוצאת מפיך שלש מלים כבדות, הרשה נא גם לפאן סטיפאן להוציא מפיו הוא שלש מלים אחרות.

– הנני מרשה, – הניע דורניביץ את ידו בגאוה.

פטוצקי קרא אליו, ברמזו בידו, את ראש ההידוקים וישתחוה בענוה ובהכנעה לפני השוטה ויאמר:

– מאה מלקות לשוטה!

ומאה מלקות נתכו על גב השוטה המתלוצץ. זמן רב פרפר אחרי כן דורניביץ בין החיים ובין המות. אך הודות לעמל הרופא דון פידרו מיגואל ספרדיצי, וכשרונו וידיעותיו, נשאר שוטה־החצר בחיים. אך כחו עזבהו מאז, ובכל פעם אשר החל לפתח מעט את פיו לדבר דברים אחרים, הראה לו הרופא שלש אצבעות, ויזכר דורניביץ את שלש המלים, אשר הוציא פאן פטוצקי מפיו – ויחריש.

ודון פידרו מיגואל ספרדיצי היה רופא בית פטוצקי ויהי נכבד מאד בעיני הפאן היהיר הזה. לפני שנים אחדות, בהתפרץ פאן פטוצקי עם גדודי צבאו, בלי רשיון המלך והמועצה, אל ארץ מולדביה, נפצע באחת המלחמות בחץ. הפצע בעצמו לא היה אנוש, אך החץ אשר פצע את פטוצקי היה משוח ברעל וחיי פטוצקי היו תלויים מנגד. כל הרופאים יחד לא מצאו תרופה לפצע

המסכן הזה, ונואשו מחיי הנפצע. אך במקרה עבר אז בארץ מולדביה רופא אחד ספרדי אשר יצא מארץ מולדתו וילך להתישב בתוגרמה, ובזמן קצר מאד רפא את פאן פטוצקי. ולמן העת ההיא לא נפרד פטוצקי מרופאו מציל נפשו, ויפתח לפניו את ידו ואת אוצרותיו ויכבדהו, וישאל תמיד לעצתו בדברים נכבדים, ולעצתו שמע בשים לב. אך גם הרופא ידע איך להתנהג. הוא ידע להשמר ולהזהר בדרכו, הוא ידע לשמר גבולות בידידותו עם הפאן, לא התערב בענינים שאינם נוגעים ישר לו, לא נתן עצתו טרם דרשוה ממנו; הוא לא התקרב אל הצדדים בחצר, לא לקח חלק במרנים אשר היו רגילים ותדירים בחצרות הפאנים הפולנים; וכל יושבי החצר אהבו את הרופא הטוב ויכבדוהו על שכלו הרחב והעמק, על ידיעותיו הרבות ברפואה ועל טוב לבו המצין. ובפרט אהבוהו ויכבדוהו העירונים והמשלמים, הם כמעט נתנו לו כבוד אלהים. ובאמת הרבה להיטיב עמהם, כל הימים והלילות רץ הרופא ויעבר מבית לבית ומכפר לכפר לרפא את החולים העניים, ולא לבד כי לא קבל שכר בעבודתו, כי אם לפעמים הביא גם עזרה חמרית וממשית לעניים ויתן להם מכיסו כסף לקנות להם מאכלים ומשקים מבריאים ומחזקים. את עתותיו הפנויות הקדיש לחנוך בנו דניאלה ולהכמה ומדע. לילות שלמים ישב דון פידרו בחדר עבודתו. וארח חייו הבודדים והנזרים נתן מקום לדבות שונות ולהשערות אוליות, אך הדבות וההשערות לא הקטינו את אהבת העם אליו ולא החסירו מהכבוד הרב אשר כבדוהו כלם. ואך הכהנים הישועים לא אהבו את דון פידרו, אם כי בסתר לבם התפלאו מאד לרחב חכמתו ורב ידיעותיו, גם בחכמות האלהיות. בפרט שנא אותו האב בנדיקט, על אשר פאן פטוצקי הרבה לגלות את לבו לפני רופא בשרו ולא לפני רופא נפשו, ועל אשר דון פידרו לא בקש קרבת האב הזה, התקיף בכל החצר, ולא החניף לו ולא הראה כל אותות הכנעה לפניו. בתחלה חפץ האב בנדיקט להתוכח עם דון פידרו בוכוחים דתים, אך בראותו כי מתנגדו ינצחהו ויכהו שוק על ירך ברב ידיעותיו, חדל מהתוכח אתו ומריב בגלוי, ויחל

לחפר לו שוחה בסתר, וישתדל להקטין את ערך הרופא בעיני פטוצקי, אך לא הצליח.

– בני! – אמר פעם האב בנדיקט לבנו הדתי פטוצקי, – דבר נורא, נורא מאד, נודע לי, והדבר מסכן מאד לכלנו.

– מה זאת, אבי? – שאל פטוצקי בחרדה.

– דון פידרו – מַרַן הוא.

– לאמר: יהודי או ערבי אשר קבל בספרד את דתנו הקתולית?

– כן, בני.

– ומה בכך? כבוד והדר לו, על זאת הוא עוד יותר יקר בעיני.

– אבל, בני, הוא קתולי אך למראה עין ובסתר לבו עודנו יהודי.

– אבי בנדיקט! אנחנו שנינו איננו אינקויזיטורים, ומלבד זאת אי אפשר בכלל להאמין לכל השמועות. לא אני ולא אתה לא ראינוהו בשמרו את יהדותו, הוא הולך כמני לבית התפלה, הוא שומר את כל מנהגי הקתולים וחקיהם, ומחשבות סתר אשר בלב האיש יודע אך ה׳ הבוחן לבבות, ולא אנחנו בני התמותה.

– בספרד חפצה האינקויזיציה הקדושה לשרף אותו על המוקד על כפירתו ובגידתו בדתנו, אנכי יודע זאת ברור, אך הוא ברח משם.

– זה – מזלו הוא ומזלי גם אני. לולא זאת כי עתה כבר שֹרף הוא, ואני מֵתי מפצע החץ המשוח ברעל.

– תמונתו נשרפה על המוקד במַדריד העיר.

– ואם כן הלא כבר נענש די.

– בני, אבל הוא גם קוסם ומכשף, כל אנשי החצר יודעים היטב את אשר הוא עושה כל הלילות.

– גם אנכי מאמין מעט בזאת... אך... הקסם המציל אנשים רבים ממות לא יוכל היות רע גם בעיני האלהים הטוב. קסמי דון פידרו הצילו פעמים רבות אותי ואת בני ואת משרתי ועבדי מיסורים וגם ממות, כן דעתי, אבי בנדיקט.

– כבוד פאן פטוצקי הנאור והכל יכול! – אמר האב בנדיקט בגאוה וירם בדברו את ראשו בחוצפה, – אל נא ישכח כבודך כי החסות וההגנה אשר תתן לכופר הזה, לאויב אמונתנו הקדושה, למרן הנשפט למות, לחבר השטן, יכולות לעורר תנועה בעולם הקתולים, הן יכולות לעורר גם את חמת... האב הקדוש, היושב על כסא פטר השליח, והוא יוכל למצא דרך...

– אבי בנדיקט! – ענה לו פטוצקי בגאוה וגדל לבב, - על אציל פולניה, על פאן סטיפאן פטוצקי לא תפיל אימה ופחד, הוא מצחק על זאת; ואם גם כבוד האלהים בעצמו ידרש ממני את רופאי האהוב אענה גם לו: לא, אדוני האלהים.

– בני, אתה מחלל את שם ה׳.

– אבי, – מהר פאן פטוצקי לענות בקול רם, – אם תחפץ אבעיר באש עשרה כפרים, אתלה על העצים מאה משלמים, אהרם את כל כנסיות הפרוסלוים אשר באחוזותי, אך את הספרדי היקר הזה, את רופאי האהוב לא אמסר לכם, זאת היא מלתי האחרונה בדבר הזה, ואבקשך שלא לדבר עוד על אדות זאת.

גם הפאנים יכלו להיות, בבוא המקרה לידם, ליבֶּרָלים אמתים.

והאב בנדיקט יצא מחדר פאן פטוצקי נעלב ונבוך, ובלבו בערה אש קנאה ושנאה לשנוא נפשו, לדון פידרו הנקי מכל עון ואשמה.

ימים אחדים אחרי השיחה הזאת חלה האב בנדיקט בדלקת הריאה. זמן רב התאמץ האב ולא חפץ לבקש עזרת מהרופא הכופר, אך בראותו כי המות הולך וקרב אליו, לא יכול עוד להבליג וימסר את נפשו בידי דון פידרו חבר השטן, והרופא הישר באדם הזה ידע היטב את רגשות השנאה אשר ירחש לו לב האב החולה, ואת אש הקנאה אשר תבער בקרבו אליו, ובכל זאת לא מנע את נפשו מכל עמל, וישב על יד החולה ימים ולילות עד אשר רפאהו ויצילהו ממות ויקימהו ממטתו ויעמידהו על רגליו. מהעת ההיא חדל האב בנדיקט מרדף את הרופא, לא מרגשות תודה והכרת טובה, כי אם

מיראת שוא והבל: הוא האמין בכל לבו כי הקוסם הכופר הזה שלח עליו בקסמיו את המחלה המסכנה הזאת, ובחפצו יוכל לשלח עליו גם את מר המות. ומאז השלים הישועי בנדיקט למראה עין את הרופא דון פידרו, לשמחת לב פאן פטוצקי.

דון פידרו נקרב אל פאנה אודה אשר קראה אותו אליה. הוא היה איש כבן ארבעים וחמש שנה, גבה ויפה הקומה, פניו שחרחרים, זקנו השחור ארוך ויורד על פי מדותיו, מצחו רחב ובולט, אפו כמַקור הנשר ועיניו שחורות גדולות עמוקות וחודרות, והוא לבוש כאחד הספרדים; גזרת גויתו הנהדרת ומהלכו המלא הוד וחן הוסיפו נדיבות והדר למראהו הנעים, אשר משך אליו את עיני כל האנשים וילכד את לבות הנשים אשר הרבו בתחלה לבקש קרבתו בכל מיני תחבולות, אך דון פידרו התנהג כל כך בזהירות ובקרירות נגד הנשים עד כי עזבוהו ויקראוהו „ספרדי מת" ותחדלנה מבקש קרבתו.

– מה תצוה פאנה וליצקי הנכבדה לעבדה הנכנע? – השתחוה דון פידרו בענוה וקרירות.

– התפלאתי לשיחת אדוני החכם האהוב עם השוטה ואתאוה לדעת על מה זאת דברתם.

– בעולם הזה, פאנה נכבדה, אין לא חכמים ולא שוטים, לא טובים ולא רעים, כל האנשים יחד הם גם חכמים וגם שוטים, גם טובים וגם רעים.

– לא אבין לדבריך, אדוני הרופא.

– סלחי, גברתי, הִנה פאן פטוצקי קורא אותי, אבאר את דברי בפעם אחרת, - אמר דון פידרו וישתחוה בקרירות, וילך אל צבור אנשים אשר נאספו מסביב לפאן וירגינסקי הישן שנה חזקה.

– אדוני הרופא! – אמר לדון פידרו רע פטוצקי וידידו הנאמן פאן בוליפולסקי, – אולי תדע תרופה לעורר את השָמן הזה?

– לתת לו לישן במנוחה, זאת היא התרופה היותר נכונה והיותר טובה לו.

– ואנכי יודע תרופה אחרת, – אמר השוטה.

– הראה נא את כשרונך, – הרשהו פאן פטוצקי.

– משקה! – קרא השוטה באזני וירגינסקי בקול חזק, – הוי, משקה, הבא נא מהר גביע יין הונגריה לכבוד פאן וירגינסקי הנאור והכל יכול.

וירגינסקי הרים מעט את ראשו כרגע, ויושט את ידו לקחת את הגביע המדֻמה.

צחוק פרץ מפי כל העומדים מסביב, והצחוק הזה עורר מעט את הפאן השכור, וישב לו מעט רוח מבינתו.

– מה תצחקו, לצים ריקים? – אמר וירגינסקי בקול נחר, ועיניו תעו מסביב, – אנכי... נרדמתי. שעמום... אחזני, כלם יחד התאספו ויושבים כתרנגלות על ביציהן... האפשר להיות ער בחברה כזאת... נשתה או... יותר טוב, נרכב קדם, ואחרי כן... נשתה.

– התחפץ, וירגינסקי, לרכב מעט על קונרַד? – שאלהו פאן פטוצקי.

– מי ומה הוא קונרד?

– סוסי החדש.

– תנהו... תנהו... ואחרי כן תתן לשתות, פאן סטיפאן?

– מלתי נתונה לך, וירגינסקי, אם אך תוכל לעלות על קונרד – חבית מלאה יין הונגריה לפניך.

– הו, הו, הו! – צחק השכור, – הו, הו, טוב, טוב מאד, צוה נא פאן סטיפאן להעלות את החבית... ותן נא את הסוס הנה.

פטוצקי קרא אליו את פקיד הארוה את בוגדן חמלניצקי ויתן לו צו. ופקיד הארוה הלך אל החָצר האחרונה; כחצי שעה עברה עד אשר שב חמלניצקי.

– ומה? – שאלהו פאן פטוצקי בלחש.

– מוכן, הנה מוציאים אותו, אך איה... הרופא?

– למה לך הרופא?... דון פידרו! – קרא פטוצקי את הרופא אליו.

– קונרד פצע לחי אחד המשרתים וישבר צלע המשרת השני בעת אשר שמו את הכר עליו.

– אש אוכלה הוא! – אמר פטוצקי בשמחת נפש, – ואתה

אדוני, פקיד הארוה, תתן על ידו משרתים יותר טובים, יותר מהירים, אלה הנרפים אך מכעיסים הם אותו ברפיונם.

— אלי, כמה חיי אנשים מקריבים לסוס הפרא הזה, אשר לא יביא כל תועלת! — לחש הרופא במהרו לרוץ אל החצר האחרונה.

וכרגע נשמעו בחצר שעטה כבדה, צהלה חזקה ונחרה איומה. אל החצר הקדומה קפץ הסוס הפרא, והוא מושך אחריו בחבלי משי אדומים עבים ארבעה משרתים אבירים וחזקים; מראה פני ארבעת האנשים ומהירותם הנפלאה בהצליחם לעצר את הסוס הפרא, ולהשמר מבעיטותיו ונשיכותיו, לא הצדיקו בלל את תלונת פאן פטוצקי אשר התלונן על משרתי הסוס כי הם נרפים. רגעים אחדים נלחמו ונאבקו ארבעת האנשים עם החי הפרא המתעבר, אך האנשים נצחו, והסוס עמד הכן מול הגזרה, כמו לו רתק בנחשתים אל הארץ.

והסוס היה באמת נפלא ונהדר בכחו ובחנו. מבנה גויתו דק, קומתו לא גבהה, ראשו קטן, כמו לו חצב בידי אמן, נחריו רחבות, חזהו רחב, צוארו כפוף ומעגל, רגליו החזקות דקות ומכסות ברשת גידים ועורקים, הוא היה סוס ערבי מיחס, וגון שערותיו המזהבות והמבריקות נראו למול נגה קרני השמש כאטלם. עיניו הגדולות והשחורות המתרוצצות במהירות בחוריהן, נחרתו התכופה והחזקה היוצאת מנחיריו התפוחות, הקצף הרב המכסה את פיו ואת חזהו, אזניו הדקות המתנועעות, דעמתו השחורה והארכה המפרשה לרוח וזנבו השחור והארוך אשר התפזר ברוח כמניפה — הוסיפו לסוס הנפלא הזה מראה עברה וזעם, ויעידו על פראותו ורשעותו.

הסוס אך נראה בחצר הקדומה, וכל האורחים מהרו אל מעקת היציע ובשמחה ובתמהון התבוננו אל כל תנועות הסוס המהירות, ובעת אשר נחר בנחיריו בחזקה, נשמעו מעל היציע קול מחיאת כפים וקריאת הידד וצעקות:

— הנה סוס!

— מלך הסוסים!

— אביר!

– פיגַזוס א) !

– פאן סטיפאן ! שלש מאות משלמים הנני נותן לך מחיר סוסך זה, – קרא פאן בוליפולסקי, בהכותו בידידות על שכם פאן פטוצקי, – החפצת, ידידי ?

– משלמים יש לי לרב, הם פרים ורבים כחזירים, שלש מאות משלמים יותר או פחות – הכל אחת, קרא פטוצקי בשמחה להתפלאות אורחו זה, הנחשב לידען גדול ומבין בסוסים.

– הנני מוסיף לך גם את כל כלבי הציד אשר לי, וכלבי, הלא ידעת, אינם קטני הערך.

– לא, ידידי.

– בחר לך אחת מנחלותי הגדולות ותן נא לי אחי את סוסך.

– משלמים, כלבים ונחלות יש לי רב אחי, וקונרד – אך אחד לי, ואתה פאן וירגינסקי, אנכי הבטחתי חבית יין הונגריה אם תעלה על קונרד, הידעת מה עוד ? עבר עליו את החצר פעם אחת – והסוס לך, מלתי אמורה !

– הו, הו, הו, – צחק וירגינסקי, ויחלק את שפמו הארוך, – דבר גדול קונרד ! אנכי רכבתי, אחי, על סוסים כאלה, אשר סוסך זה לנגדם כעגל למוד.

התפארות וירגינסקי ומשא נפשו עוררו צחוק ומחיאת כפים בין כל האורחים העומדים על היציע.

– הראה נא, פאן וירגינסקי, כי באמת קונרד אך עגל למוד הוא, הראה נא ! – צחקו כלם.

– אַראה, כרגע אראה, פאנים טובים ! ואתה פאן בוליפולסקי הלא חפצת את הסוס, אנכי אתנהו לך למתנה. הו, משרתים, אחזו היטב את הסוס, הנני הולך !

צחוק נשמע עוד פעם, ופאן בוליפולסקי השתחוה בכבוד לפני פאן וירגינסקי ויודה לו על טוב לבו ועל מתנתו היקרה מאד.

– די להתלוצץ ! – קרא פטוצקי בעלבון, – לך פאן וירגינסקי

א) פיגזוס – סוס מעופף באגדות העמים.

ושב על הסוס, או אני אצוה להושיבך... על כרחך על... העגל הלמוד הזה, ועזבוך לרכב עליו לכל ארבע רוחות השמים; נראה נא את כחך ואת גבורתך .

– אני הולך – אמר וירגינסקי בגאוה, ויצעד שנים שלשה צעדים ויעמד .

– למה זה עמדת? – שאל פטוצקי .

– הונגריה הארורה... היא נאחזה ברגלי, כנחשתים כסד... בפעם אחרת ארכב... יעבר מעט היין .

צחוק חזק פרץ מסביב. התולים וחדודים נשפכו על ראש וירגינסקי, אך הוא לא חדל מהתפאר ומהתהלל ומהחליק את שפמו, ועיניו הביטו בגאוה וגאון אל כל סובביו .

– רהב! – חרף פטוצקי את וירגינסקי, – אך לחנם הפרעת את מנוחת קונרד!

ואל שנים המשרתים הפצועים לא שם איש לב .

– האמנם לא ימצא בין אורחי האבירים הנכבדים רוכב עזם אחד, אשר יכבד את סוסי? – שאל פטוצקי, ובעיניו המלאות עצב וזעם התבונן מסביב .

– אנכי... קרא בפחד קזימיר פטוצקי הצעיר, אשר לא יכל עוד לשאת את מבט עיני פאנה ונדה, אשר הביטה אליו בלעג .

– אנכי שואל את האורחים, – דחה אותו אביו, ויבט אל פאנה ונדה בעיני כעס וזעף .

דממה מסביב, אין איש עונה .

– אדוני פקיד הארוה! – פנה פטוצקי לבוגדן חמלניצקי, – לי אמרו כי הקזקים הם כלם רוכבים מהירים ועזמים, האמנם נכון הדבר?

– אך אמת הגידו לכבוד פאן פטוצקי הנאור והכל יכול .

– פאני פולניה היו לארנבות ושפנים, ואתה אדוני בוגדן אינך פאן, – אמר פאן פטוצקי בהעבירו את מבט עיניו המלאות בוז וצחוק מפאנה ונדה אל פאנה אודה, – אתה בן הקזקים, בן שר מאה כמדמה לי, עליך להיות רוכב טוב ומהיר .

– כן, אנכי אינני פאן, – ענה חמלניצקי בגאוה ובגדל לבב, – אנכי רוסיני פשוט, בן מיכאל חמלניצקי שר מאה לקוקים מהעיר הקטנה והעניה ליסנקי, אנכי אינני ממשפחת האצילים, כבוד פאן נאור וכל יכול, ואינני ראוי אולי גם להיות בחברת פאנים נכבדים כמכם, אך... בין הרוכבים אינני מהאחרונים, – אמר חמלניצקי, בהביטו ישר בגאוה אל עיני פטוצקי.

– הראה בתחלה, אחרי כן... תתגאה, – אמר לו פטוצקי בהתול.

חמלניצקי השתחוה לכל החברה, ויבט אליהם במבט מלא בטחה ויצא בפתח המוביל אל האולם הגדול.

כל הנאספים כמו נאלמו פתאם, כלם חכו בקצר רוח אל אשר יקרה לנגד עיניהם, על פניהם נראה הרגש אשר ירגש כל איש, בחכותו לראות בעיניו מקרה נפלא ומוזר, אם כי המקרה איננו נוגע לו ולנפשו. פטוצקי שחה על מעקת היציע ובצחוק מר התבונן אל סוסו, וקזימיר פטוצקי התבונן בשמחת רשע אל חבריו. וירגינסקי השכור הביט למרחוק לתמו, בוליפולסקי יצא אחרי בוגדן, ופני פאנה אודה ופאנה ונדה חורו מאד מאד ולא יכלו להסתיר את רגשות לבן ואת דאגתן לאחרית הקזק הצעיר.

– בני! – לחש האב בנדיקט באזני פטוצקי, – להרכיב איש על הסוס הזה, הלא זה מוכיח ממש...

– זה מוכיח ממש, כי אנכי חושב אותו לרוסין, לקוק, לרוכב נפלא; האם לא כבוד גדול הוא לחוסה בצלך, אבי?

– כן, כבוד גדול אשר יעלה לו במחיר חייו.

– מחיר חיי הכופר איננו רב, אבי, הלא פעמים רבות אמרת ככה לי.

– כן, אבל...

– אבי, – שסע פטוצקי את דברי האב בקצף, – אחרי רבע שעה תתפלל בעד נשמת הכופר הזה; לאויבינו יחסר כח חזק ואתה, – אך תרויח.

וחמלניצקי עמד כבר על יד הסוס; הוא התיצב לנגד

פני הסוס, ויתבונן ישר אל עיניו.

רגעים אחדים הביטו הסוס והרוכב זה אל זה בשנאה ואיבה, כשני אויבים המכינים עצמם לקרב. אחרי כן החליף חמלניצקי כרגע את מבט עיניו הנפלאות, ויקרב את ראשו מעט אל הסוס; עיניו הביטו לא בכעס וחרון, הן לא הפיקו עוד שנאה ואיבה, כי אם רֹך ואהבה, ובקול לחש, כמתגנב, החל לדבר אל הסוס, ויושט אליו את ידו הימנית מעט מעט, אחרי רגע וידו נגעה בלחי הסוס ולאט לאט ירדה היד על צואר הסוס הכפוף, והסוס כמו נרדם ונדהם מלטיפת הרוכב, ויעמד במנוחה, ולרגעים נחר בנחיריו. אחרי היד נקרב גם חמלניצקי מעט מעט אל הסוס, ואת עיניו לא הסיר כל העת מעיני הכוס ולא חדל מדבר אליו בלחש ובנֹעם. וכל האורחים, אשר על היציע, הביטו בתמהון ובדממת מות אל כל תנועות הסוס והרוכב.

– אבל הוא ערום כנחש, – לחש אחד מהעומדים על היציע, – הוא מרמה את קונרד.

– קונרד ערום ממנו, עוד מעט וראיתם, – אמר פּאן פטוצקי.

ובאמת גם הסוס נזהר מאד, גם הוא החל לחשד ברוכבו, ויחל להסב את ראשו הנה והנה, בחשד ובחֹסר־אמון באיש הנקרב אליו. הוא כמו הרגיש, כי האיש חפץ לרמותו, וירם את אזניו וינחר בחזקה, ויחל להכות ברגלו הקדומה ולגרד את האדמה מתחתיו. אך הרוכב לא אחר המועד. במהירות ברדלס ובִגמִישות נמר קפץ חמלניצקי קפיצה אחת נפלאה – והנה הוא כבר יושב על כר הסוס. עוד רגע וגם הרסן בידו, ורגליו באו ברַכֻּבות הכר. הסוס רעד כלו מקצפו, וינחר בחזקה, ויבריק באישוני עיניו באש כעס וחמה על עזות האיש, ויתרומם על רגליו האחרונות, והמשרתים עוצרים אותו בכל כחם.

– הסירו החבלים ונטו הצדה! – קרא חמלניצקי.

קשורי החבלים נפתחו כרגע, והמשרתים נפזרו בחפזון לעברים.

הסוס אך הרגיש כי הפשה נתנה לו, ויצהל בשמחה

ויט הצדה וירקד פעם ושתים ויקפץ בחזקה להפיל מעליו את רוכבו החצוף, אך הסוס טעה. הרוכב ישב עליו כמוצק מברזל ולא התנועע ולא התנודד אף פעם אחת בכר, וגם הסוס כמו התפלא לזאת, ויעמד רגע תחתיו, פתאם התפרץ בחזקה ממקומו, ויתרומם עוד פעם על שתי רגליו האחרונות ויתנודד, אך הרוכב נטה מעט אל צואר הסוס, וישב בכר כמו לו חֻזק במסמרים אל הכר. אז הטה הסוס את ראשו למטה ויחל לבעט ברגליו האחרונות, אך הרוכב לחץ את צלעות הסוס בין ברכיו וישב במנוחה. וישך הסוס את המתג בפיו בכעס, וישא את רגליו, ויחל לרוץ, ויסובב בחצר במרוצה חזקה ומהירה מאד, אך הרוכב לא הפריע את הסוס ולא עצרהו, ויתנהו לרוץ כחפצו. העומדים על היציע התפלאו מאד גם לרוכב וגם לסוס, וישמחו למראיהם. וקונרד רץ מרב כעסו במעגל בחצר, ואת רעמתו ואת זנבו פרש לרוח. הסוס ורוכבו נראו לעיני הרואים כמו לו היו גוף אחד, כמו לו חֻברו יחד מלדה. פני חמלניצקי הלוהטים, עיניו המבריקות ומושבו הנהדר הוסיפו לו יפי וחן, אשר כמהם לא נראו בו עוד עד היום הזה.

– איש חיל! הידד! – קרא בוליפולסקי.

– אל נא תמהר, – עצרהו פטוצקי, – קונרד עוד לא כלה את מלחמתו, הוא עוד לא הוציא את כל כלי מלחמתו, הנה... אבי בנדיקט, התפלל נא בעד נשמת האובד, הנה קונרד מתנפל לאחור, אין עוד הצלה לרוכב, אבֹד אבד! עתה יבוססהו תחתיו.

הסוס כמו שמע את דברי אדונו, ויעמד פתאם מרוץ, ויתרומם ויעמד זקוף על רגליו האחרונות, והרוכב התנודד ממקומו, ולו לא מהר לאחז ברעמת הסוס כי עתה נפל אחור לארץ; הרוכב התחזק עוד הפעם על מושבו, והסוס התרומם עוד יותר, הוא כנראה חפץ להתנפל לאחור ולבוסס תחת כבד משאו את רוכבו החצוף... רגע נורא ומסֻכן! מעל היציע נשמעו קולות וצעקות נשים, וכל החבורה התעוררה. והרוכב הבין וידע היטב את מצבו המסכן והאיום, אך רוחו לא

עזבהו. פניו חורו כפני מת, עיניו הבריקו בחרון, וכרגע הכה באגרופו בכל כחו בראש הסוס בין אזניו. הסוס נדהם וישכח את חפצו ויפל לפניו על ברכיו הקדומות; והרוכב התנפל אז על צואר הסוס, ויצרח בקול נורא, וישרק באזניו, ויך בדרבוני נעליו בצלעות הסוס בחזקה. קונרד קפץ קפיצת נמר לפניו, וירץ...

וכרגע נעלמו הסוס ורוכבו מעבר לשער החצר...

קולות תהלה ושבח להרוכב העזם המנצח נשמעו מפאת כל העומדים על היציע.

– פאן סטיפאן, מה מאֻשר אתה! – אמר לו פאן בוליפולסקי,– לך סוס נפלא ומשרת עוד יותר נפלא.

– ואנכי חושב כי שניהם יחד אבדו לי עתה, גם הסוס וגם רוכבו.

– ואנכי מתערב עמך, פאן סטיפאן, כי הרוכב ינצח, התחפץ, פאן פטוצקי, חבית הונגריה נגד גביע אחד?

– טוב.

– והקזק רוכב לא־רע, – אמר וירגינסקי.

– לא רע ממך?

– הגזמת מעט!

– דבר גדול, הוא רוכב על עגל למוד, – צחק אחד.

– אנכי שב מדברי, פאן פטוצקי. קונרד איננו עגל למוד כלל, לא, לא, – אמר פאן וירגינסקי.

אך פטוצקי לא שמע את דברי וירגינסקי, הוא היה מלא עצב וכעס על הנצחון אשר נצח משרתו את הסוס אהובו.

– זה לא סוס, זאת חיה טורפת, ארי נוהם, – אמר אחד הצעירים אל קזימיר פטוצקי.

– הלא הוא לא לֻמד עוד, אך החלו ללמדהו ולהסכינו אל הכר, ואך פעם אחת העיז אחד ממשרתי הארוה לשבת עליו, והסוס התרומם ויזקף על רגליו האחרונות ויתנפל לאחור ויפוצץ את רוכבו, ומהעת ההיא לא ישב עוד איש עליו.

– זה ירבה עוד את כבוד חמלניצקי, הוא רוכב נפלא.

– הוא בודאי שרת מימי ילדותו בעדרי סוסים, – אמר

בצחוק בוז פאן קזימיר פטוצקי.

– זה ירבה כבודנו אנו, היושבים אל שלחן אחד עם רועה סוסים.

– האב בנדיקט ופאנה אודה יכניסו מעט מעט אל חברתנו הכבודה גם רועי חזירים.

והרוכב העזם לקח את לבות כלם. בלבות אחרים עורר כבוד ושבח, בלבות אחרים – קנאה ושנאה; אך יותר מכלם התפלא עליו ההמון הרב הנאסף מסביב לגדר חצר טירת הפאן, וההמון רב מאד, כל גרי העיר, מגדול ועד קטן, נאספו ויבאו אל חצר הארמון לשמע את מנגינת המנגנים ולראות את אורחי הפאן הגדול; ולכבוד החג הגדול לא גרשו ההידוקים הפעם את ההמון.

בין ההמון היו גם הרב מצבנצי ונכדתו. אסתר היתה לבושה בגדי שבת, מעיל קטיפה אדמדמת עטף את גוית הילדה הנהדרה, שמלתה השחורה והקצרה לא כסתה את קצות רגליה העטופות בְּגַרְבַּיִם לְבָנות כשלג ונעולות בנעלים קטנות דקות; על צוארה הלבן היו שלשה חרוזי פנינים, באזניה עגילי זהב, וצמות ראשה השחורות המקלעות בשרט אדמוני ירדו על כתפיה העגולות. אסתר היתה אז נחמדה ויפה בעיניה המבריקות ובלחייה המתלעות. הרב הזקן לא יכל להסיר את עיניו כל הדרך מנכדתו, ולא שבע מהתבונן אליה בשמחה וענג. והיא רצה אל החצר כאילה שלוחה, והוא בעמל רב רץ אחריה.

– אתיה, אל נא תרוצי ככה, לא אוכל, בתי, לרדף אחריך. אנכי, יקירתי, זקן וחלש.

– תן נא לי ידך, זקני, אנכי אובילך ואמשכך אחרי.

– האם תשאיני על זרועותיך?

– הוי, זקני! לו הייתי גדולה וחזקה, כי עתה לקחתיך בזרועותי ורצתי שמה.

אסתר היתה שקטה, עד אשר באו לאזניה מנגינות המנגנים, והעצר מרוץ ותלך עם זקנה; אולם אך שמעה את המנגינות נתשה את ידה מיד זקנה ותרץ הלאה, ולא הטתה

אזן לצעקת זקנה וקריאתו. הזקן רץ אחריה, ובבואו עד גדר החצר נאחז בשתי ידיו ביתדות החצר לבל יפל מרב יגיעה ועמל.

– האם לא תבושי, אסתר, לברח ממני, למען ארוץ אחריך?

– זקני הטוב, החרש, זקני, יקירי! שמע נא מה נפלאה המנגינה.

אסתר נתנה את ראשה בין יתדות הגדר, ותתבונן אל החברה אשר נאספה על היציע.

– בתי היקרה, עמדי פה במקומך, אנכי אקרב אל היהודים ההם, ואת עמדי פה ולא תעזבי את מקומך זה עד שובי אליך.

– פה אעמד, זקני. אנכי פה אראה ואשמע, ואתה לך לך; האח, מה נעים פה, איזה ריח נפלא!

הנערה העבירה את מבט עיניה מאיש לאיש ומדבר לדבר, ותתענג למראה עיניה, ובהוציא המשרתים את קונרד אל החצר נבהלה בתחלה ותוציא את ראשה מבין היתדות ותסג מעט אחור, אך בראותה כי המשרתים אוחזים את החבלים בידיהם, נח רוחה ותקרב אל הגדר ותתן עוד פעם את ראשה בין יתדותיו. הפחד עבר, והילדה הזאת, המתפלאה לכל דבר יפה ומצין, שמה עיניה בסוס הפרא והיפה, ותתענג על מראהו הנחמד ויפיו, אשר לא ראתה כמהו מעודה; אך בשבת הרוכב עליו והמלחמה החלה בין הסוס ורוכבו, רעדה הילדה כלה, ותקרא בקול פחדים:

– זקני, זקני!

– מה, יקירתי? מהר אליה זקנה הנבהל.

– הוא ישליך אותו ארצה, הוא יהרג אותו, זקני!

– ומה אוכל לעשות, יונתי? הנה לך מקלי, – צחק הרב, – לך הצילהו.

– הוי, נורא, נורא מאד. – ה! ה! טוב, טוב... מה ימהר לרוץ... מה יפה הוא, זקני, הבט נא... אלי... הוא מתרומם עוד פעם... הנה הוא יפל... לא, לא, הודות לאל!

כן התרגשה הילדה חליפות, רגע שמחה ורגע פחדה. אך בצאת הסוס ורוכבו מן השער וירוצו הלאה בדרך, רקדה הילדה משמחה ותמחא כף.

– עתה, זקני, אינני דואגת עוד לפאן הצעיר הזה, הוא לא יפל עוד מעל הסוס.

– איך ידעת?

– לא, לא יפל, הוא חזק מהסוס הזועם הזה. מה יפה הסוס ומה יפה רוכבו, ומה יפה הפאן הרוכב עליו! האף אין זאת, זקני?

אך הרב לא שמע עוד את פטפוטי נכדתו. לו הודיעו ידיעה מעצבת; ספרו לו, כי צדוק לא אכל כל היום ולא שתה, וישב נעצב ומשמים, ולפני כשעה נעלם ואיננו, ובודאי נתלה בפנה אחת. וכן חשבו כל יושבי צבנצי.

אחרי כחצי שעה שב הרוכב וסוסו אל החצר, אך היחס ביניהם השתנה כלו. קודם היה הרוכב ברשות הסוס אשר נשאהו אל כל אשר חפץ הוא, ועתה היה הסוס השקט והנכנע ברשות רוכבו אשר הטהו לכל אשר חפץ הוא. וההמון אשר עמד מסביב לגדר החצר, בראותם את הרוכב עובר לפניהם על סוסו, עמדו כלם בשורה וישתחוו לפניו, אך הרוכב לא שם לבו להם ולהשתחויתם, ויעבר על פניהם הלאה. על יד השער הפנה ראשו לתמו ומבט עיניו נפגש בנכדת הרב המוחאה כף לקראתו. על פניו עבר גחוך שמחה, ועיניו הביטו בתמהון אל יפי פני הילדה הנחמדה והיפה, ויניע את ידו אליה, ויקריבה אל שפתיו לאות נשיקת תודה, ויעבר הלאה ויבא בשטף אל תוך החצר ויעמד מול היציע. וממעלה נשמעו מחיאת כפים ארוכה וקריאות – הידד! חזק!

– פאן סטיפאן, אנכי זכיתי, צוה נא להביא גביע הונגריה, – קרא פאן בוליפולסקי.

ובפקודת בעל הבית החלו המשקים להביא לאורחים גביעי יין הונגריה.

– פאנה אודה, אמר פטוצקי בעצבון ובקול מצוה: לכל פעל יש גמול, ואנכי חושב כי לרוכב העזם הזה ינעם

מאד אם אַת, פאנה נאורה, תשתי כוס לחייו.

פאנה אודה לא התנגדה להצעה הזאת, ותקח בידה כוס יין ותקרב אל מעקת היציע ותשחה למטה אל מול פני הרוכב ותקרא:

–הנני שותה לחיי הרוכב העזם, פאן בוגדן חמלניצקי, מידיו הוא.

–אך יקח נא הרוכב העזם את הגביע אל ידו בשבתו על הסוס,-- הוסיף פטוצקי.

חמלניצקי התבונן מסביב בעיני תמהון, וימדד בעיניו את המרחק בינו ובין יד פאנה אודה ויוָכח, כי אי אפשר לו לקחת את הגביע בידו אם לא ירד מעל הסוס; אז הכה בדרבוני נעליו את סוסו, הסוס נסוג מעט לאחור צעדים אחדים, אך אחרי כן נכנע לפני רוכבו, ויחל לעלות על המדרגות הרחבות המובילות אל האולם הגדול, ואחרי רגעים אחדים נשמע באולם קול שעטות הסוס, והנה הסוס ורוכבו נראו על היציע.

כל האורחים נפזרו לעברים מבהלים ודחופים, והרוכב לקח לו במנוחה את הגביע מידי פאנה אודה ויקרא:

–לחיי הפאנה הנכבדה, פאנה אודה הנאורה, ולחיי כל האצילים הנכבדים.

–הידד! איש חיל! –נשמע מכל עברים.

–האביר יסיר את הנעל מעל רגל הנכבדה, בשבתו על סוסו, וישתה מהנעל לחיי כל הנשים, כן היינו עושים אנו בימי נעורינו, – אמר פאן בוליפולסקי.

חמלניצקי חפץ להקריב את סוסו יותר אל פאנה אודה.

–לא, לא, לא, בשם האלהים! אנכי יראה את הסוס הפרא הזה.

–השקטי, פאנה, קונרד עתה שקט מאד.

–לא, לא, לא, עמד על מקומך, הנה לך נעלי,–קראה פאנה אודה.

ותמהר ותפשט כרגע את נעל רגלה ותשלך אותה אל הרוכב והוא תפש אותה בידו. המשקה מלא את הנעל יין

וחמלניצקי שתה לחיי כל הנשים הנכבדות פעם אחת, ויסג לאחור על סוסו, ויצא דרך האולם וירד מהמדרגות אל החצר. קונרד היה מכסה כלו קצף, צלעותיו שקעו, והוא נכנע וסר למשמעת רוכבו אשר הטהו לכל חפצו.

– בוגדן! – קרא פאן סטיפאן פטוצקי בקול, – אתה נצחת את סוסי, את קונרד. פאן סטיפאן פטוצקי איש ישר ככל בני בית פטוצקי. המְנַצח עבד למְנֻצח; קונרד – שלך.

– לחיי פאן פטוצקי הישר ולחיי הרוכב העזם! – קרא פאן בוליפולסקי.

פרק חמישי.

משפט פאן.

משתה הצהרים, הנפסק בחזיונות אשר ראינו, התחדש עוד הפעם. המשקים מהרו למלאות את מצות אדונם וחפץ האורחים הנכבדים, אשר הריקו כוס אחר כוס בלי הרף כמו לו אחזם צמאון, כמו לו בערה בקרבם אש חזקה ולא יכלו לכבותה כי אם ביין. עוד לא עבר חצי שעה מעת אשר שתה פאן בוליפולסקי לחיי הגבור העזם, ומהעת ההיא ועד עתה שנו פני כל האורחים ויאדמו. הצבורים התאספו יחד; הקנאה, השנאה והאיבה כמו נעלמו ונכחדו כליל ותעזבנה מקומן לצחוק ושמחה, לאהבה וידידות, ללחיצת יד ונשיקות.

פאנה אודה הערומה הצליחה בעזרת איש בריתה האב בנדיקט לגרש את ענני העצב מעל פני פאן פטוצקי, ולא הסירה את עיניה הלוהטות באש אהבה מפני אוהבה. פאנה ונדה שמעה בחן ונעימות לדברי פאן קזימיר פטוצקי המזהיר מרב שמחה ואשר. פאן בוליפולסקי והצעירים רעי קזימיר וחבריו, אשר לפני חצי שעה בזו לחמלניצקי ויחרפוהו ויקלסוהו שלא בפניו, נאספו עתה מסביב לו וידברו אתו על הרְכבה ועל תכונות הסוסים השונים.

גם הרוח כמו נשב ביתר נֹעם וביתר רֹך. הפרחים כמו נתנו את ריחם ביתר עז, המנגנים כמו נגנו ביתר רגש והַרמוניה, גם כל הטבע כלה כמו חגגה יחד עם הפאנים היהירים. ופאן וירגינסקי הנרפה והנרדם כמו התעורר אחרי הריקו אל פיו שלשה ארבעה גביעי יין הונגריה, והנחשתים כמו הוסרו מרגליו, והסר כמו נפל מעליהן; לחייו העבות אדמו עוד יותר, עיניו הבריקו באש, וירקד עם דורניביץ, ולשמחת כל האורחים אין קץ.

– פאן סטיפאן! – קרא וירגינסקי, בקרבו אל פאן פטוצקי ובידו שני גביעי יין, – אהבתיך, כן, כן, עתה פניך מאירים ושמחים, וקודם... השד יודע... מה זה היה לך... התנפחת כתרנגל־הודו! ואנכי נרדמתי... לחיים, פאן סטיפאן, ננשק נא איש את אחיו, כאשר עשו אבותינו לפנים.

פאן פטוצקי נשק בצחוק את וירגינסקי.

– מי האוהב אותי יקרב נא אלי וינשקני, ומי אשר איננו אוהב – לא יקרב, – קרא וירגינסקי.

– את פאן וירגינסקי האהוב אוהבים כלם, – נשמע מכל עברים, וכל האורחים סבוהו בצחוק.

– חן חן, פאנים טובים, הכינו נא את שפתותיכם, אך בתחלה אשלם חוב לתפארת האדם, אתן כבוד להנשים, תנינה נא את ידיכן הנהדרות, פאנה אודה, פאנה ונדה, פאנה...

– חכה, וירגינסקי, חכה, אותך ינשקו כלם יחד, גם הגברים גם הנשים ישר אל שפתותיך, – קרא פאן פטוצקי.

– צדקת, ידידי, פאן פטוצקי, יהי כן.

– במה זכה? – קראו רבים.

– הוא זקן, – הצטדק פטוצקי.

– אני זקן? – צעק וירגינסקי, – הו, הו, הו, אנכי אשימכם, כלכם יחד, מתחת לחגרתי.

– הידד, פאַן וירגינסקי! – קראה פאנה אודה, – קרב נא הנה ונשקני.

– פאנה אודה! בת האלהים! אך את לבדך ידעת להוקיר את פעולת האביר, המכבדך כבוד האלהים; תני נא את שפתותיך

שושנים.

וכל האורחים סבו את פאן וירגינסקי, וינשקוהו איש אחרי רעהו.

– ואתה, פאן קוק, למה זה לא תקרב לנשק את כבוד הפאן וירגינסקי? – קרא וירגינסקי אל חמלניצקי העומד מנגד.

– מחילה, פאן וירגינסקי, – אמר חמלניצקי בגחוך. – אני לא קויתי לכבוד כזה.

– שוטה! פאן וירגינסקי איננו יהיר, – קרא השכור, – הוא בשמחתו או מנשק את הכל או מכה את הכל. הוי, שוטה, פאן דורניביץ, קרב נא גם אתה הנה, ונשקני, – קרא פאן וירגינסקי לשוטה החצר.

דורניביץ קפץ קפיצה אחת נפלאה, ויקרב אל וירגינסקי וישקהו בלחיו.

– הראית, קוק, אנכי גם את השוטה מנשק, ואתה למה זה תתגאה ככה? האם באמת תתגאה ברכיבתך? בימים הראשונים, בימי נערותנו, הראינו נפלאות גדולות מאלה. דבר פלא! גבורה מצינה! ארבעה אנשים עוצרים את הסוס, אשר בפיו יש מתג ורסן, ועל גבו כר! אתה, פאן קוק, נסה נא לעשות כמוני, רדף נא אחרי סוס פרא, תפש נא ברעמתו, קפץ נא עליו ובשבתך על גבו תן בפיו מתג ורסן, למדהו והרגילהו ואחרי כחצי שעה נסה נא לעלות על הסוס הפרא והמשתובב הזה עד ראש מגדל נשא וגבה. הראה נא זאת, ואחרי כן תתגאה, ידידי!

– מתי עשית כזאת, פאן וירגינסקי? – שאל פאן בוליפולסקי.

– מתי? הדבר היה... בשנת... הכל אחת... לא אשכר... אנכי התארחתי בבית אחד מרעי... כאשר אנחנו חוגגים היום בבית פאן פטוצקי... הוא בנה אז מגדל חדש, ויחנכהו ברב פאר והדר, ונשת, ונשמח... האורחים החלו להראות נפלאות, כל אחד מראה פלא מיחד, ואנכי יושב ומחריש שותה ומצחק. ועליכם לדעת, פאנים נכבדים וטובים, כי אז אהבתי בכל לבי ונפשי את פאנה קזימירה היפה... אחות רעי... התחפצו לדעת את מראה הפאנה היפהפיה הזאת?

– חדל, פאן וירגינסקי, אל תפנה הצדה, – אמר לו פטוצקי.

– אל נא תעורר קנאה בלבבנו, פאן וירגינסקי, הן נשיקתך בוערת עוד על שפתותי, – אמרה פאנה ונדה בנפחה את שפתותיה.

– לא אוסיף עוד, לא אוסיף, – אמר וירגינסקי, ויפל על ברכיו.

– הלאה, הלאה, פאן וירגינסקי, ספר נא כסדר, – קראו כלם.

– על אדות מה ספרתי?

– על דבר הסוס הפרא, ועל דבר המגדל הגבה אשר בנה רעך.

– כן, כלם מראים נפלאות, ואנכי יושב ומחריש, שותק ומצחק להם; האחד שולח חצים אל המטרה, השני קופץ מהיציע לארץ ועומד על ידיו ורגליו כחתול, השלישי נאבק עם דוב למוד. „ואתה, פאן וירגינסקי האהוב?" שאלה אותי בקול נעים דק פאנה קזימירה; היא שואלת כזאת ומבטת ישר אל עיני, עד כי...

– הוי, בוגד, עוד הפעם – קפצה אליו פאנה ונדה.

– מחילה, בת האלהים, לא אוסיף, ולבי בוער בקרבי כאש אוכלת... הו! – קראתי לרעי – צוה להביא את עדר סוסיך אל החצר. ואנכי אַראה לך פלא, אשר לא ראיתם כמהו בכל ימי חייכם. ויביאו את העדר, ואנכי קפצתי מהיציע, וברוצי הפלתי את הדב ארצה, ואתנפל אל תוך העדר, ואתפש בסוס פרא לא למוד, ואחז ברעמתו ואקפץ עליו, הסוס החל להשתובב הנה והנה... לא, ידידי, מידי לא תמלט! הוא התרומם על רגליו האחרונות ויתנפל לאחור... אך אנכי בראותי כי הוא חפץ להתנפל ארצה ואקפץ מעליו לארץ... וטרם הצליח הוא לקום ואנכי כבר יושב עליו.

– נורא, נורא מאד! – צעקו כלם בצחוק.

– כן, צחקו! צחקו! ולוּ ראיתם בעיניכם כי עתה נאנקתם וצעקתם מתמהון! וקזימירה אהובתי צעקה...

– מִסכנה!

– כן, היא גם התעלפה.
– בודאי!
– ואנכי כמטרף רצתי על הסוס הפרא, וכרוצי שמתי מתג בפיו ואקח את הרסן בידי.
– אבל, פאן וירגינסקי, איפה לקחת מתג ורסן? הלא קפצת מעל היציע, כמרומה, בלא מתג ורסן, האמנם הסירות את המתג ואת הרסן מעל ראש הדב, אשר הפלת ברוצך?
– מתג! לרעי וידידי זה אשר בביתו חגגנו היו הרבה מתגים.
– ואם כן?
– ואם כן, רצתי על הסוס הזה כשעה שלמה, ואחרי כן החל לעלות דרך הקרשים והקורות ומעלות הבנינים, אשר עוד לא הסירו מהמגדל, ויבא עד ראש המגדל; חפצתי ללכת הלאה, ואראה והנה אין עוד אנה לעלות, חי נפשי.
צחוק פרץ מפי כל השומעים.
– מה תצחקו ותצהלו כסוסים? האם לא תאמינו, פאנים? האין פה ביניכם אף אחד אשר היה אז יחד אתי בארמון רעי?
– אנכי! – קרא סימון דורניביץ.
– כן? אתה היית? – שאל וירגינסקי השכור.
– הייתי, הנני ואהיה! בשם האלהים.
– ספר נא, אהובי... להכסילים האלה.
– התרשה? שאל השוטה את בעל הבית.
– שַׁקר כחפצך, לא תֻכה הפעם.
– בעת ההיא אשר חגג ידידו של פאן וירגינסקי את חנוכת המגדל הנשא והגבה, אשר בנה מחדש, הייתי שם... ואנכי לא חכמתי אז עוד להיות שוטה... אנכי הייתי אז אצלו משרת ל... שליח לעניני אהבה...
– ומה היה? – שסע אותו בוליפולסקי, – הבאמת עלה אז פאן וירגינסקי על הסוס עד ראש המגדל... גבה, גבה, עד כי לא היה עוד מקום לעלות, חה, חה, חה.
– הנני נשבע בפאות כל יהודי צבנצי וזקניהם כי הוא עלה עד ראש המגדל... ועוד יותר, כבוד פאנים נאורים וכל

יכולים, הוא הציל גם אותי אז ממות, היזכר זאת פאן וירגינסקי?

– אנכי הצלתיך ממות? – וירגינסקי פקח את עיניו – כן, כן, אזכר איזה דבר...

– הדבר היה כן, הוסיף השוטה, פאן... ידיד וירגינסקי מסר לידי שני מכתבים לשתי אהובותיו, ואנכי בטפשותי החלפתי את המכתבים, ואמסר לאחת את המכתב הכתוב להשניה... והנה מהומה ומבוכה... והפאן היה פאן אמתי, פאן כהלכה, לא חשב הרבה, ויקרא להידוקיו, ויצוה לתלות אותי על ראש המגדל.

– ומה?

– תלו אותי.

– ואיך?

– תליתי.

– ואחרי כן?

– בכיתי הרבה בכי בעת אשר נתנו על צוארי את החבל, חשבתי כי הנה בא קצי, אך כאשר העלוני למעלה, ראיתי והנה... אין דבר, הנני נשבע עוד פעם בפאות כל יהודי צבנצי ובזקניהם, כי הרגע המאֻשר בימי חיי היה הרגע ההוא אשר תליתי בין השמים והארץ.

– האמנם?

– כן.

– ואיך זאת?

– כן, כן; כלם חושבים כי התלוי מניע את רגליו, מכַוץ את אגרופי ידיו ומוציא לשון מרב כאב.

– ומה אתה חושב?

– לא כן, הוא עושה כזאת משמחה, אשר ישמח לחפשותו השלמה. הנני זוכר היטב, אנכי נתליתי באויר, והנה חשתי כמו כנפים צצו לי על כתפי, ורָוח לי עד כי רקדתי משמחה, ואַראה גם לשוני לפאן אשר צוה לתלות אותי, ואשלח לו גם אצבע בכוצי את אגרופי.

– התחפץ רגע אשר כזֹה? – שאלהו פטוצקי.

– הפאן אמר שלש מלים – ואנכי מחריש.

– דבר! כלה ספורך!

– בהגיע שמחתי למרום קצה עד כי כמעט יצאה נפשי מרב ענג, והנה פאן וירגינסקי רוכב על סוסו הפרא לנגד עיני; חסום עמד בין רגלי, ואחז בו ברגלי ואנתק את חבלי, ואנכי נשארתי על הסוס מאחרי פאן וירגינסקי, הסוס נבהל מאד ויט הצדה ואנחנו נפלנו למטה... רגע נורא...

– ומה היה?

– כלנו, שלשתנו, גם אני, גם פאן וירגינסקי וגם הסוס אבדו לו...

– לו מה?

– לו בנה ידיד פאן וירגינסקי מגדל נשא וגבה, לו חנך אותו ברב פאר והדר, לו חגג אצלו פאן וירגינסקי, לו עלה פאן וירגינסקי על ראש המגדל, ולו תליתי... אבל אחרי אשר לא היה לא ידיד, לא מגדל, לא פאן וירגינסקי, לא סוס פרא, ולא אני עבדכם – נשארנו כלנו בחיים, הודות לאל, עד היום הזה.

פטפוטי השוטה עוררו צחוק אדיר, ופאן וירגינסקי קצף מאד.

– התלעג לי, שוטה? חכה נא, הנני להראותך את ידי... ויושט הפאן השמן והשכור את ידו אל מול פני השוטה, אך דורניביץ מהר וימלט אל קצה היציע השני.

– הוי, הוי, – קרא השוטה, – הביטו נא שמה, ויראה בידו אל מול הגן ויעות את פניו בהעויות משונות, – הנה אורח נכבד מאד בא אלינו. יחי האורח, יחי!

כל האורחים הפנו את ראשיהם אל מול הגדר וצחוק פרץ מפי כלם.

מהגן יצאה תבנית יהודי לבוש קרעים, וכלו מעורר צחוק. הוא מדד בעיניו את המרחק בינו ובין היציע, ובמצאו רגע אשר לא נמצא סביב אף הידוק אחד, מהר וירם בחפזה את כנפי בגדו, וירץ לפניו אל מול היציע, ויתנפל על ברכיו, וממרוצתו נפל כלו וישתרע לארץ.

– מה זאת? – שאל פטוצקי בקצף, – מי אתה?

– אנכי... אנכי... החל היהודי אשר התרומם ויעמד על ברכיו, אך קולו כמו נעלם בגרונו, פיו נפתח ונסגר לרגעים, שפתיו רעדו, וקולו לא נשמע.

– הלא הוא משגע! – קראה פאנה אודה, ותסג לאחר ממעקת היציע.

ובאמת היה מראה היהודי נורא מאד.

פניו חורים כפני מת, ואף טפת דם לא נראתה בהם, עיניו נוצצו באש נוראה ותתרוצצנה בחוריהן הנה והנה בפחד ובהלה, שפתיו כחולות, זקנו ופאותיו מסובבות, מבין שפתיו יצא קצף, ובגדיו מגאלים וקרועים.

– מי אתה? – שנה פטוצקי את שאלתו.

– אני, אני צדוק! – הוציא האיש מפיו בקול מוזר מאד.

– הנה הוא התיצב לפניך, פאן פטוצקי, כחק וכמשפט, הנה נצב לפניך – צדוק בעצמו ובכבודו, – צחק בוליפולסקי.

– מי אתה, נבל? – צעק פטוצקי בקול.

– אני – החוכר.

– ומה לך?

– כבוד הפאן הנאור והכל יכול, – החל היהודי בבכי, – את אשתי הרגו, את ילדי הרגו, גם אותי... הרגו.

– התראו פלא, הוא כבר בא הנה, והוא הרוג, – התלוצץ בוליפולסקי.

– ספר בסדר ובמשטר, נבל!

הֲדָרְךָ הנאור והכל יכול! – פאן ויצקובסקי הדליק נרות... לפני הדלקת הנרות... אנכי תמיד הבאתי הזהובים בזמנם... והוא לקח ממני את המלון... הרג את אשתי, הרג את ילדי, הרג אותי.

– גם השד משחת לא יבינהו, מה הוא משקר, הנבל הזה? – אמר פטוצקי.

– צוה לקרא הנה את ויצקובסקי... הלא הוא, כמדמה לי, פקידך החרש... הוא יבאר לנו את כל הדבר, – יעץ בוליפולסקי.

– צדקת, הו! – צוה פטוצקי להידוקים אשר קרבו אליו –

קראו נא הנה את פאן ויצקובסקי.

– הדרת כבודך... החל היהודי.

– הס ודֹם! – רקע פטוצקי ברגלו.

– נפש היהודי כמעט יצאה, וינשך בשניו את לשונו, ועצמותיו רעדו מכף רגלו ועד קדקדו.

– פִי, מה מגאל ומלא בוץ הוא היהֻדי! – קראה פאנה אודה ותתעַות בבוז.

– הבוץ החיצוני אך מעט הוא נגד הבוץ והחלאה אשר בנפשו פנימה; תוכו של העם הארור הזה עוד יותר רע מקלפתו, – הוסיף האב בנדיקט, ועיניו נוצצו באש תנין.

– הוי, יהודי! – קרא פאן וירגונסקי השכור, – כמה תחפץ בשכרך להיות אצלי כלב?

היהודי השתחוה.

– אנכי אגמר את העסק הזה, – אמר בוליפולסקי.

– טוב, כמה תחפץ?

– אתה תשלם ליהודי הזה בכל יום חול צנון אחד ושני זהובים, וביום שבת שלשה צנונות, שלשה בצלים ושלשה זהובים.

– ושום לא נצרך לו?

– גם שום תתן לו בתור מתנה, בחגים הגדולים; ואנכי אערבנו לך כי היה יהיה לכלב נפלא, האף אין זאת, יהודי?

היהודי השתחוה שנית והנאספים צחקו.

– הנה הוא מסכים לתנאים האלה, הדבר נגמר. משקים, תנו נא מעט יין, נשתה לברית הממכר! – קרא וירגינסקי, אשר שמח למצא תואנה לשתות עוד.

ובין כה בא הפקיד פאן ויצקובסקי והוא לבוש בבגדים אשר ראינוהו אז על יד המלון, אך ראשו היה גלוי, פניו היו אדומים מרב הכוסות אשר הריק אל תוכו בעת עמלו לאסף את הברכות, אשר הביאו המשלמים והעירונים לכבוד חג הפאן הנאור.

בראות פאן ויצקובסקי את צדוק העומד על ברכיו חרק בשניו מקצפו, עיניו מלאו דם וילחץ ברעדה את השוט אשר בידו.

– ויצקובסקי, – שאל פטוצקי את הפקיד אשר השתחוה בהכנעה רבה לפני אדוניו, – היהודי הזה מתאונן כי הרגת את אשתו ואת ילדיו...

– וגם אותו, – הוסיף בוליפולסקי בצחוק.

– ומה זאת? – אמר פטוצקי בגחוך.

– הירשה, הדרת כבוד אדוני הפאן הנאור והכל יכול, לעבדו המשתחוה לרגליו להגיד את כל אשר עם לבבו? – שאל ויצקובסקי בחנופה רבה בהשתחוותו עד לארץ.

– בודאי, דבר.

– אדוני הפאן הנאור והכל יכול! מעת אשר אֻשרתי וכֻבדתי לשרתך לא הרגתי עוד אף יהודי או יהודיה אחת, אך הִנני נשבע כי לוּ היה הדבר ברשותי כי עתה הרגתים כלם בידַי.

– הידד! מחא וירגינסקי בכפיו.

– חזק! הנה פקיד ראוי למשרתו.

– על מה חרון האף הזה? – שאל פטוצקי.

– אדוני יודע, כי כמעט כל ימי חיי היו לי עסקים עם משלמים ועם יהודים, ובכל הזמן הזה למדתי לדעת את ערמימותם ונבלותם, אך יהודים רעים ונשחתים כיהודי צבנצי לא ראיתי עוד בימי חיי. הפקידים, אשר היו לפני, השחיתום... הם, היהודים הנתעבים האלה, חושבים כי כל הפקידים נקנים בשחד... אך שגו הפעם... אתי לא הצליחו... אנכי מאֻשר בחסדך הגדול ובנדבות רוחך אשר הראית לעבדך...

– נעים לי מאד לשמע כזאת מפיך, – אמר פטוצקי ויניע ראשו לאות רצון, – אבל עליך להיטיב את הנשחתים האלה, בידך לעשות את הדבר הזה.

– אנכי עובד ומשתדל בכל כחי, ואקוה כי אצליח... אך הנה בא הנבל הזה להפריע את מנוחת כבוד אדוני הפאן הנאור והכל יכול, ומנוחת כל האורחים הנכבדים והנאורים, השתחוה ויצקובסקי.

– אך מה הוא חפץ הפעם? על מה הוא מתאונן? – שאל בוליפולסקי בתַּיְרנות.

– מה חפצו? – שאל גם פטוצקי.
– הרמאי והנבל הזה, – הפקיד הראה בשוטו על צדוק,
– הנבל הזה חוכר את המלון זה השנה הרביעית, ועל ידי שחד ומתנות, אשר הרבה לתת לפקיד שקדמני, הצליח לחכר את המלון בזול, במחיר מצער מאד. ממכירת היין הנבאש אסף הנבל הזה כסף רב וימלא כיסיו זהב. אך זאת עוד מעט בעיני היהודי, ויחל לְשַׁבֵּר את המשׁלמים ולפשט את עורם מעל בשרם. כל רכוש המשלמים בא אל כים היהודי הזה, עד כי לא מצאה עוד יד המשלם לשלם לנו את המסים המשונים, גם כל הגנבות קנה הוא וימכרן בחשאי...
– או ואבוי, הדרת כבוד הפאן הנאור והכל יכול! – החל היהודי לצעק ויתלש את שערות ראשו.
– הס, ראש כלב! – צעק פטוצקי בחמתו, – דבר דבריך ויצקובסקי.
– נוסף על כל זאת עורר הנבל הזה את המשלמים למרד.
– הַ! – הניע בוליפולסקי את ראשו ברב ענין.
– ואחליט לגרש אותו בכל אופן מהמלון, – הוסיף ויצקובסקי.– אך בדעתי את ישרת כבוד פאן פטוצקי הנאור והכל יכול, ואת צדקתו, חכיתי למקרה ולעת הכשר, חכיתי בסבלנות עד אשר אמצא לי תואנה נכונה להפיר את ברית החכירה. והמקרה בא לידי, הגדות לאל. הנבל הזה לא הביא את שכר החכירה בזמנו, ואפיר את ברית החכירה, אך הוא לא שמע לי, ועלי היה היום לעזב את כל הענינים הנכבדים הרבים, ללכת בעצמי עם הידוקים אחדים להוציא אותו ואת בני ביתו מן המלון. ולפי דעתו הוא, הרגתי בזה את אשתו, את ילדיו וגם אותו בעצמו, – גמר ויצקובסקי בצחוק.
– למה זה נבלה עת יקרה בהבלים כאלה? צוה נא – פאן סטיפאן, והלקו היטב את היהודי הזה ונגמר כל הדבר, – אמר וירגינסקי.
– אל נא תתערב בדברים האלה, – אמר פטוצקי בזעף מעט. – ישֶׁר – הוא אִמְרַת אבותי הנכבדים, חותם דגלנו הוא – מאזנים וחרב. קום יהודי! אתה לא שלמת השכר בזמנו, אתה

הפרעת־את הברית – ואבדה זכותך.

– כבוד הדרת הפאן הנאור יחיה! – קרא היהודי בקומו: אנכי הבאתי את השכר בזמנו, ביום הראשון לחדש, אתמול היה יום הראשון לחדש, ואתמול הבאתי את השכר כלו.

– בספר הברית כתוב: שכר החכירה לשלם בכל יום הראשון לחדש לפני הדלקת הנרות, והוא הביא את הכסף אחרי אשר כבר הדליקו את הנרות, – באר הפקיד.

– אוי ואבוי! הֲדָרְךָ! הוא, כבוד הפקיד, הדליק אתמול את הנרות בְעת אשר עמד השמש בחצי השמים, ולוּ הדליק הפאן הנרות בבקר השכם, מה יכלתי עשות אז?

– ואם כן עליך להבין היטב כונת התנאי, ולהביא השכר יום קודם, עליך לדעת את התנאים אשר בספר, – אמר ויצקובסקי.

צחוק פרץ מפי כל הנאספים, כלם שמחו לחכמת הפקיד וחריצותו.

– הנני מברכך, פאן סטיפאן, אשריך כי מצאת לך פקיד אשר כזה, הוא יקר מכל הון, – אמר בוליפולסקי. – בפעם הראשונה בימי חיי אנכי רואה אחד האפרתים, אשר יצליח לרמות את היהודי. הידד, ויצקובסקי! ממני תקבל מתנה מאה כבשים. שלח לקחתם בכל יום שתחפץ.

ויצקובסקי השתחוה שלש פעמים בשמחה, היהודי הוריד ראשו על חזהו ומראהו כמראה איש המובל להרג.

– דרך אגב אתכבד לספר להדרת כבוד הפאן עוד דבר אחד לא נעים, אשר יוכל להביא נזק רב להכנסות כבוד הפאן.

– מה? – שאל פטוצקי בחמה.

– אנכי מצאתי כבר איש יהודי אחד הגון, אשר הסכים בשמחה לחכר את המלון ולהכפיל את שכר חכירתו, והיום בבקר בא כבר היהודי החוכר החדש הזה עם כל בני ביתו להתישב במלון, ויבאו יהודים רבים מהעיר עם רבם בראשם, ויגרשו את היהודי החדש.

– איך זה? – קרא פטוצקי בקצף.

– הרב הפחיד את היהודי החוכר החדש ב„חזקה" ו„בחרם", והיהודי ברח וימלט, והמלון עתה ריק, ומי יודע אם נוכל

למצא עתה איש אחר אשר יחכר את המלון.
– איך זה, פאן סטיפאן, – קרא בוליפולסקי בתמהון, – אתה מרשה דברים כאלה בעירך?
– חק הרשע הזה, ה„חזקה" הנתעבה נותנת להם עשר רב, – אמר האב בנדיקט, – החק הזה עוצר את ההתחרות וחוסמת את דרך המסחר מהתפתח לאסון הנוצרים המסכנים.
– הביאו את רב היהודים הנה! – קרא פטוצקי בקול מצוה.
והידוקים אחרים מהרו לכל העברים למלא פקודת אדונם למצא את הרב מצבנצי, והחוכר האמלל הבין היטב את מצבו ויחפץ לסגת אחור.
– עמד במקומך, כלב נבזה! – הרעים עליו פטוצקי בקולו, – עמד, ואם לא – ותלוך על העץ כרגע.
– כן, ככה צריך להתנהג עם הכלבים האלה! – אמר בוליפולסקי, – אתה, פאן סטיפאן, מרבה להיטיב עמהם, אתה מרבה להטות להם חסד, האם מכירים הכלבים האלה את טובך?
– את אהבת הנוצרים חושבים הארורים האלה לחולשת הרוח וקלות הדעת ומשתמשים בה לרעתנו, – הוסיף האב בנדיקט.
– ואנכי אינני מבין למה זה תרשה, פאן סטיפאן, לרב יהודי לשבת בעירך? – הניע בוליפולסקי בכתפיו.
– שאלה נפלאה! אם אנחנו נותנים ליהודים לשבת בנחלותינו, עלינו להרשות על כרחנו גם לרבם לשבת שם.
– סליחה, פאן סטיפאן, לא ולא.
– ואיך תחשב אתה?
– אנכי עשיתי ככה. אנכי קראתי אלי את כל יהודי עירי רזיפניץ ואתן לפניהם שתי דרכים: או לחיות בלי רב או ללכת לעזאזל.
– ומה היה?
– בתחלה היו צעקות ובכיות. „אויה! אוי ואבוי! הוי, איך אפשר לחיות בלי רב!" – טוב, אמרתי אני להם, אני אהיה לכם לרב. „הדרת כבוד אדוננו הפאן הנאור והכל יכול חכם כשלמה – קראו יהודי עירי –, אבל את חקי אמונתנו אינך יודע, אנחנו נבוא אליך ב„שאלות", ומה תשיב לנו?". – אנכי

אענה ככה כי תהיו שמחים בי יותר מאשר תשמחו ברבכם! על דברתי! „אבל הדרת כבוד הפאן...“ החלו היהודים עוד הפעם, אך אנכי לא נתתים לדבר עוד. – אחת משתי אלה: או אנכי – רבכם, או מחר תצאו כלכם מעירי. זאת היא מלתי האחרונה!

– ואיך נגמר הדבר?

– הייתי לרב היהודים והנני רבם עד היום הזה, חי נפשי!

ויצחקו כלם.

– הידד! יחי פאן בוליפולסקי!

– חזק! יחי רב היהודים!

– פאנים נכבדים! – החל פאן בוליפולסקי, – אל תחשבו, פאנים נכבדים, כי אנכי מספר לכם ספור מספורי פאן וירגינסקי אשר עלה על סוסו הפרא עד ראש המגדל ויציל שם את סימון דורניביץ, אנכי מספר לכם דבר אמת, מעשה כמו שהוא.

– ידידי יאן, הלא תצחק? – אמר לו פטוצקי.

– בשם אלהים הנני נשבע, כי אך אמת יהגה חכי, אנכי רב וכל היהודים שמחים בי מאד.

– ואיך אתה מתנהג? חה, חה, חה.

– הנני וספרתי לכם: בדיני ממונות, כי יהיו דין ודברים בין איש לרעהו, ושפטתי ככל אשר יורוני שכלי וישרי, ככל אשר יתן האלהים בלבי; בדברים כאלה בודאי אי אפשר כי שני הצדדים יחדו ישמחו במשפטי, השד יקחם, לי אחת היא, וכמשפטי תמיד יעשו.

ובעניני הדת? – שאל האב בנדיקט.

– פשוט מאד. הנה למשל אשה אחת באה: „פאן, אנכי בשלתי מרק בשר ונתתי כף חלב בסיר“. – ומה הרעה? שואל אנכי. – „לנו אסור בשר בחלב, כמדמה כי זה „טרף“. ואת יודעת ברור כי זה „טרף“? – „איך זה אדע? אני יהודיה פשוטה! אני באתי לשאל את פי פאן הרב“. – ואם זה „טרף“ מה בכך? – „אם זה „טרף“ אז המרק אבד, גם הסיר אבד,

וגם הכף אבדה". — כמה עולה המרק אשר בשלת? „אנכי נתתי תרנגלת שלמה במרק". — טוב, הביאי נא אל מִטבחי את המרק, עם התרנגלת, עם הסיר ועם הכף יחד; ולך יתנו תרנגלת חיה, סיר חדש וכף חדשה. כן אנכי עושה תמיד, היהודיה הולכת אל ביתה שמחה והיא עוד מברכת אותי. ורב יהודי אם יאמר כי זה „טרף" אז אבד הכל!

— נפלא! — הללה אותו פאנה אודה.

— יהודי יבוא: „הוי, פאן רב! שחטתי בן בקר ועל הריאה „סרחה", התחפץ ארוני הפאן לראותו? — אין כל צרך, עונה אנכי לו, לך הביא את בן הבקר השחוט אל חצרי ולך יתנו במשקל בן בקר אחר חי במקומו ולך לעזאזל. והיהודי שמח מאד.

— ואיך אתה עושה בשאלות ממין אחר... בהלכות נשים?... צחק האב בנדיקט ויבאר בלחש לגברים את שאלתו.

— לא, אבי, על שאלות מהמין הזה השיבותי ככה פעם אחת, עד כי לא יוסיפו עוד לבוא אלי בשאלות כאלה.

— איך? איך?

— פשוט מאד, את החצוף הראשון, אשר בא אלי בשאלה כזאת, צויתי להלקות היטב, ומן העת ההיא לא יבאו עוד אלי בשאלות נמבזות כאלה.

— לחיי רב היהודים, לחיי הפאן החכם בוליפולסקי! — קרא וירגינסקי, וכל בני החברה שתו כוסותיהם לחיי בוליפולסקי רב היהודים בעיר רוזפניץ.

אך נראה צדוק על יד היציע, ובין ההמון אשר עמד מסביב לגדר החצר נשמע שאון מדברים. ורוב ההמון הנאסף היו יהודים. מכל עברים נשמעו קולות דברים שונים.

— הנה הוא, הנה הוא! הביטו נא!

— רמאי! ואנכי חשבתי כי באמת הוא כבר תולה באחד המקומות על החבל.

– נוכל ובליעל! למה זה נחבא? הוא אך הוגיע אחרים ויטריחם לבקש את הנבל.

– הודות לאל, הודות לאל! –קרא הרב ויחכך את ידיו בשמחה. – ואנכי דאגתי מאד מאד למשפחה האמללה הנשארה בלי כל משען; רוצו נא מי מכם להודיע בעיר ולבשר לאשתו ולילדיו את הבשורה הטובה, כי חי חי צדוק.

ויהודים אחדים רצו בדרך אל מול פני העיר, כל אחד מהם חפץ להעביר את אחיו להיות מבשר טוב ולקבל שכר טוב בעולם הבא.

– וכלם אמרו כי צדוק המסכן יצא מדעתו, והוא הנוכל יודע את אשר לו לעשות, הוא נגש עד הפאן, הנה תראו אחי, הוא יחכר עוד פעם את המלון, הוא ערום ובעל תחבלות, -- אמר אחד בקנאה. והיהודי הזה הצטער לפני שעה אחת על גורל בני בית צדוק.

– המ... יצא מדעתו? – אמר אחר, – הוא התחפש ויצנף את גויתו בקפוד בעת אשר יגעו בו במקל, ראו נא, הוא בחר לו שעת הכשר להתנפל לרגלי הפאן, תכף אחר האכילה, בעת הזאת גם האנשים היותר רעים ועריצים ירחמו והוא, הרמאי, הבין זאת היטב.

– אל יהיה זה כלל בידך. על דודי, עליו השלום, הסית פאן קורזינסקי את כלביו הרעים וכמעט שסעוהו, וזה היה אחרי אכילת סעודת הצהרים. עוד לא נדע אחרית צדוק, – הוסיף יהודי שלישי ויצחק גם הוא.

– אל תפתחו פה לשטן! – אמר הרב וירקע ברגלו, – אם ישמע איש את דבריכם וחשב כי אין אלהים בלבבכם, כי אינכם יהודים רחמנים בני רחמנים. ולמה זה התנדבתם כלכם יחד לפני שעות אחדות לקחת אליכם את ילדיו? האם לא משמחת לבכם למפלת אחיכם ואסונו? הוי, אל אלהים! מי זה השחית ככה את בניך אשר ברית? איה אהבת אחים ורעים אשר צוית לבניך בפי נביאיך?...

היהודים הנכלמים סגרו את פיהם ויעלמו בין ההמון.

וכרגע יצאו מהשער בצעדים מהירים שני הידוקים ויקרבו אל ההמון.

– הוי, יהודים! איפה נוכל למצא את... כהנכם או כמרכם?

– לנו אין כהנים וכמרים, – צחק אחד היהודים.

– מה שמו?... אחת היא לנו, כהן, כומר, זקן, ראש.

– אין לנו לא כמרים, לא זקנים ולא ראשים, אולי אתם חפצים לראות את הרב? – שאל אחד היהודים הנעלבים לפני רגע מהרב.

– כן, כן, אותו אנו צריכים, איהו?

– הנה הוא שם! – הראה היהודי.

– אנכי הוא רב העיר, – קרא הרב, – מה חפצכם?

– לך אתנו. כבוד הדרת הפאן קורא אותך אליו.

פני הרב חורו, אך התאפק ויתגבר על רגשות נפשו ויגחך.

– בני! – פנה הרב אל היהודים הקרובים אליו, – התבוננו נא ושמרו את נכדתי עד שובי, ואל תגידו לה כי נקראתי אל הפאן, פן תבהל וירע לה.

– יהיה לבך בטוח, רבנו, כל רע לא יקרה לה.

וילך הרב אל חצר הפאן בלוית ההידוקים, ונכדתו שכחה הכל, כי לבה נמשך אחרי שירת מקהלת העלמות אשר שרו בגן, ולא שמה לב לזקנה, ולא ידעה ולא ראתה כי הלך פנימה אל החצר.

והעומדים על היציע בראותם את הרב ההולך עם ההידוקים מהרו אל המעקה. לבם הגיד להם כי לעיניהם יגלה חזיון מְעַנְיֵן או מעורר צחוק. על פני כלם נראו אותות תּירנות יתרה, ופני פאן סטיפאן פטוצקי חמרמרו, על פני האב בנדיקט עבר צחוק שטן, בעיני השוטה עלו דמעות. על זכרונו עלתה ברגע ההוא אחרית שלש המלים אשר הוציא מפיו ביום פקודתו.

והרב נקרב אל היציע ויסר את כובעו מעל ראשו, וישתחוה לנגד פאן פטוצקי, ויבט אל עיניו בשאלה.

– פאן סטיפאן, – אמר וירגינסקי בלחש אל פאן פטוצקי, – אל תתערב אתה בכל דבר המשפט הזה, מסר את הדבר לידי רב היהודים, לפאן יאן בוליפולסקי, נראה נא את חכמת שלמה מרזיפניץ.

– צדקת, וירגינסקי, הפעם. אנכי נוגע בדבר המשפט ולא יאה לי להיות גם השופט, הנני בוחר בך, פאן בוליפולסקי, להיות שופט ביני ובין... היהודים האלה, ואתה, שופט, תשפט בישר ובצדק, ואל תשא פנים במשפט, – אמר פטוצקי בשמחת לצון.

– הנני מקבל עלי את חחובה הקדושה הזאת, – אמר גם פאן בוליפולסקי בשמחת לצון, וירם את ידו למעלה, כמו לו חפץ להשבע, – אשפט את הדבר כחקי התלמוד מעירי רזיפניץ.

כל הנאספים פערו פיהם בצחוק.

– אך בתנאי, כי אתה פאן פטוצקי לא תתערב בכל דבר המשפט, וככל אשר אשפט כן יקום, – הוסיף בוליפולסקי.

– יהי כדבריך.

– הִשָּׁבע!

– על דברתי, – ענהו פטוצקי וירם גם הוא את ידו למעלה.

– טוב, הנני נגש אל המשפט. – וישתחוה אל מול פני בני חברתו, ויפן פניו אל הנקרב למשפט ויקרא:

– קרב הנה! מי אתה?

– אני – רב העיר צבנצי.

– טוב, ואני רב העיר רזיפניץ, – אמר בוליפולסקי ויתקע אצבעו אל חזהו.

הרב הביט אליו בתמהון רב. ברגע ההוא עבר לנגד עיני שכלו גם בן תלמיד החכם האדמוני וגם רב המרויחים.

– ואתה אינך מאמין? – שאלהו השופט ברצינות.

– איך זה ארהיב שלא להאמין בדברי כבוד הפאן, ולבד זאת שמעתי כי בעיר אחת חפץ הפאן להיות רב העיר.

ועד עתה לא האמנתי בזאת.

– האמין והאמין, הנה אנכי הוא רב העיר ההיא.

הרב חשב לו לחובה להשתחוות מעט מול פני המדבר אליו.

– ואם כן, רב, הנך יודע כבר לפני מי אתה עומד. גם אנכי ערום ובעל תחבלות כמך, ולכן אל נא תשקר ואל נא תכזב, כי לא תצליח.

– אנכי לא שקרתי מעודי, – אמר הרב בגדל לב וירם את ראשו מעט.

– טוב אפוא, טוב מאד, נראה היאמנו דבריך. אותך, רב מצבנצי, מאשימים כי אתה, החי בחסד הדרת כבוד סטיפאן פטוצקי, הנאור והכל יכול, הנך שונאו בנפש. התודה על אשמתך זאת או לא?

– אנכי אינני שונא לאיש, ובפרט לאדוני לפאן פטוצקי, הנותן מעון וסתרה לי ולאחי בני אמונתי.

– ואתה מזיק להכנסותיו.

– אין לי כל יחס וענין אל הכנסותיו ועסקיו. אני אינני מתעסק בכל הענינים האלה, אנכי אך מטיף לאחי את דברי האלהים.

– אתה משקר! – קרא בוליפולסקי בקצף, – היום בבקר גרשת את החוכר החדש, אשר חכר את המלון, בהפחידך אותו ב„חרם" וב„חזקה", והמלון נשאר ריק, ולפאן פטוצקי החסרת הכנסה.

– אנכי לא הפחדתי אותו ב„חרם", על דבר זכות ה„חזקה" אמנם הזכרתי לו, זאת חובתי, ואותה מלאתי, אך האיש ההוא לא שם לבו לדברי כלל. הנני מבטיחך, ארוני הפאן הנאור והכל יכול.

– ובכל זאת עזב את המלון.

– לא אנכי הכרחתיו לעשות זאת.

– ומי הוא אשר הכריח אותו?

– לא אני, אנכי ערב לעצמי.

– וה„חזקה" לדעתך הוא חק נכון?

– לא, באמת.

– ובכל זאת אתה מטיף לטובתו?

– לא, היום עשיתי כזאת בפעם הראשונה בימי חיי, בראותי לנגד עיני את המשפחה האמללה המגרשה חנם בלי כל סבה.

– ואחור זמן שלום שכר החכירה איננו סבה נכונה, לדעתך?

– אבל, הדרת כבוד אדוני הפאן הנאור והכל יכול, השכר הובא ביום השלום, אך הפאן הפקיד לא חפץ לקבל, ובמה אשם האמלל הזה? – הראה הרב על צדוק הרועד מפחד.

– למה זה תלך עקלקלות, נבל! – קרא השופט, – הלא ידעת כי הכסף הובא לא בשעה היעודה.

– כבוד הדרת אדוני הפאן הנאור והכל יכול! עשרות פעמים הייתי שופט בין יהודים ונוצרים ולא נשאתי פנים אף פעם אחת לאחי, אלהים – עדי בשמים; וגם הפעם אדבר אך אמת, יהיה את אשר יהיה. מובן, כי אדבר אך אם ירשני הפאן לדבר.

– דבר את האמת היהודית.

– הפאן הפקיד הדליק את הנרות לא בזמנם, כי אם לאור היום בכונה, למצא תואנה, וזאת לא תחשב לסבה כי אם לתואנה ותחבלה.

– כן תחשב?

– זה ברור כשמש בצהרים. עוד טרם בוא יום השלום הכין לו הפקיד חוכר אחר ויחכיר לו את המלון, ואיך יכול הפקיד לדעת כי החוכר הישן יאחר מועד השלום?

– ויצקובסקי! ענה אתה.

– זאת תוכיח, כי למדתי לדעת היטב את הרמאי הנוכל החוכר הישן. הוא לא היה דיקן תמיד בשלום השכר ואדע אל נכון, כי גם הפעם יאחר המועד, ולכן הכינותי לי חוכר חדש אשר הוא גרש אותו היום.

– הדבר כבר הוברר היטב, – החליט בוליפולסקי, – אך דבר אחד לא הוברר עוד: מה הוא הדבר או מי הוא האיש אשר הבריח את החוכר החדש לעזב את המלון?

– גם מאה זהובים אשר נתן לערבון עזב בידי, – הוסיף הפקיד.

– אם יהודי עוזב מאה זהובים, יש בודאי סבה נכונה ונכברה; באר נא לנו את הסבה, אתה הרב מצבנצי.

– לא אנכי הסבותי, – אמר הרב.

– מי זה או מה זה?

– לא אני.

– אתה עונה כרמאי ונוכל! ואתה, – פנה השופט אל צדוק, – אמר אתה, מי הוא אשר הבריח את החוכר החדש לעזב את המלון?

– כבוד הדרת הפאן הנאור, אנכי... החל צדוק בקול רועד, ובהביטו אל פני הרב עצר בדבריו ויחרש.

– הנה הם מרמזים זה לזה כגנבים; אתה שופט עִוֵר, – התערב וירגינסקי.

– מי יוכל לדעת, מי משני היהודים הנבזים האלה יותר רמאי, – אמר האב בנדיקט בגחוך.

– עד מהרה נדע זאת, אבי בנדיקט, – השקיטו והרגיעו פאן בוליפולסקי; – ואם כן אין אחד מכם אומר לי, למה עזב החוכר החדש את המלון ואת דמי הערבון אשר נתן?

– לא אני ולא הוא, לא היינו הסבה לזאת, גם לא ה„חרם" ולא ה„חזקה"; הנני נשבע בשם ה'! – ענה הרב.

– ומה תאמר אתה, יהודי? – פנה השופט אל צדוק.

– אני... אני... הרב אומר... גם אני אומר... אינני יודע דבר... אמר צדוק בהפסקים, ולא הסיר את עיניו מהרב.

ואם כן קשרתם יחד? טוב, אנכי אפתח את פיכם. ויצקובסקי, עלה נא אלי!

ויתן בוליפולסקי פקודה בלחש אל ויצקובסקי, אשר ירד אל החצר וימסר את הפקודה בלחש להידוקים, ועל פניו עבר גחוך שמחה.

אחרי רגעים אחדים הביאו ההידוקים חבלים ויחפצו לאסור את היהודים.

– חכו! – צוה בוליפולסקי להידוקים, – שמעו אתם הנאשמים

את קול השופט צדק. בדבר הזה הנִתן לפני לשפטו היו שתי שאלות: האחת — אם באמת אחר החוכר הישן את מועד שלום שכר החכירה, והשנית — אם אשם הוא האיש אשר על ידי אזהרה, הפחדה ואִיום או על ידי תחבלות אחרות הניא את החוכר החדש מחכר את המלון ועל ידי זה גרם נזק לבעל המלון. על פי חקי התלמוד הנני משיב על שתי השאלות האלה בחיוב. את התנאים הכתובים בספר החכירה צריכים למלאות בדיוק רב, ולכן עבר החוכר הישן על התנאים ובצדק גֹרש מהמלון. אבל הדבר הזה נעשה כבר עוד טרם נמסר הדבר לידי לשפטו, ואם כן עתה נשאר אך לגרש אותו מהחצר. ובנוגע לשאלה השניה, מובן, כי על המזיק לשלם דמי נזק להנִזק. ומי הוא הנִזק בדבר הזה? כבוד הפאן סטיפאן פטוצקי הנאור והכל יכול. ומי ישיב לו הנזק? המזיק. אך מי הוא המזיק? הרב אומר „לא אני", החוכר העובר על תנאי החכירה אומר גם כן „לא אני", ואם כן היה עוד אחד שלישי אשר לא נדע מי הוא. אך לוּ היה באמת איש שלישי, כי עתה לא הסתירו את שמו, ואלה השנים מכסים ומעלימים אותו בחרף נפש, ואם כן ברור הוא, כי המזיק הוא אחד משני אלה הרמאים.

— הידד! — מחאו כף לשופט הנואם, — הנה הגיון ישר, חכמה וישר!

— יכולים אמנם — הוסיף השופט השמח, — להאשים את שניהם יחד, אולם אם יש באמת איש שלישי האשם בזאת, הלא אז נענש חנם ונעקש את המשפט, ולכן על השופט לדעת טרם יחרץ משפטו מי הוא האשם באמת. נאשמים! בפעם האחרונה הנני שואל אתכם: מי הוא אשר הכריח את החוכר החדש לעזב את המלון? ענו, ואם לא תגידו — מרה תהיה אחריתכם.

— זה שתי פעמים עניתי לכבוד אדוני הפאן, — ענה הרב במנוחה ועז.

— אנכי אינני יודע, — בכה צדוק.

— טוב אפוא, ואם כן שמעו, נבלים, אותי, את שופטכם. תלמודכם אומר: אין עונשים אלא אם כן מזהירים, אנכי הזהרתיכם, באפנים כאלה בעת שאי אפשר לדעת מי הוא

האשם, ימסר הדין לשמים, וכן אעשה גם אני. אנכי אקשר אתכם פנים אל פנים, ויצקובסקי ימנה לכם חמשים מלקות בשוטו, ואתם השתדלו כל אחד להפנות את שכמו ולהטות אל תחת השבט את שכם רעהו, ומי אשר מספר מכותיו ירב – וידענו כי הוא האשם. הידוקים, אסרום!

– בשם אלהים! – החלה פאנה ונדה אל פאן פטוצקי ותאחזהו בשתי ידיו, – חוס נא על שיבת הזקן הנכבד הזה. אל תכוהו, אנכי מבקשת אותך, פאן נאור.

– פאן פטוצקי, את כל הדבר הזה יכלו לעשות שם בחצר האחרונה ולא פה, – אמרה פאנה אודה.

– צר לי מאד, – ענה פאן פטוצקי במנוחה, – אבל לא אוכל לעשות דבר, אנכי הבטחתי לבוליפולסקי כי לא אתערב בדבר המשפט, ופטוצקי לא ישנה דבורו.

– אבל זה לא ענש, זה אך תקון, אך תחבולה; הלא אחרי המכה הראשונה יגלו את האמת, ואך זאת חפצים מהם, ולמה זה יקשו ערפם? – אמר האב בנדיקט בפנים רצינים.

פני פאנה ונדה אדמו מקצף ותלך מהיציע, גם פאנה אודה חפצה לקום ממקומה וללכת אחרי פאנה ונדה, אך מבט עיניה פגש במבט עין האב בנדיקט המצוה לה באין אמר ודברים להשאר במקומה. פטוצקי צוה כי יגישו לה מקטרת, האב בנדיקט גחך במתיקות, פאן וירגינסקי הביט לתמו בעיניו המלאות דם משכרות, ופני בוליפולסקי היה אז כפני ראש האינקויזיציה המוסר לדין את אחד הנאשמים; חמלניצקי עמד מנגד ועל פיו עבר גחוך קל, על ידו עמד דניאל והוא חור כמת ועיניו מלאות דמעות, קזימיר פטוצקי הצעיר יצא מעל היציע אחרי פאנה ונדה, ויתר בני החברה, אשר לבם הקשה מאבן הסכין כבר אל חזיונות עריצים כאלה, הביטו בתירנות אל הנעשה לעיניהם.

וההידוקים מלאו באמונה את העבודה הנתונה להם ויאסרו היטב, תחת פקודת ויצקובסקי, את שני הנאשמים איש מול פני רעהו, ויחברום ככה עד כי אם יתנועע האחד והתנועע גם השני על כרחו; הרב הרים את ראשו בגאוה בכל עת המעשה הנבזה והנתעב הזה, ויבט בעיני בוז וקלסה אל שופטו

ואל חבריו הפאנים העריצים, וצדוק רעד כלו ושניו נקשו.

– רבי, – אמר צדוק בלחש, – הוא יהרג אותנו...

– כן חפץ האלהים, בני, – ענה הרב בבטחה.

– נקרא לו את שם פינתה, רבי.

– איך! כן תשלם תחת הטובה שעשה לך האיש הזה? למען הציל את גבך ממכות אחדות, אתה מוכן למסר את מיטיבך בידי רודפיו, הלא הם ישלחו מאות רוכבים והשיגום והוקיעום על העצים או יתקעום על המוטות.

– הוי, אלי, ומה לעשות?

– התפלל לה' וקוה לו, זכר נא את קדושינו הרבים אשר מסרו נפשם על אמונתם, כן חפץ האלהים בשמים ממעל.

– מי ימנה את המלקות? – התבונן בוליפולסקי מסביב, – הו, שוטה! בוא נא הנה ומנה אתה.

– סליחה, הדרת כבוד אדוני הנאור, אנכי כבר מניתי פעם אחת את המלקות על שכמי וטעיתי בחשבון... אנכי לא ארע למנות, – התחנן דורניביץ בקול בוכים ויכסה את עיניו בידיו.

– אני, אני אמנה, – אמר וירגינסקי.

– ויצקובסקי, החל! – צוה השופט.

– הוי, יהודים, הכינו נא שכמכם, נראה ההנכם מהירים גם תחת השוט כאשר הנכם מהירים בכל עסקיכם, – צחק ויצקובסקי בצחוק שד משחת וילחץ את השוט בידו ויבריק בעיניו המלאות דם כחי טורף.

צדוק המְסכן, החלש, הפחדן מטבעו, הרפה והחלש ממקרי שני הימים האחרונים וצרותיהם אשר עברו עליו, צעק בקול פחדים ויחל להתנועע ולמלט את שכמו ממכת השוט אשר התרומם ביד ויצקובסקי.

– אחי! – קרא הרב פולנית בקול רם, בהרימו את ראשו בגאון, – אחי, אל נא תֵאָבק אתי, אנכי לא אמלט את שכמי לתת תחתיו את שכמך, אל אחד לנו, גם שכם אחד לנו. הך! – קרא הרב ויט את שכמו תחת מכת השוט, הך, רוצח, אל תחום על הזקן.

השוט התרומם מעל לראש הזקן הנקי מכל אשם, וכרגע

נשמע קול פרא דק, איזה דבר נתלה חיש מהר כהרף עין בצואר הרב, אשר סגר את עיניו, ויד הרוצח לא יכלה עוד להעצר באויר, והשוט ירד בשריקה, צִלצל מכת השוט נשמע חרש... וקול הד פרא נשמע שנית... ועל הארץ נפלה גויה...

אי אפשר לתאר את מראה הרגע הנעצב והמבהיל הזה...

על הארץ שכבה ילדה יפה כחַמה בפשוט ידים ורגלים ועיניה עצומות, תלתלי שערותיה השחרות, המפזרים מסביב על הקרקע, הוסיפו חורה לפָניה, ותהי כפסל עשוי גֶפֶס.

ובין רגע השתנתה כל התמונה מסביב, ופני כל הנאספים מסביב ומראיהם שֻנו כהרף עין. ויצקובסקי נסג לאחֹר, וכל האורחים ירדו מהיציע ויעמדו מסביב לָרוצח וטרפו; חמלניצקי נתש בכעס את השוט מיד ויצקובסקי הנדהם וישליכו למרחוק, והפאנות הביטו כלן אל הילדה המתה בתמהון פלא ובעינים מלאות דמעות. פטוצקי נבהל ונרעש ויצעק:

– הבהילו את הרופא! את דון פידרו! מהרו!

– פתחו החבלים, – קרא בוליפולסקי הנרעש, – פתחו! – אך עוד טרם צוה בוליפולסקי הוציא דורניביץ סכין מכיסו ויכרת את החבלים. אך האב בנדיקט נשאר על מקומו על היציע, וגם פאן וירגינסקי השכור, אשר התבונן בתמהון אל כל הנעשה ולא הבין דבר, נשאר על היציע, כי לא היה בו כח לרדת מעליו.

רגעים אחדים עמד הרב מחריש בלי נֹע כמו לו התאַבן, ואך עיניו תעו הנה והנה בלי דעת. הוא לא הבין בתחלה דבר, אך כמעט נפל מבט עינו על הילדה השוכבת לרגליו מתה על הארץ, שב רוח מבינתו אליו, וכחי טורף קפץ וינהם ויתנפל על הארץ על יד נכדתו ויחבקה בידו. החבלים עוד לא נתקו כלם, ובנפלו משך אחריו גם את צדוק אשר התעלף מפחד.

– שאו, שאו מהר את הילד אל החדרים פנימה! – קראה פאנה אודה, – ילדה אמללה, הרגוה.

חמלניצקי שחה ויחפץ להרים את הילדה בידיו.

– לך ממני, רוצח! – המה הרב וירם את שני אגרופיו, – אנכי אשים מחנק לצוארך אם תגע בה.

חמלניצקי נסוג לאחֹר.

נורא היה מראה הרב הרזה והדל הזה, נוראות מאד היו עיניו המבריקות באש נקמה ורצח!

– זקן ! – אמרה פאנה ונדה בעמדה על ברכיה על יד הרב, – זקן טוב ! הרשני נא אותי לעזר לילדתך האמללה, הבט נא זקן אלי, האם גם אנכי רוצחת ?

– כן, זקן, התחנן דניאל : הרשה נא גם אותי לשים את הילדה במקום יותר טוב. אבי, דון פידרו הרופא, יבא כרגע ויצילה, הנני נשבע לך באלהים.

הרב התבונן פעמים אחדות בעיניו המפיצות אש אל פני פאנה ונדה ואל פני דניאל היפים הצעירים והטובים, ומעיניו פרצו דמעות.

– הוי, אלי, אלי! למה זה ככה יחרה אפך בי ? למה זה ככה תרב ליסרני ? האם עוד לא תמו צרותי... בכה הזקן ויפל על פניו ארצה.

ודניאל הרים לאט את הילדה על ידיו וישאנה, ופאנה ונדה הולכת על ידו ותומכת בידיה את ראש הילדה היפה עד להפליא, ובדרך נשקה פעמים אחדות את הפנים היפים האלה ותרטיבם בדמעותיה.

– רבי ! תן נא לי את ידך, אנכי אעזור לך לעלות, – אמר דורניביץ להרב הבוכה ומילל.

– אנה לעלות? למה ? – אמר הרב וידחה את יד דורניביץ.

– נלך אחרי בתך.

– אחרי בתי ? – קרא הזקן, – הוי ! הם גנבו את מתי מלפני, רוצחים ! נבלים ! הם לא ידעו רחם ! לא יחוסו על זקנים ועל ילדים, הורגים ומחללים את המתים ! נהלני, נהגני... הראה לי... איפה השליכו את גוית הילדה... ישליכו גם אותי שמה... נהג... נלך...

והזקן קם על רגליו ברעדה וימשך אחריו את השוטה.

יאושו היה כל כך נורא, ומראהו כל כך איום, עד כי כל האנשים, אשר נאספו בהצר לקול המהומה והמבוכה, פנו דרך רחבה לפניו לעבר בה.

נשתמש בעת הזאת, אשר פאנה ונדה עם דניאל נושאים את הילדה אל החדרים הפנימים ועולים בכבדות במעלות הרבות למעלה, ודורניביץ הרועד נוהג את הרב ומראה לו דרך ללכת, ודון פידרו ממהר מהחצר האחרונה אשר עמל שם למצא תרופה לשני משרתי הסוסים אשר פצעם קונרד, – נשתמש בעת הקטנה והמעטה הזאת לספר, איך זה באה נכדת הרב אל זקנה ברגע הנורא הזה.

אחרי לכת הרב אל תוך החצר יחד עם ההידוקים החלו שיחה ודברים וריב בין המון היהודים אשר עמדו מסביב לגדר.

– למה זה קרא הפאן את רבנו?

– ובאמת מה זאת?

– יתן ה' ולא יקרהו כל רע!

– אין דבר, בודאי חפץ הפאן לדעת מה הוא צדוק ומה ישרתו.

– מה רבה הצלחת צדוק הנוכל!

– רבנו קל הדעת ורך הלב יותר מדי, בעיניו כל האנשים טובים, כלם ישרים, בעיניו אין רשעים בתבל כלל.

– אך שקר תדבר, רבנו לא ישא פנים, הוא אומר לכל איש את האמת בפניו. האם בך לא גער? האם לא אמר לך: „אל תפתח פה לשטן!"

– זאת היא אשר אמרתי, בעיניו גם צדוק הנבל איש ישר הוא.

– ובמה רע צדוק ממך?

– ואנכי חושב כי הפאן קרא את הרב, כי הוא ישפט בין צדוק ובין הפקיד ויצקובסקי.

– גם אנכי חושב כן. כמה פעמים היו שולחים הפאנים לפנים אל הרב לשפט בין שני מריבים או לפשר ביניהם.

ונכדת הרב התענגה לנעם שירת המשוררים והמשוררות ומנגינת המנגנים, וכל לבה ונפשה מלאו תענוגות ונעם, ותשכח את זקנה ולא שמה לב אל כל אשר דברו האנשים העומרים מקרוב לה. היא נתנה את ראשה בין יתדות הגדר ותקשיב לנגינה ולשירה הנשמעות מהגן, ותרם את עיניה אל ראשי

העצים, כמו לו בקשה למצא שם את הקן אשר ממנו יוצאים הקולות האלה.

– אחים, אויה, הביטו, אחים, ראו נא! – קרא אחד היהודים אשר קפץ מעל הגדר.

– מה היה? מה יש? – קראו אחרים בבהלה.

– אוי, אלי, אסון ופגע! את הרב אוסרים בחבלים, הביטו!

– אוסרים, אוסרים, אבדנו כלנו!

– אם עד הרב באה הרעה, לא ינקו גם אותנו.

– נברח, נברח מזה!

– אויה! ההידוקים מביטים אלינו.

– הם רצים אלינו!

– הם רצים!

– הנה הם באים!

– נברח, נברח!

– אחרי, אחים, אחרַי! חושו אל תעמדו!

– חושו, ולא – והרגו את כלנו כאילים, – קרא אחד, וישא את רגליו לרוץ בדרך המוליכה העירה.

פחד ובהלה, מהומה ומבוכה בין כל ההמון, כלם רצו אחרי הבורח ואיש את רעהו דחף, איש את אחיו דחה, זה את זה הדף בצד ובכתף, והנשים רצו ובכו ובידיהן משכו אחריהן את ילדיהן.

אז התעוררה גם נכדת הרב, ותעזב מקומה, ובראותה את כל המהומה החלה גם היא לרוץ, אך פתאם עצרה ותעמד, ותחל לצעק בפנותה אל כל עברים:

– זקני, זקני! איפה אתה, איכה? בוא אלי, בוא הנה, אנכי יראה, זקני, יראה מאד.

– ילדה, תני לי ידך! רוצי בתי, מהרי, מהרי! – רחם עליה אחד היהודים.

– איפה זקני, איהו?

– עזבי אותו, עזבי... אותו מכים שם בחצר הפאן... גם אותנו יכו, יהרגו, אם לא נברח... ויתפש האיש את הילדה בידה וימשכנה אחריו.

– את זקני ... מכים ... בחצר הפאן ... לחשה הילדה, וכל עצמותיה רעדו, ותתש את ידה מיד היהודי ותרץ אל חצר הפאן, ושם הביטו כלם בשים לב אל ההכנות, אשר הכינו אל ענויי המסה אשר פאן בוליפולסקי קראם בשם „משפט האלהים", ואיש לא ראה בעבור הילדה הקטנה הזאת במהירות נוראה את כל החצר, ובבואה פתאם בין המכה והמכים, ובהתלותה בצואר הרב – והנה ירד השוט על גבה ותפל לארץ באין אונים.

ואת הילדה האמללה הזאת הביאו עתה אל חדר הספות אשר בארמון פאן פטוצקי, והחדר מואר מאד, ורהיטיו יקרים, והם עשויים בטעם רהיטי התוגרמים, מסביב לקירות עומדות ספות שפלות עשויות שכבות מצעים ומכסות ברקמת כסף וזהב. כל הרצפה מכסה במרבדי פרס עבים ויקרים מאד.

ומה שנו פני כל בני החברה!

לפני רבע שעה היו כלם שמחים ועליזים, ועתה כלם נעצבים ופניהם כהים, והם הולכים אט אחרי הילדה המתה, כמו לו הלכו ללוות מת. פאנה ונדה ישבה על ספה אחת, ודניאל הוריד את הילדה מעל ידיו לאט ובזהירות רבה. פאנה ונדה התקרבה אל הילדה ותרים את ראשה היפה ותתנהו על ברכיה. רגעים אחדים שררה דממת מות בחדר. לו התבונן איש זר אל מראה פני כל בני החברה ברגע ההוא, כי עתה חשבם כלם לרחמנים וטובי לב. אך מה ישגה האיש ההוא במשפטו! כלם יחד, מלבד הצעיר התמים דניאל והנשים שחננו מידי הטבע בלב רגש ורחמן ותחוסנה בלב תמים ובאמת על הילדה הקטנה, היו נבהלים ונרגשים לא מהמקרה הנורא, כי אם מיפי הילדה המתה. ולו קרה המקרה הזה לילד או לילדה לא יפה, כי עתה לא עזבו את המשתה אף לרגע אחד לשים לב אל יהודי או יהודיה הנהרגים.

אכן מה רב הוא כח היפי הנפלא!

– איפה הוא דון פידרו? – הפריע פטוצקי בקולו את המנוחה וירקע ברגלו מקצר רוח.

– הוא בודאי בחצר האחרונה, על יד משרתי הסוסים הנפצעים, – אמר חמלניצקי וישם פניו אל הדלת.

– ילכו המשלמים האלה לעזאזל! ימהר נא הרופא הנה!

– צוה ארון הבית בעז.

חמלניצקי רץ לקרא את הרופא. ובין כה החלו הנשים הרחמניות לפתח את קשורי הילדה ואת מעילה, ופאנה אודה מהרה להביא מחדרה בקבוק סמים חריפים.

והנה נכנס הרב נשען על דורניביץ אל פרוזדור הארמון.

– שב נא, זקן, הרגע מעט, ואנכי ארוץ לראות את שלום הילדה, ועד מהרה אשוב להודיעך, שב, – אמר דורניביץ אל הרב.

– איפה בתי? – שאל הרב.

– היא שם, בחדרים הפנימים.

– אנכי אלך בעצמי שמה.

– לך, זקן, אין רשות... צריך לשאל קודם, אנכי...

– לך ממני! צעק הרב, ויחרק בשניו, ויהדף את דורניביץ, ויבא אל החדר.

ובבואו אל חדר הספות עמד וישלח את מבטי עיניו אל פני הילדה החורים; הוא, כנראה, לא ראה איש ולא הכיר כל דבר מסביב לו; כל נפשו, כל חיוו, כל רגשותיו התרכזו כלם יחד במבט הזה.

– אבד הכל... היא מתה... הרגוה... האכזרים... האחרונה... הוי... אסון... האחרונה... מכֻּלם... נאנח הזקן, ויחל להתליש את שערות ראשו השׂבות.

– זקן, אל נא תואש, אל יפל רוחך! – השקיטו פאן פטוצקי בתתו את ידו, יד פאן נאור וכל יכול, על שכם הרב היהודי הנבזה, – הילדה אך התעלפה, רופאי יבא כרגע והוא ישיב לה את רוחה.

דברי פטוצקי וידו הנתונה על שכם הרב פעלו את פעולתם. הרב החריש, הוריד את ראשו על חזהו, ומעיניו שטפו דמעות.

– כן, כן, אך התעלפה, – אמר וירגינסקי בקולו העב והצרוד, – מכת שוט אחת לא תוכל להרג.

– לו נתנו לי מאה, מָאתים, אלף מכות, ולא אחת לנכדתי היקרה; אנכי אתן את כל חיי בעד צפרנה האחד, – נאנח הזקן אחרי אשר התחזק מעט. הדמעות אשר שטפו מעיניו בלי הפוגות פעלו כנראה לטוב על הזקן ועל מצב רוחו.

– זקן מְסכן! – אמר פטוצקי בקול רחמים, – ומה לעשות? זה אך מקרה רע, אסון, איש לא אשם בזה.

– אני אשם, – הרב הרים את עיניו השמימה, – אנכי לבדי אשם, לולא זאת לא יסרני ככה האלהים בחמתו, יהי שמו מבֹרך, אינני מתאונן על גורלי, אינני מתלונן על חפץ האלהים.

דון פידרו נראה בדלת, ויעמד משתומם בראותו בעיניו את התמונה בחדר, ובשמעו באזניו את דברי הרב האחרונים הנאמרים בקול רועד ובלב נשבר: פני הרופא חורו ושפתיו רעדו. ופטוצקי בראותו את רופאו עומד בפתח מהר לקראתו.

– ידידי, פידְרו, יקירי, הגש נא מהר עזרתך לילדה הנחמדה ולזקן האמלל המסכן הזה, עזר נא.

– הנפש השלישית... ביום הולדת הפאן! – אמר הרופא בקול חודר ודוקר.

– אינני אשם בזאת, פידרו יקירי; ואתה, זקן, הַשקט, הנה הוא יציל את בתך.

דון פידרו נקרב אל הילדה, ויעמד על ברכיו, ויט את אזנו בתחלה אל שפתי הילדה, ואחרי כן אל חזה. כלם התבוננו בענין רב מאד אל כל תנועות הרופא ואל מראה פניו, והרב נטה לפניו ויושט את שתי ידיו, כמו לו חפץ להתנפל אל תהום רבה, אם הרופא לא יתן לו תקוה טובה... ודון פידרו הקשיב רגעים אחדים, אחרי כן משש את הדופק, ופניו אורו, ועל שפתיו עבר גחוך שמחה, ויקם על רגליו, ובראותו את הזקן מהר אליו, ויתן את שתי ידיו על כתפיו ויאמר:

– הילדה, זקן, חיה; היא אך התעלפה, אבל מהרה תתעורר, אנכי, דון פידרו רופא הארמון ערב לך כי חיה תחיה הילדה.

הרב כמו נאלם ונדהם משמחה ויחל לכסות את ידי הרופא בנשיקות פיו ולא יכול עוד להתאפק ויבך בקול.

– בכה, זקן, בכה, הבכי טוב לך עתה, – גחך הרופא,

– ואַת, פאנה ונדה הטובה והנדיבה, עזרי נא לי בטובך לפשט את הילדה המְסכנה, פשטו מעליה את חזיתה, פתחי את כתנתה, נראה איפה נפצעה.

– נפצעה! מכה אחת וכבר נפצעה! – צחק וירגינסקי.

– שוט ביד רוצח לילד הוא ככדור הרובה לאביר כמוך, פאן וירגינסקי, – ענה לו הרופא.

פאנה ונדה החלה לפשט את בגדי הילדה מעליה והרופא הגיש אל אפה בקבוק מלא נוזל לבן, אחרי כן מרח בנוזל הזה את צעדיה. הילדה הניעה את ריסי עיניה ותעקם מעט את שפתותיה ותאנח לאט; ואחרי כן פקחה את עיניה, רגעים אחדים היו עיניה עכורות, אך עד מהרה עבר העִכור, ועל פניה נראה תמהון; היא העבירה את עיניה מפני פאנה ונדה היפים עד להפליא אל פני דניאל הצוהלים והשמחים, –ותגחך כילד בשנתו בראותו חלום נעים.

– אתיה, אתיה היקרה! – לא יכול עוד הרב להתאפק, – אנכי פה, הנני פה על ידך.

הילדה רעדה ותרים את ראשה.

– זקני... איפה אנחנו? – לחשה הילדה בהתבוננה בתמהון רב מסביב.

– השקטי, בתי! – לטף אותה הרופא בלחיה, אשר אֹדם כסה אותה.

ומה נהדרה היתה הילדה, אשר פשטו מעליה את מעילה ואת שמְלתה! ראשה, היפה כראש כרוב על הצואר הנפלא ועל הכתפים המעגלות המכֻסות בתלתלי שערות ארכות ושחורות כעורב, הפליא את עין כל רואה, ויכל יכול הראש הזה להיות לסמל דמות היפי למצַיר או למְגַלֵּף.

– פאן סטיפאן, אתה באמת מאֻשר ומצליח בכל, – קרא פאן בוליפולסקי בפשטו את ידיו. – יפה מקונרד ומהיהודיה הזאת לא ראיתי בימי חיי.

– כן, היא יפה ונחמדה, – הסכים פטוצקי.

– יפי מצֻין ונפלה, – אמרו רבים במקהלה.

– איך קרא אותה הזקן? – שאל אחד.

– אתיה, לאמר – אסתר.

– אם אסתר, אשר אהב קזימיר הגדול, היתה דומה אף כמעט אל אסתר הזאת, הנה אבין למה זה בחר בבת החַיט היהודי מכל היפהפיות הרבות הנכבדות הידועות בזמן ההוא.

– האח, אחי סטיפאן! – הכה וירגינסקי על שכם פטוצקי בידידות, – אם תתן למרגלית כזאת להשמט מידיך, אז אקראך אני, פאן וירגינסקי, כסיל ושוטה.

– היצאת מדעתך, וירגינסקי, או אתה מדבר משכרות? הלא היא עוד ילדה קטנה!

– הו, הו, הו, אתה בעצמך כסיל או קצר הראיה; האם אינך רואה כי הצִיץ הזה יפרח עוד מעט, הנה הוא פִתֵח כבר. עוד שנתים ימים והציץ היה יהיה לפרח נפלא ונהדר, לשושנה! ראה נא, פאן סטיפאן, והתבונן.

– ידידי, סטיפאן, באמת, – יעצהו בצחוק פאן בוליפולסקי, – למה לא תלך גם אתה בדרך קזימיר הגדול, קח גם לך אסתר אחת. אנכי הייתי נותן בעד נתח תאוה כזה גם... את משרתי הנכבדה, גם את הרבנות בעיר רזיפניץ.

הנאספים צחקו, אך חמלניצקי, אשר לא התערב בשיחה, אבל שמע את כלה ולא החסיר ממנה אף מלה אחת, לא צחק. הוא לא הסיר את עיניו הבוערות מפני הנערה ויחשב מחשבת קזק...

לא רחמים ולא חמלה עוררה הילדה המסכנה בלבות הפאנים הנכבדים, לא, לא זאת! הנערה היפה עוררה בקרב נפשות הפאנים רגשות תאוה בהמית.

ולא רחוק מחמלניצקי נאספו כהנים ישועים אחדים מסביב להאב בנדיקט וישוחחו שיחה אחרת.

– אנכי לא אוכל לשאת את כל התמונה הנמבזה הזאת, – אמר אחד הכהנים, בהראותו בעיניו על הנשים אשר נאספו מסביב לרופא ולילדה הנפצעה.

– וזה באמת חלול השם גדול להראות כל כך חבה וכבוד לילדה עבריה נבזה כזאת, – הניע כהן אחר בראשו.

– ואנכי לא אצדיק הפעם את דברי אבי. הילדה הזאת

פרק ששי.

פצע נושן.

היום המצין והעומד לזכר עולם ליהודי צבנצי, אשר הוחל במראה נהדר ונגמר כמעט בשפך דם בשרירות הפאנים, עבר וחלף, ובמקומו בא ערב נעים ושקט. גם בני העיר שקטו ויישנו שנתם. גם הרוח הצחה עזבה את טירת הפאן, גם היא כמו נפעמה ונרעשה משרירות לב ושערוריות הפאנים, אשר לא ידעו קץ וגבול ברשעותם וגם בנדיבותם. הירח השקט והקר הלך אט, כמתגנב, על פני השמים המכסים בעננים קלים אפורים; הככבים נוצצו באור כהה, כמו לו חפצו גם הם לנוח אחרי יום עברות כזה; מסביב שקט ודממה; כל התולדה כמו ישנה שנתה ותתכסה בצעיף חשכה ובמעטה עלטה, ואך לפעמים נשמע קול נביחת כלב מאחת החצרות.

אך בכל זאת לא כלם ישנו בעיר ובסביבותיה. בטירת המלך לא חדל עוד המשתה, אחרי ארוחת הצהרים הכינו ארוחת ערב ביתר הדר וביתר פאר, פאן סטיפאן פטוצקי הנעצב והזועף כל הימים היה בערב הזה שמח וטוב לב מאד, וכל האורחים התפלאו לשמחתו ולצהלת רוחו הפעם; הם לא ראוהו שמח זה ימים רבים מאד וישמחו כלם בשמחתו.

— ידידי, אהובי! — לחשה פאנה אודה, ותגע בשפתותיה התפוחות והחמות באזני פאן סטיפאן פטוצקי, — לו ידעת מה יפיפית ברגע הזה, בעת אשר גבות עיניך אינן זועפות, בעת אשר לא תשלחנה צל עצב על פניך הנהדרים, לו היית תמיד

ככה... ברגע הזה... אני רואה בעיני ... את סטיפאן הצעיר, הנהדר, המהיר, המלא בכל הליכותיו רוממות וגדל כארי מלך היערים... את סטיפאן אשר לקח את לבבי לעולמים.

– לעולמים... האמנם, אודה? והאם נתת לי מקום... להטיל ספק באהבתך? – ענה פטוצקי בהביטו ישר אל עיניה.

– אתה חומד ומקנא, אהובי, ועל זאת אהבתיך אלף פעמים יותר.

– היום דמית, ידידי סטיפאן, אל הבחור ההוא אשר... אנחנו... גבורי הבקבוק... התזכר?... אשר אנחנו הגבורים לשתות יין בחרנו... לראש לנו... התזכר? – הכה פאן בוליפולסקי בידידות על שכם פאן פטוצקי.

– גם אנכי אינני יודע את סבת הדבר, והיום נפלה רוח שמחה וששון עלי – הניע פאן פטוצקי בכתפיו. – אולי תוכל אתה, ידידי, פידרו החכם, לבאר לי את סבת הדבר? אתה הלא יודע כל, – נתן פאן פטוצקי את ידו על שכם הרופא הנקרב אליו.

– דעתך זאת נעימה ומרחבת לבי, אדוני פטוצקי, אבל בכל זאת היא לא נכונה, אנכי אינני יודע בשום אפן הכל, כאשר הואל כבודו להגיד. אולם על שאלתך אשר שאלתני הפעם, למה זה באה עליך היום רוח שמחה אוכל לענותך נכונה, – גחך הרופא.

– למה? למה, באמת?

– שמחת הרוח וששון הלב הם על פי רב תוצאת שמחת האדם אשר ישמח בחלקו או במעשיו, ואתה פאן פטוצקי, תוכל לשמח מאד עתה במעשיך. אתה, הדרת כבוד אדוני הפאן, עשית היום משפט צדק ורחמים לנענים ונעלבים חנם, שמחת רוחך הוא הגמול הטוב אשר ימצא האיש בכל מעשה טוב אשר יעשה האדם.

– ואנכי... ואנכי האם אינני שמח בחלקי? – שאל בוליפולסקי בצחוק.

– אנכי לא אמרתי כזאת.

– ולמה אנכי שמח? הלא אנכי עלבתי ועניתי יהודים תמימים ונקיים, לדעת דון פידרו. יהודים – ונקיים! אך צחוק הוא לשמוע.

– כן, ארוני, יען כי אתה, הדרת כבוד פאן בוליפולסקי, לא תאמין, כי גם ליהודים יש ישר וצדק, לא תחשב את המעשה אשר עשית לחטא ואשם, ואתה אדוני הפאן שמת בחלקך כי עשית לדעתך משפט צדק.

– אנכי שפטתי ברוח התלמוד הרזיפניצי, – צחק בוליפולסקי.

– ואנכי אבקש סליחה מכבוד פאן פטוצקי – השתחות הרופא אשר לא שם עוד לבו לדברי בוליפולסקי – אם לא אתכבד לבלות הערב הזה אתכם.

– למה זה, פידרו יקירי?

– אנכי הבטחתי להרב לבוא בערב לבקר את נכדתו. ירא אנכי מאד כי היום הזה לא יעבר על הילדה, מבלי אשר ישאיר עקבותיו עליה. עלינו למהר להקדים רפואה לה.

– לך, פידרו יקירי, הילדה הזאת עוררה בקרבי רחמים.

– בודאי, – גחך בוליפולסקי בגחוך רשעות ונבלה, – אנכי מוכן להשבע כי הרעיון על דבר אסתר אהובת קזימיר מנקר את מוחך, – לחש לפטוצקי באזנו.

ועל יד הפתח עצר דורניביץ את הרופא וישתחוה ויאמר:

– שאלה אחת אשאלך, אדוני דון פידרו הנכבד.

– שאל, – ענהו הרופא ויעמד.

– האמת הדבר כי לכל איש יש תולעת בקרבו?

– אולי אמת, ומה בזה? – גחך הרופא.

– אנכי מצאתי היום את תולעתי.

– למשל?

– התבין? פאן פטוצקי – הוא תולעת מלכנו; פאנה אודה – תולעת פאן פטוצקי. פאנה ונדה – תולעת פאן קזימיר פטוצקי הצעיר. חמלניצקי פקיד הארוה – תולעת פאן סטיפאן ופאן קזימיר יחד, כי הוא תולעת פאנה אודה ופאנה ונדה. אתה אדוני הרופא -- תולעת האב בנדיקט, והוא – תולעת כלם.

– ותולעתך, פאן סימון ?
– לשוני.
– הרבה נא להראות לה שלש אצבעות ותדע להזָהר, אמר הרופא ויניע בראשו להשוטה לאות פרידת שלום ויצא.
גם במלון לא ישנו. החוכר צדוק סדר את כליו, אשר נשארו מההרס אשר הרס ויצקובסקי, במלון אשר נתן לו במתנה לכל ימי חייו. ופני צדוק חִורים מאד מאד, והוא נדהם ומבהל, אולם בכל מבטיו ובכל תנועותיו נראו שמחה ואשר, בכל לטיפותיו אשר לטף את ילדיו נראו אהבה וחבה, ואשתו, אשר עזרה לו לסדר את הבית, בראותה את שמחת אישה, הרימה לרגעים את עיניה לשמים, ותברך את האלהים הטוב על כל החסד אשר עשה עמהם, ויהפך להם את הרעה לטובה.
– אשה, – פנה אליה צדוק השמח והמאשר, – ומה תאמרי את לכל זאת? האם כל זה נעשה בהקיץ או אנחנו אך חולמים?
– מה אוכל להגיד על כל זאת, צדוק? נהלל את ה' על כל הטוב אשר הרבה לעשות עמנו.
– כן, רבנו החכם צדק בדבריו: הכל לטובה! על כל איש לקוות לה', הוא מיסר והוא גם מרחם.
– ואיך זה יהיה עתה? הבאמת לא נתן כל שכר חבירה לאיש? הבאמת לא נתן אף זהוב אחד?
– מה, פתיה? איך זה לא נשלם? איך זה נשב במלון ולא נשלם שכר? היוכל היות כדבר הזה? – צחק החוכר בשמחה.
– הלא אמרת... כי הפאן... נתן מתנה... לכל ימי חייך...
– התבינִי זקנתי, חבק צדוק את אשתו, אנכי אהיה החוכר צדוק, כאשר הייתי, ואת תהיי לי פאן ויצקובסקי. בכל יום הששי, לפני הדלקת נרות של שבת, אביא לפאן ויצקובסקי החדש עשרים זהובים חדשים, ובחדש יהיה שמנים זהובים, ובמשך השנה תשע מאות וששים זהובים. מלבד זאת אתן לפאן ויצקובסקי החדש בכל שנה שחר מאתים זהובים, ואת תאספי את כל אלה הזהובים המבריקים, ותטמיני אותם בשק מיוחד,

איננה נבזה כלל... גם השטן המסית לא יוכל להמציא קלפה גופנית יותר יפה להדיח בה את האנשים.

– ואנכי חושב לנכון, – הוסיף האב בנדיקט, – כי הילדה הזאת איננה ממשפחת היהודים הנבזים.

– איך זה, אב בנדיקט?

– הלא ידוע וברור הוא, כי היהודים גונבים ילדי נוצרים; יוכל היות, והדבר כמעט ברור לי, כי היהודים גנבוה גם אותה מנוצרים בכונה המיוחדת הידועה, אך בראותם את יפיה הנפלא והמצֻין, השאירוה בחיים למכרה אחרי כן במחיר רב להרמון אחד השֻלטנים; הם עושים תמיד ככה.

– מאד יוכל להיות.

– הדבר הוא כמעט ברור ונכון.

– תאות היהודים הנבלים לכסף גדולה מתאותם לדם הנוצרים.

– ודברים כאלה נעשים בארצנו המלאה כפירה, דברים כאלה נעשים בלא ענש, כי אין פה, בעונותינו, האינקויזיציה הקדושה. לוּ אך ענו מעט את הזקן הזה וידעו כלם את תולדות הילדה האמללה הזאת.

– כמה נפשות נוצריות אובדות באֹרח כזה בידי היהודים הארורים!

חמלניצקי שמע גם את כל הדברים האלה אשר נדברו ביניהם האבות הישועים, ולא יכל עוד להתאפק ויגחך מעט.

הרופא התבונן אל החולה וימצא על גבה רצועה כחולה־אדמדמת של דם נקרש, והרצועה עוברת בקו ישר מעצם־הכתף האחד אל השני, וקצות הפצע הסתום הזה נפחו וקדחו.

– כן! – קרא הרופא בכעס גלוי, – הרוצח לא ידע רחם.

מגע יד הרופא בפצע, כנראה, גרם כאב חזק, אם כי הרופא נזהר מאד מאד, והנערה צָעקה צְעקה נוראה ותחל לבכות.

– השקטי בתי, – נשק הרופא את ראש הילדה, – עד מהרה יעבר הכאב.

פאנה ונדה לבשה את הילדה בנעם, ותלטפה ותנשקנה חליפות, והלטיפות האלה, כנראה, פעלו על רוח הילדה,

ותחבק בשתי ידיה את צואר הפאנה ותנשקה בלחיה.

– מה נהדרה התמונה! – אמרה פאנה אחת בצחוק.

– אבל, פאנה אודה, הספרדי המת שלכם לא מת עוד כליל, כאשר נחשב אנחנו, – אמרה פאנה אחרת באזני פאנה אודה.

– כן, גם אני חשבתי כרגע על אדות זאת, אבל למען עורר את רגשותיו המתים צריך לעבר קודם תחת השוט. חַה, חַה, חַה, ואנכי אומרת: לא מדבשך ולא מעוקצך.

– ואנכי יודעת כאלה אשר תקבלנה בחפץ לב גם את העוקץ, אם אך הוכלנה להשיג על ידי זאת את הדבש, תעברנה תחת השוט אם אך תוכלנה על ידי זאת למשך אליהן ולהחיות את הספרדי המת הזה.

– זקן, – פנה הרופא אל הרב, – לבתך הוטב, קחהָ הביתהָ, ובערב אבוא אל ביתך לבקרה.

– ישלם לך ה' כגמולך אשר גמלת, אדוני הרופא, עלי, ותציל את בתי, אנכי לא אוכל לשלם לך כפעלך. אך הגד נא לי, החזקה מחלתה?

– לא, עתה היא בריאה כלה, אך... נבהלה מאד. עליך עתה לשמרה היטב – והעיקר לשמחה ולהשקיטה, ולגרש ממנה כל עצב... בערב אבוא אליך... אז נראה.

– אתיה יקירתי, – קרב הרב אל הילדה, ויקחה בשתי ידיה, – נלך הביתה, זקנתך מחכה לך בכליון עינים.

– חכה, זקן, אנכי אצוה להביא את הילדה אחריך אל ביתך, היא חלשה ויכבד ממנה ללכת רחוק, – רחם עליה פאן פטוצקי.

– לא, לא, חן־חן, כבוד אדוני הפאן הנאור והכל יכול, אלפי תודות לך, אנכי אשאנה על שכמי.

– ואתה בעצמך חלש ורפה, – רחמה גם פאנה אודה.

– יש בי עוד די כח לשאת את בתי, הן אני נושא את ראשי על שכמי, והילדה הזאת יקרה לי אלף פעמים יותר מראשי, אנכי בעצמי אשאנה.

– עשה כחפצך, זקן – אמר לו פטוצקי. – אנכי הסבותי

לך, למרות חפצי, צער הרבה מאד, הוסיף פטוצקי בהביטו ישר אל דון פידרו: סלח נא לי!

– גם צער גם שמחה יבאו לאדם אך בחפץ האלהים היושב בשמים. מעמק לבי הנני מברך את הדרת כבודך, פאן פטוצקי הנאור והכל יכול, ואת הדרת כבוד כל הפאנים הנכבדים הנאורים, על החבה והחסד אשר הראיתם לנכדתי, ועל הטוב אשר עשיתם עמדה, ישלם לכם ה׳ על טוב לבבכם, – השתחוה הרב לכל העומדים מסביב וינהג את הילדה וילך.

– חכה, זקן! – אמר פטוצקי בהתרגשות, – אתה והילדה נעלבים היום מידינו; בקש את אשר תחפץ. גם פאן פטוצקי ישגה, אבל הוא יודע גם לשלם מחיר שגיאותיו, בקש!

– חכה, זקן! – אמרה פאנה אודה בנדיבות, – הנה יביאו תכף שמלות אחדות לנכדתך.

– וממני קחי, נעימתי, את המתנה הקטנה הזאת, – מהרה פאנה ונדה להסיר את העגילים היקרים מעל אזניה ותגישם לנכדת הרב.

– חן־חן, – אמר הזקן בדמעות וימשך אליו את נכדתו. – לבתי אין צרך בכל דבר, אנכי הנני אולי עני, אבל עשיר אנכי די מלאות את כל צרכי בתי זאת, כל הנצרך יש לה, ולמותרות לא הסכינה. תנו, פאנים נכבדים ופאנות נכבדות, את נדבותיכם לעניים אמללים.

– אתה – איש ישר וטוב, – השתחוה לפניו דון פידרו וילחץ בחבה את יד הרב.

– ואַת, נפשי – נשק פטוצקי את הילדה במצחה – אינך חפצה כל דבר?

– לא, – ענתה הילדה בעז ותבט אל זקנה.

– לא אמת תדברי, – ענה הרב בגחוך. – את יכלת לבקש מאת כבוד אדוני הפאן הנאור והכל יכול איזה דבר לטובת ילדי צדוק המסכנים האמללים, אשר נשארו בלי לחם ומעון.

הילדה לא הבינה את דברי זקנה, אך את עיניה הרימה אל מול פני פטוצקי.

– על איזו ילדים תדבר, זקן ?
– על ילדי החוכר המגרש חנם מהמלון, הדרת כבוד אדוני הנאור והכל יכול, והם אחת עשרה נפש.
– חן־חן, זקן, על אשר הזכרתני, חכה רגע, חפצך ימלא. בוגדן! הביא הנה את היהודי... אשר נשאר שם בחצר, ושלח הנה גם את ויצקובסקי.

וצדוק שכב זמן רב בחצר מתעלף, ההידוקים אשר התרוצצו בחצר הנה והנה בעת המבוכה לא שמו אליו לבם, אך כאשר שקטה מעט המהומה נקרבו הידוקים אחדים אל היהודי השטוח על הארץ.

– מת ? – צחק אחד.
– השד יודע אותו, – ענה השני.
– איך זה ימות, ואותו הן לא הכו ?
– מפחד, כנראה, נפחה נפשו.
– צר מאד, אחים, השד הביא את היהודי הנבזה ויפר את כל השמחה.
– הוי, בן כלב, – דחף אותו אחד ההידוקים, – למה זה תשכב פה, בחצר הפאן ?

צדוק נבהל וירם ראשו, וברגע ההוא נקרב אליו חמלניצקי.

– הובילו את היהודי אל חדר הפאן, אך לא תכוהו, ואחד מכם ירוץ לקרא את ויצקובסקי כי ימהר לבוא אל הפאן.

וירימו את צדוק ויעמידוהו על רגליו, אך הוא החל לצעק וימאן ללכת.

– ואיך זה לא יכו כלב נבזה כזה ? – קצף אחד ההידוקים,
– מהר יהודי, פן אכך בשוט.
– אנה תובילו את הנבלה הזאת ? – שאל ויצקובסקי אשר מהר לבוא אל הפאן.
– הפאן קורא אותו.
– מרבים היום להתעסק במשפחת הכלבים האלה.

צדוק הובא לפני הפאן וכל חברתו בחדר הספות, והוא כלו ירוק וכחול ורועד מפחד.

— הדרת כבוד אדוני הפאן הנאור והכל יכול..., נפל צדוק לרגלי פאן סטיפאן פטוצקי, לא אני... לא אני... אל תהרג אותי... אנכי אגיד הכל... זה פינתה... רב המרויחים...

כלם פערו פיהם בצחוק.

— היצא מדעתו? — שאל פטוצקי את הרב.

— לא, הוא נבהל, אנכי אשקיטהו.

וילחש הרב מלים אחדות באזני צדוק, ויקם צדוק על רגליו.

— ויצקובסקי! — קרא פטוצקי לפקידו, — תחבולתך אשר חבלת, להדליק הנרות לפני הזמן, היא נתעבה ושפלה מאד, אתה אינך בן אפרתים, אתה — יהודי, ופאן פטוצקי איננו חפץ במשרתים ופקידים כאלה, לך ואל תוסיף עוד לראות את פני. ואתה יהודי, אתך הצדק הפעם, קח לך את המלון. אך אותך בזוו, עלבו, ונוסף על זאת עלבו גם את הרב, את הזקן הנכבד הזה, וכמעט הרגו את בתו. הוא איננו חפץ לקחת כל מתנה וגמול, אבל פטוצקי משלם גמול תמיד. כל ימי חייך — המלון לך חנם, ואתה תן תודה לא לי, כי אם להרב הזקן והנכבד הזה, והתפלל בעד חיי בתו, כי מידם זאת לך.

רגעים אחדים הביט צדוק בתמהון, כמו לו הכהו הברק, אחרי כן נפל על ברכיו לפני פאן פטוצקי.

— לא לי, לא לי, אך לרב הזה, — הראה פטוצקי בשתי ידיו.

צדוק הפנה את פניו המלאים דמעות אל הרב.

— לא לי, אחי, לא לי — הרב הרים את ידיו השמימה — כי אם לזה אשר נתן בלב כבוד הדרת הפאן משפט צדק. התפלל בעד שלום פאן פטוצקי הנאור והכל יכול, ובעשר הנתן לך היום תרחם גם אתה על עניים ודלים, וזכרת תמיד את מאמר רבי עקיבא: כל דעביד רחמנא לטב עביד.

ג. בהרב.

כתב־יד עברי.

ספור היסטורי.

תרגום

י. גרזובסקי.

ספר שלישי.

הוצאת „תושיה".

פיעטרקוב. תר"ס.

בדפוס שלמה בעלכאטאווסקי.

КСАВЪ - ІОДЪ ИВРИ

т. е. Еврейскій манускриптъ.

Соч. Г. Богрова.

Перев. І. ГРАЗОВСКАГО.

КНИГА 3-ая.

Изданіе „ТУШІЯ".

ПЕТРОКОВЪ. 1900.

Типографія Ш. Белхатовскаго.

Дозволено Цензурою,
Варшава 16 Ноября 1899 г.

ואחרי שנים אחדות יאספו לרב.

האשה והילדים צחקו לפזוז הנפלא, אשר פזז פתאם צדוק, בדברו את דבריו האחרונים.

– אשה! – פנה צדוק אליה, – ומה תחשבי את, כמה שנים אוכל לחיות?

– יתן לך ה' ארך ימים, וחיית עוד מאה ועשרים שנה.

– איך זה? מאה ועשרים שנה? ואם כן יאסף בידך מאה ועשרים אלף זהובים; תפרי מהר שלשה, ארבעה שקים חדשים גדולים!

– חדל נא מהתהולל, צדוק!

– ואת אשה, שמרי אותי עתה היטב ופנקי אותי. בשר ודגים ומיני מטעמים הכיני לי לרב, למען אחיה הרבה. ואם אך תכעיסי אותי ותרעימיני – אמות בכונה, וקץ החכירה בא.

– הלא גם אתמול חפצת למות מכסילות ולא נהתיך אני, גם להבא לא אתנך למות, ואם תמות – והכיתיך בשוט, הלא אנכי לך עתה פאן ויצקובסקי, – צחקה החוכרת וגם כל הילדים צחקו יחד.

– וכל זאת באתנו מידי הרב הטוב ונכדתו.

– ילדה נחמדה, יברך ה' את כל המשפחה הטובה והנדיבה הזאת, – אמרה האשה ותשב לעבודתה.

– אשה... אנכי אקנה לך פנינים... ומנורת כסף גדולה, להדליק בה נרות של שבת, וגם לילדותינו אקנה עגילים, הלא עתה הנני עשיר, גביר אדיר.

– אל נא תדבר אולת, ואל נא תכעיס את ה', צדוק. בתחלה צריך לתת צדקה לעניים, ונדבה הגונה לבית הכנסת, – ואתה הכל לעצמך: בשר ודגים, מרק ומטעמים, מנורה ופנינים וגם עגילים... אינני חפצה פנינים...

– צדקת, אשה, צדקת, את חכמת ממני, אנכי – באמת חזיר, וגם להרב צריך לתת איזה דבר.

– לנכדתו תקנה עגילים, ולילדותינו אין עוד צרך.

אך גם לנכדת הרב לא היה עתה צרך בעגילים. היא,

המסכנה, שכבה בעת הזאת במטתה ותתהפך בקרחת עצומה, ומרב חמה דברה מדוחים, פעם צחקה בצחוק פרא, ופעם צעקה בקול פחדים, ובידיה דחפה מעל פניה את חזיונותיה הנוראים, אשר ראתה בהלך רוחה בקדחתה. היא כנראה ראתה בחלומה עשרות פעמים את כל אשר עבר עליה ביום ההוא. נקל מאד להבין ולתאר את צרת הזקנים ויאושם הנורא, בשבתם למראשותי נכדתם, שארית חמדתם ונחמתם היחידה בתבל. הם חשבו לשבת כל הלילה עד אור הבקר למראשותי הילדה, ולשמר עליה. הרב שחה אל הילדה, ויתבונן אל כל תנועותיה ויקשיב בלב נמוג לכל דבוריה, ורחל אשתו ספקה כפיה בדומית ותתאפק מבכי. היא פחדה לבכות בקול פן תעורר את הילדה. הרב הסתיר את כל דבר המקרה אשר קרה לו ולאסתר בחצר הפאן, ידע ידע הרב היטב את אשתו ואת רוחה הנרעש, אשר לא תדע להבדיל ברב רגשותיה בין רעה שכבר עברה ובין רעה ההוה וקימת.

לפני שעות אחדות באה הרעה על יושבי המלון, אז היתה מנוחה שלמה בבית הרב, ועתה באה הרעה אל בית הרב ובמלון ששון ושמחה.

הרעות והצרות תסערנה כסופה וסער על פני התבל, פעם תפלנה על ראש האחד והמיטוהו ארצה ופעם – על ראש השני, וכן תעשינה את מעשיהן בלי כל סדר ומשטר, בלי תור וזמן, בלי קץ וגבול, בלי צדק ומשפט. גלגל הוא החוזר בעולם. פתאם תבאנה על האחד והשפילוהו והכניעוהו ועברו ונעלמו, ועד מהרה, טרם עוד יעלה בידי הנשפל והנכנע להתעודד ולהתרומם, והנה הן באו כשאה עוד פעם עליו, ולחצוהו, והשפילוהו, והורידוהו...

והנה נשמע בדלת בית הרב קול מתדפק. הזקנים רעדו.

– מי זה, בלילה? – שאלה רחל הנבהלה.

– אולי רופא הפאן! – קם הרב ממקומו.

– איך זה? האם קראת אותו, בנימין? – הביטה אליו רחל בשאלה ובתמהון.

– הוא הבטיח לבוא, אנכי לא קראתיו.

– לא אבין, אתה מכסה ממני, בנימין.
אך הרב לא ענה דבר וימהר לפתח הדלת.
– ומה שלום הילדה? – שאל הרופא בלחצו בידידות את יד הרב.
– חולה מאד, אבל, אדוני הרופא, אבקשך בשם האלהים, אל תדבר לעיני אשתי... מכל... אשר קרה לי ולבתי... שם... אנכי כסיתי ממנה הכל... היא בבינית מאין כמוה.
– הראה נא לי את החולה, דרך אגב... הנה לפניך בני דניאל, רבי. אתה ובתך מצאתם חן בעיניו מאד, עד כי בקשני ויעתר עלי לקחת אותו אתי, ולא יכלתי להשיב פניו ואקחהו אתי, – אמר דון פידרו, בהציגו לפני הרב את בנו אשר הביא אתו.
– בנך, אדוני הרופא, טוב ונחמד, תוכו כברו, ואנכי שמח מאד לראותו בצל קורת ביתי.
דניאל השתחוה בהדרת חן, וילך אחרי הזקנים אל חדר החולה.
– כן, כן... הניע הרופא בראשו במששו את ראש הילדה החולה ואת דופקה, הנה תוצאות... קרני השמש, היום היה חם מאד... והילדה עמדה זמן רב לנגד קרני השמש הלוהטות... אנכי עוד ראיתי זאת שם...
– זה ימים אחדים אשר היא מתאוננת כי ראשה יכאב לה, – אמרה רחל בעצב ותוגה.
– ולכן לא היה לכם לתתה ללכת בחם כזה.
רחל הביטה אל הזקן במבט תוכחה.
– אך אתם, אנשים טובים, אל תדאגו, – גחך דון פידרו, בהביטו בעין מלאה רחמים אל הזקן, – הקדחת הקטנה הזאת תעבר מהר, והילדה תהיה בריאה ושלמה מחר או מחרתים.
– והיא כל כך נרעשה, ומדברת בחם הקדחת.
– אין דבר, הנה תכף יעבר החם. דניאל, תן נא לי הנה את הרפואה, ואתם תעוררו אותה מעט מעט, ותנו לה כף אחת מהנוזל הזה, ואחרי כן תישן במנוחה.
ברגע ההוא הניעה החולה בידה ושפתותיה דובבו דבר

מה, ותגחך ותפקח את עיניה, ותתבונן מסביב במבט עכור, ואחרי כן הביטה ישר אל פני דניאל. וחזיונותיה, כנראה, לא עזבוה עוד ולא נתנו לה להבדיל בין דמיון ובין ממשות. והחולה הושיטה ידיה לפניה ותלחש:

– פאנה יקרה ונדיבה... וכל אותות פניה האדומים התעותו וישנו ויפיקו טוב ונֹעם: מה יפיפית, פאנה, ומה טובה את, מה אהבתיך! הניחוני!... הניחוני!... הילדה חפצה לקום ממטתה, אך רחל עצרתה ותחבקה בשתי ידיה, ותסתיר בגויתה את פני דניאל מעיניה.

– נלך מפה, – אמר דון פידרו להרב ויקחהו בידו, אותו ואת דניאל, – ולא נוסף להפריע את מנוחתה. בראשה החולה די דמיונות וחזיונות בלעדינו.

ויצאו שלשתם מחדר החולה אל החדר השני.

בבית הרב היו שלשה חדרים שפלים וקטנים ורהיטים פשוטים ודלים מאד. אך תחת זאת נראה בכל הבית סדר ומשטר מדיק, נקיון וטהר, עד כי נעלם העֹני השורר בבית מעין הרואה. איזו רוחה נפלאה הרגיש כל הבא אל הבית, והרוָחה הזאת, הנעימה לכל נפש, נתנה נעם וגם יפי והדר לרהיטים הפשוטים הלבנים, ולירִיעות הפשוטות אשר על החלונות, ולרצפה הנושנה, וגם לפרחים הדלים אשר צצו בסירים גדולים, וגם לאצטבאות המלאות ספרים לא היה המראה הרצין והמיוחד הרגיל.

גם לעֹשר וגם לעֹני מראות שונים. יש עשירות מְנֻולת ויש עניות נהדרה. ועניות בית הרב היתה לא רק נהדרה, כי אם גם מלאה חן והוד.

– אבי, – פנה דניאל אל אביו בשפת ספרדית, – הבט נא, מה מרוח ונעים פה! ולמה זה יגידו לנו כי בתי היהודים מלאים חלאה ורפש?

– רבי! – אמר הרופא בשבתו על ספסל ובהתבוננו מסביב, – אתה, כנראה, אינך עשיר?

– אנכי עשיר יותר מפאן סטיפאן פטוצקי בעצמו, אדוני הרופא.

– האמנם? – גחך הרופא, ודניאל התבונן בתמהון אל פני הרב.

– כן, אדוני הרופא, אנכי עשיר, כי אנכי שמח בחלקי.

– אתה פילוסוף?

– לא, ישמרני ה׳. אנכי אך יהודי מאמין.

– כן הוא, – אמר דון פידרו בפנותו אל בנו, – אמונה אמתית ופילוסופיה עמוקה ונכונה מוליכות אל דרך אחת. הראשונה – מקוה ומיחלת באמונה רבה לעתיד, והשניה – יודעת כי אין לה מה לקוות וליחל; כזו־כן זו משקיטות את נפש האדם ומרגיעות אותה...

דניאל הביט אל אביו בשאלה, הוא לא הבין היטב את דברי אביו, והרופא פנה אל הרב:

– להיות שמח בחלקו – זה אשר מאין כמהו, ולא רבים הם מבני תמותה אשר יוכלו להשיג את האשר הזה; אך אתה הלא הנך אבי משפחה ולה נחוץ גם עשר חמרי, ולמה זה לא חפצת לקבל מתנה מידי פאן פטוצקי? הוא, הנני מבטיחך, הטוב בין כל בני חברתו ורעיו הפאנים.

– כן... יתכן, אבל הוא... פאן.

– מה חפצת להגיד בזאת, רבי?

– לאחר לא הייתי אומר כזאת, אך לך, אדוני הרופא, אגלה את דעתי; אנכי ראיתיך היום הפעם הראשונה, אבל ידעתיך מכבר, אלפי פעמים ברכתי את שמך, שלא בפניך, על הטוב והחסד אשר תעשה לאחי בני עמי העניים, כן, מקום נרחב ונכבד מוכן לך שם... בגן עדן... בעולם ההוא שכלו טוב...

– נראה, נראה – צחק דון פידרו בהביטו בעצב אל הרב, – ולך הנני אומר חן חן על מחשבתך עלי לטובה ועל אמונתך בי, ואם כן באר נא את דעתך מפרש.

– אתה, אדוני הרופא, חפץ לדעת למה לא חפצתי להשתמש בשעת הכשר ולקבל מתנות מידי הפאן, אשר חפץ לפתח ידו הנדיבה לי ולנכבדתי?

– כן, אודה ולא אבוש, כי מאד חפצתי לדעת את הסבה.

– הנני והגדתי לך, – אמר הרב בהניעו בידו בהחלטה גמורה, ויקם ממקומו. פאן פטוצקי – עני, ולקבל מתנה מעני – אך חרפה ואשמה.

– מה זאת תדבר, רבי ? – התפלא הרופא ויקם גם הוא ממקומו, ודניאל הביט אל הרב בעיני פחד ובהלה, כאשר יביטו אל האיש אשר פתאם יצא מדעתו.

– כן, כן, פאן פטוצקי, וכל הפאנים הפולנים אשר אנכי יודעם – הנם כלם יחד עניים, מְסכנים, חלכאים. לא הם, לא אבותיהם, לא אבות אבותיהם, לא רכשו להם בעמלם ובעֲבודתם לא שקל זהב אחד, לא שֹעל אדמה אחד, גם לא אבן אחת בכל הבנינים והארמנות הרבים. כל הנחלות הגדולות והמרוחות הרבות, אלפי הכפרים והחַוות, כל האוצרות הרבים לא לַפאנים המה, כי אם לֶהמון, להמשלמים אשר רכשו את כל אלה בזעת אפם, בדמם ובחייהם. כל העשר הרב הזה אשר בידי הפאנים, גזלוהו וחמסוהו מהמשלמים. להפאנים בעצמם אין כל מאומה שלהם, גם כתנתם אשר על בשרם לא להם היא. ואיזו זכות יש לו, לפאן, לתת מתנות, בעת אשר להם לעצמם אין כל זכות להנות מהגזל והחמס, אשר גזלו וחמסו ולקחו מאחרים, לא במשפט ולא בצדק. נדבתם – תועבה, עשרם – נמאס, מתנתם – מביאה אך אסון ופגע. לא, אנכי גם אם אמות ברעב לא אקח מידי פַאן פרוסת לחם, נקל לי לשאת על שכמי מכת שוט הפאן, זאת הוא שלו, זאת לא גזל מאחר; ועתה אקוה הלא תבין לרעי, אדוני הטוב ?

נהדר היה אז מראה הרב. גויתו הכפופה כמו זקפה וגבהה, עיניו הבריקו, על פניו נראו אותות בוז וקלון, חָזהו התרומם לרגעים, ידו הימנית נטויה לפניו, כמו לו דחתה איזה חזיון נתעב מעל פניו.

– בדבריך, רב נכבד, יש הרבה אמת, – אמר הרופא וילחץ את יד הרב ברגש חם. – כן, רב נכבד, העבדות הולידה את השררות. אך בכל מקום אשר יש אנשים – יש לוחצים ונלחצים; בכל מקום יֵראה, למרות השתדלות האנושות, החק הטבעי, זכות התקיף. והחוק הטבעי הזה ישְנה, אך בעת אשר ישנו

כל סדרי העולם, ואתה, רבי, שוגה בהלך רוחך, אתה מתנפל על השררות יותר מדי.

יוכל היות, — הסכים הרב, — יוכל היות, יסלח נא לי ה' אם שגיתי במשפט, — הוסיף הרב וישב וישתדל להשקיט את סערת רוחו: יוכל היות כי אנכי מדבר רעה עליהם... מכעסי... מקצפי... אך מה לעשות, והאדם אך אדם הוא ולא אל. האוכל לשכח? האוכל לשכח? אויה! — הצטדק הרב בעצב ובדאגה בכסותו את עיניו בשתי ידיו.

— אנכי רואה, רבי, כי הפאנים הרבו להרע לך בימי חייך.

— להרע תאמר, אדוני הרופא; הפאנים מררו את חיי וישברום לרסיסים; הרסו את אשרי, החריבו את משפחתי, חשמידו את מחמדי נפשי, הפכו אותי, איש מלא חיים, חם ותקוות — לזקן חלש ורפה, לאיש נואש, למת מתהלך; את בריאות אשתי הרסו, את כחה החסירו ועיניה כמעט עורו מבכי; את נכדתי הקטנה היקרה לי עשו ליתומה מאביה ומאמה ביום אחד, ועתה אין לה בכל מלא רחב הארץ תומך ועוזר, זולתי אני ואשתי הזקנים והחלשים. הוי! לולא הילדה הזאת, המנחמת אותנו מעט מיגוננו, כי עתה כבר היינו גם אנו שם... לפני כסא שופט צדק. אך היא חיינו ונשמת אפנו, בה אנו חיים.

— סלח נא לי, רבי, — אמר הרופא בקול מתחנן ויבט אל הרב, — סלח נא לי, אנכי עוררתי בך שלא בכונה רגשי עצב וזכרונות מרים ורעים, נחדל מדבר על אדות זאת, התאמץ לשכח את העבר, למה תגרה פצע אשר כבר קרם קרום.

לא, לא! צעק הרב, — הפצע העמק הזה לא קרם ולא יקרם לעולם, כל ימי חיי, כל זמן שלא אישן המות; כל עוד לא יכסוני בעפר לא יעלה הפצע ארוכה.

— אתה, רבי, הנך שונה מיתר יהודי פולניה, אתה אינך דומה להם, אתה לא נולדת בפולניה, האף אין זאת?

— אתה איש נפלא, אדוני הרופא, גם אתה לא נולדת בפולניה. אנכי מרגיש כי לבי נמשך אליך, הבה אספר לך הכל,

הכל, אנכי חפץ להקל מעט מעל לבבי, התחפץ לשמע ?

– בכל חפץ לבי, אם אך הספור לא ירגיזך מאד. ואתה, אדוני הרב, מצאת, אנכי לא נולדתי בפולניה, אנכי ספרדי, ושמי ספרדיצי, מיגואל ספרדיצי.

– ואם כן, דון פידרו, אנחנו כמעט בני ארץ אחת.

– איך ? הגם אתה נולדת בספרד, רבי ?

– לא, אך אבותי היו מיוצאי ספרד. דורות רבים ישבו אבותי בקורדובה ויחיו שם בשלוה ובעשר ובאשר. קורדובה היתה לפנים מרכז נכבד מאד ליהודים, שם ישבו משפחות רבות ידועות, נכבדות, מיוחסות ומצינות בחכמתן ובהשכלתן. גם בין בני משפחתנו היו חכמים, פילוסופים, רופאים וסוחרים גדולים. וקהלת היהודים הקורדובית היתה מכבדה לא אך בעיני כל יהודי ספרד ופורטוגליה, כי אם גם בעיני נוצרי ספרד, ולא לחנם קראו יהודי ספרד בימים ההם את ארץ מושבם בשם ציון החדשה, גן עדן לישראל. באמת היתה ספרד עד קצה המאה הי"ד כמולדת חדשה ליהודים, הם לקחו חלק בכל עניני הארץ, רבים מהם היו שרים נכבדים בחצרות המלכים, רבים מהם הצטינו בחכמה ומדע, רבים מהם היו ראשי מניעי גלגלי המסחר והכספים באירופה ואזיה. היהודים ישבו בשלוה בספרד, בפורטוגליה ובארגוניה, עד אשר לכדו הכהנים הקתולים, ואחריהם הישועים את לבות כל יושבי הארץ ואת רוחם ואת נפשם. האנשים החשובים האלה החליטו להכנים את היהודים ואת הערבים לחיק הדת הקתולית על כרחם, והקתולים החדשים המכרחים, האנוסים האלה, אשר באו אל תחת כנפי הדת החדשה לא ברצון נפשם ולא בהכרה פנימית, לבשו על פניהם מסכה נוצרית להראותה לעיני אונסיהם ומכריחיהם, ויחכו לעת מצא ולשעת הכשר לשוב אל דת אבותיהם, אשר נולדו בה ואשר גדלו בה, ואשר לבם ונפשם עודם קשורים אליה בעבותים לא ינתקו. מעט מעט החלו הערבים והיהודים האנוסים לברח ממקומות מושבותיהם ולהתישב בקצות הארץ, ולהתחבר אל אחיהם בני אמונתם הראשונה, או שמרו בסתר אהלם את כל מצות דת אבותיהם. הדבר נגלה לכהנים הקתולים הקנאים

והחשוכים. ואת היהודים ואת הערבים הנוצרים החדשים החלו לקרא בשם מרנים (מקללים), ולמען הציל את נפשות המקללים האלה יסדו פרדיננד רפה־הלב ואיזבל הצבועה בשנת 1478 את דת האינקויזיציה...

– את כל זאת, רבי הנכבד, ידעתי מכבר, אנכי – ספרדי האוהב את מולדתו, ואדע את דברי ימיה ומגרעותיה וחסרונותיה, – אמר הרופא בעצב.

– ואנכי שכחתי כי עם ספרדי אנכי מדבר הפעם, – הצטדק הרב, ויוסף לדבר: לא אתאר את פעולת האינקויזיציה ומעשיה... כל זאת היה ענש אלהַ אשר ענשנו על חטאינו... בשנת 1492 גרשו מספרד בהשתדלות הכהנים הקתולים החשוכים שמנה מאות אלף נפש יהודים. תקופה נוראה היתה אז ליהודי ספרד. הגרוש הזה היה בעיני כל ישראל כחרבן חדש, כגלות שלישית: שוד, רצח, מות נורא ומשנה, יאוש, רעב, דבר, אש ומי תהומות שמו בהם שמות וימעיטו מספרם עד לעשירית, והנשארים בחיים נעו ונדו בארץ, וילכו רעבים וצמאים, ערומים ויחפים מגוי אל גוי וממלכה אל עם אחר כעניים מרודים ולא מצאו מנוחה.

– כן, כן, – נאנח הרופא ויתבונן אל בנו הנרעש מאד: כן, כן, ואחד המשוררים הביע במלים אחדות את מצב הנעים והנדים האלה:

מָתַי, הָהּ, גּוֹלֶה אֶל כָּל אַפְסֵי אָרֶץ,
תִּמְצָא מָנוֹחַ מִשֹּׁד וּמִפָּרֶץ?
גַּם יוֹנָה מָצְאָה קֵן, מָעוֹן כָּל גָּבֶר,
סֶלַע הַשָּׁפָן, וִיהוּדָה – רַק קָבֶר!!

– רק קבר... שנה הרב בלחש, ויוריד את ראשו על חזהו וידם.

– גם על בני משפחתנו הגדולה והכבירה, – הוסיף הרב לדבר אחרי נוחו רגע, – עברה הכוס אשר עברה על כל בני עמי... נמצאו בין בני משפחתנו... חלשים ורפי רוח...

אשר הקריבו את אלהיהם על מזבח טובם החמרי... לא לי לשפטם על מעשיהם... והם נשארו בספרד... אך רבם הלכו לנוע ולנוד בארץ, וילקוטם על שכמם, ומקלם בידם. אחדים הלכו מזרחה, ואחדים הלכו לבקש להם מקלט ומעון בצרפת, בגרמניה, באנגליה; אך גם שם לא מצאו מנוחה, וגורלם שם לא הוטב מגורלם בספרד בעת האחרונה, גם שם מצאתם יד שונאיהם החשוכים, הכהנים הקתולים הקנאים והאכזרים... את אחרית כל בני משפחתי בפרט אינני יודע, אך לי כמעט ברור כי מכלם לא נשאר אך זקני אשר נמלט לארץ צרפת עם שארית רכושו, אשר נשאר לו לפלטה מהעשר הרב אשר היה לו בספרד. אך גם שם לא ארכו ימי שבתו; רעה אחר רעה, צרה אחר צרה, הרג אחר הרג באו על היהודים גם שם, ועליהם היה לבקש להם מפלט ומנוס. אך אנה ינוסו? איפה ימצאו להם מקום „מנוח משוד ומפרץ", אם לא „בקבר"! אך בעת הרעה והצרה הזאת שלח ה' עזרתו לזקני, כי נתן חנו בעיני ציר פולניה היושב בצרפת, וירחם הציר עליו וישג בשבילו רשיון מיוחד לעבר לפולניה, ויתן לו אגרת מעבר, ומכתבים וצְוָתות א) לשרים פולנים אחדים. והודות לאגרת המעבר והמכתבים והצְוָתות, הצליח זקני להמָּלט, הוא ואשתו ובנו יחידו, הוא אבי, מהשוד והרצח אשר הוכנו שם ליהודים, ויבא לפולניה. וגם בארץ הזאת כבר עברה תקופת הזהב לבני ישראל, גם שם שלח ה' בבניו את המלאכים הרעים, את הישועים אשר חתרו בכל יכלתם מתחת לרגלי היהודים לבל יחזיקו מעמד, אך בכל זאת היה מצבם בפולניה יותר טוב מאשר בארצות אירופה המערבית. רע ומר היה לזקני, אשר זכר עוד את החיים החפשים בקורדובה, להסכין להחיים הנכנעים והשפלים אשר חיו אחיו בני עמו בפולניה; כבד היה לו להכנע תחת החקים המעיקים והמשפילים את כבוד היהודי עד לארץ; לחרפה היה בעיניו הבגד, אשר המציאו הכהנים הרשעים, וילבישום את

א) צותה — מכתב מגיד תהלה ומבקש לקרב את מוסרו.

היהודים לבזותם; נבזים ושפלים היו בעיניו מנהגי האפרתים והאצילים, אשר התנהגו עם היהודים הנעלבים על כל צעד וצעד, אך מה יכול לעשות? מעט מעט הסכין על כרחו לחיי היהודי הפולני, על כרחו נכנע תחת העול למען הצל את חייו, ויחי גם זקני כאשר חיו כל היהודים הפולנים; אך לא יכול לשכח אף רגע את גדלו וגאותו, – היתרים אולי באמת, – אשר הצטינו בהם כל מגרשי ספרד ואשר עוררו שנאה וקנאה בלבות יהודי יתר הארצות.

– גֹדל וגאוה במדה, בעת ובמקום הצרך אינם יתרים, – אמר דון פידרו אשר השתמש בכל מקרה ללמד את בנו ולהורותו, – גאוה כזאת היא תוצאת ותולדת הכרת כבוד עצמו, גאוה כזאת נאוה לאנשים ישרים וטובים כשירה לזמיר, כחם ואור לשמש. ואך עבדים, אך אנשים שפלים ונשחתים לא ידעו גאוה והכרת עצמם.

איך שהוא, – הוסיף הרב, – יהודי פולניה, אשר הסכינו כבר לשפלותם ומצבם הנכנע והמשעבד, לא אהבו את זקני הגר הספרדי, ובפרט לא אהבוהו על אשר לא סר למשמעת הרבנים השונים בפולניה, לא הלך אחריהם כעור באפלה, ולא נכנע אל פקודותיהם...

– ואתה, רבי, מצדיק את זקנך בדעתו זאת?

– בדברים רבים אנכי מצדיק אותו, ויש דברים – שלדעתי, לא צדק.

– ואיך זה היית אתה לרב?

– ההכרח אלצני, ההכרח, אדוני הרופא, מקרקר קִיר, אין דבר העומד בפניו, הוא ידחה את האדם בדרך שלא יחפץ כלל ללכת בה.

– ומזמן רב הנך רב?

– למן העת אשר גלי צרות עברו על ראשי האמלל, למן העת אשר... אך אספר כסדר; הלא תסלח לי, אם לא עניתיך עתה על שאלתך? עוד מעט ומצאת תשובה גם לשאלתך.

– אין דבר, רבי, ספר הכל, ספר.

– זקני גר בתחלה בורשה, – הוסיף הרב לספר, – אחיו בני

אמונתו החלו לרדפו, וכבאנו להלחם עמהם עזב את העיר ההיא וילך לעיר אחרת ויחלף את מקום מושבו פעמים אחדות. הוא היה סוחר ויסחר בארץ וגם מחוץ לארץ. אחרי מותו ירש אבי את רכושו ויוסף לסחר ויתישב בבירת פולניה בימים ההם – בקרקו העיר. שם נולדתי, שם גדלתי ושם חנכתי... לא להיות רב בעיר קטנה ועניה כזאת... שם לקחתי לי לאשה את רחל המסכנה. אנכי סחרתי יחד עם אבי, ואחרי מותו עסקנו במסחרנו אני ובני יחידי, הגזע האחרון, כאשר אחשב אני, במשפחתנו הכבירה לפנים. לא נאוה לאב להלל את בנו, אך בדבר בני, כמדמה לי, לא עִורה אהבת אב את עיני; יכלתי באמת להתגאות בבני זה, יכלתי להתגאות בו לא אך כאב בבנו כי אם כאיש, כיהודי המתגאה ביהודי אחיו הנעלה. הבן הזה היה חכם, ישר, משכיל, איש מעשה, טוב לב וחסיד... בכל רחב מובן המלה הזאת... בננו זה היה גַאותנו, תקותנו, נחמתנו, כמו עתה – אויה, הילדה הקטנה האמללה הזאת, הנמלטה בארח פלא מידי מרצחים... אויה, אוי ואבוי!

והרב כסה את עיניו בשתי ידיו ויחרש, חזהו התרומם לרגעים, ומבין אצבעותיו ירדו דמעות ותפלנה על שרול בגדו. דון פידרו נבוך, ודניאל מחה דמעות מעיניו אשר הִפנה אל הדלת הקטנה המפרידה בינו ובין הנערה אשר עליה ידֻבר עתה.

– אנכי לקחתי לבני אשה בהיותו עוד צעיר, – החל הרב לספר בקול משבר לב, – והאלהים יעד לו לרעיה נערה נפלאה ומצֻינה, היא היתה יתומה עניה, עניה מאד, אך אנחנו לא בקשנו כסף, כי לא היינו עניים, והיא היתה חכמה, טובה ויפה עד להפליא... נכדתי... לא תדמה ביפיה אל אמה. ויפי כלתי, מתנת אלהים זאת, הביא את כל הרעה עליה ועל כל ביתי. הוא, היֹפי הנפלא הזה, המית אותה, את בני, ואת שלשת ילדיה...

והרב נאנח ויפסיק מעט, אחרי כן החל לספר הלאה:

– המקרה הרע קרה לִפני עשר שנים, נכדתי עתה בת אחת עשרה שנה... הקיץ היה חם מאד... ובני עם משפחתי הלך לשבת בחוָה אחת, אשר לאחד האפרתים מכֻּרנו ושמו

אורדזינסקי, והחוה הזאת היתה קרובה לנחלת רדזיביל על שפת הנהר ויכסול. אורדזינסקי היה אסיר תודה לי ולבני, פעמים רבות הושטנו לו יד עזרה ברגעי צרה, אשר באו עליו על ידי אֹרַח חייו הריקים. לא אני ולא בני לא עסקנו ברבית, ואנחנו עזרנו לו בכסף, אך מפני אשר הצליח לרמות אותנו ולהתראות כאיש טוב לב וישר. רחל לא האמינה בו, ופעמים רבות הזהירתנו ממנו. ובעת אשר החל הרוצח והנבל הזה לפתות, בידידות ובהכרת טובה מזיפת, את בני לבלות את הקיץ בחותו, אשר הוא נותן לו לשבת לכל ימי הקיץ, התנגדה רחל בכל לבה לזאת, גם אנכי התנגדתי בתחלה מעט, כי לא חפצתי להפרד מבני, אך בני הקשה הפעם את ערפו, ויעמד על דעתו, באמרו כי אויר הכפר נחוץ לילדיו, וילך הוא וביתו אל... השאול והאבדון הזה, אל מערת הפריצים, ואני ורחל נשארנו בעיר. ומעת אשר גדל בני, מסרתי לידו את כל עניני מסחרנו ואת כל רכושנו, ואנכי נתתי את לבי ואת זמני לצרכי הקהל והכנסת. ובני לקח אתו אל החוה את כל רכושנו, ואת כל מסחרנו העביר שמה לימי הקיץ, ואתו הלכו שמה שלשה יהודים אשר שרתו במסחרנו. כשני חדשים ישבו שם בני משפחת בני. אנחנו באנו שמה לעתים רחוקות, ישבנו בביתו יום או יומים ושבנו אל ביתנו. ורחל, בראותה את פני הילדים המלאים והאדומים והבריאים, שמחה מאד כי לא שמעו בקולה וילכו אל החוה, ואך אחת לא יכלה לשאת ולסבל. פאן אורדזינסקי, אשר ישב בעת ההיא בנחלת מיטיבו – כן כנהו הוא תמיד – הפאן הגדול רדזיביל, התמיד לבוא אל בית בני, כמעט יום יום, ויבא אתו מתנות לילדים, ויהי כבן בית, כידיד המשפחה, ובכל מקרה הרבה להחניף בחניפות פולניות לבני ובפרט לכלתי. בני היה עונה לו בהתול ובצחוק, ולא שם לבו אל המחמאות הרבות והחניפות הגסות האלה, הרגילות בין הפולנים בכלל ובין האפרתים בפרט. ופאן אורדזינסקי הצליח לקחת את ... בני כי יאמין בו, ובפרט אחרי אשר הצליח בני, בעזרת אורדזינסקי, להתיצב לפני רדזיביל ולבוא אתו בברית מסחר. אורדזינסקי ספר לבני, כי

דרזיביל הנאור והכל יכול מהלל מאד מאד את סוחרו החדש, את בני, וכאות לזאת בא פעם אחת אל החוה פאן רדזיביל בעצמו ואתו היה גם אורדזינסקי, אשר שרת לפניו כעבד לפני אדוניו. בני שמח מאד מאד לסיור הזה ויחשבהו לו לכבוד גדול, ורדזיביל הזועף כל הימים היה שמח ורך, נוח עם בני, ונעים ומקשיב לכלתי. הוי, נעימת הפאן! הוי, חסד הפאן! ארורים יהיו! כן ילקק גם החי הטורף את טרפו טרם יתקע בו את שניו החדות.

והרב הפסיק מעט בדברו, וירם מעט את עיניו ויבט אל פני דון פידרו ויוסף לספר:

– אחרי הסיור הזה החל אורדזינסקי להתנהג באפן זר מאד. הוא בקש לו אמצעים להשאר לבדו עם כלתי; וברגעים המעטים, אשר הצליח להיות אתה ביחידות, הרבה להללה ולספר לה כי פאן רדזיביל משתומם מאד ליפיה, ויומם ולילה הוא חולם אך עליה, ולא ענתה לו דבר. אורדזינסקי חשב כי שתיקה בהודאה, ויאמר כי סבלנותה היא סמן טוב למחשבתו, ויעז פנים פעם אחת לדבר באזני כלתי סרה בבני, הוא אישה, וללעג לו ולהציע לה לעזב את אישה היהודי... ולבוא אל פאן רדזיביל, אשר יעשרנה עשר רב ועד חצי המלכות יתן לה. כלתי לא יכלה עוד להתאפק, ודמעות פרצו מעיניה ותבך. ותספר לאישה את כל דברי הנבל אורדזינסקי, ובני, כמובן, לא היטיב עוד פנים לאורדזינסקי, עד כי חדל הנבל לבוא אל בית בני, ותכף אחרי זאת החליט בני לעזב את החוה בעצם ימי הקיץ החם ולבוא העירה. ובאחד הבקרים קבלנו מכתב מבני כי בערב בוא יבוא עם בני ביתו אלינו; אנחנו נבהלנו מאד משמחה ופחד יחד, אנחנו הכינונו את הבית, ונחכה לאורחינו היקרים בקצר רוח. והנה ערב חם ומחניק בא. עננים כבדים כסו את כל פני השמים, וחשך עלטה כסה את כל הארץ, ואך בקצה השמים הבריק ברק וכנחש עקלתון עבר על פני חוג השמים. ואחרי הברק נשמעו רעמים, ואחרי הרעם דממה, דממה נוראה המבשרת סופה וסערה... בן, הדממה בשרה סופה וסערה לכל יושבי העיר הגדולה,

אך... עלינו באה הסערה ובכחה כי עז סערה אותנו... אנחנו, אני ואשתי, ישבנו על יד החלון, ונדאג מאד פן תשיג הסופה את בנינו בדרך, והדרך היתה קצרה, אך מהלך שעה אחת מן החוה אל העיר. עברה שעה, עברה השניה, אנחנו חשבנו כי מיראתם את הסופה דחו בנינו את בואם ליום המחרת, ונחפץ לשכב לישן, והנה קול מתדפק בחזקה על הדלת. פתחתי – והנה אחד ממשרתי בית מסחרנו נפל הביתה כל עוד נפשו בו, ופניו חורים כפני מת, ויקרא: רוצו... מהרו... רוצחים... התנפלו עלינו... ויפל לארץ באין אונים. ונמהר אני ורחל אל שכנינו היהודים ויתאספו המון רב, ונרץ... אינני זוכר עוד את פרטי הדרך... אל בנינו. לא עברנו חצי הדרך, ונפגש במבשר שני. „אויה, – צועק המבשר השני אשר גם הוא שרת בבית מסחרנו, – אויה, מהרו, הצילו, שודדים התנפלו עלינו, חפצים לקחת בשבי את כלתך"... ברגע הזה קמה סופה נוראה, אשר לא ראיתי כמה בכל ימי חיי, השמים כֻּסו באור הברקים, רעמים רעמו וגשם שטף בקול המולה ורעש, והרוח המנשב מכל רוחות השמים שרק ויהם כשריקת להקת חיתו טרף והמיתם... ואנכי כמו בחלום חזיון לילה זוכר פרטים חשוכים אחדים מהלילה הנורא הזה... גם בלבבי סָערה סְערה כסערה אשר על פני הארץ, הסערה כמו חדרה אל קרבי, ותהפך את נפשי, ותשרש את מוחי, ותפוצץ את לבבי... אינני זוכר מה דברה ומה עשתה רחל, אינני זוכר מה עשו היהודים אשר הלכו אתנו, אינני זוכר איך באנו עד... והנה פתאם התעוררתי... הוי, מה נורא, מה איום הרגע ההוא... שערותי תַסמרנה עתה בזכרי... והיום... בעת אשר שם... בחצר הפאן... נשמע פתאם... קול צעקת נַכדתי... זכרתי את אמה האמללה... כן צעקה גם היא אז... בהֵאבקה עם רוצחיה ושודדיה... הדרך על יד חות אורדזינסקי עברה על פני חוף ויכסול ההלול...

והרב רעד כלו, ויכס את עיניו בכפות ידיו וידֹם.

– השקט, ידידי, – אמר דון פידרו בקול חנינה, ויקח את ידי הרב בידיו, – צר לי מאד כי עוררתי בך זכרונות מרים

ורעים כאלה. דניאל, מלא כוס מים... תן הנה.
הרב שתה את המים מן הכוס בפעם אחת.
– אין דבר, הוטב לי עתה... בדרך, על החוף, במקום היותר תלול, נאבקה האשה והמלט מידי שודדים אחרים, אשר חפצו לקחתה בידיהם ולהושיבה בעגלה המכסה אשר עמדה שם מקרוב. היא צעקה בקול פרא, ותקרא לעזרה... אך את קול צעקותיה החרישו המית הרוח הסוער ושאון גלי הנהר, אשר התפוצצו אל סלעי החוף, והמקום הריק והשמם תמיד היה בלילה הנורא הזה כמדבר שממה מבלי איש עובר מסביב. מי יכול לבוא לעזרת האמללה? מי יכול לקרב להלחם עם הרוצחים האלה, המזוינים מכף רגלם ועד קדקדם?... רעמים רעמו וברקים האירו באורם האדמדם את הרוצחים הטורפים ואת הטרף... בין הראשונים הכרתי לאור הברק את אורדזינסקי, והטרף – כלתי... היאוש הנורא השחית וישנה את פניה היפים, המפיקים תמיד אך טוב ונעם. פיה כֻסה בקצף, עיניה נפקחו וכמעט יצאו מחוריהן, והיא נאבקת בכל כחה... אנכי נדהמתי רגע למראה הנורא והמבהיל הזה, אך עד מהרה התנפלתי אל הרוצחים, אולם היהודים אשר הלכו אתנו עצרוני בשתי ידי ולא נתנוני לצעד אף צעד אחד. „הצילו, הצילו!“ קראה כלתי בפעם האחרונה, ותתחזק ותמלט מידי רודפיה ותרץ... והרוצחים אחריה... אך אחרו את המועד... היא קרבה אל שפת החוף התלול... צְעָקה אחת, קְפִיצה אחת – וגלי הנהר הצילו את האמללה מקלון וחטא... נפשי יצאה ברגע ההוא ואתעלף... או אולי זכרוני מתעני... אינני זוכר עוד דבר... עיני נפקחו אחרי כן בביתנו... אך מה טוב היה לי, לולא נפקחו עוד עיני לראות את אשר ראיתי... אנשים אוחזים אותי מתחת לזרעותי... ופתילת נר כהה האירה את... גוית בני יחידי המת המשלכת על הארץ. והגויה מלאה פצעים רבים. מראשו, מפניו, מפיו, מחזהו ומבטנו זרמו זרמי דם קרוש... עיניו פקוחות, והעינים נוראות... רחל האמללה שוכבת על בנה וחפצה לעצר בידיה את שטף הדם, אך בשתי ידיה לא יכלה לסתם את עשרות הפצעים אשר פצעוהו הרוצחים...

ואנכי הבטתי אל כל זאת כנדהם, כמעט בקר רוח, כמו לו לא נגע הדבר לי... אנכי חפצתי גם לקרא אל האם המסכנה: „חדלי, אל תטנפי את ידיך. בנך אבד! האם לא תראי?"... לא אוכל עוד להבין עד היום הזה את מצב רוחי אז... אנכי הסיבותי את ראשי הצדה בקרירות רוח... ואולי גם בתירנות... והנה... בפנת החדר החשוך... בין שני ארגזים שבורים... נראה צרור דברים לבנים, המוארים מעט באור הנר הכהה... אנכי נקרבתי שמה... ונאנחתי... שם שכבו שלש גויות ילדי בני האחת על השניה... והם שחו בדמם... ולא רק אנכי נאנחתי... כל הנאספים נאנחו ויבכו בקול גדול למראה הילדים... והקול הרעיש אותי ויהלמני... ענן כסה את עיני... ולא ראיתי עוד דבר... גם לא שמעתי ולא הרגשתי כל דבר... ורוחי שב אלי אך בחושי על ידי גוית ילד חמה, ובבוא לאזני קול ילד קטן. זרם חיים וכח בא ברגע ההוא אל קרבי... הילד הזה היה נכדתי הקטנה, אשר היתה אז כבת שנה אחת, היא אסתר הקטנה, אשר הרוצחים שכחוה ולא שמו לה לבם. בראותי את הילדה הזאת... עבר הענן אשר כסה את כל חושי בקרבי... אז בכיתי... ומה אוסיף לספר לך עוד, אדוני הרופא? ואתה הלא תבין כבר הכל בעצמך.

- נורא, נורא מאד! – קרא דניאל אשר כבר קם ממקומו ויקשיב בכל לבו לדברי הזקן. הצעיר הרגיש את כל המקרה בלבבו וכמו חי עמד לנגד עיני רוחו, עצמותיו רעדו, פניו חורו, וכלו נרעש ונפעם.

– והרוצחים לא באו על שכרם? – שאל דון פידרו.

– מי זה יענש את הפאן? – הלא הוא הכל, הוא המלך, הוא השופט, הוא הרוצח, גם אורדזינסקי החוסה בצל רדזיביל אשר בשבילו חפץ לשלל את האשה, אם לארבעת ילדים, גם אורדזינסקי אשר הרג משפחה שלמה, גם הרוצח הזה לא בא על שכרו. תנוח קללת אלהים על הרוצח, על מגינו ועל כל עוזריו לעולמי עד.

– ואתה לא פנית אל המלך לדרש את הדם השפוך, רבי?

– הוי, אדוני הרופא, כשנה שלמה רצתי מפתח השר האחד אל פתח השר השני, פעמַים נפלתי לרגלי המלך בעצמו. הרצח הזה עורר גם את לבות שונאי היהודים בקראַקו, גם קהלת היהודים שם לא חסה על כסף ועמל, ויעזרו לי להשתדל לענש את הרוצחים. גם אנכי הוצאתי חצי רכושי אשר נשאר בידי אחרי השוד והשלל אשר שללו אורדזינסקי וסיעתו, אנכי לא חסתי על כל ואשתדל לקנות משפט צדק, אך ללא עזר וללא הועיל; גם כחי, גם עמלי, גם כספי אבדו לריק. אנכי האשמתי את אורדזינסקי, אשר יהודים אחדים ראוהו בעיניהם, בהֵאָבקו עם כלתי על שפת הנהר, אך השופטים דרשו ממני הוכחות נאמנות, עדים נוצרים קתולים, ואיפה אקחם? רדיפותי אשר רדפתי בתמידות ובאמץ לב את אורדזינסקי, מלים אחדות אשר יצאו מפי נגד רדזיביל, אשר היה בעצה אחת עם אורדזינסקי הרוצח, עוררו עלי את חמת הפאנים בקראקו, עד כי הכרחתי לברח את העיר ולהציל את חיי הנצרכים מאד מאד לנכדתי הקטנה, השארית היחידה אשר נשארה לנו ממשפחתנו. ולכן חדלתי מבקש משפט צדק משופטי פולניה, ואמסר את המשפט לאלהי המשפט, ואעזב את מקום מושבי. לעסק במסחר לא יכלתי עוד כי רכושי היה קטן מאד, ומה אעשה אם גם הוא יאבד בענין רע, גם כח לא היה עוד בו. וגם לא חפצתי עוד לעסק במשא ומתן – אנכי הייתי כבר איש נשבר. אבל לחיות צריך, ואחליט בנפשי להשתמש בידיעותי הרבות בלמודי התלמיד, וכן הייתי לרב בישראל. ועלי להודות לפניך, אדוני הרופא, כי אנכי מוצא בעבודתי זאת מנוחה, מנוחת הנפש וגם מנוחת הגוף, והנני מביא בה גם תועלת לצאן מרעיתי, ומכלכל גם את משפחתי הקטנה, וצרכינו לא רבים. לכל הפחות, נשמר עתה הרכוש המעט, אשר נשאר בידינו, לנכדתנו, יאריך ה' ימיה! והרכוש גם גדל מעט. יתן אך ה' כי נזכה, אני ורעיתי, לראות בעינינו בהנשא הילדה הנחמדה הזאת לאיש ישר וטוב אשר יעד לה ה'. אז נמות בלי כל דאגה. הנפש חפצה כבר לנוח מנוחת עולמים... היא עיפה מאד מאד.

– אחרי שמעי את ספורך הנורא והאיום, אנכי מכבדך,

אדוני הרם, ומוקירך הרבה יותר, אמר דון פידרו: נכדתך... אנכי מרגיש בקרבי רגש אליה כמו ארגיש... אליו, אל בני יחידי... גם דברי ימי חיי אינם משמחים. תן נא לי, רבי, את ידך, נלך להתבונן אל החולה, כבר אחרנו, ועליך לנוח אחרי יום רע וקשה כזה, אמר הרופא, ויקם ממקומו וילך אל חדר החולה.

רחל הביעה תודות רבות לרופא. הילדה ישנה במנוחה אחרי קחתה כף אחת מהנוזל אשר נתן לה הרופא. והזקנה לא הסירה את מבט עיניה מפני הילדה ותשמח מאד.

– השקטי אשה טובה, – אמר הרופא, – מחר תהי נכדתך בריאה, ועליך לשמחה, תשכח את היום ה... החם הזה. והרופא יצא מהחדר.

– אבל, רבי, – אמר הרופא אל הרב בחדר השני, – עליך לבדות איזו ספור, ולגלות לזקנה מחר כי יש לילדה... רצועת פצע על גבה. ספר לה כי היה איזה מקרה, אי אפשר לעזב את הדבר כן. מחר יביא בני נוזל אחד לתחבשת לה, והוא בודאי ישמח להביא את הרפואה הנה, האף אין זאת דניאל?

– חן חן, אבי! – אמר הנער בשמחה.

– במה אוכל להודות לך, אדוני הרופא? – לקח הרב את ידי דון פידרו בידיו, ויורד את עיניו למטה.

– כן, רבי, אנכי דורש ממך תודה ושכר, – אנכי, רב נכבד, אינני עמל חנם לטובת אחרים, – צחק הרופא ויתבונן מן הצד אל בנו.

– הוי, אדוני הרופא, – לו הייתי די עשיר...

– אין לי צרך בעשרך ידידי, – אמר הרופא, – תן נא לי את ידידותך, אך את זאת אדרש ואבקש ממך, רבי הטוב.

– למה לרופא ידוע ומלמד ידידות איש קטן ושפל כמני? – הרב הרים את עיניו אל דון פידרו, ועיניו הבריקו בשמחה ובתמהון יחד.

– אנכי כבר אמרתי לך בארמון הפאן, והנני שונה עתה את דברי בביתך הקטן, כי איש טוב אתה.

– אני – יהודי!

– אתה – יהודי, כן, ירבו כמוך ביניהם, בעיני אָני אין יהודים, אני יודע – אנשים.

– לוּ היו כל האנשים כמוך, אדוני הרופא הנכבד, כי אז לא היו לא פאנים, לא כהנים ישועים, לא אינקויזיציה, לא אורדזינסקי, לא ויצקובסקי ולא...

– אבל אז לא היו גם יהודים מאמינים, – צחק הרופא בעברוֹ את מפתן בית הרב.

– רבי, – פנה הרופא אל הרב מעבר לפתח, – אתה אדוני עוד לא הגדת לי את שמך כי ארע.

– שמי – בנימין הספרדי.

דון פידרו רעד כלו, בשמעו את השם הזה, ויתפש את בנו בידו. והרב לא ראה זאת בחשכת הלילה.

– מה לך, אבי? – התפלא העלם.

– יבא יום וידעת הכל, דניאל בני, בעתו אגלה לך.

פרק שביעי.

מלחמת העכבישים.

בתוך הגן הגדול, אשר בחצר פאן סטיפאן פטוצקי, נחבא מתחת לתרזות הרעננות והעתיקות לימים פַּפיליון בודד אחד. מראה הבנין העתיק הזה, תבניתו המוזרה, קירותיו השחורות והנעזבות וחלונותיו המארכים העידו בו כי הוא נבנה בידי אבות פטוצקי בימים הראשונים ההם, בעת אשר הארמון הנהדר הזה היה עוד מבצר, ומקום הגן הנרחב היה מקום מֵרוֹן לצבא החצר. למה נבנה אז הבנין הזה עם קירותיו העבים ועם משקעותיו העמוקים בקירות? למה נועד הבנין המשֻׁנה הזה – אי אפשר להגיד בברור, אך זאת יכולים להגיד ברוּר, כי הבנין הזה לא נבנה לפאר בו את הגן הגדול. וּשָׂם פפיליון נִתן לו אך בזמן האחרון, בעת אשר צמחי הגן סבוהו בצלם העב מסביב ויכסוהו בעליהם הרעננים. הפפיליון הזה

דמה ללץ אחד נָכה ומשחת המראה מעטר בזרי עלי גפנים רעננים.

בפפיליון הזה גר הרופא דון פידרו ספרדיצי עם בנו דניאל ועם עבדו יַקוּבִּי. את המעון המבודד הזה בחר לו דון פידרו בעצמו בבואו לשבת בחצר פאן פּטוצקי, ואחרי כן שמח מאד לבחירה הזאת. במעון הזה מצא לו מנוחה שלמה, אחרי עמלו ואחרי עבודתו, אשר עמל ועבד לרפא חולים רבים אשר שלמו לו על עמלו בתודות פיהם. שם ישב לילות שלמים במנוחה, מבלי אשר הפריעוהו, בחדר עבודתו המלא מגלות וספרים עתיקים או בחדר הלבורטוריה המלא כּוּרים ובקבוקים רבים שונים. שם שכח את כל הרעות והצרות, העוברות על פני התבל והקורעות את לבו למראיהן; שם שכח את השקר והתרמית העול והרצח, השוררים בין יושבי התבל והמעוררים בקרבו רגשי געל נפש; שם חי את חייו המיוחדים, המשכלים והמלאים נסיונות; בחיים האלה ובבנו יחידו אהוב נפשו מצא לו תנחומים ושמחה, אשר וענג.

דון פידרו היה אחד האנשים בעלי הכשרונות הנפלאים, המוליכים תועה ומבלבלים את מוח חכמי תורת הנפש, אשר קמו בכל העתות והזמנים, והמהרסים בהויתם בעולם המעשה את כל חקי התורה ההיא.

דון פידרו החוקר, המבקר, הפילוסוף היה גם בעל חזיונות, רועה רוח ומאמין בהזיות וסודות. ובהכחישו בדעת עמוקה את כל המתנגד אל נסיוני תורת החכמות והמדעים החיוביים, בצחקו על כל היוצא מחוץ לגבולות חקי הטבע, יכל באותה שעה לתת לחקים האלה ולצרופיהם הרבים מושגים ומובנים וכחות נסתרים, עד כי פעמים רבות נשאהו הלך רוחו להאמין גם בהוית הבלים ודעות רוח.

— הטבע בעצמה כל כך לא־טבעית היא, עד כי כל נפלא ולא־טבעי — אפשרי וטבעי, היה אומר דון פידרו.

דון פידרו המלֻמד היה בן דורו במלא מובן המלה ביחס אל ההכמה והלמודים; שכלו הנאור והמנֻסה התעמק כל כך בחשבת השערות מדֻמות, עד כי החל להאמין בסם החיים ובאבן

החכמים, ולכן אסף לו ספרים רבים מחכמי האלכימים, וכתבי יד החכמים שקדמוהו, מאבי האלכימים הירמיס טריסמיגיסטוס ועד תלמידיו בזמן האחרון, ולכן בלה לילותיו על כתבי היד ועל הכורים הנפלאים ועל הבקבוקים והצלחיות המשֻׁנים.

את סם החיים ואת אבן החכמים, כמובן, לא מצא, אך תחת זאת גלה חזיונות והִגליות רבים בחכמת הכימיה, שלא היתה עוד בימים ההם ידועה בעולם, והחזיונות והתגליות האלה הביאו טובה רבה מאד לחוליו.

דון פידרו שנא חברת אנשים. הוא שנא את האנשים על שפלות רוחם ועל רשעותם; הוא שנא כמעט גם את האנשים בכלל ובכל זאת נכנע לפני האנושות, ובשם האנושות הזאת עבד חנם לטובת האנשים בכל כחו וחם רוחו ובמסירת נפשו; גם את הרעות אשר עשו לו האנשים שכח עד מהרה, לא נקם ולא נטר, לא שמח לאיד אויביו; הוא חשב גם את רשעות האנשים ומעלליהם לדבר טבעי והכרחי וממילא גם לצדק.

– האם אשם הוא הנמר הטורף את הכבשה? הלא זה טבעו, מקור חייו; האם אשם הוא הזאב בטרפו ברעבו את אחיו הזאב? בטבעו הוא טורף – ולכן יצדק.

גם לתורת דון פידרו ודעתו על האנושות, אשר עוררו את מעשיו ונהגו את כל מפעליו, גם לאכזריותו הרחמניה היו גבולות, ואותם לא עבר לעולם. דון פידרו שנא תכלית שנאה את כל הנשים, בלי יוצאות מן הכלל; גם לו קרה מקרה החיים הישן־נושן והחדש־מחֻדש אשר הכניע, מכניע ויכניע לבות גברים רבים.

בימי ילדותו, בגמרו את חק למודיו בבית ספר לרפואות, בטרם אשר מצא לו הרופא החדש מלאכה, ובטרם עוד יצא שמו, הכיר עלמה אחת נחמדה אך עניה, ויאהב את הנערה בכל לבו, כאשר יוכל לאהב איש ישר בעל נפש נקיה. אבי הצעיר וכל משפחתו התנגדו לו ולא חפצו בכל אפן כי ישא לו לאשה את העלמה העניה ההיא, אך דון פידרו לא

שכ״ע להם, ולמרות רצונם לקח לו לאשה את העלמה העניה בת בלי שם, ויפרד מאביו ומכל בני משפחתו. בכל כחות נפשו עמל הרופא הצעיר למצא את צרכי ביתו לבל תדע אשתו האהובה מחסור, ומעט מעט עשה לו שם וימצא לו פרנסה רבה, ויחיו ברְוָחה ובאֹשר. כל לבו ונפשו, רוחו ונשמתו היו נתונים אך לאשתו. ובהולד לו בנו, דניאל, לא היה קץ וגבול לשמחתו ולאשרו. אך האשר הזה הִתְקַיֵּם כאשר יתקים אשר כל האנשים בכלל. לא עברו שלש שנים ואשתו קלת הדעת והריקה בגדה באוהבה, ותעזב את אישה ואת בנה ותברח עם עשיר אחד מחורי ספרד, איש בער וריק, בֵּבָּה א) בלא לב ונפש. יאוש נורא אחז את החכם הפילוסוף, מבטו הנאור והישר תעה בישימון מצב רוחו, ויאושו גדל כל כך, עד כי לו לא היה על ידיו בנו היונק, כי עתה שם קץ לחייו בלי חשוב הרבה. הצרה היתה גדולה ועמוקה מאד מאד, אך למען בנו זה נשא את צרותיו במנוחה ויגבר על רוחו. ויחליט בנפשו לחיות למען בנו, החכמה והאנושות, ויחל לחיות חיים בודדים נעצבים, חיי ספרדי מת, כאשר קראוהו הפאנות בחצר פטוצקי. בתחלה לא יכול להביט אל הנשים ויברח מהן כאשר יברח איש מפני מלך בלהות, אך העת גברה עליו ומעט מעט למד להסתיר את שנאתו אליהן בקרבו, אך את קרירותו לנשים לא השתדל גם להסתיר מעין רואה.

פעם אחת ישב דון פידרו בחדר עבודתו נעצב, והנה משרתו יקובי בא ויאמר לו:

– סינור! סינורה אחת חפצה לראותך.

– אשה? – קפץ דון פידרו ממקומו, – אשה? גרש, גרש את הנחשים האלה... גם אם תבוא אמי, אל תתנן לבוא הביתה אלי, אל תתנן לעבר את מפתן ביתי, ולא – אפרד מאתך לעולם.

והמשרת אשר אהב מאד את אדוניו ויכבדהו מאד, בלמדו לדעתו ולהכירו היטב, הניע בראשו, ויצא החוצה, ואחרי רגע שב החדרה אל אדונו.

א) איש תהפכות, נוכל.

– אדוני, חולה אמללה מבקשת עזרה מדון פידרו הרופא.
– חולה אתה אומר, יקובי? אמללה! הביאה הנה, לחולים ולילדים אין מינים, חן חן לך יקובי הטוב.

בין כל תכונות נפש דון פידרו השונות והמתנגדות היו אחדות אשר בלטו ביותר לעין כל. הוא היה אפיקורוס בדעותיו, ובכל זאת חי חיי נזיר, וימאס כל תענוגי החיים ויחשבם לחטאים ועונות.

– אמנם – היה אומר דון פידרו – החיים נתונים לכל חי למען התענג, בחיים עצמם יש גם התכלית, אך התענוגים החמרים הם כל כך גסים וקטנים, עד כי אין בהם די כח להמציא תענוג לגוף משכלל ומפתח כגוף האדם. בבטן מלאה ובראש עוטה ערפל שכרות לא יוכל האדם להתרומם על כנפי שכלו אל מרחבי עולם הדמיון והספירות העליונות והנשאות. למחוא כפים ולהתגולל כל הימים בבוץ התענוגים הקר והלח – יאה אך לחזירים.

הוא היה קוסמופוליט ברוחו ובמעשיו, ובכל זאת לא התנגד לרגשות הלאומיים אשר בלבות האנשים.

בעולם המעשה יש אך מראה דברים וגופים. מין – הוא אך מובן מפשט בעולם הדמיון: אנושות אין בעולם, כמו שאין בו פרי; יש ספרדים, הודים, גרמנים, פולנים וכו׳, כמו שיש תפוחים, אגסים, שקדים, אגוזים וכו׳; האנושות כמו הפרי תוצאות אדמה ידועה ואויר ידוע, בתנאי האדמה והאויר תלוי מראה קיומם. ואם יבוא יום וחדלו שנויי המראות – וחדלו אז גם כל המראות האלה יחד; בתם הלאמים – תתם גם האנושות.

בנוגע לדת ואמונה יכלו לקרא את דון פידרו – כופר, והאב בנדיקט צדק לפי דעתו בחפצו להעלות את דון פידרו על המוקד. ובפירתו המחלטת לא הפריעתהו בכל זאת מכבד בכל לב את כל המאמינים האמתים, ואחת היא לו – מה ואיזו היא אמונתו.

אמונה בבלתי מובן ובנסתר כל כך מצויה וכל כך נאה לטבע האדם – עד כי אך אולת היא לצחק עליה, ונהפך הוא,

מאד יוכל היות, כי הכפירה היא תוצאת מחלת הנפש, מעמד לא־טבעי.

דון פידרו כחש במציאות הרוחות במובן הדור ההוא, אך הוא נמשך כל כך אחרי תורת החליפות והתמורות התמידיות בטבע, עד כי האמין גם במציאות עולם רוחני מיֻחד, ויסכים גם לדעות תורת פיתַגורוס ותלמידיו.

הטבע הבלתי סופית והבלתי מוגבלה לא תוכל להיות מוגבלה ביצירתה. ואם היא לא תוכל להתקים בלי חֹמר ובלי דמות ממשית -- איננה המושלת בכל, איננה „הכל יכולה", ואיפה היא שלמותה?

אחרי כל זאת נקל להבין, כי איש כדון פידרו יכול להשלים ולהסכין גם לשרירות פאני פולניה, לאכזריות הכהנים הקתולים הקנאים, להשעבוד אשר שעבדו הפאנים התקיפים את המשלמים החלשים, לשנאה הדתית אשר שרתה בעצם תקפה בפולניה בימים ההם. איש כזה יכול להתחבר אל פטוצקי, בוליפולסקי, וירגינסקי וחבריהם, להתרועע גם עם דורניביץ ועם המאמין התמים הרב הצבנצי.

ואל הרב נקשר דון פידרו בפרט מפני סבה אחרת נכבדה. דון פידרו היה מזרע היהודים, ואם כי נולד בדת הקתולית, נשאר נאמן לדת אבותיו, ליהדות, ברוחו, נפשו ולבבו. בעת גרוש היהודים מספרד, בימי פרדיננד רפה־הלב ואיזבל הקנאית, קבל אחד מאבות דון פידרו עליו את אמונת הקתולים, וישאר במקומו במדריד, ובשאתו מסכה קתולית על פניו שמר אבי דון פידרו וכל בני משפחתו את הדת היהודית בסתר חדרים, כאשר עשו רבים מהאנוסים אשר התנצרו אז על כרחם, ויתנהגו בכל מנהגי היהודים. אך הדבר נודע להאינקויזיציה, ותחל לעשות מעשיה הזרים, להתקן על פי דרכה האכזריה את המרנים ולהוליכם בדרך טובה. רבים מהאמללים האלה אבדו בבור תחתיות, בבתי האסורים אשר להאינקויזיציה, רבים אבדו בענויים נוראים וקשים, רבים אבדו על מדורות אש, ואך מעטים הצליחו לברח ולהמלט על נפשם לארצות אחרות. גם על אבות דון פידרו מתחו האינקויזיטורים קו חשד פעמים רבות,

אך הודות לעשרם הרב הצליחו להציל את נפשם ולפדותה במחיר רב מאד, אך מההצלות ומהפדיונות האלה דלו סוף סוף ורכושם קָטן, ואבי דון פידרו לא היה עוד עשיר, ויחליט בנפשו לעזב את ספרד ארץ הדמים, אשר האינקויזיציה שררה שם בעצם תקפה. בקצר רוח ובכליון עינים חכה האב עד אשר יגמר בנו פידרו את חק למודיו בבית המדרש למען יוכל למהר לברח אל ארץ אחרת, רחוק מעיני החיה הטורפת, ולשוב שם בגלוי אל דת אבותיו. אך בנו הרס את כל תקוותיו ויפר את כל מחשבותיו, בקחתו לו לאשה נערה קתולית. האב הנעלב קצף על בנו ויברח עם משפחתו מספרד, ודון פידרו נשאר בספרד עם אשתו האהובה. ורק אחרי אשר בגדה בו אשתו, ותברח עם אחד החורים העשירים, החליט גם הוא ללכת בעקבות אביו. וברגע אשר נודע להאינקויזיציה, כי הוא עוסק באלכימיה והחליטו לתפש את המַרַן־הקוסם הזה, ברח הוא עם בנו יחידו ועם משרתו יקובי, גם הוא אחד המרנים. דון פידרו שם פעמיו לתוגרמה למצא שם מנוחה, כי גולים רבים נמלטו שמה והשולטן קבלם באהבה, ועל דרכו נפגש במולדביה, כאשר כבר ידענו, עם פאן פטוצקי, אשר לקחהו אתו לפולניה. והפליט היה כבר רחוק מצפרני החיה הנוראה, אשר חפצה להתנפל עליו ולטרפו בשִׁניה החדות, וישפטוהו שלא בפניו וימיתוהו: שרפו את תמונתו על המדורה.

ודון פידרו ידע היטב את רוחו ונפשו ואת תכונותיהם המתנגדות. הוא השתדל אמנם בכל כחו להיטיב את תכונות נפשו, לשנות את רוחו: למצא בַּתֹּהו־ובֹהו שבעולמו איזה סדר, איזו שטה, אך עמלו היה לשוא: הספקות רבו בקרבו מיום אל יום, בבל מקרה וחזיון חדש אשר נגלה לנגד עיניו, התעוררה בקרבו מלחמת בעד ונגד בכל עז, ובנפשו שררו תהו ובהו. הוא חשב כי התנגדות תכונות נפשו — היא תוצאות רוחו החם והחכמה, ובפרט החכמה שאחר הטבע. הוא חשב לנכון כי המצוקות האלה העוברות על נפשו הן מנת חלק כל חבריו, אשר העמיקו לחקר בסודות הטבע ולהתבונן במרחבי אין קץ...

— החכמה היא אש שמים, — דבר דון פידרו, — החכמים הם פרומתֶאים עזים החומסים את אש השמים, ולכן תנקרנה דיות הספק את קרביהם תמיד.

ובהחליטו בנפשו כי משפטו זה נכון ואמתי, גמר בלבו להציל את בנו אהובו, את דניאל, מענש־גנבה כזה, ויחפץ לחנכו, כי לא יהיה חכם או מלמד או פילוסוף, כי אם איש ישר וטוב. את מוצאו העברי הסתיר מבנו דניאל, וגם את דברי ימי אמו לא גלה לפניו. האב השתדל לנטע בלב בנו רגשי אמונה טהורה, העצורה באהבת האדם לרעהו, לעורר בקרבו רגשות טובים, ויתאמץ להראות לו ולהבינו את שפלות הצדדים הרעים והתכונות הנתעבות אשר בטבע האדם ואשר הוא בפילוסופיתו כבר הסכין להם. ושטת החנוך, אשר חנך בה דון פידרו את בנו, הצליחה מאד. ודניאל אשר היה קתולי מאמין, לא הרגיש בנפשו לא שנאה ולא איבה לבני אמונות אחרות, וישמח מאד אם יכול להביא עזרה ותועלת לרעהו־האדם. ויחס על עניים ואמללים, ומעמק לבו מאס שקר, חמס ועשק.

עברו ימים ויהיו לשבועות, והשבועות חלפו ויהיו לירחים. הקיץ כבר עבר והאסיף לקח מקומו, גם בגן הגדול נראו עקבות האסיף המבשרים את בוא החרף. התרזות הרעננות אשר הקיפו את הפפיליון הנעצב התנועעו לנשיבת הרוח החזקה, התרזות האלה כמו חשו כי עוד מעט ויבא שונאָן בנפש — השלכת, ותניענה את ראשיהן הענפים, ותתמרמרנה על מצבן באִוְשָׁה חזקה; גם אלפי בעלי כנף, אשר קננו בגן, התנועעו ובבהלה התעופפו מעץ אל עץ ומענף אל ענף, כמו לו סדרו את כל עניניהם ומעשיהם ועסקיהם, טרם לכתם אל הארצות החמות הרחוקות. באויר לא נרגש עוד החם הנעים המחיה את החי ואת הרומש יחד. גם השמש בעצמה כמו התקררה, ותלטף את האדמה בלטיפת־זקן קרה.

בֹּקר טלול. בחדר העבודה על יד השלחן הגדול, המלא

עשרות כתבי יד וספרים גדולים ועבים, ישב דון פידרו נשען על שתי ידיו; שני נרות שעוה עמדו בשתי מנורות נחשת, ויאירו באור כהה את פני החכם העיפים ואת כל החדר הארוך ואת כל כליו הזועמים, והאור הזה המקטן לאור קרני השמש הכהה, המכסה בעננים כבדים אפורים, הוסיף לפני הרופא החורים עין כחול, ויתן לכל הכלים הסובבים אותו מראה עצב ויגון; וכל הכלים הסובבים אותו היו גם בלעדי זאת נעצבים מאד: שלדים שונים, קדקדים, עצמות אדם, עורות עופות ממֻלאים — מלאו את כל פנות החדר הארוך, ואת משקעות קירותיו החשוכים; ועל יד קירות הבית אצטבאות ארוכות ועליהן ספרים רבים גדולים; ובפנה אחת על שלחן עגול עמד צלב גדול עשוי עץ שחור. הרהיטים הכבדים, אשר קדרו מרב ימים, נראו כמצבות עתיקות על קברות מתים שמתו משכבר הימים.

רגעים אחדים ישב הרופא נשען על ידיו בלי נוע, והנה איש מתדפק לאט בדלת. דון פידרו רעד, התרומם מעט וימרח את ידיו ואת מצחו ואת עיניו ויקם ממקומו.

— לא, — קרא הרופא בקצף, וידחף את אחד הספרים הפתוחים לפניו — לא, או אני לא נולדתי להיות מסור לחכמה, או החכמים מדברים הבלים.

בדלת נשמעה עוד פעם דפיקה.

— בוא, יקובי! קרא דון פידרו, וישם את פניו אל הדלת.

המשרת נכנס ובידו כוס קֻוָּה, וישתחוה לפני אדוניו ויגש אל השלחן, ויסר ספר אחד ממקומו, ויעמד את הכוס על השלחן, ויתבונן במבט עצב אל כל החדר.

— חן חן, יקובי הטוב, — אמר דון פידרו בקרבו אל השלחן, ויקח בידו את הכוס, — אנכי עיף מאד.

— ומה הפלא! לילות שלמים אדוני ער... כמדמה לי גם הלילה הזה לא שכבת... לא טוב, סינור, לא טוב אתה עושה.

— אל נא, יקובי, אל נא תחרפני, עתה אחכם... אנכי רואה כבר בעצמי... אך לחנם אבדו כחותי... הסר את אלה הספרים מעל השלחן... הם יוציאוני מדעתי...

– הוי, סינור, לו הרשית לי להוציאם גם מן הבית...
– לא, יקובי, לעת עתה לא, אולי יבוא יום גם לזאת... אולי אחכם יותר...

המשרת הניע ידו ביאוש, ובפנים זועפים החל לסדר את הספרים על האצטבאות.

יקובי היה איש רזה וגבה, אותות פניו נכרים ומצֻינים, אפו כפוף כְּמַקור הנשר, שערות ראשו השחורות סבוכות, זקנו קטן, עיניו שחורות גדולות ועמוקות, וסנטרו המחדד בולט לפניו, והוא לבוש כאדוניו, כאחד הספרדים. בכל תנועותיו ובמהלכו לא נראו לא חנופה ולא הכנעה, המצויות לכל המשרתים; הוא חשב את עצמו לידיד נאמן לאדוניו ולא למשרת העובד כדי לקבל שכר.

– ומה שלום דניאל? – שאל הרופא בשתותו מהכוס.
– הוי, גם הוא צפור משכימה, הוא כבר קם, טיל מעט בגן, ועתה הוא יושב על הספרים ומעין בהם עד כי...
– דבר, יקובי, המשך דבריך, גחך הרופא... אנכי אינני אוהב חצי־דבורים.
– עלי להודות לך, סינור, כי אני דואג לדניאל.
– מה אתה דואג? האם הוא חולה? – התרומם האב הנבהל ממקומו.
– ה׳ ירחם! הוא בריא ושמח.
– ומה אתה דואג לו?
– ספריו מפחידים אותי... אנכי ירא פן יתעמק גם הוא בהם כאדוני.
– הח, חה, חה! האם אנכי הנני כל כך איש רע, יקובי?
– הוי, סינור, אתה מלאך־שמים ולא איש, אך ברור לי כשמש בצהרים, כי הספרים האלה מזיקים לבריאותך ול...
– למה עוד?
– לנפשך, סינור!
– גם לנפשי?
– סינור, אתה ידעת כי אנכי נאמן לך ככלב, אנכי

מוכן למסר את חיי בעדך.

– כן, ידעתי, יקובי הטוב, ואנכי חושב אותך לידיד נאמן וטוב, אך מה לידידותך ולספרי ולנפשי?

כן הוא הדבר אדוני, אנכי חושב... ברור לי... כי... התבין אדוני... אנכי אוהבך יותר מחיי, אבל... יש אחד... שאני אוהב אותו עוד יותר.

– מי הוא המאֻשר הזה?

– האלהים, אלהי ישראל. אנחנו עזבנו אותו, והוא ברחמיו הרבים לא עזב עוד אותנו החוטאים והפושעים. לולא הספרים האלה, כי אז מצאת אדוני כבר את אביך הישר והצדיק, כי אז התחברת אל אחינו בני עמנו, אל אלהינו היחיד בשמים ובארץ...

– אולי, אולי צדקת, מי יודע... איה מקום האמת? – אמר הרופא ויעמק במחשבותיו ויורד את גבות עיניו.

ודממה קמה בחדר, ויקובי נאנח מרה, והאנחה הזאת כמו העירה את דון פידרו ממחשבותיו.

– הידעת, יקובי, – אמר הרופא, בתתו את שתי ידיו על כתפי משרתו, – אתה איש מאֻשר, אתה – מאמין, אנכי... אנכי – אינני מאמין, ולמה זה תלך אתי בדרך אשר היא לא טובה בעיניך? לך אתה אל אחיך, והתקרב אל אלהיך, ואנכי אעזר לך בזאת, החפצת?

– למה זה, אדוני, תעלב ככה את משרתך הנאמן; אתה ידעת היטב כי לא אעזב לא אותך ולא את בנך היקר, את דניאל, אשר על ידי גדלתיו, גם למען אחי ואלהי לא אעזב אתכם. אתך אנכי נכון למות, אתך אעלה בשמחה גם על מוקדי אש, אתך אלך בלי מורא ופחד גם אל השאול מתחת, אך אנ נא תגרשני, וכי מה פשעי ומה חטאתי?

– ואיך לשנא את האנשים? אך היש רבים כמהו? אמר הרופא ויחל להתהלך בחדר הנה והנה, ויאמר בלחש כאיש המדבר אל עצמו:

– זאת היא טפת טל מתוק, אשר נפלה בים מלא נוזל מר ומלוח.

אחרי כן הוסיף עוד וישאל את משרתו :

– ההיה אתמול דניאל בבית הרב ?

בודאי ! יום יום יבוא שמה , והוא מאֻשר בבית ההוא , והם מקבלים אותו בשמחה , כמו לוּ היה קרובם , ואסתר נקשרה בו כמו לו היה אחיה . ומה נחמדה הילדה הקטנה הזאת !

– המ ... נפלא הדבר ! האמנם מרגיש דמם איזו קרבה? ואולי , האם אנחנו , התנשמות העִורות , יודעים דבר ?

– כן , אדוני , אנחנו מסתירים מדניאל את אשר מגיד לו לבו החם . הוא נמשך אל אחיו . שלשם אמר לי דניאל : הידעת , יקובי , כי אנכי לא אחליף שעה אחת בבית הרב הקטן והדל בעשרות ימי משתה ושמחה באולמי פאן פטוצקי.

– לא , יקובי , לא זאת , הידעת מי הוא הרב הזה ?

– אנכי יודע רק כי הוא איש ישר , טוב וחסיד .

– כן , אבל הידעת את שמו ?

– את שמו לא ידעתי .

– שמו ... בנימין ... הספרדי .

– הספרדי ? אלי ! – קרא יקובי , ויקפץ לאחור .

– כן , כן , הספרדי , הוא קרובי ובשרי , הוא מזרע אחד בני משפחתי ... אשר בשביל אמונתם עזבו את ספרד וילכו בגולה .

– ודניאל יודע זאת ?

חלילה , גם הרב בעצמו איננו יודע את קרבתנו , הוא גם איננו יודע כי אנכי אחיו בן עמו .

– ולמה לא תגיד לו זאת ?

– ולמה אגיד לו זאת ? הוא מאמין ארוק באמונתו , עתה אנכי ובני אנשים טובים וישרים בעיניו , ואם אך ידע ... מי אנחנו ... אז יביט אלינו בשנאה ... הוא יחשבנו לחוטאים, לפושעים , לבוגדים , ואולי גם ירחק מאתנו כאיש המתרחק מפני הכעור ... אנכי חפץ בידידותו ... לטובתו הוא ... רעה רבה מרחפת על ראשי בני המשפחה הטובה והאמללה הזאת .

אנכי אורב ושומר ובעתו אגיש עזרתו... אך אתה יקובי החרש, ולדניאל – אל תפתח פיך.

– ולמה זה תסתיר מדניאל, סינור?

– עד עתה היה נחוץ לעשות כזאת, ועתה החלטתי אחרת, דניאל... ידע הכל, אך עלי להכינו מעט... והיום אחל עבודתי זאת. שלח נא אלי את דניאל.

– יברכך ה' ויעזרך! – אמר יקובי בשמחה, וימהר לצאת למלאות מצות אדוניו.

אחרי רגעים אחדים בא דניאל החדרה בצעדים מהירים והוא שמח ועלז ופניו מאירים.

– אתה, אבי, חפצת לראות אותי? – שאל הבן וינשק את יד אביו.

– מה שלומך? ההנך בריא? – שאל הרופא בהביטו באהבה אל עיני בנו.

– בריא ושלם, אבי.

– ומה משפחת הרב? הלא היית שם אתמול?

– אנכי בא שמה כמעט בכל יום... ברשותך – אבי, הוסיף הבן, ופניו אדמו כפני נערה בישנית.

– אין דבר! אין, דבר, בני! אינני מתנגד לזאת, הם – אנשים טובים מאד.

– ולמה זה, אבי, ישנאו ככה את ה... העם הזה?

– אנשים כהרב... לא רבים ביניהם.

– ובינינו הנוצרים? האם נפגש בינינו ישרים וטובים כמהו על כל צעד?

– כל האנשים שוים ודומים זה לזה בכלל ובפרטם, האחד רואה אך חסרונות השני, ומחסרונותיו הוא יעלים עין. הנוצרים חושבים כי הם הטובים, וכן חושבים גם המחמדנים, וכן חושבים גם עובדי האלילים, וכן חושבים גם היהודים.

– ואיך תחשב אתה, אבי?

– ואנכי חושב כי כל האנשים שוים, כלם נבראו ונוצרו בדמות אחת. לכלם יש מגרעות ומעלות, נטיות טובות ורעות, אך באחדים התגברנה הנטיות הטובות על הרעות –

והיו לאנשים טובים, ובאחרים, להיפך, תגברנה הנטיות הרעות על הטובות – והיו לאנשים רעים.

– אבל אם הם כלם שוים, וכלם נבראו בדמות אחת, למה זה תגבר במקום האחד הרעה ובמקום אחר – הטובה?

– הכל תלוי בחִנוך, ביחס האנשים ביניהם ובסבות חיצוניות רבות אחרות.

– לא אבין היטב את דבריך אלה, אבי.

– התזכר, דניאל, את ספור הרב אשר ספר לנו בהיותנו בביתו בפעם הראשונה?

– כן, אבי, אנכי זוכר אותו היטב.

– מדוע זה חורו אז פניך, מדוע נרעשת וגם בכית בשמעך את הספור?

– אנכי חסתי על האמללים ההם, אנכי כמו ראיתי אז בעיני את הרוצחים האכזרים בהרגם את האב על הבנים, היכלתי אז להתאפק ולנוח?

– ולמה זה הרגו הרוצחים את כל בני המשפחה ההיא ולא ידעו רחם?

– כי הם רוצחים.

– לא, בני, יען כי בחברה אשר הם גֻּדלו וחֻנכו והתפתחו בה לא ידעו גם אחרים רחמים לאנשים בכלל וליהודים הנבזים בעיניהם בפרט, והאחרים ההם פעלו והשפיעו על הרוצחים האלה, ויגרשו גם מלבם את החמלה ואת הרחמים. לולא הייתי אנכי אב לך, לוּ היית בן הרוצח אורדזינסקי או ויצקובסקי העריץ, לוּ הסכנת מימי ילדותך למחזות שוד ורצח ושפך דם, כי אז היית שומע את כל ספור הרב בקרירות לב, ועוד יותר, היית יכול להרג גם בידך אנשים וילדים, ולהכות בשוט איש זקן חלש תמים וילד קטן רפה נקי מכל אשמה.

– אתה אומר, אבי, כי האנשים יהיו לאכזרים על ידי פעולת אנשים אכזרים אחרים והשפעתם?

– בלי כל ספק.

— ועל ידי פעולת מי או מה היו אלה האחרונים לרעים ואכזרים ?

— אתה לא הבנת היטב את התפתחות נטית האנשים; לא אך האנשים החיים פועלים על נטיות האנשים ומשפיעים עליהן, כי אם גם הטבע המתה הסובבת את האנשים, גם טוב האדמה אשר הם יושבים עליה, תכונות האדמה אשר בה נולדו וגדלו, לאמר: רזונה או פוריותה, גם יחס האוהבים והאויבים, כל אלה יחד מחנכים ומפתחים את האדם הפרטי ואת העמים. — אתה, דניאל, מתעב נבלה ?

— בודאי.

— אבל לו סבלת רעב ימים אחדים רצופים, ומסביב לך לא היה כל דבר מאכל זולתי נבלת חי, כי אז חדלת מתעבנה, ואכלת אותה בתאבון, כאשר יאכלנה החי והעוף הטורף, עוד יותר, אתה לא היית מתעב במצב כזה גם את נבלת האדם. שוה לנפשך איש אשר יסבל רעב לפעמים תכופות, והבנת היטב כי אחרי אשר הסכין לנבלה וגם לבשר נבלת האדם, לא יתעבם אחרי כן גם אם יהיה לפניו דבר מאכל אחר. שוה לנפשך את האיש הזה, ולא תוסף עוד להתפלא אם האיש הזה, אשר טעם את בשר האדם וראה כי הוא טוב למאכל ונעים לחך, יהרג אחרי כן גם אנשים חיים לאכל את בשרם כאשר אנחנו הורגים את השור ואת האיל לאכל את בשרם. וגם משפחה או שבט או גם עם שלם יכולים על ידי סבות שונות לסבל רעב וחסרון מזון. היש עוד להתפלא אם משפחות ושבטים כאלה יהיו ברבות הימים לאוכלי נבלות וגם אוכלי אדם ? וכן מתפתחת טבע האדם ונטיותיו תחת פעולתן והשפעתן של אלפי סבות שונות חיצוניות, ואם אך השתרשה הנטיה באדם, בשבט או בעם שלם, לא על נקלה יחליפו אחרי כן, גם אם הסבות החיצוניות האלה תעברנה ותבטלנה, ואך שדרת דורות גדולה תוכל על ידי תנאי חיים אחרים להחליף מעט מעט את טבע האדם ונטיותיו.

הרופא עצר בדבורו, דניאל העמיק במחשבות לבו, והאב התבונן אליו ויחפץ לחדר אל נפשו פנימה, לראות את

הפעולה אשר פעלה על נפש הצעיר הזה התורה החדשה, בימים ההם, על התפתחות נטיות האדם.

– לדעתך, אבי, האנשים לא יוָלדו לא רעים ולא טובים?

– הם נולדים גם רעים וגם טובים.

– ולכן אינם ראויים הרעים לענש והטובים – לשכר?

– כן.

– ובכל זאת?

– ובכל זאת אנחנו מכבדים את הטובים, יען כי הם מטיבים לנו, התבין? לנו, כי הם מביאים תועלת לנו, או לפחות אינם מרעים לנו, ואת הרעים אנחנו משתדלים לכלות, להשמיד, לאבד ולהכרית יען כי הם מרעים לנו, כי הם מסַכנים לחיינו או לתענוגינו.

– בכח איזו זכות, באיזה צדקה ומשפט עושים אנו כזאת?

– ובאיזו זכות, באיזה צדקה ומשפט מאבדים אנו בעלי חיים ארסיים וטורפים? הלא גם הם נושכים וטורפים לא אך מרשעות. הם רעבים, ואת רעבונם יוכלו לשבר אך בדם אחרים ובבשרם, הם תוקעים את שִׁניהם, את עקצם, את צפרניהם בטרפם לגבר עליו ולנצחו; הן גם לנצח את השור, אשר נחפץ לשחטו ולאכל את בשרו, אנחנו חובלים תחבלות: אנחנו מאכילים אותו, משקים אותו, מביאים אותו אל בית המטבחים, אוסרים את רגליו בחבלים ואחרי כן שוחטים אותו בסכין או הורגים בקרדום. לעכביש אין חבלים, חבלינו עבים יותר מדי לחפצו, ולכן יארג קוריו הדקים, ובהם יאסר את טרפו. לנחש ולנמר אין סכינים וקרדומים, ונשקם – העוקץ, הארס, השנים והצפרנים. לפי חקי צדקתם ומשפטם לא יחטאו כלל בתקעם את שניהם או את עקצם, ואנחנו בהשחיתנו אותם לא נחטא גם אנו לחקי צדקתנו ומשפטנו אנו.

– חקים, משפטים וצדקות נפלאים!

– החקים הם טבעיים, חק וזכות הקיום; הזכות הזאת היא סגלת כל היקום אשר על פני האדמה: החי, האדם, הצומח וגם הדומם.

דניאל טבע עוד הפעם בים מחשבותיו. ודון פידרו הכיר כי התורה הזאת, אשר הוא מבאר עתה לפני בנו, איננה מסגלת כלל להכין את בנו אל הדרך אשר הוא אומר להוליכו, ויורד את גבות עיניו.

אחרי כן פנה דון פידרו אל בנו, וישנה את קולו ויאמר:

– אנחנו, דניאל, הטינו מהדרך הישרה, אנכי חפצתי לענותך אך על שאלתך אשר שאלת, למה ישנאו ככה את היהודים, ואט הצדה.

– ואם כן, אבי, למה זה באמת ישנאום?

– להם אין עתה ממלכה, לא ארץ ולא כח עם קים. הם חלשים, ועליהם לבקש להם מפלט ומנוס, מעון ומחסה בארצות עמים אחרים חזקים, החיים בכח עצמם, ועם היהודים הוא עָני מרוד אשר אין לו בית, ובנועו ובנודו על פני התבל במשך דורות רבים, סבל מצוקות ותלאות אין קץ מכל אויביו הרבים החזקים, אשר רדפוהו ויכניעוהו ויבזוהו; לבו התחמץ בקרבו וימלא על כל גדותיו שנאת נקם לאויביו, אשר הגלוהו מארצו ויקחו ממנו את ממלכתו, את כחו ואת חייו העממים, ובשנאתו העזה והרבה היה לפעמים לאויב גם למגיניו הקשים, ובנועו ובנודו דבקו בו תכונות אחדות ומגרעות נפשיות, המזיקות לפעמים לאחרים, ואלה האחרים בחשבם אותו לכפוי טובה ומזיק, החלו, על פי חק הטבע ודרכו, לשנאהו עוד יותר ולרדפהו עד חרמה.

– אם עם היהודים כל כך חלש וחסר אונים ורפה כח, הן לא יוכל גם להזיק, ולמה זה ירדפוהו?

– על חלשותו וחסר אונו ורפיון כחו. על פי החק הטבעי זכאי הוא – החזק. למה אנחנו שונאים ומשחיתים את הזבובים? הן לא יוכלו להזיק? אך הם מציקים לנו, הם מעיזים פניהם נגדנו בהתעופפם לנגד עינינו, בגדגדם ברגליהם את בשרנו, בזמזמם באזנינו, בעת אשר אנחנו חפצים לשבת במנוחה שלמה, הם נופלים במרק אשר לפנינו ומעוררים בנו געל נפש; ואנחנו איננו חפצים להבין, כי הם לא נפלו אל

המרק בכונה לגעל את מאכלנו, וכי הם רעבים כמנו, ובמרקנו הם נכוים וגם מתים... אבל אנחנו חושבים אותם לאויבינו הפרטים, ומכלים אותם בלי הרף מבלי אשר נדע רחם.

– מר מאד, אבא!

– כן, דניאל, מר מאד להיות זבוב, לבקש מזון וכלכלה בסכנת נפשות, ביראה פן יפל ביד האיש הגסה או במרק החם או בקורי העכביש. ועם היהודים – הוא זבוב זה מאות בשנים. כמה פעמים מעכו בידים את הזבוב הזה! כמה עכבישים מצצו את דמו!

– כן, באמת נורא מצבם.

– התחפץ ללמד לדעת את דברי ימי הזבוב הזה?

– חן חן לך, אבי, ועלי להודות לך, אבי יקירי, על אשר הבאתני אל בית הרב, כי למן היום אשר למדתי לדעת את משפחת הרב הנעימה החלותי להתעַנין בדברי ימי עם היהודים. אנכי כבר למדתי מן הספרים אשר מצאתי את דברי ימי היהודים עד אשר לכד טיטוס בן אַסְפַּסְיָנוס את ירושלים בשנות השבעים לנוצרים. מה רב האסון אשר בא אז על העם הזה, בתשיעי לאב! באותו היום אשר חרב הבית הראשון על ידי נבוכדנצר מלך בבל לפני כשש מאות שנה, החריב טיטוס שר צבא רומי את בית מקדשם השני וישרף את ירושלים עיר קדשם, וישפך דם רב כמים בחוצות העיר אשר שלח באש; יותר ממאה רבבות אנשים נפלו בחרב, ברעב ובאש; עשרות אלפים לקחו בשבי, ומהם נמכרו לעבדי עולם במצרים או לאדונים עריצים ואכזרים אחרים, ומהם הובאו לרומה להֵאָבק בזירה עם פריצי חיות...

– ואנכי אתן לך ספרים אשר מהם תלמד לדעת את דברי ימי העם בימי גלותו מעל אדמתו. ואנכי אספר לך את דברי ימיו בקצרה, בקטוּעים, בקוים כללים.

– ספר נא לי, אבא, ספר.

– עמים רבים גדולים וידועים בזמנם אבדו מעל פני האדמה וכל זכר לא נשאר להם, וגם אלה העמים הגדולים התקיפים והחזקים בימינו אלה – יחלשו ברבות הימים ואולי גם

יאבדו המה וזכרם, ככל החי אשר על פני הארץ. אולם כל העמים האלה יחד לא סבלו ולא נשאו אף אחת מאלף הצרות והמצוקות, אשר עברו על עם היהוּדים האמללים והמִסכנים בכל ימי גלותם עד היום הזה. ואם יחפץ איש לספר את כל מצוקותיהם ותלאותיהם ומלא אלפי ספרים.

– ומה היא הסבה אשר הסבה בצרותיהם ובתלאותיהם? למה זה סבל העם הזה יותר מכל העמים?

– יש לזה סבות רבות טבעיות. רבות מהן תמצא בספרים אשר תקרא; אולם הסבה העקרית היא, כי העם החלש והרפה הזה לא חפץ להשָּׁמד ולהכּחד ולהתעָרב בעמים אשר נצחוהו ויגברו עליו, העם החלש הזה שומר את קיומו ההיסטורי בכל כחו, הוא בוחר לו לחיות חיי זבוב, לחיות חיים המיוחדים לו אם גם יהיו רעים ומרים – מלחיות חיים נכרים אם גם יהיו טובים ומתוקים. חכה נא, דניאל, אנכי אראך את הארכִיון ההיסטורי אשר לי, אנכי אראך את חק הטבע למראה עין. קרא הנה את יקובי.

הבן יצא ואחרי רגע שב עם יקובי.

– יקובי, פתח נא לפנינו את בֵּבָרנו, נלך נא לראות את הנעשה שם, – גחך דון פידרו, בהראותו למשרתו פתח אחד קטן הנסתר מאחרי אחד הארונות.

– ליושבי בֵּבָרך לא יחסר כל דבר, גם המטאטא לא יפריע את מנוחתם, והם שמחים שם כלם יחד בחייהם. לוּ חיו גם האנשים במנוחה כזאת!

– הוי, יקובי, אתה עִור, אתה קְצר־הראיה! גם שם בַּבֵּבָר אין מנוחה ויושר, גם שם עולם קטן כעולמנו אנו, גם שם רצח, שוד, שרירות, גם שם ישמיד התקיף את החלש ואין מפריעהו, לית דין ולית דַּין, הכל כאשר יֵעָשה בינינו האנשים.

ודניאל הביט בתמהון אל אביו ואל המשרת, אשר הסיר את הארון ממקומו, ויפתח דלת קטנה.

– נלך, דניאל, – אמר הרופא ויקח את בנו בידו ויחפץ לעבר את מפתן הפתח הקטן.

ברגע ההוא נפתחה דלת חדר העבודה, ועל המפתן נראה פקיד הארוה אשר לפאן סטיפאן פטוצקי, זינוביה בוגדן חמלניצקי.

– הנני משתחוה לפני כבוד דון פידרו, – אמר חמלניצקי וישתחוה בהדרת כבוד ויתן ידו לרופא ולבנו.

– הנני שמח מאד לראות את כבוד הפאן פקיד הארוה, – אמר הרופא בקרירות, – היש חולה?

– לא, הודות לאל, כלם בריאים, אנכי באתי בלי כל סבה מיוחדה, נכנסתי לברך בשלום את כבוד אדוני הרופא.

– חן חן, אדוני חמלניצקי, על תתך לבך לי.

– אולי הפרעתיכם, אדוני? ואתם, כמדמה לי, חפצתם ללכת אל איזה מקום?

– כן, אנכי חפץ לקרא היום לפני בני שעור אחד בדברי הימים.

– הירשה כבוד דון פידרו גם את עבדו הנכנע לשמע את השעור הזה?

– טוב, אבל אם ישעם אדוני בעת השעור, אם לא יתענין בו, אל נא יאשימני ואל נא יכעס עלי.

– לשמע דברי דון פידרו אי אפשר לשעם, – השתחוה חמלניצקי עוד הפעם.

– בסמן טוב, פאן פקיד הארוה! ואתה היית לפאן אמתי, לפאן כהלכה, – גתך הרופא, – בוא נא אחרי, פאן חמלניצקי.

– מה זאת, אדוני הרופא? – התפלא חמלניצקי בעברו את מפתן הפתח, – פה, כמדמה לי, ממלכת העכבישים.

– פה היא ההיסטוריה של כל התבל, ענה הרופא בקצרה.

וההיסטוריה של כל התבל, כאשר הגיד הרופא, היה אסם קטן וצר המואר באור חלון אחד צר מאד בלי שמשות. האסם הזה היה שמם וריק, וכל פנותיו וקירותיו ותקרתו מלאים קורי עכבישים. יש אשר היתה לקורים האלה תבנית כיסים מארכים כמערות צורים, ויש אשר היתה תבניתם כרשתות

רחבות והן עשויות מעגלים רבים, זה בתוך זה, והמעגלים האלה מחברים יחדו בקורי הארג, ויש אשר נמשכו הקורים כחוטים ארוכים מקיר אל קיר. ובאמת היתה שם ממלכת עכבישים, אשר פתאם הפריעו הרופא ושומעי שעורו את מנוחתם.

ובאסם דממה ושקט, דרך החלון נשמעה אִושת העצים, אשר התנועעו לרוח הבקר, ובפנות שונות נשמע חרש זמזום זבובים אשר נלכדו ברשתות הקורים.

– ואתה, יקובי, חושב כי פה שוררים מנוחה ואשר?– החל דון פידרו בקול זועם, בפנותו אל משרתו, – האם אינך שומע את הקולות והצעקות הקורעים לב? האם אינך מקשיב את הקולות הנוראים הקוראים לעזרה? האם אינך מאזין את צוחת הנאנקים תחת תגרת יד השרירות העריצה? אתה, יקובי, שומע פה אך זמזום זבובים חרש ואנכי... חושב את עצמי פה... להשגחה עליונה, לשופט עליון, למושל יחידי. הן הזבובים האמללים האלה קוראים אלי כי אבוא לעזרתם, כי אצילם מידי עושקיהם ורוצחיהם, הם בוכים ומתאוננים לפני על העול והרצח הנעשה בעולם הקטן הזה, והעכבישים העריצים אינם חפצים לדעת אותי, אינם חפצים להכיר את שלטוני העליון, אינם שמים לב אלי. כל אחד מהם חושב את עצמו לגבור מנצח אשר לא יירא מפני כל, לשליט המושל לבדו בכל מרחבי ממלכת קוריו. חה, חה, חה! ואני, השופט העליון, אם אך אושיט את ידי, אם אך אניע באצבע אחת, אפיח בפי או גם באפי, אם אך אשתעל בחזקה – וכל מבצרי הקורים האלה יהרסו והיו כלא היו, וכל המושלים העריצים האלה יברחו לכל עבר בפחד ובהלה, וכל הזבובים הנענים והנדכאים ינצלו!

דון פידרו הרים את ראשו בגאוה, לחייו החורות אדמו מעט, ועיניו הבריקו כגחלי אש. דניאל הביט אל אביו בתמהון רב, הוא לא ראהו במצב כזה. חמלניצקי גחך בגחוך מוזר, גם עיניו הבריקו בברק נפלה, ויקובי הביט אל אדוניו ביראת כבוד אלהים.

– אויה, – הוסיף דון פידרו לדבר אחרי הפסק קטן, – אנכי למדתי היטב לדעת את הנבלים הקטנים האלה, השמחים לצרת טרפם ולענויו, למדתי גם לשמע את לשון הזבובים האמללים, אשר לא יעצרו כח להלָחם עם אויביהם התקיפים בעולם הקטן הזה. ואנכי בשמעי את זמזום אחד הזבובים אכיר מיד את מדרגת סכנת מצבו ברגע ההוא. הנה פה, – הראה דון פידרו באצבעו אל אחת הפנות, – יאָבק עתה זבוב אחד, אשר אך זה נלכד ברשת, וזאת לו הפעם הראשונה. הוא אינו מבין עוד את מצבו המסכן, הוא חושב כי לא גדולה עוד הרעה הנשקפת לו. „אתנודד מעט ואצא לחפשי", אומר הזבוב המסכן בלבבו. פעם אחת נדבקו רגליו החלקות בקצות קערה שמנה אחת, ואז התנודד ונאבק עד כי הצליח למלט את נפשו. הוא אינו מתאונן עוד עתה; הוא צועק אך למען הוסיף לעצמו כח ואמץ לב, כאשר יצעקו המלחים בהרימם את העֹגן או החוטב עצים בעשותו את מלאכתו; לוּ יכול הזבוב המסכן הזה לראות את מבטי העין השמחים והאכזרים אשר ישלח אליו מרחוק העכביש השמן, הנרפה והעצל, היושב לו בפנה ובוטח בחזק רשתו, כי עתה צעק... כאשר יצעק הזבוב ההוא אשר ממול החלון. הזבוב ההוא כבר נפל פעם ברשת כזאת, הוא התנודד וככל אשר הוסיף להתנודד כן נאחז יותר בקורי הרשת, הטורף כבר נקרב אז אליו, וכבר נגע בו ברגליו השעירות, הוא כבר שלח אליו את מלקוחיו... ואך בארח פלא נצל מאויבו, ועתה נפל עוד הפעם ברשת כזאת, הנה הוא צועק ומשַׁוֵּע... איננו מאמין בנפלאות... לא בכל יום יקרו נסים... הוא משוע מרב יאושו... הוא משוע לפני בוא קצו. ושם... התשמעו?... נאנח זבוב אחד חרש, הוא כבר נאחז בקורים עד כי לא יוכל עוד להתנועע ולהתנודד, הרוצח העכביש כבר הכהו פעמים ושלש... ועתה נוזל ממנו דמו. עוד מעט וישקט כלו, ויחדל מהתנועע ומהֵאָנח. אך אל תחשבו כי הוא מת, לא, הוא חפץ לרמות את טורפו ולהוליכו שולל, הוא, המסכן, חושב כי העכביש הורג אך מחפצו לשפך דם ולהרג, ולכן יתחפש כמת – „אנכי כבר מת, חפצך נמלא ומה לך עוד? עזב אותי...

ואנכי אשכב, אחריש, ואחרי כן... אולי אצליח לברח ולהמָלט".
והעכביש כמו מאמין לזבוב, ובלבבו הוא מצחק לכסיל החלש
והרפה הזה, האומר לרמות אותו החזק והתקיף. הוא עתה
שבע ואיננו ממהר לאכל את טרפו, אך יארב לו בשבע עינים,
אשר לא יסירן ממנו אף רגע, ואם אך יחל להתנועע בחבלי
רשתו, ומהר אליו ממכון שבתו בפנה הרחוקה ובאכזריות
רבה יתנפל על טרפו, וימצץ את לשד הזבוב החי עוד, אז
ישָמע קול הצעקה הנוראה... הנשמע ברגע הזה שם בפנה
ההוא על יד הדלת. התשמעו איך יצעק שם הזבוב וישַוַע?..
התשמעו איך ישַנה הקול לרגעים, פעם יעלה ופעם ירד...
כחו ימעט ויגרע... לשדו יצא מעורקיו ונכנס אל קיבת הטורף
הרוצח... הקולות ירדו ושפלו... הנה שקטו וחדלו... הזבוב
מת, וחדל רגז...

דניאל נאנח, חמלניצקי חדל מגחך, ופני יקובי זועפים.

– והשופט העליון שומע גם הוא את כל הקולות והצעקות,
אשר יצעקו כל זבובי התבל, כאשר תשמע אתה? – שאל
חמלניצקי.

– אם אתה מאמין, הנה אין לפניך כל ספק בזאת.

– ולמה זה לא יציל את הזבובים ולא יענש את
הטורפים?

– ולמה זה לא אציל אנכי ברגע הזה את הזבובים?

– ובאמת, למה? – שאל דניאל.

– למה? יען כי גם העכביש חפץ לחיות, להתקים, יען
כי גם הזבוב, הבוכה וצועק ומשוע עתה, התאכזר מאד בנפל
בידו נמלה חולה אחת, והנמלה החולה ההיא התאכזרה בזמנה
על אחותה הקטנה החלשה ממנה, ואת מי אענש? מי האשם
ביניהם? ועל מה אענש?

– ואם כן העול והשרירות, השוד והרצח והחמס אך
מעשים צודקים המה? – שאל חמלניצקי בהרימו ראשו.

– לא ולא. עלינו לברר קודם כל מה יכולים אנו לקרא
עול ושוד וחמס. אנכי קורא עול את המעשים היוצאים מחוג
הצרך, מגבולות הטבע, על מעשים כאלה יענש השופט העליון

ועל מעשים כאלה עונש גם אני.

– ואיך זה נוכל לתת מדה למעשים כאלה? איפה הוא ומה הוא הגבול בין הצרך הטבעי ובין המותרות, הלא־טבעי?

– זאת היא החכמה הנשאה והרוממה, זאת היא חכמת האלהים אשר לַהשגחה, לשופט העליון. הוא יודע לשים גבול בין מעשי הזבובים והעכבישים, ולענש את הראוי לענש על עריצותו ואכזריותו היתרה, על שרירותו הרבה, ובחכמתו הרבה עונש הוא את האשמים אשר עברו את גבולות הצרך.

– מה מאד חפצתי לדעת איך יעשה כזאת, – אמר חמלניצקי בגחוך.

– בעת אשר יחל העכביש להשתמש ברשתו, בשניו ובמלקחיו אך לרעה, בעת אשר יחל למצץ את לשד הזבובים יותר מכדי צרכו, בעת ההיא ישמן ויעבה, יחלש והיה לעצל ונרפה ולא נזהר, ואז יוכל גם הזבוב למלט את נפשו מרגליו, ועכבישים אחרים יותר מהירים, יותר חרוצים, יותר עזמים ממנו יתנפלו עליו וגרשוהו מנחלתו והרגוהו וירשו את כסא ממלכת קוריו... כן היה מימי עולם, וכן הוא גם בעולם הקטן הזה, בפנה האפלה והחשוכה הזאת.

– ולכן תקרא את הפנה הזאת ארכיון היסטורי?

– כן, הטבע וחקיה דומים בכל חזיונותיהם ומקריהם. השמש מבצבץ במרחבי הים וגם בנטף מים אחד. בכַּוֶּרֶת הדבורים, במעון הנמלים, בממלכת העכבישים הזאת יֵעָשֶׂה ויקרה ככל אשר יעשה ויקרה בארצות גדולות נושבות מאדם רב; פה וגם שם נוכל לראות מלחמות הקיום, זכיות הכח, יהיה איזה כח שיהיה, ותוצאות העונשים. את רֹב העכבישים האלה אשר בעולם הקטן הזה גדלתי אני, ואנכי שמתי לב להם ואפקדם לבקרים, לעיני גדלו והתפתחו, ביניהם הצטַינו חכמים, ערומים, חרוצים, מהירים וגם גבורים, אחדים מהם עלו מעלה מעלה... אך ברבות הימים השחיתו מעשיהם ודרכם, התגאו מאד ויגבה לבם ויבטחו בגבורתם – ואבדו. אנכי אוכל להראות לכם גם היום בין העכבישים האלה עריצים בדיונים הסיבַּקוזי, רודפי תענוגים ונרפים כסרדנַפל, גבורים

צעירים ביוליוס קיסר ואלכסנדר המוקדני.

– הציגני נא, אדוני הרופא, לפני הגדולים האלה, למען אכירם גם אני, – אמר חמלניצקי בצחוק.

– אנכי הבאתי הנה את בני, את דניאל, למען הראות לו את כל זאת, ואחרי אשר יתבונן היטב אל מעשי העולם הקטן הזה, ברור לי כי יבין על נקלה את כל מקרי ההיסטוריה. לכו נא אחרי.

ובדברו כזאת הלך דון פידרו אל פנה אחת באסם הקרובה אל החלון.

– הביטו נא, הנה משכן אחד העריצים הנוראים. העכבישים שכניו, הזוכרים עוד את כל גבורותיו ואת כל נצחונותיו בילדותו, יראים ממנו ואינם נועזים גם לקרב אל גבולות ממשלתו. ראו נא, הנה מצודתו־קורים מכסה בשכבת אבק עבה, כי לא ימצא חפץ וצרך לתקנה ולחדשה, כל שכניו בורחים ממנו בחשבם אותו עוד לגבור עריץ, לערום ואמיץ ועזם, כאשר היה בימים ההם. לו ידעו אותו העכבישים כמני, כי עתה כבר חדלו מירא אותו. הוא, מרב טוב ותענוגים ומותרות, שָׁמֵן, עבה, חלש, היה לעצל, נרפה וגאה עד לסכלות; הוא כל כך מאמין בגבורתו, עד כי לא יעלה על לבבו לחשב על אדות סכנה ומפלה. התראו, הנה זבוב מתנודד ומתבוסס ברשתו, והוא לא ישים אליו לבו, הוא מתעצל לקרב אליו ולאסרו בקוריו יותר, הוא גם לא יקרב אליו להרגו, והוא חושב בלבבו: „אנכי אישן במנוחה ובין כה ייעף הזבוב עד כי תצא נפשו". הוא מאמין בחזק קוריו ואיננו רואה כי מבצרו נהרס כבר במקומות אחדים, הזבובים אשר נלכדו בו קרעו בו קרעים אחדים, ובטחונו זה – הצלחת הזבוב. הביטו נא, הנה הוא הוציא רגל אחת, הנה עוד רגל... הוי, כסיל, מהר! כן, כן! הנה הוא נמלט! טוב מאד! הביטו נא היטב, העצל הנרפה התנער עתה, הוא קוצף וזועם על הזבוב החצוף, ואיננו זז ממקומו להתבונן אל מבצרו הנושן המט לנפל ואל רשתו הקרועה לקרעים ולתקן ולחזק את הבדקים. חכה נא, זולל זקן, הנה אשלח עליך את אחד מגבורי הצעירים.

דון פידרו הלך אל פנה שניה, ויחפש בשתי אצבעותיו עכביש צעיר אחד.

– לך, הַראה לזקן היהיר את כחך וגבורתך, – צחק הרופא ויתן את העכביש הצעיר אשר תפש בידו על קורי העכביש הזקן.

והעכביש הצעיר הזה היה קטן, קטן פי שנים מהעכביש הזקן, והוא דל ורזה.

– הלא הזקן יחנקהו ברגל אחת! – גחך חמלניצקי אשר שמר ברב ענין את כל תנועות העכביש הצעיר.

– שגית, אדוני פקיד הארוה, לא יעברו חמשה רגעים והעכביש הרזה והדל הזה ינצח את השמן והעב, התבוננו נא.

העכביש הצעיר כמו התחבא בתחלה בַקורים, הוא ישב לו בתחלה במנוחה, ולרגעים התבונן מסביב בזהירות רבה; הוא, כנראה, למד לדעת את אויבו, את כחו וגבורתו, את טבעו ואת המקום אשר עליו להלָחם שם עם אויבו הגדול הזה. אחרי רגע קם ממקומו ויצעד צעד אחד לפניו.

– התראו? הוא כבר מבין ויודע את חולשות אויבו ומכין עצמו למלחמה. לולא זאת כי עתה כבר ירד למטה ויברח להמלט על נפשו. הנה הוא צועד לפנים, הוא קורא את אויבו לקרב, והוא, הכסיל המתנפח, לא יחפץ לזוז ממקומו. „מי אתה לַנגדי? רמש נבזה! אנכי מתעב אותך". ט.ב, עוד מעט וידעת אחרת. טוב, טוב! כן, כן!

העכביש הצעיר התנפל על הזקן, הוא לא נתן לו די זמן גם להשיב את רוחו, ויקפץ עליו במהירות נפלאה פעם מצד אחד ופעם מצד שני, פעם מפנים ופעם מאחור, וטרם זָז הזקן השמן והעב ממקומו, הִכה מכה רבה. לא עברו שני רגעים, והזקן נפל על צדו. והצעיר קפץ עד מהרה עליו ויאסרהו בקוריו, ואחרי רגע אחד לא יכל עוד העכביש הזקן הנפצע להתנועע ממקומו, ועד מהרה נאחז בו המנצח במלקחיו וימצץ את לשדו.

– הנה באת על שכרך, נבל יהיר! – אמר דון פִידרו בזעם, – אך גם על הגבור הצעיר תעבר כוס, גם יומו יבוא, הנה הוא

יהישב במבצר הזר הזה אשר לכד, בתחלה יתקנו, יחדשו וישמר היטב את שכניו לבל יעיזו לנגע בנחלתו ולא ירהבו לבוא אל גבולותיו, ולפעמים יצא גם הוא מגבולות נחלתו והתנפל אל גבולות נחלת שכניו. ממלקחיו החזקות ומרשתותיו המחדשות לא יִמָּלט אף זבוב אחד, אך גם הוא יגאה, גם לבו יגדל, גם הוא ישמן, יעבה מרב טובה, תענוגים ומותרות, יחלש, ירפה וסוף סוף יאבד בידי אחרים. לכֹּל זמן!

—באמת, גבור ועזם הוא הצעיר הזה, בן חיל; הוא אך נצח את אויבו והנה הוא רץ הנה והנה, ולא ישב לנוח אחרי עמלו ונצחונו. מה הוא עושה עתה, דון פידרו?—שאל בתִירנות דבה חמלניצקי השומר את כל צעדי העכביש המנַצח.

—עתה הוא עודנו חכם וחרוץ, הוא מתגאה אמנם בנִצחונו, אבל לבו עוד לא גבה כך, עד כי ידמה ויחשב כי נעלה הוא בכחו על כל חבריו. הוא חושב כי נצחונו בא לו במקרה, התבינו? הוא עָנו, והענוה, שים דניאל לבך לדברי, היא תכונת הנפשות הגדולות והחזקות, והגאוה היא אות קטנות הנפש ושפלותה. ובאמת העכביש הצעיר לא נצח בגבורתו, אויבו הזקן נִצח באשמתו הוא, חלשותו ועוד יותר עצלותו ורפיונו הסבו במפלתו. התראו, הוא לא ינוח, הוא מתבונן אל נחלתו החדשה אשר לכד. ראשית דבר הוא מחזק את מבצרו, הוא ירא את שכניו, הוא—חכם צעיר, אבל ימי חכמתו לא יארכו, אחרי ימים אחדים יצא מגבולות נחלתו, אשר תקטן בעיניו, והלך לו להתנפל בגבולות שכניו השקטים, שמו יצא מסביב כשם אחד הגבורים אשר בארץ, ונפל פחדו על כל השכנים, אשר מרב פחד יעזבו את נחלותיהם, וברחו לכל עבר, אך אחריתו תהיה מרה מאד. „בתר עתירא אזלא עתירותא". הוא אך לכד את המבצר החדש, וכבר נפל טרף בידו, ראו הנה שם נאחז זבוב בקוריו, הזבוב חשב כי ימצא בקורים איזה דבר אֹכל, והנה הוא נפל ברשת. מסכן, אמלל, הוא לא יצא עוד ולא יִמָּלט מהרשת, כי עתה לא ימשל עוד במבצר הזה העצל הכסיל. התראו, הגבור הצעיר ממהר אל הזבוב. כן, כן, איש חיל, ברגע אחד עטף אותו בקוריו,

ויקשרהו היטב ויעקדהו, ועד מהרה יכלה מלאכתו.

– אבא, הרשה נא לי להציל את הזבוב האמלל הזה, בקש דניאל את אביו בהושיטו ידו אל הזבוב.

– אל תגע בו, אך גם את בקשתך אמלא, ואת הזבוב אציל, חכה נא.

– הלא העכביש יהרגהו.

– לא יהרגהו, אנכי, השופט העליון, אביא עליו צרה אחרת חדשה ושכח את הזבוב.

– מה תעשה? – שאל חמלניצקי בתירנות.

– אנכי אהיה הפעם חכם מדיני, דיפלומט, או... כהן ישועי. אתם חושבים, כי שכניו אינם שומרים את צעדיו? שגיתם, שגיתם מאד. הצלחתו ונצחונו ידועים לכל. שם הגבור הצעיר הזה יצא בכל העולם מקצהו ועד קצהו, בכל פנות האסם החשוך והאפל הזה. התחשבו כי שכניו שמחים להצלחתו, משתאים על גדולתו ומכבדים אותו? לא ולא! הם כלם מקנאים בו, כלם שונאים אותו, כלם יחד חפצים לבלעו חיים, אך הם מוגי לב, פחדנים, אין בהם די אמץ לב. לו חכמו העכבישים האלה, לו היה בקדקדם שכל האדם, כי עתה התאהדו אחדים והתחברו יחד, כי עתה כרתו ביניהם ברית להלחם פה אחד עם התקיף הזה, ועל נקלה יכלו לגבר עליו, אך הם אינם יכולים לעשות כזאת, ומלבד זאת אין גם ביניהם שלום אמת; קנאה, שנאה, איבה שוררות גם ביניהם, „הכל כמו אצלנו" בני האדם. והנה אנכי אכרת ברית בין אחדים מהם לאבד את הגבור הצעיר, אם כי באמת חס אנכי עליו, כי עוד לא בא זמנו, אך אנכי אקריבהו על מזבח נסיונותי.

ודון פידרו לקח באצבעותיו מהקורים הקרובים שלשה עכבישים ויושיבם על קורי העכביש הצעיר המנצח, ושלשת העכבישים האלה היו שונים, ולא דמו האחד לשני לא בגדלו ולא בימי חייו, והאחד מהם היה קטן, רזה ודל מאד, ולמראה עינים גם פחדן וחלש.

– הנה אנכי הכרחתי אותם להלחם יחדו עם הגבור הלוכד נחלה לא לו. לולא היו שלשתם יחד כי עתה לא הרהיב איש

מהם להלחם עם המנצח הזה, ועד מהרה היה בורח להציל את נפשו. והם, שלשה אלה, שונאים איש את אחיו תכלית שנאה, אך הסכנה הכללית המרחפת על כלם יחד מכריחה אותם לשכח לרגעים אחדים את שנאתם הפרטית איש לרעהו ולהתאחד יחד להלחם עם אויבם הכללי. והמנצח יהיה אך אחד מהם, השנים האחרים יאבדו בערמתם. ויוכל היות כי העכביש הקטן והדל הזה יחכם מכלם יחד, והוא לבדו יאכל את פרי הנצחון, מבלי אשר ישליך גם את נפשו מנגד ומבלי כל עמל. נתבונן נא בדממה אל מעשיהם, כראי להתבונן אל הדבר הזה, המלמדנו את תורת החיים ומראה לנו את מהלך ההיסטוריה.

הגבור הצעיר ראה כרגע את שלשת האורחים, אשר באו אל נחלתו וישבו על קוריו והוא לא הזמינם ולא קרא להם. וכרגע עזב את הזבוב ויסג לאחור וישב בלי נוע. הוא כנראה שם לבו להתבונן היטב אל מצבו, הוא נתן לבו גם אל כח שונאיו, ויתבונן אל כל תנועותיהם.

ושלשת אויביו, אשר התפזרו בתחלה, החלו להתקרב מעט מעט איש אל אחיו כמו לו נאספו להתיעץ מה לעשות ולהחליט את כל מהלך המלחמה העתידה.

רגעים אחדים חכו שני הצדדים. והנה פתאם נעתקו שלשת בעלי הברית, כמו בעצה אחת, ממקומם, וכרגע אחד צעדו מעט לפנים. והגבור הצעיר בראותו מרחוק את תנועת אויביו, מהר לנגדם בחמת זעם ויתנפל על הגדול מהם. וקרב פרץ בין שני העכבישים, ושני בעלי הברית נסגו לאחור ויעזבו את שני הנלחמים.

— התראו את הבוגדים האלה?! הנה הם בגדו בבעל בריתם, הם עזבוהו לא מיראה ופחד ולא מרך לב, הם ערומים מאד, ובערמה עשו כזאת; אנכי יודע היטב את המשפחה הרעה הזאת, גם אתם תראו עוד מעט ותבינו את ערמתם.

הקרב בין שני העכבישים ארך רגעים אחדים, פעם התחזק האחד ופעם גבר השני, לאחרונה גבר הגבור הצעיר ואויבו נפל לפניו, ויקפץ המנצח על אויבו הנופל להכותו

המכה האחרונה, והנה מאחריו התנפלו עליו פתאם שני העכבישים בעלי ברית הנופל, ויעזב המנַצח את העכביש הפצוע ויתנפל על שני אויביו, אך בעצם הקרב נמלט העכביש הקטן והחלש ויתרחק לאט הצדה ויחבא, ויעזב את רעהו בעל בריתו להלחם עם הגבור.

– מה ערום הוא העכביש הקטן הזה! – הניע חמלניצקי בראשו, – פחדן, ארנבת!

– הוא נבל ובוגד, ולא פחדן. אנכי מבין ויודע אותו היטב.

– והגבור הצעיר מנצח עוד הפעם, הראה דניאל לאביו.

ובאמת הפיל הגבור הצעיר גם את אויבו השני הנדהם מהמכות התכופות אשר הִכּה.

– הנה, הנה, הביטו, הנה התעורר הנבל הקטן, הנה גם הוא הולך להל־ם עם המנצח, הוא חכה לרגע הכשר. אויבו עיף עתה משתי מלחמותיו אשר נלחם, והוא מלא כח. הנה הם נלחמים, – אמר הרופא.

העכביש הקטן קפץ על אויבו הגדול, ויכהו במלקחיו הקטנות. העזות הזאת הבעירה את חמת המנצח הצעיר, ויתנפל בחמתו עליו, אך הקטן מהר להִמָּלט ממכתו ויברח הצדה. ואויבו רודף אחריו, אך הוא נמלט עוד הפעם מהמכה וירץ אל העבר השני, ואויבו רודפו. אז קם לנגדו ויכהו פעם ופעמים ויברח עוד פעם, וכן הוגיע העכביש הקטן את אויבו הגדול והחזק העיף כבר. המלחמה ארכה רגעים אחדים, לאחרונה יעף הגבור המנצח ויעמד, אז קפץ עליו הקטן בעזמה, ומלחמה נוראה פרצה ביניהם – לחיים או למות.

ועד מהרה נצח הקטן את אויבו הגבור הצעיר. אז התנפל המנצח הקטן על בעלי בריתו הפצועים ויהרג גם אותם, והעכביש הקטן, הדל, הרזה והחלש ירש לו את הנחלה הגדולה הזאת.

– נבל! – קרא דון פידרו, – נבזה, לוּ רמסתיך!

– ומי זה יעצר בעדך? – שאלהו חמלניצקי בצחוק.

– סליחה, אנכי שכחתי כי הם עכבישים ולא אנשים, ולפי משפטיהם צדק העכביש הזה, ועלינו עוד לכבדו, לתת לו זר נצחון ולא לרמסהו. ובינינו האנשים? כמה מאתנו עשו כמעשה הקטן הזה ויעשו להם שם עולם. אכן די יהיה היום, ראיתם כבר הרבה. נעזב נא את פנת ההרג והחמס הזאת, נלך נא מפה, – אמר הרופא.

– והזבוב? האם נתת אותו לטרף לשני הנבל הבוגד הזה?

– אותו שכחתי. הצילהו, דניאל.

– והוא לא ינשכני, אבא? שאל דניאל, וישלח את ידו לפניו ביראה.

– מי? הנבל הקטן הזה? ואתה ירא אותו? הנה מה רב הוא כח נצחון! חי קטן ערום ומהיר מפיל פחדו על גדול כמך. היש אפוא להתפלא אם כל שכניו העכבישים יפחדו עתה ממנו!

– אבא! הזבוב כמדמה מת, הוא לא יתנועע ולא יתנודד.

– הוא חי, הוא אך התבונן אל מלחמת האויבים, וישכח את צרתו, הוא שקט עתה, הוא יודע היטב, כי כל זמן אשר ילחמו אויביו ביניהם לא ישימו לב לו וישכחוהו. התראה איך הוא עף? הוא יודה לאל, כי נמצא לו נער טוב אשר הציל את חייו.

– אבא, הן הבטחת לספר לי דברי ימי הזבוב.

– אספר, אספר. גורל הזבוב המסכן יבינו אך אלה, אשר למדו לדעת ולהכיר את העכבישים... הנה אתה עתה ראית את הטורפים, והבנת על נקלה את דברי ימי הזבוב. נלך מפה, נעזב את העכבישים לחיות חייהם העצמיים.

פרק שמיני.

דברי ימי הזבוב.

דון פידרו יצא מבית מדרשו אל חדר עבודתו.

השמש יצא מבין העבים, ויאיר באורו המשַׂמח והמחַיה את כל החדר. ולאור הזה שִׁנה כל מַראה החדר הנעצב, גם פני דון פידרו הנעצבים אורו לאור קרני השמש, ועליהם נראה גחוך נעים.

– פתח חחלון, יקובי, תן נא לנו מעט יותר אויר, אור וחֹם, – אמר הרופא בשבתו על כסאו. – לחץ נורא וצוקת לב אחזוני שם, בפנה ההיא המלאה שרירות ושערורות עד אין קץ, ובכל פעם בואי שמה יאחזוני לחץ וצוקה כאלה.

– הנני משיב לך תודה מקרב לב, אדוני המורה, השתחוה חמלניצקי וילחץ ברגש את יד הרופא.

– על מה זאת תודה אותי, פאן חמלניצקי?

– רעיונות רבים חדשים... משיבים נפש, רכשתי לי בפנת העכבישים הזאת.

– משיבים נפש? אולי יחשב פאן חמלניצקי ללכת בדרך גבורי העכביש הצעיר ולעשות כמעשהו? – שאל הרופא את חמלניצקי ויתבונן אל עיניו בשאלה ויגחך.

– אינני מרגיש בי די כח למפעל גדול כזה, – ענה חמלניצקי ויורד את עיניו, ופניו אדמו מעט. – רב לי כי נוכחתי היום, כי העכבישים הזקנים, השמנים, העבים, העצלים והיהירים נכונים לאבדון, ואם להם נכון אבדן, הלא בודאי מוכנים גם אלה אשר יביאו עליהם את האבדן הזה. ולי אחת היא מי יהיה האיש אשר תבחר בו ההשגחה העליונה לכלי יוצר למשפטה הצודק.

– הנני שומח מאד כי שעורי הַמַּמְשִׁי הזה... נתן לך... תקוה. את החלק המעַנין אשר בשעורי כבר עברנו, והמותר

– אחשב כי לא יענין כלל אותך, פאן חמלניצקי.
– לא, אדוני דון פידרו, אם החלות – כלה אפוא, גם אם תגרשני לא אלך עד אם תכלה את שעורך.
– ואם כן, אבא, הלא הבטחת לספר את דברי ימי הזבוב.
– טוב. התבין, פאן חמלניצקי? דניאל אוהב את משפחת הרב הצבנצי הישר.
– ואת נכדתו היפה, – שסע חמלניצקי, בהביטו בצחוק אל פני דניאל אשר אדמו.
– אחת היא. והוא מתענין גם בעם אשר אליו תחשב המשפחה הזאת ובמצבו וגורלו, ולדעת בני איננו ראוי העם הזה לגורלו המר. ואנכי הבטחתי לדניאל לתאר לו בכלל את מצב העם הזה וגורלו, למן היום אשר חדל מהיות עם היושב בארצו ומושל בעצמו.
– למה זאת? ירשני נא, אדוני הרופא, לשאלהו.
– להצדיק מעט מצד אחד את החסרונות והמגרעות, החטאים והאשמות אשר דבקו בעם הזה בעת נדודיו הרבים, בעת ענוייו וצרותיו הנוראים; ולהצדיק גם מהצד השני מעט את שופטיו הקשים המאשימים את העם האמלל הזה מבלי שים לב אל מצבו ואל תנאי חייו.
– נפלא הדבר! הלא שני הצדדים אינם יכולים להיות צודקים; או היהודים אשמים או שופטיו אינם צודקים.
– יש אשר גם השופט וגם הנאשם צודקים יחדו. הראשון שם לבו אל המעשה, אל האשמה הנראה לעינו, והשני מצדיק את אשמתו בסבה הכרחית, אשר הסבה במעשה הזה, ואיננו חושב את עצמו לאשם.
– ומי מהם צדק?
– היותר חזק והתקיף בהם.
– ואתה, דון פידרו, תדמה את היהודים אל הזבוב?
– כן.
– למה?
– יען כי הם חלשים ומצוקים כמהו.

– ואתה מצדיק את העכביש?
– הוא חזק ותקיף הוא מהזבוב.
– והזבוב המענה את הנמלה החולה, הגם הוא צדק?
– הוא חזק ותקיף ממנה.
– והנמלים החולות אם תתאספנה יחדו וחנקו את הזבוב ואת העכבישים יחדו, התצדקנה גם הן?
– הן תהיינה חזקות ותקיפות מהם.
– אתה – חכם, דון פידרו.
– לא ולא, אנכי אך יודע מעט את ההיסטוריה.
– אנחנו נכונים לשמע את המשך שעורך.
– ואתם אל תחשבו לשמע פרטים וסדר ומשטר, בשעור אחד אי אפשר לספר את היסטורית עם שלם במשך אלפים שנה, אי אפשר לתאר את כל אשר עבר עליו בכל הארצות השונות. אנכי אתן לפניכם אך השקפה כללית קצרה על תולדות העם הזה, ואקוה כי אעורר חשק בלב דניאל, ואולי גם בלבבך, פאן חמלניצקי, ללמד להכיר יותר את דברי ימי העם הזה, הנתעב והנרדף, אך המצֻין יחד עם זה גם בקשיותו, עזמתו ובכחו החיוני, אשר בו הוא חי וקים למרות כל הצרות והמציקות והרדיפות המשנות והנוראות. העם הזה נפלא ומצין בעז אמונתו, במסירותו אל מסרותיו הקדושות, וגם אל שגיאותיו הנכרות והנראות לעין כל. העם הזה – הוא שמשון גלוח השערות, הוא – גבור הנחלש. הוא – עני הזוכר עוד היטב את ימי אשרו ועשרו, את ימיו הטובים; הוא הזבוב הפצוע, אשר התחפש כמת בתקותו להציל על ידי התחפשותו את נפשו ולברח הלאה מרשת העכביש...
– למען התנפל אחרי כן על הנמלה החולה?...
– גם להיות עכביש ואכזר ועריץ, כאשר היה בימים ראשונים בשבתו בקוריו טרם שמן ועבה ויהי לעצל ונרפה. הזבוב־העכביש הזה עשה גם הוא, בימי הצלחתו וכחו, לטרפו אשר נפל ברשתו כאשר עשו לו מעניו.
– ואנכי, אבא, לא חשבתי כלל את הזבוב השקט לאכזר כזה.

–הוא לא היה בימים מקדם שקט כלל, אז אמנם לא היה זבוב, אז היה עכביש. ארץ יהודה בימי כחה וגבורתה, בימי חייה העצמיים, לא חסה על העמים האמללים החלשים, אשר נתנם האלהים בידי עם בחירו. היהודים השמידו את העמים ההם ולא השאירו נפש חיה. ועם אחד היה להם לעבדי עולם, לחוטבי עצים ולשואבי מים. גם הם רדפו את חפש הדעות, את הכפירה, כרדיפות האינקויזיטורים, ולא חמלו; גם בממשלת יהודה משלו הכח והשרירות, גם שם שמנו העכבישים הזקנים ויאבדו בידי עכבישים צעירים נבלים בוגדים ונרגנים. המריבות, הסכסוכים, השנאה, הקנאה, הבגד והרמאות אשר גברו והתמידו בין העם חלקו את העם לסיעות שונאות האחת את השניה; שנאת-המלכים התמידית, שלטון הכהנים הגדולים ושערוריותם המיטו את בסיס ממלכת ישראל ויסודותיה; המריבות והסכסוכים הארוכים בתוך הארץ עשו בה פרצים ובקעים ובדקים גדולים, ומחוץ בא דרך הפרצים האלה כח משחית ומהרס פנימה. העם המפֹרד והנחלק לסיעותיו לא יכול להתקים ולהחזיק מעמד נגד לחיצת הכח החיצוני החזק. באשמתה נפלה יהודה ובאשמתה היא מֻכה ומְעֻנה עד היום הזה.

–אודה ולא אבוש, כי בדברי ימי היהודים אנכי בור ועם הארץ במלא מובן המלה, את דברי ימיהם ידעתי אך מכתבי הקדש.

–הנני רואה כי ידיעתך, פאן חמלניצקי, בדברי ימי היהודים לא רבה מידיעת דניאל, ואם כן שמעו: בכתבי הקדש למדתם לדעת את אבותיהם הראשונים, את אברהם, את יצחק ואת יעקב; שם למדתם לדעת את דבר עבדות היהודים במצרים, את דבר מסעם במדבר ואת ביאתם לארץ כנען; שם למדתם לדעת את זקניהם ואת שופטיהם, את מלכיהם ואת כהניהם ואת נביאיהם. אתם ידעתם כי בני ישראל נחלקו אחרי מות שלמה לשתי ממלכות, וכי אשור ובבל הגלום מארצם אשורה ובבלה, וכי אחרי כן שבו רבים מהם תחת פקודת זרבבל, עזרא ונחמיה אל ארצם, ויבנו את

בית ה׳ ואת ירושלים עיר קדשם, ויעשו גם חומה סביב לעיר, ויסדרו סדרים ויתקנו תקנות בחייהם הצבורים והדתיים. אך הארץ היתה אז תחת שלטון מלכי פרס, ויושביה היו סרים למשמעת נציב פרס אשר משל בסוריה. כמאה שנה היו תחת שלטון פרס עד אשר בא אלכסנדר המוקדני מאירופה לאסיה, ויגבר על דריוש מלך פרס, וילכד את כל ארצותיו, וגם את יהודה בתוכן. ותהי יהודה משעבדה לאלכסנדר, אך השעבוד הזה לא היה קשה וכבד, כי אלכסנדר הטה חסד ליהודים, והם השיבו לו תודה, ויכירו לו טובה, ויזכרו לו לו את חסדו, ויעשו לו שם עולם ביניהם, ויקראו לכל הילדים אשר נולדו במשך השנה ההיא בשם אלכסנדר, ולמני אז בא השם הזה בין שמות העברים. אחרי מות אלכסנדר חלקו ראשי צבאו ביניהם את ממלכתו הרחבה, וארץ ישראל נפלה בידי לַאוֹמֶדוֹן; אחרי כן באה יהודה תחת יד תלמי לַגוֹס (זוטר), והוא הושיב כמאה אלף יהודים בארצות אחרות ובפרט באלכסנדריה של מצרים; גם סיליקוס ניקַטור, אשר לקח לו את אסיה הקטנה, הושיב בארצות ממשלתו יהודים רבים, וכן התפזרו היהודים וישבו במצרים, בלידיה, באסיה הקטנה, בסוריה וביון. מצרים וארץ ישראל באו אחרי כן לידי תלמי פילַדֶלפוס (השני), ואחרי כן לידי יורשו תלמי אֶאֶרְגֶטוס (השלישי) ואחריו לידי תלמי פילוֹפַּטוֹר (הרביעי), ויורשו תלמי אפיפנוס (החמישי) לא יכול לעמד נגד אנטיוכס הגדול מלך סוריה, וארץ ישראל נפלה בידו, ואחרי כן עברה לידי אנטיוכס אפיפנוס. בימיו פרצה מריבה בין הכהנים הגדולים האחים: חוניו השלישי ויהושע יַזוֹן וּמֶנֶלַס. המריבה הזאת נתנה תואנה לאנטיוכס להתנפל על ירושלים ולבז את בית המקדש, ולרחץ את פעמיו בדמי בני ירושלים. ארבעים אלף איש יהודים נרצחו בידי חיל אנטיוכס, וכמספר הזה נשבו חיים ונמכרו לעבדים. ומהעת ההיא החלו רעות עם ישראל וצרותיו. אחרי שנתים התנפל אפולוניוס שר צבא אנטיוכס על ירושלים פתאם ביום השבת, ויעש הרג רב ביושביה, את מרבית בתי העיר הרם וישרף באש ואת חומותיה

נתץ, ואנטיוכס ושריו החלו ללחץ את היהודים, להעבירם על דתם, ולאכף עליהם בחזק יד להמיר את דתם בדת היונית האלילית. ובעת ההיא, בעת הרעה והצרה, בימי התוכחה והנאצה אשר באו אז על היהודים, חזק לבם בקרבם ויחזק רוחם, וככל אשר התחזק אנטיוכס לשים קץ לאמונת ישראל, כן גבר רוח הקנאה לאמונתם בלבותם. בין שמות ראשי הקנאים האלה יתנוסס שם מתתיהו הכהן החשמונאי אשר ישב בעיר מודיעים, הרחוקה שלש פרסאות מירושלים. מצב עמו הרע עורר את רוח הכהן הזקן הזה, ויתעורר הוא ובניו הגבורים ויציתו אש נקמה בלבות אחיהם הנאמנים לעמם, ויצליחו למשך אחריהם את לב העם להתקומם נגד לוחציו העריצים והאכזרים, וילחם הוא ובניו אחריו נגד צבאות אנטיוכס, ואחרי כן עם צבאות בנו אֶאוּפַּטוֹר, ואחרית המלחמות האלה היתה כי לכד יהודה המכבי בן מתתיהו החשמונאי את ירושלים, ויגרש משם את חיל הסורים היונים, ויטהר את בית המקדש, אשר טמאוהו היונים, ויעש חג חנכת הבית. ולמען חזק את ממשלתו בא יהודה בברית עם רומא, ומהעת ההיא סרה הצלחתו ממנו: בתוך הארץ לא חדלו המהומות והסכסוכים, כי גם בין העם היו חנפים כאלה אשר חפצו להתקרב אל הסורים לוחציהם, ומחוץ לא חדלו שרי צבאות סוריה מהלחם עם יהודה. אחרי מות יהודה המכבי הצליח אחיו יונתן, ואחריו אחיו שמעון לכבש גם את כל מבצרי ירושלים, ולגרש את היונים כלה מהארץ ולהסיר את עול סוריה מעל צוארם, ותהי יהודה לממלכה חפשית; ועם ישראל הכיר תודה לשמעון, ויכרתו אתו ברית כהונה ונשיאות לו ולבניו אחריו. אחרי שמעון משל בארץ יהודה בנו יוחנן הורקנוס. בימיו רחבו מעט גבולות הארץ; הוא לכד את הערים, אשר לקחו הסורים ויושיבון לישראל, הוא הכניע את השמרונים ואת האדומים, ויתאכזר עמהם ככל אשר התאכזרו שונאי היהודים ומנצחיהם עמהם; הוא הרס את מקדש השמרונים, אשר היה להם על ראש הר גריזים, ויכריח את כל בני הדתות האחרות לקבל עליהם את דת

היהודים. אחרי מותו משל בנו יהודה אריסתובל הראשון, והוא, מרב אהבתו לכבוד ולשלטון, התנהג באכזריות נוראה עם אמו ואחיו אשר נתנם במשמר; את אחד מאחיו המית בסתר, ואת אמו ענה ברעב עד כי מתה, אך הוא לא האריך ימים על כסא מלכותו ומקץ השנה הראשונה למלכו מת. אחרי מותו מלך אחיו אלכסנדר ינאי; בימיו נשפך דם נקי רב בחוצות ירושלים, והעם התקומם נגד מושלו האכזר. בשש שנות המלחמות והמהומות הרג העריץ הזה יותר מחמשים אלף איש, ויתנהג באכזריות נוראה ואיומה. אחרי מותו משלה ביהודה אשתו שלומית אלכסנדרה אחת עשרה שנה, וימי ממשלתה היו ימי מנוחה ושקט ליהודים. אך אחרי מותה פרצה מריבה בין שני בניה, הורקנוס ואריסתובל, על דבר כסא המלוכה וילחמו ביניהם זמן רב, ועל ידי המלחמה הזאת באה יהודה עוד הפעם תחת שלטון זרים. בעת המלחמה הביא הורקנס את אֲרִיטַס מלך ערב, כי יעזור לו במלחמתו עם אחיו אריסתובל. אז שלח אריסתובל שוחד אל סְקָרוּס נציב סוריה באסיה המערבית, כי יעזור לו הוא במלחמתו עם אחיו; וישלח סקרוס צו לאריטס מלך ערב, כי ימהר לעלות מעל ירושלים ולשוב לארצו. אחרי כן פנו שני האחים אל קַיּוּם פומפֵּיוס, המושל הרומי באסיה, כי ישפט הוא ביניהם, ויצדיק פומפיוס את הורקנוס החלש ורפה הידים ולא את אריסתובל הגבור ואמיץ הלב. ויהי כי לא אבה אריסתובל לקים את משפט פומפיוס, ויתבצר בירושלים עם חילו, אז עלה פומפיוס עם חילו הגדול, ויצר על ירושלים וילכדה, וישפך בה דם לרב. וארץ יהודה החזקה החפשית נפלה בידי רומא העריצה, באשמת שני האחים, שואפי כבוד וממשלה, וכבוד בית החשמונאים נפל ולא יסף עוד לקום. ובמפלת כבוד בית החשמונאים, וגם בשעבוד יהודה, הסב אַנטיפַּתֶר מזרע האדומים, והוא איש עשיר ערום ובעל תחבלות, אשר הצליח למצא חן בעיני הורקנוס, עד כי האמין בו וישימהו ליועץ לו וישמע לכל דבריו, וינהג הוא בשם הורקנוס הרפה את הארץ, ובחנופותיו הצליח להטות אליו

גם את לב מושלי רומא, וימנוהו לפקיד יהודה.

– ואנטיפתר הערום הזה היה אדומי? – שאל דניאל אשר שמע והקשיב לדברי אביו ברב ענין.

– כן, הוא היה בן השבט אשר לכד יוחנן הורקנוס החשמונאי וילחצו וירוצצו.

– ואנטיפתר הוא בודאי העכביש הקטן והרזה אשר ידע לחכות לרגע הכשר, האף אין זאת, דון פידרו? – שאל חמלניצקי בצחוק.

– כן, כן; הוא הוא אשר הרג גם את בעלי בריתו וימשל בנחלה אשר לא עמל בה. אחרי מות אנטיפתר החלה מלחמה חזקה ונוראה בין אנטיגנוס בן אריסתובל אשר ברח מרומא ובין הורדוס בן אנטיפתר, והורדוס נצח במלחמה בעזרת חיל רומא, ויהרג את מתנגדו ואת כל הנוטים אחריו וימלך על יהודה. אז ישב על כסא יהודה עכביש אכזר, אשר לא ידע שבעה בשפך דם. כל ימי מלכותו מצֻינים בהרג ורצח ושפך דם, הוא השמיד את כל בית החשמונאים, הרג את הורקנוס בן אלכסנדר ינאי הזקן, הרג את אשתו אשר לקח לו מבית החשמונאים, הרג גם אחרים מבניו. ובהיותו בן שבעים שנה, בשנת השלשים ושבע למלכותו, חלה מחלה אנושה מאד, ויאסף העכביש הזקן והאכזר הזה את כל יקירי ירושלים ונכבדיה, וישם עליהם משמר ויצו לאחותו ולבעלה כי יהרגו את כלם ביום מותו למען לא ישמחו העם במותו, כי אם יתאבלו על טובי האֻמה אשר ימותו עמו. אחרי מות הורדוס נחלקה ממלכת יהודה בין בניו, אשר נשארו בחיים, אחרי כן נספחה ארץ יהודה לחבל סוריה, ונציב הרומאים אשר בסוריה משל גם על יהודה. אך אחרי שנים מעטות עלה על כסא יהודה אגריפס הראשון, אשר מצא חן בעיני קליגולה קיסר רומא, ואחרי כן בעיני קלודיוס אשר נתנו לו את ארץ יהודה כי ימלך בה, ותהי ארץ יהודה לממלכה לבד. ואחרי מות אגריפס הזה חדלה יהודה מהיות ממלכה, ותהי תחת פקודת נציבי רומא. והנציבים האלה מצצו את דם ישראל וירוצצום וילחצום, בפרט הרבה להציק להם הנציב פלורוס, אשר הכביד את עולו

על בני ישראל, עד כי לא יכלו עוד לסבל. אז פרץ המרד בכל עזו בכל רחבי ארץ יהודה; את פלורוס גרשו מירושלים, וצבא רומא, אשר בא לעזרתו, ברח מפני המורדים אשר נלחמו כאריות. היהודים התבצרו בגליל, בירושלים ובערי אדום, אך שמחתם לא ארכה. נירון קיסר־רומא שלח את שר צבאו הגבור הנודע בזמנו את אספסינוס, ומלחמה נוראה ואיומה החלה ביהודה. מחוץ שכלה חרב האויב העצום והרב, ובבית – מריבות הסיעות האויבות והצוררות אשה את רעותה. עוד מעט ונפלה יהודה לפני חרב הגבור וצבאו הרב, אך פתאם נקרא אספסינוס לבוא רומאה לשבת על כסא הקיסרות הרומית אחרי מות נירון. והיהודים לא חכמו להתאחד בעת הזאת ולהתחבר יחד ולגבר חילים ולהתבצר; הם רבו ביניהם וישפכו בעריהם דם רב. העם נחלק לשתי סיעות: הקנאים, אשר חפצו להלחם עם הרומאים בחרף נפשם על חפש ארצם, ואוהבי השלום, אשר חפצו להכָּנע תחת שלטון הרומאים. ותהי מלחמה כבדה מאד בין הסיעות האלה, וירושלים העיר היתה לשדה קרב, בבית האלהים נהרו נחלי דם השפוכים בידי אחים. והמלחמה הפנימית הזאת עזרה לטיטוס בן אספסינוס, אשר בא להלחם עם יהודה בראש חיל כבד מאד מאד. טיטוס בא וישם מצור על ירושלים, ואחרי מלחמות רבות וכבדות, אשר גבורי ישראל הראו בהן גבורות נפלאות, בהלחמם כאריות טורפים ובעשותם שמות במחנה האויב, לכד את העיר, אשר היתה מלאה חללי שנאת חנם ומֵתי רעב ודבר וישרפה, וישרף גם בית קדשם ויהרג את יושביה, ורבים לקח בשבי וימכרם לעבדים, ויביאם גם לרומא להלחם בזירות עם חיתו טרף. אז באה אחרית לממלכת יהודה. ולמן העת ההיא ינוע העם הזה וינוד מארץ לארץ, מעם אל עם וממֵמלכה לממלכה.

– ולמן העת ההיא חדלו היהודים להלחם על ארצם, מולדתם וחפשתם? – שאל חמלניצקי ועיניו הפיקו בוז.

– לא, הם נלחמו, אך ללא הועיל; הם נפזרו, נפרדו, נחלשו וגם נשחתו. יהודה היתה אז עכביש שכבר בא יומו ועליו לעזב מקומו לעכביש אחר יותר חזק ויותר עזם ממנו, לרומא התקיפה מאד בימים ההם. בימי טרויַנוס קיסר התקשרו

היהודים בארץ ישראל תחת פקודת שני האחים פפוס ולולינוס, ויחפצו להסיר מעל צוארם את עול רומאה האכזריה, וגם יהודי בבל הרימו דגל המרד, וגם יהודי מצרים וקירינייאקה, לוב ויושבי אי קפריסין קמו כאיש אחד, ומחשבה אחת בלב כלם לשבר מוטות עול רומא הקשה; ורוח המרד אשר התפרץ בארץ ישראל נח על כל היהודים מבבל ועד ארצות אפריקה הצפונית, והם הראו אז לשונאיהם כי עוד לא נגדעה קרנם וכי עוד די כח בימינם לעמד על נפשם להלחם מלחמת הרג ואבדון, וכי עוד לא נכחדו מעם, וכי עוד און בידם לעשות נקמות במעניהם. בראש המורדים עמדו אנריאס ולוקזוס. במלחמות הראשונות נצחו היהודים את חיל טרוינוס ויהרגו ביונים הרג רב, ויענום גם הם באכזריות חמה, וימדו להם מדה כנגד מדה, כגמולם השיבו להם; בקירינייאקה לבדה הרגו היהודים כמאתים אלף איש יונים, את מדינת לוב החריבו כלה וישימוה; באי קפריסין התקשרו תחת פקודת ארטימיון, ומספר המתקשרים היה רב ועצום במאד מאד, וילכדו את העיר הראשית בקפריסין ויהרגו בה מאתים וארבעים אלף נפש יונים. וטרוינוס נבהל מאד, כי ירא פן יתפרצו כל ארצות המזרח מפניו, וישלח חיל רב ועצום תחת פקודת מרטיוס טורבא לשים קץ למרד היהודים ולהשקיטו. אחרי מלחמות רבות וכבדות, אחרי אשר נפל גם ממחנהו עם רב, הצליח לגבר על היהודים ולעשות בהם הרג רב, ואז ענם בחמה שפוכה ובעברת אויב עזה. בימי אדרינוס סבלו היהודים מצוקות נוראות מאד, אבל סבלנותם לא עצרה כח, בנגע האכזר הזה בפצע לבבם, בשלחו יד לחלל את קדשם. הוא צוה לבנות את ירושלים ולהושיב בה זרים, ולקרא את שם העיר „אליה קפיטולינה", ויכריח את היהודים להביא קרבנות לאליל היונים. ותתחזק רגשת העם מאד, ולא יכלו עוד לסבל, ויחליטו להתקומם עוד הפעם, ומרד נורא פרץ בתוכם. ובראשם קם גבור נפלא אמיץ הרוח, ולבו כלב האריה, ושמו שמעון בר כוכבא. ועד מהרה התאספו אל תחת דגלו כמאה אלף יהודים, ובזמן קצר הכה שמעון בר כוכבא את כל צבאות הרומאים אשר התיצבו לקראתם, וילכד את עריהם הבצורות ויגרשם מארץ ישראל.

יותר מאלף ערים וכפרים לכד בר כוכבא וחמשים מבצרים כבש. ויַכְרז אז את חרות יהודה, ויהי הוא למלך ומושל לבדו בכל ארץ ישראל ויטבע מטבעות, וכשלש שנים היתה יהודה שנית לממלכה עומדת ברשות עצמה. אך חפשותם לא ארכה. אדרינוס נבהל מפני תנופת יד הגבור הזה וישלח את שר צבאו הגבור יוליוס סֶוֶרוס בראש חיל גדול לשוב לכבש את הארץ. אך סֶוֶרוס ראה כי לא על נקלה יוכל ליהודים, ולא יוכל לבר כוכבא במערכה בשדה, ויבחר לו לנהל את המלחמה לאט לאט להלאות את היהודים לקצץ את אגפיהם, לשוב וללכד את מבצריהם אחד אחד ולסגר לפניהם את הדרכים אשר יביאו בהם אֹכל לנפשם. ידֹע ידע שר צבא רומא, כי כל העם כאיש אחד עזב את אֶתו ואת מחרשתו ויאחזו בחרב מלחמה, ויחשב לעשות בהם שַׁמות על ידי הרעב. באחרונה הצליח סורוס לכבש את כל הארץ, ולצור על ביתר העיר, אשר בה התבצר בר כוכבא, גבור היהודים וחילו, והרעב גבר מאד בעיר. שלש שנים וחצי צר סורוס על ביתר, עד אשר שמרוני אחד בוגד גלה לסורוס מבוא נסתר אל המבצר החזק הזה. אז התפרצו חיל רומא אל העיר ויעשו הרג רב במגיניה, ויהרסוה עד היסוד בה, ויהפכוה לתל שממה, ובמלחמה ההיא נפלו כחמש מאות ושמונים אלף נפש. הארץ שממה, העזובה רבה בה מאד, והגבורים המעטים, אשר נמצאו עוד ביהודה, היו בודדים ולא יכלו למשך אליהם את לב העם אשר ידיו רפו מאד. ואחרי המרד צוה אדרינוס לבנות את העיר, ולהרס את כל זכרונות הקדשים אשר ליהודים; מאבני בית המקדש בנה תֵיאטרון על הר הקדש, במקום המקדש העמידו את צלמי אדרינוס ויופיטר, על שער העיר העמידו פסל חזיר עשוי שַׁיש להכעים את היהודים, וכל העיר מלאה פסלי אלילי רומא ויון. הרעות והחרפות גברו ורבו כל כך עליהם, עד כי רבים מהם התחבאו במערות, ובגדל רעבונם אכלו איש את רעהו, ורבים מהאמללים האלה משך אדרינוס אליו במרמה ובכחש. פעם אחת הובאו לפני אדרינוס רבים מהיהודים הבורחים אשר נפתו להאמין בכחשו, והוא אוכל בעת ההיא

את ארוחתו, ויצו העריץ האכזר הזה להרגם כלם טרם יגמר את ארוחתו. רעות ישראל הגיעו אז למרום קצן, בספורי הרעות ההן אפשר למלאות ספרים רבים. המרד האחרון הזה הרס את כל מצב היהודים ויכרית את כל יסודי ממלכתם; במלחמות האלה כמו אבדו שארית כחם העממי, יאוש נורא אחזם, ובלב נשבר ונדכה נכנעו כלם תחת העול. כמאתים שנה עברו והיהודים חיו בשקט ובמנוחה כאזרחי רומא; ממלכת רומא לא נטרה שנאתה ליהודים הנכנעים לפניה, ותתן להם כל זכיות האזרחים. קיסרים רבים מקיסרי רומא הטו ליהודים חסד: אנטונינוס פיוס הצדיק, מרקוס אורליוס, קומודוס, ספטימיוס ואלכסנדר סורוס; זה האחרון הרבה להיטיב ליהודים; הוא בטל את כל הגזרות אשר גזרו עליהם הקיסרים הראשונים, הוא גם הרשה להם לשבת במשרות הממלכה. ומצבם הורע ברומא, מעת אשר קבלו הקיסרים את אמונת הנוצרים. קונסטנטינוס החל להגביל את זכיות היהודים, ויכבד עליהם את המסים. בימי תאודוסיוס, ובפרט בימי יוליאנוס הוטב מעט מצבם, אך אחרי מות יוליאנוס החלה תקופה רעה ליהודים, וגורלם הרע והמר לא שנה עוד עד הימים האלה.

– ואז היה העכביש לזבוב? -- שאל חמלניצקי.

– לא לזבוב ממש, אבל היה לעכביש חלש ורפה אונים אשר שניו ומלקוחיו יבשו. טבעו,-טבע העכביש, עוד לא עזבו, אך לא היה לו עוז די כח ועזמה, לא היו לו עוד כלים למלאות את חפץ לבבו וצרך טבעו.

– אבא, זה היה העכביש הפצוע הזקן, אשר נפל שם בַּבֶּבר מהמכה הראשונה אשר הכהו העכביש הצעיר?

– כן, אבל אויביו לא אמרו די למכתו האחת, כגבורי הצעיר אשר לא עזב את אויבו בנפלו מתבוסס בדמו, וירב עוד את מכותיו, כן גם עשו אויבי היהודים להם. בשנת 404 למספר הנוצרים אסרו על היהודים מבוא לעבד בצבא, ואחרי כן בשנת 419 גרשו גם את כל אלה אשר עבדו מכבר בצבא והצטינו בעבודתם זאת. החק הזה הניח יסוד לחולשת היהודים ורפיונם, על ידו התפתחו בין היהודים ערמה ופחדנות. בימי

תאודוסיוס השני החלו הרדיפות נגד היהודים באלכסנדריה של מצרים, על ידי הכהן קיריל הקנאי. בשנת 439 יצאה מאת המלך הזה פקודה נמרצה נגד היהודים, והפקודה האכזריה הזאת הגבילה את חיי היהודים המדינים, החברותים והדתיים.

– האם אך במדינות רומא סבלו היהודים? ואיך היה מצבם ביתר המדינות? – שאל דניאל.

– גם בפרס, בהודו, בסין לא ראו היהודים בטובה. בשנת 520 רדף מלך פרס את היהודים היושבים בארצו ויאנסם לקבל את דתו. בכלל רדפו את היהודים מאד במאה הששית בפרס הודו וסין וירדפום מנוחה. ובערב הקרובה לארץ ישראל, ואשר בה מצאו היהודים מפלט ומנוס בברחם מארצם מפני המהומות והמלחמות, ובפרט בתדמור־פלמירה –, אשר היתה תחת שלטון המלכה זינוביה, אשר יצאה מזרע היהודים, ראו היהודים טובה ויהנו מכל זכיות האזרחים. אך מעת אשר לכד קיסר רומא את תדמור, החלו גם שם הצרות והרדיפות נגד היהודים, אשר הכרחו לעזב את מושבם ולשוב אל אחיהם אשר נשארו עוד בארצם.

– ואיך היה יחס מחמד אל היהודים? – שאל חמלניצקי.

– בעת אשר קם נביא הערביאים וילכד את כל ארץ ערב היה מספר היהודים רב מאד בארץ ההיא. בתחלה הטה להם מחמד חסד בחפצו להטותם ולמשכם אליו, אך חסדיו לא ארכו. בשנת 624 פרצה מריבה ומלחמה בין היהודים ובין מחמד. סבות המלחמות לא היו נכבדות ורבי הערך; אך מה רבו הרעות אשר הביאו הסבות הקטנות והמצערות האלה! ערבי אחד הרג את איש יהודי על אשר הכלים ערביה אחת, ויחלו היהודים לנקם את נקמת דם אחיהם השפוך, כמנהג הערביאים שכניהם. אחרי כן פנה מחמד אל היהודים במכתב ובמליצה אמר: תנו לה׳ הלואה טובה. ויענהו פנחס בן עזורה בן שבט קינוקה לאמר: האם האלהים הוא עני הדורש מתת יד מאת ברואיו? ולמן העת ההיא החל מחמד לשנא בגלוי את היהודים תכלית שנאה, ומלחמות רבות נלחם עמהם. גם הקמים אחריו לא אהבו את היהודים. אחרי מות מחמד נאלצו

כל יהודי ערב לעזב את ארץ מושבם וללכת להתישב בסוריה, כי מחמד צוה לפני מותו כי לא יתנו לכופרים, לאמר: לבני דתות אחרות, לשבת בכל רחבי ארץ ערב. בספרד התישבו היהודים לפי דברי המסורה עוד בימי המלך שלמה, ובמאה הראשונה והשניה הרבו להתישב שם היהודים יוצאי ארצות אפריקה. שם ישבו במנוחה ובשלוה עד ראשית המאה הרביעית, עד אשר הגבילה האספה באליביריסה את זכיותיהם, ואחרי כן רבו ההגבלות משנה לשנה עד אשר הכרחו בשנת 633 לקנות את זכות חייהם שם בכסף מלא. בצרפת התישבו היהודים בימים קדמונים, אך צרותיהם ומצוקותיהם החלו במאה הששית. בשנת 540 אסרו על היהודים להתראות בחוצות פַּריז בימי חגי הנוצרים הגדולים; ואת האִסור הזה הכריזו אחרי כן הכהנים גם באורליאן. בצרפת היה מצבם כל כך שפל ונבזה בעיני ההמון והממשלה, עד כי וירול ראש הכהנים ירד מכהונתו על אשר רחם על היהודים. המלך דַּגוֹבירט שנא מאד את היהודים וילחצם מאד, עד אשר החליט בראשית המאה השביעית לגרש את היהודים כלה מארצו, אך ראש הכהנים דַמִּיאַן וחברי בית המשפט בטולון התנגדו להחלטת המלך בחרב בידיהם. והמלך וַמביר הצליח להשקיט את רוח הקושרים ולגרש את היהודים מארצו.

– ואיך נתנו הכהנים לעם ולמלכים להתאכזר כל כך עם היהודים? – שאל דניאל.

– הכהנים התאמצו בכל מאמצי כחם להעביר את היהודים אשר בכל ממלכת רומא על דתם, ובראותם כי לחנם עמלם החליטו להעבירם על דתם בחזקת היד; היהודים התנגדו בעזמה רבה לאויביהם אלה, כל עוד אשר הממשלה לא לחצתם. וכאשר עלה על כסא רומא יוסתיניאן, לקח מהיהודים את כל זכיותיהם ואת כל נחלותיהם ואת חופשת אמונתם; הרדיפות חזקו ככה עד כי היהודים התקשרו יחד עם השמרונים ויהרגו נוצרים רבים ויחריבו את הארץ וימיתו את הנציב, ואך בשנת 575 השקיטו את המרד.

– והזבוב לא נח ולא שקט בכל זאת! – אמר חמלניצקי.

– הוא עשה כיאות לזבוב: צעק, התנודד והתנועע ברשת קוריו ויקרעה במקומות אחדים, אך מעט מעט נאחז ונסבך ברשת יותר ויותר, עד כי לא יכול עוד להתנועע. ובהכירו את חולשתו, ובדעתו את רפיון כחו חדל מהתנודד וישקט, וינח כחמשה דורות עד סוף המאה הששית, ויחכה כי תבוא הצלחתו בארח פלא.

– ואחרי כן החלו עוד הפעם להלחם ולהאבק?

– הוא לא יכול עוד להלחם, ואיך זה ילחם? אז הרים קול צעקה כאשר צעק הזבוב ברגעי מותו בין מלקחי אויבו העכביש. ואחרי כן קמה תקופה נוראה ואיומה. מהמאה התשיעית ועד המאה השש עשרה קמה ליהודים בכל ארצות הנוצרים עת רעה מאין כמוה. דברי ימי היהודים בימים ההם – הם לחרפה ולקלון עולם לכל האנושות, הם מכילים בקרבם את כל התועבות, השרירות והשערורות אשר יכלו להמציא אמונות הבל, משפטים קדומים ורשעות הכהנים החשוכים, המלכים האכזרים וההמון הפרא הפרוע. הרדיפות הידועות אשר רדפו את הנוצרים בימים הראשונים כאין וכאפס הנה מול הרדיפות אשר רדפו אחרי כן הנוצרים את היהודים. כל האכזריות אשר בהיסטורית ממלכות אסיה ואירופה, כל הנוראות אשר במלחמות האמונה והאזרחים השונות והמשֻׁנות, חתונת הדם, ערבי סיציליה – כל אלה נמצא לרוב בתולדות היהודים החלשים והנעזבים, אך פה נתנו להם שמות אחרים... את היהודי חשבו לכופר, לקוסם, למכשף, לעלוקה, לבוגד, לחומס, לרוצח – וכל זאת באה לו יען כי לאסונו הוא נקרא – יהודי.

– ומה חפצו מהם?

– חפצו אך דבר אחד, כי יכחד שמם מתחת השמים; לי ברור הדבר הזה. בארצות אחדות לא נתנו להם גם לעבר אל הדת הנוצרית. ברור הדבר כי רדפו את היהודים על אשר הם יהודים, רדפו אותם גם על אשר חפצו להיות לא יהודים; עמים שלמים וממלכות גדולות עשו לעם היהודים ככל אשר עשה אדרינוס לשני יהודים.

– האם זה הוא אדרינוס אשר אכל במנוחה את ארוחתו,

בעת שהרגו לעיניו אנשים רבים? – שאל דניאל בגעל נפש ובלב גרעש.

– כן, זה הוא העריץ הזה. פעם אחת פגש אדרינוס ביהודי אחד. היהודי חשב לו לחובה להשתחות לפני המלך. „מה? אתה, חצוף, תעז לטמא ולתעב את מושלך בהשתחויתך לפניו! יֵהָרג!” ויהרגו את היהודי. פעם אחרת פגש יהודי אחר באדרינוס, והיהודי ידע את אשר עשו לאחיו על אשר העיז להשתחות לפני המלך ויורד ראשו ויעבר לפני המלך ולא העיז להרים עיניו אליו. „איך זה? – צעק אדרינוס – אתה, חצוף, עובר לפני מלכך ואינך משתחוה לפניו! יהרג!” וגם את היהודי הזה הרגו. אחד מאהובי העריץ הזה שאל את המלך פתרון מעשיו אלה, ויענהו המלך בכעס לאמר: „הס! לא לך ללמדני – איך להשמיד מהר את אויבי”.

– ומה בכך, הוא היה חזק, ואם כן גם צדק, – צחק חמלניצקי.

– אנכי אינני מאשים את העכביש הזה, ובכלל אינני שופט פה את המעשים, אנכי אך מספר לפניכם את המעשים כמו שהם, אנכי מתאר לפניכם בשרד אמת את מצב היהודים אשר היו כזבובים בעיני אויביהם העכבישים. אם אך החל הזבוב להתנודד ברשת הקורים, וחשבוהו למורד, לקושר, לממרה ויאסרוהו בחבלים ובעבותים עוד יותר; ואם שכב במנוחה – מצצו את דמו ויאכלוהו ויגרמוהו על פי משפט וזכות התקיף. במקומות רבים לא נתנו להם רשות לקנות בתים, שדות וכרמים וכל נכסי דלא נידי, לא נתנו להם רשות לקנות עבדים, לשרת במשרות צבוריות ואזרחיות, ויש גם אשר סגרו לפניהם את דרך החכמה וההשכלה: אסרו לרופאיהם לרפא חולים; האספות הדתיות אסרו פעמים רבות על הנוצרים לשאל בעצת רופאים יהודים. ועל כרחם התנפלו היהודים על המסחר, אשר שעריו לא נסגרו לפניהם במקומות רבים, ואז האשימו את היהודים, כי הם כעלוקות מוצצים את דם האזרחים, וילחצו אותם על זאת. אם חדל היהודי אחרי נסיונות רבים מבוא במשא ומתן של הקפות ומִלְוֹת עם האזרחים הנוצרים,

ורדפוהו ככילי ומאסף כסף, כעכברא דשכיב אדינרי, כאכזר, כבעל אגרוף; ובבואו במשא ומתן עם האזרחים, ורדפוהו כמלוה ברבית, כעלוקה, כפושט עור האזרחים מעליהם, ויחמסו את כל רכושו. ובמקומות אשר סגרו לפניו גם את דרכי המסחר, התנפלו היהודים אך על מסחר הרבית. והכהנים וראשי הכנסיות היו בימים ההם ריקים ופוחזים ואוהבי תענוגות בשרים לאין קץ וגבול, ולמען מלא ספקם ושובבותם, מִשכנו גם את כלי הקדש מבתי התפלות. ובחלול הקדש הזה האשימו, כמובן, לא את הכהנים כי אם את היהודים, „לא עכברא גנב אלא החור גנב!" צעקו אליהם. היהודים בשמרם את כל דיניהם וסיגיהם וסיגי סיגיהם התרחקו מהנוצרים, והנה האשימום כי משנאתם הרבה לבני הארץ יתרחקו מהם, והאספות הדתיות הנוצריות התכופות אסרו על הנוצרים לאכל, לשתות ולרחץ יחד עם יהודים, ובכלל להתקרב עמהם ולבוא בחברתם. גם אותות קלון שמו על בגדי היהודים או על כובעיהם למען יכירום רואיהם והתרחקו מהם ולמען לא יוכלו לבוא בין חברת נוצרים. על היהודי אסרו לחגר חרב ולשאת כל נשק, ובזאת לקחו ממנו את מגינו האחד ועל ידי זאת התפתחו בו רגשות יראה ופחדנות, ואחרי כן לעגו לו על תכונותיו אלה וישנאוהו. כל מקורות הכלכלה והפרנסה לקחו ממנו ובכל זאת דרשו ממנו ישר לב ורחב יד. רכושו, כבודו וגם חייו היו חוץ מגבול החקים וממנו דרשו נאמנות וישר. היחס הזה, יחס השנאה והחקים האכזרים אשר חקקו לַיהודים, ההגבלות אשר גבלו להם עוררו בלבם שנאה, רֹע לב, התבודדות ויפחו בהם רוח החיים המיוחדים אשר עליהם יאשימום עד היום; והשופטים והמאשימים האלה אינם נותנים לבם לחקר לסבת הרוח ומוצאו, אינם מבקשים למצא את האשם האמתי ואת הסבה הנכונה אשר עוררו את הרוח הזה, ואך ההיסטוריה לבדה תוכל לשפט בקר רוח את הכל. ומי אשר ילמד להכיר את מקרי ההיסטוריה הוא יחוס ולא ישפט, ירחם ולא יאשים.

— ובאמת חפצתי להכיר לדעת את המקרים האלה, — אמר חמלניצקי ויקרב את כסאו אל דון פידרו.

– נתחיל מחיצוניות היהודי, וזה דבר נכבד מאד. נסה נא ללבש את אחד הפאנים היותר ידועים והיותר נכבדים בקרעים, בכתנת מגאלה–וכל תנועותיו, מהלכו ומעמדו הנהדרים יעוררו אך צחוק ולעג ובוז ולא כבוד והדר. לבש נא את אחד החכמים הידועים הגדולים במלבושי כסיל מְהַתֵּל, והיה לו מראה כסיל ריק, ושכלו הרחב ובינתו העמוקה יִסָּתְרוּ מתחת לבגדים האלה ולא יכירום. תן אות חטא ופשע על איש ישר וכל האנשים יטו ממנו הצדה. וכן עשו להיהודים. בגרמניה חִיבו את היהודים ללבש בגדים מיוחדים עשויים בד עב ופשוט. אדרות שער עשו להם אך מעורות עגלים, כי כן צוו עליהם; אסרו עלֵיהם לשאת כל נשק, אשר היה בימים ההם תכשיט כל איש נכבד. בפרונסיה אסרו על היהודים ללבש אדרות, היהודים הנשואים היו מחויבים לסרק את שערות ראשיהם באפן מיוחד ומוזר. במרסליה הכריחה, במאה הארבע עשרה, האינקויזיציה את כל יהודי לשאת אדרת צהובה או אות קלון עגול על בגדו העליון מול חזהו. בשנת 1267 צוה אוטוקר מלך ביהם ונסיך אוסטריה לכל היהודים לשאת בגדים מיוחדים ולסרק את ראשם באֹפן מיוחד משפע ומחדד בקצהו. ברֵימס יצאה בשנת 1363 פקודה, כי היהודים ישאו על הבגד העליון אות קלון אדום עגול כגדל חותם המלך. בתקופת האיסלאם בספרד בראשיתה צוה הכליף מוּטַבקיל על היהודים לשאת חגורת עור על בשרם. בימי לודויג השמיני מלך צרפת הכריחו את היהודים לשאת על החזה ועל גבם אותות קלון, ויאסרו עליהם לשאת על בשרם אדרות, ואת שרוּלי בגדיהם חִיבו לעשות עם קפּולים רבים. ההגמון אנטונין הכריח, בהסכם ראשי בריטן, את היהודים לשאת על בגדיהם אותות קלון עשויים חוטים. פּיליפּ העז הכריח את היהודים לשאת אות קלון אשר היו צריכים לקנותו מהממשלה. זה היה מס נפלא במינו אשר שלמו היהודים בעד קלונם. ולעשירים אשר לא חסו על כספם נתן הרשיון לקנות קרן מיוחדת ולהדביקה אל הפאה הנכרית אשר על ראשם. בשנת 1412, בימי ילדות יואן השלישי, היו היהודים מחויבים לגדל זקנם ואם לא–הלקום מאה מלקות והענישום ענש כסף רב. גם

קצבו מחיר לַבַּד, אשר ממנו יעשו להם היהודים את בגדיהם, והבד היו פשוט ועב מאד. הגברים היו מחיבים לשאת על בגדיהם מלמעלה מעטפה מיוחדה, והנשים -- אדרות אֲרֻכּוֹת, אשר כפו את ראשיהן ותרדנה עד הארץ. פיליפ השני הכריח את היהודים לשאת מתחת לזקנם אות־קלון גדול כחותם המלך. ברומא הכריחו את היהודים לשאת כובע צהוב על ראשם.

– איזו חרפה! – קרא דניאל בזעם.

– איזו מיני עונשים קטנים! – אמר חמלניצקי ויעַוֹת פניו.

– העוד תחשב את העונשים האלה לקטנים? – שאל דון פידרו ברגז.

– אתה, אדוני דון פידרו, לא הבנת את דברי, – מהר חמלניצקי לענות לו. – אנכי חפצתי להגיד לך כי בעונשי־בתי־ספר כאלה לא יתקנו וייטיבו את החוטאים, ונהפך הוא כי ישחיתום עוד יותר.

– אל נא תדאג, פאן חמלניצקי, היו עונשים יותר קשים ויותר גדולים ויותר – משחיתים. על מעשי היהודי ועל גופו נתנו אותות יותר רעים מהאות אשר נתנו על בגדיו. בגרמניה אסרו ליהודים לשחק בקוביא ובשח־מט. באַרלה אסרו ליהודים את משחק השח־מט בענש כריתת ידים. בפרונסיה אסרו להם ללכת לבתי מרחצאות של הצבור, זולתי ביום השלישי. באביניון אסרו על היהודים ועל הזונות מנגע בדבר מאכל בשוק, ולרופאים יהודים אסרו לרפא חולים נוצרים. בספרד אסרו על היהודים לרכב על סוס, וגם ברכבם על חמור לא יתנו תחתיו בר עם מרכבים. פיליפ העז אסר על היהודים לגור תחת גג אחד עם נוצרי, ולנגע בכל דבר מאכל בשוק. בשנת 1412 בימי ילדות יואן השלישי, והנהגת הממשלה היתה אז בידי הכהנים, הושיבו את היהודים ברבע העיר לבדד, ויקיפום בחומה אשר אך דלת אחת היתה לה. בענש מות וחרם כל הרכוש אסרו על היהודים להיות רופאים, רוקחים, לסחר בכל מיני בשמים, בכל דבר מאכל, לפתח בתי מלון ולעסק בכל אמנות ומלאכה. ליהודים אסרו לאכל על שלחן אחד עם נוצרי, אסרו להם להיות על חתונת הנוצרים וקבורותיהם, אסרו להם לקחת

משרתים ופועלים, גננים ורועים. במקומות רבים באירופה נתנו ליהודים רחובות צרים ושם ישבו אלפי משפחות צפופות ויסכינו כל כך לרפש וטיט וזבל ואי־נקיון, עד כי לא יכלו גם אחרי כן להנָזר מהרגלם זה זמן רב. גם בורות־מים מיוחדים הבדילו ליהודים, לבל יטמאו ויתעבו את המים אשר ישתו הנוצרים. במקומות רבים רבו הלחץ והדחק אשר לחצו ודחקו את ישראל, עד כי חפצו לצאת את הארץ, אך לא נתנום לעזב את מקום מושבם; ואם חפץ אחד לעזב את הארץ, ולקחו ממנו את רכושו, וימכרו אותו בעצמו לעבד עולם. בימי קַרל הקֵרח הכרחו היהודים לשלח ביום הששי שלפני חג פסחם את אחד מנכבדיהם, כציר הבא בשם כל היהודים, כי יקרב על ברכיו אל פתח בית הכנסת, ושם על יד הפתח הֻכָּה בפומבי לעיני כל ההמון בלחיו, ומסביב לו המון פרא ופרוע, אשר לעג להמִסכן הנעלב הזה, ויהתלו בו, ויחרפוהו ויקללוהו לאין קץ. בצרפת, בשויץ, בגרמניה, אנגליה וספרד נתנה הרשות לכל ההמון להכות את היהודים ולבזותם ביום הולדת הנוצרי. בבֶיזיה עלה ראש הכהנים בכל שנה ביום חג הערבות על הבמה ויקרא: „נוצרים טובים וישרים, הנה מסביב לכם בני האנשים האכזרים והרעים אשר צלבו את ישוע הנוצרי, אשר את ענויו אנחנו מכבדים ומקדישים היום; היו נוצרים נאמנים למנהגי אבותיכם, קחו אבנים בידיכם והשליכו אותן על היהודים, ונקמו את נקמת הגואל ככל יכלתכם“. ואך בשנת 1160 הצליחו היהודים להגאל מהבוז והקלון הזה בכסף רב. בסין סימפוריאן לקחו בראשית המאה הי״ד מס מכל יהודי עובר ברגליו ארבעה דינרים, ומרוכב סוס, ומאשה הרה שמונה דינרים. אם העיז איש יהודי לבוא אל פויה, ועמד למשפט לפני הנערים משוררי המקהלה בכנסת הנוצרים. בעבר יהודי לפני בית אחד האצילים או לפני חוכר נחלתו בשמפניה, הוכרח לעמד ולהשתחוות אפים ארצה, וכתודה על השתחויתו הֻכה בלחי. בימי מסע הומברט, בשנת 1333, נתנה המושלת ביאטריסה מס כבד, בתור הלואה על מנת שלא לשלם, על היהודים היושבים בדופין לשלם את הוצאות המסע הזה.

– נורא הדבר! אבל מדוע זה לא ברחו היהודים למקומות אחרים, אבא!

– במקומות רבים רדפום וירוצצום, אך לא נתנום לצאת את הארץ כאשר אמרתי לכם. ואנה יברחו? אל הירח? או להקָבר חיים? בכל הארץ שנאום, בכל הארץ רדפום, בכל הארץ רעצום וירוצצום, בכל הארץ לא נתנו להם זכיות אנושיות, לא חשבום לאנשים, לא האמינו לדבריהם ולעדותם.

– גם אם נשבעו?

– גם משפט השבועה לקחו מהם; ובמקומות אשר נתן להם משפט השבועה היו נוסח השבועה ומנהגיה כל כך נוראים, כל כך משפילים ומבזים את הנשבע, עד כי היהודי היה מוכן לכל קרבנות, אך לא להשבע בשבועה המשפילה הזאת.

– האם היו מנהגים אחרים ונוסח אחר ליהודים, דון פידרו?

– בודאי. את הנשבע היהודי העמידו על עור חזיר, על ראשו נתנו כתר עשוי קוצים וברקנים, השופט שאלהו והכריחהו לענות אמן על כל הקללות והאלות הנוראות והשונות. נוסח אחת השבועות האלה קראתי בין חקי ההגמוניה באַרלה ועודני זוכרה, כמדמה לי, על פה.

– התקראה לפנינו, אבא?

– הנה הוא. השופט פונה אל היהודי: „התשבע בה' אלהי הצבאות, בה' הגדול הגבור והנורא, בהאל הנראה אל משה עבדו בסנה בוער באש? התשבע בעשרת דברות אל, ובשבעים ושנים שמות האל ובתורה הנתונה למשה עבדו? התשבע כי אין בך עון אשר חטא בדבר הזה? והיה אם תשא את שם ה' לשוא, ושלח בך את המהומה ואת הקדחת יום יום מן הבקר עד הערב, כליון עינים ודאבון נפש, ואכלו זרים את תבואתך וכלה בך אויבך את חמתו, והיית לחרפה ולשנינה בעיני שונאיך, ונסת ואין רודף. והיה אם תמרה את מצות ה' והממך, והיית עשוק ורצוץ, ונתש את ביתך, ושלח בך חיתו יער, והסגירך בידי מבקשי נפשך, ויַזֶּה בך את חצי נקמתו, והפליא בך את מכותיו, ואכלת ולא תשבע. אם תשבע לשקר – ואכלת מרעב

את פרי בטנך, יהפך ה׳ את ביתך והיה לשאיה ושממה, וגדע ה׳ את מקדשך, ומחה אותך מארץ החיים, וישבו זרים בביתך, והפיצך ה׳ מעל פני האדמה ואין מאסף, והשיגתך חרב משכלת, ונסך ה׳ עליך רוח עועים ובלהות, וחרדת לקול עלה נדף, ונסת במהומת מות; וזרה ה׳ אותך בין עמים עובדי אלילים עץ ואבן, ומַת בארץ אויב, ובלעה אותך הארץ, כאשר בלעה את דתן ואבירם, ודבקה בך הצרעת, כאשר דבקה בנעמן הארמי ובגחזי. והיה אם תשבע לשקר ומאס ה׳ את לבך הנעוה והנלוז, ובאו כל עונותיך על ראשך ועל ראש אבותיך, גם כל המכות הכתובות על ספר תורת משה והנביאים, אמן!"

– השבועה הזאת יותר מעוררת צחוק מאשר היא נוראה, – נחך חמלניצקי.

– בדברי ימי היהודים נפגש על כל צעד דברים המעוררים צחוק מצד אחד ונוראים מהצד השני. כל תנועה מדינית או דתית, כל דֶבר ומגפה אשר יהיו בארץ, ועברו על ראשי היהודים האמללים כשטף מים כבירים. מסעי הצלב הם העתות היותר נוראות בתולדות היהודים. להקות המון פרא פרוע, אשר מנהליו וכהניו הוסיפו עוד להסיתו, שפכו דם בלי קץ וגבול, ובכל המקומות, אשר התעורר שם הרעיון של מסע הצלב, נשפך דם יהודים לרֹב, כי הנוסעים החלו את מעשיהם הזרים ביהודים; הם אמרו: „הנה אנחנו הולכים לדרך רחוקה לנקם את נקמת דם אחינו השפוך, ולהכות באויבי אלהינו, ואויביו היותר רעים יושבים לנגד עינינו, הלא הם שפכו את דמו". וכן נשפך דם היהודים לרב בכל ארץ צרפת, ותמלא הארץ דמים, ובכל ארצות רומא חמסו הנוסעים ויהרגו את היהודים, אבל יחד עם היהודים חמסו וישדדו גם את האזרחים הנוצרים השלוים והשקטים. הנזיר רודולף נסע מעיר לעיר ומכפר לכפר וידרש דרשותיו ויעורר את העם למסע הצלב, ויאמר כי חובת כל בן נאמן לכנסת לעשות שפטים בכופרים, וראשית מעשי הנוסעים הנלחמים את מלחמת הדת תהיה להכחיד את כל היהודים היושבים ביניהם. ויושבי מגנציה, קולוניה, ורמיזה, שפיאר, סטרסבורג וכו׳ עזבו את בתיהם ורכושם ויברחו אל ארצות

מלך גרמניה. היו גם מקרי יאוש נוראים אשר לזכרם תסמרנה שערות ראש השומע: היהודים, בראותם את הנוסעים קרובים אליהם ובדעתם את אכזריות הנוסעים האלה ההורגים את היהודים במיתות משֻנות ואכזריות מאד, הרגו בידיהם את נשיהם ואת טפם, וישרפו באש את בתיהם ואת רכושם, ואחרי כן הרגו גם את עצמם.

– נורא הדבר! – קרא דניאל בעינים מלאות דמעות.

– במאה הי"ד נפתה ההמון הנבער לתת אמון לדברי רועה אחד אשר ספר, כי ראה יונה אחת אשר נהפכה לעיניו לנערה בתולה, ותאמר אליו בשם ה׳, כי היא מקימה אותו לרועה הארץ הקדושה ובידו תתן את הארץ ואת מקום קברות הקדושים. והקנאה הדתית התעוררה ותתלקח בכל עז בלבות עם הארץ ויחריבו יותר ממאה ועשרים קהלות ישראל בצרפת הדרומית. וגם אלה מהם אשר הצליחו לברח לספרד הצפונית, לא מצאו שם מנוחה. והיהודים עוד לא שכחו את מכות הרועים, הן הרדיפות אשר מצאום על ידי הרועה וחבריו, והנה צרה חדשה נוראה מאד באה עליהם. שוד משדי התעורר מקצות הארץ, מארץ הודו וסינים, המגפה השחורה פשטה בכנפיה על כל רחבי הארץ, ותעבר על פני חופי הים התיכון, ותַשם בעברה את סוריה, יון ומצרים, ומשם הובאה על ידי אנשים בורחים מחמתה לסיצילה, ותתפשט בכל אירופה, ובמשך זמן קצר הכריתה עשרים וחמשה מיליון נפש אדם. המגפה השחורה חטפה בעברתה גם נפשות יהודים אשר לקחה בזרעותיה ותמיתם, אך לפי הערך היה מספר המתים בהם קטן ממספר המתים בין הנוצרים, יען כי היה היו היהודים יותר נזהרים במאכלם ובמשקם, יען כי הם התרחקו מן הזוללות והשכרון, יען כי הם עסקו במצות בקור חולים וישליכו נפשותיהם מנגד להעלות ארוכה לחוליהם הנגועים במגפה, גם ידעו יותר את חכמת הרפואה. והדבר הזה, כי המגפה לא הרבתה את חלליה בהם, נתן ידים לֶהמון להעליל על היהודים, כי הם משליכים סם מות בבורות ונחלי מים ובכשפיהם הם מעפשים גם את האויר ומשחיתים אותו. ושמועה עברה בין ההמון, כי

היהודים התחברו עם המֻורים הספרדים לכלות ולהכרית את כל הנוצרים, ויהודי ספרד עוזרים לאחיהם, אשר ביתר ארצות אירופה, בשלחם להם סמי רעל מוכנים מבשר שרץ מעֹופף ומלב נוצרים מטֻגן בעוגה הקדושה. ובין חברי האינקויזיציה נמצאו נוכלים ונבלים כאלה, אשר ערכו בידיהם מכתבים מזיפים אשר נשלחו ממלכי הערביאים, אשר בטונים וגרַנָדה, ליהודים לעוררם לעשות את הדבר הזה א); והנוכלים האלה הפיצו השמועה בין העם, כי מצאו בבירת סטרסבורג כלים מלאים סמי רעל. המכתבים המזיפים והכלים הבדויים היו כעדים נאמנים להאשים את היהודים. ואחרי כן החלו לענות בכלי חובלים אחדים מהיהודים במוסר אכזרי מאד ובענויים נוראים, עד כי הודו האמללים על חטאתם ועונות אשר שמו מעניהם בפיהם – והם לא עשום. מרב יסורים וענויים הודו על שקר כי קבלו רעל מאנשים ידועים, אשר קראו להם מעניהם בשמות, ויתנוהו בבורות ומעינות. הדבר הזה נתן חרב בידי שונאי היהודים וירבו להכרית ולהשמיד ביהודים טף ונשים זקן ונער ולא חמלו. הימים ההם, ימי המגפה השחורה, כתובים בדם ואש על ספר תולדות היהודים; הם הימים היותר רעים והיותר נוראים, אשר עברו על יהודי אירופה בכל דורות שבתם שם. בגרמניה הרגו עשרות אלפים איש, בביהם שרפום חיים ואת עצמותיהם השליכו אל הנהר, וכן עשו ליהודים בציריך, בבירן, וכן ביתר ערי שויץ. אלבריכט נסיך אוסטריה מסר נגד רצונו וחפצו שלש מאות יהודים בידי ההמון, אשר דרשם ממנו בחזקת היד. יהודי אחד אשר התנצר המית אחרי כן בידיו את בני משפחתו ואת עצמו. בעיר אחת נסגרו כל היהודים בבית הכנסת ויהרגו שם איש את אחיו; בעיר אחרת שרפו את הבית אשר נאספו שם כמאתים יהודים באש; בעיר בוף שרפו הנוצרים בבקעה אחת רבבות יהודים, והבקעה נקראת עוד עד היום הזה „בקעת היהודים". בסטרסבורג משכו הנוצרים את היהודים אל שדה הקברות, ושם שרפום חיים על קברות

א) המכתבים המזיפים האלה נמצאים עד היום בארכִיון אשר בפַריז.

אבותיהם וקרוביהם; בערים אחדות הטמינו היהודים את רכושם באדמה ויהרגו איש את אחיו, והאחרון תקע בעצמו חרב בלבבו, ומיראתם פן יחללו את גויותיהם, נתנו את גוית אחיהם המומתים בידיהם בחביות, ויורידום אל עמקי הרהַין.

– אשמות כאלה, כמובן, הן אך אשמות הבל ורעות רוח, – אמר חמלניצקי, – אך מקרים כאלה מצויים בין המון פרא וגס.

– כן, אמת הדבר, אבל חמת ההמון הפרוע ואכזריותו לא נשפכו למיום היות עולם על אחרים במדה מרֻבה כזאת; ההמון שפך אמנם גם דם אחרים לרב, אבל כהניו, ראשיו ומנהליו לא עזרו לו ולא הסיתוהו. בשנת 1171 מצאו באורליאן גוית ילד נוצרי מת שוחה על פני המים, וישרפו יהודים רבים בעיר ההיא בלי חקירות ודרישות. אחד הבישופים מת פתאם על הבמה בכנסת הנוצרים, והמות בא עליו אחרי החליטו לגרש את היהודים מעירו, ויאשימו את היהודים במותו, ויאמרו כי הם המיתוהו בלהטיהם וקסמיהם, אשר קסמו על פסלו, אשר עשו משעוה וישרפוהו באש. ויענו אז אלפי אנשים ויהרגום במיתות משֻׁנות ואכזריות. בצרפת פרץ דבר בין החזירים וגם בזאת האשימו את היהודים, ויספרו כי איש יהודי אחד קנה לקסמיו לב נוצרי אחד שנהרג בידי השופטים, ואשת הפַּלין רמתה את היהודי ותתן לו לב חזיר במקום לב הנוצרי, והיהודי קסם על לב החזיר ולכן ימותו החזירים. השמועה הבדויה הנבערה הזאת עלתה ליהודים בדם אלפי נפשות. באנגליה האשימו את היהודים כי הם צלבו ילד נוצרי אחד, ומאות יהודים נהרגו בלי חקירות ודרישות. במאה הי"ג עברה שמועה בין ההמון באנגליה, כי ילד נוצרי אחד אבד, ואחרי כן נמצא בבור עמוק, אשר השליכוהו שם היהודים, על אשר שר ברחוב היהודים שירת קֹדש לכבוד האם הקדושה; ויבדו מקרים ונפלאות על הדבר הזה, ומשוררים שרו שירים לכבוד הילד הקדוש הזה, ואחרית הדבה הנתעבה הזאת היתה, כי גרש המלך את כל היהודים מארצו, וההמון בזז לו את כל רכוש הגולים וישפך נחלי דם נקי. פעם אחת מצאו בבירן גוית ילד מת ויאשימו כמובן את היהודים, ויתפשו יהודים אחדים מן הרחוב, ויענום

בענויים קשים ואכזרים, עד כי הודו על המעשים אשר לא עשו, ויקראו בשמות את כל אלה אשר לפי דברת מעניהם עזרו להם ברציחתם, ויהרגו רבים מהם, ואך מעטים הצליחו לברח מן העיר, ואחרי שנים רבות נתנו רשות ליהודים להתישב בעיר הזאת במחיר זהב רב. ויושבי ציריך ויתר ערי שויץ חפצו על פי השמועות האלה לשפך דם היהודים ולעשות אתם כלה, ואך בכסף רב מאד הצליחו לברח מן הארץ. וכמה מאות מקרי דם ורצח כאלה קרו בזמן ההוא! בשנת 1337 התקוממו הארמלידירים על ידי הזַיַת אחד מהאצילים אשר ספר, כי רמזו לו משמים כי הגיעה העת להִנָקם ביהודים, וקול קנאת הדת מצא לו תמיד הד בלב ההמון, ועד מהרה נאספו אליהם חמשת אלפים אכרים מזֻינים במגלי קציר, קרדומות ובכל כלי ברזל, ויכינו מטבח להיהודים יושבי אֶלזַס, גדות הרהין, ורבים מהיהודים טרפו נפשם בכפם וימיתו צאצאיהם בידיהם, וגם פקודת הקיסר לעצר בעד הרוצחים האלה לא הועילה. וכמה אלפים ורבבות נפלו בידי „המתחרטים”, אשר הציתו אש קנאה בלבות בני האדם, והקנאה הזאת שרפה את בית יעקב. הם התגודדו לגדודים ויפשטו על כל שכונות היהודים בערי אשכנז: במגנצה, במילהויזן, באֶלזס ובערים רבות אחרות, והמלכים השליטים לא שמו לבם אל היהודים, אבל לרכושם שלחו ידם. בעת אשר הרג ההמון והשחית את היהודים לקחו להם המלכים והשליטים את רכושם, בחשבם את עצמם לְיורשיהם. העת הנוראה והאיומה ההיא הרבתה להשחית ביהודים. כל מקרה קטן, כל שמועה כוזבת, כל הזיה טפלה, כל חשד ריק יכלו להוליך שולל את בני האדם ולעורר הרג ושפך דם ליהודים, ואיש לא עמד לעצר בעד ההריגות והרציחות האכזריות והנוראות האלה. עם הצרפתים חפצו להִפָטר פעם אחת מכל הובותיהם אשר חבו ליהודים ומבעלי החוב המציקים להם, ויבדו כי היהודים הורגים בכל יום הששי הגדול ילדים נוצרים, ושמועה נפוצה בין ההמון על דבר נפלאות אשר קרו לאחד הילדים המענים האלה, ושמו ביכרד, והכנסת הקתולית המערבית קבלה את ביכרד המדֻמה והאגדי הזה במספר קדושיה הרבים. ההמון הרג

את כל עשירי היהודים, ופיליפ הוציא פקודה כי כל החובות אשר חבו הנוצרים הצרפתים ליהודים בטלים הם, ואך חמישית החוב יביאו הלוים לאוצר המלך; אחרי כן לקח מהיהודים את כל רכושם ויגרשם מארצם. במגנצה האשימו את אחד היהודים כי הוא השליך אבן בצלם הקדוש, ויענוהו בענויים קשים ואכזרים, אך הוא לא הודה על שקר ויוציאוהו מבית האסורים ויצדיקוהו על כרחם אחרי אשר לא היו עדים והוכחות. והנה בא סוחר אחד קנאי אדוק ויקרא את היהודי לקרב במקלות. היהודי הנחלש בענוייו לא יכל לעמד נגד הנוצרי, ויחשבו את מפלת היהודי למשפט האלהים אשר הוכיח את אשמת הרשע, וימיתוהו במיתה משֻׁנה: תלו אותו ברגליו ומשני עבריו קשרו אליו שני כלבים רעבים ומתחת לראשו הבעירו אש קטנה לשרף אותו באש מעט מעט. בשנת 1370 עברה שמועת שקר כי היהודים גנבו מבית הכנסת הקתולית בבריסל עֻגות קדושות וידקרו את העגות האלה בבתי מדרשיהם בחרבות ובסכינים, ויענו את זקני היהודים ויקרעו את בשרם במלקחי ברזל קלויות באש ואחרי כן שרפום באש, ואת יתר היהודים גרשו אחרי אשר לקחו מהם כל רכושם. והמקרה הנתעב הזה והענויים האכזרים האלה מצֻירים בשמנה עשרה ציורים המקשטים ומפארים עוד עד היום הזה את הכנסת הגדולה בבריסל, הנקראה כנסת גודוליה הקדושה, ואת יום מות מחללי הקדש האלה יחֹגו עוד עד היום הזה. בשנת 1159 האשים מלך פרונסה את אחד עשירי היהודים ליאון אסטורג בחלול־קדש אחד אשר עשה לפני ארבעים שנה; וישפטו משפטו לקרע עורו מעליו בעודנו חי, ועל יהודי העיר ההיא נתנו למלאות את המשפט הזה ובידיהם יקרעו מעל אחיהם את העור. אך היהודים הצליחו להפטר מהעבודה הזאת במחיר עשרים אלף שקלי זהב, אז לקחו עליהם אצילי העיר את עבודת האלהים הזאת וישימו מַסֵות על פניהם, ויעלו על במת המטבח ויסירו את עור היהודי מעליו בעודנו חי. בשנת 1475 האשימו את יהודי מילן, כי הם הרגו ילד נוצרי אחד לפני חג הפסח, ובעמל רב הצליחו היהודים לפדות את חייהם בעשרים אלף שקלי זהב. בטרידינגטה

באיטליה נהרגו יהודים רבים מאד בענויים קשים ומרים בגלל אשמה כזאת.

– האמנם כל האשמות האלה אך אשמות שוא ושקר הנה כלן יחד? – שאל דניאל, – הלא נורא הדבר!

– אפשר, כי אחד או אחדים מהיהודים הרגו את אחד או אחדים מהנוצרים לנקם ממנו או גם לחמס את עשרו, גם ביניהם יש רוצחים, כמו בכל עם ועם. ועיקר הרעה היא היא כי למקרים פרטים, בודדים, רגילים ומצויים יחסו כונות ומטרות דתיות או לאמיות, בחשבם או בהגידם כי רציחות כאלה רצויות לכל עם היהודים, והן מותרות לו על פי הכתוב בחקי הכנסת היהודית. ואמונת הבל הזאת, או יותר נכון דבת השקר הזאת, הביאה על היהודים רעות רבות ונוראות כלליות, וזה הוא אסון העם הזה, כי פשע היחיד וחוטאיו מיחסים לכל העם, לכל האֻמה.

– ולי אמרו, כי כל היהודים העוברים אל דתנו מודים באמונת לב ומוכיחים בכל תקף כי דעת הנוצרים על היהודים נכונה היא, וכל האשמות אשר מאשימים את היהודים אמתות הנה, והדבר הזה, דון פידרו, יוכיח לנו למדי את אשמת היהודים, – אמר חמלניצקי.

– שקר כזה יכלו להגיד לך אך שונאי היהודים בנפש, ואנכי אומר לך, פאן חמלניצקי, כי זה שקר גמור ומחלט. מעטים מאד המה היהודים אשר אחרי עברם אל דת אחרת יהפכו לשונאי אחיהם, והנוצרים החדשים, המשתדלים וחפצים להשפיל את היהודים, הם רבם ככלם אנשים שפלים, קטנים, מלשינים ומוציאים דבה על אחיהם, אך למען עשות להם שם בעלי תשובה אמתים, ולמען מצא להם על ידי זה איזו מטרות פרטיות; ויש גם אשר היהודים בעצמם מכעיסים אותם, כי היהודים כמובן שונאים ורודפים את אלה הנפרדים מהם, ותוצאות הרדיפות האלה היו, כי חכמים גדולים, בבואם אל תחת כנפי הדת הנוצרית ובראותם כי אחיהם שונאים אותם תכלית שנאה, החלו לפעמים גם הם להראות את הצדדים הכהים אשר בלמודי היהדות ולהעמידם

לפני משפט שונאיהם, ובשנאת נקמתם הלשינו ויוציאו דבות שקר ויוסיפו על הכתוב. האנוסים הספרדים, הם המַּרַנים, אשר קבלו עליהם את הדת הנוצרית על כרחם, היו נוצרים אך למראה עין, ובסתר לבם היו עוד יהודים, והכנסת הקתולית שנאה אותם ותרדפם ותחשד אותם תמיד, והדבר הזה עורר את התיסדות האינקויזיציה בספרד. והאינקויזיציה רדפה באף ובחמה את האנוסים על כל חטא אשר חטאו לנוצרות, על כל מנהג קטן אשר התנהגו בחייהם, והוא איננו דומה למנהגי הנוצרים. הרדיפות רבו וגברו כל כך, עד כי האפפיור התיר לתפש את הנוצרים החדשים החשודים גם בבתי כנסיות הנוצרים, ויתן טעם לדבריו, כי לבוגדים ולכופרים אין מנוס ומפלט. ורבים מהאנוסים האלה אשר נמצאו בין אש ומים, הנתעבים מאת אחיהם מצד אחד והנרדפים מאת האינקויזיציה מצד השני, בדו דבות שקר ומלשינות שוא על אחיהם היהודים, למען מצא חן בעיני ראשי האינקויזיציה, כי יתנו אמון בהם, וחדלו מרדפם, ולנקם את נקמתם מאחיהם מְבַזיהם. בעיר גינוא העיד בפומבי יהודי אחד שהתנצר, והוא בן רופא ידוע אחד, ויספר שקר גלוי ומחלט כזה: „בהיותי בסוה, עיר קרובה לגינוא, הביא אותי אבי פעם אחת אל בית יהודי אחד, ובבית ההוא כבר נאספו כשבעה יהודים, ואחרי בואנו סגרו הדלת אחרינו על מסגר היטב, וכל הנאספים נשבעו שבועת אמונים לתת את נפשם לממיתים, וגם להרג את עצמם שלא לגלות את אשר יעשה פה לאיש. אחרי כן הכניסו ילד קטן כבן שתים, ויעמידוהו מעל לספל של בית הכנסת, אשר אליו יאספו את דם הילדים הנמולים, ושני יהודים פשטו את ידי הילד כצלב, ויהודי שלישי הרים את ראשו למעלה, ורביעי נתן אל פיו פקולים של פשתים, למען לא יוכל לצעק, ואחרי כן תקע אחד היהודים מחטי ברזל בגויתו במקומות רבים עד קרביו, ודם רב שטף ממנו אל הספל. המראה הנורא הזה הפחידני מאד ואברח מן החדר. אך אבי הביאני על כרחי עוד הפעם אל החדר הזה, וישביעני לכסות את

הדבר אשר ראיתי ולא לגלות לאיש. בשובי עם אבי החדרה היה הילד כבר מת, וישליכו היהודים את גויתו אל בור עמוק; ואל הספל נתנו היהודים נתחי פרי שונים: תפוחים, אגסים וכו׳, וכל אחד מהיהודים לקח לו מהפרי הטבול בדם ויאכלהו, גם אותי הכריח אבי לאכל מהפרי הזה הטבול בדם. אך בבלעי אל תוכי מהמאכל הזה חשתי בקרבי כאב נורא מאד, כמו נהפכו כל קרבי בתוכי, ובמשך שני ימים לא יכלתי לאכל שום דבר". נקל להבין פעולת ספור נורא כזה על נפש ההמון השקוע בים אמונת שוא ושקר וקנאת הבלים. ואף אחד מהשומעים לא חפץ ולא שם את לבו להבין, כי האב הרוצח לא היה לוקח את בנו הקטן לראות רצח כזה, אשר יכול להמיט רעה רבה ומות עליו ועל אלפי יהודים אחיו, ולו גם חשב האב לאשר גדול להאכיל את בנו בפרי הזה הטבול בדם, הלא יכול להאכילו ממנו, מבלי אשר יראה את כל מעשה הרצח. ספורים כאלה התפשטו בין ההמון לרב, ונקל להבין את התוצאות הנוראות אשר הולידו הספורים האלה בימי הקנאה והשנאה, בימי אמונת הבל וסכלות אשר שוררו בין הכהנים ובין ההמון.

– ולכן אין להתפלא כלל אם התאכזר ככה ההמון וישפך חמתו על היהודים, ובאמת אי אפשר גם להאשימו, – אמר חמלניצקי בעמקו במחשבותיו.

– אנכי אינני מאשים אותו, – הניע הרופא בראשו, – ההמון אחד הוא בכל מקום, הוא מאמין לכל כילד פותה ושואף לדמים כחי טורף, ובכל זה אשמים ראשיו מנהליו ומדריכיו ובפרט הכהנים, הבודים דבות כאלה אך למען חזק בקרבו את אמונות ההבל ולעורר בו רגשות חי טורף. ראשי ההמון, מנהליו, פקידיו הצבוריים והמדיניים, הרעו ליהודים יותר מההמון. בשנת 1306 גרש פיליפ היפה את כל היהודים מארצו, למען יוכל לקחת לו את כל רכושם ולהיטיב בזה את מצבו הממוני הרעוע. ויאסר על היהודים בענש מות לשוב לצרפת. והמלך נתן במתנה לרַכבו בית כנסת נהדר ויפה אשר היה ליהודים בפריז ברחוב טמירי. המלך פיליפ היפה עורר נגדו את

חמת העם בהחליפו את טיב המטבע ההולכת בארץ, ויחפץ לפיֵם את העם, ולא מצא לו עצה אחרת כי אם לגרש את היהודים ולהחרים את רכושם. ובעת אשר ההמון הפרוע הרג את היהודים כאילים, בעת אשר החיה הרעה, האינקויזיציה הטורפת, קרעה סגר לבם בצפרניה, במלקחי ברזל, בעת אשר התלינים תלום על העצים והטבחים שרפום חיים על המוקד, בעת אשר האצילים פשטו מעליהם את עורם והאפרתים גרמו את עצמותיהם — בעת ההיא כלו המלכים את אשר החל העם ומנהיגיו. בשנת 1321 שדד לו אדוארד מלך אנגליה את כל נכסי היהודים הנהרגים והנרצחים בידי ההמון. בימיו היה מהלך הדבר בנוגע ליהודים באופן הזה: ההמון רצח ויהרג והממשלה שללה וגזזה. בשנת 1501 גרש לודוויג השנים עשר את כל היהודים ויקח מהם את כל רכושם. בשנת 1287 לקחו פתאם יהודים רבים אל בית האסורים, ויוציאום אך אחרי תתם כפר נפשם ביד רחבה. הם שלמו שנים עשר פונט סטֶרלינגים, ואחרי שלש שנים שללו מהם את כל רכושם, ויגרשום כלה מהארץ. יותר מששה עשר אלף נפש תעו בימים ומדברות לבקש להם מפלט ומעון. ומי יודע מה היתה אחרית האמללים האלה? בלי כל ספק בלעה תהום רבה רבים מהם אל תוכה, בלי כל ספק היו רבים לטרף לשני חיות המדבר ולצפרניהן. בשנת 1442 גרשו פרדיננד רפה־הלב ואיזבל הקנאית את כל היהודים מספרד ואת כל רכושם לקחו מהם, את הכסף ואת הזהב אשר היה להם לרב. בתחלה הסכימו המלך ושריו להחליף את רֹע הגזרה בשלש מאות אלף שקלי זהב, אך ראש האינקויזיציה טומַש טורקוֶמדה לא נתן להם לעשות כזאת. בראש חבר כהניו בא אל חצר המלכות וצלב בידו וישאל בזעם ובקול עב את המלך: „האמת הוא הדבר כי היהודים החדשים (המלך והחצר) מוכרים את האלהים בשלש מאות אלף שקלים? יהודה איש קריות מכר את גואלנו בשלשים שקל ואתם תמכרוהו שנית בשלש מאות אלף זהובים; אם זה חפצכם, הנה הוא לפניכם, קחוהו ומכרוהו!״ ובדברו הניח את הצלם

אשר היה בידו לפניהם על השלחן ויצא מאתם בחרון אף. והדבר הזה הראה פעלו על המלך והשרים, והגזרה נשארה בכל תקפה, ומאות אלפי יהודים שֻׁדדו וגרשו. בגרנדה העיר בזזו אלף וחמש מאות בתי יהודים וישללו את כל רכושם. רבים מקהל המגרשים שמו פעמיהם ללכת לחופי אפריקה הקרובה ויבאו אל חופי אוראן, אלגיר ובוגיאה. והתושבים הברברים, אשר יראו פן יצר להם בעריהם מפני ההמון הרב העולה, ירו על הגולים, בעלותם על החוף, וימיתו רבים מהם. וגם אחרי אשר הצליח אחד היהודים להשיג רשיון מהשולטן לעלות אל היבשה, לא נתנום לבוא אל תוך הערים, ויעשו להם סכות עץ לפני החומות מחוץ לערי המושב. אבל גם שם לא הונח להם, כי אש יצאה מאחת הסכות ותשרף את כלן. וגם בפים לא נתנום לבוא העירה, וישכנו בשדות ויאכלו חציר כבהמות שדה; הרעב, הדבר, ואכזריות התושבים עשו בהם שַׁמות. ובעלי האניות מצאו חפץ בעֳני היהודים, ויחמסום, ויגזלום, וימכרום לעבדים. תסמרנה שערות אדם וכל לב יתפוצץ לשמע את כל התלאות הרבות והמצוקות הנוראות והרָעות אשר מצאו את האובדים והנדחים בכל מקום בואם. הנצולים מרעב מתו בדבר, והנמלטים מן הדבר נפלו בחרב אנשי משחית. בעלי האניות והמלחים בחפצם לעשות להם שחוק מבכי היהודים, חטפו רבים מהם בבואם בלב ים, וישליכום בעמקי מצולה. רב חובל אחד נקרב עם אניתו אל אל חוף שמם מאדם, ויגרש את כל היהודים אשר באניתו ויסע לדרכו, והיהודים הנעזבים שם על החוף מתו ברעב ובנגף. רב חובל אחר גזל את כל אשר היה ליהודים הגולים, אשר הלכו באניתו לבקש להם מעון ומפלט באשר ימצאו, ויפשט גם את בגדיהם וכתנותיהם מעליהם, ויעזבם ערומים ויחפים ורעבים על שן סלע אחד בלב ים. והרעב והמחסר כל כך גבר עליהם עד כי היו אבות אשר נאנסו למכר את בניהם בלחם; רבים מהם היו לברות לשני חיות טרף; היו אמות רחמניות אשר המיתו בידיהן את ילדיהן לבל תראינה עיניהן בהתעטפם מפני זלעפות רעב. רבים הפילו את עצמם

מראש שְׁני צורים להנָּצל משני הרעב האוכל את בשרם. ואך מעטים מהגולים באו לתוגרמה וימצאו שם מנוחה בצל השולטן בַּ־זִיט אשר הגדיל חסדו עמהם, וגם לפורטוגליה ברחו פליטים. המלך עמנואל קבלם אל תחת חסותו אחרי אשר באו לפניו יהודים לבקש ממנו ולחלות פניו כי יתנם לשבת בארצו, וגם כסף רב מאד נתנו לו על הזכות הזאת, אך גם שם לא מצאו מנוחה. ובשנת 1496 גרש גם הוא את היהודים מארצו לעשות נחת רוח להאפפיור ולפרדינגד מלך ספרד, ואחרי כן נוסדה גם שם האינקויזיציה. וגלות היהודים מספרד הראתה עד מהרה פעולתה לרעה על כל הארץ, גם על הנוצרים היושבים בה; יחד עם היהודים יצא מהארץ כל הדרה ותפארתה, אבדה רוח החפש והדרור, רוח ההשכלה והחכמה, ורוח עבדות ושפלות מלאה את כל הארץ. יחד עם גרוש היהודים גרשו משם בתי ספר, בתי מדרש, חברת מְלמדים וחכמים. הגרוש הזה, אשר לפניו לא היה כמהו לאכזריות וחמת נקם, משך אחריו תוצאות רבות ורעות גם להמגֻרשים. ליהודים, בני הדור ההוא, נדמה כי בימיהם חרב בית מקדשם בשלישית, ובפעם השלישית גלו מארצם וילכו שבי לפני צר. תורת הקנאות שלחה אל לבם את כל מגפותיה: שאת ושבר, גלות ועבדות, שברון לב, מוקדי אש, מצולות ים, רעב, דבר, כל בלהות מות וכל מצרי שאול באו עליהם וימעיטום עד כי לא נותר מהם אחד אחוז מעשרה. גם מגינוא גרשו את היהודים בשנת 1598 ואחרי כן גרשו את היהודים מרומא, והמלך ולדיסלב נסיך אוסטריה גרש את היהודים מעריו, וירשה לבני ארצו לבז להם את כל רכוש המגרשים.

– הגד נא לי, אבא, האם היו הרבה יהודים אז באירופה?

– בודאי לא מעט.

– ולמה זה לא התאחדו יחד ולא הלכו עם כל עשרם ורכושם הרב אל אחד המדברות הריקים? הלא אז היו מדברות כאלה לרב, אשר לא היה עליהם כל שלטון ומושל, הלא יצאו פעם אחת ממצרים כלם יחד?

– שאלה תמימה! – צחק חמלניצקי.

– דניאל, אמר הרופא: שאלת ילד שאלתני. איך יכלו להתאַחד אנשים המפזרים בכל קצות הארץ? ומי זה יתן להם להתאחד ולקחת עמהם את רכושם?

– ואיך זה התאחדו במצרים, ויקחו עמהם את רכושם למרות חפץ פרעה והמצרים?

– וגם את רכוש המצרים לקחו אתם! – גחך חמלניצקי.

– אז היה זמן אחר... אז היה זמן פלאות... היהודים עבדי המצרים היו אז בריאים וחזקים בגופם, ויהודי ימי הבינים היו חלשים לא אך ברוחם כי אם בגויתם, וכל כחם היה אך היכלת לשאת ולסבל את קלונם ועבדותם. אז יכלו לקוות אך לנפלאות, להצלה נסית אשר יקוו לה עד היום, אך לא לעבד ולעשות ולפעל. עבד אובד הוא העבד החושב את עצמו לעבד. היהודים השלימו עם מצב עבדותם והסכינו לו, וכן חשבום בארצות אשר נתנו להם לשבת שם. את היהודים חשבו לאילים הולכי על שתים, ובעליהם נתנום במתנה, מכרום ממכר כסף, משכנום והחליפום. הם עברו מיד בעלים לידי בעלים אחרים כרכוש פרטי, כעדר בהמות וצאן. לודויג בן בוזו מלך בורגונדיה ופרונסיה נתן את כל היהודים אשר בארצו מתנה לטובת בית תפלת הנוצרים, אשר בנה בעיר מגדבורג, להרבות הכנסות הבית. באיטליה נתנה המלכה את כל יהודי עיר סלירן מתנה לכנסת האם הקדושה אשר בעיר ההיא, ובעלה המלך נתן מתנה לבישוף העיר את הכנסות כל יהודי ארצו וגם את היהודים בעצמם. מהמאה הי"ג היו היהודים בכלל לעבדים משעבדים. המלכים והנסיכים עשו את היהודים לעבדים מקנת כסף, לרכושם הפרטי. קרסילין, אחד מעשירי היהודים בשמפניה, יצא מהעיר ההיא לשבת בצרפת, כי לא יכול עוד לשאת את העול הקשה אשר נתנה מושלת הארץ על היהודים. אך המושלת דרשה בחזקה מפיליפ מלך צרפת כי ישיב לה את נתינה, וקרסילין הכרח לשוב לשמפניה. לודויג השמיני ובנו תפשו ביום אחד את כל היהודים ונחלותיהם, ואחרי כן רבו שני המלכים ביניהם על דבר הציד הזה ולא יכלו לחלק ביניהם את הבזה,

פיליפ השביעי קנה מהגרף וַלוּאַ את כל יהודי גבולות ממשלתו; ואחרי כן פרץ ריב בין המוכר והקונה על דבר ארבעים ושלשה יהודים, ופיליפ שפט בעצמו את דבר המריבה על פי ישר משפטו, ויבז לו את רכוש כל היהודים אשר קנה ויגרשם מארצו. אלברכט מלך גרמניה דרש מפיליפ היפה את כל היהודים אשר התישבו בצרפת, בתתו טעם לדבריו כי אבות היהודים האלה היו נכנעים ומשעבדים למלכות רומא, ולכן משעבדים גם בניהם אחריהם לממלכת גרמניה יורשת ממלכת רומא. ופיליפ הצדיק מצא כי צדק אלברכט בדרישתו, ויתפש את כל היהודים אשר בארצו, ויקח מהם את כל רכושם והונם, ויגרשם מעל גבולות ארצו אל גבולות גרמניה. אלמנת המלך סיגיזמונד בקשה רשות מהאפפיור לשים מס על היהודים היושבים באיטליה, ותתן טעם לדרישתה זאת, כי אישה נתן לה במתנה את כל היהודים האלה. אך פרידריך השני הודיע גלוי ומפרש כי כל יהודי הארץ הם עבדיו, ולבד זאת הוא נתנם כבר במתנה לכנסת אשר בארל. הינריך השביעי נתן מתנה לכנסת הסטרסבורגית יהודי ערים אחדות. לודויג השביעי קיסר גרמניה משכן על פי כתב גלוי את כל יהודי רבוביץ, אותם ואת בניהם אשר יולדו להם, בידי האדון רבופיֵר באלזס בארבע מאות שקל כסף, ואת יהודי העיר שפיאר משכן בידי בישוף העיר ההיא. הינריך השלישי מכר את היהודים לשנים אחדות לאחיו ריכרד, כי הוא י ו צ י א א ת ה ק ר ב י ם מאלה אשר פ ש ט ה י נ ר י ך א ת ה ע ו ר מ ע ל י ה ם. מלך ספרד פטר צוה בצואתו לתת לאשתו כמתנת אלמנה את העיר גירון עם כל היהודים אשר בה.

— איזו סתירה נפלאה! — אמר חמלניצקי בהניעו את כתפיו, — היהודים היו כמקור נאמן להכנסות המלכים והנסיכים, בעדר כבשים יקרים, כאשר אמרת, דון פידרו, ובכל זאת היו חייהם כל כך נקלים, מבלי אשר נתנו להם כל ערך? בעל הכבשים לא יהרג את עדריו, אך משרירות לב ושגעון, בדעתו כי בזאת הוא מחסיר לו לעצמו הכנסות תמידיות טובות, ולאחרים בודאי לא ירשה להרגם ולהשמידם.

– ובאמת, אבא, למה זה? שאל דניאל.

– ואנכי אענה גם כן בשאלה, פאן חמלניצקי! הן הפאנים בפולניה מוקירים את חיי משלמיהם? ולמה זה?...

– באמת, אבא, למה ככה ילחצום?

– הדבר פשוט מאד, – הוסיף הרופא לדבר – השרירות והשובבות מעבירות את האדם על דעתו, מתגברות על השכל, ואינן נותנות לאיש לשים לב אל התועלת. המלכים והנסיכים אמנם מצאו חפץ ביהודים כבמקור נאמן להכנסותיהם הרבות, ופעמים רבות קראו המלכים ועם הארץ את היהודים המגרשים כי ישובו אל הארץ. לודויג העצל קרא, בדבר המלך אשר הוציא, את היהודים אשר גרש המלך פיליפ כי ישובו אל צרפת, ובפקודה הזאת אמר מפרש: „המלך שמע ויטה לב לחפץ העם הכללי ומרשה ליהודים לשוב אל הארץ". ובאמת בצאת היהודים החרוצים והעובדים מצרפת שבת המסחר והקנין בכל הארץ, וביום רעה לא מצאו ללות כסף, וידאגו אז השרים וגדולי המלוכה, על אשר אין יהודים בארצם, אשר יצילום בעת צרה ודחק. הנסיכים הפיאודלים הקטנים ובישופי הערים קרבו את היהודים ויגינו עליהם, במצאם בהם תועלת רבה לעצמם וליושבי עריהם ואחוזותיהם, ובכל זאת לא נתנו כל ערך לחיי היהודי. בבריטן, למשל, יצא חק גלוי כי אסור לרדף איש נוצרי אשר יהרג יהודי. יהודיה יפיפיה אחת מצאה חן בעיני אלפונסו התשיעי מלך קסטוליה ויאהבה, וההמון הרג אותה לעיניו, והוא לא נועז ליסר את רוצחי אהובתו. ניל הקדוש חקק עוד במאה האחת עשרה חק כי הנוצרי יקרא למשפט וישא ענש אך אחרי הרגו שבעה יהודים. ראש הנזירים בקלוניה נחשב לאיש טוב ומיטיב ורחמן על אשר בקש את לודויג השביעי כי לא יהרג את היהודים, כי אם יגרשום מהארץ ויקחו מהם את רכושם.

– האם לא נמצאו בין כל הנוצרים אף איש ישר ורחמן אחד אשר יעמד לימין היהודים הנרדפים והנענים? – התפלא דניאל.

– לכבוד האנושות והנוצרית היו אנשים טובים וישרים לא מעטים בין הנוצרים, ובין אלה הישרים נמצאים מלכים, שרים

וגם ראשי הדת. אך מה יכלו לעשות היחידים הטובים האלה, בעת אשר לנגדם היו רבבות אלפי אויבים אכזרים ועריצים. בין האפפיורים ידועים: קליקס, אלכסנדר, קלימנטוס, ציליסתין, אינוקנטי הרביעי, הונורי, פיוס הרביעי ועוד אחרים. אינוקנטי הרביעי הגין עליהם בכל כחו, ויוכיח לבאי עולם כי אהבת הצדק והישר תחיהו, ויערך אמר גלוי לכל נשיאי הכהונה הקתולית להסיר מעל היהודים את העלילות השונות, ויצו לענש בעונש רוצח את כל נוצרי אשר ילשין על יהודי ולא יביא שלשה עדים יהודים ושלשה עדים נוצרים להוכיח את אמתות מלשינותו. ויפקד על עושי דברו לעמד לימין היהודים הנרדפים על לא דבר ולא יתנו להרע להם, ולתת לחרם מטעם הכנסיה הקדושה את כל מציקי היהודים. באמר הגלוי הזה הוא מתאונן על אשר היהודים החוסים בצל מלכי הנוצרים סובלים צרות רבות ורעות יותר מאשר סבלו אבות אבותיהם בהיותם עבדים במצרים, ועל אשר, למרות חקי האלהים ותורתו, יענו את היהודים בגזל משפט, בענויים ונגישות ובעונשים קשים ומרים. לו היו כל כהני הקתולים וראשיהם מלאים רוח ישר, צדק ואהבה לאדם כאינוקנטי הרביעי, כי עתה לא היה ליהודים להתאונן על גורלם...

– ולא לברך גם את אלהיהם על אשר לא עשם נוצרים? – צחק חמלניצקי.

– לא אמת הדבר, פאן חמלניצקי, – ענה הרופא בזעם. – היהודים מברכים את אלהיהם על אשר לא עשם עובדי אלילים, והברכה הזאת היא מולדת האמונה החזקה באל אחד שהוא יסוד אמונתם ודתם... ולא אך הנוצרים רדפו את היהודים. בהתנפל הברברים על איטליה החלו הוֶסטגותים לרדף את היהודים וללחצם באכזריות האינקויזיטורים. הוסטגותים לא נתנו ליהודים לא אך לשמר את חקי דתם, כי אם גם לקחת אשה אסרו עליהם, ואם עבר אחד היהודים על אחד החקים האלה והלקו אותו ושלחוהו מהארץ ולקחו ממנו את רכושו. בעלות המַורים על ספרד וייסדו שמה ממלכות: קורדובה, גרנדה, סיוילה וטולידה הוטב מעט מצב היהודים בתחלה, אך

במאה התשיעית החלו גם הם ללחץ את היהודים ולאנסם לקבל עליהם את דת מחמד, באמרם כי מצאו באחד הספרים הערביאים כתוב לאמר, כי היהודים הבטיחו לנביא הערבים למחמד ללבש מצנפת – לקבל את דת האיסלאם – אם לא יבוא משיח עד אחרי דורות אחדים. אך היהודים הצליחו לפדות את נפשם מידי הערביאים בכסף. אך אשוב נא לדברי. ראשי הדת כאינוקנטי הרביעי היו באמת מעטים, ועריצים ואכזרים היו לרב בכל מקום ובכל זמן, והאכזרים האלה משלו ברוח המלכים וההמון הפרוע. נזיר אחד מתבודד ביערי וינסין עורר את פיליפ אוגוסט להציק ליהודים בחמת נקם ורצח. חברת הדומיניקנים הרעו ליהודים יותר מכל יתר החברות הרתיות. משנת 1481, מעת השיגם מהאפפיור את כח האינקויזיציה בספרד, קמה ליהודים עת רעה נוראה. ומיום בואם לסיוילה החלו למסר את היהודים, בלא כל סבות ותואנות, למשפט הדומיניקנים, ורוח המלשינות והמרגלות התפתח. קנאה ושנאה, תועלת פרטית ונרגנית מצאו לפניהן אז מקום נרחב. דבות שוא ומלשינות שקר קִבלו מאת השופטים העריצים כדברים ברורים וכמעשים נוכחים, ובעת אשר נוסדו משפטי האינקויזיציה בכל ספרד הדרומית, וראש האינקויזיציה טומש טורקומדה הָפקד לראש כל בתי משפט האינקויזיציה הקדושה, החלו הספרדים בכלל והיהודים בפרט לצעק ולילל תחת תגרת כף יד התנין ההולך על שתים הזה, העריץ כנמר והקשה כצור חלמיש. חברת הדומיניקנים התאמצו בכל כחותיהם למחות מעל פני האדמה לא אך את משפחת היהודים, כי אם גם את גאונותם ואת זכר בניהם הגדולים בני אל־מות. בשנת 1559 שלחה האינקויזיציה הרומית לעיר קרימון את הדומיניקני הקנאי את סיקסט, ואומַאר החדש הזה שרף את בית עקד הספרים היקר אשר היה שם ואשר עצר בקרבו כשנים עשר אלף ספרים שונים, ולא נשאר מהם אף אחד.

– קשה ונערץ מאד, – הסבים חמלניצקי, – אך כבר בכל זאת לחשב ולהניח כי כל הדברים האלה נעשו אך מקנאה ומאמונת הבל ולשֵׁם תועלת פרטית. בלי ספק אשמים היהודים בעצמם בשנאה הזאת אשר ישנאום הנוצרים.

— ואני רואה לפני אך אנשים נענים ונלחצים חנם, — קרא דניאל בזעף, ויבט אל פקיד הארוה בעינים מלאות חמה.

— אל נא באפך, בני, — אמר הרופא בצחוק עצב בתתו את ידו על שכם בנו. — רגש רחמים ליסורי האדם היא תכונה טובה מאד, אבל האמת קודמת לכל ועל כל איש ישר לשים לב לאמת. היהודים אינם גם כן צדיקים תמימים וקדושים, הסובלים כל צרותיהם חנם על לא דבר. להם הזכות להצדיק את חסרונותיהם ואת מגרעותיהם ואת תכונותיהם המוזרות בסבות צדדיות, בתולדות מקרים היסטוריים שונים, במצבם האקונומי השונה. הם יכולים להצדיק ולהקטין בזאת את אשמתם, אך אינם יכולים להכחיש כליל את חסרונותיהם ואשמותיהם הברורים.

— מה המה, אבא?

— הדבר הזה, כי בהיותם בימים הראשונים ההם עם חזק, עם חפשי ומושל בעצמו היו גם הם עכבישים אכזרים ועריצים אשר עשו לזבובים החלשים ככל אשר יעשו עכבישים אחרים, הדבר הזה איננו נותן להם כל צדקה להתאונן על צרותיהם ומצוקותיהם. העכביש החזק לפנים שָׁמֵן ועבה מרב טובה וענג ויחלש וירפה וינצחוהו עכבישים אחרים. זה הוא דרך הטבע וחקה, כאשר נוכחתם זה לא כבר בממלכת העכבישים, באסם החשוך. זה הוא חק טבעי, חק צדקת הכח והתקיפות. אך העכביש — יהודה לא נכנע כל כך מהר, פעמים רבות הפילוהו לארץ, פצעוהו פצע אחר פצע, אסרו את רגליו ויעקדוהו בעבותים, לחצוהו במלקחי העבדות, אך הוא, העכביש המהיר והמלא רוח חיים, נאבק ברב כח, קפץ פתאם ויתנפל בקצף על אויביו. מלחמתו זאת הכעיסה עוד יותר את אויביו ותרעימם, ויעקדוהו ביתר עז וילחצוהו עוד יותר ויותר, וגם זה נעשה על פי חק הטבע ודרכה. העכביש נפל לארץ, וזרע העכביש המנֻצח הזה חי חיי שעבוד והכנעה, ויחלש וירפה. והכח והעזמה אשר היו להעכביש האב, אשר ישב בקוריו, אבדו, ובניו היו לזבובים חלשים, פחדנים ומוגי לב. ואנה יצא הזבוב הפהדן הזה לצוד ציד? הוא יכול אך להתגנב

בצעדים אטים וקלים אל קערת זרים, ולמשך לו משם נתח קטן ודל, ואז החלו לרדף את הזבוב כגנב, ויפרשו רשתות לרגליו... והזבוב נלכד ברשת. ובהמלטו פעם אחת מן הרשת, נזהר אחרי כן יותר, ויהי יותר ערום, אך מקערת זרים לא התרחק: הוא חפץ לחיות, ויחלו לרדף עוד יותר את הגנב הערום, וככל אשר הוסיפו לרדף את הזבוב, כן הורע טבעו וכן נשחת רוחו, וככל אשר נשחת הזבוב כן הרבו לענשו... ואי אפשר להאשים את שניהם גם יחד.

– ואם כן שניהם צדקו יחדו?

– לא, אנכי חפץ לאמר כי שניהם לא צדקו, אך להאשימם אי אפשר; מנקודת מבט אהבת־עצמם הטבעית לא יכלו גם שניהם לעשות אחרת.

– אבא! – קרא דניאל ויספק כף, – אתה מצדיק שרירות העכביש התקיף נגד הזבוב החלש??!

חכה, דניאל, אל נא תבער ככה חמתך. אתה לא הבנת היטיב את דברי. אנכי לא אמרתי כי צדק העכביש המוצץ את לשד הזבוב ורוצח אותו, אנכי לא אמרתי כי בישר לב יעשה כזאת. אנכי ספרתי לפניכם ותארתי את מהלך הדברים. הזבוב מתעופף ממקום למקום, העכביש לא יוכל לעוף, לו לא בא הזבוב אל קן העכביש כי אז לא לכדו במלקחיו... תאר בנפשך כי הזבוב והעכביש באו לפניך למשפט: „הוא לוחץ אותי!" יתאונן הזבוב. „כן לוחץ", יודה העכביש, „אבל אנכי אינני בא אליו, הוא בא אלי בתקותו למצא איזה דבר ולגנבו, ואנכי מוצא את הגנב, תופש אותו ולוחצהו". „ואיפה אשב?" כ צטדק הזבוב, „לי אין קן ומעון, ובמה אחיה את נפשי אם לא אגנב?" „מה לי ולזאת! מות ברעב, לי אחת היא", עונה העכביש. ואתה דניאל הלא הנך שופטם, שפט נא ביניהם.

– אבא, אבל העכביש יוכל לתת פרור קטן לזבוב המסכן.

חמלניצקי צחק בכל פה למשפט התמים אשר שפט השופט הצעיר.

– אינך שופט חכם, בני, – צחק גם דון פידרו, – לדעתך יכול העכביש להאציל חלק ממזונו גם להזבוב המסכן, אבל

הוא אינני חפץ להאציל לו, ומה תעשה לו?
– לדעתי צדק העכביש, אמר חמלניצקי בהורידו את עיניו.
– מדוע?
– יען כי הזבוב לא יאציל גם הוא פרור לנמלה החולה, ולהיפך – הוא עוד גוזל ממנה את שלה...
– אולי כן הוא, – הניע דון פידרו בראשו, – אנכי אינני מצדיק את היהודים, אנכי אומר אך בברור כי חסרונותיהם ומגרעותיהם אינם לאמים, אינם טבעים אצלם, הם חֻברו אליהם במהלך המקרים ההיסטורים ובסבות שונות. הכתמים האלה – הם אך בוץ נדבק בבשרם, אשר על נקלה יכולים להסירו, והיד אשר הדביקתו בהם תוכל גם להסירו אם תחפץ. ואתה, פאן חמלניצקי, אל נא תביט אלי בצחוק, אנכי אינני נוטה להם ביחוד, אנכי אך שופט צדק כחוקר, הידעת היטב את חסרונות עם היהודים האמלל?
– מעט ידעתי, אך יתכן כי שגיתי.
– אחת היא, קרא אותם בשמותיהם ואנכי אשתדל לבארם לך.
– אנסה, היהודי הוא סמל הערמה.
– אמת, אבל היהודים הם גם סמל החולשה, ונשק החולשה הוא הערמה. השועל ערום מהנמר.
– חולשה היא תולדת הערמה.
– את היהודים גרשו משדה המלחמות והקרב, הם שכחו לאחז בידם חרב או חנית, ולכן אין בהם רוח המלחמה והאבירות אשר הצטַינו בו לפנים היהודים בשבתם על אדמתם, ויחָשבו בין העמים הגבורים והתקיפים. על גבורתם ואֹמץ רוחם בימים ההם יעידו דברי ימי מלחמותיהם הרבות, גם דברי ימי מלחמתם האחרונה עם רומא האדירה והתקיפה.
– היהודים מגאלים ומעוררים צחוק.
– הלא הבדילוהו על כרחו בחיצוניותו מכל האנשים, הלא הלבישוהו בגדים משֻנים ומעוררים צחוק, והחיצוניות הזאת והבגדים האלה נשארו לו כזכר הימים הרעים ההם; הושיבו אותו בגֵיטו צרה מאד, והסכין על כרחו לחיים מגאלים ואי־נקיון.

– היהודים אינם אוהבים לשבת במקום אחד ואינם חפצים לעבד את האדמה, כי הם שונאים בכלל עבודה חמרית ואוהבים לנוד ולנוע ולחיות ברוח.

– לא כן הדבר, פאן חמלניצקי. בארצות רבות אסרו ליהודים לקנות קרקעות ולשכר פועלים, ובלי הרשות הזאת הלא אי אפשר להם לעסק בעבודת האדמה. בימים ובזמנים ובמקומות אשר לא אסרו להם לקנות אדמה, הרבו הם לעסק בעבודתה, ואחרי אשר החלו המלכים לחמס מהם את קרקעותיהם, ואת כל נכסיהם המחֻברים לקרקע, הדלו היהודים מהאמין בבטחת רכוש הקרקעות. ובעת אשר החלו לבז את רכושם ולגרשם, אז בקשו להם אפנים ותחבלות להטמין בעת רעה את רכושם או לקחתו אתם. הגרושים התדירים והנדודים התכופים אשר נדדו בארץ לבקש להם מעון ומחסה פתחו בהם נטיה אל חיים מרודים.

– הם לקחו אל ידיהם את כל המסחר והקנין.

– כי את המסחר יכלו לעזב בכל עת בלי הזק רב, ולברח עם שארית פלטת רכושם, בראותם כי סכנת בִזה ושוד נשקפה להם.

– היהודים אוהבים כסף. העשר הוא אָשרם הנִשא והמרומם.

– גם זה מובן. הנוצרים חסמו לפניהם את כל הדרכים המובילים לכבוד וגדולה. כל איש משתדל על פי חק הטבע להתרומם על אחיו ולהשיג לו ערך, כבוד ושם. וליהודים נשאר אך כח אחד, אך דרך אחת להשיג ערך ושם, והוא – כח העשר, ולכן הם משתדלים בכל הדרכים והאמצעים למצא את הכח הזה.

– אבל הם אוהבים את הכסף בשביל הכסף.

– דעתך זאת לא נכונה כלל, פאן חמלניצקי. היהודים שואפים להשיג כסף לא בשביל הכסף עצמו, הם שואפים להשיגו, למען יוכלו על ידו ובעזרתו להציל בעת רעה את חופשתם, את כבודם ואת חייהם. בעת אשר גרשום מאחת הארצות, לא אבדו בארץ נכריה אך אלה אשר הביאו בידם כסף פחות או יותר, וערך הכסף עורר בקרבם שאיפה אליו וגם קמצנות. במקומות אשר אגרו היהודים את פרוטותיהם,

בחיותם בְּחִשָּׁכון, בקמצנות וכילות, שנאום עם הארץ ויבזום ככילים וקמצנים, ובמקומות אשר חיו בעתות טובות חיי רוָחה ותענוגים – שנאום מקנאה ויכנום גאים והוללים.

– שנאום על אשר שנאו את אחרים, הם התנכרו תמיד ויתרחקו מכל העמים ויחיו חיים מבודדים, גם חכמיהם הטמינו את חכמתם ויסתירוה בחֻבם ויגלוה אך לאחיהם.

– הם ההרחקו יעַן כי הרחיקום, התעיבום, וככל אשר הרחיקום אחרים, כן התקרבו ביניהם איש אל אחיו. לחכמי היהודים לא נתנו מקום בחוג עולם החכמות הכלליות השמושיות, לא נתנו להם היכלת לפַתח את כשרונותיהם בעולם הכללי הזה, ויִפָּגרו בחוג עולם אחר, בחוג עולם חכמת התלמוד והקבלה ויבראו ספרות גדולה בחכמת אלהות המסכנה להם יותר מלעמים אחרים.

– היהודים מתירים לעצמם כל התחבולות כדי להשיג כסף.

– אם נסכים פעם אחת, אם נבין כי העשר הוא להם שת נרדף עִם חפש, עם כבוד וחיים, הנה אי אפשר להאשים את כל דרכיהם העקשים אשר הלכו בהם להשיג את העשר ולשמרו. כל איש משתמש בבכל האמצעים בחפצו לשמר את חייו, ואין מאשים אותו על זאת.

– היהודים המלוים מצצו ברבותיהם את דם העמים.

– אינני מכחיש עובדות. אך הרבית הוא אחד הדרכים אשר על ידם ישיגו את העשר. לפני היהודים חָסמו את כל הדרכים לחיים ישרים, לא נתנו להם משרות צבוריות ומדיניות; למוריהם, לרופאיהם ולחכמיהם לא נתנו להשתמש בידיעותיהם; לעשיריהם לא נתנו רשות לקנות להם אחזות נחלה, במקומות רבים לא נתנו להם גם להתעסק באמנות. ולחיות הלא חפצו, ויתנפלו על הרבית וילמדו להטות הצדה, ולסבב את כל החקים האכזרים, אשר חקקו המושלים נגדם, וימצאו להם דרכים חשוכים ועל ידם התגנבו, כזבוב גנב, אל קערת זר.

– לא, סליחה, דון פידרו, את המלוים היהודים אי אפשר לקרא זבובים בשום אפן. הזבוב גונב למלאות את בטנו הריקה והמלוים מוצצים את לשד העם כעכביש.

– אינני מכחיש גם את זאת. אבל עלינו לזכר כי העכבישים האלה מוצצים את לשד העם לא אך להם לעצמם, כי אם גם להשביע ולרות את נפשות המלכים והנסיכים השוקקים. הרבית היתה מסחר מסכן מאד מאד. אלפי פעמים גרשו את היהודים ואת החובות אשר חבו להם הנוצרים שמטו ויבטלו, ואז אבדו גם הקרן וגם הרבית; ובעסק ביש כרבית היה כדאי לעסק אך אז, אם היתה תקוה לרוָחים רבים וגדולים, ולכן הרבו המלוים ברבית. ואת דעתי זאת יכלתי להוכיח לך בראיות רבות מאד. האפפיור אינוקנטי השלישי החליט, כי בעלי החוב הנוצרים, החפצים ללכת למלחמה עם האלביגוים, פטורים מלשלם חובותיהם ליהודים. לודויג השמיני בטל את כל החובות אשר חבו הנוצרים ליהודים. באנגליה אסרו על היהודים גם העסק בכספים, ובכל זאת נתנו מסים כבדים מאד על כל היהודים כגדול כקטן, ואז החלו היהודים, אשר כל דרכי הפרנסה נסגרו לפניהם, לחמס ולרמות ורבים מהם החלו לגנב כסף מהדינרים. בלונדן העיר תלו מאתים ושמונים יהודים על העון הזה, וכמה תלו ביתר ערי הארץ. זה הוא מקרה אחד מאלף מקרי ההיסטוריה המראים, כי ההגבלות והלחיצות היתרות מביאות לחטאים ופשעים, לגזל ורצח. והחטאים האלה מולידים מצדם הגבלות ולחיצות חדשות, וחוזר חלילה. אך רב לי הפעם, עלי ללכת אל חולַי, -- גמר דון פידרו, ויתרומם ממקומו, ויושט את ידו לחמלניצקי.

– איך זה, אבא? האם כלית את דברי ימי הזבוב?

– דברי ימי הזבוב לא כלו עוד. ומי יודע אם יכלו כל עוד יהיה הזבוב זבוב...

– ובעת הזאת לא יחדל הזבוב הזה מלחץ את הנמלה החולה, אמר חמלניצקי בעצב וישתחוה אל מול פני דון פידרו.

– מי היא נמלתך החולה?

– המשלמים המסכנים והקזקים הנלחצים, דון פידרו. אנכי... בעצמי הנני אחת הנמלות החולות.

ג. בהרב.

כתב־יד עברי.

ספור היסטורי.

תרגום

י. גרזובסקי.

ספר רביעי.

הוצאת „תושיה".

פיעטרקוב. תר"ס.

בדפוס שלמה בעלכאטאווסקי.

КСАВЪ - ІОДЪ ИВРИ

т. е. Еврейскій манускриптъ.

Соч. Г. Богрова.

Перев. І. ГРАЗОВСКАГО.

КНИГА 4-ая.

Изданіе „ТУШІЯ".

ПЕТРОКОВЪ. 1900.

Типографія Ш. Белхатовскаго.

Дозволено Цензурою,
Варшава 4 Іюля 1900 г.

פרק תשיעי.

טובה תחת טובה:

– דניאל, – פנה הרופא אל בנו בקומו ממושבו, – די היום, לך לך לעבודתך. וברגעי חופשתך שים לבך אל כל אשר ראית ושמעת היום הזה... ברבות הימים תדע יותר... וגם לי כבר בא הזמן ללכת אל חולי; ואתה, פאן חמלניצקי, סלח נא לי, החובה – קודמת לכל.

– אבקש רשות מאדוני הרופא ללות אותו בדרכו, השתחוה חמלניצקי.

– ינעם לי מאד, נלך.

ודון פידרו יצא מהחדר, ואחריו יצא חמלניצקי, ויצאו מהפפיליון וילכו בשדרת־עצים אחת, העוברת את הגן הרענן ויוצאת אל ככר אחד נרחב, ומרחוק, מעבר לככר, נראו בתי חמר קטנים.

– אנכי הולך שמה, הראה הרופא אל הבתים הקטנים: שם חולה זקנה אחת ומחלתה חזקה. ואנה תלך אתה, פאן חמלניצקי?

– אדוני הרופא, אנכי באתי אליך בדבר ענין אחד... נכבד... וגם מסֻכן מעט לי, – אמר חמלניצקי אל הרופא, ויקחהו בידו ויעצרהו מלכת.

– בדבר ענין אחד... מסכן, – אמר הרופא, ויתבונן בתמהון אל המדבר אליו.

– ענין מסכן לי ולא לאחרים, ואך לך אנכי מגלה הדבר, לאחר לא אאמין.

– חן חן על אמונתך בי, אך האם הדבר כל כך נחוץ?
– נחוץ מאד, כל יום, כל שעה, כל רגע יקרים.
– ואם כן למה לא הגדת קודם?
– אנכי חשבתי למצאך לבדך, באתי בכונה בבקר השכם, והנה אתה קורא לפני בנך שעור בדברי הימים, ולא חפצתי להפריעך, ואנכי שמח מאד כי התאפקתי והבלגתי על חפצי. שעורך גלה לי חדשות רבות... עלי להודות לך... כי שעורך לקח את כל לבי, עד כי שכחתי את מטרת בואי אליך.
– מה הוא הדבר אשר באת להגיד לי?
– עוד מעט והגדתי לך, אך טרם כל הרשה נא לי להגיד לך מלים אחדות, אשר יַראו לך את בטחון לבי ואמונתי בך.
– אנכי שומע.
– את עם היהודים אינני אוהב ביותר...
– גם אנכי חושב... אמר דון פידרו בלחש.
– אל נא תאשימני על זאת, דון פידרו. אנכי הנני בכל לבי ונפשי קָזק, בן הכנסיה הפרוסלוית מולדת צרות המשלמים. ואתה, דון פידרו, יודע היטב את פעולת היהודים, מנהגם ויחסם אל הקזקים והמשלמים בזמן הזה.
– אתה כבר אמרת: מנהג הזבוב המוצץ את לשד הנמלה החולָה.
– כן, כן, מנהג זבוב אכזר ועריץ.
– אך אל נא תשכח, כי הזבוב הזה מוצץ לא אך בשבילו הוא לבדו, כי גם אותו מוצץ העכביש העריץ הנקרא...
– פ א ן, כן הדבר, אך מה לנמלה ולזאת, היא אך יודעת כי הזבוב מוצץ את דמה ואת לשדה. אך לא נאריך בזה, אתה כחכם וחוקר מתבונן ויודע את ההיסטוריה, הלא תראה גם את כל הנעשה בפולניה ואוקרינה...
– ולמה זה תספר לי, אם אתה יודע כי אנכי רואה הכל?
– אנכי חפץ אך להצדיק בזה את עצמי לפניך על שנאתי ליהודים, ומלבד זאת יש לי ראיות ברורות והוכחות נאמנות כי

היהודים שונאים בכלל את הכנסת הפרוסלוית ואת עמי, עם הקזקים. אך בכל זאת אוכל להוציא פרטים אחדים משנאתי הכללית אליהם. גם ביניהם יש אנשים טובים, נכבדים וגם ישרים...

– משפטך זה נותן לך כבוד, פאן חמלניצקי.

– וליהודים טובים וישרים כאלה אנכי מרגיש בקרבי איזו ידידות, גם אהבה, והנני מוכן להושיט להם יד עזרה, גם אם אסכן על ידי זאת את נפשי. הנה למשל הרב מצבנצי...

– הוא מצא חן בעיניך?

– כן, הוא איש ישר בעל לב אמיץ אשר בו יוכל להתפאר...

– גם הקזק!

– גם הטוב ברומאים העתיקים. הוא לקח את כל לבי.

– ובפרט נכדתו הנחמדה! – גחך דון פידרו.

– הילדה עודנה קטנה, ולכן אנכי חס עליה עוד יותר.

– אתה חס עליה? – רעד הרופא, – האם איזו סכנה נשקפה לה?

– הדבר הזה הביאני אליך לדבר אתך.

– דבר דבריך... אינני מבין אותך, – אמר הרופא וינשך את שפתו העליונה בין שניו ואת עיניו הוריד.

– הלא תבין את הסכנה הנשקפת לי בגלותי סוד הפאן והאב בנדיקט.

– אם תחשב זאת לגלוי סוד אל תספר לי, – אמר הרופא בהרימו ראשו בגאון. – שלום, פאן חמלניצקי!

– סליחה, אדוני הרופא, – אמר חמלניצקי, בתפשו את יד דון פידרו. – לא הבנת לדברי, אנכי חפצתי להגיד לך אך זאת, כי אנכי מוסר בידך את כבודי ואת חיי באמונת לב ובבטחה שלמה.

– חן חן על אמונתך בי.

– חפצים לקחת את נכדת הרב אל היכל פאן פטוצקי. ובדעתי את אהבת הזקנים לילדה הזאת אחשב לנכון כי הדבר הזה יהרג אותם.

– בלי כל ספק, אך איך זה נודע לך חפץ פאן פטוצקי?
– הרשני נא, אדוני הרופא, לכסות ממך פרטים, אך ידֹע תדע כי אנכי אינני מגלה לך השערה, הנני מספר לך עובדה. גורל הילדה הוטל, גם השפעתך, הגדולה והרבה על פטוצקי, לא תעצר הפעם כח להחליף את החלטתו זאת. האמן לי.
– ולמה זה יחפצו לקחת את הילדה מבית הרב? מה מטרתם וחפצם? אולי תוכל לבאר לי זאת?
– זאת היא עלילת האב בנדיקט וראויה היא לעוֹשֶׂהָ. הוא שונא את הרב בכל עֹז נפשו החשוכה, מלבד זאת... מלבד זאת חפץ הוא להכין לו בילדה הקטנה הזאת, הנותנת תקוה כי בעוד שנתים או שלש שנים תהיה לשושנה פורחת, עוזרת ובעלת ברית, או יותר נכון אָמה חרשה. פאנה אודה כבר נובלת, פאן פטוצקי הולך וזקן, ואך נערות ויפי פלגש או סוכנת תוכל לעוררהו לחיים, והחיים המלאכותים והכוזבים האלה יהיו כלם בידי האב הערום, הפלגש החדשה תהיה בידי האב, ופאן פטוצקי הזקן יהיה בידי פלגשו היפה, ואתה הלא כבר תבין, מי יהיה המושל בארמון הפאן, הלא הוא אויבך בנפש, הישועי הערום והשואף לדמים.
– ומה אומרת פאנה אודה לעלילה הנתעבה הזאת? אולי תוכל לבאר לי גם זאת?
– אתה יודע ומכיר את תהלוכות החיים בהיכל הפאן, ואנכי לא אסתיר ממך גם זאת. פאנה אודה... והיא גלתה לי הכל... הבינה היטב את חפץ הפאן ומטרתו, ואת תקות ידידה הזקן אשר לא ידע שבעה בתענוגים. היא יודעת ומבינה היטב כי עוד מעט ובא הקץ להשפעתה, לגדולתה ובחה, היא יִרְאֶה את עתידה, אך לא תוכל לעזר. ואנכי הנני שונה לך אדוני הרופא את דברי; גורל הילדה כבר הוטל ואין כל יכלת לשנותו.
– האמנם יעיז פאן פטוצקי לעשות שוד ורצח וחמס כזה לעיני השמש?
– האב בנדיקט הרחמן שֹונא כל שוד וחמס, – ענה חמלניצקי בצחוק רֶשע, – אבל מה כבר למצא דבר אשר הוא

יקראהו שוד וחמס. מציצת דם המשלמים הוא חושב למצוה, אשר תישר בעיני ה׳, כי על ידי זאת ילמדום להכנעת רוח המביאה לחיי העולם הבא; הוא רודף את הכנסת הפרוסלוית, יען כי היא, לדעתו, כפירה המשחיתה רבבות אלפי נפשות נוצריות. הוא מצדיק את כל העונשים והיסורים אשר יענישו וייסרו את היהודים, כי על ידיהם יתקנו אולי מעט את נפשותיהם האובדות. ובשם אהבת האדם והישר הוא מצדיק גם את השוד והחמס אשר יעשו לנבדת הרב.

– איך זאת?

– הוא הוכיח לפאן פטוצקי, או יותר נכון פאן פטוצקי מתחפש כי הישועי הוכיח לו בברור, כי הילדה נולדה לא יהודיה.

– איך זאת?

– האב בנדיקט הביע דעתו בראשונה, בהיות אסתר אז ביום המעשה בארמון הפאן, וכל הכהנים הסכימו אתו, כי אסתר היא אחת מאלפי הילדים הנוצרים, אשר היהודים יגנבום לקחת את דמם לימי חג הפסח, ואך מפני יפי הנערה הנפלאה השאירו אותה בחיים למכר אותה אחרי כן בכסף רב לאחד הרמוני השולטנים. ואם כן לא יעשו כל עול בקחתם אל ארמון הפאן את הילדה הזאת, לא ישודו ולא יחמסו, הם אך יצילו נפש ילדה נוצרית אמללה.

– אבל לחשד הזה אין כל יסוד, ואם כן אך אולת הוא.

– חשד כזה בידי איש כאב בנדיקט הערום היה לאשמה כבדה, והאשמה מוכחת בראיות ובהוכחות.

– מה הן הראיות וההוכחות?

– האב בנדיקט הגיש לפאן פטוצקי מכתב, אשר לפי דבריו קבל אותו לפני שנים אחדות מספרד, מאחד נכבדי ראשי הכהנים שם, על דבר גנבת ילדה אחת ממשפחה נכבדה ומיוחסת מאד אשר נגנבה על ידי יהודים נוכלים, וכל העמל הרב אשר עמלו למצא את הילדה לא הצליח, ואותות הילדה הרשומים במכתב ההוא מוכיחים כי הילדה ההיא – היא אסתר.

– ולזאת תקרא ראיה והוכחה?

– לי ברור כשמש כי המכתב הוא מזויף, והוא מעשה ידי האב בנדיקט בעצמו; לי ברור עוד יותר, כי גם פאן פטוצקי יודע זאת פמני, אך ההמצאה הזאת תתן צדק למעשה השוד והחמס אשר יעשה, ולכן יחפץ לחשב את דבת האב בנדיקט לראיה והוכחה.

– עלי להודות לך, פאן חמלניצקי, כי אזני שמעה מעט מזאת, לא דברים ברורים כי אם רמזים, אך עד עתה לא שמתי לבי אל הרמזים האלה, אנכי לא חפצתי ולא יכלתי להאמין, כי פאן נכבד וידוע כמהו יעשה מעשה־נבלה כזה.

– פאן נכבד! חַה, חַה, חַה! ופאן נכבד הלא יעשה אך נבלות.

– אתה איש טוב, פאן חמלניצקי, ואנכי מתגאה בידידותך.

– אנכי עשיתי את חובתי, ודעתך זאת על אדותי – הוא שכרי הטוב.

– אך מה לעשות? איך נוכל להציל את הילדה ואת המשפחה הזאת?

– פשוט מאד: להרחיק עד מהרה את הילדה מפה; בכל אפן צריך למהר להודיע הדבר להרב, הוא כבר ימצא עצה ותחבולה להציל את נכדתו...

דון פידרו נאנח מרה.

– כן, צריך למהר להודיעהו, ימהר להציל את נפש נכדתו ואת נפשו הוא.

– לנפש הרב לא נשקפה כל סכנה. נחוץ להפיץ השמועה בעיר כי היא הולכת לזמן קצר... אל קרובה אחת... או אל קרוב אחד... לאיזו ימים.

– אחשב אדות זאת. ועתה הרשה נא לי פאן חמלניצקי ללחץ את ידך בידידות בשם האנשים אשר תצילם מאסון נורא.

– הנני שמח מאד מאד, – השתחוה חמלניצקי, ויפן פניו אל מסלה אחת הפונה הצדה.

והרופא נשאר במקומו. רגעים אחדים נלחם עם נפשו ויפסח על שתי הסעיפים, פתאם החליט בדעתו, ויפן אל

העבר אשר הלך שמה חמלניצקי ויקראהו בקול בשמו.
חמלניצקי שב אליו.
– מה חפצך, דון פידרו ?
– בכל מעשה טוב אשר יעשה האדם ימצא שכר לפעלו, ואנכי חפץ להראותך כי נכון הדבר.
– לא אבין את דבריך, אדוני הרופא.
– התבין, פאן חמלניצקי, אתה הטיבות לנדכאים, ובשם הנדכאים האלה חפץ אנכי להיטיב לך.
– לי ?
– כן, לך, התבין... אנכי אינני אוהב להתערב בענינים של אחרים... אך מפעלך הטוב היום... מכריח אותי לחשב אותך... לא לזר. פאן חמלניצקי, טוב תעשה אם תמהר... ללכת מפה... בסתר, וככל אשר תוכל תמהר הדבר לעשותו.
– מה תחפץ להגיד לי בזאת ? – שאל חמלניצקי, בצעדו לאחור צעד אחד, ויורד את גבות עיניו.
– עליך, התבין, עליך לעזב את המקום הזה, לעזב מהר, מהר מאד. התבין, גם לא תגיד לאיש... גם לפאנה אודה... פתאם הֶעָלם – ואינך. ואתה אל נא תשאל ממני סבות ופרטים וטעמים... לא אגידם לך, אינני יכול ואינני חפץ. מצבך אתה פה מסכן ממצב אסתר הקטנה. זכר נא, איש צעיר, כי אנכי הזהרתיך, אנכי נתתי אמון בך ככל אשר נתת אתה אמון בי, שלום !

הרופא הלך בצעדים מהירים במסלה ההולכת מן הגן אל הכפר הקטן, אשר מעבר לככר הנרחב, וחמלניצקי התבונן אל הרופא ההולך ויגחך בגחוך רשע, ואחרי אשר נעלם הרופא מעיניו פתח פיו ויצחק בקול, וישם פניו לשוב אל הגן.

בבוא חמלניצקי אל עֳבִי הגן, התבונן מסביב בלי הרף הנה והנה, כמו לו חכה לאיש. והנה פתאם התפרדו לאט ענפי עץ עבות אחד, ואיש נגלה לעיני חמלניצקי. האיש הזה הוא מכרנו ויצקובסקי, אשר היה פקיד פטוצקי ואשר גֹרש ממשמרתו על ידי אסתר. ויצקובסקי לבוש בבגדים אשר ראינוהו

ביום המעשה, אך השוט לא היה בידו.

וחמלניצקי החל לצחק בקול בראותו את האיש. ויצקובסקי התבונן מסביב, הוא חשב כי חמלניצקי מצחק לו.

– מה תצחק, פאן חמלניצקי?

– לא אוכל להתאפק מצחוק בזכרי איך הצלחתי לרמות את הספרדי הגאה הזה.

– אנכי באתי אל ביתו, והנה הוא קורא לפני בנו המפונק שעור בדברי ימי העמים בכלל ובדברי ימי היהודים בפרט, ואנכי חשבתי לי לחובה לשמע את כל שעורו המלא הבלים, וגם להתפלא לחכמתו, ולהתחפש כשומע חדשות נכבדות המענינות אותי מאד ולוקחות את כל לבי; את החכמים הכסילים האלה נקל מאד לרמות אם אך תטה אזנך להבליהם ותתפלא לנעם דבריהם ולעמק חכמתם.

– חַה, חַה, חַה! כן הדבר, צדקת.

– אנכי שמעתי את שעורו הארוך עד כלה, והתפלאתי מאד מאד לחכמתו הרבה ולהחדשות אשר לפני הפעם, ואחרי כן אך נקל היה לי לקרב אל מטרתנו, אשר בחרנו לנו להרחיק מפה את היהודיה השחורה. ובמקרה היה נושא השעור אשר קרא לפנינו קרוב מאד לענין הזה, אשר החלטתי בנפשי לגלות לו בסכנת נפשי, חַה, חַה, חַה!

– ואחרית הדבר?

– הוא השתדל והתאמץ להתאפק ולהסתיר את רגשותיו, ובכל זאת היה נכר וגלוי כי לבו, לב יהודי, רגז בקרבו לגורל נכדת הרב, ואנכי לא חשבתי כלל, כי כל כך יגע הדבר אל לבבו. מי יודע? אולי התלקח גם לבו המת באש אהבה אל יפי היהודיה הנחמדה הזאת.

– ולבד זאת ימשך לב יהודי אחד אל משנהו, הם תמיד מגינים איש על אחיו, וזה הוא כחם. ומה החליט לעשות?

– הוא לא הגיד לי דבר על החלטתו, אך ברור לי כי את אסתר יוליכו רחוק מפה, ואם אך יהיה כדבר הזה – וחצי מחשבתנו נמלא כבר.

– בלי שום ספק, אחרי כן נוכל לגמרה על נקלה.

– ועתה, פאן יאני, תורך לעשות, אנכי עשיתי את שלי.

– אנכי זוכר היטב את תנאינו, פאן חמלניצקי. אנכי אהיה שלישך על יד ימינך, בכל אשר תעשה אהיה אתך; אך אל נא תשכח גם אתה, פאן חמלניצקי, אותי והעמדתני במקומי הראוי והיאה לי, בהפָּלא מחשבתך וזממך הגדולים.

– אל תירא ואל תחת, אנכי זוכר את חובתי.

– אנכי מאמין ומקוה, ואתה צוה את אשר לי לעשות – וְיֵעָשֶׂה.

– לעת עתה עליך לשמר היטב את בית הרב לבל תפָּלט הצפור מהכלוב, זה הוא העיקר.

– היה לא תהיה כזאת. אנכי לא אסיר את עיני אף רגע קל מהילדה, ולבד זאת יש די אורבים.

– איך? האמנם גלית לאחרים את הדבר?

– דם וחלילה! אך יש לי יהודים אחדים הנאמנים והמסורים לי בכל לבם ונפשם, או, יותר נכון, הנאמנים והמסורים לשקלים אשר הבטחתי להת להם.

– הבטוח לבך כי לא יבגדו בך?

– עד קבלם השקלים? אם כן, פאן בוגדן, אינך יודע את היהודים; ולבד זאת לא ירמוני, אחרי אשר צויתים לשמר את בית הרב, אך למען מצא את שונאי את צדוק החוכר, ואותו שונאים גם הם, וגם כל בני העיר, כי הוא מאסף כסף ומתעשר מיום ליום.

– אנכי מבקש את פאן יאני לזכר כי סוסי מוכן תמיד, וברגע צאת אסתר מבית הרב נעזב גם אנחנו את קן הפאנים. ההבנת, פאן ויצקובסקי?

– הבנתי והבנתי. ואם כן החליט סוף סוף פאן בוגדן להוציא את ראשו מקן הפריצים הזה, כל עוד הוא על כתפיו?

– ראשי יקר לי מאד וסכנה מרחפת עליו.

– האם נודע לך איזה דבר חדש?

– כן. הספרדי הפתי הזה התפעל מספורי, אשר ספרתי לו על דבר הסכנה המרחפת על ראש אסתר, ולבו התרגש כל כך בתודות רבות לי על הטוב אשר עשיתי להרב מצבנצי,

עד כי מצא לו לחובה להזהירני מסכנה הנשקפת לי וייעצני למהר לברח מזה.

– ואם כן נודעה גם לרופא מחשבת פאן פטוצקי ובנו אשר הם חושבים לעשות לך?

– בודאי! האם לא ספרתי לך את אשר גלה השוטה אזני שלשום?

– לא, אינני יודע דבר.

– בחדר הפאן היו שלשום הרופא והשוטה והפאן זועם ונעצב כדרכו תמיד ובפרט בבקר לפני אכלו את ארוחת הצהרים.

– ובפרט בעת אשר פאנה אודה...

– אל תפסיקני בדברי. פטוצקי עמד על יד החלון וידפק באצבעותיו על שמשת החלון. ובעת ההיא עברתי אנכי דרך החצר אל הארוה. ויהי בראות פטוצקי אותי וירעד תחתיו וירגז, ויפן אל הרופא ויאמר לו: „פידרו ידידי, אתה יודע ומכיר היטב את כל מיני הרעלים, תן לי רעל חזק ומנֻסה, אשר אוכל להמית בו בפעם אחת את אחד הכלבים אשר ישכני בעת אשר אנכי אלטפהו". „האם לכלב נחוץ רעל? האם אין עצה אחרת להפָטר ממנו בלי רעל?" שאל הספרדי. „אבל לב אחד משומרי הכלבים קשור אל הכלב הנבזה הזה, ואינני חפץ לצער את השומר הזה, ולכן אחפץ להפָטר מהכלב מבלי אשר אריב את השומר", ענה לו פטוצקי.

– חַה, חַה, חַה, הלא את פאנה אודה הוא קורא שומר הכלבים! ומה ענה לו הספרדי?

– הוא ענה כי להכין רעל כזה נחוץ לו זמן רב. וברגע ההוא באה פאנה אודה לברך את פאן פטוצקי בברכת הבקר והשיחה חדלה.

– ויותר אינך יודע?

– די לי זאת. עלי למהר לברח מפה. מי יודע אולי לא יחכה הפאן לרעל הזה ויפטר מהכלב באפן אחר.

– ואם כן, פאן חמלניצקי, הנני עבדך, הנני א[illegible] בלבבך. צוה והלכתי אחריך עד קצות הארץ. אנכי ה[illegible]תי [illegible]חת לעבד אתך יחד, ויצקובסקי לא יחליף ולא ימיר א[illegible]ו.

לנקם מהפאנים והיהודים יחד או למות ככלב בידי התלין או הטבח – כן החלטתי.

– אתה פאן ויצקובסקי מדבר כאחד הקזקים. הנה לך ידי, ידידי אתה. ואם אצליח להשיג את חפצי והיית אתה יד ימיני.

– חן חן לך. אנכי הולך עתה העירה לשמר את כלוב הצפור. ואתה, פאן בוגדן, היה נכון, ואל נא תתראה לעיני הפאן.

– יהי לבך שקט. ולי ברור כי הלילה הזה או עוד היום הזה יובילו מפה את הילדה וגם אנחנו לא נאחר. אנכי מחכה לך, פאן יאני.

שני האנשים לחצו איש את יד רעהו ויפרדו.

פרק עשירי.

הזאבים רודפים את הכבשה.

שעות אחדות אחרי שקיעת החמה. בחוץ חשך ואפלה. דלת הרב נפתחה לאט ועל ידה עמד איש אחד גבה לבוש אדרת חמה רחבה ועל ראשו כבע רחב־השפה. כנראה נשמר האיש לבלי יראוהו ולכן לא עבר כרגע את מפתן הפתח ויתבונן מסביב. וככר השוק היה שמם וריק, מסביב שקט ודממה, ואך לפעמים נשמעה אושה קטנה ודקה. האיש עבר את המפתן ויבא אל הבית פנימה ויסגר הדלת אחריו.

– חשך ואפלה! ואיך זה תשימו עתה פעמיכם לדרך? אולי תחכה, רבי, עד אור הבקר? – אמר האיש בלחש.

– לא, דון פידרו הנכבד. הסכנה המרחפת על ראשינו יותר חשוכה מחשכת הליל, לא אדחה את נסיעתי אף רגע. נפשי תשקט אך בהיות נכדתי רחוקה מצפרני הטורף היהיר הזה. הנני מברכך בשם ה' על הטוב והחסד אשר עשית עמי, אחי, בן, אנכי קורא אותך בשם הזה אם כי אין לי כל רשות לזאת,

אך אתה הלא תבין את אשר בלבבי עתה. לעולם, לעולם לא אשכחך, אתה הצלת חיי משפחה שלמה, האלהים השומר את חסידיו והחוסה את הנדכאים ישלם לך את גמולך הטוב, ואנכי... אנכי יכול אך להיות לך אסיר תודה כל ימי חיי.

– די, ידידי, במפעלי זה אין כל דבר נפלא. לו היית במקומי כי עתה עשית גם אתה כזאת... אך... רבי, אתה, כמדמה לי, קראתני בשם אח?

– אויה, אדוני הרופא, אם השם הזה לא ילעבך, הנני לקראך תמיד בשם הזה; אנכי יודע ומרגיש ומבין את אשר אנכי מדבר.

– אנכי מתגאה בשם הזה וברגשות איש כמוך, אבל הלא ידעת כי אנכי מאמין אך בזה שעיני רואות, אנכי מעט כופר.

– ואם כן לא תאמין לי ולדברי?

– אני מאמין, אבל אנכי חפץ להיות בטוח, אנכי חפץ להוָכח בזה.

– להוכח? איך ובמה?

– אנכי חפץ להוכח בזה אשר אמרת, כי הנך לקראני בשם אח ואתה מרגיש את אשר אתה מדבר.

– ואיך אוכל להוכיח לך זאת?

– נקל לך הדבר לעשותו.

– צוה ואעשה.

– טוב. הנה משפחתך תסע פתאם לדרך רחוקה. אתה לא הכינות כל דבר לדרך הזאת, ומסע כזה יעלה בכסף רב, ואתה אינך עשיר; אני אינני עני, את משפחתך אהבתי בכל לבי, ואנכי אחיך. האף אין זאת? ואם באמת תחשבני לאח לך, אז אין לך כל רשות לעשות אתי חשבונות כסף. יש לך צרך בכסף – קח מאחיך. אם השיבות בגאון נהדר את חסד הפאן, הנה בקראך אותי בשם אח, אין לך עוד כל רשות לדחות את ידי, יד אח, הפשוטה אליך באהבה ובכבוד.

– צדקת מאד, ולו היה לי צרך כי עתה לקחתי מידך בלי חשב הרבה, אבל הנני נשבע לך על דברתי כי אין לי כל צרך. אנכי ידעתי היטב את מצב היהודי, וחשבתי פרוטה

ליום רעה, והרכוש הקטן אשר יש לי יהיה די למסע.

– אבל אם באחד הימים...

– אם אצטרך באחד הימים לשאל עצה, לבקש עזרה ומגן, אז אזכר כי דון פידרו הנכבד הרשני... אותי, היהודי הפליט, לקראהו בשם אח.

– חן חן, רבי, הנה אחד הולך וקרב הנה. השמעת קול צעדים?

– השקט, דון פידרו, זה בודאי צדוק החוכר, אנכי שלחתי לקראהו הנה.

– אינני חפץ להפָּגש אתו פה. שלום, רבי, נשק את נכדתך הנעימה בשמי ובשם בני דניאל, בקרני נא אותי לפעמים קרובות.

והרופא לחץ בשתי ידיו את יד הרב ויצא החוצה בצעדים מהירים, וילך בדרך המובילה אל ארמון הפאן.

ורחל הוציאה מהארגזים ומהארון לבָנים ובגדים שונים ותתנם בערֵמה אחת. ופני הזקנה להבים, ממצחה ירדו נטפי זעה, ועיניה הכהות התרוצצו הנה והנה בחוריהן כעיני איש נבהל וממהר להציל את חייו ואת הונו משרפת אש. היא כל כך נבהלה, כל כך נרעשה, עד כי לא יכלה גם לבכות כדרכה, ואך לרגעים רעדה, ותמח מריסי עיניה אגלי דמעות. גם אסתר עזרה לזקנה ותתרוצץ בבית הנה והנה ותתהולל כחתול קטן, ותצחק בצחוק ילדים מצלצל בהכשל הזקנה בערמת הבגדים. הילדה לא ידעה את סבת המסע הזה.

– זקנתי, זקנתי! למה זה תמהרי ככה? שבי ונוחי מעט, יקירתי, הביטי נא במַראָה, חַה, חַה, חַה, ראי, הנה המטפחת נופלת מעל ראשך.

– חדלי, אסתר, חדלי ואל תפריעִני, לא עת לצחק, עזרי נא לי. בדרך תצחקי ככל אות נפשך, יקירתי.

– הוי, זקנתי, ואת אינך חכמה כלל, הלא אנכי שומחת כי נלך להתארח... אנכי אוהבת מאד לנסע, ואַת... את כמו אינך חפצה לנַסע, את הולכת כמו בהכרח, אם אינך חפצה לא נלך. נהיה בבית. גם אנכי אינני חפצה לנסע, אמרה הילדה

בהחלטה ותשב על הכסא, אשר עמד בתוך הבית, ותתנפח.

– לא, בתי, לא יקירתי, אנכי שומחת מאד למסע הזה, אנכי שומחת עוד יותר ממך, – אמרה הזקנה ותחבק את הילדה ותנשקנה בראשה בשפתותיה הרועדות, – אנכי חפצה להתנועע מעט, עצמותי כמו נרדמו בשבתי תמיד בביתי. אך צר לי לעזב את זקנך לבדו בבית.

– הוי, זקנתי, לו ידעת כמה צר גם לי לעזב אותו לבדו פה. ובאמת למה לא ילך גם הוא אתנו?

– הוא איננו יכול ללכת, כי איך תהיה העיר בלא רב. ואנחנו שם... נאחר לשבת... לא נמהר לשוב הנה.

– אינני חפצה, אינני חפצה לאחר שם הרבה... ושם בבית קרובנו... לא אשעם?.. היש שם גם ילדים, כי אוכל לצחק עמהם?

– בודאי, בתי, בודאי, שם נשמח מאד. נלך נא לסדר ולהכין הכל לדרך.

– נוחי עוד מעט, צחקי מעט, זקנתי.

הזקנה עִקמה מעט בכבדות את שפתותיה ותצחק בצחוק פראי.

– נמהר, אסתר, נמהר, זקנך מדבר בפתח עם איש אחד, בודאי כבר בא העגלון.

אל החדר נכנס הרב ואחריו צדוק החוכר.

אך זמן קצר עבר מהעת אשר השלך צדוק מהמלון בחרון פאן ויצקובסקי ואחרי כן שב אליו בחסדי פאן פטוצקי, אשר הטה אזן וישמע לבקשת אסתר הקטנה. אך שבועות מעטים עברו מהעת ההיא, אך ירחים אחדים, ומראה פני צדוק שֻׁנה כלו: פניו שמנו ועבו, לחייו התנפחו ואדמו, עיניו אשר הפיקו אז פחד ובהלה הביטו עתה בבטחה ובגאון ובעזות המצויה בין אנשים שפלים אשר יתרוממו מאשפה פתאם, ועד מהרה ישכחו את עברם השפל והנבזה, גבו הזדקף ולא התכופף עוד כמקדם, ידיו לא רעדו בהחליקו בהן לרגעים את בטנו הבולטת מעט לפניו.

– מה זאת, רבי? אתם חובשים את בגדיכם? האם פרצה בערה בעיר? ולמה זה קראת אותי אליך? מדוע

הטרחתני באישון לילה ואפלה? אנחנו, אני. ואשתי, נבהלנו מאד בדפק רבי חיים בחלון ביתי... אנכי באמת לא חפצתי לענות לו, חשבתי כי משלם שכור אחד דופק בחלון... והנה שמעתי קול קורא יהודית: פאן חוכר! פאנה חוכרת! – אותי ואת אשתי לא יקראו עוד בשמנו כמקדם בלא שם כבוד פאן או פאנה... ועתה אינני באמת גם חוכר, אנכי אדון המלון, בעל הבית, אדון לעצמי.

– רבי צדוק, – נסה הרב להפסיק את החוכר המתהלל; אך הוא לא שמע ויוסף:

– עליך, רבי, לדעת, וגם את זקנה, רחל, תדעי, כי אשתי מאכלת אותי מרק ובשר ודגים ומיני מטעמים כיולדה... היא מפטמת אותי כתרנגל הודו לפני הפסח... התבינו כי ככל אשר יארכו ימי חיי כן ירבו השקלים...

– רבי צדוק, – נִסתה גם רחל להפסיקו.

– תכף, תכף ומיד, הנה אשתי האכילתני בסעודה שמנה מאד עד... ואחרי כן, הלא תבינו, ישנתי כהרוג, והנה פתאם היא מעוררת אותי: „הרב קורא! התשמע, שוטה, הרב קורא, מהר, חמור, רוץ!" ותמשך אותי בחזקה, עד כי כמעט נפלתי מהמטה. ואכעס מאד ואקרא: „אותי לא יעיזו לקרא, אנכי בעל המלון, אנכי אדון לעצמי". אך אשתי כעסה עוד יותר, והיא כעסנית מאד מאד... ואלבש את בגדי ואבוא. ועתה הגידו, מה אתם חפצים ממני?

– אתיה יקירתי, – אמר הרב ויִקח את נכדתו בידו, – לכי בתי אל חדרך ושכבי לישן.

– איך זה, זקני? הלא אנחנו חפצים לחבש הבגדים לדרךְ?

– לכי, יונתי, גם בלעדך יחבשו הכל, לכי ותישני, וכאשר נגמר הכל, כאשר יהיה הכל מוכן, נעורר אותך, חמדתי; לכי יקירתי, לכי לישן.

הרב הוציא את אסתר אל החדר השני, ויסגר אחריה את הדלת וישב אל צדוק, ויתפש את שתי ידיו בידיו ויאמר:

– אחי! אינני חפץ להזכירך את היום הרע והמר, את

היום אשר... אשר הכתה נכדתי על ידך מכה... בלתי סרה עד היום... אינני חפץ להזכירך את הטוב אשר עשתה לך נכדתי זאת... לא היא הסבה באשרך היום... כן היה חפץ האלהים... אבל היא היתה לכלי חפץ ביד האלהים... לשליח, למלאך טוב לשלח על ידו את הברכה לך...

– מה תחפץ רבי להגיד בדבריך אלה? – שאל צדוק בפנים נזעמים.

– נכדתי... אנכי... כל משפחתי... במצב נורא... ואיום מאד... עלינו... לברח... ואין לנו אמצעים...

– הנני משביעך בשם ה' אלהי ישראל, – התחננה רחל בקול בוכים ותספק כפיה, – הצילנו מצרה, כי אבדנו...

– רבי, – קרא רבי צדוק בזעם ויתרומם מכסאו ויפרש כפיו, – גם אנכי איש עני, אתם חושבים כי כבר עשרתי אם אינני משלם שכר חכירה... אתם חושבים כי כבר אספתי ממון קרח... ואנכי – עני ואביון... המשלמים חדלו משתות... ואנכי משלם חובותי... אינני יכול לתת לכם אף זהוב אחר... אינני יכול לתת דבר... מאומה... שלום... הנני... הנני הולך הביתה... אשתי מחכה לי... שלום.

– חכה נא, רבי צדוק, ה' עמך, לא הבנת לדברי.

– מה? – פנה צדוק אל הרב.

– מי מבקש ממך כסף? האם הזכרתי לך כסף?

– למה לנו כספך? – אמרה רחל במבט מלא בוז.

– ואם כן מה תחפצו ממני העני והאביון? – שאל צדוק.

– שב, שב נא, אחי, שמע נא את אשר אמר אליך, ויישמע אליך האלהים. אנכי מאמין בך, רבי צדוק, אנכי מוסר בידיך את חיי נכדתי ואת חיי כל משפחתי. ואתה הלא לא תגלה ולא תמסר אותנו בידיהם... האף אין זאת?

– דבר, רבי, דבר, בקש הכל ממני אך לא כסף, אין...

– רבי צדוק, חפצים לגזל ממני את נכדתי, את נחמתי האחרונה...

– לגזל? מי? – שאל צדוק.

– חפצים לקחת אותה אל היכל הפאן.
– מה תדבר, רבי? מי יקח?
– פאן פטוצקי בעצמו.
– למה היא לו?
– הם החליטו להביא אותה בברית דתם, ואחרי כן ללמדה כל תועבה... האם לא תבין, רבי צדוק? הוי, אלי, למה זה נתת לאמה ולה את היפי הארור הזה?
– מי זה גלה לך, רבי, את הדבר? שקרו וכזבו לך, אל תאמין, רבי, בדברים בטלים.
– לוקחים, הנני אומר לך בברור, לוקחים. בלילה הזה, גם ברגע הזה יכולים הידוקי הפאן להתפרץ אל ביתי ולקחת ממני, לגזל מידי את חמדתי, את שארית נחמתי, את לבי. לי נודע הדבר מאיש אמונים... אשר לא ישקר ולא יכזב... אבדנו.
– ואך אתה, רבי צדוק, אך אתה תוכל להצילנו, הצילנו נא בשם אמונתנו, בשם אלהי ישראל, – התחננה רחל הזקנה ותבך.
– רבי, מה אוכל אני לעזר לך? אני תולעת ולא...
– הסי, רחל, דמי, – צעק הרב, בהראותו באצבעו אל דלת החדר, אשר ישנה שם הילדה הקטנה, – היא תשמע את בכיתך... תתעורר... ועוד תחלה, חס ושלום, ואיך נברח אז?... התשמע אחי, – פנה הרב אל צדוק, ויקח את ידו בידיו, – בכל העיר אין סוסים טובים, אין עגלה מכסה, ועלינו ללכת בלילה הזה, ברגע הזה, ואנכי לא אוכל לגלות לאיש את הדבר, גם בין אחינו יש מלשינים ומוסרים, אל יענשני ה' על דברי אלה. אסר, רבי צדוק, את עגלתך, מהר, אל תאחר אף רגע, ונהג את רחל ואת אסתר, ואנכי אשלם לך ככל אשר תאמר לי. לך נא, אחי, ואל תאחר.
– אנה להוליכם, רבי?
– אל אשר תחפץ, אל כל ארבע רוחות הארץ, אך הרחק מנחלת פטוצקי, מחוץ לגבולות ארץ פולניה, מעבר

לגבול הארץ הארורה הזאת, הרחק מהכהנים הקתולים, הרחק מהישועי בנדיקט הרשע.

– תן נא לי רבי לחשב קודם, אשאל בעצת אשתי, ובבקר אשיב לך תשובה.

– אלי! בבקר! ואנכי אמרתי כי בכל שעה, בכל רגע יכולים לגזל ממני את יונתי, ואתה אומר לי לחשב עד הבקר! האם אין רחמים בלבבך?!

– ירא את ה׳, ירא את אלהי ישראל, אם אתה יהודי ולא עובד אלילים, – בכתה רחל.

– אתם דורשים דבר שאי אפשר לעשותו, – ענה צדוק גַסות ויניע את ידו בהחלטה.

– ואתה משיב את פני? אנכי אשלם לך מחיר העגלה והסוסים פי שנים.

– על דבר כסף אינני מדבר, זה ענין אחר, אבל...

– אבל מה?...

– אבל אתם חפצים למשכני בעסק לא־נעים ובענין רע, הנה כי כן!

– מה? להציל ילדה נקיה ותמה, להציל משפחה שלמה – הוא ענין רע לפי דבריך?

– מה לי ולילדה זרה ונכריה לי? מה לי ולמשפחתכם? למה לי לשים אצבעי בין העץ והקלפה? למה לי להשליך נפשי מנגד?

– במה תשליך נפשך מנגד?

– הם... האם אתה, רבי, לא תבין? למה לך להתחפש ולהתנקש בנפשי? צדוק, ברוך השם, אינגו ילד קטן; הלא בעצמך אמרת כי הפאן בעצמו חפץ לקחת אל ארמונו את אסתר נכדתך.

– כן, כן, הוא בעצמו.

– ולמה חפץ הוא בעצמו לקחתה? הוא, הזאב הזקן, אוהב יפהפיות, האף אין זאת, רבי?

– ואם כן?

– ונכדתך יפהפיה, יפהפיה מאין כמוה.

– ובכן?

– אם הפאן בעצמו חפץ לקחתה, בודאי מצאה חן בעיניו מאד מאד, ואם אנכי אוליכה מפה לא ישיגנה עוד הפאן.

– אקוה לאל כי לא ישיגנה אז.

– ואם כן הפרעתי אנכי, צדוק, את הפאן מהשיג חפצו.

– אתה תציל נפש יהודיה מבוז וקלון ומאבדון.

– חן חן לך, רבי, למען הציל את נכדתך אתן את נפשי להורגים, כי יתלו אותי, כי יושיבוני על המוט, כי יכרתו את ראשי מעלי. התחשב כי הפאן לא ידע מי הוא אשר חטף את טרפו מבין שניו? התחשב כי הוא לא ידע מי הבריח ממנו את חמדת נפשו, את אסתר? התחשב כי אחינו היהודים הטובים לא ימסרו אותי ואותך בידיו? ומה תהיה אז אחריתי? ואחרית בני ביתי? ואחרית המלון? לא, אני... אינני מציל נכדתך, יצילה ה׳ אם ככה יהיה חפצו, ואנכי לא אוכל לעשות דבר.

רחל כסתה את פניה בשתי כפות ידיה ותבך מרה. פני הרב הזקן חורו כסיד ובידיו אחז את ראשו כמו לו חפץ להחזיקו לבל יתפוצץ.

– מה לעשות? מה לעשות? הוי, אלי! הורני נא, נהלני נא בעצתך... ואתה, אחי, אולי תוכל לעשות לי לפחות זאת. לך נא בעגלתך אל העיר הקרובה או אל הכפר הקרוב ושכרת שם עגלה מכֻסה טובה עם סוסים טובים וחזקים ותן שכר ככל אשר יבקשו, הגם זאת לא תוכל לעשות?

– זאת אעשה לך.

– ואם כן, אחי, מהר, לך, סע, גם אנכי אלך אתך רבי צדוק, ואקח אתי גם את אסתר, אביאה שמה... אסתירה במלונך עד הביאך את העגלה.

– אל נא תמהר, רבי, אנכי אינני חפץ להתערב כלל בענין הרע הזה, לא אתן לנכדתך להֵחָבא במלוני... חפץ הפאן חק לי.

– אלי, אלי! מה לעשות?

– רבי, התחפץ לשמע לעצתי?
– דבר, דבר, בשם האלהים, דבר.
– השלך יהבך על ה', עזב את כל הדבר בידו.
– מה זה תגיד? – שאל הרב בהרימו את ראשו ויבט אל צדוק בתמהון.
– הלא אתה אומר תמיד: „הכל בידי שמים". אם כן הוא חפץ האלהים הן לא תוכל להמָלט, ושוא תשועת אדם אם הפאן...
– הס! – קרא הרב.
– הלא אתה בעצמך, רבי, אמרת לי בעת אשר חפצתי לשלח יד בנפשי, כי כל מה דעביד רחמנא לטב עביד, מי יודע? אולי גם זאת לטובה. אולי יהיה גורל אסתר נכדתך כגורל אסתר בת אביחיל דוד מרדכי בימי אחשורוש והמן? אולי ביפיה ובאהבת הפאן הגדול אליה תיטיב ליהודים ולך...
– החוצה, נבל, החוצה! – קרא הרב בחמתו ויאחז את צדוק בערפו וידהפֵהו אל מול הפתח.
– בנימין, יקירי, מה זאת עשית? אתה מאבד אותנו, הוי, אלי! קראה רחל בבכי.
– חן חן לך, רבי הנכבד, על הכבוד הרב אשר עשית לי, – אמר צדוק ועיניו נוצצו בזיקי אש להבות. – לא אשכח, לא אשכח, אשלם לך כגמולך, גם רבית ונשך אשלם לך, עני ואביון, חה, חה, חה.
– שלם, נקם, נבל! לך, רוץ אל ארמון הפאן, ספר, מסר, הלשן, הביא הנה הידוקים, לך, בוגד, הרוג, רצח משפחה אמללה, מה לך ולחיי שלש נפשות? מה לך ולחיי שלשת אנשים מאחיך? אתה ירא פן יגרם הדבר איזה נזק לך, חה, חה, חה, צחק הרב בצחוק פראי ומוזר מאד, ויפל על הכסא אשר עמד על יד השלחן, ובנפלו הכה את מצחו בזָוִית השלחן, וַיִשאר במקומו בלי נוע.

דממת מות שררה בבית הרב. הרב ישב על הכסא וראשו נשען על השלחן, רחל נדהמה ותעמד במקומה בתוך החדר ואת מבט עיניה שלחה אל חשכת הליל בחוץ.

אחרי רגע התעוררה רחל ותתנפל אל אישה .

– מה זאת עשית , בנימין ? למה זה הרעות לנו ? הלא הוא בודאי רץ אל ארמון הפאן לספר הכל , אויה , מה אמללה אני ! בנימין , מה לך ? בנימין , מה אתה מחשה ?

– אַ ? – הרב הרים מעט את ראשו ועיניו תעו לאט לכל עבר : מה היה , רחל ? ... חכי ... זכרתי ... הכיתי ראשי ... אין דבר ... יעבר ... כבר עבר ... כן , מה חפצתי להגיד ? ...

והרב קם ממקומו ויתהלך בחדר , פתאם עמד ויפנה אל רחל :

– איה אתיה ? עוררי אותה , עוררי .

– בשם ה' , בנימין , השקט ! מה לך ?

– עוררי אותה , אמרתי לך , עוררי .

– למה זה תפריע את שנת הילדה ? עזוב אותה .

– אנכי אברח ברגלי , אשאנה על זרועותי , אבוא אל אחד הכפרים ... אסתיר אותה ... ואולי אמצא שם איש ... אציל אותה מאבדון , מקלון ... אציל את נשמתה ואת גופה... האם כלם הם נבלים כהחוכר הגס הזה ? הנבל הזה מעיז לאמר לי , כי אתן את בתי לידי הפאן הנתעב לחללה . נבל ! המלון יקר לו מבתי ... לא , לא , שערה אחת לא תפל מראש בתי , יהרגוני , יטרפוני ... אז ... לכי , רחל , עוררי אותה ...

ברגע ההוא בָרַק בָרָק ויאיר את כל ככר השוק באור אדמדם , ורוח סופה וסערה פּרץ הביתה דרך הפתח הפתוח ויכבה את הנר המאיר את החדר , ורעם חזק הפחיד את הרב ואת אשתו .

– ה' יצילנו ! קראה רחל ותפל על צואר אישה , ותִלָחץ אליו וכל עצמותיה רחפו .

– הנה עוד הפעם ליל זועה ... התזכרי ... רחל ... גם אז ברקו ברקים ורעמים רעמו ...

– הס , בנימין ! ... אל תזכיר ... פחד יאחזני ... אור ... אור ... אנכי אשתגע ... קראה רחל ותנתק מזרעות אישה ותרץ אל החדר השני .

– הביאי משם את הנר ואנכי אסגר פה את הדלת , אמר הרב .

אחרי רגע האיר נר קטן את החדר, והדלת היתה סגורה בבריח. רעמים רעמו במרחבי השמים מכל עברים, הרוח הניד את תריסי החלונות ויהם ויילל במעשנת התנור, גשם שטף על פני השמשות ויחדר דרך החרכים.

רחל המסכנה הרועדת נגשה אל אישה ותקחהו בשתי ידיו ותמשכהו אל השלחן ותאמר לו:

– שב נא, בנימין, תנוח מעט, השקט, רוחך עזבך, עלינו לחשב את הדבר בישוב הדעת ולא ברעש ובבהלת חפזון.

– כן, אשתי, צדקת, דעתי באמת כמעט נטרפה, זקנתי ולא אוכל עוד למשל ברוחי, אמר הזקן ויאנח מרה וישב על הכסא וידם רגעים אחדים.

ודממה חרישית שררה עוד הפעם בבית.

– לא אוכל עוד לעצר את רגשי לבבי, – הוסיף הרב לדבר, – ומה רבו רגשי לבבי! מה ידפק בקרבי! ולמה זה באמת עלבתי את האיש הפשוט הזה! ובאמת איזו רשות יש לי לדרש ממנו קרבן כזה? מה לו ולי? מה לו ולילדתנו? גם הוא אב, גם לו בנים רבים, ואיך זה יוכל לשים נפשו בכפו בשבילנו? למה לו להסתבך בענין ביש כזה? למה לו לתת את ראשו תחת הגרזן? רחל, חוסי עלי! אנכי זקן נבער וסכל, לחנם עלבתי את האיש, גדול עוני, ואנכי הנני רב! רב בישראל! אוי ואבוי לרב כזה!

– לא, בנימין יקירי, אתה אינך סכל ואינך נבער, אתה יהודי ישר וירא אלהים והוא... ישפטהו ה' הרואה ללבב. למה זה נשפט אנו את מעשיו... אך... האם אתה לא הטית את שכמך תחת השוט במקומו? האם גם לילדיו נשקפה סכנה כזאת? אותו גרשו מהמלון, עני ומחסור נשקפו לבניו... אך לא קלון וחרפת עולם, לא אסון נורא כזה... מה הוא עני, מה הוא מחסור?... אנכי בשמחת אשים שק על בשרי ואלך לאסף נדבות יד לנכדתי, אך קלון... הנצר האחרון לבית הספרדי הנכבד – סוכנת הפאן... אויה, אנכי אשים מחנק לנפשי... מה לו ולנכדתנו, אמרת,

בנימין, ומי נתן לו ולבניו את העשר והאשר הזה אם לא נכדתנו זאת? ומה אנו מבקשים ממנו? – כי ישלח את סוסיו, איזו סכנה נשקפה לו? איך יכול הוא לדעת את חפץ הפאן, אנחנו שכרנו ממנו העגלה ללכת. לא, בנימין, הוא איש לא טוב, הוא אינו יהודי, הוא יותר רע מעובד אלילים.

– די, רחל, לדבר על זאת, בעצמך אמרת כי לא לנו לשפט את מעשי אחרים ואחרי כן תשפטים. נעזב זאת ונתן אל לבבנו לחשב מה לעשות, איך להנצל מהסכנה הזאת הנשקפה לנו. ומה אתיה?

– היא, יונתי התמה, ישנה ועל שפתותיה גחוך קל. היא רואה בחלומה את המסע בדרך רחוקה. מה שמחה היא המסכנה לקראת המסע הזה! לך נא, בנימין, והתבונן אליה, לך, ראה, לך הבט אליה ושְׁקַט רווּך מעט, ידידי. מה יפה היא בשנתה, האח, מה יפה היא!

– אל תדברי על יפיה, היפי – קללת אלהים הוא למשפחתנו, אסון לנו. מה נעשה עתה, רחל?

– ואנכי חושבת כי אך פחד שוא אנחנו פוחדים.

– איך? – הרב קם על רגליו ויבט בזעם וחרון אל אשתו, – את אינך מאמינה בדברי הרופא ותחשבי – כי כחש לנו?

– לא, לא זאת חשבתי, אנכי אמרתי כי אולי הסכנה לא כל כך קרובה עוד, האם אמר לך הרופא כי... בלילה הזה...

– הוא לא אמר זאת. אך מי זה יאמר כי הפאן ידחה את הדבר?

– ומי זה יאמר כי ימהר ככה לעשותו?

– הפאנים אינם דוחים את תאות נפשם, אנכי יודע היטב את הפאנים.

– שמע, בנימין, בחוץ סופה וסערה, האמנם יעלה על לבבו להרגיז את אזרחי העיר השקטים בליל זועה כזה?

– אזרחי העיר! האם אנחנו אזרחים? אנחנו עבדי הפאן, תולעים נמאסים; ליל זועה את אומרת... ורדזיביל... ואורדזינסקי... האם לא בליל זועות כזה...

– הס, בנימין, אל תזכיר זאת, אל תזרה מלח על פצעי.

– כן, כן, אל תזכיר... ואם...

– די, יהי כדבריך, לבש בגדיך ואנכי אעורר את אסתר, שא אותה, נהג אותה אל אשר תחפץ, אך הרחיק אותה ממערת הפריץ הזה... מהר לבש בגדיך.

– לו כבר הלכתי, ועתה מי יודע, אולי הלך צדוק אל ארמון הפאן והלשין...

והנה קול שעטת סוסים ורעש אפני עגלה נשמעו בככר.

– הנה אחד נוסע הנה, – אמרה רחל ברעדה.

– הס–ס–ס! הנה העגלה מתקרבת אלינו, הנה עמדה על יד הפתח, הוי, אלי!

– הוי, אלי! אליך אקרא בעת צרתי! – קראה רחל ותפל על ברכיה ותבך.

– קומי, פתיה! צעק הרב: רוצי אל האסם... שם יש קרדום... הביאי אותו הנה... גם הידוק אחד... לא יעבר הפתח חי... האם נחרשת?... מהרי, רוצי... הקרדום...

והנה קול מתדפק בדלת.

– אל תפתח, בשם אלהים, בנימין, אל תפתח! צעקה רחל, ותתנפל על אישה ותאחזהו בשתי ידיו.

ובדלת מתדפקים בחזקה.

– הס–ס–ם, אמרה רחל, ותסגר את פי הרב בכף ידה... אל תענה... יחשבו כי אנחנו ישנים... אנכי אפתח החלון הפונה אל החצר... אברח עם אסתר... עד אשר ישברו הדלת...

– רבי, רבי, פתח נא... פתח לי... נשמע מחוץ קול אשה מתדפקת.

– הודות לאלהים, לא הידוקים הם הבאים, כי אם יהודיה אחת, עזביני נא, אמר הרב וינתק מאשתו ויקרב אל הדלת, ורחל רעדה ותעמד במקומה נבהלה ונדהמה.

– מי הוא הקורא? מי מתדפק? מה לך? שאל הרב.

– אל תירא, רבי, פתח, אנכי היא, אשת צדוק החוכר.

– אשת צדוק? – אמר הרב ויתבונן אל פני אשתו בשאלה, – מה לך בעת כזאת?

– פתח, בנימין, פתח לה, מהר, פן קרה להם אסון.
הרב פתח הדלת והאשה באה הביתה ופניה אדמים והיא נבהלה ותקרא:
– הודות לה' כי עוד לא ישנתם.
– מה יש? שאל הרב בפחד.
– רבי! אמרה האשה ותאחז ביד הרב ותנשקה בפיה: אנכי שמעתי... אישי ספר לי... רעה באה עליכם... צרה מצאתכם... אתם חפצים להסתיר את אסתר נכדתכם... אנכי באתי... בעגלתנו החדשה... סלח נא, רבי, לצדוק... הוא סכל ובער... אנכי בארתי לו הדבר... איה נכדתכם?... לבשו בגדיכם ולכו לשלום בשם ה'. לכו אל אשר תחפצו... לכו אל תעצרו... אל תחוסו על הסוסים, ימותו, יפלו, נקנה אחרים... הצילו את נכדתכם, מהרו...
הרב ואשתו נבהלו כמו הכם רעם שמים, הם שמעו דברי האשה ולא האמינו למשמע אזניהם.
– אתה מחריש, רבי? – הוסיפה האשה, – אתה כועס, רבי, על אישי? כן, הוא עשה עול לך... חזיר, הוא עשה כמשלם שכור, אך אל תחשב, רבי, כי הוא איננו זוכר את הטובות אשר עשיתם עמדו, אתה ונכדתך, הלא כל הטוב אשר בא לנו מידכם הוא. לא, רבי, לא, צדוק לא שכח זאת, הוא לא יכול לשכח זאת. אך הוא לא הבין היטב את מצב הדבר, אנכי בארתי לו הכל, וימהר ויאסר את העגלה החדשה, ובעת הזאת הכינותי הכל לדרך רחוקה כזאת, והנה באנו אליכם... סעו כרגע, מהרו...
– אלי, מה רב אשרנו! התנפלה רחל על צואר האשה.
– ואנכי נדהם מתשועת פתאם, – אמר הרב בהעבירו ידו על מצחו, – ואיה אישך, אשה טובה? איפה רבי צדוק?
– הוא שם, בחוץ, על יד הסוסים, אין על מי לעזבם, והוא גם מתביש לְהֵרָאות לפניך.
– יבוא, יבוא.
– האם סלחת לו, רבי? האם אינך כועס עליו?
– לא, לא, ולמה זה אכעס? להפך, כל ימי חיי

אזכר לו טובתו זאת. הוא יציל את נכדתי היקרה לי מחיי, את שארית נחמתי בימי זקנתי. אנכי חטאתי לו, אנכי זקן כסיל, אנכי, אנכי עלבתי אותו, יבוא, אנכי אבקש ממנו סליחה ומחילה.

– מה רבה שמחתי, – אמרה האשה בבכי, – אנכי אצא אל הסוסים ואשלחהו הביתה.

אחרי רגע נכנס צדוק אל הבית, והוא לבוש כהולך בדרך ובידו שוט ארוך.

– בוא הנה, אחי, בוא אלי, וחבקתיך, – קרא הרב ויקרב אל צדוק ויחבקהו.

– רבי, – לחש החוכר, – אנכי חמור, חזיר... גם אשתי אומרת כן... הנה באתי, נסע ונלך, אך בשם ה' אל תאחרו, עוד מעט והאיר השחר, אז אבדנו.

רחל מִהרה לאסף את כל הנחוץ לה לדרך מכל הבא לידה.

– שב נא, אחי, נחליט דבר אנה ללכת... הן עוד לא ידעתי בעצמי אנה לשלח את נכדתי ואת אשתי.

– איך? ואתה לא תלך אתנו?

– לא, רבי צדוק, לא, אנכי מכרח להשָאר לעת עתה פה בצבנצי.

– למה זה, רבי? הלא משפחתך לא תשוב עוד הנה לעולם?

– לעולם, לעולם. ואנכי מבקש את פני ה' כי ימהר להוציאני גם אותי ממערת הרוצחים הזאת, כי ירחיקני מקן הרשע הזה, מהפאנים האכזרים ומפולניה הארורה. אבל עתה עלי להיות פה, לשבת במקומי, כי אם אברח גם אני יחד עם משפחתי, והבין הפאן העריץ כי המלטתי מידו את נכדתי ושלח את רוכביו לרדף אחרינו בכל הדרכים ומצאונו והשיבונו הנה, ואז אבדנו כאשר אבדנו; אבל אם אשאר אנכי פה ואפיץ שמועה כי משפחתי הלכה לזמן קצר אל בית אחד מקרובינו ובקרוב תשוב אלי, אז יחכה הפאן, ואחרי כן אברח גם אנכי. ובכלל אינני דואג לי, אנכי חפץ להסתיר את נכדתי במקום בטוח.

– צדקת, רבי, צדקת מאד, גם לי יותר טוב אם תשאר פה.

– בודאי, ומלבד זאת עלי לאסף את מעט כספי הנשאר לי והמפוזר בין ידים רבות, הן אנכי איש לא עשיר, וגם איך אעזב פתאם את העיר בלי רב. אנכי אכתב לרב צעיר ומלומד אחד, אקראהו הנה וכאשר אברח גם אני ישב הוא על מקומי.

– כן, כן הדבר, רבי, – הסכים צדוק.

– אך אנה תוליך את משפחתי, רבי צדוק?

– הידעת, רבי? הלא תחפץ להוציא את משפחתך מחוץ לגבולות פולניה?

– כן, כן, בודאי.

– ואם כן, רבי, תסמך עלי. לי אח בזמיר העיר, ושמו רבי צבי כהן, הוא החוכר בעיר ההיא. שמה אוליך את בני משפחתך, והם ישבו בביתו עד אשר תברח גם אתה מפה ובאת אליהם ולקחתם והולכתם אל אשר תחפץ; אבל, כמובן, תשלם לאחי בכסף מלא. הוא איש טוב ולא עני, אבל כילי, הוא אוהב כסף, לא כמני...

– אנכי מוכן לשלם בכל אשר יבקש וידרש; רחל הולכת לדרך לא בידים ריקות, ועצתך טובה מאד. ואם כן, רבי צדוק, הולֵך אותן שמה, ואל תחס עינך על סוסיך, מהר, אל תעצר בדרך יותר מהצרך, הכל תלוי עתה במהירות המסע, אל תשכח, אחי, כי אנכי מוסר בידך... יותר מחיי; אנכי מפקיד עתה בידך את עתידות משפחתנו המיוחסה והנכבדה בישראל. אם תמות נכדתי – ותם זכר לבית אבותי, היא הנצר האחרון והיחיד אשר נשאר ממשפחתנו הגדולה והעשירה והמיוחסת.

– הנני נשבע לך בזקני ובפאותי לשמר אותה כאישון עיני; אל תירא, רבי, צדוק איש נאמן ומבין את מלאכתו.

– חן חן, אני מאמין לך. והנני מתפלל לה' אשר הציל את דניאל מבור האריות ואת חבריו מהכבשן כי ישמר אתכם ויצילכם מכל פגע רע ומכל מקרה רע ומכל אסון. אך עלינו לגמר חשבון. כמה עלי לתת לך בעד טרחתך זאת, רבי צדוק?

אנכי חפץ לשלם לך מקודם . התבין ? אנכי משלם לך רק בעד טרחתך, ועל הטובה אשר אתה עושה עמדי היום, על ההצלה אשר תציל את נכדתי לא אוכל לגמול לך . לו היו בידי כל אוצרות התבל כי עתה לא חסתי עליהם ונתתים לך. הגד נא, רבי צדוק, כמה לתת לך, אל תבוש.

– כן, כן, רבי, טרחה רבה מאד, וגם סכנה לא קטנה.

– ואם כן, הגד נא, אמר הרב.

– לא, רבי, לא אקח כסף.

– איך זה לא תקח?

– אשתי צותה מקחת. „אם תקח מהרב פרוטה אחת, – אמרה לי אשתי – אל תעיז להֵרָאות עוד לעיני. אירק בפניך ואת עיניך אנקר״, כן אמרה אשתי, ואנכי, רבי, ירא את אשתי, ירא מאד. היא הראש, והיא מאכלת אותי ומפטמת אותי...

– אבל אנכי אינני חפץ כי תטרח בשבילי חנם, רבי צדוק.

– לא, לא אקח כסף, אשתי צותני.

– מה לעשות, לו לא היה הדבר כל כך נחוץ ונחפז, כי עתה לא נתתיך לטרח בעדי חנם, אבל עתה מה לעשות, אין לי אמצעי אחר להציל את נכדתי, עשה כחפצך.

– לא, רבי, לא אקח כסף, אנכי ירא את אשתי... רבי, אתה איש ישר...

– בעזרת ה׳.

– אתה שומר מצות פיך?

– בלי כל ספק.

– לא תגיד לאשתי?

– מה?

– אם אקח ממך כסף?

– לא, רבי צדוק, לא אגיד.

– ואם כן תן נא לי. הדרך, רבי, רחוקה, גם המלון עתה כמעט ריק תמיד, ולי ילדים רבים; לו ידעת, רבי, את הזוללים האלה, הם אוכלים את כל יגיעי, כמו בשנת רעב,

האמן לי, רבי, כי אכלו הכל, הלא אחד עשר הם במספר וכלם בריאים וזוללים.

לא עבר חצי שעה והכל היה מוכן לדרך. אשת צדוק עזרה לרחל בעבודתה, ותוציא את הכל מן הבית ותתן בעגלה; אשת צדוק הצטערה מאד על גורל המשפחה האמללה הזאת.

אחרי כן עוררו הזקנים את אסתר בלטיפות ובנשיקות.

– מה יש, זקנתי? – שאלה הילדה.

– הננו נוסעים, בתי, אמרה הזקנה ומעיניה נזלו דמעות.

– נוסעים, האח, נוסעים! קראה הילדה בשמחה ותקפץ מעל המטה אשר ישנה עליה לבושה.

בחדר הרב נראתה תמונה מעציבה מאד. הרב אוחז על זרעותיו את נכדתו ומנשקה בראשה בלי הרף; רחל נלחצה אל כתפי הזקן ותבך חרש, ותפן את ראשה הצדה להסתיר את דמעותיה מעיני הילדה. ואשת צדוק אשר עמדה בפנת החדר בכתה גם היא למראה התמונה הזאת.

בבית דממה ובחוץ רעם, רעש הרוח ונחרת הסוסים...

– די, עת לנסע, – קרא הרב ויורד את נכדתו מעל ידיו: עלינו להפָּרד, ואם כן, בתי, – אמר הרב בתתו את שתי ידיו הרועדות על ראש נכדתו, – הנני מברך אותך בשם ה' אלהי אבותי, בשם אבי היתומים והאלמנות, ישמרך ה' מכל פגע ואסון, יגאלך מכל רע, יצילך מיד אויביך ומיד אויבי עם בחירו, שלום לך, רחל, שמרי את בתנו, כתבי לי תדיר, בכל מקרה אשר יקרה לך, חכי לי בקרוב, שלום, שלום.

רחל תפשה את יד אישה ותחפץ להגיד איזה דבר, אך שפתותיה כמו נסגרו ולא יכלה להוציא אף מלה. הדמעות שמו מחנק לה.

– למה זה תבכי, זקנתי? הלא אנחנו נוסעים אל קרובינו?

כן, בתי... ענתה לה הזקנה בפתחה את פיה בכבדות, כן... אך אנחנו עוזבים פה את זקננו את בנימין, מי ישמרהו ומי ידאג לו פה?

– ואנכי מה? – אמרה אשת צדוק בדמעות, – הנני נשבעה לך, רחל, בחיי ילדי, בשם האלהים, כי אשמר את רבי היקר

ודאג לו כאשר תדאג בת לאביה. תהי רחל בטוחה בזאת.
– חן חן לך, אחותי, אך לי אין צרך בכל דבר, – ענה הרב בגחוך, ברגע אשר אדע כי נכדתי... רחוקה מפה... אהיה מאֻשר ובריא ושמח...
כלם יצאו החוצה, הרוח עוד סער, אך הגשם חדל, השמים קודרים, ואך בפאת מזרח נפזרו מעט העננים.
– אלי! חשכה ואפלה! נאנחה רחל בהושיבה את אסתר בעגלה ובשימה מסביב לה כרים רבים.
– מודה אני לך אלהי אבותי על החשכה הזאת, היא תסתיר את אוצרי הטוב את יונתי מעיני הטורפים... עד אשר יאיר הבקר תהיו כבר רחוקים מקן הרֶשע והשרירות הזה, האף אין זאת, רבי צדוק?
– בודאי. עלי אך לעבר לאט דרך העיר, ואחרי כן הדרך ישרה, נדאה כעל כנפי רוח עד כי גם הידוקים ורוכבים לא ישיגונו. סוסי, ברוך השם, טובים וחזקים. הלאה! קרא לסוסיו וירם שוטו עליהם ויעתק ממקומו.
– בשם אלהים! – אמר הרב בקול רם ויכס את עיניו בכפות ידיו.
העגלה הלכה ברעש. פתאם נעצרה.
– מה קרה? שאל הרב בבהלה.
– שרה, – קרא צדוק לאשתו בקול צעקה, – שמרי את המלון, אל תפנקי ככה את הקטנים אל תפטמים בבשר, בטנם תתפוצץ, הלאה, סוסי!
– מה כילי האיש הזה! אי אפשר, רבי, לתאר. הוא חס על הלחם אשר יאכלו בניו, – אמרה אשת צדוק בקול נעצב.
אך הרב לא שמע את דבריה. כל רוחו, כל נפשו, כל רעיונותיו, כלם נִשאו והלכו אחרי העגלה אשר נשאה את משפחתו.
האשה הלכה אל מלונה. רעש העגלה נעלם במרחק, והרב עודנו עומד במקומו. אך אחרי כן נאנח מעמק לבו, כאשר יאנח איש אשר אך השליך מעליו משא כבד, וילך אט לשוב אל ביתו, ויבא החדרה ויסגר הדלת אחריו היטב ויתבונן

במבט מלא עצב אל פנות ביתו. ויקרב אל הארון הקטן אשר היה נדבק במסמרים אל הכותל המזרחי ואשר היה בו ספר תורה, אשר כתב הוא בידיו, ויסר את הפרכת ויפתח את דלתות הארון, וישם את ראשו בארון וינשק את ספר התורה ויקרא:

– יהי שם ה׳ מבורך מעתה ועד עולם! הנה הילדה הִצלה, תן לי ה׳ אלהי אבותי כח לשאת את הפרידה הקשה הזאת.

וראש הזקן האמלל והנדכא ברעות הרבות אשר עברו עליו שכב בארון זמן רב. הוא החריש, שפתיו לא נעו, אך לבו לא שקט בקרבו, הוא התפלל בלבו אל אלהיו, והתפלה הטהורה החיתה אותו ותרפא מעט את מחץ מכתו ועל פניו האירו שמחה ותקוה: נכדתו נצלה!

– כן, נצלה, חשב הזקן המְסכן. לו יצא אחרי זמן קצר אל ככר השוק ולוּ שמע את שיחת שני רוכבים אשר השתוחחו ביניהם כי עתה נקרע לבו לקרעים מפחד ויאוש, כי עתה חדל מהתפלל וירץ אחרי משפחתו להשיבה אל קן הרשע והשרירות אשר הרחיקה משם.

השמַים טהרו, הרוח שקט וחדל. פאתי מזרח אדמו, הככבים חורו ויֵעָלמו זה אחר זה. התרנגלים התעוררו ובקריאתם קדמו את פני השחר העולה. ועל פני ככר השוק נראו שני רוכבים על סוסים אבירים ויקרים. האחד היה פקיד הארוה זינוביה בוגדן חמלניצקי והשני מכרנו יאן ויצקובסקי.

– אל נא תתעבר ותחפז, קונרד, – אמר חמלניצקי, בהכותו על נקלה את סוסו היפה על צוארו, – נעבר את העיר, נצא אל המרחב, אל הערבה, שם אתן לך ידידי חפש, ועתה השקט והרגע. הגנב הגאה והאמיץ מתגנב, ואתה מה?

– בכל זאת, נמהר נא, עוד מעט והאיר היום, – אמר ויצקובסקי בלחש, – וראונו עיני זרים.

– תחתי קונרד, לִפְני הערבה, בקרבי עָזמת קזק, על ירכי חרב פלדות – ואת מי אירא? אבל הגד נא לי, פאן יאני, הברור לך כי את היהודיה הוליכו בדרך הזאת?

– הַה, הַה, הַה, הברור לי? אנכי לויתי את העגלה

מילים אחרים לראות את הדרך תלך בה, ואך אחרי כן שבתי אליך פאן בוגדן.

– אתה איש חיל, פאן יאן, חן חן. הנשיג את העגלה?

– להשיג נקל מאד, אבל למה זה נשיגה? הלא טוב טוב לנו לשמר את צעדיה ובשעת הכשר נעשה את מלאכתנו כראוי. יהיה לבך סמוך ובטוח כי פאן ויצקובסקי יודע את מלאכתו.

– ילדה, ילדה! הגידי שלום ליהודתך, רב לך. אהבי עתה את הקוזק, כן, את תאהבי אותו, בזאת אני בטוח. מנה יפה! – האף אין זאת, יאן?

– שושנה כזאת לא ראיתי בימי חיי. התאמין לי פאן בוגדן? ברגע ההוא, בעת אשר הכיתיה בשגגה בשוט, בעת אשר ראיתיה שוכבת על הארץ – חשך אור עיני מאור יפיה. מה יפה היא!

– והנה חפצי נמלא. ירקתי בפני הפאן, עזבתי משרתי, חמסתי מידו, מידי פאן יהיר, משניו הקהות ציד נחמד כזה... חה, חה, חה!.. ובזרעותיו עזבתי סוסה זקנה. אבל ידע נא כבוד פאן פטוצקי הנאור והכל יכול כי עוד לא גמרתי את כל חשבונותי אתו, עוד יבוא יום, וקרוב הוא, ובא הפאן על שכרו וגמולו אשלם לו כיד הקוזקים.

– גם אנכי אשלם לו כגמולו. בשביל היהודי הנתעב עלב אותי, בן האפרתים, ויגרשני ככלב.

– ועתה תשלם גם לו, לחוכר, כגמולו, הלא הוא כמדמה לי הוליך את היהודיות?

– הוא, הוא, בעל המלון; את עורו אפשט מעליו בעודנו חי ואמלא את העור בבשר חזיר. הנני מתאר לעיני ומשוה לפני את המראה בהכותי אותו פתאם על פניו השמנים... חה, חה, חה!

– די, יאן, לפטפט, נמהר לדרכנו.

אחרי הכבשה המסכנה רודפים זאבים טורפים...

פרק אחד עשר.

פגע רע.

– רבי צדוק, כבר באה העת למהר לדרכנו, – אמרה רחל כמתחננת.

– את, זקנה, יודעת אך למהר ולמהר, ואינך חפצה להבין ולדעת כי סוסי האבירים כבר רזו, דלו ורפו. את כל העגלה מלאו ועוד תדרשי כי אמהר ואמהר, גם לנוח לא תתני, והסוסים עיפים ויגעים, – ענה העגלון בעזות ובגסות.

– חום נא, רבי צדוק, את סוסיך אתה מאכיל פעמים ביום, בלילה אנחנו נחים, ועוד תאמר כי לא יתנו מנוח לסוסיך.

– עליך להיות מכרת טובה לאיש אשר עזב את כל עסקיו להציל אותך ואת נכדתך, ואת עודך מתאוננת, מתמרמרת ואינך שמחה.

– אנכי שמחה מאד בך, רבי צדוק, האם התאוננתי?

– ולמה זה כה תדפקיני? אנכי יודע את הזמן.

– אל נא תכעס, רבי צדוק, הן אנחנו באנו הנה ביום הששי לפני הצהרים, ואתה חפצת לשבת פה, האם אמרתי לך דבר?

– לאמר לי דבר! ומה אנכי לך? העגלונך אני? האם שכר שכרתיני? ההרבה שלמת לי?

– כמדמה לי, כי אישי שלם לך מקדם טרם עזבנו את עירנו.

– מי שלם? – צעק צדוק בעזות ובחוצפה רבה ויקרב אל הזקנה בכעס, והיא נבהלה מאד ותסג לאחור.

– אני חשבתי...

– אל תחשבי, אישך יודע אך לדבר דברים ריקים,

להבטיח, אבל את כיסו איננו פותח, והיא אומרת: שלם, שלם! מי שלם?

– ולמה זה קבלת עליך להוליכנו אם לא חפצת?

– למה קבלתי? – נכסלתי, השד יודע אותי. נכמרו רחמי כאשה, ואתן על צוארי עול ברזל; אנכי מוליכן חנם, והיא עוד דופקת אותי, כמו לו הייתי עבדה או משרתה.

– האמין לי, רבי צדוק, כי אם אך לא שלם לך אישי, או אם לא שלם לך די טרחתך ועמלך, אבריח אני אותו כי ישלם לך הכל.

– תבריחי אותו! ולמה לא תשלמי את? הלא יש בידך די כסף? ולמה זה לא תתני לי על הוצאות הדרך?

– בכל לבי אתן, רבי צדוק, הגד – כמה?

– כמה? האם אנכי גזלן וחומס? אנכי – איש יהודי ישר, ככל אשר תתני אקבל בתודה. – רחל שלחה ידה אל כיסה העמוק ותוציא זהובים אחדים ותתן לצדוק.

– מה, זקנה? האם תצחקי לי? האם עני הנני המבקש ממך נדבת יד? אם את נותנת תני, לפחות, איזה דבר נכבד, ואיך זה לא תדעי בשת לתת לי את זאת?

– וכמה אתה חפץ? אנכי אינני יודעת.

– ככל אשר תתני אקבל בתודה רבה.

רחל שלחה ידה עוד הפעם אל הכים ותוציא זהובים מלא היד ותתן לצדוק מבלי אשר ספרה אותם.

רבי צדוק קבל את הזהובים ויתנם בכיסו.

– ועתה רבי צדוק, כמדמה לי יש לי הצדקה לבקשך למהר מעט את נסיעתנו.

– אינני מבין למה זה תמהרי? אנה תרוצי ככה? את גבול פולניה כבר עברנו, עתה איננו יראים עוד את הפאנים ונוכל לנוח מעט.

– מה רב השעמום פה, – אמרה אסתר אשר החרישה כל הזמן, – זה שני ימים אנחנו יושבים פה, כל הבית מלא עכברים ופשפשים, בררדר... קראה הילדה ותעוות את פניה. נלך, זקנתי, נסע מפה, נסע גם בלילה, יקירתי.

– לא לך, ילדה קטנה, להתערב בשיחת אנשים גדולים, – גער בה צדוק.

פני אסתר אדמו ותחרש ותבט בעיניה הלחות אל זקנתה.

– אל נא תגער בה, רבי צדוק, גם היא משעמת פה כמני. האמין לי, רבי צדוק, כי מהרגע הראשון אשר באנו הנה ירחש לבי דבר רע; לפני כל אסון אשר יבוא עלינו יגיד לי לבי כי הצרה קרובה. בפעם הראשונה בחיי לא שמחתי בשבת קדש, יסלח נא לי ה׳, בכליון עינים ובקצר רוח חכיתי לָרגע אשר יבוא השמש וכוכבים יֵרָאו על פני השמים למען נוכל לברח מפה.

– הבל הבלים! מה את יראה פה? כל אסון לא יקרה, וגם אם יקרה לא יקרה לרעתנו...

– בשם אלהים! מה אתה חפץ להגיד בזאת? אתה מפחיד אותי.

– לא אמרתי דבר. אנכי אומר כי אין לנו מה לירא.

– ומתי סוף סוף נצא מפה?

– מחר, ביום הראשון.

– בבקר השכם?

– כאשר יהיה הכל מוכן אבוא לקרא אתכן, ועד אשר אקראכן תוכלנה שתיכן לישן במנוחה שלמה ואל תפחדנה, כל אסון וכל רעה לא יקרוכן פה, ואנכי אלך לרגלי עסקי, חַה, חַה, חַה.

– איזה עסקים יש לך פה, רבי צדוק?

– עסקים נכבדים מאד, מחר תדעי גם אַת את העסקים האלה, ואמרת מחר: צדוק – איננו כסיל, הוא יודע לשלם גמול, חַה, חַה, חַה. נעתה שלום.

– לוּ ישבת לפחות מעט אתנו בחדר, ואנכי כך נעצבת פה.

– על עברי פי שאול תדברי עוד כילדה קטנה, הוי, זקנה, אנכי לא הסכנתי לפטפט עם נשים, לי יש עסקים נכבדים.

וצדוק יצא.

– זקנתי! האיש הזה, העגלון, רשע, לא אוכל שאתו, אמרה אסתר.

וצדוק שמע את הדברים האלה וישב החדרה וירם אגרופו אל מול פני הנערה ויצעק:

– אנכי – עגלון? הסי, פתיה! את אזנך אגרד. אַתְּ הסכנת ללטיפות ולנשיקות, אנכי אינני זקנך הטפש, אנכי אכך פעם אחת ולא תשכחי עוד לעולם.

ותבך אסתר בקול יללה. ותמהר רחל לנחמה ולדבר על לבה ולהרגיע את רוחה ולהשקיט את סערת נפשה, וצדוק סגר בחמה את הדלת ויצא בצעדים מהירים מן החצר.

רחל המְסכנה סבלה כל הדרך זלזולים מהעגלון והחצוף, ותשא בדומיה את הכל, כל הדרך לא חדל צדוק מגער בה ובנכדתה. על כל צעד הזכירה את הטוב אשר הוא עושה אתה, ואת הקרבנות הרבים אשר הקריב בשבילה חנם, ויקראה כפוית טובה. בלבבה החליטה זה כבר כי לא תלך אל בית אחי צדוק אשר הוא בעצמו תאר אותו ככילי וקמצן ושואף לכסף. היא חפצה אך לעבר את גבול פולניה ולבוא אל מושב יהודים לבקש שם מעון ומחסה בכסף מלא, היא ידעה לנכון כי היהודים יקבלוה באהבה וישמרו עליה. שם תשבנה ומשם תכתב לבנימין אישה כי ימהר גם הוא לבוא אליהן. אך נקל לתאר את שמחת האמללה בהודיע לה צדוק ביום הששי בבקר, כי בעברם את המעברה אשר היה על דרכם עברו את גבול פולניה וכי במרחק עשרים מיל נמצא מושב יהודים גדול עם בית כנסת, רב וכל צרכי צבור יהודים. וצדוק הבטיח להביאן אל המושב הזה עוד ביום הששי לפני קבלת השבת. רוח רחל חי בקרבה ולבה שמח מאד בתקותה להפָטר מהעגלון ולהפרד ממנו. אך שמחתה לא ארכה. בצהרים באו אל מלון אחד ויעמדו שם לנוח ולתת מספוא לסוסים, ועל יד המלון היה כפר משלמים. ובמלון ישב יהודי. ובעת אשר אכלו הסוסים את מנתם אשר נתן להם בעלם, התהלך צדוק בחצר ובמלון ויתבונן אל כל פנותיהם, וידבר גם מעט עם החוכר.

רחל חכתה בכליון עינים לצדוק למען ימהרו ללכת לבוא אל מושב היהודים, והוא אחר לבוא, ובשובו הודיע לה בהחלט כי לא ימוש ממקומו עד אחרי השבת, כי אחד מסוסיו חלה,

וגם הוא בעצמו עיף מאד מהדרך וחפץ יחפץ לנוח. רחל התחננה לפניו ותבאר לו את מצבה, אך הוא באחת כי לא יוכל ללכת הלאה. על כרחה נכנעה המסכנה לפני חפץ עגלונה – מיטיבה, וישבתו במלון ההוא. בקצר רוח חכתה רחל כי יעבר היום ויבא הלילה למען יוכלו לשום לדרך פעמיהם, אך חפצה לא בא. גם במוצאי השבת לא חפץ ללכת, באמרו כי יש לו במקום הזה עסקים נכבדים.

לו יכלה רחל האמללה להתבונן אל עמק נפש צדוק החשוכה ולחדר אל מזמותיו ורעיונותיו הנוראים, אשר נולדו בראשו עוד ביום הששי, כי עתה לקחה את נכדתה על זרעותיה הרועדות ותברח ממצילה ומיטיבה כאשר ברחה מהפאנים. כמה רמאות, נבלה, שפלות ורשעות מלאו את ראש האיש הגס הזה, הבוער באש נקמה כחי טורף מבלי אשר ישים אל לבו, כי אם יצא זממו לפעולה ונפל גם הוא בבור, וברשת אשר טמן תלכדנה גם רגליו.

הדבר היה כן. צדוק הכיר את החוכר אשר במלון, אשר עמד לנוח שם ביום הששי, כי הוא הוא האיש האדמוני אשר חבר את מלונו בצבנצי מפאן ויצקובסקי פקיד פאן פטוצקי ויחפץ לגרש אותו ואת משפחתו בעירום וחסר כל, כי הוא הוא האכזר אשר לא נכמרו רחמיו בראותו את דמעות בני המשפחה האמללה, אשר לא שמע את תחנוני אחיו בני עמו, אשר לא הקשיב לבקשת הרב ואשר אך הכסף אשר נתן לו רב המרויחים, וההזהרות אשר הזהירו הרב ההוא הטוהו לעזב את המלון. ובראות צדוק, הנוקם והנוטר מטבעו, את האיש הזה המתגאה ביחוסו כי הוא בן תלמיד־חכם התעוררו בקרבו כל זכרונות מקרי היום ההוא, וכל ענוייו עמדו לפניו כמו חיים. הנה הוא רואה את ויצקובסקי הבא אל ביתו עם ההידוקים, הוא שומע את נאקות בני ביתו ויללתם, הוא חש על כתפיו את מכות שוטי ההידוקים, הוא שומע את צעקת „היפ! היפ!" אשר נשמע מביתו בהשליכם החוצה את אחד ילדיו המיללים. וכל זאת עשה לו הכלב האדמוני הזה אשר נקרה עתה לפניו.

לבו רעד בקרבו משנאה ונקמה וישבע בנפשו לבלי עזב

את המקום עד אשר ימצא תחבלות לנקם. אך איך ובמה ינקם מהאיש הזה?

והאדמוני לא הכיר את צדוק – ואיך יכירו? הוא ראהו אז מבוהל ונדכא, פניו היו חורים כפני מת, שפתותיו תכלת, עיניו כהות ועכורות, ועתה הוא רואה לפניו איש עובר אורח שמן ובריא ויקבלו בכבוד ובחבה, למען יוכל לקחת ממנו פרוטות אחדות יתרות, ויבקשהו אותו ואת האורחות כי ישבתו אתו במלון, וישבח את יחוסו ואת גאותו וישוחח עם צדוק ויספר לו את דבר הרוח והשכר אשר ימצא במלון הזה ואת רב גדולתו, ואת האמון אשר יאמין בו הפאן היושב במרחקים.

וכן נודע לצדוק כי האדמוני איננו אך חוכר המלון, כי אם גם מעין פקיד ומושל בשם הפאן על המשלמים היושבים בכפרים אחדים מסביב, וכי הוא לוחץ ומרוצץ את המשלמים ומוצץ את דמם בתחבלות שונות ומשֻנות, וכי הוא חוכר גם את הכנסת בתי הכנסיות הפרוסלוים וכי הוא מתעולל בכהנים הפרוסלוים למען מצא חן בזה בעיני הפאן והכהנים הקתולים. והפטפטן לא נזהר לספר לצדוק כי המשלמים שונאים אותו תכלית שנאה, אך הוא איננו ירא אותם, כי הפאן נתן בידו כח וחיל לעשות כחפצו, וגם שוטרים נתן לו אשר ישמעו לכל פקודות פיו, וכי ברשותו לענש ולסלח ככל אשר יחפץ, ולכן הם כלם בידיו. ולמען הוכיח את אמתת ספוריו ספר לפניו מקרים אחדים אשר הראו להמשלמים את כחו ושלטונו ועצם ידו, למען ידעו כי גם יהודי יוכל להיות פאן יהיר כפאן אמתי.

– בתחלה, – הוסיף המתפאר, – חפצו החמורים האלה להתנגד: איננו חפצים בפקיד יהודי! צעקו בכל כחם. התשמע? הם אינם חפצים, הם, החמורים, אינם חפצים; אבל אחרי אשר הראה להם היהודי את ידו החזקה פעם ופעמים ככל אשר יעשו הפאנים האמתים, אז שקטו המשלמים. ועתה אינני עיד הירשקה המוזג, עתה הנני פאן, חוכר פאן פקיד, וגם את ידי ינשקו ולרגלי ישתחוו וכל אשר אצוה ימלאו כרגע. ומה אספר לך, גם הפופ – הכהן הרוסי – בעצמו גם הוא מרים כובעו לפני ואיננו מעיז לקרב אלי, הנה כי כן יכבדוני.

– זה מוכיח כי אתה חרוץ ומהיר, אמר צדוק בגחכו.

– אדוני בעל הבית, – אמרה רחל אשר החרישה עד כה, – אנכי במקומך הייתי יראה... לחתות אש בידי, פן אכוה...

– הַה, הַה, הַה! את חושבת ככה, כי את אשה זקנה, פחדנית... גם אשתי אומרת באזני תמיד: „השמר הירשקה! הם יחנקונו באחד הימים!" לא, לא, אינני ירא אותם, אנכי שולח להם אצבע, אנכי אחנק אותם.

ואשת האדמוני אשר ישבה אתם ותשמע את כל השיחה נאנחה ולא העיזה לפתח פה ולדבר, היא כנראה יראה מאד את אישה.

וצדוק המלא חמת נקם וקנאה לא ישן כל ליל השבת, לא סגר את עיניו ויחבל תחבלות ויבקש אמצעים להרע להאדמוני הזה ולקחת ממנו נקם. ועד אור הבקר נולד בקרבו רעיון הנקמה ויגמַל, ואך האיר השחר קם צדוק ויחל להוציא לפועל את מחשבתו הרעה בעזמה ובקנאה. הוא הלך אל הכפר ובתאנות שונות נכנס אל בתי המשלמים הנכבדים בכפר. וצדוק הקמצן פתח הפעם את ידו וישלח להביא כהל על חשבונו וישקה את כל החפץ לשתות – ומי זה מהמשלמים לא יחפץ לשתות כהל חנם? צדוק ספר להם כי הוא סוחר מארץ רחוקה, והסוחר הזה מצא חן מאד בעיני המשלמים התמימים. והוא בדעתו את רוח המשלמים הנכנעים השכיל להחניף להם ולמצא חן בעיניהם וישתתף בצרתם ויאנח לשברם ויעורר את פצעי לבבם, ובהֵאָנחו על גורל המשלמים באזני מכריו החדשים הניע את כתפיו ויאמר:

– בכל מקום, גם בפולניה הוטב מצב המשלמים בעת האחרונה, ופה, כאשר אחזה, הורע עוד מצבכם בימים האחרונים.

– ואיך שם אצלכם, אדוננו הסוחר? – שאלו המשלמים בהתקרבם אל היהודי.

– שם הקטינו את המס עד החצי; הפאנים חכמו והבינו כבר כי בהכבידם את העול על משלמיהם וברוששם אותם הם מרוששים גם את עצמם, וככל אשר יעשר המשלם כן יעשר גם הפאן.

– כן, כן הוא, צדקת אדוננו הסוחר, אנחנו לפאן וכל

אשר לנו לפאן הוא, ולמה זה ירושש הפאן את המשלם?

– אנכי זוכר ויודע גם את הדבר הזה, כי פאן אחד גדול, כמדמה לי פאן פטוצקי בעצמו, צעק בבית המועצה כדברים האלה: „אנחנו פושטים את העור מעל בשר משלמינו, הטוב אנחנו עושים בזאת? מי הוא האיש אשר יסכל לפשט את העור מעל כבשיו החיים? הלא הכבשים ימותו ורב נזק בעליהם; האם לא יותר טוב לנו לעזבם כי ישמנו, כי יפרו וירבו ומעט מעט נגז את צמרם ברחמים למען לא יהיה גם להם קר". הנה כי כן דבר פאן פטוצקי, וכל הפאנים הסכימו לדבריו, ולמן העת ההיא חכמו כל הפאנים ועול המשלמים הוקל, הוקל מאד.

– ולמה זה פאננו? – שאל אחד השומעים.

– מה הפאן? הלא הוא רחוק מפה. האם הוא יודע את כל הנעשה פה? התחשב כי הוא יודע את אשר עושה הפקיד היהודי לנו? – אמר משלם שני.

– אולי אמנם צוה צוה הפאן ליהודי כי יקל את עלו, אך היהודי לא ישמע לו, הוא יודע היטב: האל גבהַ והפאן איננו שומע, – הוסיף משלם שלישי.

– הם... אמר צדוק, התבינו, אנשים טובים, גם אנכי... יהודי, אך האל עדי בשמים כי לא אהבתי את העסק הזה הנתעב והנבזה מאד בעיני, הוי, אלי, ללחץ ולרוצץ אנשים! אנכי סוחר, כן, מה חפצתי להגיד לכם? אנכי גם כן יהודי, אבל אנכי שונא, תכלית שנאה שנאת מות, את העלוקות האלה כהירשקה הזה, ואנכי מתפלא מאד בכלל, בארצנו גרשו כבר הפאנים את כל היהודים.

– האמנם?

– בשם ה', גרשו, את כל היהודים גרשו, גם אם תבקשו בנרות ואבוקות בצהרים לא תמצאו רגל איש יהודי בנחלות הפאנים, לא חוכרים ולא פקידים.

– סוף סוף חכמו הפאנים.

– לא הפאנים חכמו.

– ומי?

– המשלמים בעצמם?

– איך זאת?

– קשר קשרו המשלמים: איננו חפצים יהודים! הלאה יהודים! והפאנים שמעו להם ויגרשו את כל היהודים מאחוזותיהם.

– קשה להאמין, אדוני הסוחר, – אמר משלם אחד זקן, – גם אנכי חייתי בפולניה ולא שמעתי כי יקשיבו הפאנים לחפץ המשלמים.

– כן, בתחלה אמנם לא שמעו הפאנים וילקו פעם את יושבי הכפר האחד ופעם את יושבי הכפר השני, אך המשלמים לא שקטו ולא נחו, ויחלו לעשות בעצמם משפט עם היהודים החוכרים והפקידים. ומה נורא היה המשפט אשר עשו המשלמים ליהודים! והפאנים בראותם כי המשלמים עומדים במרים נכנעו לפניהם על כרחם ויגרשו את כל היהודים, ומהעת ההיא..:

– ובאמת אך נשים אנחנו, ארנבות, שפנים, –קרא משלם אחד צעיר, שכור, ויך באגרופו על השלחן, – ואנחנו סובלים ומחשים להירשקה הנבל הזה... אנחנו משתחוים לרגליו... נחנק את היהודי, ונגמר הדבר!

– ואנכי חפץ מאד להפש בידי את משרתו את יעקב, בן כלבים הוא. זה השנה השניה אשר לא יתן לי לקדש את ארוסתי, מיום ליום ידחה, ואנכי כבר נתתי לו פעם ופעמים ועוד לא יאמר די... צעק בחמתו צעיר אחר.

– הוא לא יתן לך לעולם לקדשה! – קראה אשה אחת זקנה.

– הוא בעצמו, אזן החזיר, נתן עין בארוסתך.

בבית קמו מהומות ומבוכות, צעקות וחרפות, קללות וגדופים.

צדוק עזב את הבית הזה וילך אל בית שני לעורר גם שם את לבות המשלמים בדבריו ובספוריו. וכן המיט הנבל רעה רבה על ראש האדמוני ויהרס את יסודותיו מתחת לרגליו.

ובמוצאי השבת אחרי שיחתו עם רחל הנדהמה נגש צדוק עוד פעם אל עבודתו הנתעבה לנקם באויבו, אך עתה המיט את הרעה מהצד השני. הוא התקרב אל משרת החוכר אל יעקב, והוא איש צעיר שמן וחזק, וישוחח אתו בשבתם יחד על כוס יין עד חצות הלילה.

– אנכי מבין, – חנף צדוק את יעקב, – כי אדונך אך מתפאר, כי איך זה יעצר כח הרזה והחלש הזה לשלט במשלמים ולהפיל פחדו עליהם, ואם הוא ספר ספורים אמתים, אז אבין, מי הוא העוצר את משלמי הפאן.

– המ... גחך יעקב בשמחה.

– כן, כן, אנכי הבנתי כי כל זאת מעשי ידיך. הראה נא לי את אגרופך. כן, כן, אך זה אגרוף, אגרוף נכבד. הלא באמת אתה שמשון הגבור.

– כן, כן, יש בי די כח וגבורה. עשרות משלמים יוכלו להעיד על זאת, חה, חה, חה.

– כן הוא הדבר, והאדמוני אומר: „אני, אני! הכל אני!" ואנכי הבנתי תכף כי הוא אך מתפאר ומשקר, וכמה הוא משלם לך?

– משלם! – קרא יעקב בקצף, – קמצן הוא, נוכל הוא, הוא עוד לוקח ממני.

– איך זאת?

– אנכי חומס את המשלמים בשבילו, אנחנו התנינו בינינו בעת אשר לקחני אליו כי עשירית ההכנסה אקח לי, זאת היא משכרתי, ומה תחשב? הוא גם שליש חלקי לא יתן לי, הכל הוא לוקח לו.

– אויה, אויה, אך זה נבל! ולמה זה תחרש לו?

– ומה אוכל לעשות? הוא – האדון ואנכי – המשרת. נסיתי פעם ופעמים לדבר אתו והוא ענני: אינך חפץ – לך לך, אמצא לי בכספי מקל חובלים אחר, בכספי אמצא לי. התבין – בכספו?

– ואנכי במקומך הייתי יורק בפניו.

– לירוק בפניו! ואנה אלך? אין לי לא קרוב ולא גואל, אנכי יתום נעזב.

– התאמין, יעקב? לבי יכאב למצבך, לו יכלתי כי עתה מרטתי את זקן האדמוני האכזר הזה, התשמע את אשר אמר לך?

– מה?

– אתה מצאת חן בעיני, ועלי להגיד לך – אך אל תגלה זאת לאחר – כי אנכי אינני עגלון פשוט כאשר תחשב, אנכי עשיתי זאת מטוב לב, אנכי חפצתי להציל את משפחת רב עירנו מצרה... לבי רך וטוב... והדבר היה נחוץ... סוד גמור... ולא חפצתי לגלותו למשרתי... ולכן לקחתי בעצמי את הסוסים והייתי לשם מצזה לעגלון.

– ומי אתה, אדוני?

– אנכי חוכר בערים גדולות, תחתי רבבות משלמים, הנני פקיד על נחלות רבות, אך, כאשר תראה, הנני טוב לב יותר מדי, וגם אנכי מטבעי מעט פחדן, ומשרתים ועוזרים טובים כמוך לא יכלתי למצא שם בארצי.

– קח אותי אליך, אמר יעקב: תשמח בי, תראה.

– הם... על זאת חשבתי גם אנכי, חמישית ההכנסה אתן לאיש כמוך, אבל...

– ואם כן, נגמר הדבר?

– התבין, יעקב, נקל לגמר הדבר, אבל לבי לא יתנני לעשות כדבר הזה, איך זה אקחך ממנו, הלא גם הוא יהודי.

– יהודי! רוצח הוא ולא יהודי, חרפה היא לנו לקרא אותו בשם יהודי.

– וגם הדבר מסֻכן מעט לי.

– איזו סכנה?

– הלא תבין, אתה, כמדמה, יודע את מלאכתך ואת עבודתך, אבל מי יערב לי כי גם אתה אינך אך מתפאר כאדונך? בלשון, ידידי, אין עצמות, נקל להניעה... אקחך ואחרי כן אולי לא תצלח... מי יודע אם גם אתה אינך פחדן ומוג לב ונרפה כיתר משרתי.

– מתי תחשב ללכת מפה?

– בבקר השכם.

– התחפץ לראות אותי בשעת העבודה?

– ואם אחפץ?

– השָאר נא פה עוד שהים שלש שעות יתרות, מחר יום הראשון, שבת של המשלמים ויום השוק, הם יבקשוני לפתח

להם את בית הכנסת, ואז תראה מה אני.

– צדקת, אשאר, אשאר, חפץ אחפץ לראות עבודתך וגם להתבונן מעט וגם ללמד ממך, אשאר, אראה.

– תראה, תראה, מה הוא יעקב ומי הוא.

לוּ יכל הנבל העגלון המוזג הזה להתבונן אל תוך הבית הקטן אשר יושב בו כהן הכפר ולשמע את השיחה אשר שוחחו שם בעת אשר הוא עורר את המשלמים בבתיהם, כי עתה דקר מרב שמחה; אולם לוּ הביט אל פני המדברים בבית הכהן כי עתה רעד כלו מכף רגלו ועד קדקדו מרב פחד ומורא, ומהר לברח מהמקום הזה ושכח כרגע את רעיון נקמתו.

שעה אחת עברה מעת אשר קרבה עגלת צדוק אל המלון לנוח שם ולתת מספוא לסוסים, ושני רוכבים על סוסים קרבו אל הכפר; הם נקרבו גם אל המלון בתחלה ובראותם בעיניהם כי העגלה עומדת שם הכו את סוסיהם בדרבונותיהם וילכו אל הכפר ויקרבו אל בית הכנסת.

בית־הכנסת הפרוסלוי הנטוי לנפל מרב ימים עמד בטבור הככר, אשר נאספו שם יושבי המקום והעוברים הבאים מהכפרים הקרובים ביום הראשון, הוא יום השוק.

ועל יד בית הכנסת עמדו שני בניני עץ, האחד מהם היה בית משקים ובשני ישב הכהן הזקן. ואל הבית הזה שמו שני הרוכבים את פניהם.

הכהן הזקן קבל את פניהם בשמחה ובחבה. הוא פִּנה להם חדר מיוחד בביתו ואת הסוסים לקח בעצמו ויתנם בארוה ויאכיל את האורחים וישקם.

האורחים היו: בוגדן חמלניצקי ויאן ויצקובסקי.

האורחים סעדו את לבם, ואחרי כן מהר ויצקובסקי אל המלון לחקר בסתר ולדעת אנה ומתי תצא העגלה. ויצקובסקי נכנס אל המלון וישב בפנה אפלה אחת ויבקש כי יגישו לו כוס מֶד. הוא נשמר לבל יפגשהו צדוק, פן יכירהו לפני הזמן. אולם באמת אך לחנם נשמר ויצקובסקי, כי לו גם פגשהו צדוק לא הכירהו בשום אפן, גם פניו וגם בגדיו שֻׁנו. זקנו גדל כי לא גלחו זה ימים רבים, והוא לבוש כאחד הקוקים

האוקרַינים ; גם חמלניצקי שנה את בגדיו, ותחת בגדי הפולנים אשר לבש בחצר פאן פטוצקי לבש עתה בגדי קזקים . תנועותיו המהירות , מהלכו ונשקו העידו עליו כי הוא בן הקזקים החפשים .

כל יום הששי התהלך ויצקובסקי סביב למלון לשמר את העגלה, ויתרועע דרך אגב עם משלמים אחדים וישאלם ברגשי רחמים על גורלם המר והשפל , על שעבודם לַפאן ולפקידו היהודי . והדברים אשר שמע מפי המשלמים הוכיחו לו, כי מתחת לשכבת ההכנעה התלהבו כבר זיקי מרד ונקמה, ועוד מעט ויפרצו החוצה ע"י נשיבת רוח קלה אחת והיו לשלהבת אש גדולה .

ויצקובסקי התאמץ לפחת את הזיקים האלה ככל אשר עשה צדוק בבתי המשלמים, ויספר להם ספורים לעורר את רוחם ולאמצם . ויספר להם כי הקזקים והמשלמים הפרוסלוים מתקשרים בכל המקומות נגד הפאנים לוחציהם ופקידיהם וחוכריהם העלוקות, ודבריו הרכים פעלו על המשלמים הפותים אשר שמעו לדבריו ויחרשו ויגרדו את ערפם . אבל במבטי עיניהם הנוצצות הכיר ויצקובסקי וַיִוָּכח , כי למען הוציא את מחשבתו אל הפועל חסר אך מנהל עזם, אשר יעמד בראש ההמון וילהיבם באש מרד וקשר .

גם חמלניצקי לא נח ולא שקט , גם הוא לא טמן ידו בצלחת . הוא השקה ביד רחבה את הכהן ובני חברתו המעטים ובצבעים שחורים תאר לפניהם את מצב המשלמים הפרוסלוים ואת שעבוד הקזקים האדירים והחפשים בימים מקדם , אשר היו בימים הטובים ההם גאות הפרוסלוים הפשוטים, אשר שרו שירי כבוד ונצחון לגבוריהם הקזקים . עד מהרה פשטה השמועה בכפר כי אל הכהן באו שני שרים קזקים אשר שלחום להיטיב את מצב ההמון והכנסת הפרוסלוית . ולעת הערב נהרו ההמון אל בית הכהן לראות בעיניהם את האורחים היקרים .

ובעת אשר נאסף ההמון אל הככר, בעת אשר מושל הכפר, החוכר האדמוני, ישן שנתו במנוחה אחרי סעודת הצהרים — בעת ההיא דרש האורח הצעיר אשר בא אל בית הכהן הזקן

דרשות חמות חוצבות להבות באזני משרתי הכנסת השכורים וזקני הכפר אשר הצליחו להכנס אל תוך הבית פנימה.

– ומה רבו צרותינו באוקרַינה! מה רבו מצוקותינו שם! חפשתנו לֻקחה מאתנו, הקוקים האבירים המהֻללים בגבורתם ואמץ רוחם היו למשלמים, למס עובד, למשרתי הארות, לחוטבי עצים, לשואבי מים, לשומרי הכלבים ולעבדים העושים כל עבודה נמאסה ונמבזה. כמה קוקים מתו בידי הפאנים מעניהם ולוחציהם על לא דבר, כמה ילדים הרֻגו מהם, כמה פעמים חללו כבוד נשיהם ובנותיהם, כמה רבבות אחינו הישרים והאבירים נדכאים ונענים תחת תגרת יד הפאנים ופקידיהם ונוגשיהם, ובפרט תחת תגרת יד היהודים הארורים. הפאנים השואפים לבצע מעשקות מסרו את אחינו לידי היהודים, לידי העלוקות האלה. ובַכסף אשר יתנו היהודים לַפאנים עָורו את עיניהם מראות וטחו את לבם מהבין כי משלהם הם נותנים להם. גורל המשלמים לא היה כל כך נורא לו גבו הפאנים בעצמם את כל המסים, ועתה היַהודים מתעשרים והם קונים להם גם מרכבות וסוסים וחיים כהפאנים הגדולים, בודים מסים חדשים ומשַׁנים, פושטים את העור מעל עצמותינו ולוקחים להם גם את בתינו ואדמתנו.

– ועוד יותר רע, – אמר הכהן הזקן אשר לא יכול עוד להתאפק, – כי היהודי הזה רודף גם את אמונתנו, הוא מכריח את אחינו הפרוסלוים להספח אל האוניון, אוי ואבוי לאמונתנו! מהרסים את בתי כנסיותינו, מוכרים את כל קדשנו, מחללים קדש ומחרפים את הכהנים משרתי הקדש. אוי ואבוי לאמונתנו אם נפלה ביד היהודים הארורים האלה! – נאנח הכהֵן הזקן ומעיניו ירדו דמעות.

– הנה אתה, אבי, בוכה, ומדוע לא תנחם את צאן עדתך? מדוע לא תחזק רוחם, לא תאמץ לבם? האם לא אמת אדבר, – זקנים? פנה הקוק הצעיר אל זקני הכפר.

– אמת, אמת, אדוננו! – הסכימו הזקנים.

– ומדוע תחרישו? למה לא תשכילו את צעיריכם, כי ידעו את אשר לפניהם?

– אנחנו משעבדים ונכנעים, פאן קזק, ומה נוכל לעשות? איך נוכל להתקשר? כהננו נושא וסובל וגם אנחנו סובלים.

חמלניצקי הביט אל הכהן במבט תוכחה.

– כן חפץ האלהים, – הצטדק הכהן הזקן, – נורא, נורא מאד להיות צלוי בפר נחשת כהאב נליבַיְקה.

– אל תאמין, אבי, אל תאמין, שקר הדבר! אך הנשים מספרות ספורי הבל כאלה. איש לא צלה את האב נליביקה, הוא מת כמות כל האדם בחפץ האלהים, אבל שלם שכר טוב לנבלים ונוכלים; לוּ הלכו עוד אחרים בדרכו כי עתה לא באתנו הרעה הזאת.

בדרשות כאלה וכאלה עורר האורח הקזק הצעיר את משרתי הכנסת ואת כל ההמון ביום הששי וגם ביום השבת.

חמלניצקי ורעו ויצקובסקי חשבו כי העגלה הפולנית תצא מהמלון במוצאי השבת אחרי ההבדלה, כאשר חפצה גם רחל, והם כבר הכינו את סדר פעלם, והנה בא ויצקובסקי מהמלון ויודיע לחמלניצקי, כי העגלה לא תצא ממקומה עד יום המחרת.

– למה זה הוא מאחר ככה, החמור הזה? – התפלא חמלניצקי.

– ושוה לנפשך, פאן בוגדן, כי החוכר צדוק מצבנצי – הוא בעל בריתנו ועוזר על ידינו, צחק ויצקובסקי.

– איך זה?

– הוא, התבין, פאן בוגדון? מצא פה את היהודי אשר גרש אותו אז ביום המעשה מהמלון, התזכר? הוא החוכר היושב במלון הזה, – הירשקה, וצדוק חפץ עתה לנקם נקמתו ממנו, רמש אחד חפץ לרמס את הרמש השני, וגם הוא כמונו משקה את המשלמים ומעורר אותם נגד אויבו, וכפי אשר הבנתי הכין רשת ופחים לרגלי הירשקה והוא מחכה ליום המחרת לראות בעיניו את פרי מלאכתו ולשמח למפלת אויבו בידי המשלמים.

– אך טוב ומטיב הוא האיש! – גחך חמלניצקי.

– והוא, הכלב הנבזה, נמשך ומתקרב בעצמו אל האש,

נראה את שמחתו מחר בנפלו בידי.

– עשה כחפצך, אבל לי, אחי... אתה ידעת את חפצי.

– יהיה לבך סמוך בטוח, הצפור לא תמלט, נשבר את הכלים, הַשג אשיג את הצפור ואגישנה לך, אל תירא. ויצקובסקי יעשה את אשר עליו לעשות וגם לשונאו ישלם גמול.

בכל הכפר לא ישן איש בכל הלילה ההוא זולת החוכר הבוטח ובני משפחתו ועוזרו. לב רחל הגיד לה עתידות רעות ותתהפך כל הלילה מצד אל צד ולא סגרה עין, בקצר רוח ובלב רועד חכתה המסכנה לאור הבקר. גם הקטנה לא ישנה במנוחה מפני העכברים והפשפשים הרבים. צדוק תאר בדמיונו את מצוקות שונאו ביום המחרת בצעקו וביללו בידי המשלמים הלוהטים באש עברה וזעם, קנאה ונקם. והמשלמים גם הם לא ישנו, הם שתו כל הלילה לשברה. אורחי הכהן לא ישנו ויתהלכו כל הלילה בכפר, והכהן הזקן לא ישן גם הוא. בעיניו ראה את פר הנחשת האדם כאש, ומפיו פרצה צעקת נהמה כנַהמת הארי, ובכל פעם אשר ראה בחלומו את הפר הזה התעורר הזקן ויקפץ על הארץ ויצלב בידו על חזהו ויתפלל, ואך סגר את עיניו והפר עוד פעם לנגדו.

הלילה הזה המלא רגז עבר וחלף כאשר יעבר כל אשר תחת השמש. מקומו לקח בקר עבות וסגריר, רוח קרה חזקה פרצה מצפון ותגרש את העננים הקטנים הפזורים על פני השמים בעדר אשר אין לו רועה. האויר מלא לחות, לא לחות טל אביב המחיה את כל היצור, כי אם לחות אסיף החודרת בבשר איש. וככר השוק מלא אנשים אשר נאספו לרב מבלי שים לב אל היום הסגריר.

בשוק מהומה ורעש, אנשים מתהלכים הנה והנה במבוכה, ובבית המשקים רעש והמולה, שני מוזגים נותנים יין לדורשים רבים אשר השכימו לבוא. והחוכר האדמוני מתהלך בגאוה וגאון בין העגלות הרבות אשר נאספו אל השוק ויקח מהן מס השוק, ואחריו הלכו שוטרי הפאן חמושים בשוטים. והחוכר היה שמח מאד, עגלות רבות מאד באו היום אל השוק. ובבית המשקים נמכר יין לרוב, ובשמחתו

חפץ להתקרב אל המשלמים המעשירים אותו, ויקרב אל משלם אחד שכור ויך בידו בידידות על כתפו ויאמר:

– קר היום, נלך נא להתחמם מעט.

– כבר התחממתי די והותר בבאושך.

– תתחמם עוד, בוא אתי אל הבית, אצוה לתת לך מן המובחר, מימיך לא בא אל פיך כמהו, הוא יחמם אותך.

– למה נתחמם, עוד מעט וחם לך, יהודי, עד כי תפשט גם את ציציותיך.

חחוכר כעס מאד ויקרא את השוטרים אליו, אך בין כה נעלם המשלם אשר חרפו בין העגלות.

ודברי המשלם השכור לא גרשו את רוח השמחה אשר נחה על החוכר, וילך לו בגאה אל הכנסת. היום חכה החוכר לשכר רב שם. כי ליום הזה יעדו חתונה אחת והכנסת ילדים אחדים בברית הדת, ודברים כאלה לא נעשו בלי רשות החוכר, והוא ידע להוקיר את רשותו.

ובעזרת הכנסת ומסביב נדחקו אנשים רבים, ובפנה אחת עמדו אנשים אחרים לבושים בגדי חג. הבגדים והשרטים הרבים הקלועים בצמות הנערות והדבוקים אל שרולי בגדי הנערים העידו בחבר האנשים האלה כי הם מחתנים. החתן, איש צעיר וגבה הקומה, והכלה הצעירה הנהדרה השתחוו לכל עובר על פניהם, הם חכו להכהן ובני חברתו.

– הנה הם באים, הנה הכהן בא וכלם אחריו, – בשר אחד העומדים.

– והכנסת עודנה סגורה, – דברו המשלמים ביניהם, – ואיה היהודי? מדוע לא יביאו את המפתחות?

ברגע הזה הבקיע המשרת יעקב בין ההמון ויעל על מדרגות עזרת הכנסת, ויתבונן בעזות ובחוצפה אל ההמון הסוער, ואת כובעו לא הסיר מעל ראשו, ויקרא בקול עז מצוה:

– הוי, משלמים, הסו, מי חפץ לבוא אל הכנסת?

– כלנו חפצים, – ענו אחדים.

– כלנו אנחנו פרוסלווים! – אמר משלם אחד זקן אשר

עמד על ידו ויבט אליו בעינים מלאות שנאה ומפיצות זעם ועברה.

– איננו תַּתָּרים, איננו יהודים, – צעק צעיר אחד שכור ויקרב אל יעקב.

– אינני מדבר אליך, חזיר, – אמר יעקב וירא לו את אגרופו.

וצדוק התחבא בין ההמון מרחוק. הוא כמו בא לראות איך יעשה יעקב את עבודתו, אבל באמת בא לשמח למפלת הירשקה; הוא התבונן מסביב ויניע ראשו ליעקב לחזק את רוחו ולאמץ את לבו לבל יירא ולבל יחת ויעמד על דעתו נגד המשלמים.

– הוי, – שנה יעקב, ויצלצל במפתחות הכנסת, – מי חפץ לבוא אל הכנסת? מי חפץ להכנים את בניו אל הברית?

– אנחנו! אנחנו! – ענו נשים אחדות.

הנשים העונות החלו להבקיע דרך ההמון אשר נתן מקום להן ווילדיהן לעבר.

– מה תחפצנה, זקנות? חכינה! ישלמו קודם מס.

– ואיפה אקח לך בסף? – קרא אחד המשלמים בקול עז.

– אין לנו מה לאכל, כלנו רעבים, והוא, בן כלב, מבקש עוד מסים, – קרא המשלם השכור אשר לפני רגעים ענה עזות לחוכר.

– אין לו מה לאכל, ולשתות לשכרה עד להקיא יש לו, – קרא יעקב בקול.

– לשתות לשכרה! ומי זה פושט את עורנו מעל בשרנו? מי זה משכר אותנו? הלא אתה, אזן החזיר, ואדוניך הנבל והנוכל.

את המלים האחרונות שמע החוכר הנקרב אל הכנסת ויכר את המשלם אשר נמלט מידו ויֵּעָלם בין העגלות.

– תפשוהו ואסרוהו, צוה החוכר לשוטרים אשר הלכו אחריו.

השוטרים תפשוהו ויאסרו את ידיו לאחור, ובין ההמון נשמעה מהומה דקה, ומרגע לרגע גברה המהומה, וההמון נאסף ונלחץ אל העזרה.

ושם עמד כבר הכהן הזקן עם כל בני חברתו. והכהן רעד מאד, הוא חש עתידות רעות.

– פאן יעקב, – פנה הכהן אל משרת החוכר, – אתה רואה, ההמון מעט שכור, אל תתגרה עתה, אל תכעים את ה', פתח דלתים.

– לא אתן המפתחות, – צעק יעקב וירקע ברגלו, – ישלמו קודם ולא – יקחו את ממזריהם הביתה, לא אתן להכניסם בברית עד אם ישלמו.

– ומה תחפץ, פאן יעקב? – אמר שמש הכנסת.

– אל תתערב בעסקי זרים, שמש! גער יעקב בשמש.

– עסקי זרים? איך עסקי זרים? – רקע ברגלו השמש אשר פניו המאדמים העידו בו כי כבר הריק אל תוכו כוסות אחדות טרם בואו לשרת בקדש, – עסקי הוא, עסקי, עסק אבות הכנסת ומשרתיה.

ויעקב עוד לא פתח את שפתיו לחרף ולגדף את השמש, והנה המחתנים סבוהו כלם. החתן, הכלה, אבותיהם ורעיהם השתחוו בהדרת כבוד ובהכנעה רבה לפני יעקב.

– מה לכם? קרא יעקב בקצף רב. הוא הסכין להכנעת כל המשלמים ולחנופת משרתי הכנסת, והיום הנה הם כלם עונים לו עזות, ולא יכול להבליג על קצפו.

– מה לכם? קרא בקצף למשתחוים לו, וידחף את אם הכלה הזקנה אשר נקרבה אליו לנשק את ידיו, ולולא תמכוה הנערות כי עתה נפלה לארץ.

– פאן יעקב, חוס נא עלינו ותן לנו לבוא בברית נשואים, התחנן החתן, – הן זה יותר משנה אשר תדחה אותי מיום ליום, ועתה הנה כבר נאספו כלם לחתונה, גם יין קנינו ממך בכל אשר צוית, ומה עוד תחפץ?

– וכסף הבאת?

– כמה פעמים כבר נתתי לך, אתה אומר לי להביא ואנכי מביא ככל אשר אמרת ואחרי כן תדרש עוד פעם.

– בלי כסף לא תכנסו אל הכנסת.

– הנה לך עוד עשרה זהובים, אמר החתן בהוציאו מכיסו חבילה קטנה.

– מה? עשרה זהובים? – קרא יעקב בבוז וידחה את היד עם חבילת הכסף.

– האמן לי, פאן יעקב, כי זה שנה שלמה אספתי פרוטה לפרוטה, פעמים רבות רעבתי, החסרתי לחם מנפשי, והנה לך כל מה שבידי, ואיפה אקח לך עוד?

– הלא לקחת מאחרים גם שני זהובים, גם זהוב אחד, ולמה זה תחפץ מאתנו עוד יותר מעשרה? אמרה אם הכלה הזקנה.

– מעניים לקחתי מעט, אבל אתם עשירים, לכם צמר פרים, סוס וכבשים, וגם בית חדש. פחות מעשרים וחמשה זהובים לא אקח, תנו כסף או לכו הלאה.

ויעקב החל להבקיע בין ההמון הצפוף ויחפץ לצאת מחצר הכנסת.

כל המחתנים נעצבו יחד, מעיני הכלה ירדו דמעות, והחתן הסתיר את פניו בידיו, ההמון שקט לרגע כמו לו חפץ לראות ולדעת את אחרית הדבר.

פתאם קרא השמש:

– אחזוהו, פרוסלוים, אל תתנו לו לעבר, יפתח ההיכל.

– תפשוהו! – קרא אחד מההמון, – הוא ילך ויתחבא ואחרי כן לא תמצאוהו.

– מה תחשו? ההיכל שלנו – והמפתחות שלנו.

– קחו ממנו את המפתחות, הוי, בני חיל! – קרא אחד הצעירים וירדף אחרי יעקב המבקיע וירד ממדרגת העזרה.

– פרוסלוים! – קראה אם הכלה, – פרוסלוים! עלי להודות לכם, להגיד לכם את האמת... חרפה היא לי לעת זקנתי... אבל לא אוכל להתאפק עוד. לא כסף הוא דורש, לא, לא כסף הפץ מאתנו, הוא חפץ... לחלל את כבוד בתי... לילה לילה הוא בא אל ביתנו. כל העת החרשנו, לא ספרנו לאיש, יראנו פן תבוא עלינו צרה ורעה; האמינו, פרוסלוים, כי היו לילות אשר נאבקנו עמו, היה גם אשר קראנו לעזרה... ולכן

לא יתן עתה את המפתחות, הוא לא חפץ כי בתי תנשא. חוסו פרוסלוים על יתומה אמללה, הצילו, הצילוה מיד היהודי.

הזקנה עוד לא כלתה לדבר ופני החתן הנראים כשקטים ונכנעים שנו ויהיו להבים, מפיו יז קצף, עיניו מלאו דם, ואת אגרופיו הסגורים הרים מעל לראשו וימהר אחרי יעקב, ואחריו נהרו עוד צעירים.

ההמון רעש ויגעש, ויפנו דרך לחתן ולבני לויתו.

ושדרות ההמון האחרונות נסגרו היטב ולא נתנו ליעקב לעבר, והוא נדחק לעבר והחתן הדביקהו ויאחזהו בפאותיו וימשכהו בכעס לאחר, וברגע ההוא הכוהו אגרופים אחדים בראשו, בפניו ובחזהו. הוא נפל לארץ מבלי אשר הוציא מלה מפיו.

וריח הדם אשר נזל מיעקב כמו עורר את תאות חיות הטרף. ובמקום אשר נפל יעקב לארץ רעש ההמון ויצרח ויגעש... ואי אפשר היה לדעת מה נעשה שם. כובעו התרומם באויר, וקרעי בגדיו השלכו מבין ההמון לכל עברים...

ובין כה שבר ההמון העומד בעזרה את דלת הכנסת.

ההיכל היה פתוח לרוחה, אך איש מהעומדים לא נכנס אל תוכו.

תאות דם התלקחה בקרב לבות ההמון הפרא וגם בלבות משרתי הכנסת. והשמש עמד בראש המשלמים המתפרצים ויעוררם לעשות משפט נקם.

– הנה בא היום, באה עתנו! – צעק השמש, – די לשאת ולסבל את עול הפאנים והיהודים הארורים. אל תחוסו, הכו, עשו משפט, הנקמו מהיהודים, הנקמו מהגבזים, אל יפל לבבכם, פרוסלוים, נקמת ה׳ הנקמו!

צדוק התחבא בין ההמון. הנבל הזה, אשר חתה גחלים ויפרשם מתחת לרגלי אויבו, נבהל מאד בראותו את אשר עוללו ליעקב; הוא ראה כי השֶׁבֶר נבקע, וים השנאה הנאסף בלבות המשלמים יתפרץ עוד מעט החוצה והרס ושבר והשחית והאביד את כל אשר ימצא על דרכו. ובשמחו בקרבו לבערה אשר הבעיר, פחד לנפשו פן תקרב האש גם אליו, פן תאכלהו גם

אותו, ויחפץ למהר להמלט מבין ההמון ולאסר את עגלתו ולקחת עמו את הנוסעות אתו ולברח עד מהרה משטף ההמון המתפרץ באש שנאה ורצח. אך חפץ הנקמה הדביקהו אל מקום עמדו. בראותו את אבדן יעקב ובחושו בלבו מעין רגש נחם, ככל אשר יוכל נבל כזה לחוש, גדל קצפו עוד יותר ועברתו התגברה בקרבו ושנאתו לאויבו האדמוני התחזקה. „אנכי השחתי את המשרת הנקי" – אמר צדוק בלבו – „ושונאי ינָצל מיד? לא, לא אזוז ממקומי עד אם אנקם משונאי האדמוני הזה".

אז פנה אל אחד המשלמים העומדים על ידו ויאמר בגחוך:

– למשרת עשו כגמולו! אבל הירשקה ימצא לו משרת אחר! ומה התועלת? לו עשו ככה לחוכר בעצמו, כי עתה השכילו. ראה נא שם, הנה הוא הולך עם שוטריו בגאוה, כמו לו היה שר גדוד, הנה הוא ישלם... לכם... הוא... ישיב לכם... בררר...

– ובאמת, אחים, אנחנו מכים את העגלה ולא את הסוס. הנה בא רוצחנו, הנה הוא! – קראו המשלמים איש אל רעהו.

– אחים פרוסלוים! תפשו את הירשקה, תפשו אותו בעצמו, מה תיראו, קחו את הכלב האדמוני הזה, תפשוהו!

והמון משלמים פרץ אל החוכר ההולך עם שוטריו האחדים ומבקיע בין ההמון להמלט מידי המשלמים אשר עשו בקצפם קץ לחיי משרתו. פניו היו כפני מת, הפחד הקפיא את רגליו ובכבדות רבה הניען, שערותיו סמרו, סנטרו רעד ושניו נקשו, עיניו הבריקו ותתרוצצנה בחוריהן בפחד. ויתחנן בלחש אל שוטריו כי ישמרוהו ויצילוהו מידי ההמון הזועף, גם הבטח הבטיח להם מתנות ביד רחבה, ושוטריו כנראה לא הסכימו עם חפץ ההמון ויחפצו להציל את החוכר, ובשוטים מורמים בידיהם ובחרפות וגדופים הבקיעו דרך השדרות הצפופות ויעבירו את החוכר דרך ההמון הנסוג אחור מפני מכות השוט.

עוד שתים שלש שדרות, והחוכר יצא מבין ההמון, והנה פתאם עלה איש אחד נכרי על עגלה אחת טעונה זמורות עצים ויקרא בקול גדול:

– הביטו נא, אחים פרוסלוים, אך אחיכם, פרוסלוים כמוכם, עומדים לימין היהודי הנבזה והארור הזה! שימו אל לבכם! התעוררו! פקחו נא עיניכם! את מי, חמורים הולכי על שתים, תשמרו? על מי תגינו? לימין מי תעמדו? למי תעזרו? ללוחצכם? ללוחץ אחיכם? למוצץ את דמכם? בשבילו תעלבו את אחיכם ותכום? יראו את ה'! או אולי אינכם נוצרים? אתם – רעים מתתרים. ירקו בפני היהודי הנבזה, מסרו את העלוקה הזאת בידי ההמון, ישפטו הוא! פרוסלוים, אלַי, אלַי! מי הירא את ה', ילך אחרי, בעד האמונה, בעד החפש!

ובדברו כזאת קפץ כנמר מעל העגלה ויעבר את השוטרים ויתפש את האדמוני בזקנו.

– אהובי, – לחש הנכרי באזן החוכר, – מה שלומך, פאן חוכר?

– אחים! קרא הנכרי הזה אל ההמון, – הנה הוא! אלי, אחים, סחבו את הכלב הנבזה, הוא גנב, רוצח, שודד, על העץ הוקיעוהו! כמה נפשות פרוסלוים טרף הרוצח האדמוני הזה בימי חייו! הִנה, הנה!

כלַבָּה המתפרצת מהר שרפה, התפרץ ההמון ויגרש את שומרי־ראשו השוטרים, אשר הניעו בידם ויתערבו בין ההמון.

רגע עמד החוכר הנדהם פנים אל פנים עם הנכרי, רעיונותיו נדמו, כל רגשותיו מתו, הוא גם לא חש במרט הנכרי את שערות זקנו, עיניו נפתחו ותגדלה פי שנים וכמעט יצאו מחוריהן, וכל חייו כמו התרַכְּזו בעֵיניו. אך בנגע קול הנכרי בתוף־השמיעה רעד האיש כמו לו הכהו זרם אֶלקטרי חזק, פניו רעדו ויתעַוּתו, וילחש בשפתיו וכמו בלי כל חפץ ומחשבה קרא בקול פרא:

– ויצקובסקי, אויה, ויצקובסקי!

– נבל, שקר, לא ויצקובסקי כי אם פאן ויצקובסקי, – ענה הנכרי בצחוק ויך באגרופו בפני החוכר ובחזהו, – אתה לעגת לי, אתה לעגת לפאן ויצקובסקי, אתה מכרת אותי בידי יהודיך. על ידך, בן כלב, נעלבתי והנה עתה אשלם לך כגמולך.

ובו ברגע אשר קרא החוכר האדמוני „ויצקובסקי" קרא עוד אחד את השם הזה. צדוק, אשר התחבא בין ההמון ויחפץ לחכות במקום המעשה עד אשר יראה בעיניו את מפלת אויבו, שמע פתאם את שם ויצקובסקי, והשם הזה הלמהו כרעם וחזיז ומפיו פרץ השם הזה בקול צעקה נוראה. אז שכח את אויבו ואת נקמתו ויחפץ להבקיע בין ההמון, כאיש טובע המבקיע בין גלי הים, ולאשרו לא ראהו איש ולא שמו לב אליו, כי ההמון פרץ אל החוכר האדמוני או אל בית המשקים לשתות חנם אין כסף, כי המוזגים מהרו לברח מן הבית בראותם את המהומה ויעזבו את החביות.

צדוק יצא מבין ההמון וימהר לרוץ כל עוד נפשו בו אל המלון ובמהירות נוראה אסר את סוסיו.

בעת אשר קמה מהומה בככר השוק וקול המהומה בא עד המלון, מהרה רחל להֵחָבא בחדרה הקטן ותחבק בזרעותיה את נכדתה אסתר הנבהלה, ותתפלל בלחש. לבה הגיד לה רעות. לרגעים הביטה דרך החלון הקטן אל עגלתם העומדת לנגד חלון חדרה ובכליון עינים חכתה לעגלון. אך צדוק לא בא. ולצאת החוצה יראה הזקנה מאד, ובמלון דממת מות, כמו לו לא היתה שם נפש חיה אחת... פתאם פרצה יללה נוראה בחצר, אשת החוכר ושתי בנותיו התפרצו מהמלון החוצה ותקראנה לעזרה. וברגע ההוא בא צדוק אל החצר ויחל לאסר את סוסיו. מראהו המבהל ופניו המלאים דם כמו ספרו לרחל את כל הנעשה, ותשכח את חפציה המשלכים בלי סדרים על הארץ בחדרה ותתפש את נכדתה בידיה ותרץ החוצה. והיא לא יכלה להוציא אף הגה מפיה, ותקרב אל העגלה ותשלך את הילדה אל תוך העגלה ותחל גם היא לתפש ולעלות על העגלה, ובעת הזאת תפשו מצד השני גם בנות החוכר ותמשכנה אחריהן את אמן הנדהמה. בתחלה לא שם צדוק הנבהל לב אל כל זאת, אך כאשר כלה לאסר את סוסיו ויעל על כרו וירא את הנוסעות החדשות, על העגלה, ויתנפל עליהן בחרפות וגדופים וקללות ויחל להשליכן ארצה זו אחר זו, ובקצפו ובהלתו לא חס גם על רחל ואסתר וישלך גם אותן ארצה.

– בשם ה׳! צעקה רחל ותקם מעל הארץ ותתפש בידות העגלה. אך צדוק לא שמע ולא ראה דבר ויך בשוטו את סוסיו. העגלה נעתקה ממקומה, האופן הכשיל את רחל ויפילה ארצה מתחת לעגלה, אשר עברה על חזה בכבד משאה.

הזקנה המסכנה לא הוציאה אף קול צעקה מפיה ותשתטח על פני הארץ מתה.

אסתר התנפלה אל זקנתה ותצעק בקול נורא ותקרא לעזרה. אך מי ישים לב אליה? כל בני משפחת החוכר ומשרתיו היהודים ברחו מהמלון וירוצו אל אשר נשאום עיניהם להציל את נפשותיהם...

וההמון התנפל על המלון כסופת הים על אניה טובעת, ובקולות צעקותיהם הרעישו את הארץ.

ובראות ההמון את היהודיות הבורחות נפרד לגדודים, וירוצו לרדף אחרי הבורחות ולסגר לפניהן הדרך. הרודפים הדביקון והן נפלו תחת מכות רודפיהן.

ההמון הזועף בחמת חיתו טרף שסע את האמללים לגזרים.

ועגלת צדוק דאתה בדרך כמו לו התנשאה על כנפי רוח. הוא נאחז ביד העגלה לבל יפל ויעזב את המושכות מידו ויך את סוסיו בשוט ולרגעים התבונן לאחוריו; ענן אבק עטף את העגלה ויכסה, והעגלון לא יכול לחדר במבט עינו דרך האבק, ויחשב כי אין איש רודף אותו ויאנח מעט וישאף רוח ויחשב בלבבו כי כבר נצל מרעה.

ולוּ יכול צדוק לחדר דרך האבק אשר מסביב לעגלתו, כי עתה ראה את שני הרוכבים הרודפים אחריו בשטף מרוצתם... הנה הם השיגוהו, עברו אותו ויטו את סוסיו הצדה. עברו רגעים אחדים וחבלי הרתימה נכרתו, והעגלה עמדה במקומה. עוד רגע ומכת־חרב חזקה ירדה על ראש צדוק, ויפל לאחור אל תוך העגלה.

– הוי, כלב! סוף סוף נפלת בידי. חוכר נבל... צחק ויצקובסקי, ויקפץ מעל סוסו ארצה.

– פאן בוגדן! הילדה איננה פה! הנבל הזה עזב אותן

שם, במלון. רוץ, בשם האלהים, ההמון לא יחוס עליה, הוא ימרפה, רוץ, הצילה!

חמלניצקי הכה בדרבנות נעליו את סוסו וישב אל המלון.

ובעת אשר רדפו חמלניצקי עם ויצקובסקי אחרי עגלת צדוק בחשבם כי גם אסתר ברחה בעגלה — בעת ההיא מלא ההמון השואף לדם את המלון ויהפכוהו למעי מפלה. אש אחזה במלון מכל עבריו, את הרכוש חמסו ולקחו, ויריבו ביניהם כזאבים המריבים על טרפם; צעקות וקולות המַכים, יללת ואנקת המֻכים התערבו יחד והיו לקול זועות ופחדים, לרעם ורעש אשר הרעידו את הארץ. את כל אשר מצאו הכו ולא חמלו על נשים וטף.

בראש הרוצחים עמדו זקנות שכורות אחרות, ובדבריהן חזקו את רגשות חיתו היער בלב ההמון הפרוע.

— חנקו, פרוסלוים, את היהודים! חנקו את הנחשים האלה, צעקה אחת. — הכו את החזירים, הכום, פן יגדלו ולחצו אותנו! צוחה השניה.

— שם, שם, מאחרי הרפת נחבאה אחת, סחבוה הנה ברגליה, הראתה זקנה שכורה שלישית בידיה הצנומות והרזות.

— את היונקים רחמו, חמלו, אל תהרגו! — בקשה צעירה אחת, — אותם נכנים בברית דתנו.

— הסי, פסיה פרוצה, — התנפלה על הצעירה הזאת קוסמת אחת זקנה גבהה ורזה, פיה שקוע וסנטרה בולט. — לא, לא נכנים אל ברית דתנו את החזירים האלה. לכלבים נשליכם. נכניסם בברית דתנו! ואת נכדי, האם נתן היהודי הארור להכנים בברית דתנו? הם מתו בלי הקדשת הברית, לנפשותיהם אין מנוחה נכונה בעולם ההוא. לא, לא נכניסם בברית דתנו. חנקום! הרגום! הביטו! הנה! אחרי! צעקה הקוסמת הזקנה ועל פיה עלה קצף ועיניה הרכות והכהות מלאו דם ותתנפל הצדה ותפשט את ידיה לפניה ואת אצבעותיה הרזות כפפה כצפרני חית טרף.

ושם על הארץ לא רחוק מהרפת, מאחרי תל אשפה, שכבה על הארץ רחל המתה ואצלה שכבה אסתר מתעלפת

והיא חובקת בידיה את צואר הזקנה.

הקוסמת הזקנה התנפלה אליהן.

ותתפש את רחל ברגליה ותסחבה אחריה בכל כחה ותכה לרגעים ברגליה. אך רחל לא חשה עוד מכות ומכאבים... אך הדחיפות עוררו מעט את אסתר המתעלפת ותרם את ראשה ומבט עינה תעה לעברים. והיא לא ידעה, לא שמעה ולא ראתה דבר מכל הנעשה מסביב, ותחפץ לקום על רגליה. והזקנה ראתה אותה ותחרק בשניה האחדות אשר נשארו עוד בפיה ותקרא:

– למה לי הנבלה הזאת? – ותדחף ברגליה את רחל המתה הצדה. – וזאת עוד חיה, אתך אבוא למשפט. פרוסלוים, חוסו! ותקפץ בקפיצת נמר על הילדה ותאחז בשערותיה השחורות הארכות ותכרכן סביב לידה. – חוסו, פרוסלוים! תנו לי סכין, סכין! מהר! אנכי חפצה דם יהודים! דם, דם!

– הלאה, זקנה! קרא מרחוק רוכב בקול נהמת אריה: אל תהרגו... היא לא יהודיה... היא בת נוצרים... אל תאבדי נפש נוצרית... תנו לי לעבר!

הרוכב קפץ מעל הסוס ויחל להבקיע דרך ההמון.

אך כבר אחר המועד. הזקנה השואפת לדם לא חכתה לסכין, ותלחץ בידיה הרזות את צואר הילדה כבמלקחי ברזל ותחנקה...

הילדה נחרה פעמים, עיניה הגדולות נפתחו ותבלטנה, כל גופה רעד ותפל מתה לארץ...

ומאחרי ערף הזקנה נשמע קול צעקה נוראה. מעל לראשה ברק להב חרב, והזקנה הטורפת נפלה מתה על גוית טרפה...

ההמון הפרוע נבהל למראה הזה ויעמד וישקט. רוח העִוְעים כמו עבר מעליו בין רגע...

אך מה יכול עוד לעשות!!

תֹּכֶן.

עזרא גולדין.

מהעבר הקרוב.

א.

„דֶמון" יהודי

ספור.

ספר ראשון

הוצאת „תושיה".

ורשה. תרס"א.
בדפוס מ. י. האלטער ושותפו, נאלעווקי 7.

ДЕМОНЪ ІЕГУДИ

т. е.

Еврейскій Демонъ.

Очерки

Э. ГОЛЬДИНА.

Книга I-ая.

Изданіе „Тушія".

ВАРШАВА. 1900.
Тип. М. И. Гальтера и Комп., Налевки № 7.

Дозволено Цензурою
Варшава, 9 Октября 1900 года.

א.

כמו חי נצבת לפני תמונת „אריה הַשֵּׁד".

זה שמו וזה זכרו ב„אלון" עיר מולדתי הקטנה: אריה השד! אדם לאדם ושד לשדים; ואנכי בהגותי בו תרחץ עיני בדמעה מרה, דמעת געגועים לוהטים...

ירעש הַתֵּיאַטְרוֹן לקול המון עם רב בהֵרָאות „הַדֶּמוֹן" הנורא, גבה הקומה ובריא הבשר, עטוף שחורים ושתי כנפים מאחריו, מעיניו הלהטות, אשר „מִמַּבָּטָן תבול תקוה פורחת", לפידים יהלכו, פניו פני להבים ובלבבו הרע, לב „דמון", אש תוקד, אש תפחה, מוקדי עולם... ירעש, יהום התיאטרון, ירגש עם רב, ימחא כף; ואנכי מביט אל „הדמון" הנורא, ולפני מרחפת תמונת שד אחר, שד־יהודי, קטן הקומה ודק הבשר לבוש קרעים, אשר לו עינים מאירות ושקטות, אשר מבטן יתן תקוה טובה בלבב דַּכָּא, פניו חורים ודלים, ובלבבו הטהור, לב־עברי, אש התמיד תוקד, אש אהבה ורחמים, ואשר בהֵרָאותו בחוץ תלחשכל שפה: איש קדוש עובר...

תרעש, תרעם שירת „הדמון העצוב" מקצה התיאטרון עד קצהו, תזל כרעל השירה הרותחת, שירת יאוש, שירת הרס ואבדן עולם; ואנכי שומע שירת השד שלי, שירה פשוטה, דלה ונמוכה, שירת עברי, נגון חם ונוגה, „נגון גמרא" חודר כליות ולב...

מאורות גדולים ממלאים את התיאטרון ואור גדול זרוע גם על פני „הדמון" המפתה, היצר הרע; ועיני תלן בבית אחר, ב„דמון" אחר, ואני רואה בית מקדש מעט, ובאחת הפנות החשכות יושב השד היהודי...

אריה השד!

* *
*

בעודני ילד ראיתיו יום יום וָיִלַּבְּבֵנִי. ואז עוד לא קֻמטו פניו הרזים והלבנים, בשערותיו הארֻכות והעבות טרם יתגנבו חוטי כסף, לא שחה קומתו הקטנה וכחו עוד אתו, עיניו החומות, הגדולות והשקטות הביטו במנוחה שלמה ומבטן הביע דאגה חרישית, געגועים מדאיבים. אז התגנבתי יום יום, בין הערבים, אל ארון הספרים אשר מאחרי התנור הגדול בבית המדרש, מקום מושבו, ואראנו נשען על עמודו ועוסק בתורה; אז אביט ברעדה אל פניו הנוגים, אז אקשיב ברעדה את נגונו המסולסל והמר, קול דממה דקה; ואז יחם לב הילד ודמעות מתרוצצות ועולות אל עיניו — וינוס בבכי הביתה...

איככה קם בי רוח לקרב אל „השד" בשעה שחברי הקטנים, ילדי החדר, נסו מפניו כאשר ינוס איש מפני כלב שוטה? לבי נמשך אחריו ולא ידעתי נפשי, איזה רגש־עדנים עז חשתי בהתבונני אליו, איזה חפץ טמיר מלאני לשמוע את נגונו המסולסל בדממה...

— הכזה שד? — התמרמרתי באזני חברי הקטנים בהאספנו לבית המדרש, לפנות ערב, ונבט אליו מרחוק ביראה ופחד.

— בודאי! — ענני שמואליק יֶנטהס, הגדול בהם, בבטחה — גם רגלי תרנגלת לו, גם קרנים לו...

— קרנים, אפשר שישנן לו תחת הכבע — הסכמתי בלי רצון — אפס כי רגליו רגלי אדם, מנעליו הגדולים מוכיחים... לו היו לו רגלים קטנות ודקות, למה לו מנעלים גדולים?

— קשיא! — לעג לי שמואליק ינטהס ברגע חשבי כי נצחתי — היפלא משד דבר? רגלי תרנגלת ממש הן אמנם דקות וקטנות, אבל השד הוא שד ולא תרנגלת, ובחפצו והיו רגליו עבות וגדולות.

— ומפני מה הוא לומד? — העמקתי שאלה ואבט בפני שמואליק עליז נצחון.

— כדי לרמות את הבריות! למען אשר לא יכירו בו מי הוא.

— ובכל זאת הכל יודעים! — התפלאתי.

— ואם הכל יודעים — כעס עלי שמואליק — למה זה תשאל אתה?

— אני מתקשה לדעת א י כ כ ה נודע הדבר? — הצטדקתי.

— כן, כן — החרה החזיק אחרי ילד תמים אחד, — איככה נודע הדבר כי שד הוא?

— הנה הוא מפהק! — קרא שמואליק פתאם בחרדה, וכתשובה על שאלת הילד התמים. הורה באצבע אל השד היושב תחת התנור, נשען על עמודו ועוסק בתורה — הנה פתח את פיו ושדים קטנים מתפרצים החוצה, הנה הם רצים, מתגלגלים באויר, מתהוללים, משתעשעים, הנה הנם, הביטו...

— אַי, אי! — הקיפה הזעקה את הכנופיה הזעירה וינוסו זה בכה וזה בכה כעכברים קטנים בשמעם קול החתול...

משמים ומרעיד נשארתי נצב על עמדי ועיני תלויות לַשד הנע אט על מושבו אחרי התנור ונגונו המסולסל יחדור ללב וימסנו; נרמה לי כי קול בכיה אני שומע, בכית נפש עגומה, ואז טרם אדע מה משפט בכיה בלא דמעות ומה יאנח יהודי בלמדו תורה, רק לבי הרך נע בי, רגש לוהט שרטהו שרטת־עדנים ואעמוד זמן רב קסום־עצבון...

— שובה! — הפחידני פתאם קול מלמדי — מה אתה עומד פה?

אצבעות מלמדי הרזות צרמו באזני וימשכוה בחזקה, לבבי נלחץ בי מכאב אנוש, ואנכי לא נאנחתי ולא עניתי את מַעֲני דבר, דומם־דומם הלכתי הביתה ולבי הומה בי; ובעברי את השוק הגדול והרחב ראיתי מרחוק את שמואל ינטהס המפקד צבא חבריו הקטנים; הם ישתעשעו בחדוה, ירוצו, יהמו, יתעלסו, יזרקו אבנים קטנות אל גגות החניות, יחללו בחלילי־חמר וקול שחקם ישמע מקצה העיר עד קצה.

ואז תעלינה דמעות אל עיני הילד ולבבו יתמרמר על הרבי הרע אשר יסרהו באפו על כי אחר בבית המדרש ולא

מהר הביתה כמצוה עליו, כי הנה אלה, כל החברה העליזה הזאת, ישתובבו כנפשם ואין פוקד עליהם את עונם. האין זה עוות הדין?

ואז יעלה רעיון על לבבי: הרבי הטוב בחמלתו עלי גרשני מהבט אל פני השד לבל יבלע לי... הלב הרך נע בחזקה, הרגלים הקטנות נשאו קל מהרה וברוצי בחפזה עוד לבי ישתומם: במה הוא שד?

ואסב את פני וארוץ — לבית המדרש!...

נחבאתי בפנה חשכה על יד השעון הישן התלוי על הקיר, מול מושב השד, ואשקיע בו את עיני ואקשיב בגיל־פלאים את נגונו הנעים והנוגה; אז יחדור מבטי אל תחת מצחת כובעו הרחבה — אולי מבצבצת קרן אחת קטנה... אז אשמור כל הנועותיו הקלות, אולי יתגל ואראה רגל תרנגלת... והשד פתח קפסת טבק שחורה ויגישנה אל אפו וירח בה ויעוה את פניו — ויזורר... כרגע מת בי לבי וכמעט שפרחה נשמתי. נדמה לי כי אני רואה שדים קטנים נדחפים מפיו, הנה הם מתפתלים, מתכוצים ומרחפים באויר — ואחרד כצפור מפנתי וארוץ קל מהרה כארנבת הנסה מחץ הציד...

צדק הרבי, צדק! תבוא עליו ברכה...

ב.

אחד הערבים בירח סתיו. גשם שוטף נתך ארצה, רוח סערה יללה על גג בית אבותי והנע ענפי עץ האגם היבשים אשר אצל חלון חדרי, ואנכי שוכב בערשי הרכה והחמה, ראשי שקוע בכר אשר מראשותי, ואתכס בשמיכה ואעצום את עיני — ושנה אין לי.

לפני מרחפים פני אריה השד הכהים, הדלים והחורים, אני רואה את עיניו החומות, אשר להן עפעפים ארכות ושחורות, את שפתיו העבות והחורות, הפתוחות מעט, אשר עליהן יהעלם גחוך־ענוי קל, ונדמה לי כי אני שומע את קול נגונו העצב

בין ענפי עץ האגס בפנת הגג...

בערב ההוא, ערב סעה ואפלה בחוץ, סעה ואפלה גם בחדר המלמד „ההורדנאי", רבנו החדש מקרוב בא. כל אזן צרומה, כל לחי מרוטה וכל עין בוכיה; על הפרק עמדה אז שירת „האזינו" הקשה, ואם כי מלמדנו קנה לו מהרה שם טוב בעיר בהקראו בשם ה„הורדנאי", עיר הפלך, כאשר יתפרסמו האומנים בערים הקטנות בקראם בשמותם: הסנדלר הקיובי, החיט הפריזי, הגר הורשובי, אך כרבם לא ידע גם הוא את מלאכתו, כי מלבד הדיוטותו הבולטת, היה קפדן, נוח לכעוס ומהיר להכות ביד או ברצועה; אך על מגרעותיו אלה כסה קלסתר פניו, פני תלמיד חכם הגון. הוא לבש תמיד בגדים נקיים ומנעלים מגהצים — ויקח לב האמות, בבית המדרש הצטינה טליתו החדשה עם עטרת כסף נוצצת — וישא חן מאת האבות, רק אנחנו, הטפשים הקטנים, לא ידענו לאהוב קלסתר פני תלמיד חכם חשוב, ונירא מפניו גם טרם הראנו את ידו הקשה ואת רצועתו העבה, כי בטרם נדע את אפו הקשה ראינו את חטמו העב, ולמלמדנו החדש היה חטם משונה: ארוך, עב, עקום ומכסה בשערות צהובות וקשות כזקן החתול, בקצהו הרחב שכנה במנוחה בהרת גדולה לבנה כשלג, ובשתי קצותיה מימין ומשמאל עמדו שתי שערות בודדות בקומה זקופה ויד רבנו הגדולה ממשמשת בהן בכל שעה...

— נו! ערלי מח! — זעק מלמדנו מרה בשבתו בראש השלחן המדלדל ויסלסל בחזקה את השערה הקשה אשר בקצה הבהרת מימין ומעיניו הלכו לפידים על „הרבנית" הקטנה, הדלה והכפופה, אשר נגשה ברגע ההוא אל השלחן ומחט בידה — נו, ראשים גסים! שננו עוד הפעם! — הוסיף לזעוק מרה ויחל לסלסל גם את השערה השניה אשר בקצה הבהרת משמאל ועיניו רבו זיקים על אשתו אשר התאמצה להוציא מעט את הפתילה אשר בעששית הפחים הישנה להאיר מעט את החשכה אשר בחדר — שננו, ערלים, עוד הפעם: כשעירים, וויע שדים. עלי דשא: אויפן גראז... כשעירים, וויע ש... וויע ש... ש... ש!... כשעירים: וויע ש...

— וויע שניי, עלי דשא: אויפֿן נאָז! — קרא שמואליק ינטהס בקול בוכים.

עשר זוגות עינים טהורות ומלאות דמעה נוצצו רגע אחד בברק גיל וצחוק אדיר פרץ מלבות התלמידים המעֻנים.

— שדים! — זעק המלמד ההורדנאי מרה וימשוך בחזקה שתי השערות על יבלתו — כשעירים: וויא שדים! — הוסיף לזעק ורצועת העור העבה נחתה פעמים אחרות על כתף שמואליק. הוא זעק מכאב אנוש, הוא בכה תמרורים — וישחק מתוך הדמעות.

— אויפֿן גראז! — הוסיף מלמדנו לזעוק ויסלסל וימשוך את שתי שערותיו בחרי אף — עלי דשא, אמרו, אכרים: אויפֿן גראז, עוד הפעם: עלי דשא!...

— אויפֿן גראז! אויפֿן גראז! — זעקנו פה אחד מרה כצאן אברות, ושוט הרועה, רצועת העור העבה, מורדת בכח את כתפינו לארכן ולרחבן.

— הנח להם! — תבקש עלינו רחמים „הרבנית" הקטנה והכפופה.

— הסי! — ינהום מלמדנו תחת חטמו המשונה, בהתענגו על רוב הדמעות הנוזלות על פני חניכיו.

בערב ההוא, ערב סַעה ואפלה בחוץ וסעה ואפלה בחדר, רטב הדשא, לא משדים, כדעת מלמַדנו להועיל, כי אם מרסיסי טל דמעות...

נבוך וזעף באתי הביתה, כל אכל תעבה נפשי ואשכב לישון — ושנה אַין לי.

בחוץ תילל הסעה, ענפי עץ האגס ישתקשקו, ואנכי שוכב בערשי הרכה והחמה, ראשי שקוע בכר אשר מראשותי, ואתכס בשמיכה ואעצום את עיני — ואראה את פני אריה השד הכהים, הדלים והחורים, את עיניו החומות אשר להן עפעפים שחורות וארכות, את שפתיו העבות אשר עליהן מרחפת בת־צחוק של מרוה, ונדמה לי כי אנכי שומע את נגונו הנוגה בין ענפי עץ האגס אשר על פני הגג, ואת קול הרבי הקורא בכח: כ ש ע י ר י ם!..

אני אוטם את אזני משמוע — לשוא!

— אמי! — קראתי בבכי.

ותמהר אמי אלי ותשב בפאת המטה ותנח את ידה הקטנה והחמה על מצחי ותחלק את שערותי השחורות ותשאלני ברחמים רבים: מה לך, בני?

— אין דבר — הרגעתיה — אינני יכול לישון.

— ומדוע? — שאלה בחרדה ותכף עלי ותבט אל פני — כבר עברה השעה העשתי עשרה; ישן, בני, במנוחה וקמת מחר כעלות השחר והלכת החדרה ולמדת בשקידה והיית „למדן" ואהבך גם אני.

— מי הוא „הלמדן" הגדול בעיר? — התרפקתי על האם הטובה.

— הרב, בני, הרב יחיה, הוא ה„למדן" בעיר, כי על כן רב הוא, אפס כי גם רבך הלא „למדן" גדול מאד.

— ועוד?

— גם רבי איצלי הדין גדול בישראל שמו.

— וזולתו?

— רבך, בני, גם הוא „למדן" גדול, גם יתר המלמדים „למדנים" גדולים, גם ברוך זלרהס, גם שמואל אשר, כלם חכמים, כלם יודעים את התורה, אכן רבך, יחיה, גדול מהם, הוא יודע יותר, ואם תלמוד, בני, והיית כאחד מאתם, יודע דעת קדושים, ובך הדבר תלוי, בני!

— ואריה השד? — שאלתי ברממה בראותי כי לא זכרה אמי את המסכן הזה ותשכחהו.

— הוא... הוא... — גמגמה האם במבוכה — גם הוא יודע תורה. מה לך ולו, בני?

היא הביטה אל תוך עיני בחרדה ותמשש את רקתי.

— החולה אתה, בני?

— אין דבר, אמי, לא יכאב לי מאומה.

— מהלל שם אדני!

— ולמה נקרא שמו „שד"? — חננתי קולי.

— אל תתן בו דופי, בני! אנחנו כלנו בידי שמים, הוא היה יהודי אב בשכבר הימים, ותהי בו יד ה' להמו, והנהו עתה

לא כמו שצריך להיות; אסור להקשות על רבון העולם, מסתמא כך היה רצונו.

האם נאנחה במרירות ותנע את ראשה בעצב.

— האם איננו עתה יהודי טוב? — שאלתי בתמהון — והוא הלא יושב ועוסק בתורה יום יום?

— כן, בני, הוא לומד הרבה, אכן יש אשר תנוח עליו רוח רעה ותטרף דעתו, ואתה, בני, אל תפגע בו, שטה מעליו באשר הוא שם, כי על כן „אריה השד" הוא.

— ולמה נקרא שמו „שד"? — חזרתי על שאלתי.

— אסון קרהו, בני, אסון גדול מאד, אנחנו כלנו בידי שמים; יד ה' הויה בו זה ימים רבים, והוא איש טוב.

— ומה קרהו? ספרי נא, אם אהובה!

בחוץ מתדפק הגשם בחזקה על חלון חדר משכבי, הרוח מיללת בין ענפי עץ האגס ואנכי מביט בחרדה אל פני אמי השחרחרים, הנוגים והיפים לאור הכהה אשר בחדר, ואני מקשיב לקולה הרך.

— לפנים היה הדבר — נאנחה האם במרירות — בעודנו עלם רך יושב ועוסק בתורה יומם ולילה, והוא אהוב אז לאל ואנשים, ולולא קרהו האסון כי עתה כבר היה אחד הרבנים.

האם נדמתה רגע אחד ופניה הוגו.

— פעם הלך הלך אריה לשוח בשדה — הוסיפה אחרי רגע דומיה — בדרך העולה הכפרה „רַשיוניצה", היום רד, והוא הולך, הולך... אז יגש אל קצה החרשה המסוכה והוא תפוש במחשבות, והוא חוזר על למודו של כל היום ההוא; בימים ההם והוא היה „מתמיד" גדול, גם בלכתו לשוח הגה בלמודו, וכן צריך להיות, כל בן מקשיב וחכם צריך לעשות כן, כי זה כל החיים: ללמוד תורה... ויהי בגשתו אל תל־עשבים קטן אחד וישא את עיניו בלי משים וירא עגלה אדמה קטנה שוכבת על העשב הרך ורגליה כפותות...

— מציאה מצא! — קראתי לתמי ולבי נבא לי רעה גדולה.

— ממציאות כאלה, בני, — נאנחה האם ותשא עיניה למרום — ישמר הקב"ה את כל יהודי... ויתיצב אריה ויתבונן

אל העגלה היפה המכרסמת במנוחה את העשב הרך ומבטת אליו בתחנונים, והוא עומד עליה ומתבונן כי הוא כלה אדומה כדם, אין אף שערה אחת שחורה או לבנה.. . ויחמול עליה ויקחנה וירכיבנה על כתפיו וישב העירה.

— גם את העגלה הביא הביתה? — תאבתי לדעת ואעלוז בלבי בשותי לנגדי את העגלה הקטנה, האדמה, העליזה והרוקדת.

— עודנו בדרך — הוסיפה האם לספר מבלי פנות הפעם לשאלתי — עודנו בדרך והוא תפוש במחשבה, כמה אלפי אלפים דנרי זהב היו משלמים לו מחיר העגלה הקטנה הזאת בזמן שבית המקדש היה קיים וישראל היו צריכים ל„פרה אדמה", אז היו מתכנסים אליו כל חכמי ישראל והיו בודקים היטב את העגלה היפה הזאת ולא היו מוצאים בה כל פסול: כלה אדמה, אין אף שערה אחת לבנה או שחורה, ואז היו שוקלים על ידו אלף אלפי אלפים דנרי זהב ואבנים טובות ומרגליות, והוא לא היה עומד על המקח, הוא היה מסתפק במה שנותנים לו, כי על כן „דבר־מצוה" הוא, אז העשיר יום אחד, אז אוה בית המדרש למושב לו יומם ולילה, אז פרנס תלמידי חכמים הרבה והיו עוסקים בתורה יחדו במנוחה ובדעה צלולה.. . כה הלך הלך וחשב מחשבות טובות, ופתאם הוא שומע קול צחוק אדיר מאחריו.. .

רעד חלף את כל גופי הבוער, יד אמי החמה מחלקת את מצחי הקר ומוחה את הזֵעָה המכסתהו ואנכי מתרפק עליה ומקשיב ברעדה את ספורה הנעים והנורא, וכאשר נפסק קולה ועיניה השחורות הביטו אל הכר אשר מראשותי, נפלה עלי אימה גדולה ואתכוץ ואזחל תחת השמיכה עד קצה דופן מטתי ואעצום את עיני רגע אחד.

—ומה קול הצחוק? — שאלתי ברעדה בראותי את אמי יושבת דומם הפושה במחשבות־עצבון.

—ופתאום הוא שומע קול צחוק אדיר מאחריו— ההלה באשר כלתה וקולה רעד מעט—ויסב את פניו ויבהל: העגלה צוחקת!.. .

—האמנם? — קראתי בחלחלה.

—כן, בני, כן. —שנגה האם ותנע את ראשה בעצבון—

העגלה עותה את פניה ותגל את שניה הלבנות ותצחק בקול־אדם, ויתחלחל אריה — ויתיצב...

ונטפי הגשם מתדפקים על חלון החדר. אני ירא מהביט אל החלון, נדמה לי כי אצבעות אריה הרזות דופקות עליו בחזקה, אני שומע יללת הסערה ומשק הענפים היבשים ונדמה לי כי שומע אני נגון אריה הנוגה, כאנחה מסולסלת, ואני מתקפל, מתכוץ וזוחל במטה וכל גופי הקטן ירעד. ותשח האם אלי ותאמצני אל לבה.

—ואז ?—שאלתי ברממה.

—אז ינסה אריה להניע מעליו את משאו הנורא, להשליך את המציאה הזעומה אשר מצא—ולא יכול. העגלה נתקה אסוריה מעל רגליה ותקפץ קל מהרה ותשב על כהפיו ותקרא בקול הרנגל: א ר י ה ! !

וישקף אריה והנה העגלה איננה עגלה, כי אם נערה יפה לבושה שנים... וברגע ההוא חש אריה כי הוא רובץ תחת משאו, ברכיו כשלות, כחו תם ועיניו חשכו, ויתן קול פחדים— ויפול־ארצה...

ואני מתכוץ ומתרפק ולוחץ את ראשי הבוער אל לב אמי, אני עוצם את עיני בחזקה. נקדות אדמדמות, זיקי אש— קוי תכלת וארגמן עפים לעיני העצומות, מרחפים במרחב אֹפֶל, ומתוכם אני רואה את השד, העגלה—הנערה.

אתה ישן, בני ?—אני שומע קול אמי הרך והנעים.

לא, אם אהובה—עניתי ואפקח את עיני—אני שומע את ספורך, ומה היה אז ?

—וקול זעקת אריה בנפלו הגיע לאזני רבי איצלי הדַיָן בלכתו גם הוא לשוח על פני המקום ההוא, וימהר אליו וימצאהו שוכב מתעלף על הארץ, ועלמה גרולה התפרצה מן החרשה ותנס על פני השדה ותעלם בין מצבות קברות הנוצרים...

—ואז ?—

—ואז הקימהו הדין על רגליו, ואז שב אליו רוחו ויתעורר ויספר לו את מקרהו הרע וישובו שניהם העירה, וידעו כל אנשי העיר כי שד התחפש בעגלה אדומה ויתעלל באריה ויהתל בו, על כן

קרא שמו „אריה השד" עד היום הזה. אכן ידוע תדע, בני, כי איש טוב הוא, עוסק בתורה, במצות ובמעשים טובים, רק יש אשר תנוח עליו רוח רעה ותטרף דעהו, מסתמא כך היה רצון הקדוש ברוך הוא, אסור להרהר אחריו, ואנהנו בלנו בידי שמים... בכל זאת שטה מעליו באשר הוא שם, כי על כן אריה השד הוא, ועתה ישן, בני, במנוחה, והחלפת כח וקמת מחר כעלות השחר ומהרת החדרה ולמדת בשקידה ויברכך ה' וישמרך מכל פגע רע... ישן בני, ישן!...

בלילה ההוא נדדה שנתי, וככל אשר יספתי להתכנס תחת השמיכה ובכל אשר אטמתי אזני כן יחדור אלי משק ענפי עץ האגס היבשים, דפיקת נטפי הגשם ויללת הרוח, וככל אשר יספתי לעצום את עיני כן תעמוד לפני המונת אריה השד ולא תמוש ממני... ופתאום יתנשא מלמדי הטוב מעל לפני אריה ויתיצב לפני עם שתי השערות הקשות אשר בקצה חטמו, עם רצועתו העבה והרכה ואדמה לשמוע קול זעקתו: כשעירים עלי דשא! וויא שדים אויפן גראז!!... אז יחלוף רעיון במוחי ויהלמנו: מקרא מפורש הוא בתורה כי השד שוכב על העשב ולא זכר אותו אריה וישכחהו, לולא זאת לא באתהו כל הרעה הגדולה הזאת, ואנכי לא אשכחנו עוד, הרבי לא יוסיף עוד הכותנו. זכור אזכור היטב: כשעירים...

ואנכי משנן לי במחשבתי את הכתוב הארור למען אשר לא ימוש מזכרוני עוד, ובהגותי בו תעמוד לפני תמונת העגלה האדומה בשכבה על העשב, אז אראה את העלטה ברכבה על כתפי אריה...

אז יפער „אריה השד" את פיו ושדים זעירים כזבובים עפים מפיו אל פני, הנה הם נוגעים בחוטי רגליהם בלחיי, הנה הם רומזים לי בעיניהם הגדולות, עיני עגל, הנה הם צוחקים בקול זמזום משונה. ואנכי מוטל גלמוד על תל עשב בחורשה אפלה, מסביב לי קברות הנוצרים, המצבות נעות אט ומתפללות בדממה. ומי זה יגיח מאחרי מצבה אחת גבוהה? אביט אתבונן בחרדה... הלא זה הוא רבי איצלי הדין, איש־שיבה נורא, זקנו הלבן כשלג מרחף לפניו ברוח ומעתיק את המצבות ממקומן, הנה הוא מניף את מטהו העב, הנה הוא מביט אלי בעיניו הגדולות, עיני עגל,

אז ישלח את ידו עם מטהו העב אלי—ואקרא בקול...

—מה לך, בני, כי זעקת?— שמעתי קול אמי הרך ואחוש את ירה החמה על מצחי הקר והרטוב מזעה.

—חלום חלמתי—גמגמתי במבוכה.

—אולי לא קראת „קריאת שמע״ —חשדתני האם הטובה לחנם.

—קראתי, קראתי.

—ו א י כ כ ה ז ה ת ח ל ו ם? הנה כלך רטוב מזעה, ראשך חם ורגליך קרות; ישן בני, ואנכי אשב על ידך.

למחרת שכבתי כבול עץ במטה, כלי בוער באש, ויבוא „אהרן הרופא״, איש זקן, בעל פנים מאירים ועינים שוחקות, וימשש את מצחי ואת ידי הימנית וירשום לי „רפאות״, כף מיץ „רברברים״ אחת בכל שעה, רפואה בדוקה מאין כמוה, לדברת רופא חולי ישראל זה, לכל מחלה ולכל נגע...

ג.

חזקה עלי מצות אמי הטובה, ואשתדל להסיח דעתי מ„אריה השר״.

אולם יש אשר נקרה את מוחי שאלה חשובה: מה הוא עושה בנוח עליו רוח רעה מאת השר? מה משפט מעשה השטן?

גם יש אשר בתוכי ישתומם לבי: מדוע לא ראיתיו עוד „לא כמו שצריך להיות״? תמיד הוא שלו, תמיד הוא עצוב, זעף, דומם ושפל־רוח, יום יום הוא לומד, ערב ובוקר, ונגונו המסלסל תמיד נעים, נוגה ומושך את הלב.

פעם אחת אמנם עשה שלא כהוגן, כה יאמרו הבריות; הדבר היה לפני שנים רבות: הוא מכר את ביתו הגדול אשר נחל אחרי מות אביו ויקן את הרחים של רוח אשר מאחרי העיר, אז אמרו הבריות כי כזאת יעשה רק משוגע, מי שיצא מדעתו; המאבד מה שנותנים לו שוטה הוא: הן ביתו עמד בראש כל חצות, ביתו היה בית ועד לשותי יין ושכר, ביתו היה בית פרנסה, בית המרזח הגדול בעיר, הפרנסה הטובה והקימת מכל פרנסות יהודיות,

והרחים קטנים ומדולדלים ובעלם הראשון, יעקב שלמה הטוחן, התפרנס כל ימיו בדוחק וימת בעוני גדול, האין זה שוטה המאבד מה שנותנים לו?

אז יענה אריה מענה זר: טוב פת חרבה כשרה מבית מלא הון גזול.

ורבים הניעו ראש אחריו וישחקו על דבריו הזרים: איזה גזל? האכרים שותים יין ומשלמים, וכשתותם לשכרה יש אשר ישלמו תשלומי כפל, אדרבה: ישלמו! הפרנסה רבה, ולאכר אחת היא ביום מחר אם שתה אתמול רב או מעט.

ואם אריה לא יבין זאת הלא משוגע הוא, שד הוא!

ואנכי בשמעי לפעמים את הדברים האלה מפי הגדולים, יש אשר התגנבה מחשבה אחת אל לבבי: כל אדם, גם לא שד ולא משוגע, רשאי לעשות בשלו מה שלבו חפץ, ואין כל צדקה לזר לחוות דעה... ובעקבות המחשבה הפשוטה הזאת באה עוד שאלה אחת גדולה: איזו רעה עשה לאחרים בנוח עליו הרוח הרעה?

ובגבור עלי השאלה הזאת ובבקשי לה מענה נכון, החלותי לתת דופי בדברי אמי הטובה ואחשוב לפון באמתתם...

ואז בא היום אשר למדני לנצור תורת־אם!

היום ההוא היה חשך ולא אור, יום צרה ותוכחה רבה, ותהום כל העיר ותגדל עד לשמים יללתה: נער קטן, בן ליבלי וַרַיְט, טבע באגם...

הבו גדל לאגם, כי לו יאתה!

שלולית־בוץ רחבה, עמוקה וגדולה, אשר בימות הגשמים תשתפך והעמק ותגע עד כותלי „ההקדש" הרחוי, ובימות החמה תתכס בירוקה עבה ותעל צחנתה מקצה העיר עד קצה, רקק מעופש זה הבואש במנוחה זה שנים רבות בקצה העיר, מול „ההקדש" המפואר, חורבה נמוכה ורחויה, ואיש לא טפל בו, היה פתאום לאגם מפורסם וישיחו בו כל יושבי העיר: נפש אדם קטן ודל, בן ליבלי וַרַיְט, מצאה בו מנוח...

ויהי היום ההוא, ערב „שבת הגדול", יום שואה, יום סגריר, ותהום העיר ותגדל הזעקה.

אז ראיתי את אריה השד בעמדו דומם על שפת השלולית ופניו מעוננים, ועיניו חחומות הביטו בעצבון אל הבר־מינן הקטן והירוק המונח על הגבעה הקטנה מול פני ההקדש, ראשו מורד על חזהו הרזה, וידיו הקטנות שלובות על לבבו ויעמוד בלי־נוע.

ולחש חרישי, כמשק עלים יבשים, נגע אט באזני: השד, השד...

ולבבי התחמץ בי: מה אשם הוא אם הנער השוטה נסה לטבול קצה רגלו ברפש הרקק ויפול בו ויטבע?

—קללת אלהים רובצת עלינו—שמעתי דבת רבים.

—המארה בתוכנו—לחשה אשה זקנה אחת אל חברתה.

ואריה עומד כלו מְקשה ועיניו תלויות ל„מת" הקטן, לא יביט סביביו, לא ישמע דבת רבים.

האמנם תרבץ קללת אלהים על האיש האבל הזה?—שִׁוַּע בי לבי—האמנם בעונו ימות נער קטן?

אז אזכרה אזהרת אמי לשטות מעליו באשר הוא שם, ואפן ללכת ואביט בפניו הנוגים—ואשאר על עמדי.

היום נטה לערוב והנאספים מאיצים בעוסקים בקבורת הנער.

—ערב שבת עם חשכה!—גער בם רבי מענדל שנֶק, ראש הקהל.

—נרפים אתם!—עזר לו שמואל ליב, סופר הקהל.

ואריה עודנו עומד דומם כנציב אבן ולא יגרע עיניו מהמת המוטל על הקרקע, ופניו מפיקים אבל כבד... האם רוח רעה שוררת עליו ברגע זה?

ופתאום הסב את פניו ויביט במנדיל שנק מבט מטורף.

—רבי מנדיל!—השח קולו מאד—מי שפך את הדם הנקי הזה?... אתה!

הוא הורה עליו באצבעו הכחושה.

קול צחוק אדיר פרץ מפי מנדיל שנק, והצחוק הגדול הזה הפחידני יותר מקול אריה הנמוך.

לך לך הביתה, אריה! טחון את קמחך, ואם אין לך מה לעשות שכב במטתך וישן...

—רב מנדיל!—נשמע קול אריה כמדבר תחנונים—שא

עינך השמימה, וידעת כי שם לא נכר ראש הקהל לפני ילד עני, אין תקיף לפני הקב"ה. . . רבי מנדיל! היש אלהים בלבבך?.

—משוגע אתה, אריה! —אמר מנדיל בצחוק קל, צחוק בטול.

—עוד לפני שנה, לפני שנתים, לפני שלש שנים עוררתיך לסתום את פי פחת זה, להסיר את המות מקרבנו, ותבחר לסתום את הגולל על פי קבר נפש צעירה זאת, היש אלהים בלבבך?.

—תן כסף, משוגע! — הרעים מנדיל בקול גאונו — איפה אקח כסף?

—ואיפה לקחת כסף לבנות בית חומה שלך? מקופת הקהל! ומהקופה הזאת אני מרשה לך לקחת כסף לפעמים גם לצרכי העדה. אכן כסף יש לך, מנדיל, רק אין אלהים בלבבך. . .

—החפץ תחפוץ כי אתן לך דין וחשבון מכסף הקהל ברגע זה ובמקום הזה? — צחק מנדיל ופניו הלבינו כמעט.

—חפץ אני —ענה אריה בעצבון ויניע ראש—כי התן לך דין וחשבון ברגע זה, במקום הזה, לפני העד הטת הזה; לא לי, כי אם לך, לעצמך תן דין וחשבון צדק. מה בצע כי התן לי דין וחשבון? אותי תוכל לרמות כאשר תרמה את כל הקהל, לי תאמר כי ההוצאה מרובה, כי תקון הדרכים פה ושם עלה ברמים מרובים. אם גם היום הדרכים מלאים בורות ושיחים, לי תאמר כי הגשר על פני הנהר דורש דמים הרבה והוא מלא נקבים נקבים, חלולים, לי תאמר כי גם „ההקדש" הזה, החרבה הנוראה הזאת העומדת בנס, עולה לך בדמים מרובים מדי שנה בשנה, לי תאמר כי ההכנסה מעטה, פלוני איננו משלם כלום ומאת אלמוני לא תדרוש כלום. לי תאמר ככה, אבל אותך לא תרמה, בלבבך תדבר אמת, וידעת והשבות עם לבבך כי המת הקטן הזה חללך הוא, מידך נגזר!

—שד ארור! — קרא מנדיל בחמתו ויקרב אל אריה ויאים בכפו — מי אתה כי תעיז להתערב בעניני הקהל? מי אתה, מנוול? מי אתה, מטורף? הנני אלך וגרשתי מקרבך גם את השד גם את הלץ וחדלה עזותך.

ברגע זה עף גוש רפש על פני הנאספים ויך על פני אריה, ויתרסק, ויטנפם מאד.

ואנכי עומד על יד אריה ורואה איך יתעה גחוך־עצבו מתחת לרפש המכסה את פניו, ולבבי נלחץ בו, ואבקש לבכות...

ובעודני עומד ומביט אל אריה המנגב בכנף מעילו את הרפש מעל פניו, ורגב בוץ כבד נפל עלי—ויהמני...

—לך יאתה! זאת לך, בן פורע מוסר אם!—גערה בי אמי בבואי הביתה וראשי פצוע וכל בגדי מטונפים—האם לא אמרתי לך? האם לא הזהרתיך? מה לך אצל „אריה השד"? שטה מעליו באשר הוא שם...

אכן צדקה! ביום ההוא למדתי „נצור תורת־אם.

והלב ממרה פי מצוה ולא ידע אדונים. אמנם ידעתי כי לו שמעתי פי אמי ולא עמדתי אל יד אריה לא הכיתי מכה רבה זאת, אולם הלב לא חדל מהתמרמר: על מה השליכו עליו שקוצים? מה עשה? זלזל בכבוד מנדיל שנק... העון איננו גדול מנשוא... העל זאת ידו אבן בו?

אך בא יום המחרת, „שבת הגדול" ואדע כי כבר עון הוא, כי רשע הוא, כי ארור הוא לנו—שד הוא!

ביום השבת אחרי הצהרים נשמע קול יקותיאל השמש בעברו ברחובות העיר: „בעלי בתים, אל בית הכנסת"! הקריאה הזאת אמנם לא בפירוש נאמרה, כי יקותיאל השמש היה כבד־פה וכבד לשון ולא נשמע דברו בקראו, רק בהשמע כרוזו ב י ו ם ה ש ש י ע ר ב ש ב ת—וידעו כל הקהל כי הוא קורא: „בעלי הבתים, לבי מסותא"! ובהכריזו בקול ב י ו ם ה ש ב ת וידע הקהל הקדוש כי אל בית הכנסת הוא נקרא לשמוע איזו דרשה.

רבנו „ההורדנאי" ישב בראש השלחן המדולדל וימעך בשתי ידיו את שתי השערות אשר בקצה חטמו וימשכן בחזקה, ואנחנו תלמידיו יושבים דומם ומצפים לדעת מה יאמר לנו, הנלמוד גם היום? מסתמא לא נלמוד, כי על כן מן היום הזה תחל תקופת „בין הזמנים", תקופת הדרור...

בעלי בתים!—הם—ה—סת!—נשמע קול השמש בגמגמו בקריאתו.

הרבי חרד ויעזוב את השערות ויפן אלינו ויאמר בתוגה:

—אמרו „עבדים היינו" ולכו הביתה!

פני רבנו נפלו מאד וקולו נמלא דמעה; שמו הטוב כבר חולל, פרושו על ה„כשעירים" נתפרסם עד מהרה בעיר ויורד עוז מבטחו. ואז ההלו „המלמדיב" לבקש בו מומים וישליכו עליו שקוצים וינבלו את שמו. ואתמול ביום המר, יום מות אחד מתלמידיו מיתה משונה, היתה הבוסתו שלמה... והוא יושב עתה משמים ומביט אלינו בעצבון, וספק מר מכאיב את לבבו: הבוא נבוא עוד אליו לבקש תורה מפיהו?

—לכו הביתה!—צוה בקול דממה בגמרנו את ה„עבדים היינו"...

ונלך—אל בית המדרש.

בית המדרש מלא המון עם רב. הרב כבר עומד אל יד ארון הקודש מעוטף בטליתו הקרועה ומנקש באצבעו על קפסת הטבק אשר הגיש לו השמש ביחד עם מטפחת הטמו האדומה; ויריח את הטבק—ויזורר...

—אפ־סי!! א־א־פסי!!!—הרעיש עטוש הרב ממרום עמדו אל כל אפסי בית המדרש. אז ינקה את חטמו בהרועה גדולה וינגבנו במטפהתו ויפן כה וכה ויחל בנחת ובישוב הדעת:

—המניח את הכד ברשות הרבים...

דממה רבה בבית המדרש. הרב מציע לפני קהל שומעיו פלפול מסובך. הוא מניע את ידיו באויר כלוהם בגלי הקושיות והפרכות, אז ישפיל את קולו והחל לפתח מוסרותיו, להתר הקשר הגרדי, עד מהרה ירוץ דברו, פניו אורו, נדמה כי הוא רוחץ הליכות מחשבותיו העמקות בשמן אפרסמון...

—דברי חכמים כמסמרות נטועים — כלה הרב את מדברו הנאוה—אין עקש ופתלתול, הכל אתי שפיר, הכל טוב ויפה...

הרב נדמה וימח במטפחתו האדומה את הזעה הרבה מעל פניו, והקהל הביט אליו, ויתמוגג מהנאה רבה, הקושיות היו עצומות, השאלות עמקות, והרב הסירן בהדא מחתא, בסברא פשוטה אחת...

—רבי!—נשמע פתאום קול קורא מאחרי התנור, ותאחז חרדה את הקהל ויסבו פניהם לראות מי הקורא:

אריה השד!

—רבי! האם הכל אתי שפיר? האם הכל טוב ויפה?

—נו?!—נהם הרב מבעד לחטם כאיש האומר: ארבה, הוציאה אלינו את קושיתך ונדענה!

—הכל טוב ויפה!—נאנח אריה —ובכל זאת, רבי, ככה יבכו כיום הזה ליבלי ורעיתו על מות בנם הקטן...

לבבי נלחץ בי בשמעי את הטענה המשונה הזאת. הלא משוגע הוא, הלא זרות ידבר, הלא רוח רעה הנוח עליו, הלא הוא לא כמו שצריך להיות: מה ענין דרשת הרב העמוקה למות בן ליבלי וַרַיַט?

מה אתה חפץ, אריה?— נשמע קול הרב ברדתו מן הבמה אשר לפני ארון הקודש.

—מה אני חפץ?—זעק הפעם אריה מרה —אני חפץ לשאול את הרב עוד קושיה חמורה: המחה המחה דרשתך אף דמעה אחת מעל פני האבלים? ההמעיט אף אנחת לב דוי אחת? מה תתן ומה תוסיף דרשה ריקה שאין בה מוסר השכל?

—מלעיב בדברי תורה!—גער בו הרב.

—עז פנים!—קפץ מנדיל שנק ויקרא בקול גדול.

—שד—עוזר ל'ו שמואל ליב, סופר הקהל.

—השטן מדבר!

—רוח הטומאה!

—גרשוהו!

—הכוהו!

בת־צחוק נוגה רחפה על פני אריה הזועפים ועיניו החומות הביטו סביביו במנוחה שלמה.

—הכוני!—חנן קולו, וישלב את ידיו הקטנות על לבבו ויניע ראש—מותתוני במקום הזה, רק תנוני לדבר את אשר עם לבבי... הנה נתן לנו ה' אות משמים, אות צרה גדולה, כי נמצא חלל בתוכנו, חלל קטן וטהור, ילד רך ונקי, והתורה אומרת: „כי ימצא חלל באדמה... נופל בשדה... ונאספו זקני העיר ההיא הקרובים אל החלל ורחצו את ידיהם וענו ואמרו: דינו לא שפכו את הדם הזה ועינינו לא ראו"... ומה אתם עושים ביום הזה? נמצא חלל באדמה, בעֵמק עכור, נופל בשחת־בלי אשר בקרבנו, בתוכנו, והחלל לא רק קרוב אלינו, כי אם ח ל ל נ ו

הוא, בעיננו מת, ידינו שפכו את הדם הנקי הזה, לעינינו מת, ואתם מתכנסים לשמוע דרשת תהו על „המניח כד ברשות הרבים", וברשות הרבים שלכם קטב ישוד בצהרים, האין אלהים בלבבכם? אזנכם פקוחה לשמוע פלפול חריף שאין בו לא עצה טובה ולא מוסר השכל גאטומה משמוע בכות אם שכולה, האינכם יראים חמת אל קנא ונוקם?

—שַתקוהו!

—השליכוהו החוצה!

—מה אתם מחשים, אחי?—נשמע קול מגדיל שנק.

—את הרב גרף!—החזיק אחריו שמואל זאב, סופר הקהל,

—אוי, עלבון התורה!—נאנח הרב.

השליכוני, הכוני, מותתוני ואל אראה ברעתכם!— זעק הפעם אריה בקול מר ויפרש את כפיו. —הנה ימי הקיץ קרובים וזרח השמש וחם הרקק ובאש ושם מחנק לאפכם להביא עליכם ועל בניכם מחלות רעות, עוד מעט ובאו אלינו העניים הנודדים, הם וילדיהם האמללים, ובאו ושכנו ב„הקדש" שלנו, החורבה שלנו, המפלת שלנו, הישים איש מכם לב לבצר עמדתו הרופפה פן יפול יום אחד וחנק את העניים הקטנים עם הגדולים? הנה עוד מעט וטהרו השמים ובא האביב החם, הנָעים, ויצאו ילדי עוני מן „ההקדש" והתכנסו על שפת האגם הבואש מול „ההקדש", וצחקו בזבובי מות הפורחים על פני מי הרקבון ונחים על הירוקה אשר על רפשו — וימותו כזבובים, בלי שאון בלי בכיה ובלי תלונה ואיש מכם לא ידע את קבורתם, האין אלהים בלבבכם?

אלונטית מקופלה שרויה במים עפה באויר והך על פני אריה, זיז דם מחטמו.

—אין דבר, אין דבר!—השפיל אריה את קולו —הדם הזה לא דם הוא, הדם הזה לא דם לבי הוא, אני לא אזעק חמס, אבן קול דמי הנער צועקים אל ה' עליכם, ידיכם שפכוהו, חללכם הוא... התורה אומרת: „על פי שנים עדים יקום דבר"! התדעו מי יעיד בכם לרעתכם? האגם, וההקדש! נוראים הם שני העדים האלה, עדותם נאמנת מאד, ויושב בשמים ירא וישפוט. גורו לכם!!

— רשע! — נשמע קול הרב.
— שד! — זעק מנדיל שנק זעקה גדולה.
— את התורה חלל — החזיק אחריו שמואל ליב, סופר הקהל.
— השליכוהו!
— החוצה, שטן המשחית!
אריה השלך החוצה.

הפעם ראיתי כי יש אשר תשרה עליו רוח רעה מאת השד, יש אשר הוא „לא כמו שצריך להיות", וברגעים כאלה הוא מחלל את התורה, בז לדברי חכמים, מקלל את הרב ואת כל העדה...

ובכל זאת דאב בי לבי בזכרי את הדם הרב אשר נזל מחטם אריה על בגדיו. במעמקי נפשי חשתי כי עול נעשה לו, חטא חטא המשליך את האלונטית השרויה במים, ואיככה לא ירא לעשות את המעשה הרע הזה? איככה לא ירא מפני השד, רוח הטמאה, השטן המשחית?

ד.

עוד פעם אחת השקני אהרן הרופא את רפאותו הבדוקה, „מיץ הברברים", וגם אז חליתי מפני „אריה השד"!

אז גדלתי פתאם: באתי עם שאר תלמידי „ההורדנאי" ללמוד תורה מפי רבי למך המהלל בתשבחות.

רבי למך המלמד, זכותו תגן עלינו, היה יהודי קטן הקומה, יבש כחרש ורפה כזבוב, פניו השחופים היו ארכים ובקצה סנטרו החד צמחו שערות ארכות כזקן התיש, עיניו הירקרקות שקערורות ומתרוצצות בגלותיהן, קולו דק כצפצוף עולל ועד מהרה ירוץ דברו, עד כי קשה היה להבין את אשר ידבר. הוא היה מלמד חשוב בעיר, אם כי ידיעתו את התורה היתה מעטה מאד, משלשה טעמים: הוא זרק מרה בתלמידיו וירגילם ליראת הענש, למעוט שחוק וכבד ראש; הוא למד את תלמידיו הקטנים דרך ארץ: „שלא ללבוש חלוק מיושב, לנעול מנעל ימין תחלה ולחלוץ

של שמאל תחלה", וכן הרבה כללי „חיי אדם", ביחוד הרבה לשנן להם „דיני טהרת הגוף" — לטוב להם; והשלישי, הכי נכבד: הוא נתג את תלמידיו לבי מסותא בכל ששי בשבוע. שלש אלה עשו לו שם גדול בעיר ושלש אלה גרמו שיהיו כל תלמידי רבי למך דלים, עצובים ומכי שחין ושיראו את עצמם כאלו היו גדולים ולא קטנים, בני תורה ומצות ולא ילדי שעשועים.

וגם אנכי גדלתי פתאם בימים ההם: באתי לקחת תורה מפי רבי למך, ויובילני אל־המרחץ!

ואנכי עודנו זוכר היטב את המרחץ שלנו, מפלת נמוכה ורחויה על שפת האובל „אלונית", אל פני הגשר הרעוע: בבאה אכסדרה פתוחה, בה התפשטו „בעלי הבתים" את בגדיהם גם בימות החמה גם בימות הגשמים, ופשוט בגדים זה היה נראה לכל עובר את הגשר ואיש לא חשש מפני מראית־עין, והוא שגרם למרבה השעול, כאב־לב, חולי־רגל בחובבי המרחץ ולשתית „רברברים" הרבה, על פי עצת „המומחה" שלנו. מפרזדור נאה זה נכנסו אל הטרקלין, אל המקום הנבחר, חדר רחב ונמוך, אשר כתליו המפחמים כבר התעמקו; באמצע החדר צבור גל אבנים רותחות, והיה בהשפך קתון רותחין על הגל והעלה אד כולד ומלא את החדר, ו„בעלי הבתים" יושבים על האצטבאות אשר בכותל המזרח ומצליפים את עצמם בשקידה ונאנקים מתענוג ועדן. כל זה אמנם טוב ויפה; אכן מדה מגונה אחת היתה לספון חדר הרחצה המכסה בפיח לח ולוהט, כי טפטף טפות שהורות ורתחות, ובהשתפך טפה על בשר איש ויכוה ותהי בו בועתא ומורסא טריה ולא הועילו גם „הרברברים" של ה„מומחה" שלנו.

אל המרחץ המברך הזה הובילני רבי למך, זכרו לברכה, כמו חפץ ללמדני תכף פרק ב„טהרת הגוף", הלכה למעשה.

באכסדרה הפתוחה ישבו ועמדו „בעלי בתים", צפופים ודחוקים, אלה התפשטו את בגדיהם ואלה לבשום, אלה מזהמים וחורים ואלה רחוצים ואדמונים, אלה באים עתה ואלה נכונים לצאת, הכל מטללים, משותחים, וקול מגדיל שנק העב

נשמע מתוך המון המשוחחים, הממללים והמתוכחים. הוא יושב על כרו ההפוך ועוסק בתקון חבילת הנצרים שהתפרדה, וקירא בעזות רבה:

— מעט הבל היום!!

— העצים לחים! — מהר הבלן להצטדק — מאז הבקר אני משיק את התנור ולא הועיל כלום.

— העצים להשיק לחים הם וחבילות הנצרים יבשות! — גער בו מנדיל שנק — השיקה בהן את תנורך ולנו תן חבילות ז־דין לרדות.

— והרצפה מכסה ברפש אמה עביו! — החזיק אחריו שמואל ליב, סופר הקהל, שישב על חבילת זרדין מונחת על כרו ההפוך.

— אי משום הא — ענה רבי למך אף הוא — אי משום הא גרידא לא איכפת לי!

— למאי איכפת לך? — שאלהו שמואל ליב, סופר הקהל, וירמוז לו בעין ימינו.

— והרמש הרומש ברפש גם כן לא איכפת לך? — חמד גם מנדיל שנק מעט לצון.

— דבר גדול! — ענה רבי למך בלשון „סגי נהור" — כדאי לדבר בזה... העקר הוא „הבל" טוב.

— מאי „הבל טוב"? — העמיק בעל־הבית אחר שאלה — יש הבל רב ויש הבל מעט, אבל לא טוב ורע.

— יש הבל לוהט — הסביר רבי למך — שאין כל בריה יכולה לעמוד בו, ויש הבל גדול ונעים לבריות.

ורבי למך היה „בעל דעה" בבי־מסותא; ויהי בבואו אל ה„חדר המתקן", חדר הרחצה, המלא אד מחנק ויקרא קול גדול: „הוסיפו הבל"! וימהר כרגע איש אחד ומטפחת טבולה במים חבושה לראשו ויטיל כד מים אל גל האבנים הרתחות ויעל אד כבד ויכס רגע את המזיעים ואת המצליפים את עצמם על האצטבאות העליונות; ונפשי עיפה, נשמת אפי קצרה ואצנח על הרצפה המגאלה ברפש ועלים נרקבים, והגעל בם נפשי... ויהי אנכי שוכב על הרצפה, טובל ברפש ומביט אל כפת הספון

השחורה המטפת עלי טפות רתחות, וארא להמהוני מוט נטוי ממעל לי על פני רחב החדר, קצהו האחד נתון בחור אשר בקיר אל יד הפתח וקצהו השני מונח על האצטבה העליונה אשר בקיר המזרח, ועליו תלויים מכנסים מטלאים, כתנות בלות, אפודות עבות וקרועות, ומבין הקרעים יציץ מוך מלוכלך, פוזמקאות קרועים ומכנסי־בד מגאלים, ואני מתבונן בנפול האד הרותח על בגדי החלאה אלה, ואשמע קול רבי קורא בבח: „הוסיפו הבל״!

הבטתי וארא את רבי שוכב שטוח על האצטבה העליונה ורגליו מגיעות עד קצה המוט. הוא מתהפך מצד אל צד, מתקפל, מתכוץ ומפרפר ומצליף את בשרו בחבילה של זרדין בשקידה רבה ככל אשר תמצא ידו.

— הוסיפו הבל! — יקרא אחריו מנדיל שנק אשר החליף כח באכסדרה וישב להתגרד באגרת־העלים.

— הבל! — יעזור לו שמואל ליב, סופר הקהל, בשפשפו את בשרו בבֹרית.

— יקיל! איכה?! — אשמע קול רבי קורא לי.

— הנני! — עניתי ברב כח, כי כבדה לי הנשימה.

— עלה הנה! — קרא אלי רבי למך בקולו הדק.

— אל תשמע לו, י ל ד — שמעתי פתאם קול אומר לי, ואבט וארא את „אריה השד״ נצב עלי.

ופתאם חשתי מכוה נוראה בכל גופי ואזעק מרה — ואתעלף: רבי למך חרד לקול קריאתי ויניד בלי צדיה קצה המוט ויפילנו עלי.

ובטרם יגש איש אלי כבר הייתי אחוז בזרועות „אריה השד״, וימהר אתי המסדרונה ויז עלי מים קרים ותשב אלי רוחי.

— מה לנער רך ולרחיצת החלאה הזאת?— קרא במרירות ויתבונן אל גופי אשר נכוה בבגדים הלוהטים —

— מי אתה, הנער?

— הלא תלמידי הוא! — זעק רבי למך ברוצו אלי וחבילת הזרדין בידו.

— ואתה הפלת עליו את המוט עם בלויי הסחבות וכל גופו נכוה.

— בשלך, אריה! — גער בו רבי למך בחמה — הנער הביט בך וירא ויקרא אלי ואמהר אליו ואגע בלי צדיה במוט.

— בשלך, השד! — עזרהו שמואל ליב, סופר הקהל — בשלך כל הצרה הזאת.

— כל צרה הבאה עלינו בשלך היא! — הוסיף מנדיל שנק לזעוק.

ועל דא אפקוהו לאריה השד מבית הרחצה.

אותי הביאו הביתה מלא חבורות המכוה, ויבוא אהרן הרופא וימלא כרסי „רברברים", ואסבול יסורים קשים ימים רבים — ואֶחי.

— זאת לך, בן־ממר! — יסרתני האם בימי מכאובי — האם לא אמרתי לך? האם לא אמרתי לך? מה לך אצל „אריה השד"? שטה מעליו באשר הוא שם!.

צדקה! גם ביום צרה ההוא למדתי לנצור תורת אם...

אכן הלב הממרה פורע מוסר השכל, ועל כן באה עלי עוד צרה אחת גדולה ותדבק בי מחלה רעה ותהפך את לבבי, ותלא אמי הטובה למצא שרש מחלתי, וילא „אהרן הרופא" למצא לה תרופה...

הנה כעננים כהים יכסו שמי ילדותי וזכרוני מרחף בינות לעננים, יוצא מזה ונכנס לזה:

כמו מבעד לעננה קלה אני רואה ערב אפל וקר, ערב „חנכה" הראשון, בחוץ תתיפח הסעה ותשא בכנפיה רגבי שלג לחים אשר ברגע התרפקם בחלונות יתרסקו וימסו ויזלו על השמשות; ואבי, זכרו לברכה, יושב בגאוה אל ראש השלחן וכפת הסמט על ראשו ופניו המלאים שוחקים, הוא מתענג על האור ועל החם הנעים אשר בבית בשעה שבחוץ יהום הרוח הקר וענפי עץ האגם משתקשקים כעצמות יבשות על הגג... בקצה השלחן רותח המֵחם הממֹרט ומעלה אד קל עד הספון הנמוך, ובהסב הדלת על צירה ויעבט האד ארחו וישתרע באלכסון עד החלון הפונה אל הרחוב ועד מנורת „החנכה" העומדת עליו

ויעיב את המאור הקטן אשר ממעל לה, ועיני לא תשבע מראות את הנרות הללו, אשר לאחד „שמש" יקרא, המאורות הקטנים המאירים במנוחה שלמה על גב החלון ולא ייראו סעת שלג ורוח סערה אשר מעבר לחלון...

כמו מבעד לוילון עננה צחורה דקה אני רואה את אמי האהובה בחדר הבשול ופניה השחרחרים ארמו לפני האח המבערת, היא מכינה לביבות תפוחי אדמה, מרקחות בשמן, מאכל תאוה לבני ליטה, ואני עוזר על ידה, אני מגיש לה כפיסי עץ יבשים המנחים בלול של תרנגלת אשר תחת התנור, אני זוחל על גחוני אל חור הלול ולבי יחיל בקרבי, ירא אנכי פן יפגע בי התרנגל החצוף וינקר את עיני בחרטמו החד, ויש אשר יעלה לבבי מורא החרטם ואזחל לאחור, ואמי תעודדני בנדבות פיה: „טפש שלי, למה תירא? הוא ישן"! — ואני מגשש באפלת הלול ונוגע בתרנגלת ישנה, ותקרקר בהלונה, ויענה אחריה התרנגל בגערה, ואחרד ואבהל ואמלט על גחוני לחדר הבשול, ותשחק עלי האם והלעג לי ותתן שכרי לביבה שמנה אפויה היטב... ואנכי בזכרי לביבת תפוחי ארמה ימלא פי רק, כי המודות היא לי!...

והדלת סובבת על צירה, אורחים באים ואורחים יוצאים, ואני מתבונן אל פני הבאים, לבושים בגדי חג, שמחים, עליזים, ופניהם ינהרו. הנה יקותיאל השמש הישיש בא הביתה, פנס בידו האחת ומטה עב בשניה, הוא מכעכע, מגמגם, נאנח במרירות ומתאונן על הרוח הקר ועל הסעה המלאה ועל חשך האפלה ועל צמצום הפרנסה ועל מעוט הכח — ופניו שוחקים... אמי תמהר להגיש לו כוס חמים, ולא אבה לשתות, כי עוד רבה עליו העבודה לסובב עיר בערב זה ובת צחוק נוגה מרחפת על פניו הנבלים; אז יתן לו האב מטבעות נחשת אחדות וימהר לצאת — ויבוא השוחט גם הוא במאור פנים ויקח כסף „החנכה" מיד האב וילך לו — ויבוא עני סהם ויקח בחפזון אגורה מיד האב וימהר לצאת — ויבוא שני, אחריו עוד אחר, עוד שנים, ועוד זוג עניים, עוד שני זוגות ולקחו את הנרבה לכבוד „חנכה" והלכו במהרה, מה ימהרו כה? ובחוץ הלא תילל הרוח והשליך

רגבי שלג לחים... ואז יבוא החזן בלוית ראש עוזריו, ה„טֶנור" בעל הפנים השמנים והעינים הקטנות, אשר שאגה לו כשור פר; בבואם קרא החזן בשמחה „חנכה טובה" וירעם אחריו ה„טנור" „חנכה טובה", ויעמד את פנסו על גב החלון. האב קבלם בסבר פנים יפות, וישבו אל השלחן, ואגש להם חמים וישתו, ותמהר האם אל חדר הבשול ותבחר לביבות שמנות ויפות ותגש למו, ויאכל החזן במנוחה, בעצלתים, כמעלה גרה, פרוסות קטנות, וישליך ה„טנור" אל פיו אחת אחר אחת לביבות שלמות ולהטות ויגלגלן בפיו הסולד בהן ויטלטלן מהרה בלשונו ויבלען בשקידה... האב הלל את ה„מעוז צור ישועתי" ויספר כי שמע מעין זה מאת החזן „ברוך קרלנר", אז תסב השיחה על אדות ה„קרלינר", ויהי החזן לועס לאט והטנור מכלה את הלביבות בשקידה רבה והאב יספר רוב גדלו של „ברוך קרלינר" אשר נזדמן אתו בפנדק אחד בקובנה, ובהתאסף ראשי עם אליו אל האכסניה ויאמר בכשרון נפלא שירה אחת טובה:

„יאָשְׁקע, יאָשְׁקע, פֶערמַאך דיא פֶענְסְטֶער"!

השירה רבת עז וחן והנגון מלא יגון, הוא הנגון הדומה מעט להמעוז צור ישועתי.... פני החזן חפו. הלביבות נבלעו וימח ה„טנור" את הזעה מעל פניו ויקומו שניהם ויקבלו „כסף החנכה" ויצאו — ויבוא משורר קטן אחד, „זינגעריל" חביב, נער יפה ומיטיב נגן, אשר קולו כחלילים יהמה, ותמהר האם לקראתו ותושיבהו אל השלחן ותתן לו שתי לביבות גדולות וטובות שהקרימו ויאר אליו האב את פניו ויחנהו ויבקש ממנו לנגן מעט.

— אולי יודע אתה את השירה: „יאשקע, יאשקע"? — שאלהו בחמדה רבה לשמוע נעים זמרת „הקרלינר".

— האם נגון ל„חנכה" הוא?

— לא, סתם נגון, אכן יפה הוא מאין כמהו, ה„מעוז צור ישועתי" אשר שר החזן היום דומה מעט אליו.

— ה„מעוז צור ישועתי" הוא „קוזק" יפה ואת „יאשקע" לא שמעתי.

— יצר לי מאד — הביע האב את צערו, ומה תנגן?

— אולם אנכי אץ ללכת, כי „חנכה" היום.

— לא אקפח שכרך, נער יפה, נגן נא מעט.
— אנכי אנגן מנגינה אחת „נר של חנכה".
המנגן הקטן קם ויתיצב באמצע החדר ויטה את ראשו הצדה ויעצום מעט את עיניו השחורות, וקול דק ונעים צלל פתאם:

עַל פְּנֵי בִקְעָה רְחָבָה,
אֶל־יַד רִכְסֵי הָרִים
נְטוּשִׁים בָּתִּים קְטַנִּים,
בָּתִּים קְטַנִּים וְצָרִים.

אגלי זעה נראו על פני האב, האם עמדה בקסומה אל יד השלחן וידיה שלובות על לבה ואני השקעתי את עיני בנער היפה אשר לו קול יפה ונגון יפה ולבבי נמס כמים, והמנגן הקטן לא ישים אלינו לב, הוא יסלסל שירתו:

הַחשֶׁךְ כִּסָּה אָרֶץ,
עַנְנֵי אֹפֶל שָׁמָיִם,
יֶהֱמֶה הָרוּחַ וְיִשָּׂא
מְטַר שֶׁלֶג בִּכְנָפָיִם.

—

יִסְעַר יִבְכֶּה הָרוּחַ,
תְּיליל מָרָה הַסֹּעָה
וְתִקְרַע תֶּבֶן הַגַּגּוֹת
וְתַשְׁלֵג בְּצַלְמוֹן, בִּמְשׁוֹאָה.

—

וּבְתוֹךְ אָהֳלֵי דַלִּים
שֶׁקֶט, מְנוּחָה שְׁלֵמָה,
יָנוּחוּ יוֹשְׁבֵי הַכְּפָר,
יָנוּחוּ אָדָם וּבְהֵמָה.

האב ישב בלי נוע ולא מחה אגלי הזעה הנוזלים מתחת כפת הסמט על פניו ועיניו נטויות אל הנער היפה המנגן ברגש, בכשרון וחן; האם עמדה באמצע החדר, ידיה שלובות על לבה ודמעות ירדו על לחייה המאדמות, ואנכי חם בי לבי ואבקש לנפול על צוארי המאשר הקטן אשר הכל אוהבים אותו והכל תאבים לשמוע את קולו ואת נגוניו הנעימים, ואשר חפשי הוא לנפשו גם ביום גם בלילה גם בימות החול וגם בימי השבתות והמועדים, ואשר ינגן כצפור כנפשו שבעו בכל עת שירצה.

...וּמִן הַכְּפָר לֹא רָחוֹק
עוֹמֵד בַּיִת נָמוּךְ
כְּנִבְדָּל מִן הָעֵדָה,
וְעַל עֵצִים הוּא סָמוּךְ...

—

כְּזָקֵן מָט לִנְפּוֹל,
כְּנֶדֶר הַדְּהוּיָה,
וְאֶת גַּגּוֹ הַיָּשָׁן
קָרְעָה רוּחַ מְצוּיָה.

—

בְּעֹז יִרְעַשׁ הָרוּחַ,
מַר תְּיָלִיל הַסּעָה,
וּמֵחַלּוֹן בַּיִת זֶה
נִשְׁקָף אוֹר כֵּהֶה...

—

וְאֵלָיו כִּי יַבִּיטוּ
מַר יְנַבְּחוּ הַכְּלָבִים...
הָאוֹר אַט יָזוּעַ:
הַחַלּוֹן מָלֵא נְקָבִים...

האב קם ממקומו ויפן כה וכה במבוכה ועיניו רטבו. נדמה היה כי ברגע זה שכח את השירה „יאשקע" הטובה וכי נתמעטה פתאם דמות יוצרה „הקרלינר"; האם בכתה ברממה. ההבינו לרוח השירה? מה החשך המכסה ארץ ועננו האפל אשר בשמים? מה הרוח הרעה הסוערת על החרבה הדלה, סכת דוד הנופלת? מה האור הכהה הזע מפני הרוח המנשבת בחלון הנקוב?... והמנגן הקטן, הידע הלך־נפש המשורר? מה ירעד קולו הדק והנעים? מה התגנב לפעמים אנחה רבה־עצבון מהלב הצעיר? האם יאנח רק לתפארת הנגון? האם רק הנגינה הנוגה והמסלסלת לקחה את לבבו? מה ארמו לחיו החורות? מי שחט מהעינים הטהורות טל דמעה היורד אט על הפנים הנעימים? הנה אנחה מרה תחדור ללב שומע וימסנו, הנה סלסול נוגה, משקה דמעה, הקול מתרסק, משתפך במרירות מאין כמה:

הָאוֹר אַט יָזוּעַ:
הַחַלּוֹן מָלֵא נְקָבִים.

—

עָלָיו עוֹמֵד עֲרִירִי
נֵר קָטָן וְדָק,
הָאֵשׁ מְהַבְהֶבֶת
הַחֵלֶב נִמַּק.

—

וְאֶל הַחַלּוֹן הַנָּקוּב
עוֹמֵד יְהוּדִי בִתְפִלָּה:
„רָעוֹת שָׂבְעָה נַפְשִׁי
בְּיָגוֹן כֹּהִי כָּלָה„...

—

וּפְנֵי הַיְּהוּדִי הַדָּל
כִּפְנֵי עֶרֶב הַסְּעָרָה,

פָּנָיו כִּפְנֵי הָעֶרֶב
וְרוּחוֹ כְּחַלּוֹנוֹ נִשְׁבָּרָה...

—

הָרוּחוֹת מְנַשְּׁבוֹת,
הָאוֹר אַט יָזוּעַ,
וַיִּנָּבְחוּ הַכְּלָבִים
בְּקוֹלָם הַפָּרוּעַ;

—

וְהַיְהוּדִי בִּמְרִירוּת
יְנַגֵּן זְמִירוֹתָיו,
וּבַהֲלָךְ נַפְשׁוֹ יָשׁוּחַ
בְּיַם צָרוֹתָיו...

קול המנגן נפסק, כמו טבע בים צרות היהודי; האב קפץ אל הנער לחבקהו — ויעמוד פתאם נבהל; האם מהרה אל חדר הבשול להביא עוד לביבה אחת למנגן, ופתאם התחלחלה ותתיצב: אל יד הפתח עמד — א ר י ה ה ש ד ויבט במנוחת עצבון, ומטפחת ארמה פרושה על ידיו, ואיש לא ידע בבואו ואיש לא ראהו בעמדו.

— רבי אריה! — נסה האב להאיר פנים — כוס חמים, רבי אריה!

— ישב נא, רבי אריה, — בקשתהו האם בלי רצון.

— נדבה! — חנן קולו.

— למי? — גמגם האב במבוכה שלמה.

— לנצרך לה.

— מובן מאליו — ענה האב בצחוק עצור — אולם לא כל הנצרכים דומים, ועל הנותן לדעת...

— הנותן צריך לתת בלי בדיקה.

— „אין בודקין ל מ ז ו נ ו ת", אמרו חכמינו.

— אני מאסף לכל נצרך ולכל צרך.

האב הביט אל האם במבוכה ופני האם הפיקו בלהה; הלא זרות ידבר האיש האמלל הזה, הלא רוח רעה תפעמהו, הלא איננו „כמו שצריך להיות"!... ותפן האם אלי ותרשני ללכת אל חדר הבשול ולאכול שם לביבה אחת טובה, אולם הפעם לא לבבתני הלביבה שהותרה לי, ואעמוד מול מנורת החנכה אשר על החלון הפונה אל הרחוב ועיני תלויות באריה השד...

האב הוציא מכיסו אגרת כסף אחת וישאל בדממה: המעט היא?

— שורו! — קרא אריה ויור באצבעו הכחושה אל נר החנכה הקטן ולבי נתר בי בחשבי כי אלי ירמוז — הנה הנר הרק הזה עומד ומאיר במנוחה מבלי דעת למי יאיר אורו, הנבוא לבקר אחריו ולאמר כי אורו מצער? הוא מאיר כמה שיוכל ולכל הצריך לאורו בערב אפל זה, הוא עושה את חובתו— להאיר.

האב השליך אגרת הכסף במטפחת, ואריה מהר לצאת.

— בעל הבית! — נשמע קול דק.

המנגן הקטן אשר כלנו שכחנוהו עדנו עומד ומחכה ל„כסף חנכה".

והפעם לא האירו אליו פנים לא האב ולא האם, איזו דממת עצבון שררה בבית ונדמה היה כי האבות כעסו על הנער אשר הפריע את הרממה, גם המנגן כמו נפחד מקולו ויבט במבוכה אל האב הנדהם וימהר לקחת את המטבעות מידו וילך לו — ואני אחריו.

— לאן אתה הולך, יקיל? — שמעתי מאחרי קול האם.

— זינגערל! זינגערל! — קראתי אל המנגן הקטן בהדביקי אותו מבלי שים לב לגערת האם — הנה אריה השד הולך אל ברוך ינטהם, פה מול ביתנו, נלכה גם אנחנו, נשמע מה ידבר.

— מה לי ולו? — ענני המנגן בלכתו בחפזה, הוא משגע, ואני מאסף היום כסף: ברוך ינטהם לא יתן כסף!

הוא נטה הצרה ואני מהרתי אל בית ברוך ינטהם, אבי שמואליק חברי.

— הס ! — צוה עלי שמואליק בהראותו על המפתן וירץ לקראתי וילחש לי באזני: אריה השד! כסף יבקש!

— אין לך דבר שאין לו שעור! — התאונן ברוך אבי שמואליק — זה הולך וזה בא, זה הולך וזה בא, וכמה השעור? תן, תן ותן!...

ובדבר ברוך את דבריו אלה עמד אריה דומם ויניע את קדקד שערותיו הארכית וגחוך נוגה רחף על שפתיו העבות, הפתוחות מעט; אז יפתח במנוחה את מטפחתו האדמה ויקח כלא קמצו מטבעות ויגש אל השלחן אשר ישב אליו ברוך ויניחן עליו וילחש בדממת־עצב: הקב"ה יעזרך ולא תצטרך לצדקה.

— מה? — קרא ברוך בבהלה.

— אל נא תבוש, רבי ברוך — ענה אריה במנוחה — הן רואה אנכי כי טועים הם החושבים כי הנך איש אמיד, ואמנם עניה מאד עד כי תחת ל ת ת צדקה עליך לקחתה.

—שמע נא, אריה !-- גער ברוך בחמתו ויקם ממושבו, אולם אריה הפסיקהו ויוסף במנוחה:

— "כל יהודי נ ו ת ן חוץ מן ה מ ק ב ל", זה הוא כלל גדול, אפילו העני שבישראל נ ו ת ן צדקה כל זמן שלא נצרך לה ה ו א, יש ליהודי פת לחם ויפרסנה לאחיו העני וחי עמו. האינך יהודי, רבי ברוך? אתה מניח תפילין יום יום, אתה לומד תורה לפעמים, אתה יודע כי צדיק ה׳ צדקות אהב, אתה יודע כי צריך האדם להדבק במדותיו של הקב"ה, "מה הוא חנון אף אתה חנון", ואם אינך נותן צדקה, מסתמא אינך יכול לתת, מסתמא ירדת ממדרגת "נותן" היותר נמוכה — ועליך ל ק ב ל...

ויפן ללכת; אך ברוך קפץ כמו נשכהו נחש וימהר אליו ויעצרהו.

— קח את הכסף הזה! — קרא בקול רועד — קחהו ותנהו לעניים הצריכים לו.

-- ואתה? — לחש אריה בדממה.

— נו, נו! — גמגם ברוך במבוכה — אני, ברוך־השם, אינני צריך לו.

— אם אינך צריך לקחת — תן!

ברוך השליך קפת הכסף אל תוך המטפחת האדמה ויוסף עוד שקל כסף משלו.

ובצאת אריה עמד ברוך משמים ונדהם ויניע ראש כמשתומם

— פלא הוא — לחש לי שמואליק — האב נתן לו כסף, הוא איננו נותן ו ל ו נתן, כי על כן שד הוא, הוא ירא מפניו.

— גם אבי נתן לו כסף.

— ומי לא יתן לו? הם יראים אותו.

חפצתי לשוב הביתה פן תדאג לי האם, אולם שמואליק הפציר בי ללכת אתו אל בית המדרש, שם יתקבצו הרבה נערים לצחק וצלו תפוחי אדמה בתנור בית המדרש לאכלו, כי חג היום, מורא הרבי לא יעלה על תלמידיו — ואפת.

ובית המדרש אמנם היה מלא נערים קטנים וגדולים. פה בפנה צחקו שני נערים במשחק „עז וזאב" וסביבם התקבצו המון נערים לראות במשחק ולעמוד על המצפה, פן יבוא יקותיאל השמש והכה את המשחקים במטהו העב על קחתם נר מתבת הנרות העומדת על הבמה; הנר הדק מרבק בחלבו אל הספסל ויפל אורו הכה על פני הנערים השמחים, המאשרים בחפשם; שם, מאחרי הבמה, עומדים ויושבים הרבה נערים ומשוחחים ומספרים „מעשיות", הם אינם יראים את יקותיאל השמש: בחשך ישבו, הרבה עינים קטנות ניצצות באפלה לשמע ספורי־פלא; ופה, במבוא הבית, יושבים נערים על הרצפה מול פני התנור המושק וצולים תפוחי אדמה אשר הביאו איש איש מביתו, אחד מהפך בתפוחי האדמה במטה־התנור וחבריו מאיצים בו: הנבשלו? עוד מעט? עד מתי? ושם, מאחרי התנור, התקבצו המון נערים סביב „העמוד" המדלדל אשר עליו חרות השם „אריה השד" באותיות מרבעות ושקועות, הנה הם מפצלים בו פצלות ועושים תגים וקוים לאותיות השם, ותרב השמחה בבית המדרש — ואני בין השמחים.

ואיככה היה הדבר? ואיככה זה נשארתי גלמוד? האם ככר הלכו הנערים לבתיהם ואותי השאירו? האם תרדמה נפלה עלי בשכבי על הספסל ואשמע „ספור המעשה" — ואישן?

הרימותי את ראשי ואבט אל תוך החשכה אשר בבית ויפג

לבבי, ובחוץ תילל הרוח ורגבי שלג מתדפקים בחלונות. ומה קול ההמון המוזר הזה אשר אנכי שומע באולם? אני מתכוץ, ומושך את כתפי אל ראשי ואוטם את אזני משמוע... מה זאת? האין זה שאון פרוק עצמות?...

אלי! חוסה עלי...

אני מוסיף להתקפל כחמט ולפני עיני תעמוד עדת מתים לבושי תכריכים לבנים, הם נעים דומם בפרוזדור, אסור להם לבוא אל הקדש פנימה, דומם ינועו על רגליהם ובנועם ישמע שאון פרוק עצמות, אני מתאמץ לזכור את אשר למדתי ביום ההוא — לשוא, מחשבותי התבלבלו, זכרוני עזבני ופתאם זרם כל דמי אל ראשי: הדלת נפתחה...

לא זעקתי: לשוני לחכי דבקה, ואני רואה בחשכה עמוד שחור ינוע רגע אחד, אט ילך, ישוט — וקול צעדים אינני שומע... אברתי, אברתי, כל עוד נשמה באפי...

והעמוד השחור נראה על הבמה...

הסבותי את עיני ממנו ואבט אל ארון הקדש, שם ספר התורה... אני שוכב בסתר עליון, בצל שדי אתלונן...

קול שרטת קלה החרידני, וארא — אריה השד עומד על הבמה ושביב גפרית בוער בידו.

לבי מת בי. מה חורו פניו, מה רטבו שערותיו, כעולה מן הרחצה, ומה איום מבטו: שד הוא!...

הוא לקח נר חלב מתבת הנרות אשר על שלחן הבמה וירד וילך אט למקומו מאחרי התנור וירם את נרו למעלה מול השעון אשר בקיר — ויאנח...

מה יביט אל השעון?

השעון הנורא! פניו כפני מת, מסכת שעוה, על מצחו כתם אדום כדם קרוש, שתי אצבעות הברזל מחלדות, קמוטות ומחלקות בהוראה, זאת מורה שמה וזאת שמה, שתי שרשרות נחשת קלל היורדות למטה מכסות בירקה וסבוכות במשקלות התלויות בהן, וכלו מכסה קורי עכביש, אלפי חוטים דקים משורים על פניו וקצותם על שני צדיו בקיר, והוא ע ו מ ד, משני צדיו יראו גלגלי נחשתו הקטנים, המחלדים, המתים... מה יביט אליו

השד? הוא עומד, הוא מת...

והשד נאנח עוד הפעם ויפתח את הספר המנח על עמודו... וינוע...

שד, שד נורא! — החלטתי בלבבי השומם.

אז תרחף, התגלגל באויר אנחה דקה, מסלסלת: שנים אוחזין בטלית...

רעד־ערנים זעזע את לבבי וככל אשר ישתפך הקול המר, יתפתל הנגון הנוגה, כן יפוג פחדי, וכן ישוב אלי רוחי.

בפנה השוממה בבית המדרש הריק השתפכה נפש עגומה רגעי מספר; נדמה היה כי איזה דכא יתנה צרותיו וענותו... ואני משתתף בצערו... אני מביט אל פני השד החורים, הנוגים, אל השערות הארוכות, הרטובות—ויצר לי...

—שנים אוחזין בטלית!!...

והשד מתחכך בתנור המושק, הוא מחליץ את עצמותיו הקפאות מקרה, הוא נע אט ומפרפר את כתפיו ומגע את קצותן בתנור הלוהט מרחוק, הנגון המסולסל יתבלבל, יתפתל, הקול ירפה, המלים יוצאות מקטעות: המוציא מחברו עליו הראיה...

ופחדי שב להמני: מה היה לו? האם נחה עליו רוח רעה?

הוא מתעורר, מתעודד ומתגבר, ירים קול, יניע ראש בחזקה ויתאמץ לסדר את נגונו, הנה הוא מחל מראשית:

—שנים אוחזין בטלית!

והקול ירוסק, הנגון מתבלבל, מתפתל, מסתבך ונפסק, המלים יוצאות שבורות, מגמגמות, הראש נופל אט על החזה, עודנו נע, עודנו מגמגם: זה... זה... זה אום... אומר... כֻּ... לָה... שֶׁ... שֶׁ...

דמי קפא בעורקי: הלא הוא נאבק עם השטן!...

פתאום הזדעזע ויאנח וינע ראש ויקרא במרירות: זה אומר כלה שלי וזה... וזה...

רגע אחד גבר, אז יחלש עוד הפעם, לשונו תסתבך, הנגון יסכסך, הקול ירפה, המלים נאחזו בשפתים, הן מפרכסות לצאת, מפרפרות ונפסקות... הראש יורד אט־אט על החזה, והנה—נפסק הנגון, שפל הקול ויפל הראש —ויתחלחל השד

ויזוע ויאנח במרירות וישא את עיניו אל השעון המת ויקרא בתלונה: עוד הפעם! שנים אוחזין בטלית!...

והוא מנענע את כתפיו ונוגע בקצותן בתנור הלוהט מרחוק—לחם לו. ועוד הפעם ישפיל ראשו אט־אט, ינמנם בכבדות ואני מתפלל בלחש: אל, רפא נא!...

אני עוצם את עיני מהביט אליו בהאבקו—וקול שאון חחרידני: העמוד נתק ממקומו ואריה קם בחמתו ממושבו ויעמוד על רגליו וינוע הנה והנה ויזעק מרה: אי! שנים אוחזין בטלית!...

לזעקתו התפלצתי, וברגע זה נפתחה הדלת ואבי ופנס בידו בא לבקשני...

בעברנו את המסדרון ללכת הביתה חרדו העזים העזובות אשר הסתתרו מסעה ושלג באולם בית המדרש ובנועו נשמעה שעטת פרסותן כמשק פרוק עצמות, ואבי דבר על לבבי:

—לא עם השטן נאבק כי אם שֵׁנה חטפתהו, הוא נלאה בסובבו עיר בערב סגריר זה, והתנור חם...

ובדבר אלי האב את הדברים האלה בטלה פתאום ההחלטה על אדותו בלבבו: אדם הוא, אדם כשר, כמו שצריך להיות... מדוע נאבק עם הַשֵׁנה? מדוע כל אנשי העיר ישנים, גם מגדיל שנק ישן, גם שמואל ליב סופר הקהל ישן, והוא ער? הלא נפשו חשקה בתורה, ללמוד תורה הוא חפץ, הלא הוא כמו שצריך להיות!...

ובהגותי בו בלילה ההוא ותדד שנתי מעני ויהום בי לבבי והדבק נפשי בו לאהבה אותו ואבוז לבוזיו...

אריה השד הצדיק ובוזיו רשעים!—הבעתי את החלטתי לאמי בבקר השכם.

היא הביטה אלי בחררה ותמשש את מצחי ותשאלני ברחמים רבים: מה לך ולאריה השד?

—אני אוהב אותו!—עניתי בחום.

בעוד רגעי מספר בא אהרן הרופא, ותלחש לו האם באזנו ותספר לו את המוצאות אותה ועיניה ירדו דמעה.

—מעט רברברים—גמגם הרופא המהולל; ונרמה היה ב יפון הפעם בעזרת תרופתו הבדוקה.

ויהי אנכי שותה את הרברברים ושואל במרירות: במה הוא שר?!

ותלא האם למצא שורש מחלתי, וילא אהרן הרופא למצא לה תרופה, והקבע בי ההחלטה: אדם הוא, אדם כשר, כמו שצריך להיות...

אם רחמניה! מי ימלל את כל ענותך עלי בימים ההם, מי מנה מספר לדמעות אשר שפכת, מי תכן רוחך הנשברה ולבבך הכואב על בנך האובד?...

ה.

עברו שנים אחדות מיום צאה אבותי מ„אלון" לגור באשר בחרו; עסקי אבי הלכו מדחי אל דחי ואני הולך מחיל אל חיל: מישיבה לישיבה, ואחרי למדי שנה אחת „בתלמוד תורה" אשר בקיסלובקה נכנסתי אל „הישיבה" ובצאתי מישיבת קיסלובקה הלכתי לישיבת תולביסקה הגדולה שבה למד אז רבי הירשלה „סכינא חריפא".

הנה אנכי יושב על צקלוני הקטן בפנה נסתרה בבית הנתיבות הדנגראי ומביט ברעדה אל כל העובר עלי, כאיש המתעתד לעבור עבירה חמורה והוא חושד את כל המביט אליו כי ידע כי יבין את מחשבהו הרעה; הנה עובר עלי איש יהודי שָׁמֵן, וידו העבה מסלסלת בשרשרת נחשת־קלל המונחת על כרסו העבה. כמדומה לי שהוא מביט אלי מן הצד, בעין עקומה, בחשד, ואני משפיל את עיני אל צקלוני למען אשר לא יראה את מבוכתי; פה, למולי, יושבים שני יהודים על צקלונותיהם ומשוחחים בקול רם, אני שומע את שיחתם והבין לא אוכל מה יצעקו? מה יסבירו איש לרעהו? הדברים פשוטים מאד, זה קנה בחנות זאת וזה בחנות אחרת, החנוני הראשון רמאי ומשנהו גנב, זה מעלה השער ולזה אבן ואבן, ומה יזעקו? האם בדברי תורה הם עוסקים כי יצעקו בקולי קולות, ינופפו ידים וימוללו ברגלים? האם לא אלי ירמזו? הידעו כי עוד מעט ורמיתי וגנבתי? ומה יביט כה

אלי מרחוק בעל שלחן־המשקה השמן? הנה ידיו העבות והחלקות מסדרות את הצנצנות ואת הבקבוקים ואת הקערות ואת הספים ועיניו הַקטנות הירקרקות, השוחקות, השקועות בפנים השמנים המגולחים למשעי תנוצצנה אל מקום שבתי, הירא הוא פן אגנוב משלחנו הערוך? ושם, סביב השלחן הערוך העומד באמצע החדר יושבים אנשים ונשים וטף, כבר עיפו לחכות, כבר הגיע חצות לילה, והנה הכ מתנמנמים, הם שלֵוים, לכלם ישנם כרטיסי־דנסיעה, הם אינם יראים את הזנדרם־הענק היושב אל קצה השלחן נשען על חרבו — ומתנמנם, ראשו הגדול הורד על חזהו הרחב ורגלו האחת, רגל גדולה, עבה, ארוכה, רגל ענק, פשוטה על פני רצפת החדר, ולבי אומר לי כי יודע הוא את סודי הנורא ועינו צופיה הליכותי; ולמען יסיח דעתו ממני, ואני מטפל בצקלוני הדל, אני מסַדר בו את רכושי: את פת לחמי, לחם קיבר אני כורך בכתנתי המנחת בצקלון וקושר בשני השַרולים, כחבילה זעירה... אז אשא את עיני אַט, בזהירות, כמו בלי משים, אל קצה השלחן — ואמהר להשפילן: הזנדרם עודנו יושב נשען על חרבו וראשו מוטל על חזהו במתנמנם — ו ל ב ו א ל י... אני מוסיף לעסוק בסדור מטלטלי, אני מוציא מצקלוני חתיכת הגבינה הגדולה אשר נתנה לי אמי והנה היא לבנה כשלג ומקשה כאבן, טובה היא למאכל ותאוה לעינים — והזנדרם מניע את ראשו הגדול כּיַרבוּז ולבו אלי החוטא... אותי לא ירַמה! הנה אני מוציא מצקלוני זוג הפוזמקאות אשר לי וגם הם ראוים לשית אליהם לב: מצוררים, מטלאים — ושלמים, המטליות הן בעלות צבעים שונים והפוזמק כלו הוא שלל צבעים — ונקיים הם, אמי רחצתם היטב, רחצתם, ותקנם, כל הלילה עסקה בהם — והזנדרם משמיע קול נחרה ו ל ב ו א ל י... האיננו רואה זאת? טוב היה לו יכלתי להכנים את הגבינה בפוזמק הנקי לבל תתפורר, ואם תפֻתת לא תאבדנה הפתים, אפס כי גדולה החתיכה מהתכנס בפוזמק ואני מתאמץ לחצותה לשתים — והזנדרם עודנו שומר עקבי... אחרי מי הוא רודף? אחרי נער עני, תלמיד הישיבה, ההולך ללמוד תורה... ואם אין לי כסף, היכול יכלתי לשבת בטל בבית אבות? ללמוד הלא צריך אני...

— קיש!! — בעתנו קול צלצול נורא, ויחרד היהודי השמן

ויחדל לסלסל את שרשרתו וישא את רגליו הכבדות וימהר אל הפתח הנפתח, ויהרדו שני החנונים מצקלונותיהם וירוצו בכל כח, ותחרד כל המחנה המנמנמת סביב השלחן הארוך אשר באמצע הבית, ויחרד וינוע הנה והנה בעל שלחן־המשקה ועיניו הירקרקות נוצצו כעיני החתול, ויחרד הזנדרם־הענק ויאסוף אליו את רגלו הפשוטה ויקם...

הכל רצים, אף אני רץ, אני מתעלם בהמון הנדחקים אל הפתח, את מטלטלי אספתי בחפזה אל חפני, טרם הספקתי לחפשם בצקלון, עוד מעט וזרם המון עם רב גרפני החוצה, אל הפלטיא אשר לפני בית הנתיבות, אף בהביטי אל צרורותי ראיתי לחרדתי כי רק פזמק אחד עם חתיכת גבינה בידי ואת השני השארתי בחפזי בפנת מושבי.

מה לעשות?

כעכבר קטן נדחקתי בין המון הנחפזים לצאת מבלי שים לב אל הרחיפות והבעיטות, שחתי ברב כח נגד הזרם, מהרתי אל פנת מושבי — ופזמקי אין.

— סימן רע! — הגה לבי אימה.

— האלהים מצא את עוני! — דקרני פתאום רעיון צדק.

— מחשבה רעה אין הקב"ה מצרף למעשה! — טענתי בלבי אל ה' — אף עוד זאת: אנכי הולך ללמוד תורה...

— קיש! קיש! — מצלצל הפעמון בהמולה נוראה ואנכי שוכח את טענותי הצורקות אל הקב"ה, בעל דיני, ואני רץ, מבלי המתן לתשובה מן השמים, אל הפתח. אולם עתה היתה מבוכתי: לפני הפתח עומד הזנדרם־הענק וחרבו על ירכו, עיניו מזרות אימה ושפמו ארוך, עב, קשה ומסלסל אשר לא ראיתי כמהו, ופניו האדומים והמלאים נטויים אלי — ואתחלחל.

ואפן כה וכה לראות אולי נכונים עוד לצאת נוסעים רבים בהמון ואדחק בתוכם — ובית הנתיבות ריק...

האם אותר פה לבדי ואחכה למסע אחר ביום מחר?

— היום ראשון לחדש — נזכרתי פתאום טרם הספקתי להסכין עם ההחלטה להותר — יום התחלת הלמוד...

— קיש! קיש! —

בקפיצה אחת, כחתול, עברתי את הפתח, את הפלטיא ואטפס אל הרכבת אשר עמדה מול פתח בית הנתיבות.

המסע נעתק ממקומו—וימת בי לבי.

רגע אחד הבטתי לפני: אני נמצא בתא קטן יפה מאד, הקירות המשופעים מכוסים בארג אדמדם וארבעת המדות הרכות והרחבות—בכסתות סָמט ירוק, ממעל, אל יד הספון השקוע ומשוח בששר לבן, שדרות צעצועים מעשה רשת יפה. הבטתי אל הנוסעים, רק שנים הם, שר צבא זקן עם נערה יפה—ואחרד: יהודי פה אָין.

התנפלתי על הרצפה המכוסה במרבד עב ואתכוץ תחת הספסל הנמוך—והנה בלהה: על ידי שוכב מקופל עוד עלם אחד...

ואסב את פני אל מול הפתח ופניו מפנים אל הקיר ולא הבטנו זה אל זה.

—האין זה זנדרם קטן?—דקרני רעיון נורא עד עמקי לבבי.

אני עוצם את עיני ועושה את עצמי כישן, ומתחתי רעש אופנים, אני חש כמו זרם אלקטרי מסַלל את כפות רגלי המונחות על הרצפה המזדעזעה בחזקה וכל נדנוד חזק יהלום את ראשי אל הקיר...

—אל רחום!—אני מתפלל בלבבי—הצילני הפעם... ואנכי הלך ללמוד את התורה הקדושה...

וברגע ההוא שמעתי קול קורא באזני: יקיל!

אבדתי, אבדתי!—שוע בי לבבי הנפחד—מי קורא לי פה תחת הספסל? הזנדרם הקטן? גם את שמי הוא יודע...

אל רחום!...

חשתי כי לבי נָמס, נשמתי מפרפרת ומפרכסת לצאת...

—לאן א ת ה נוסע, יקיל?

פקחתי את עיני ואתבונן בתמהון ואזעק: שמואליק!

קולי נפסק מרוב חושי בי; הכרתי את חברי, את שמואליק ינטהם.

—לאן א ת ה נוסע?—

—ומאין א ת ה בא?

—מ„אלון", ואיפה היית אתה?

—בקיסלובקה, בישיבה למדתי—עניתי בגאון. רוחי שב אלי ואדע את ערכי.

—ולאן אתה נוסע?

—אני? לישיבת תולביתקה, אל רבי הרשילה „סכינא חריפא”, השמעת את שמעו? הגם אתה נוסע לקחת תורה מפיו?

—אני נוסע ורשובה!—סנן שמואליק מלה במלה לפצפצני.

—ומה העשה שם?—שאלתיו בתמהון.

—ואתה הלא נוסע לתולביסקה, ללמוד, בישיבה! — הטעים רעי בתמהון כל מלה ומלה לבדה, כמו שלש אלה נפלאו ממנו.

—כן, ומה?

—ואיככה זה תעיז לנסוע בלשכה הראשונה?—הוסיף להתרגז—הלא רק „פריצים” יבואו בה, שרים, שופטים ושוטרים, או סתם עשירים גדולים, ואתה הלא בקהלם לא תחד, כי על כן תלמיד הישיבה אתה. המעט רכָבות בלשכה השלישית?

—לי אחת היא—עניתי במבוכה,—נכנסתי בחפזה אל הרכבת אשר עמדה מול פתח בית הנתיבות, אכן מדוע אסור לי מה שמותר לך?

—היכי דמי?—קצף עלי שמואליק בנגון גמרא—בשלמא אני, האם לתולביסקה אני נוסע? הלא ורשובה אני נוסע, בשלמא אני מתעתד להכנס אל הגימנזיה, עוד מעט ואלבש בגדי השרד כאשר ילבש השוטר ב„אלון”, בשלמא אני הלא דקטור אהיה, אבל אתה נוסע לתולביסקה, ללמוד בישיבה, ללבוש קפוטה קרועה, אתה מתעתד להיות „מלמר”, הלא „מלמֵד” תהיה, ומה יקחך לבך? נעויתי משמוע. האם גנאי הוא להיות „למדן”, ומה מטרת היהודי?

אדרבה!—קראתי בנגון גמרא וחמתי בערה בי—אנכי נוסע ללמוד תורה, לקים מצות הבורא, ברוך הוא, אני עושה מה שכל יהודי מצֻוה לעשות, והכל חייבים בכבודי והכל שרי לי, אבל אתה, כאשר פיך יענה בך, יוצא לתרבות רעה, ומה זכות יש לך?

—אפכא מסתברא!—התעקש שמואליק.

—אפכא מסתברא!—עמדתי על דעתי.

ברגע זה הצית שר הצבא הזקן שביב־גפרית וישח לראות מה קול ההמולה תחת הספסל השני, ואמהר להתכוץ ואלחץ את שמואליק אל הקיר עד כי נאנח מעצמת הכאב, אולם הזקן לא יכול להכוף עד תחת הספסל, הוא נשם בכבדות ויכעכע וקול נעים קורא:

—נרמה לך, אב, שוב שבה־נא!

—זו לשון צחה—קרא שמואליק בהתפעלות ויתהפך מצד אל צד ויך את ראשו אל חתיכת הגבינה היבשה אשר בצקלוני—כן מדברים רוסית, נעים לשמוע... ומה יש לך בצקלונך?

—כתנת אחת, גם זוג פוזמקאות היה ויאבד אחד, ויש לי עתה רק פוזמק אחד, בשבתי בבית הנתיבות...

—הכתנת עם הפוזמק הןלא הלמו את ראשי הלמות מכאבת!—נכנס שמואליק לתוך דברי—מה יש לך דבר קשה בצקלון?

—פת לחם כרוכה בכתונת ובפוזמק...

—מה לי ולפוזמקך?—נכנס עוד הפעם לתוך דברי כ„עם הארץ" גמור — תן לי פרוסת לחם קטנה, פרור קטן...

קולו רעד ויפסק, אחרי רגע דומיה הוסיף במרירות: רעב אנכי!

התהפכתי על צדי ואוציא את כתנתי משקי ואפתחנה.

עיני שמואליק נוצצו באפלה ותהי דומיה תחת הספסל: שמואליק אוכל את לחמי בכל פה.

—ומה היה מונח בפוזמקך האבד?—שאלני אחרי סעדו את לבבו מעט.

—חתיכת גבינה אשר נתנה לי אמי בצאתי.

—ולא נשאר לך מאומה?

—חתיכה אחת עוד ישנה בצקלוני.

—תהי לך, די לי פת הלחם לשובב את נפשי.

—הלא מ„אלון" אתה נוסע—השתוממתי—ואיככה זה לא הצטידת טרם צאתך מבית אבותיך?

ברגע זה נשמע קול שריקה איומה, הרכבת הזדעזעה ותנע בחזקה — ותעמוד.

—איפה אנחנו?—שאלתי בבהלה ואתפוש את צקלוני.

הדלת נפתחה מבחוץ ואשמע קול קורא: קלקסה, שלשה רגעים!

—שכב במנוחה —לחש לי שמואליק—עוד לא באנו תולביסקה.

שני הנוסעים אשר על הספסל השני קמו ממושבם וינועו הנה והנה ויצעדו כה וכה בחפזה אל יד הדלת.

המסע נעתק ממקומו.

ו.

—גם כסף מעט יש לך?—שאלני שמואליק ברבות שאון מרוץ המסע.

—יש מעט, ולך?

—אף פרוטה אחת אָין.

—מדוע? הלא אביך איש אמיד הוא?

—בלי רשותו נוסע אני —ענה בעצבון, —קמתי בבקר השכם ואברח.

—ואין איש ב„אלון" יודע לאָן ברחת?

—אחד יודע.

—גם את המעשה אשר תאמר לעשות?

—האחד יודע.

—ולא כִהָה בך?

—זו היא עצתו.

— לצאת לתרבות רעה? לעזוב את התורה? להיות „עם הארץ"? — התרגזתי.

-- להיות לאיש!

כל עצמותי רחפו לשמע המענה הזר הזה וארגז מאד.

— איככה תהיה לאיש ואתה מתחרה במרעים ללמוד מעשיהם? איככה תהיה לאיש ואתה עוזב את התורה?

— ואלמוד למודים אחרים.

— מאי עדיף? הגד נא!

— למוד הגמרא היה עלי למשא, חובה קשה, והקריאה בספרים חצונים תענוג גדול, את מלמדי יראתי ואת מורי כבדתי.

— מה יש בהם — מה? — קנאתי לגמרא קנאה גדולה,— איזו חכמה יש בהם, בספרים החצונים? הבינני ואדעה! היש בהם „קמטים" עמקים, רזים כמוסים, אשר רק המח „החד" יבין וידעם? היש בהם איזו סברה חדשה מאירת עינים? ומה יש בהם? במה לקחו את לבבך? ספורי מעשיות אשר לא היו ולא יהיו, או סתם טפשות...

— נדמה לך כן.

— לי? ואתה מוצא בהם דברי תורה? אתה חושב כי המורה גדול וטוב ממלמדך? במה כחו גדול? בדברים בטלים!

— גם בילדותנו אהבת אתה את ההלכה, את הפרק הקשה והמסכסך ואנכי אהבתי את האגדה הקלה, הפשוטה והיפה.

— היכי דמי? אגדות חז״ל אתה מדמה לספורי הבל של איזה לבלר שוטה? האגדה עמקה מים, לא כל מח מסוגל להבינה, בכל צפונה כונה טובה.. אתה אהבת את ההגדה! אולם הידעת מה היא אומרת? ההעמקת חקור לדעתה? לא! נרפה אתה, אינך יכול ליגע את מחך, אתה יכול ללקק מעל כבלב... על כן מאסת בתורה הקשה, העמקה ותבחר בספרים החצונים, הריקים, השדופים שאין בהם מאומה...

— מי הגיד לך מה שכתוב בספרים חצונים, ואתה אינך יודע קרא?

— מה כתוב בהם? הגידה לי באמת, מה כתוב בהם?... השמש זורחת... העבים שחורים... הרוח מנשב... הסוס רץ... הצפור עפה... נו! ומאי קא משמע לן? האין אנחנו יודעים זאת? אני שואל: מה יש בזה להבין?...

— ואני שואל אותך: איככה זה תדע את הכתוב בספרים אשר לא קראת?

— מה אתה שואל? — קראתי בבהלה — מי הגיד לי?! נדמה לי כי כל דמי זרם אל ראשי.

— כן, מי?

— ? — נהמתי בדממה — ואֶדם.

שמואליק נגע בלי צדיה בפצע לב דוי נגיעה גסה ואחוש כאב נעכר: ה י א קראתם לפני פעמים רבות והתרגסם...

הלב החם אשר בקרב הנער המְעֻנה נמלא רגש לוהט, כאב־געגועים עז, ויכה בתמהון ותכבד עליו הנשימה — וידם...

— למה תחשה?

לה נאה לעסוק בדברים בטלים, היא איננה מחיבת לעסוק בתורה, „ושננתם לבניך" כתוב בתורה, היא קוראה בספרים ס ת ם, לבלות זמן, עליה לא יקצוף ה׳, כי על כן גם „חומש" למדה, נערה טובה היא, בעלת כשרונות, גם לב טוב גם קול רך ונעים... יחד למדנו בילדותנו, „חומש" למדה — והבן, והרבי אהבה; הלא אביה, רבי וֶלולי פליְוישקר, העשיר, ירא אלהים, הוא יודע את אשר הוא עושה, והוא נותן לה מורים ללמדה קרא בספרים, כי על כן א ש ה היא... איננה מחיבת לעסוק בתורה... עליה לא יקצוף ה׳...

— יקיל!

ב„חדר" לעגתי לה ואתגר בה ואקראנה בשם ה„בתולה הפליְוישקית" על שם הכפר „פליְוישק" מגורי אבותיה, ולמרות התהלה אשר הללה הרבי, למרות השמחה אשר שמח אביה בבואו לפעמים העירה „לבחן" את בתו היחידה, בשמעו אותה קוראה לפניו את ה„חומש", בזיתי לה בלבי, כי על כן א ש ה היא, „גמרא" לא תלמוד לעולם, לא לה ה„גמרא", לא לה! אכן גם היא לא התערבה בנו, חבריה בחדר; גאיונה היתה ותבז למשחקינו, אנחנו עודנו קטנים והיא ילדה גדולה לומדת גם קרא וכתוב רוסית, גם לחשוב חשבונות כבר ידעה עד אלפי אלפים...

— הישן אתה, יקיל?

ולפני עיני הנער הסגורות תעמוד תמונת שפרה, הנערה הטובה, חברתו הטובה אשר נפגש אתה אחרי כן בעיר קיסלובקה, מקום שם באו שניהם ללמוד, הוא בישיבה והיא מפי מורה מומחה. אז לא יסף עוד ללעוג לה, אז כבר ידע כי יען אשר א ש ה היא איננה מחיבת לעסוק בתורה; והיא, בת העשיר

לא שכחה ימי הילדות, ותהי לו כאחות כל ימי שבתו ב„קיסלובקה", לא פעם ולא שתים תִקנה את קרעי בגדיו או תקנה את פוזמקיו... ויודעת היא במלאכה מאין כמוה, גם לתפור גם לרקם... ידיה הקטנות, הלבנות והחלקות מהירות בכל מלאכה! גם את ספריה קראה לפניו... אמת! אין מה לשמוע... מעשה ב„פריץ" אחד שנסע ביער... מעשה בריבה אחת יפה שנסעה גם היא, ה„פריץ" ראה את הריבה, הריבה ראתה גם היא את ה„פריץ"... מה יש לשמוע? מה ילמד תלמיד הישיבה מזה?... הלילה היה אפל, הככבים נוצצו, האויר היה חם... ומה? מה יש בזה להבין? מה אנחנו למדים מזה? אבל היא אשה ואיננה מחויבת ללמוד, להבין...

— מדוע לא תענני, יקיל?

ולפני עיני הנער הסגורות תעמוד תמונת שפרה, הנערה הטובה, חברתו הטובה, ודבקה בהּ מחשבתו הלוהטת וכמו תנומת־קסם תלפפהו ותעַלפהו... הוא שומע את הקול הקורא אליו כמו ממרחק, קול דברים הוא שומע ולא ידע מה, הוא הוגה בשעה אחת נעימה ומריבה: שעת צאתו מקיסלובקה. הוא בא להגיד לה דבר לכתו הביתה וכי לא ישוב עוד לישיבה, וכי ילך לישיבת תולביסק הגדולה וכי ילמוד תורה מפי רבי הרשילה „סכינא חריפא"... והיא לא ידעה את השם הגדול הבוער ממרחק, גם את שמע רבי הרשילה לא שמעה... כי על כן אשה היא... את איזה פושקין היא יודעת, „גוי" לבלר שלא קרא ולא שנה, כדומה לו היא יודעת, ואת רבי הרשילה החריף, העוקר הרים בסברה אחת, ב„קמט" אחד דק, אותו לא תדע, כי על כן אשה היא, רב או דין הן לא תוכל להיות לעולם... אשר על כן לא השתוממה כלל בספרו לה את „החדשה" הזאת, ובשבתה אל השלחן וראשה השחור מטה על ימינה הקטנה והלבנה ובשמעה את דבר גבורות ראש הישיבה בתולביסק היתה בת־צחוק שרויה בערוצי לחייה האדמדמות, ותשאלהו בחבה: מה תהיה? רב?... „כן, כן!" ענה בעליצות, והלב כאב מכאוב־פלא, הוא חש בו איזו מכוָה קלה, צרבת נעימה...

— יקיל! — זעזעני הפעם שמואליק בחזקה — מה אתה חולם?

— אני? — עניתי במבוכה.

— שאל שאלתיך, איככה תדע את הכתוב בספרים חצונים?

— אחת היא לך — נהמתי ברממה, — עיניך הרואות כי יודע אני, ואתה הגידה לי מי זה הוא היצר הרע אשר הסיתך לעזוב דרך טוב?

— מה בצע לך כי תדע?

— יען כי עצת שטן רע היא, יען כי האיש הזה נבל הוא...

— אל נא תחרפהו, טוב הוא, צדיק הוא, ישר הוא...

— מי הוא? — זעקתי במרירות.

— אריה השד!

האם נדנור המסע הלם את ראשי אל הקיר, אם שמע השם הזה הממני? רגעי מספר שכבתי דומם, משמים, כל מחשבותי התבלעו; אז פניתי אל חברי ואשאלהו במבוכה גדולה: האמנם? איככה? הלא ראיתיו...

שריקה ממשכה הפסיקה אותי בדבורי, הרכבת הזדעזעה ותנע בחזקה — ותעמוד.

— אינו?

— כמרמה לי „תולביסק" — לחש ברממה ויושט את ראשו מתחת הספסל — ואיפה שני הנוסעים? „הגנרל" הזקן איהו?

— אדרבה — לחשתי לו — עתה לא נירא, הגנרל הזקן איננו עוד, גם הבתולה איננה.

זחלתי מתחת הספסל ואתרומם ואתיצב על רגלי ואתנער רגע ואחליץ את עצמותי ואגש אל הדלת — והיא סגורה מבחוץ...

— מה זאת? — קראתי בבהלה — מה זאת, שמואליק? אינני יכול לפתוח את הדלת.

ושמואליק שוכב במנוחה תחת הספסל ועונה בנחת: איככה? הדלת סגורה מבחוץ...

— נו! — התרגזתי — ואנכי הלא צריך לצאת!

ושמואליק עונה בנחת מתחת הספסל: ומה אפוא אעשה לך? הדלת סגורה ואין פותח, המשגיח יודע כי אין פה איש, שר הצבא הזקן יצא עם בתו עוד בתחנה „קלקסה"... „נדמה לך, אב, שוב שבה־נא"... השמעת? כך מדברים רוסית...

— ומה אפוא אעשה? שמואליק! גשה הנה!

— ומה אעשה לך? לשבור את הדלת אינני יכול ואינני רשאי, קרא נא אתה, היש עונך? עוד רגע אחד ונסע הלאה.

— מאי משמע נסע הלאה? — התמרמרתי מאד — הלא אני אינני יכול לנסוע הלאה!

— אינך יכול? — השתומם שמואליק תחת הספסל — מדוע אינך יכול? אתי תסע, השתטח תחת הספסל — וסע!

— לאן? — זעקתי מרה.

— לא, לא! — מהר שמואליק לנחמני — עתה נוכל לשכב על הספסלים הרכים כ„פריצים".

— אבל לאן אסע? — קראתי בבכי ואחל לדפוק על החלון.

—הנה ישמע ה„זנדרם" — מדבר אלי שמואליק בנחת מתחת הספסל — ובא ופתח ולקחך והביאך אל חדרו והיטיב ייטיב עמך...

אבדתי, אבדתי! — בכיתי מרה — אנה אסע? והיום יום ראשון לחדש, יום התחלת הלמוד.

דמעות רבות פרצו מעיני, וקול שמואליק קורא אלי מתחת הספסל:

— אל תירא, יקיל! הלא חברים אנחנו ולא אעזבך, אתי תסע עד הפתח הדלת לפני נוסע אחר ומהרת להתגנב החוצה וחכית למסע ההולך מורשוב תולביסקה והתגנבת אל רכבת הלשכה השלישית, בה נוסעים יוצאים ובאים בכל תחנה ודלתותיה לא תסגרנה... זכור ואל תשכח: דוקא הלשכה השלישית, כי על כן נער עני אתה, כי על כן ללמוד תורה אתה נוסע, כי על כן תולביסקה אתה נוסע... בשלמא אני נוסע ורשובה, לא איכפת לי כלל, עד בא המסע שמה

עוד יבואו הלום נוסעים, אבל אתה הלא תולביסקה אתה נוסע . . .

ברגע זה נעתק המסע ממקומו.

ז.

— ומה כל החרדה? — נחמני שמואליק ברבות שאון מרוץ המסע ויגיח מתחת הספסל ויעמוד ויתנער כחתול אשר נפל מגבה בעמדו על רגליו — עתה נשב כאדונים על הספסל, גם אתה תשב עמי, עתה אין עוד כל „נפקא מינה" ביני ובינך, כי על כן גם אתה ורשובה הנך נוסע.

— האם עד ורשוב אסע? — קראתי בחלחלה.

— מי יודע? אין הדבר תלוי בך כי אם במשגיח הסוגר ואין פותח בלערו, והיה אם לא יפתח — תסע!

— אללי לי! — נאנחתי במר נפשי.

— למה תרגש? ראה, אנכי אינני דואג כלל, יהיה מה שיהיה, תחת הספסל או עליו, אחת היא לי: נוסע אנכי. אף פת לחם קטנה אין לי, אף פרוטה אחת אין לי, מאומה אין לי — נוסע אני. האם אל המדבר אני הולך? לישימון לא אדם? מסתמא לא אמות ברעב, מסתמא לא אלין ברחוב, אינני ירא מפני כל, יהיה מה שיהיה . . .

נדמה היה, כי הוא מדבר מדאגה ומתאמץ להשתיקה, הוא נלחם בפחד יום המחרת, הוא כבר החליט להפקיר את עצמו, יהיה מה שיהיה, אולם הלב עודנו מתמרמר אל ההחלטה הזאת והוא רוחש, רוגש ומפחד . . .

—האני ירא? — עניתי בתלונה כתובע עלבונו — הירא אנכי? מה אני ירא? האם לכסף אני צריך? למה לי כסף? האת הרעב אני ירא? לא מתי עד היום ברעב ולא אמות, כדאי לדבר!

—ולמה תבכה? — חנן קולו כמשתתף בצערי.

קולו רעד. נדמה היה, כי עוד מעט ובכה הוא: רגע יגון תקף עליו ואני אח לצרה, דאגה אחת לנו.

—אני? למה אני בוכה? על הצרה אשר באתנו: היום ראשון לחרש, יום התחלת הלמוד — ואנכי אינני!

—ומה? האם לא יקבלוך ביום מחר?

הוא הביט אלי בעין חוררת כחוקר תעלומה; הוא הטיל ספק בדברי.

—והשעור? השעור הראשון השקול כנגד הרבה „שעורים״?

אתה אינך יודע מה זה „שעור״ ראשון בישיבה, מה יְדֻבר בו, מה עמק ומה יקר... ומה גם רבי הירשלה, „סבינא חריפא״! הלא שמעת את שמעו... שְׁער נא בנפשך: שעורו הראשון — ואנכי אינני!

פני שמואליק חפו. אני אינני אח לצרתו, לא צער אחד לשננו, אנכי שָׁלו באמת, לא אירא רע, כי אם חכ אני על הזמן, בטול התורה... עיניו נוצצו, גחוך־התלים שנה את פניו, וִישאל בחצפה:

—ומה תהיה, שמואליק? רב תהיה?

אש נשקה בי. עוד הפעם שאלה זו! היא שאלה ועתה בא זה ושואל, האם לא יאמינו בכשרוני? האם לא תאמין היא בכשרוני?

ובהביטי אל פני שמואליק הצוחקים צחוק־בטול להרעימני זכרתי את הגחוך אשר רחף על פניה היא בדברה אלי את הדברים האלה — וכל רעיוני נבוכו: ההתל התלה בי גם היא?

—בודאי! — עניתי גם אני בחצפה רבה להרעימו.

—ומה יהיה אז?

—ומה צריך להיות? — לא הבנתי שאלתו.

—התהיה אז מְאֻשר?

רטט קר חלף את כל גופי: מה זה ישאל? מה הוא שח?

—מה משמע מְאֻשר? — שאלתי ברעדה.

—אריה השד אומר — החל שמואליק להסביר לי, אך אנכי לא נתתיו לדבר, צחוק ההתול אשר רחף על פניו כעסני תמרורים ואשפוך את כל חמתי עליו:

—מה לי ולאריה השד? — קראתי בתלונה — הלא משגע הוא!

—במה ?— שאל שמואליק וצחוק ההתול נעלם מעל פניו.
—הלא רוח רעה הפעמהו, הלא דעתו מטרפת עליו, הלא איננו „כמו שצריך להיות".

אני זועק ולבי כל אתי, אני זועק להשתיק סוד שיח הלב אשר ילחש בי לחש ולהט: צדיק הוא, עוסק בתורה בתמידות...

—כה דבריך— ענני שמואליק וצחק ההתול נראה על פניו — אולם הכנים דבריך?

—כנים, כנים! — הוספתי לזעוק בחפזה ולבי בי חרש ידובב ההפך.

—ומה עשה לך? — אני ממהר להתמרמר אל לבי ולהכניעו— מה עשה לך? ההתעך מן הדרך הטוב ויסיתך לצאת לתרבות רעה, לעזוב את התורה ולעסוק בדברים של מה בכך, האם לא רוח רעה תנוח עליו?

נדמה לי כי נח הלב, לשון אשו לא תנוע, לא תלחך, לא תצרב... ואני מוסיף להכניעו, להשתיקו:

—האתה תהי מְאשר? — התאמצתי לצחק — אתה שואל אותי ואני שואל אותך, ואמנה אינני יודע מה טיבה של שאלת־כסילות זאת: מה אהיה? יהודי כאבותי, אולם אתה מה תהיה?

—יהודי מְאשר.

—איככה? במה? מאשר, או לא מאשר, זאת אינני יודע, מה ענין יהודי לאשר? אבל איככה תהי יהודי? במה תהיה יהודי? האם בעזבך את התורה? האם בלכתך בעצת רשעים? השומע אתה? על השאלה הזאת ענני!

נדמה לי, כי אני חש נדנוד לשון־הלב, נדנוד־עדנים; היא טבולה בשמן, חלקה מחמאות: פי ולבי שוים...

— אל נא באפך, יקיל! — חנן הפעם שמואליק קולו ופניו הוגו — כביר אנכי ממך לימים, הנה אנכי כבר מניח תפלין, ואני אומר לך, כי הכעס יסלף דבריך, ואתה קורא רשע לאיש טוב, אדם המעלה.

—הלא פיך ענה בך! — אני מוסיף להתמרמר ע ם ל ב ב י — מפני התורה אתה בורח, להיות „דקטור" אתה הולך, ובשלמי כל הרעה הגדולה הזאת? בעטיו של אריה השד, הוא יועצך לרע, הוא השד, המטרף, בז לדבר ה׳...

הפעם נרמה לי שאני שומע קול הלב בקרבי עונה כהד פי: שד הוא, מטרף, בז לדבר ה׳.

נ צ ח ת י ו.

—מי?! — התעורר הפעם שמואליק ויקרא בחרי אף — מי בז לדבר ה׳? האיש ההוגה בתורה יומם ולילה? האיש המוסר את נפשו עליה? האיש אשר אין לו בעולמו אלא התורה? הֲבו תדבר הוות? האותו תחרף? צא החוצה באשון לילה ואפלה לעמוד בחצר בית המדרש ה„אלוני" ושמעת קול בוכים, יללה קורעת את הלב. מה קול עצבון זה? מי יבך בלילה בשעה שכל אנשי העיר ישנים במנוחה? קול אריה השד הוא, השד הבז לדבר ה׳, היושב גלמוד בפנה ועוסק בתורה בכל רחשי לבבו, הבוכה מרוב חושיו בו...

הלב המנצח זע בי וישלח לשון, לשון אש צרבת... נדמה לי כי איזה נגון מסלסל, מלא מררות עולה ממעמקים, מעמקי הנפש ומזעזע כל קרבי זעזוע־עדנים — ונמוג... אני נכון לקרא בקול, לכעס, להשתיק המון לבבי בחרפות וגדופים, בקנאי את קנאת התורה, אך שמואליק לא כלה עוד את דבריו, הוא השח את קולו, תחנונים ידבר:

—שד הוא! שטן המשחית! השחוק הוא לשמוע! עודך נער, יקיל, נער תם, אינך יודע ענות עני וצרת דך, ב„גמרא" לא ידבר בהם, ב„גמרא" לא ידבר בנגעי בני אדם... ואני כביר ממך לימים, אני כבר מניח תפלין, אני קראתי בספרים, אני קראתי בספרי החיים — ואבין, ואחוש עם לבבי ותפקחנה עיני־ ואראו... ארבע מאות יהודים ב„אלון", והם עוסקים איש איש בפרנסתו, בעסקי ביתו, ויש אשר יהיה עם לבבם ו ה ב י ט ו ב ס פ ר; אחד הוא אריה, השד, המטרף, הבז לדבר ה׳, אחד הוא ב„אלון" אשר דאגת העניים והאביונים שמורה בלבבו, אחד הוא בעיר אשר צרכי אחרים קודמים לצרכיו, אחד הוא בעיר

העושה ומַעֲשה צדקות לרוב, אחד הוא בעיר העושה טוב בכל שעה ושעה. ואחד הוא בעיר אשר התורה ששון חייו ובה כל חפצו. הוא לא יביט אל הספר, כי אם יאכלנו בכל פה, בכל לב ונפש...

אל! אל! מה האש האוכלת בי! לבי הומה בי, ידוה, ימס...

—שד הוא! שטן המשחית! האם לא השחוק הוא לשמוע! היודע אתה את אריה השד? לא, אינך יודע אותו! ראיתו לפנים ולא ידעת מה ראית, את מי ראית, עודך נער תם, גמרא, גמרא ועוד הפעם „גמרא" — ותו לא מידי... הבקר אור, כפות הרחים נעות ברוח קל, איה בעליהם, איה אריה הטוחן? הנה הוא מחזר על הכפרים, מחזר על הפתחים, מקבץ נדבות— וחי בהן העני, האדם המְעֻנה... פנה היום ויאת לילה, כל אנשי העיר ישנים, נחים מעמלם, כפות הרחים נעות ברוח, איה בעליהם? איה אריה הטוחן? הנה הוא יושב בפנת בית המדרש החשכה והוגה בתורה בכל מאמצי כחו, לא ייעף ולא ייגע, אין איש רואה ואין איש יודע, רק עין אלהים צופיה...

קול שמואליק לא נפסק, כי אם נמוג אט אט, וימוג בי גם לבבי... לא חדשות השמיעני חברי, על הדעה הזאת עֻניתי רבות בימי ילדותי, הכוני פצעוני וישקוני „רברברים"... ובכל זאת יורה זה דעה זו כיום הזה, ובכל זאת אני מתנגד לה כיום הזה... איזו הכנעה מעיקה השחה פתאם את גאוני ואקטן מאד בעיני... ותבוא מחשבה אחת רעה למרר את לבבי ולהרעימני: הוא קרא ספרים חיים, הוא למד דעת ואני למדתי רק „גמרא", ואשר על כן... אני זע למחשבה הרעה הזאת, ואני ממהר להפסיקה ולגרשה, ואתעורר, מבלי נטילת רשות מהלב, ואקרא בחזקה:

—אבל מה עשה לך?

—מה עשה לי? פקח את עיני והרך את לבבי! הוא בא לפעמים אל אבי לקחת נדבה, האב לא אבה תת, וידבר אליו אריה וירב לדבר... ואני שומע, אני עומד בפנה ושומע כל

מלה ומלה — ותפלנה על לבי כרביבים עלי עשב — וירך...

—מה אמר — מה? — אני מוסיף לגרש את המחשבה האחת הרעה אשר התגנבה אלי למרר את לבבי ולהרעימני — במה פקח את עיניך והרך את לבבך — במה? תורה למדך, תורה? סברה חדשה הגיד? מה אמר, מה?

ובקראי את הדברים האלה ברגש, בעז, רפה בי רגש ההכנעה ואשוב ואגדל בעיני וחברי הדובר בי נקלה בעיני, והמחשבה האחת הרעה רפתה...

—כן, תורה למדני, סברה חדשה הגיד, לא שערתי! — ענה שמואליק ברגש — הוא אמר: רבי ברוך, יהודי אתה, רבי ברוך, ואינך יודע מה הוא יהודי!... האב כעס, הלא למרן הוא, וזה בא ומבטלו, ואיככה לא יתבע עלבונו? ויכעס... ויכעס... אולם אריה לא יכעס, במנוחה ידבר, בניגון ידבר: אינך יודע מה זה יהודי! אתה מניח תפלין יום יום, אתה לומד תורה לפעמים, יש לך ציצית על כנפי בגדך ומזוזה על פתח ביתך, ובכל זאת, מחל לי, רבי ברוך, אינך יודע מה הוא יהודי...

—חֻצפה היא, חצפה, לא יותר! — קנאתי קנאת רבי ברוך— אני יודע, כי אריה חצוף הוא, גם את הרב חרף, גם את מנדיל שנק גדף, לא יחת מפני כל, דבר ידבר, אבל מה אנחנו למדים מדבריו? מה חדש?

הלב נח בי, עמד מזעפו ואני מדבר את דברי בגאוה וגדל לבב כגדול העומד על גב קטן...

—כן הגיד גם אבי בכעסו, ואריה לא כעס, בדממה ידבר, בניגון ידבר: יש אדם ויש אדם־י ה ו ד י... בראשית ברא אלהים את ה א ד ם ואחר כך נעשה האדם י ה ו ד י... כל אדם נברא בצלם אחד, בדמות אחת, ומה הוא היהודי?

—שטות היא, שטות, לא יותר! — בטלתי בתנופת יד אחת את אריה ואת שמואליק יחד — הנשמעה שאלה כזאת? הוא שואל: מה הוא היהודי? היהודי הוא יהודי! הישאל איש מה היא הצפור? הצפור היא צ פ ו ר!

ובדברי את דברי אלה נמלא לבי הנאה: עתה יֵרָא וישפוט, הוא למד ספרים חיים ואני למדתי רק „גמרא", מאומה לא למד, וב„גמרא" כל החכמה...

—כזאת הגיד גם אבי בכעסו, גם הוא למדן, גדול ממך, ויכעס עוד יותר ממך, אולם אריה לא כעס, בדממה ידבר, בעצבון ידבר: היהודי הראשון הוא אברהם אבינו, האין זאת? תֶּרַח לא היה יהודי, אברהם הוא אבינו מחוללנו, האין זאת? ובמה היה יהודי? תורה לא למד, תפלין לא הניח, טלית מצויצת לא לבש, ובמה היה יהודי? הנה אני מגיד לך, רבי ברוך: מכניס אורחים היה, גומל חסדים היה, טוב ומטיב היה, חנון ורחום היה, ויהי אדם המעלה: יהודי... הוא זקן בא בימים, בן תשעים ותשע שנה, יושב פתח אהלו, עיף מחום היום הבוער, כל עוד רוחו בו, וירא שלשה אנשים סתם עוברי אורח, וירץ לקראתם ויתחנן אל כל אחד: אם נא מצאתי חן בעיניך, עשה אִתי חסד ואל נא תעבר מעל עבדך, סורה אלי, הִנפש מעט, הִנה היום חֹם בוער, הִשען תחת העץ, בצל דליותיו השכון—וטוב לך... כן יעשה אדם המעלה: יהודי... הוא שש לעשות טוב, הוא רץ לעשות טוב, מצוה הבאה לידו לא יחמיצנה; וימהר אברהם האהלה אל שרה אשתו לשַׂמחה בבשורה טובה: שלשה אנשים עוברים, אורחים יש, מהרי שלש סאים קמח ודוקא סולת, לושי ועשי עגות... בודאי היה לחם בבית אברהם בכל עת ובכל שעה, אכן לאורחים לא יתננו, לפניהם לא יתן לחם יבש, לחם קיבר, לאורחים יתן לחם חם, למענם יאפה חלות לחם סולת, כי על כן אורחים הם, אנשים הם, אחים הם, הוא אמנם לא יֵדָעם בשם, לא יכירם מתמול שלשום, אבל מה לו לדעתם? אורחים הם, עיפים מעמל הדרך, נלאים מחום היום וטוב להם לנוח מעט, טוב להם לסעד לב: וירץ אברהם אל הבקר ויקח בן בקר ודוקא רך וטוב וימהר לעשות אותו... ככה יעשה אדם המעלה, ככה יעשה אברהם היהודי... הוא אמנם לא ידע דין תורה חמור והוא נותן לאורחיו „חמאה וחלב ובן הבקר" בשר וחלב יחדו, אין בכך כלום, יהודי הוא, אדם המעלה,

טוב ומטיב, אוהב וחנון... האדם הפשוט חי לו, עובד לו, עמל לפיהו, הוא לא יענה טרם יקרא אליו העני והוא לא יענה גם בשמעו צעקת דל, ואדם המעלה חי לו ולאחרים, עובד לו ולאחרים, עמל לפיהו ולפי אחרים... „וחי אחיך עמך" — זו היא מדת אדם המעלה וזו היא תורת היהודי...

ולבי בי נגרש כים, רוח סערה יסער בי, הדברים אשר אנכי שומע חדשים הם לי, נוראים הם לי, הם מצלצלים באזני כאלפי פעמונים כבדים, ואני עומד משמים, נבוך — ולשוני לחכי דבקה... ושמואליק דבר ידבר, ברגש ידבר, בחום ידבר וקסמים בפיו; המלים מתפרצות, נחפזות כזקי אש, כנצוצות מותזים, והן עפות אל פני, אל עיני, ואל לבי להמני ולבלבלני... ואקטן פתאם בעיני ואדל מאד וימך ערכי מאד... נדמה לי, כי אנכי נופל מגבוה לתהום רבה, נדמה לי, כי הארץ תנוט תחתי, ואזעק זעקה גדולה ומרה:

— אם כן צריך היהודי ללמוד תורה ?!

דמעות רותחות עלו לעיני בזעקי.

— כן קרא גם אבי במרירות — ענה שמואליק בדממה ואדם כסה את פניו — אולם אריה לא יתמרמר, בדממה ידבר, בעצבון ידבר: הלמוד גדול רק אם יביא למפעל טוב, כל עקרו של הלמוד שלנו הוא לצרף את הלב, לטהרו, לרככו ולעוררו למעשים טובים, לצדקה וחנינה, לאהבה רבה; אולם הלמוד סתם, הלמוד בשביל הלמוד, בלי כל מטרה אחרת, הוא אילן סרק, אשר פרי לא ישוה, והתורה היא עץ חיים למחזיקים בה, עץ עושה פרי...

שריקה איומה הפסיקה את שמואליק בדבורו — וידום.

ולבי כים נגרש, רוח סערה הומה בי, הדברים אשר שמעתי הלמוני והממוני, הם נגעו במשיחי, הם חללו את מקדשי ואת מזבח זהבי כסו כלמות ורוק... בלבי חורבן נורא ומעיני לפידים יהלכו... מי מתיזן יצוצות בלבי ומשליכן אגודות מבעד לעיני?... איפה הייתי? ואנה אני הולך?...

הרכבת הזדעזעה, ותנע בחזקה — ותעמוד.

ואני נופל מגבה למעמקים, אני שוקע ושוקע לעומק אין

סוף—ואתכוץ תחת הספסל...

—תחנה „כַּפִּי״ !—קרא הקורא — חמשה רגעים !

איזו יד דופקת על כפות המנעול. הדלת נפתחה.

איש בא—ויצא...

—ברכבת „למעַשנים״ !—קרא היוצא אל נושא כליו והדלת נפתחה.

—צא בהחבא — לחש לי שמואליק—צא מהרה, בזהירות, לבל תִּתָּפֵש, חושה...

הוא חותה גחלים על לבי, משחק הוא לי... מדוע נעתקו מפי מלים? הכה קטנתי? המאום לא למדת? היצדק?...

—חושה פן תאחר... סוגרים את הדלתות...

— הנה אמרת, שמואליק—אני דובב בשפתים דולקות —כי עקרו של הלמוד שלנו הוא לצרף את הלב, לטהרו, לרככו... הלא כן אמרת, הלא כן אמר ה ו א... האין זאת?... הבה ואשאלך...

קול הֲגָפַת הדלת... המסע נעתק ממקומו...

ח.

אנכי עומד אל יד חלון הָרַכֶּבֶת ומביט החוצה; יום ולילה נלחמים...

והכבד גם בי המלחמה עד מאד. ויהי לבבי הרך לשדה־קרב ויחשב להשבר...

ואנכי נדהם, מחשבותי נבוכו ולא ידעתי להבדיל בין אור לחושך...

ותלחם בי הדעה החדשה בדעה אשר נשרשה בי משכבר הימים, הדעה אשר חִוָּה לי אריה השר על־פי שמואליק — בדעה אשר ינקתי עם הלב אמי, וילחם רגש הגאון הנטוע בלב כל עוסק בתורה, גאות רוח הממית עצמו על ההורה, ברגש ההכנעה אשר בא פתאום לדכא את רוחי, למעט את דמותי,

הכנעה לפני הבחור הזה המדבר מ י ש ר י ם—ולא רוחי...

אני בוש, אני עומד דל וריק...

אני נדהם ונכלם; לא אכיר בין אוהב לאויב, לא אבדיל בין אור לחושך...

ואיככה זה היה הדבר? האם סר כחי ממני? מדוע ידעתי להעמיק חקר בדברי חכמים וחדותם? מדוע ידעתי להעמיק שאלה, לקמוט כל סברה, להרבות קושיות, אבעיות וכל מיני „רחקות" והגמרא הלא ג מ ר א היא, ומדוע זה נעתקו מפי מלים הפעם? כלה כחי, יבש מוחי...

אני בוש, אני עומד דל וריק...

הנה זה בא להורות אותי דעה חדשה. תורה חדשה לא שערתי, סברה חדשה לא ידעתי—היצדק? האי אפשר לבטל את דעתו החזקה והנוראה הזאת? ואנכי מחויב לבטלה, למען אשר השרש מקרב לבבי, אני מחויב לבטלה עד בלתי השאיר כל זכר לה, יען כי חזקה היא, נוראה היא, פלסתר היא ואין לה תקנה אלא בטול... במה?

אני בוש...

האם תושיה נדחה ממני, הגבור במלחמתה של תורה? האם אי אפשר למצא איזה „ורמינהו" עמק בדבריו? האם אי אפשר להזיזה בחדוד? האין בהם כל נפתל ועקש? האין בהם כל „דחק"? האם מ ת ר פ ה אנכי? מדוע אבדה עצה ממני?

אני עומד דל וריק...

אשא עיני למרום וארא את השמים לוטים בערפל עב, זעיר שם זעיר שם, בוקע זוהר הרקיע את הענגה...

אני מסב את פני אל שמואליק ונדמה לי, כי גדל פתאום, והוא הולך הלך וגדל, הלך וחזק מאד, ויש אשר ארמה לראות גדול עומד על גביו, ענק רם ונשא אשר לו עינים גדולות, מאירות ושוקטות, אשר קולו כקול יונים מתגנב אל הלב...

ואנכי עומד נדהם, האין לי תשועה?

מקדשי חלל לעיני ואנכי מחשה מבלתי יכולת להגן עליו... היצדק?

לבי ישוע על החומסים תורתי, ותצת כאש חמתי על מחללי מקדשי...

קצף אין־אונים...

היצרק? האמנם אין ביני, הגולה למקום תורה, לזה, היוצא לתרבות רעה ולא כלום?

האיננו יוצא לתרבות רעה?

הלא אריה השד שוקד על התורה ועמל בה בכל כחו, וזה הלא על פי עצתו הולך; המסית ומדיח הוא אריה השד?

אני נבוך ונדהם, לא אכיר בין אוהב לאויב, בין אור לחושך...

— יקיל! — אני שומע קול שמואליק קורא אלי.

ומפני קולו נִחת אני, קולו כנחש ילך, ישרוט את הלב.

— הלא אתי הסע, יקיל!

— לאן? — זעקתי בחלחלה.

— הלא הראיתיך לדעת כי דרכך לא נכונה...

— מה? — נתתי בקולי — הדרכי לא יתכן? הלא זו היא דרך תמים, דרך יהודים ישרים, אשר אין להם בעולמם רק התורה, הדרכי לא יתכן? הלא זו היא דרך צדיקים אשר לא יחתו מפני נחש עלי דרך, מפני מסית ומדיח... הנה אתה אומר בלבבך, כי תורה חדשה למדתני אשר לא ידעתי, פלסופיה למדתני אשר לא שערתי, נקלותי בעיניך, כי רק גמרא למדתי מבלי אשר תָשיב אל לבך, כי הכל יש בה... הנה אמרת בשם אריה השד, גאון עוזך, כי הלמוד סתם, „לא ללמוד ולעשות" קל ערכו האם לא ידעתי זאת? האם לא חלקו רבנן בין הלומד תורה לשמה ובין הלומד תורה שלא לשמה? אכן הם אמרו: לעולם יעסוק אדם בתורה, אפילו שלא לשמה, שמתוך שלא לשמה בא לשמה... השומע אתה? לעולם יעסוק אדם בתורה...

איזו אבן מעמסה נגולה מעל לבבי. במאמר הזה מצאתי סעד לי ואתמך בו.

— תמים אתה, יקִיל — אשמע לעג מר — אם יעסוק אדם בתורה לעולם, במה יתפרנס? והם הלא אמרו: אם אין קמח אין תורה...

הערפל אשר על פני השמים נקרע פה ושם, ומבין הקרעים נשקפים שמים כהים, שמי־אפר... קרעי הערפל ידאו, ירחפו, ישוטו — ולא יתלכדו...

ועדין אני עומד דל וריק, נפעם ונכלם ונפשי האמללה תשוע: היצדק?

לבבי בי מפרכס, אני מתאמץ לתפוש בזכרוני איזה מאמר תלמודי נמרץ להתמך בו — ואין.

הכל כמו נמח מזכרוני.

— אתי תסע, יקיל — שב שמואליק לפתותני — תורה למרת דיך ולמדת חכמה שיש בה גם מלאכה מפרנסת ומאשרת...

— אשרי האיש שלא הלך בעצת רשעים... כי אם בתורת ה' חפצו.

— אינך יודע, יקיל, מה בין מאושר לאומלל, אינך יודע בצערם של אדם רב, במה הם מתפרנסים ובמה הם נזונים? אמנם האדם איננו מלאך והחיים אינם מתבתא רבתי, כל הבא יושב ולומד: ה א ד ם צ ר י ך ל א כ ו ל!...

— ובכל זאת לא נתנה התורה למלאכי השרת כי אם להאדם.

— ואדם יפיק תבונה, כי ראשית כל הוא צריך לחיות, לחיות אי אפשר בלי מזון ומחיה ולחם לא יפול מן השמים, צריך האדם לעמול עליו, צריך האדם לדעת איככה ימצא את לחמו; וגם היהודי אדם הוא; אפשר לאדם להיות לא־יהודי ואי אפשר ליהודי להיות לא־אדם. ואשר על כן אמרו חכמים: „דרך ארץ ק ד מ ה לתורה". כן יתמך אריה השד בדברי חכמים וכן ידין להֲלך־רוחם: ראשית כל דרך ארץ, החיים וצרכיהם ואחר כך תורה, ואם אין קמח אין תורה...

— והקמח הוא אושר האדם?

— קמח עם תורה ל ש מ ה, תורה המלמדת את האדם דעת החיים וצרכיהם, המלמדת לאדם דעת במה יזכה את ארחו, במה יהיה האדם המעלה — י ה ו ד י...

קרעי הערפל בשמים קטנו, רבו ויתפזרו במרחב אין קץ. הם דאים, מרחפים, שטים בגובה נורא... והשמים הכהים נשקפים בינית לקרעים, לאט לאט ילבינו, יאורו, — וימלא

העולם אור כהה...

— הוא אשר דברתי — שב שמואליק לדבר על לבבי — האם בלמדך תורה הרבה תאושר? אני הולך ללמוד חכמה שיש עמה מלאכה מפרנסת, ואתה הולך ללמוד תורה שאין עמה מלאכה — וסופה חסרון קמח ובטלה.

—הנה כי כן, שמואליק, —אני מדבר בחמת קרי—פרנסה אתה מבקש, מרעה טוב אתה מבקש, דאגת מחר שלאחר זמן אתה דואג. הזאת היא תכלית האדם, להשוב על אודות הלחם אשר יאכל? משול כבהמה אשר אחרי כל ירק תדרוש...

—תכלית האדם היא לחיות...

—גם הבהמה חיה —הפסקתיו בדבורו —ומה יתרון לאדם?

—ולהחיות! כלה את מדברו—לחיות ולהחיות, זו היא תכלית האדם!

אִם העבים השחורים? ערפלי טוהר ידאו, ירחפו במרום. רקיע השמים טוהר, האור זך...

ועדַין אני עומד נדהם ונפעם, לבי הומה בי, טרם אדע להבדיל בין אור לחושך, ושתי הדעות נאבקות, מהרוצצות בי.

ותכבד עלי המלחמה, ויהי עם לבבי הרך להשבר...

אני נאבק בשארית כחי. הדעה הפשוטה אשר נשרשה בי בילדותי, כי אין לו ליהודי בעולמו רק התורה ולמענה נוצר, מפרפרת בי, מתרוצצת ומפרכסת, מאנה הכנע...

—הלא אמרת, כי אריה השר ישען על דברי חכמים, ואחד מחכמי התלמוד אומר: „אין דברי תורה מתקימין אלא במי שממית את עצמו עליה”, השומע אתה, שמואליק? החכם התלמודי אומר, כי היהודי צריך להמית את עצמו על התורה, ואריה השר אומר כי תכלית האדם היא לחיות, דברי מי שומעין? הא? את הדעה הנעלה הזאת השמיע ריש לקיש, אשר בודאי ידע חובת היהודי לעשותה, וזו היא דעת כל ישרי לב בישראל...

רגש נועם רפרף על לבבי ויזעזעהו —ויחם... צל תקוה חלף על פניו ברגע־יאוש האחרון; איש המלחמה ירה את חצו האחרון בשכבו על הארץ מתגולל בדמו...

ושמואליק התעורר הפעם ויבט בי במבוכה ויחשה רגע ארוך

כמקבץ נפוצות מחשבותיו, ואחר ענה ברגש:

— את האבן הגדולה הזאת ידה גם אבי באריה השר בהתוכחו עמו, אבל החטיא המטרה, כי היה היתה אבן הנגף לרוחו למשען.

—איככה? הלא מפורש יאמר, כי האדם צריך ל ה מ י ת את עצמו על התורה, מבלי אשר ידאג למזון ומחיה ולהבטל בדאגתו זאת מלמוד התורה!

— ואריה השר הוכיח, כי לא זאת היא כונת ריש לקיש, כי משבשים את דעתו בהטעמת המלה „מ מ י ת" תחת להטעים את המלה „ע צ מ ו", אמנם כך יאמר החכם התלמודי: אין דברי תורה מתקימים, אין אדם יכול לקים את דברי התורה הזאת וחקיה, חקי אהבה וחנינה, חמלה ורחמים, אלא אם כן ימית את ע צ מ ו, את טובת הנאתו הוא, את האהבה היתרה אל עצמו ובשרו על חשבון אהבת רֵעַ... הרואה אתה? ריש לקיש לא ישא דעו על אדות ל מ ו ד התורה, כי אם על ק י ו ם מצותיה הטובות, מצות א ה ב ה, ככה יאמר החכם התלמודי וככה יעשה אדם המעלה...

האמית את עצמי? האבטל את דעתי אשר ינקתי עם חלב אמי? האם בגלותי למקום תורה אינני עוד אדם המעלה? האם בהקדישי כל ימי לתורה אינני עושה את חובתי? האמנם צריך אני לדאוג גם למזון ומחיה לעתיד? האמנם גם היהודי מחויב לדאוג לפרנסה ולבטל בשביל הדאגה הזאת למוד התורה? הכך היא דעת חכמי התלמוד?

—וכך אני עושה —הוסיף שמואליק לדבר ברגש—אני עושה כמו שצריך לעשות כל יהודי, והיה אם יהיה ה' עמדי והצליח את דרכי ואהיה יהודי מאושר, חי על יגיעו, חובב תורה והולך בדרכיה, דרכי נועם ואהבה...

קולו נפסק מרוב חושיו בו, ונדמה לי, כי הוא נשבע שבועה גדולה, שבועה חמורה...

—ואשר על כן שאלתיך: האם להיות רב אתה הולך? הזאת היא המטרה? ההיה יהיו כל היהודים רבנים? ככה ישאלך כל איש הדעת...

ברגע ההוא חשתי שריטת־עדנים בלבבי: ככה שאלַתני גם היא...

האם לא ישרה דרכי גם בעיניה?

רגש עלבון נצת בי ויכוֶה לבבי...

—ובכל זאת רבים אשר יחשבו כמוני מאשר יחשבו ועשו כמוך!...

— אריה השד אומר —עונה שמואליק בבטחה —כי שתי הדעות האלה נאמרו מפורש בתלמוד: „תנו רבנן: „ואספת דגנך" מה תלמוד־לומר? לפי שנאמר: „לא ימוש ספר התורה הזה מפיך" יכול דברים ככתבן? תלמוד לומר: „ואספת דגנך". הנהג בהן מנהג דרך ארץ, דברי רבי ישמעאל. רבי שמעון בן יוחאי אומר: אפשר אדם חורש בשעת חרישה וזורע בשעת זריעה וקוצר בשעת קצירה ודש בשעת דישה וזורה בשעת הרוח, תורה מה תהא עליה? אלא בזמן שישראל עושין רצונו של מקום מלאכתן נעשית על־ידי אחרים"... אלה הן שתי הדעות הרחוקות זו מזו כרחוק מזרח ממערב, האחת היא דעת חכם מן הישוב, היודע להלך נגד החיים, והשניה היא דעת תלמיד ממהבתא דרקיע... זה אומר: הנהג בהן, בעניני עבודה ופרנסה, מנהג דרך ארץ, שקדמה לתורה, וזה אומר: התורה קודמת לכל דבר, זה אומר „וחי בהם ולא שימות בהם", לא נִתנה התורה אלא בשביל החיים, וזה אומר, החיים הם קליפות השום ולא נברא האדם אלא כדי ללמוד תורה...

האם אי אפשר ללכת בדרכי רבי שמעון בן יוחאי? האם יהיה לבוז האיש אשר דעתו כדעת איש קדוש אלהים זה?

— כן, יקיל, את דעתו זאת כבר בטל גם בן חכם תלמודי והוא אביי, הוא אומר: הרבה עשו כרבי ישמעאל ועלתה בידן, כרבי שמעון בן יוחאי ולא עלתה בידן". מדוע? יען תורתנו היא תורת חיים, יען התורה נתנה בשביל החיים, „וחי בהם ולא שימות בהם", יען כי ראשית כל צריך האדם לחיות, המתים אינם יודעים מאומה, המתים אינם צריכים כל תורה, במתים חפשי, כיון שאדם מת נעשה חפשי מתורה

וממצות, התורה היא סם חיים ולא סם מות, התורה היא עץ חיים למחזיקים בה ... איש גדול היה רבי ישמעאל, חכם לב ונפש חנינה, משתתף בצערם של אחרים,— תורת חכם כזה היא מקור חיים...

הבוקר אור...

וארא את האור ואבדל בין אור לחושך...

ויִכָּנע לבבי—ואדום.

— ההיטב חרה לך?—הוסיף שמואליק לדבר על לבבי כמשתתף בצערי—הקשה לך לבטל את דעתך אשר הסכנת עמה מילדותך מפני דעת אחרים חדשה? היזקין אדם עם דעותיו אשר רכש לו מנעוריו?

— „חנוך לנער על־פי דרכו גם כי יזקין לא יסור ממנה"!— יורנו החכם מכל אדם.

— כה אמר גם אבי בוכוחו, אולם אריה השד הוכיח לו טעותו: אפשר לחנך לנער על־פי דרך טובה, אפשר להרגילו במדות טובות, אפשר להרגיל את לבבו בתורה, לאהבה אותה ולדבקה בה, אולם אי אפשר ללמד את הנער כל התורה בנעוריו, אפשר לטעת בו מדה נכונה ואי אפשר להבינו דעה רמה. תינוקות של בית רבן לא ידעו ולא יבינו את אשר יורו זקני תלמידי חכמים אשר עליהם יאמר „כל זמן שמזקינים דעתם מתישבת עליהם", אולם האיש המונע את עצמו מן ההגיון ומחזיק כל ימיו בדעה אשר רכש לו מנעוריו מבלי הרהר אחריה, לו „עם הארץ" יקרא, אשר כל זמן שיזקין דעתו מטורפת עליו, וזה הוא שכִּונו במאמרם המחודד: במי אתה מוצא חמאה של תורה? במי שמקיא חלב שינק משדי אמו עליה...

שריקה ממושכה הפסיקה את שמואליק בדבורו.

סועת מחשבות התחוללה בי, לבי הולך וסוער...

הרכבת הזדעזעה ותתע בחזקה—ותעמוד.

סועת מחשבות הממתני: אריה השד... מה לי ולו? מי הוא, כי אשמע בקולו?... האם לא כִּזב לי שמואליק באמרו בשמו את הדברים הנוראים ההם? האמנם מפי אריה יצא?... שפרה הפליוָנשקית... מה לי ולך?... האם רב אהיה?...

מה לה לדעת?... האם אחיה אני?... ההתל התלה בי?...
היא—בי?... אין מביאים ראיה מאשה... נשים דעתן קלה...
ולאן אני הולך?... הלא תולביסקה אני הולך... ללמוד תורה
אני הולך... ואיפה אנכי?... מה היה לי?... מה החלום
הרע אשר חלמתי?... מה יכאב ראשי?... מה יבער לבי?...
מה לי ולה?...

—יקיל!

מי קורא לי? הא?

— חכּה כמעט רגע, יקיל! — קורא אלי שמואליק מתחת
הספסל.

וזכרון רבי הרשילה „סכינא חריפא" נגע פתאום אל לבי,
כצרי אל פצע אנוש, מגע־עדנים...

דמות איש זקן וחכם מרחפת לפני...

זה אריה השד, זאת שפרה הפליווישקית, זה שמואליק
הלץ— מה לי ולהם?

דמות הזקן המרחפת לפני מאירה כשמש ונוגה לה החודר
אל לבבי...

מה לי ולהם? היחושו את אשר יחוש לבבי?...

הדלת נפתחה...

תפשתי את צקלוני, ואקפוץ מן הרכבת—ואפול מלא קומתי
על הארץ...

מה קול השחוק הגדול אשר ירעם באזני? האם שמואליק
ישחק על מפלתי? לא! הוא שוכב תחת הספסל... הוא נוסע
הלאה... הלאה... ואני?... אשוב... אלכה ואשובה...

איזה הדרך ישכון אור?...

קול משרוקית החרידני... קמתי מהרה וארוץ...

—שמואליק!

איננו עוד, חלף עבר...

ואוָתר אני לבדי...

האם גשם דק יורד מן השמים? עיני עיני, יורדה דמעה...

הבטתי אל צקלוני—והוא פתוח...

עוד שאר פוסק אחד—ואיננו, כי בנפלי הֻשלך מצקלוני...

מי מצא את המציאה ? מי שחק בקול ? —
בערב היום ההוא באתי תולביסקה ,
בלי פוזמקאות באתי . . . אף אחד לא נותר . . .

עזרא גולדין.

מהעבר הקרוב.

א.

„דֶמוֹן" יהודי

ספור.

ספר שני

הוצאת „תושיה".

וַרשה. תרס"א.
בדפוס מ. י. האלטער ושותפו, נאלעווקי 7.

ДЕМОНЪ ІЕГУДИ

т. е.

Еврейскій Демонъ.

Очерки

Э. ГОЛЬДИНА.

Книга II-ая.

Изданіе „Тушія".

ВАРШАВА. 1900.
Тип. М. И. Гальтера и Комп., Налевки № 7.

Дозволено Цензурою
Варшава, 9 Октября 1900 года.

ט.

ימים חלפו. מים רבים אזלו, דמעות עשוקים נגרו ואנחות לבבות נשא רוח...

עיף ומדכא שבתי אל עיר מולדתי, לרפא שברי לבבי ההרוס, להשיב לו את אֶל הילדות הגדול והנאור. אחרי עבדו אלילים אחרים, לבקש את האידיאל האחד, הטוב והקַים, אחרי אשר היה לבבי שדה־קברות לאידיאלים עוברים...

אני עומד על מכסה האניה „רוסלקה" ומביט בעצבון אל תוך גלי מי „הנימן" אשר שיבה זרקה בם, בהאבקם את האניה החותרת בכח, ומתיזים קצפם עליה. שאון דכים יהם אנחת לבבי, לב דוי...

ומשני עברי „הנימן" יעלוז הטבע, עמקי ירקרק טבולים באור השמש השוקע, עצי לִבנה רמים ורכים ינועו אט על שפת הנהר, רננת צפרים מרחפת באויר, רוח חרישית תטלטל לאטה קנה וסוף... יהמו יחמרו גלי „הנימן", האניה שטה בחפזון, אחריה יגרף קצף המים ואנכי מביט בעצבון אל הגלים ההומים — ולבי הומה לי... מה לגלים רועשים ולארבע העינים הקטנות?... איככה זה ארא במשבר מים שתי עיני נעמי הקטנה, השחורות והעמוקות כלילה, ואת שתי עיני קלרה, עיני התכלת, מפיק תום ובר־לבב? איככה זה אראן עתה, ברגע עצבי, על פני המים?... יהמו יחמרו גלי ה„נימן", האניה שטה בשאון — ולבי יך בקרבי... מה להמון משברי מים ולשני הקולות הערבים והחביבים?... איככה זה אשמע בדכי נהרות קול נעמי הרך והנעים, קול משקה דבש וחלב, בפטפטה נעימות וחן? איככה זה אשמע עתה, ברגע עצבי, על פני המים, צפצוף עוללי האהוב, קלרה הקטנה והעליזה?... שני המלאכים הקטנים האלה המלַוים אותי על דרכי בין בים ובין ביבשה, מה ידוה לבי לזכרם במרחקים, מה ימלא געגועי נועם... שאו, גלים, שלום לנפשות האהובות לי שם במרחק... שלום רב לכן, נפשות קטנות וחביבות, שלום רב לכֶם, מלאכי

השלום... גלי „הנימן" הומים, ואנחנו עוברים על פני כר רענן, שם תחת אחד השיחים יחלל בחלילו נער כפרי שיר נוגה, על ידו תרעה פרה כחושה, הנה היא מבטת אחרי האניה השטה בהמולה, אוניה נצבו, גם גרה לא תעל... שם על שפת הנהר עומדת אשה כפופה בינות לאבני־הכובסים עד ברכיה במים וחובטת את בגדי הבד אחרי הכבסם, והד ינשא על פני המים... הנה אנחנו עוברים על פני בית נמוך העומד על ראש גבעה רמה, אור השמש השוקע מצהיב שמשות החלון הקטן אשר מול פני הנהר, על כרכוב החלון מלמעלה, תחת גג ההבן, עומדת יונה לבנה כשלג... עמדי, אניה! אל נא תעברי מעל פני בית מקדש מעט זה, נוה שאנן ומשכן הדממה... הן אנכי נס משאון קרת, מכובד מלחמות החיים, מתהלת חנפים ודבת מאהבים, מנשיכת חכמים ונשיקת כסילים.. יהמו יחמרו גלי „הנימן", האניה שטה בחפזון ואנחנו עוברים על פני שורות בתים נמוכים, המסתתרים בינות לגנים, שירת עצבון מתנשאה מאחת הגננות ומרחפת על פני מים רבים, עוד מעט והנהר מתפתל וזוחל כנחש בין נאות דשא ומתגנב חרש אל הכפר הקטן, ואשמע בלב הומה את הקול הצלול, את דברי השירה הנוגה:

Эй ты соловейко!
Чёмъ ты не спиваешь?...

מה יזוע לבבי? מה יכסוף? איזה חפץ טמיר יפרפר בו? מה יפה התבל, מה גדולה התבל, מה נהדר השמש בבואו, מה נעים הרוח הקל המנשב אט וצורר בחפניו את הקול הנעים והחזק... והנהר הלך ילך והתפתל, הלך וזחל בינות לגנים, עוד מעט ואני רואה מרחוק את המשוררת הצעירה והבריאה לבושת בד לבן, והיא כפופה על אחת הערוגות, מנכשת בחריצות ומאספת את העשבים התלושים אל תוך סנרה והיו לבהמתה לאכלה:

Чёмъ ты не спиваешь,
Голосу не маешь?...

תצלצל ותשתפך השירה בהמית עצבון, והאניה נשאת קל מהרה ושאון דכיי המים יהם המון שירת הכפרית הצעירה אשר

בעברנו על פני גנתה התיצבה זקופה — ותמח בשרוֹל כתנתה את הזעה מעל פניה השחרחרים והמלאים ותחכה עד עברנו — וקולה לא נשמע עוד... לבי נמלא געגועי־קסם, לא ידעתי מה... הנה אנחנו עוברים על פני חוף תלול, במורד הירקרק יושב במנוחה שלמה אכר זקן לבוש מעיל פשתן עב וקרוע, רגליו היחפות פשוטות אל המים הפושרים, ראשו מגולה, שערותיו לבנות וארוכות; הוא יושב בלי־נוע ומביט אל קנה־השיטה הרועד על פני המים, לדעת אם נמשכה דגה בחכה. בעברנו עליו הרים ראש ויניע את השערות הארוכות בזעף וקללה נמרצת רחפה בלי ספק על שפתותיו הנובלות: האניה הרתיחה את המים השוקטים, ההולכים לאט, ותפחיד את הדגה אשר במים... מה יפה התבל, מה גדולה ונאה היא, וכמה אושר ומנוחה, כמה חן והדר יש בה! על מה יְענו בני אדם בין החומות בערים בצורות, מבלי אשר יראו מים מפכים, מבלי אשר ישמעו קול ה' אשר על המים, מבלי אשר יראו שמים טהורים וארץ רבה, מבלי אשר יראו את המאורות אשר בשמים ואת נצני החמד אשר בארץ; מדוע יענו בני אדם מתגרת חפצים קטנים, מאויים שפלים?... גלי ה„נימן חומים — ולבי הומה בי... האניה שטה בחפזון, עוד מעט ואנחנו קרבים אל בית שמם העומד בודד על ראש גבעה רמה מול פני הנהר... השמש השוקע הגיה את אורו בחורי החלונות הגדולים — ותראה השממה מרחוק... בקצה הגג עומדת על רגל אחת חסידה לבנה וחרטמה הארוך נטוי אל הנהר.

—למי הבית השמם ההוא? — שאלתי את יהודי קטן וכחוש אשר עמד על ידי ויתבונן בעצבון אל החורבה.

והיהודי הכחוש לא שמע את שאלתי ולא שעה אלי, ונדמה לי כי תפוש הוא במחשבות עצבון ונפשו מרה לו.

אולם ברגע ההוא שמעתי יהודי אחר אומר אל רעהו העומד אצלו: הלא זה הוא בית רבי וֶלוֶלי פליווישקר!

—כן —ענה בקצרה ויניע ראש בתמהון.

מי לחץ פתאום את לבבי בצבת אש?...

זעקתי מכאב אנוש...

היהודי הקטן והכחוש פנה אלי ויבט בי...

—האם לא יגור פה איש? — שאלתיו בהראותי לו באצבע אל הבית השמם.

—מלון אורחים גדול היה פה — ענני בחפזה — פה חי איש יהודי עשיר.

—יודע אני.

—הארון יודע? מאין יודע הארון? האם מסביבתנו הארון?

—לפני חמש עשרה שנה הייתי בסביבה זו.

—לפני חמש עשרה שנה?! — השתומם היהודי הכחוש,— מאז עד היום כבר נהפך „כל העולם"... הידע הארון את היהודי וָלולי אשר גר במקום הזה? יהודי עשיר היה...

—ידעתיו אז, העודנו חי?

—מי יודע! — ענה בעצבון.

—ואתה ידעת אותו?

—ומדוע לא אדעהו? — התביש היהודי הכחוש — האם מאמריקה אני בא? מי לא ידעהו? לא פעם ולא פעמים גמל לי חסד בשעת דחקי, איש טוב היה גם לנו היהודים גם לכם „הפריצים", ומדוע באתהו כל הרעה הגדולה הזאת?

—אל אלהים יודע.

—מה היה לו?

—אֶט! —

היהודי הכחוש הביט אלי במבוכה — וידם...

והנה אנחנו עוברים ע ל פ נ י הבית הגדול והשמם, עם חלונותיו השבורים וגגו הנקוב; בקצה הגג עומדת החסידה הלבנה על רגל אחת ומבטת אל האניה השטה בהמלה... על גב אחד החלונות ישן חתול שחור גדול... הנדמה לי כן?...

—אומרים אמר — פנה אלי פתאם היהודי הכחוש,— כי ה ו א מחזר על הפתחים...

חשתי בי כאב לוהט גדול מנשוא.

—איזה אסון קרהו?

—בת היתה לו, בת אחת...

—העודנה חיה? — שאלתיו במנוחה מעֻשׂה ולבי רוחש.
היהודי הכחוש הביט אל פני ואל בגדי — וידום.
—הגם אתה אינך יודע?
—ומדוע לא אדע? — כמו נעלב היהודי הכחוש — האם מאמריקה אני בא? מדוע לא אדע?
— הגד נא לי.
הוא הביט עוד הפעם אל זקני המגלח ואל בגדי...
—עברי אנכי! — הרגעתיו.
—עברי? — הצהיל את קולו — כן, כן, תכף הכרתי, את היהודי אפשר להכיר... היהודי הוא יהודי. . מעט פחות, מעט יותר: יהודי! ו א ת ה מסביבתנו? האם לא מברסטויץ? לא? אולי ממוסט, גם שם ישנם יהודים עשירים... לא? גם „ממוסט" לא? גם לא מ„מוסט"? הא? ואי מזה אתה, האם לא מ„בולפה"? הא?
—אלוני אני.
—א ל ו נ י! — שמח עלי היהודי הכחוש שמחה גדולה — מעיר „אלון" ממש? הלא גם אנכי א ל ו נ י! שלום עליכם!
—עליכם שלום!
—פלא גדול — הניע היהודי הכחוש את ראשו הקטן — הלא גם אנכי א ל ו נ י אני, ואיככה זה לא אדעך?
—חמש עשרה שנה לא הייתי ב„אלון".
—ומה?... האינך בן פישל הבלן? לא? אומרים עליו, כי ה ת ע ש ר. בחור שוטה יצא מפה וילך למדינת הים וימצא הון רב, גם לאביו שלח לפני שנתים חמשה עשר שקל... אם כן בודאי הנך בן חוה האופה!.. הא?... גם כן לא? פלא גדול!... גם הוא יצא מעירנו לפני עשרים שנה, בערך, בעינינו לא נחשב מאומה, וילך באשר הלך ואיש לא ידע איהו, זה אומר באפריקה הוא וזה אומר באיזה אי ס ת ם, הכל מודים, כי עלה לגדלה באשר הוא שם והנהו עשיר מפלג... ואמר עם לבבי: בן חוה הנך... אתפלא מאד, כי לא אכירך ואנכי הלא „אלוני" אני... הכל היו לאנשים, מי שיצא מעירנו בשבבר הימים והלך לו באשר הלך, כבר מצא לו פת לחם

טובה, וכל הנשאר מתענה כמו שהתענו האבות מעולם: מחיה וגין...

היהודי הכחוש נאנח ועיניו בחנוני, אולי יכירני.

—ומה היתה אחרית בית רַבי ולולי פליווישקער?

—הגם אותו ידעת? — השתומם היהודי הכחוש — הנה כי כן הנך באמת „אלוני”, אולי יודע אתה גם אותי? הא? אותי לא תדע? אני שלום חייקיל!

—מה מעשיך?

—אֶט! מה מעשי?... מבקשים פת לחם... ככל יהודי...

—והנך מוצא?

—מסתמא!... ברעב עוד לא מתי... פעם כן ופעם לא כן... יהי שם ה׳ מברך... הוא נותן כח לחיות...

—אכן רבי ולולי היה עשיר, האין זאת?

— בודאי היה עשיר גדול, אבל מה הועיל לו עשרו ביום צרה ונאצה? בלי כסף קשה לחיות, ויש עשר שמור לבעליו לרעתו, להמו ולאבדו, הנה כי כן חי רבי ולולי ימים רבים בעשר וכבוד, ושם טוב לו בכל הסביבה, ופתאם בא שברו, ויֵרד מגדלתו... את שמו הטוב חללו ואת ביתו השמו... בת אחת היתה לו...

—ומה עשתה? האם היא היתה בעוכריו?

—היא.

—איככה? הלא בת מקשבת היתה, נערה טובה ומלֻמדת...

—מלמדת, מלמדת! — הניע היהודי הכחוש ראש — הלואי לא היתה מלמדת!

—ספרה נא לי.

—את דתה המירה... לחש ברממה ויבט כה וכה בפחד.

מה הזרם הלוהט אשר יזרם בי? האם לבי נשבר?...

—אמה חלתה ימים רבים והמת באבלה— מספר לי היהודי הכחוש — והאב האמלל נסה פעמים אחרות להשיב אליו את הנדחת — ולא אבתה לו, ויִדד רבי ולולי, וידד...

—ואַיֵה?

—בהיכל ההוא הנראה מרחוק.
—מתי קרה הדבר הרע הזה?
—עוד לפני השרפה הגדולה... שתים, שלש שנים לפני השרפה...
—ומתי היתה השרפה?
—האם לא ידעת את דבר השרפה הגדולה? האם לא שמעת? זה כשש שנים נשפט ה' באש את עירנו ותהי לתל שממה; כיום הזה לא תכיר עוד את הבתים, את הרחבות... ברוך ה', הנותן כח לחיות...
—איככה היה הדבר הנורא הזה?
—מה? השרפה?
—לא, איככה זה עזבה בת רבי ולולי את אבותיה ואת דתה?
—אז שב ה„פריץ" הצעיר, יורש הנחלה ב„אנורובקה", ממדינת הים, ולו גם המלון „פליוישק", ויבוא לראותו, וירא את שפרה... אומרים עליה, כי יפה היא... גם יפיה הועיל להותה... ותחשק נפשו בה... היא מצאה חן בעיניו, טרוע לא... אמת היא, גזרה נגזרה עליה... והיא יושבת עתה שם בהיכל... עוד מעט ונעבור על פני בית החומה הרם והנשא מעל לעצי הגן אשר יסבהו...
גלי ה„נימן" יהמו יחמרו בהאבקם את האניה החותרת בכח — ולא יכלו לה; יהמו יחמרו דמי לבבי בהאבקם את הרגש הנמרץ החודר אליו בכח — ולא יכלו לו...
מדוע תשוט האניה לאט? כלו עיני מיחל עד עברה על פני ההיכל הלבן הנשקף בינות לאלונים הרמים... מי יתנני לראותה רגע! המאֻשרה היא?... האם לא כזבה בה האהבה?...
ילדה נוגה היתה בילדותה, התעלוז עתה בחייה? התשמח בגורלה אשר לקחה לה בחזקה? מדוע היתה עצובת רוח בילדותה? האם נבא לה לבה, כי תביא שואה על הוריה הטובים ותורידם ביגון שאולה? התוכל להיות שלוה? האם לא תאכל לפעמים הרמה, החרטה, את לבבה? האם לא תשפוך דמעות

במסתרים? היוכל איש להקשות את לבבו עד לבלי חוש כאב ועד לבלי הרגש יגון לוהט? היוכל איש לעצור ברמעות הממלאות את הלב לבל תתפרצנה ותשטפנה אל העינים? האם לא תמסינה את הלב השרוי בהן? מה משפט אשר איש אשר בגעת בו זכרון יום אתמול — וחלף ועבר? מי יתנני להביט רגע אל תוך לבה ולראות אם לא ירקב בדמעות?...

ובהגיע ה„נימן" אל שדרת האלונים הרמים אשר לפני בית האבנים, נטה הצדה — וינס... רק גזוזטרה מְזהבת נראתה ממעל לאלונים וכלב שעיר עמד עליה — וינבח...

אַיֵן צפרי גן הילדות? אים חלומות הנעורים, חלומות הזהב? אך יִשָּׁמַע קול מצעדי החיים — ועפו הצפרים הנעלסות, וגזו החלומות הנעימים, חלומות שלל צבעים — ואינם...

משמים עמדתי, פג לבי, נבקה רוחי — ואדם...

האניה שטה בחפזון, ואנחנו עוברים על פני היער „רשיבוניצה"... אלי! אלי! הלא עודני יודע יפה נוף זה, עודני זוכר את האלון הרך ההוא העומד שם במורד הגבעה, מה עקמו ענפיו ומה שחה גבהות צמרתו, ואנכי ידעתיו בעודנו מלא טל ילדות, אז אהבתי... מה אהבתי לשבת בצלו ולהקשיב זמרות צפרים עליזות, הנפשות הקטנות והחפשיות, הנשמות הטהרות והחביבות המתעלסות בעולם ה' אשר לא תדענה דרך עצב ורוח נשברה; וגם אני אז צעיר לימים... אז יש אשר אתגנב מבית אבותי ביום השבת אחר הצהרים ואלך לנוע ביער על כל הר וגבעה רמה ואשא את עיני אל כל אלון חסון ואתבונן אל כל קֵן צפור נחמדה... אז אהבתי להשתטח על העשב הרך בצל עֵץ רענן, לסגור את עיני ולהקשיב משק רוח קל בטלטלו את הזלזלים הרכים, ולשמוע רננת הנפשות הפרחות, צפרי היער... אל היער הזה כְּמה לבבי במרחקים... עתה אני מתבונן בלב דוי אל האלון, ידיד נעורי, ורגש חמלה יעיק את לבבי: הנה הוא עומד חשוף־עלים וענפיו היבשים פרושים אל כל רוח כידי מתיאש, נס לחו, סר כחו, דמית מות סביביו... והצפרים ההן אשר חמדתי אז, לפני חמש עשרה שנה, אַיֵן? וחלומות־הקסם

ההם אשר חלמתי אז, אים ?...

כבר זקנתי גם אני...

אך הנה חפי החול... הנה עיר מולדתי... האניה עמדה...

ירדתי על החוף ואעמוד רגע ואתבונן אל האנשים הדלים הנושאים משא מעל מכסה האניה: הנה יהודי קטן ודק, אשר לו פנים חורים וזקן צהוב, נושא שק מלח על שכמו, הוא הולך שחוח תחת משאו, הוא נושם בכבדות — ונאנח דומם; הנה יהודי זקן לבוש קרעים נושא שני שקי קמח על שתי כתפיו ואבק הקמח מוסיף להלבין את זקנו הלבן היורד על חזהו החשוף; הנה נערים קטנים וכחושים, ערומים ויחפים, רצים בחפזה וחבילות על שכמם, והנה... רעדה אחזתני: איש שיבה, קטן וחוָר, נגש דומם אלי ויבט בי בעיניו הגדולות והשחורות ויפרש לפני מטפחת אדמה גדולה מלאה מטבעות נחשת קטנות — ויתיצב.

—מה ? — קראתי בחלחלה.

הזקן קפל לאט את מטפחתו ויפן וילך לו מבלי דבר דבר...

אז טרם ארע, כי ראיתי א ד ם כ ש ר „ומטפחת הצדקה" בידו.

משמים הלכתי העירה...

י.

עוד לא עלה השחר, ומדוע קול הקריה הומה ?

קול מצהלות סוסים, משק עגלות, שריקת אופנים בלתי משוחים, קרקור תרנגלים, מחי שוט, המון משוחחים, צחוק, צעקה...

בעד חלון חדרי השקפתי: יומא דשוקא.

אֵל טוב! מה היה עושה היהודי בן עיר קטנה לו לא היה יום השוק, היום הגדול, יום הדין, אשר לו תלויות עיניו כל ימות השבוע ?

יצאתי החוצה לראות את אחי, איפה הם רועים, מהיכן הם חיים?...

הנה עגלה עוברת לאטה, לארך הרחוב. כעשרה יהודים סביב שתו עליה... האכר הצעיר יושב בראש עגלתו בגאוה וגדל לבב, מניע המושכות כארון ומביט בבוז אל היהודים הרודפים אחריו ככלבים...

—חדלו לכם, זשידים!— קרא בקצף מֶעשה ויצליף את סוסו.

הסוס רקע ברגליו. העגלה רקדה על גבשושיות החול אשר ברחוב והעל אבק מאחריה על היהודים רודפיה...

—מה יש למכור? — קורא יהודי חור לבוש קרעים ברוצו אחרי העגלה בשארית כח.

—תרנגל, תרנגלת, או ביצים?! — מתחננת אשה זקנה בעלת פנים מקמטים הנושאת סלילה ריקה, רצה ונושמת בכבדות..

—שמע! שמע! מכירי! — זועק מרה יהודי צעיר ויבש, רץ וידיו על לבו, מתאנח, ומכעבע; האבק המתנשא מתחת אפני העגלה ישים מחנק לגרונו... הוא מעוה את פניו הכחושים — ורץ...

—דגן, חטים, שעורים, פול, עדשים, קטניות! — קורא הרביעי בנשימה אחת.

—כסמת, שבלת שועל, זרע־פשתן! — זועק רעהו הרץ אחריו ומתאמץ להקדימו.

—מה אתם רצים?! — מתעבר יהודי ארוך ודק ברוצו גם הוא — הוא בא לקנות ולא למכור...

—מה תקנה, בן־אדם? — מתאמץ לקרא השביעי בקולו הצרוד.

—נפט, עטרן, חבלים ורצועות...

—עצי גפרית, פלפלין, שמן קיק...

—אלי תבואו!

—אלי! בבית אשר שם המרקחת...

אולם העגלה איננה כבר, ומתוך ענן האבק אשר הרימה

אחריה אני רואה את פני האכר השמנים, השחקים המביט מאחריו אל עדת היהודים הרצים אחריו ככלבים, יושב ושחק...

—פיש—ש—ש!! „פריץ" גדול! — מבטלהו היהודי החִור.

—האינני מכיר אותו? — מתמרמר היהודי היבש וידו על לבו — הוא עודנו חיב לי עשרים אגורה, „מִזְמן" לקח...

—על כן ברח! —

—הלואי, רבונו של עולם, יהיה לו כח לחיות כמו שיש לי כח לרוץ אחריו — קללתהו האשה הזקנה בנַשמה בכבדות, ותמח זעה מעל פניה.

הוא קונה ממני תמיד נפט ועטרן — מספר החנוני — איננו יודע צורת מטבע...

—רואה אני, כי לא יהיה היום „שוק" גדול — נאנח הלוקח התבואה מן השוק — אתמול רצתי כל היום, מזה שקל, מזה שנים, והנה, ברוך השם, יש כסף ומסחר אין...

מנע עינך מן דמעה, אח נענה! עוד לא תמו חסדי אל, לא תהם לגוע אתה ואשתך וילדיך הקטנים: הנה עוד עגלה נוסעת...

היום הרת עולם!

אסורה מזה: לבי דוֶה...

אני עובר את הרחוב, את השוק הגדול...

פה, במבוא העיר, עומדים יהודים ומצפים, עיניהם נשואות אל המסלה הרחבה והישרה, בין שתי שדרות אלונים רמים...

כלו עיניהם מיחל, דומם יעמדו, אין דובר דבר, קודרים, נענים ואבלים...

מרחוק נראתה נקדה שחורה...

כל לב יפעם: התקוה להשתכר אגורה תפרפר בו ותהלמנו; בעשרים עין נוצצו רגע אחד: הרעבים רואים מרחוק פת לחם...

והנקדה השחורה תקרב, תקרב... היהודים נעו ממקומם, אט ילכו: כה ילך איש הצבא אל מול פני המלחמה, על פניו דממת מנוחה ולבבו מפרפר... והנקדה השחורה הולכת וקרבה...

כעשרים עין להטות תלויות בה; הנה היא נעה אט־אט כזוחלה בכבדות, עוד מעט, עוד רגע אחד, עוד שנים והנה — ה ל ב י נ ה...

—סוס ל ב ן?— מלמד יהודי אחר גורה שוה — אין זה כי אם איגנש הסטרולצי מ כ י ר י נוכע שם.

הוא החיש פעמיו.

—האם רק מ כ י ר ך הוא?— ממהר אחריו שני.

—ומי יאמר דוקא כי איגנש הוא?— רץ גם השלישי.

—הן גם לסטפקה הויליצי סוס לבן — ידבקם הרביעי... — ה ו א ש ל י!

—סטפקה כבר החליף את סוסו עם יורקה הקמצני —יקרא החמישי ברוצו בכח — ה ו א ש ל י!

—מיורקה כבר קניתי פעמים רבות — יצעק הששי ברוצו קל מהרה, ויתאמץ להקדים את חבריו.

—בלכם טועים!— מתחנן השביעי ברוצו בשארית כחו וכנפי מעילו הארוך מְפֻשלות וסבוכות בין רגליו — שמעו את אשר אני אומר לכם, שמעוני! .. שם... הוך־הו... שם נוסע... הוך... הוך...

השעול הלאהו ולא נשמעו דבריו.

—אָח!.. אלקסי הניטצי נוסע שם — שב בעל המעיל הארוך להודיע לחבריו — הוא חיב לי שני זוזים... הוך.. הוך־הו... חוב ישן הוא חיב... לי... הוך־הו... הוך... הבטיח להביא... הוך... היום...

—אי משום הא לא ראיה!— מקפץ קל מהרה יהודי זקן בעקבות בעל המעיל הארוך.

—סוסו ה ל ב ן חלש מאד — עונה בעל המעיל הארוך במרוצתו, נושם בכבדות ומכעכע לרגעים — כ ב ר י ע צ ת י ו א נ י ל מ כ ר ו... השעול מלאני... הוך... למכרו בעצתי... סוסו רפה מאד... על כן יסע... הוך... לאט יסע...

הכל רצים.

אל טוב! מה היו היהודים האמללים עושים לו לא נטית

להם כנהר חסדך ולא ברכתם „ביום השוק", היום הגדול, יום הדין, יום הפרנסה, לו תלויות עיניהם כל ימות השבוע ?...

העגלה הלך תלך וקרב, והיהודים רצים בפשוט ידים ורגלים; הסוס הלבן צועד אט, פסיעה אחר פסיעה והיהודים רצים לקראתו לקבל את פניו, עוד מעט ותחל המלחמה הקשה, מלחמת החיים... האכר ישב בעגלתו כאדון והיהודים ירוצו אחריו ככלבים, יתחננו, יקראו לו בשמות של חבה, יזכירו לו, כי מכירם הוא... והוא יניע את שוטו, ירעיש את סוסו...

אך מדוע עמדו מרוץ? מדוע נצבו פתאם? מה הורידו ראשם?...

הסוס צועד לאט, על העגלה מונח ארון שחור, אחריה הלך ילך ובכה אכר צעיר, ראשו גלוי ומורד על חזהו הרחב: הוא מוביל את אמו לקבר...

אלי! זו היא פרנסת עמך ישראל, פ ר נ ס ה מ ת ה...

אני ממהר לנוס גם מזה, לבי דוי...

אני עובר במנוסה את שדרת האלונים הרמים ובמשק ענפיהם הקל אשמע אנחת אחי המרה... אני עובר על פני שדה קברות הנוצרים, את המַלבֵּן אשר בעמק, את החרשה אשר בשפלה — ופני אחי השזופים והשחופים הולכים עמי... והעולם בכל אשר אני פונה יעלוז בחסד ארני: מרסים הטל אשר בראש העשב, המתעלס בזהרו וטהרו ומתנוצץ מול אילת השחר העוטה ארגמן, מפרח־שדה בודד המניע אט רקמת התכלת אשר על ראשו תחת רגל הצפור, הממעכה ומנעימה לו זמירות, מהחסידה הלבנה המטיֶלת בגאוה על פני העמק, קוטפת בחרטמה עשבות האחו, מרפרפת בכנפיה הלבנות כשלג ומזה אגלי טל סביביה, מהאילנות המלבלבים, הפורשים ענפיהם מול האור, עד היער הגדול, השלו כגבור, עד רחבת האדמה העוטה ירק דשא רענן, עד גבהי שחקים, טהורים, שאננים וחזקים... כל העולם כלו מצהיל פנים, רק היהודי האֻמלל, בן־חורג הטבע, רק הוא משכים קום לרדוף ככלב אחרי צל פת לחם...

הלאה, הלאה!!...

אני עובר על פני המקומות החביבים לי, להם כמה לבבי במרחקים... הנה הלבנה הרם והישר העומד בשפלה, תחת צלו ישבתי אני עם חברי בימי שבתות הקיץ ונתבונן אל קני הצפרים אשר בין צמרותיו...

הנה הגבעה הרמה... הנה טחנת־הרוח!...

אני מתבונן אל ארבעת הכנפים המשפעות, המטלאות ופרדות שתים מלמעלה ושתים מלמטה, ובגעת בהן הרוח הקל הסבנה אל כל אשר יהיה שם הרוח, אל יד הטחנה עומד בית קטן ונמוך כאהל דל ולו חלון אחד מֻפנה אל החרשה אשר בשפלה...

וזכרוני טפח על לבבי: הלא זה בית א ר י ה ה ש ד וזו טחנתו...

העודנו חי?...

זרם זכרונות הקיפוני פתאום ואני תועה מבלי משים במקומות החביבים לי...

הלאה, הלאה, היערה!...

שבתי אליך, ידיד נעורי! הנה אני זקנתי ולא קם בי עוד רוח, ואתה עודך עומד זקוף, רטוב ורענן.

אני מתבונן בעצבון אל כל אילן מלבלב, כל ברוש רענן, להם כָּמה לבבי במרחקים... ומה העצבון המעיק תחת לבבי? אני זוכר היטב תל־עשב קטן זה המתעלם בינות לברושים הרמים והישרים, אני זוכר היטב את הגומה הקטנה הזאת אשר שם בקצה המשעול הצר, כאז כן גם היום תשחקנה בה קרני השמש, כילדים קטנים... ומה הן הדמעות אשר מלאו את לבבי?...

קרני השמש מפזזות בגומת־עשבים, משתרעות לאורך הגומה ולרחבה כרשת־אור; הנה הן נעות, מפזזות בנוע ענפי העץ אשר ממעל להם... ומה ינוע בי לבבי?

העודנו חי?...

וזכרונות ימי הילדות עולים מסתר העבר וממלאים את לבבי — ונבחת כלב החרידתני...

לפני עומד כלב שחור גדול וענק־עור חלק משובץ כפתורי כסף על חלקת צוארו.

— שטקר! שטקר! — שמעתי קול רך ונעים — דום, שטקר!...

מבין סבכי היער נראה סוס לבן עם רוכבתו, אשה יפה, לבושה שמלת־מרכב ארכה ובידה קנה־גומא קטן.

הודיתי לה בקידה קלה ותנע אלי ראש, ותעבור על פני, והבט אלי בעיניה השחורות והלהטות — וינע בי לבבי: המבט הזה שמור אתי מקדמת נעורי, העינים האלה, אבני אש, שמורים במשכיות לבבי, הפנים הלבנים והנוגים האלה, הקול הרך והנעים הזה, עודני זוכרם, עודני הוגה בם לפעמים, עודני מתגעגע עליהם...

— מי אתה, יהודי? — שמעתי במבוכה את הקול הערב.

— אני יקיל בן זלטקה, התזכרי, גברתי?

רגע אחד עצרה בסוסה ותפן אלי את פניה היפים, החורים והנוגים, וידה הקטנה האוחזת בקנה רערה.

— התזכרי ימי שבתנו ב„קיסלובקה"?

היד הקטנה אמצה קנה הגומא ותך את הסוס.

— Galopp! — ותעלם...

נרמה לי, כי איזה עורק נתק בלבבי ויזרום דם חם...

ברגע ההוא רץ על פני סוס שחור ורוכבו, גבר אמיץ, לבוש מעיל כהה קצר ומנעלים ארוכים.

משרת שפרה...

שבתי העירה, מהרתי אל חדרי ואפל על מטתי. ראשי בער ולבבי חשב להשבר...

עדת זכרונות הקיפוני ויהממוני...

יא.

הדלת נפתחה בשאון ובעל אכסניתי התפרץ החדרה חִוֵּר כמת, ויעמיד בחפזה בקבוק קטן על השלחן.

—שלך!! — זעק בקול פחדים —וינס.

מה זאת? מה היה ליודקה —מה העמיד? מה זעק? כעבור רגע והדלת נפתחה שנית ושוטר העיר, זקן גבה־קומה ובריא־בשר בא החדרה ומבלי הבט אלי נגש אל השלחן ויקח את הבקבוק בידו ויתבונן אליו ויסר את הפקק וירח...

—יין שרוף!—דובב אל נפשו ברממה וינע ראש וגחוך רע עבר על פניו המפוטמים.

ויודקה עומד אחריו, מניע ראש ורומז אלי בעיניו, ופניו נבהלים.

—שלי!—אמרתי אל השוטר בלי רצון.

פני יודקה אורו.

—ומי אתה?

—עובר אורח.

—ותעודתך?

—אינני צריך לה.

—מדוע?

—יליד העיר הזאת אני.

—ופה תגור?

—כיום הזה.

—ומקומך הקבוע?

—לוד.

—ומה שמך?

קראתי לו בשמי.

—ומתי באת הלום?

—תמול בערב.

—אנכי אינני יודע אותך, אולם אחת משתי אלה: אם אורח אתה הן תעודה, ואם אלוני אתה אין ליהודי הזה רשות למכור לך יין בביתו.

הוא הורה באצבע אל יורקה העומד נפעם.
השוטר לקח את הבקבוק בידו ויגש אל הדלת ויקרא:
עדים!
—חוס נא, חמל נא על עוללי הקטנים —התחנן יורקה.
—אתם עדים!—פנה השוטר אל האכרים אשר התיצבו אל יד הדלת.
—עדים, בודאי עדים —הסכימו האכרים.
—אתם עדים!—פניתי גם אני אליהם, —כי האדון השוטר מצא בקבוק יין בחדר עובר־אורח אשר הביאו אתו לצרכו.
—אמת —הסכימו האכרים.
—מה אמת, חמורים!—נער בם השוטר.
—האנחנו יודעים?—הצטדק אחד —אדם דובר, ואנחנו מה?
—חמורים!—חרפם השוטר.
—אולם, אדוני השוטר —קראתי גם אני בחמה —עדים הם ועליהם לדעת את הנעשה.
ראו!—הסביר להם השוטר – בבית יורקה מצאתי בקבוק יין שרוף ותעודה אין לו ואחתם את הבקבוק ואכתוב את המאורע בספר להיותכם עדים.
—עדים נהיה —הסכימו האכרים.
השוטר ישב אל השלחן לכתוב את המאורע בספר ואנכי פניתי אל האכרים ואבינם לדעת, כי יורקה לא מכר יין, כי לא יינו הוא כי אם שלי, ואנכי עובר־אורח, וכי זה תמול בואי הלום מדרך רחוקה ואביא את היין אתי לצרכי.
—ידוע הדבר —הסכים אחד: —בדרך אי אפשר בלא יין.
—בלי יין אי אפשר! -- הסכים גם השני.
והשוטר יושב וכותב.
—הנה אמרת—פנה אלי—כי עיר מגורך בהמידות היא לוד?
—כן.
—ושם הפלך?
—קפוטקיה.
—חוץ לתחום?
—בתוך התחום.

הוא מנה מספר פלכי התחום על אצבעותיו.

—בתחום אין פלך זה.

—במדינת פולין.

—הא, הא!—הודה במקצת—שם אולי יש, ומה שם רחוב מגורך?

—רחוב ה„מלבן".

—טוב!—דובב אל נפשו ואנכי לא ידעתי מה טיב רחוב ה„מלבן".

ככלותו לכתוב הכל בזהירות ומתינות לקח חומר ויחתם את הבקבוק בחתמו וימסרהו לאחד האכרים.

—שאוהו אלי—צוה בגערה—ואני בא אחריכם... אך לא! חכו לי מעט במסדרון, פה במסדרון...

אחד האכרים לקח את הבקבוק בידו ויבט בו בתאבון.

—נלבה! האיץ בו חברו.

—נו, נלכה—הסכים האוחז את הבקבוק ביד—ירא אני פן הוא איננו חתום כראוי וישפך היין...

מעיניו הקטנות נוצץ ברק ערמה.

—אין אתה אחראי בזה!— גער בו השוטר.

—בודאי אינני אחראי— הסכים האכר הנכלם.

ושני האכרים יצאו מן החדר.

—חוס נא, ארוני השוטר—התחנן יודקה ועיניו נמלאו דמעה—רחם נא על עוללי הקטנים, לא מכרתי היום יין, אל יודע!...

—ולא יאונך רע—נחמהו השוטר—השופט לא ירשיע את הצדיק.

—אי, המשפטים, המשפטים!— נאנח יודקה—בבית אין לחם, הילדים ערומים, יחפים ורעבים ואתה לך והצטדק...

—ואתה, יהודי—שעה השוטר אלי—לכה אתי וישבת במשמר עד בוא זקן העדה והכירך ויצאת לחפשי, אני אינני יודע אותך.

—הוד מעלתך!—התחנן יודקה והוא כלו רועד—אתה לוקח ממני פת הלחם אשר הזמין לי הקב"ה ברחמיו לילדי

הקטנים, מה אתה חפץ מהיהודי ה ע ש י ר הזה? תמול בערב בא, הוא אומר א ל ו נ י הוא מ ס ת מ א כך הוא...

—יבוא זקן העדה והעיד בו.

—העוד מנריל שנק זקן עדת אלון? —שאלתי את יודקה.

—האם אינך אלוני? —ענני גם הוא בתמיה —הם מלהזכיר את השם הזה!

—אלוני אני, אולם תעודה לוקח אני מעדת „זאב".

—אין רע, אלון וזאב שתי עירות שהן אחת, היכירך זקן עדתנו?

—מה שמו?

—דוקטור הוא, דוקטור גדול הוא, שמואל שמו, דוקטור שמואל, שמואל בן ברוך ינטס.

—שמואל! —זעקתי זעקה גדולה— רוצה אליו ובאו אלי, הוא יודע אותי.

—מה שמך, רבי יהודי?

הגרתי לו את שמי.

—אי! אי! — צעק במבוכה גדולה — האתה יקיל? שמוע שמעתי... אני רץ...

כעבור רגעי־מספר בא החדרה איש גבה־קומה ולבן־פנים, בעל זקן עשוי, לבוש בגדים נקיים ופשוטים.

—תחלת דבר: פדיון שבויים — קרא במאור פנים: —אני שמואליק ינטס!

—ואני יקיל!

לחצנו איש יד רעהו.

אכבדה נא להציג לפניך, אדוני השוטר, את חברי מנעורי, את יקיל בן איצה־יוסיל־גָלדס; הבית אשר עתה לשמריל דוד לאביו היה בשבבר הימים... וכמרומה לי, חביבי השוטר, כי גם למהאכסן בבית יודקה הצדקה להביא אתו מעט יין לצרכו ולכבד בו בשעת רצון גם ידיד נעורים כמוני, שכור מפורסם...

צחוק קל עבר על פניו היפים והשוטר רמז בעיניו ויצחק בקול.

— הי! — קרא בפתחו את הדלת ויפן אל האכרים אשר

חכו לו במסדרון ויתפלפלו בתוך כך עם יודקה—הגישו את הבקבוק!
— יודקה אמנם אוהב למכור לפעמים יין בסתר — הסכים שמואליק—אולם דיה לחטאה בשעתה, היום עוד לא מכר...
— נו, נו!—הסכים גם השוטר בהברה אחת.
— יין טוב!—גמגם האכר המגיש את הבקבוק בדממה, כמדבר אל נפשו ויניע ראש כמשתומם —גם מבעד לחתם יתן ריח...
— יין טוב!—הסכים גם האכר השני ויבט אל הבקבוק בתאבון—יודקה מוכר מים, מים הוא מוכר ולא יין...
— שתוק, שכור!—גער בו השוטר.
— ואשתוק!—מצא האכר לנחוץ להודיע.
— לך לך!—הוסיף השוטר לגעור בו.
— ואלך!—הודיע האכר עוד הפעם גלוי לכל ויניע ראש כמו חפץ להשליך מעליו דבר־מה—ומי ישלם בעד הטרחה?
— שכר טרחה?!—זעק השוטר.
— כפי אשר אחזה לא יהיה עוד כל „משפט", ויודקה לא יתן עוד מאומה, ואנכי בליתי שתי שעות.
— גם אני —החזיק אחריו האכר השני.
— אתם!... אתם!... לא מצא השוטר די מלים לחרפם—לשונכם בצמא נשתה! הא?
— בצמא, לא בצמא—ענה אחד האכרים במנוחה שלמה—ושתי שעות טרחתי בשביל היהודי.
— הנח להם—אמר שמואליק—אני אתן להם כסף ושתו כוס יין, כי על כן אורח הגון בא אלינו.
האכרים יצאו.
— ואני רץ—אמר השוטר ויושט ידו לשמואליק—רבה העבודה ביום השוק.
הוא פנה ללכת וישב ויפן אלי:
— ואנכי אינני לא אדם רע ולא כסיל, כי אם שוטר!—אמר בצחוק־ערמה.
— ויודקה?—שאלתיו.
— נו, נו! נדע ונבן!—ענה בעצרו בלכתו—יודקה

איננו יודקה כי אם ק י ב ה ר י ק ה. . .

הוא נופף את ידו ו י א נ ח, וימהר ללכת.

שמואליק הביט אלי מבט חודר ומחשבותי עמקו מאד.

— זה הוא השוטר באלון — הסביר לי שמואליק אחרי רגע דומיה — יודע הוא ברור, כי יודקה חטא או אמר לחטא היום במכירת יין בסתר, כי דרכו בכך, וחובתו, חובת השוטר ליסרהו על פי פעלו; אכן תחת כפתרי הנחשת יפעם בו לב חם, לב רחום, והלב הזה ירוה על י ו ד ק ה, ה„קיבה הריקה", אשר איננה יודעת דיני אסור והתר: לחם תבקש. . . ומה יעשה האדם הישר הזה הנתון בין המצרים, ב י ן ח מ ל ה ו ח ו ב ה? קשתה עליו יד ה ח ו ב ה והוא עושה מה שתצוה, אפס חש הוא בלבבו מ כ ו ת ה ח מ ל ה, ואשר על כן בשעה שהוא יכול לצאת ידי חובתו מבלי כסות דמעה פני חוטא מאונס, יגיל בו לבבו. . . ואיככה יעשה זאת? הוא מרשה לרמותו, מוטב לו להיות ש ו ט ה באותה שעה. . .

— רבי שמואל! — הכניס פתאום יודקה את ראשו בפתח הפתוח מעט ויקרא תחנונים.

— הכל נעשה יפה! — ענהו שמואליק.

— זאת יודע אני.

— ומה לך עוד?

— אני צריך לבקבוק היין ת כ ף — קרא בחפזון — עוד „השוק עומד" ואמהר למכרו מעט.

בדברו נכנס החדרה ויחטוף את הבקבוק מעל השולחן ויאר פניו החורים ויאנח בעצבון:

— מה לעשות? האדם צריך לאכול! . . .

ובהביטי אל יודקה נדמה לי, כי קיבה ריקה אני רואה, קיבה נופלת ומכרכמת. . .

— פ ו ש ע מ ב ט ן! — גמגם שמואליק כמדבר אל נפשו.

יב.

— כן המה חיי יודקה אחינו באשר הוא שם —נאנח חברי —חיי ארנבת רעבה ונפחדה, על שבכה יתהלך... ומה שלומך, אח טוב? אשמח מאד לראותך... מדוע אתה דל ככה? זקנה קפצה עליך ואתה עורך צעיר לימים, כמה שנים לא ראינו איש את אחיו?

— כחמש עשרה שנה.

שמואל השפיל את עיניו לארץ וידם. מרשמי פניו אשר שנו חליפות ראיתי, כי זכרונות העבר עוברים לפניו... ובהביטי אל רע נעורי זה זכרתי גם אני את הלילה ההוא בתא המסע, את וכוחנו החזק, את דעותי התמימות ואת דעות אריה השד... לבי נע בי ותפעם רוחי: העודנו חי?...

— הימים עוברים!—דובב שמואל בלחש.

— התזכור את הלילה ההוא, ליל שמורים?

— תחת הספסל?—הצהיל את קולו.

— כן, כן!—

— לא שכחתיו ולא אשכחנו; אני הוגה בו לעתים קרובות.

— באותה שעה היינו יהודים קטנים בגטו קטן...

— הוא, הגטו, גדל, ואנחנו? „היהודי" שבנו?...

שמואל לקח סיגרה אחת מעל השלחן ויצת בה אש וגלגלי עשן התאבכו סביביו.

— לפום צערא אגרא, חברי! כל אשר יכבד עלינו העול, כל אשר תרבינה הרעות ותרחבנה הצרות כן יגדל „היהודי" שבנו, וכן יטהר... ככור לכסף „צרות יהודיות" ליהודי; „וכאשר יענו אותו כן ירבה", החזיון הזה עובר כחוט השני כל קורות זקן־עמים זה... אז, בילדותנו, היינו יהודים קטנים בגטו קטן; הוא גדל במשך הימים, חזקה המועקה אשר במתנינו ויכבד הסר על רגלינו — ונוסיף אומץ גם אנחנו לבל נרבץ תחת נטלנו הכבד, ויגדל גם היהודי...

— ובמה כחנו גדול?— הוסיף לשאול ויוציא עמוד עשן מפיו.

— שאול שאל הגמון אחד את פי חכם יהודי: על מה העולם עומד?— ע ל ה ר ו ח — ענה החכם... מה דמות אערכה לחיי עם היהודים? כי נער ישראל המתגנב פה ושם, מתכנס בפנה צרה ואפלה, כל דלת נעולה וכל דרך גדורה, אבן התורה אור לו באפלה, רוח אלהים מרחפת באהלי נענים ונשמת שדי תחיים... הלא תזכור את הלילה ההוא, הלא תדע חיי היהודי בגלותו!...

— טוב הדבר!—קרא שמואל וינח את הסיגרה העשנה על קצה השלחן —ומדוע אפוא תטיף הספרות העברית כיום לסלוק־שכינה מכל פנות החיים? מדוע תבצור רוח נגידים, רוח הקדש, אשר העמידה את היהודי על רגליו בכל עת סערה וזועה? מדוע תהרוס מזבח הזהב, אהבת התורה, למען בנות במקום הריסותו בלב היהודי מזבח עץ, רגש לאומי, על פי התכנית אשר אומות העולם עושים? אפס כי ירא אני, שהמזבח הזה ירקב, יפול ויכסנו אבקו... אהבת התורה גדלה גבורים בישראל אשר למענה שפכו את דמם כמים בכל עת, ואים גבורי הלאומיות? מה עושים היהודים בשבילה? מצלצלים בפרוטות כשמש המקשקש בקופת הצדקה בשעת הלוית המת... מכריזים על כל אגורת נחושת, כדי להתהדר, להתנאות במצוה שאיננה מרגשה עמוק בלב; אהבת התורה דרשה קרבנות מוחות ולבבות, והלאומיות, בדמות אשר נתנה לה הספרות, מסתפקת בנדבה, בפרוטה... הגידה נא לי: מה העבודה הזאת לכם, סופרים?

— ב ח י ר י הסופרים מטיפים להתפתחות לב העם.

— חולין הם מכניסים לעזרה, מום הם מטילים בקדשים! לב העברי הראה נפלאות גבורתו באהבתו את התורה אשר למענה הוא נבדל לרעה מכל העמים, אפס כי את ה ל א ו מ י ו ת, צעצע אירופא, לא ידין ולא יחוש, זרה היא לרוחו, אביה אגאיזמוס ואמה קנאת עם מעם; לא באלה חלק יעקב, „אדם הראשון נצבר עפרו מכל העולם כלו" האדם בן העולם הוא, הכל הוא של הקב"ה, עולם ומלואו, רק עמים גבולות יציבו, יחלקו את הארץ בחבל, לאום מלאום יאמץ, גוי יבלע גוי, עם ירדף עם, יען אשר לא סגלו למו את הדעה

היהודית הנעלה, כי האדם הוא בן העולם הגדול...

— יצר לי מאד לשמוע מפיך משפט מעוקל כזה על התנועה החדשה בישראל, אשר בהסכמת הדת, המצוה עלינו להאמין בתחיתנו הלאומית, ישאף לתחיה והתפתחות חפשית, אנושית... האדם הוא בן העולם, הלאומית היא מסגרת צרה ליהודי, ועל הדעה הזו ירומם ינשא מעל לארץ והדל לאט לאט להיות אדם חי וטבעי... כה ירבו בתוכנו בטלנים מבלי עולמם בישיבות, בבתי מדרשות, מסתפקים בבטלה ומשתעשעים במחשבה כי כל העולם כלו לא נברא אלא בשבילם, ובצאתם מן המחבאים האלה ובאו לעולם חשבים, קטני מוח, חסרי לב וטוב טעם, אשר פניותיהם הפרטיות קודמות לכל דבר שבקדושה, לכל חובת אדם מן הישוב, וכה הלך כל מדה טובה הלך וחסר מקרב העם, כה הגבר קרת־הלב לכל צרכי הכלל, כה הגברנה מדות מגונות, התפארות־שוא, התחכמות מפלפלת ונפתלה, אהבת בצע נפרזה, וכה תמעט דמות היהודי, כה יֵכה זיו איקונין של העם העתיק אשר לו תרבות נעלה ועתיקה הכוללת כל דעה טהורה ומשאת נפש עולמית — כל זאת ראו הסופרים החדשים ויתחמץ לבבם ויצר להם והנה הם עמלים להביא מעט חום צח אל הלבבות הקרים, מעט אור אל המוחות האפלים, הנה הם מזכירים לו את עברו המפואר ואת ההוה השפל:

Встань, проснись, подымись,
На себя погляди:
Что ты былъ? и что сталъ?
И что есть у тебя?

— על מה תריבו, בנים? — נשמע פתאם קול צרוד מאצל הפתח.

— רבי אריה! — הצהיל שמואל את פניו וימהר לקראתו.

לבי נתר בי: איש השיבה, קטן הקומה ולבן הפנים, אשר ראיתי על חוף ה„נימן", עומד בפתח והמטפחת האדמה בידו... הלא הוא אריה השד, אלה עיניו השחורות, המביטות במנוחת עצבון, אלה פניו הנוגים והחִורים, זה קולו הצרוד, מַשקה דמעה... מה זקן, מה חלש...

—רבי אריה!— קראתי בלב נפעם ומלים נעתקו מפי.
—ומה שלומך, יקיל? — דובב בדממה ויניע קדקד שער לבן— שנים רבות לא ראיתיך... וזכרך לא מש מלבבי, כי נער היית ואהבך... לב טהור חננך אלהים, הבה לי את ידך: שלום, שלום!...
—שלום לך, רבי אריה!— קראתי בלב נפעם ואחבק את ידו הרזה — מה זקנת, עד כי לא הכרתיך על החף בבואי, ותמונתך הלא שויתי לנגדי תמיד. אכן שנית מאד!
—אני לא שניתי, בני!— ענני במנוחה בגשתו אל השלחן וישב על הכסא הפנוי — שערותי הלבינו, בשרי כחש, שחה קומתי, ומה בכך?... ה„אני" שלי לא בשערות, לא במשמן הבשר ולא בקומה זקופה... גם כחי הולך הלך ותם, אפס כי ה„אני" שלי איננו מחויב להיות דוקא נאזר בגבורה... אולם אתה, בני, ר ו ח אחרת היתה אתך, רוח צח ש פ י י ם, רוח מנשבת על כל הר וגבעה רמה... ואנחנו בתוך הבקעה...
עיני שמואל להטו. הוא נצב אל מול פני אריה ויעשן את הסיגרה בחזקה ויאבק גלגלי עשן מפיו אל כל סביביו ומתוך העשן ראיתי את האדמומית הקלה אשר התעלמה על לחייו הלבנות...
וידם אריה, השפיל את עיניו לארץ — וידם.
—ואנחנו בתוך הבקעה!— ענה אחריו שמואל מתוך הענן כאיש המשיח עם לבבו.
—והבקעה מלאה עצמות!— קראתי במרירות — והנה יבשות מאד, והנה קרות מאד, והנה פזורות מאד... כל רגש רך לא יזעזען, כל זיק לוהט לא יחממן וכל חפץ אדיר לא יקרבן עצם אל עצם... ויהי דבר ה' אל הנביא: הנבא אל הרוח: מארבע הרוחות, מארבע קצות תבל באי, הרוח, ופחי בהרוגים האלה ויחיו!... „מארבע הרוחות באי, הרוח" !— כה נאם ה', ומדוע תאשים את אחד ההרוגים, המפרפר בין החיים והמות, כי ישאף אל קרבו רוח צח ש פ י י ם, הרוח הגדולה והחזקה אשר תשובב נפש עמים ולאמים כבירים עצמה הרב?
—התורה היא סם־חיים — זעק שמואל מרה וישב שני

עמודי עשן מנחיריו — עמה מקור חיים, עדים כל בית ישראל, החיים וקיימים אם בתור עם אם בתור כנסיה דתית, והלאומיות היא מקור אכזב, עדים הם הגבורים אנשי השם אשר הראו בשמה נפלאות גבורתם — ויאבדו... ועתה קמו בקרבנו נביאים חדשים אשר ה׳ לא שלחם ומטיפים לתחיה לא בשם התורה, כי אם בשם הלאומיות, היצלחו?

—עד מתי נריב אליו?— קרא אריה וינופף את ידו באויר — חיי כל אדם הם ארג טעיות... הגד לי כי באת הלום להשתטח על קבר אביך, ואבוא לראותך, חמודות אתה לי... אני שואל על ארותך תמיד, הלא שמך נודע, סופר אתה, חוזה חזיונות, הכשרון הוא מתת יה... אולם צריך להשתמש בו בזהירות... ומה פרנסתך? הספרות? אומנות קשה ומחיה רזה... אני חושב כך... אינני בקי...

הוא נשא את עיניו ויבט אל בגדי הנקיים והשלמים, אל שרשרת הזהב הגדולה אשר על לבבי, אל טבעת הזהב עם אבן־האש הגדולה אשר על ידי — ויניע ראש כמתחרט על מחשבתו ואדם עב כסה את פניו הנובלים.

—הלא תמול באת... עוד נתראה... אני אץ ללכת... שלום לך...

הוא מהר לצאת.

—וזה הוא השד?— התמרמרתי באזני שמואל.

—זה הוא השד, — ענני בצחוק.

—בשלמה השם הזה? את השאלה הזאת שאלתיך **בעודני** ילד ואתה לץ יהיר, הזוכר אתה? הבינני נא כיום הזה.

—משום מעשה שהיה, אולם הגיעה השעה העשירית, שעת „בקור־חולים", וביום השוק ירבו לבוא אלי אכרי הכפרים, קומה ונלכה אל מעוני, שם נשוחח מעט.

—בחפץ־לבי.

בעברנו על פני השוק חרשו אזני לקול המון עם רב; השוק המה כהמות ים, המלת מתוכחים, שאון נצים, מקללים, קול מתחננים,

מאימים, משך עגלות, מצהלות סוסים, נבחת כלבים, קרקור תרנגלים, געית שורים, מחי שוט, נגינת שותי יין, שירת אביוני ארץ היושבים פה ושם על הקרקע, בם עִוֵר ופסח, קצוץ יד וקצוץ רגל, כל איש אשר מוסבו באמת או ערם יערים להֵראות כבעל מום לעורר רחמי רואיו, כל אלה פיהם מלא שירי תפלה, וידם פשוטה לקבל...

מרחוק נראה ראש לבן בינות לעגלות הדחוקות זו בזו ושתי עינים שחורות וגדולות מביטות כה וכה במנוחה ותחנונים.

—המטפחת האדֻמה!— שמעתי קול אכר קורא מאחרי.

—מטפחת אדמה!— לחש באימה אכר זקן שמחרזות בצלים תלויה על שכמו מלפניו ומאחריו. הוא נצב בלי־נוע, עיניו נטוי אל אריה השד המתהלך אַט והוא עומד ומצטלב...

—מטפחת אדמה!— דובבה בבהלה אכרה זקנה בשבתה בעגלה ותרנגלת בחיקה ותעביר את ידה היבשה על חלקת נוצתה.

— מטפחת אדמה! — לחש בדממה אכר צעיר, גבה וחסון כאלון, אשר ישב אל יד עגלתו על הארץ ויַהֵל רצועות סנדליו סביבות רגליו.

—המטפחת האדמה!— דבר אל נפשו אכר יפה תאר אשר עמד ממולי והכין מלא קמצו טבק למלא את מקטרתו ופתאם אסף את ידיו ויורד את ראשו היפה וינועו תלתלי הזהב סביביו.

—מטפחת אדמה!— נפלה הברה בשוק וכובעים יורמו ומטבעות תשלכנה אל תוך המטפחת.

נדהמתי, נפעמתי, חם לבי בקרבי, דמעות עלו אל עיני...

—מה אתה רואה?— שאלני שמואל בדממה.

—מטפחת הצרקה אני רואה!— לחשתי בדממה.

—היטבת לראות, חברי. המטפחת הזאת סומכת נופלים ומשביעה רעבים, המטפחת הזאת מוחה דמעות אמללים...

—רבי שמואל, רבי שמואל!— קרא יודקה קול גדול ברוצו אחרינו בכל כח.

—מה?

—הבטַח הבטחת לתת לאכרים „כוס יין" לכבוד האורח ואתן למו על חשבונך, והנני מבקש ממך, רבי שמואל, לשלם לי תכף,

כי צריך אני לקנות עוד בקבוק; עוד השוק עומד, אפשר לפדות עוד . . .

ובהביטי אל פני יודקה נדמה לי, כי קיבה ריקה אני רואה, קיבה יבשה ומכרכמת.

ר' שמואל נתן לו אגרת כסף ויודקה מהר לברוח.

יג.

יום השבת, יום בהיר, רך ומתקרר. שמים טהורים פרושים כיריעת תכלת על מרחב־יה. רוח חרישית, רוח־חם צחה מנשבת אַט ובכנפיה ריח השדה, בְשמי ירק דשא—ויהודי „אלון" יצאו מן החרים . . .

הנה עובר על פני היהודי החִור אשר ראיתיו לפני יומים רץ אחרי העגלה בכח. עתה יצעד לאַט, פסיעות קטנות, כמו יסחב את רגליו הרפות; את מעילו הקרוע החליף במעיל שחור בלֵה מרוב ימים וכנפותיו סרוחות על מנעליו המטלאים והמשוחים בעטרן מאתמול. על פניו השוקטים, החורים לא נכרו עתה אתות דאבון; אביט אהבונן בו ונדמה לי, כי שמח הוא בחלקו . . .

ומי זה הדור בלבושו הארוך והמבהיק מרחוק? אני מתבונן היטב אל הכובע הרב והרחב אשר לו מצחת־ניר נוצצת, ארכה ורחבה; אני מתבונן אל כנפות המעיל המפשלות וסבוכות בין הרגלים, אל המטפחת השחורה עם נקודות ארמדמות בחגורה במתניו — וכמעט לא הכרתי את מודעי, יועץ־הסתרים אשר לאלקסי הניטצי. ביום הזה, יום מכבד מכל ימים, הוא ארון לעצמו; מהלכו המתון מעידים על אדנותו . . .

והנה גם היהודי הצעיר והיבש כשחיף עץ מתהלך כארון ובידו ינהל ילד קטן אשר לו רגלים דקות ועקמות וכֶרש נפוחה, עבה וגדולה. הילד ינוע בלכתו, כמו יפול מרגל על רגל, כי כל אחת מהנה לא תוכל שאת משא הבטן הגדולה . . . האב היבש לא יאָנח עתה, לא יעוה את פניו הכחושים, לא יאמץ את ידו הקטנה אל לבו הדוה: הוא הולך לשוח, להתענג על

עולם־אדני היפה, לשאף רוח צח המשובב נפש דאבה חנם אין כסף... אט ילך, יאיר את פניו החורים אל בנו הקטן אשר אהב, יביט אליו לרגעים וצל צחוק יפזז על שפתיו הנבלות, ידו הצמותה מחלקת את ראשו הקטן, מורה לו באצבע אל האבנים המנחות על הארץ לבל יגוף בהן את רגליו הדקות והיחפות...

למי המטרונה הכבודה הזאת המדדה כאוז שמנה? לא תשבע עיני לראות: הלא היא הספסרת הזקנה הרצה אחרי כל עגלה הבאה אל השוק ומתחננת בקול בכים למכור לה הרנגול, הרנגולת או ביצים; איככה תשא קל מהרה את רגליה הכבדות עתה כעפרת? הנה היא זקנה, עבה, שמנה, נפוחה וכבדה, התאונן אמנם כי אין לה כח לרוץ, אבל היא רצה, קל מהרה רצה אחרי העגלה, ועתה ת ז ח ל ברב כח, עגולה, נפוחה, מלאה כספוג שספג מים הרבה, ונזמי זהב גדולים תלויים באזניה: גברת, רפה וערינה...

ש ב ת ה י ו ם, יום שכולו טוב, חמדה גנוזה של הקב"ה אשר זכה בה את עמו אשר אהב: הדמעות תיבשנה, האנחות תשבתנה, הצרות תשכחנה וחדל הצער שבלב... רוח ערב חרישית מנשבת אט ומקררת חום היום. השמים פרושים כיריעת תכלת על מרבב־יה, השמש יורדת לפאת ים ומראה ככדור אש, ויצאו היהודים בני ארגי מן החורים...

ובחצר בית המדרש עומדים יהודים, מעיליהם הרחבים תלויים על שכמם ומשוחחים במנוחה שלמה, וכל העובר עליהם ובא והתיצב והתערב בשיחתם.

—זה כמה לא היה „דרשן" בתוכנו — התאונן יהודי קטן בעל זקן קצר וחד אשר כרגע הכרתיו, כי הוא החנוני המוכר נפט ועטרן. הוא עומד זקוף, עיניו הקטנות והשחורות שחקות, תענוג שלו שפוך על פניו העגולים, הוא מתגאה בבית־צואר כתנתו הלבן והרחב המכסה את צוארו הקטן.

—אינני זוכר עוד מתי שמעתי „דרשה"!— נאנח יהודי שני כעין אנחת העשיר אשר השבע איננו מניח לו לישון. ברגע הראשון לא הכרתיו: כובעו הרחבהיה שקוע על מצחו ויכס את עיניו,

בית צואר מעילו השחור עומד ומכסה את צוארו השמוט והדק, מתחת לזקנו הצהוב והמסבך היורד על חזהו המגֻלה תלויים שני פתילי כתנתו; אביט אתבונן ואכיר את מודעי הדל, את הלוקח תבואה מן השוק: כיום הזה לא יחסר לו מאומה, זולת דרשה...

—גם אני — הסכים עוד אחד ולו אמנם חסר עוד דבר קטן אחד: נעלים!

—המעשה כך הוא!— הבינם היהודי החִור בגשתו אל הכנופיה וירם את מעילו הבָּלֶה אשר נשמט מעל כתפו הימנית — בכל ימות השבוע אם גם יבוא אלינו „דרשן" והגיד, שומע לא יהיה לו מאתנו, מקצר רוח ומטרדת הפרנסה, ולשבות פה לא יאבה, כי כמה ירויח?

כמה — ?— קנא אחד לעִירו קנאה גדולה בקול דק כצפצוף עולל, ואכיר בו את היהודי אשר זכה, כי איגנש הסטרולצי יבירנו — מאי משמע כמה ירויח? וכמה יוכל להרויח „מגיד" בפולוב? כמה ירויח בסקידיל? כמה בבְּרַרְסטוביץ? ועירנו, ברוך השם, לא תתביש בפניהן, אם כי איננה עיר של פרנסה כמוהן.

—וחזננו?— קרא יהודי כחוש וחור מאד בתמיה ויניע ראש, כאומר: אוי ואבוי לחזנים כאלה!...

—הזוכרים אתם — שאל זקן קטן אחד את החבורה — הזוכרים אתם את החזן „הישן"? אַי, אַי! לו היה קול, הוא ידע ל„התפלל", כל מיני מתיקה בכל מלה, כל טעם שאדם רוצה היה טועם בסלסוליו הדקים... אך נגש אל ה„עמוד", אך השמיע קול, אך נאנח — והלב חם ונמס ודמעות עולות אל העינים... ועתה מה אנחנו שומעים? זעקות משֻנות, בלי סדר, בלי טעם כ„דוב שוקק בוער", אין אף אנחה אחת נעימה, אף סלסול אחד רך וטוב.

רבותי!— הציע אחד מבני החבורה — מה אנחנו עומדים? נלכה „לאמר תהלים".

—נלכה!— הסכימו כלם.

שלוי עולם הם כיום הזה; לא יחסר להם דבר בלתי מעט

מזון לנפש, מעט דברי תורה, מעט זמרה שורטת את הלב שרט־עדנים... בני מלכים המבקשים תענוגים עזים לזעזע את החיים המלאים, השמנים והשאננים...

מקסם חלק גנב את לבבי: תחת צאלים, בערוצי הנחלים, בסתר המדרגה, עוד נמצא כח אדיר, בלי ברק, בלי יפעה, זה הכח לאלה...

משמים עמדתי ואבט אל עדר הרחלים הבאות מן השדה. הן רוקדות, מפזזות ושמחות; אחרי העדר ילך רֹעה נער, הלך וחלל בחליל־תמר ושפעת אבק רגלי השֵׂיות השובבות תכסהו... הוא נושא את עיניו הטהורות למרום ומתבונן אל העבים הצחורים הקלים, השטים בים התכלת כרגבי צמר צחר, ויניע תלתלי הפז ברצון: יש לך, אֵל אהוב, עולם יפה...

אכן טוב מלא הכף חיים טהורים ממלא חפנים למודים.

—גר אנכי בארץ!— אשמע קול נוגה יוצא מבית המדרש — אל תסתר פניך ממני!...

—גרסה נפשי — ירעם לעמתו קול המון עם רב...

איש אחד קורא בנגון עצב את הפסוק הראשון ויענו אחריו כל העם את הפסוק השני, כמו שמנגנים רוב שירי הלל ונצחון...

ערבות אוקרַינה צללו לשמע זמרות העם הקטן והגבור, עליז גאוה וחֻפשה פראית, בהשתפך עליו נפשו האמיצה והרתחת; חֶפי הרהיון השמיעו הד שירי־עם מלאים געגועים מדיבים, הנושאים עליהם חתם ילדות תמימה, ועז להם, וברק להם — וקול יעקב, גוי חי באמונתו, גוי חי בתקותו, נשמע מן העולם ועד העולם רק בבתי כנסיות ומדרשות. עם מְענה ביסורים קשים ישפֹך את לבבו בזמירות־נצח, בזמירות דוד בן ישי; גוי חסיד לא ישיר שירי־עם, לו יש ספר זמירות ישנות וחדשות עד העולם...

ואנכי עומד קסום, מאזין ומקשיב... לבי יפעם, יחם, ימס ו י א מ י ן — וטוב לו...

רגעים קדושים כאלה מעטים, מה מעטים ב י מ י ח י י!...

קול המזמרים „תהלים” נחבא, והחל תפלת ערבית.

השַׁמש התיצב על ספסל נמוך ויעלה נר חֵלב רק באחת

המנורות התלויות בספון, ויהי אור כהה בבית.
הבטתי בפני אַחי ויֶהפך לבבי: מה עב הענן אשר בא פתאם ויכסם, וישפוך רוח יגון עליהם.
ובכלות התפלה ו י ר ץ העם איש לביתו, ואני שומע שיחת ה מ מ ה ר י ם לצאת:
—עת לפתוח את החנות.
—לא תאַחר.., מי יבוא היום?
—אולי!—
מלת התקוה זאת נשמעה כאנחת יאוש.
—אומרים אָמר— אשמע קול הלוקח תבואה מן השוק— כי ירד מחיר הדגן.
—ויש לך?
—יש.
—כמה?
—וכמה יהיה לי? רצתי, יגעתי ואקן כשלשים פוד. מי ידע זאת?
—שלשים פוד, לא יותר? גם זו לטובה.
—המעט הפסד? ומחיה לשבוע?
—בודאי!— הסכים הפעם האיש הדובר בו— רצון אֵל הוא, לא תועיל כל חכמה.
—השמעת את אסוני?— אשמע קול הזקן הקטן המתגענע על זמירות החזן „הישן"—
—דבר־מה שמעתי, מסתמא ספרה לי אשתי, אבל אינני זוכר הדבר כמו, הראש כך טרוד, הצרות כה רבות עד כי ישכח אדם לשאול לשלום חברו ולהשתתף בצערו... איכה היה הדבר? פרתך חלתה?
—לפני ימים אחדים חלתה... הידעת את פרתי?
—כמדמה לי ראיתיה; פרה יפה.
—נדמה לי כי בכל העולם אין כמה: חמשה הינים חלב ליום.
—קרא לרופא הבהמות מ„בנורוקע".

—גם רופא־בהמות ה„פריץ" לא יועיל עוד: פרתי איננה עוד בחיים...

—מתה?

—שחטתיה; ראיתי, כי לא תחי עוד ואמהר לשחטה.

—שמֵנה היתה וגם לשחיטה שוה כסף הרבה.

—נ ט ר פ ה!

—אח!— השתתף האיש בצערו של בעל הפרה היפה.

—רצון אֵל... אסור להרהר... גם מלבד זאת החיים קשים...

קול הזקן רעד...

—כלתה המלאכה!— נאנח יהודי ארוך ודק אשר ה ש ח ר ו ר י ת על ידיו מעידה, כי סנדלר הוא.

—גם אני הולך בטל זה שלשה ימים — ענה קול צרוד — גם חרשת עץ לא הפרנס בעיר קטנה.

—נו?...

—היודע אני?... החנוני מקיף...

—גם זו לטובה.

—ואתה?

—מה בצע בדברים? לא טוב...

—ו ר ב י א ר י ה יודע?—

—לולי הוא אֲוי...

קול הסנדלר נפסק.

—ומי עמד כיום הזה לולי הוא שהיה לעתות בצרה?— נחם הנגר את הסנדלר.

—בכל ימות השנה —התנחם הסנדלר— אינני צריך לו, רק בחדש הזה, זמן העבודה בשדה, תמעט המלאכה, ו ל א כ ו ל צ ר י ך א ד ם י ו ם י ו ם...

—כן, לאכול צריך אדם, אם יש עבודה אם אֶין. אָ, לו לא היה צריך האדם לאכול!...

הקסם חלף. בן המלך היה לכלב המבקש עצמות יבשות לגרם, ותקיף אנחה אֵימה את רבע ישראל: ה א ד ם צ ר י ך ל א כ ו ל!...

והעולם אמנם יפה: השמים פרושים כיריעת תכלת על מרחב־יה, הלבנה הפגומה עומדת במרומי רקיע ומראָה כחרמש כסף, סביביה יזהירו כוכבי אור, וה„נימן" הומה חרש בזרמו...
רק האדם צריך לאכול!...

יד.

שבתי הביתה ואבוא אל חדרי ואשב משמים באפלה.
ברגעי עצב אוהב אנכי את הבדידות, את הדומיה ואת האפלה...
ועין אלהים צופיה ממרומי רקיע ותשטח הלבנה פס כסף על פני רצפת החדר האפל.
— „במוצאי מנוחה המצא לעמך רוָחה"!—מחנן יודקה קולו בשבתו נשען אל שלחנו המדולדל ולבבו ידוה. הוא נמלא דאגת השבוע הבא: בבית אין פרוטה, הפרנסה חדלה, השוטר הטוב עזב את העיר ויבוא אחר תחתיו אשר לא ידע נפש עני, והילדים הקטנים ירעבו לפעמים... אין יודע עוד... בעיר עוד בין „בעלי בתים" יחָשב, ובבית — אין לחם...
— המצא רוָחה, רבונו של עולם!— מתחנן יודקה בקול בוכים והוא חושב כי הקב"ה בודאי יקשיב הפלתו, רחם ירחם, היום או מחר, לא יהננו למוט, לא יעשה כלה...
ופילוסופיתי הפרטית, הרגעית, בת־הלב, שפכה בי מררתה והעציבני מאד.
היא אומרת: הדעת לא תשובב נפש נענה, לא תמח דמעת קשה יום, לא תתן ליעף כח ולא תנהם אבלים...
רק האמונה היא רבת חסד; בה ישגב אדם ישע בכל ענותו, וכל הממעט את דמותה — את נפש החיים הוא קבַע...
פרחי התקוה יציצו על דרך האמונה ובעקבות הרעת יוחל נחש היאוש...
מסופק אני אם תוכל הרעת לרשת באחרית הימים מקום

האמונה בלב האדם מבלי אשר יבולע לו...
והספק הזה מנקר את מוחי וממרה את רוחי.
האם לשוא יְענה בן ארם ב א ס כ ו ל ת־*) החיים זה אלפי שנה? האם לשוא ישאף אור? הלעולמים יגשש קיר?
האם עד סוף כל הדורות יתהלך על משענת האמונה?
הרעיון הזה מנקר את מוחי וממרה את רוחי...
פילוסופיתי הפרטית מהלטת, כי ברפות האמונה תרב הרעה...
ועם ישראל גוי ח ס י ד הוא, מבקש א מ ו נ ה. רק בה ישגב ישע בכל ענותו...
החפץ לרעת את העם עליו לרדת אל המדרגות הנמוכות, אל המערות והמרתפים, אל הבקעה הגדולה, בקעת ההמון, והביט בעינים פקוחות והקשיב רב קשב — ולבבו יבין...
קול יודקה נפסק. הדלת סובבת על צירה, איש בא ויוצא, ואני שומע קול צרוד בפרוזדור הבית:
— אל תשתוחח נפשך, רבי יודיל... אני מ ש י ב לך „גמילות חסד"... ימים רבים נתת... הכסף היה מונח... אם אצלי אם בידי אחרים, אחת היא... הגיעו ימים רעים, חסר פרנסה... נו, קח לך משלך וחיתה נפשך...
ואכיר את הקול, קול אריה השד המדבר בצדקה.
— א י כ כ ה, רבי אריה? — לחש יודקה ברעדה — ואני, בהוך השם, בעל בית... עוד יש מה למכור... רק השעה דחוקה... עני אני באותה שעה...
ולא אשמע עוד את לחשו, הדמעות בלי ספק שמות מחנק לגרונו, ואריה מהנן קולו:
— אל יפל לבך, רבי יודיל!... אני גומל לך „גמילות חסד"... מחר או למחרתו יעזרך הקב"ה, והשבות לי... בטוח אני, כי תשועת ה' קרובה... והשבות...
וימהר ללכת.
בחדר יודקה נשמעה יבבה חרישית, היבכה?
השקפתי בעד החלון וארא את אריה השד לאור הלבנה ברוצו לאורך הרחוב.

*) אמר פדגיגו ילך לאסכולי (Schule) פסיקתא בא.

יצאתי אחריו, ואביט מרחוק.

הוא נכנס בחשאי אל הבתים הנמוכים, אהלי דלים, ויצא במהרה, ויש אשר יסור גם אל בית אשר לו מעקה יפה וחלונות משוחים בששר והתמהמה מעט...

שם יפצר, ינחם, יעודד...

ככה יעשה כל הלילות.

מקצה השמים עלו עננים וישתטחו ויכסו את הירח. כבו המאורות במעונות, ויהי חשך בשמים ובארץ. דומיה מסביב, סגרו הדלתות, הגפו התריסין — ותישן העיר...

מרחוק נשמעה המית „נימן" הנוגה...

ואני מתגנב בלט אל פרוזדור בית המדרש מתיצב בפנה, מקשב ושמע...

אריה השד יושב על מקומו מאחרי התנור, מול השעון הישן אל יד ארון הספרים ומסלסל את נגונו הנוגה, ונדמה לי, כי שת עליו איזה הוספה קלה, המיה מריבת־נפש, להגדיל המרירות, להרבות עצבון...

עצב לוהט לָפַת את לבבי ואקשיב ברעדה את הנגון המר, את הסלסול הנוגה, המיה חרישית, בכיה בלי דמעות...

ופילוסופיתי הפרטית, הרגעית, בת־הלב, הוסיפה לשפוך בי מררתה: הידע זאת דור יבוא איככה ישא איש יהודי כל מרירות חייו וישפכנה אל ים התלמוד? איככה יסוך לו יהודי בגלילי ספר בעד כל צרותיו? איככה ימצא היהודי תנחומים מכל ענותו בדברי חכמים וחדותם?...

איככה? הנבין זאת אנחנו?

אכן זה כח פלאי, הכח לאלוה, האמונה באל טוב אשר לא יעזב את חסידיו לשחת ואם שבעים ושבע יפל צדיק — וקם. . והאמונה הזאת תעודד עם מענה עליה אלפי דורות...

האמונה תחיה את הממית עצמו עליה...

הסלמנדרה נוצרה מן האור ואין האור שולט באיש אשר יתן מדמה עליו...

צפה הנביא לאחרית הימים, וירא כנסת ישראל מתבוססת ברמיה, ויקרא אליה בכח: בדמיך־חיי!...

ובפנה השוממה בבית המדרש הריק תשתפך נפש עגומה; אנחות דקות ומסלסלות מרחפות באויר.. למי יתנה דכא צרותיו ועגותו?... כתלי בית המדרש ישמעו והקשיב השעון הישן אשר בקיר והזדעזעו קורי עכביש המכסים את פניו, פני מת, כמסכת שעוה, ואת הכתב האדום כדם קרוש אשר על מצחו, את שתי אצבעות הברזל המחלדות והקמוטות, את שתי שרשרות נחושת הקלל היורדות למטה, מכסות בירוקה וסבוכות במשקלות הברזל התלויות בהן — והקיצה השממית הגדולה הישנה במנוחה בין חוטי קוריה...

ככה יעשה כל הלילות!...

ואנכי יושב דומם בפנה חשכה ומביט מרחוק אל איש השיבה, קטן הקומה ולבן הפנים, המתנועע אט ומיבב בדממה...

ובהביטי אל הפנים השלוים והנוגים ובהקשיבי אל הנגון העצב תעבר ילדותי התמימה על פני והטפח על לבבי — וירחש...

תם הייתי...

אז ידעתי למי אני עמל ומה חלקי מכל עמלי.

עמלי בתורה, עמלי לתורה וחלקי — בגן עדן...

התקוה לטוב השמים בעולם הבא המתיקה מרירות חיי העולם הזה.

והפרח היפה הזה אבל נבל.

רוח נשבה בו — ויבל...

ואיש שיבה זה, אריה השד, השיב את הרוח, הוא ולא אחר...

דעיתיו אשר חוה לי שמואל בתא המסע הפכו את לבבי.

נץ שיצא מתחת הפטיש ונפל להוך הלב הרך — הבעירו...

וזה ממית את עצמו באהלה של תורה!

אכן הוא איננו מסתפק בלמוד התורה, כי אם מוסר את נפשו על קיום מצותיה...

לא רק פיו ולבו שוים, כי גם דעותיו ומעשיו מתאימים.

וזה כל האדם!

ובהביטי אל פניו השלוים, ובהקשיבי אל נגונו הנוגה יעברו קורות ימיו על פני בחזון, ככל אשר ספר לי שמואל, תלמידי הנאמן, ובתוכי ישתומם לבי: איככה זה היה האזוב בקיר בית המדרש לארז רם ונשא אשר בצלו יחסיו דכים וכושלים? איככה

זה היו חיי אדם מצוי טהורים ומזהירים עד היות להם ברק קודש ונגה אש מן השמים ?...

נער עלז בנערותו, עלם חרוץ בעלומיו, יחיד לאביו העשיר, פרנס העדה, היה אריה.

אמו מתה עליו בילדותו והאשה החדשה אשר לקח אביו היתה עוינת אותו, ואביו אהבו, וישלחהו לישיבת וַלוזן ללמוד תורה וישב שם וילמוד בשקידה וירא ברכה בלמודו.

וראש הישיבה אהבו על שקידתו הרבה, על ענותו, טוב לבו ומאור פניו.

אז היה יפי תואר וטוב ראי, לחיו מלאות ואדמדמות, עיניו החומות גדולות ולוהטות וישא חן וחסד בעיני כל רואיו.

וישב וילמוד.

בימים ההם התחמץ לבבו הטוב למראה העוני הגדול השורר ברוב תופשי התורה אשר בוַלוזן, כי ירעבו ללחם, קרעים ילבשו ועל הארץ יישנו מבלי כסות בקרה.

— הזה שכרה של תורה? — נקרה השאלה הזאת ראשונה את מוחו.

ובבקשו פתרונים לשאלה התמימה הזאת באה עוד שאלה אחת, כּרוכה בראשונה, להכותו בתמהון לבב:

הזו תורה?

ויחרד חרדה גדולה עד מאד מפני השאלה המשונה הזאת ויעצום את עיניו ויתאמץ לבלי חשוב על אודותה, לגרשה מלבב, לבטלה כולה — ולא יכול; אדרבה, ככל אשר התאמץ לשכחה כן התבררה וכן חזקה וכן מלאה את לבבו הנבוך וכן שדדה את מנוחתו.

ואז יאהב להתבודד במעונו הקטן אשר מאחרי העיר, הרחק מהישיבה, שאונה והמונה, ולעין בספרים שונים העוסקים בחקירות עמקות, בדת וחיים...

וידע — ויבן.

וידע מה זו תורה — ויבן שכרה של תורה...

ושתי השאלות אשר הרגיזו ראשונה את מנוחתו קלו ותבטלנה מאליהן, ותחתיהן באו אחרות, גדולות וחזקות מן

הראשונות, לִגַע את מוחו הנלהב ולמרר את רוחו הנדיבה.

אחר מן השרפים השליך רצפת אש אל תוך הלב הרך—ובער...

אז יעמיק שאלה על הטוב והרע שבחיים, על העקר והטפל שבדת, על דבר נחיצות הדת לחיים ופעלת החיים על הדת, ועד כמה יתאימו יחדו...

והלב בוער—ואין מכבה...

ויקבע עתים לבקש פתרונים לשאלות הלוהטות בו, לילות עמל מנה לו הספר הענק, המורה ל„נבוכים" דרך ישכון אור, לילות עמל מנו לו ה„עקרים", ה„כוזרי"...

והלב בוער — ואין מכבה...

כל אשר יעמיק חקר, כל אשר יוסיף להתבודד עם הספרים הישנים, כן יסבהו צללי ענקים גדולים וכן יקטן בעיניו וכן יקטנו בעיניו הגדולים אשר בארץ ואשר מפניהם נחת... כל אשר יתאמץ לפשט בהגיון עמק עקמומיות השאלות — כן תרבינה וכן תחזקנה...

ויהי כאיש נדהם.

אז יתע בהלך נפשו בין ענקי הרוח, גדולים חקרי לב, יט אזן לשמוע סוד שיח הרוחות הגדולים, סוד רוח אלהים המרחפת בעולם, יכסוף להביט אל הלבבות הטהורים אשר מעולם, למען דעת איככה נחו, איככה עמדו מזעפם...

והלב הומה.

ויש אשר התגנב ספק אל לבבו אם באמת ידעו הגדולים אשר מעולם מנוחת הלב, אם באמת הרגיעתם החקירה העמקה, אם לא הסתבכו עד בלתי יכלת להחלץ למרחב.

אז ירא בדפים הישנים פרפורי לב סוער, אז ירא במחשבות הגדולות רפרוף כנפי נשר פצוע התפרץ למרום וחץ מות בקרבו...

וברגעי תמהון לבב יחוש אחוָה לכל ההוגים והחושבים אשר מעולם, אחים לצרה הם, אחים לענוי הלב...

אז יעזב את הישיבה ויקם וישב אלונה, אל בית אביו, וישמח עליו האב וישמחו עליו כל אנשי העיר ויקרבוהו כמו בן נגיד ויכבדוהו כמו בן תורה ויהי לברכה.

והלב סוער.

אז נמלאו לו שמונה עשרה שנה.

ויגל פנחס „שדכן העולם" את אזן רבי הירשלה פרנס העדה על דבר מצות חז"ל: בן שמונה עשרה לחופה.

ויאות לו.

ויציע פנחס „שדכן העולם" לפניו שדוך הגון, גם כסף כאבנים גם יחוס כרמן.

ולא אבה אריה שמוע לו.

נפשו חשקה בתורה ולא יביא את צוארו בעול הנשואים.

—מאי משמע: עול? —השתומם שדכן העולם— האם עליך לראג חלילה דאגת פרנסה? הון ועשר בבית אביך והון עתק הביא האשה אשר יעדתי לך, ומה הוא העול? בשלמא עני...

באותה שעה שרטה יד נעלמה שרטת עמקה בלבו, מאז שובו הביתה התבונן, כי אביו ירעץ וירוצץ את העניים ואת האביונים ויעשקם בכל אשר יוכל, ויכלתו רבה, כי לו העוז והמשרה, הוא פרנס הקהל ועל פיו יעשו כל עניני העדה ויתמרמר בלבבו על העשק ועל המרוצה אשר ירבה אביו למען בצוע בצע, ורוח לא קם בו להוכיחו על פניו, ויצר לו מאד ויתעצב אל לבו.. ובדבר אליו פנחס על דבר עשר אביו חש דקירה לוהטת בלבבו ויקרא במרירות:

—האמנם רב עשר אבי והוא לא יעשה כל עסק?!...

ויצחק פנחס צחוק־תם:

—הטובה בתפלות היא: ולהוי אנא פקידא בגו צדיקיא...

וחרפה שברה את הלב הרך והטוב — וידם אריה, הוריד את ראשו וישפיל את עיניו לארץ — וידם..:

למן היום ההוא נפתחה תהום רבה בינו לבין האב,

ויהי בודד בצערו.

אז ירבה לשבת בבית המדרש, אז ירבה להעמיק חקר בדברי חכמים, יכסוף למצא מנוחה ללבבו הרגש, יכסוף להטביע את צערו הפנימי בנבכי התורה, ויהגה בה יומם ולילה.

וכמעט נח בו הלב.

אפס בחצר בית המדרש הישן עומד בית נמוך ורחוי,

חציו מעון יקותיאל השמש וחציו מלון אורחים עניים, „הקדש" העיר, ולו חלון אחד קטן מול שלולית באֻשה, ובעבור אריה יום יום על פני החרבה הקטנה הזאת והביט אל החלון הקטן וראה — את הפנים המאירים...

ופני טויבלי בת יקותיאל השמש היו מלאים ולבנים, בעיניה הכחולות התעלם חלום עדנים, על ראשה עטרת תלתלי פז...

ובראותה יום יום את בן הנגיד עובר על פני אהל דלים והרדה אל החלון הקטן — והשקיפה.

ובהביטה אל האיש הצעיר, יפה התאר, ורחש הלב החם, והקיצה בו חמדת חיים מסֻתרה, והקיצו עיני התכלת וחרדו בגלותיהן, והזדעזעו שפתי השני, וגלו שני טורי שנים לבנות, קטנות וחזקות...

ככה יֵעש יום יום.

ובעבור אריה על פני החרבה הקטנה ועצר רגע, והביט אל החלון, וראה את הפנים המאירים, השוחקים והנעימים — ויחש בלבבו פרכוס עדנים.

אז נע בו הלב.

אז יבחר מקום לשבתו בבית המדרש אל יד החלון הפונה מול ההקדש.

וקו אור נעים ישתרע מחלון בית המדרש עד חלון ההקדש.

וימלאו שני הלבבות הצעירים אורה גדולה.

ממעל לחלון ה„הקדש", בצהר העליה הנופלת, עומדת יונה לבנה והומה דומם וענה התור מפנת גג בית המדרש הגבה...

בת קול יוצאת מחרבת ה„הקדש" ומנהמת כיונה המיה נוגה, מלאתי כליון נפש, וענה אחריה נגון עצב בבית המדרש... שיחת לבבות אוהבים.

ובהודע לאריה כי אוהב הוא, ובהודע לו את מי הוא אוהב — ויזכר את אביו ה ע ש י ר, והעמק ההום אשר בינו לבין האב.

ובשבתו פעם אחת בבית, סר וזעף, ויבוא יקותיאל השמש ויתחנן אל אביו לתת לו כסף מקפת הקהל לקנות שתי שמָשות קטנות לחלון ההקדש, כי רוח נשבה בהן — ותשברנה.

—ואנכי מה? ההקצף האב — מאין אקח כסף לכל צרה שלא תבא? קפת העדה ריקה, אין פרוטה.

—אשה עניה אחת שוכבת עתה ב„הקדש" — עורר יקותיאל רחמי הפרנס — חולה היא מאד, גוססת היא... דם שותת מגרונה... והרוח נושב בפניה...

—סתם את החלון בעץ, בסחבות, בכל אשר תוכל, כי כסף אין.

וילך לו יקותיאל דומם בקומה כפופה.

ברגע זה נתכה כאש חמתו וידבר דברים קשים באזני האב ויוכיחהו על פניו.

ויכהו האב.

למן היום ההוא בז לאביו.

והבוז לאב הגדיל בו צער הבדידות, וימס את לבבו, ויעורר בו רחמים רבים לכל נענה ונקשה, לכל בורד וקשה יום...

אז החליט, כי לא יהנה מעשר האב אשר אצר בעשק ותרמית, אז יחוש, כי אח הוא לעניים ואביונים אשר בארץ, אח לצרה... ויש אשר יתעורר בו החפץ להציל עני מעניו...

ובעברו יום יום על פני ה„הקדש" וירא את פני טויבלי הנוגים לא זכר עוד את אביו העשיר ולא עלה על לבו ולא ידע את ההבדל בין מצבו למצבה, ואז לבלבה בו האהבה בכל יפיה ומנעמיה וישובב את נפשו הנלאה בגעגועי אהבה הנעימים.

וראיוני־סתר בחרשה הסבוכה אל יד הדרך העולה הכפרה „רשיוניצה" לבו את האהבה ותתלקח בלבבות המלאים חיים וחמדת חיים.

אז יספר לה ענות נפשו בבית האב, אז יגל לה את חפצו להרחיק נדוד, לשוב אל הישיבה, לסור מלבבו הרהורים זרים, ולהגות בתורה בכל כחו ימים רבים עד בוא מועד ושב אליה...

ותבך הנערה על צוארו בדממה: היא לא תוכל לחיות בלעדו, היא תחלה אם לא תראנו יום, היא תמות אם לא תראנו יום.

והוא מקוה להטות את לבה לחפצו; הוא מקוה להבינה לדעת,

כי אין לו דרך אחרת כי אם אל הישיבה... להיות רב... ואז שוב ישוב אליה — ולא יעזבנה עוד.

ויהי דבר ההחלטה הזאת לענין לענות בו לשני הנאהבים בכל פעם התגנבם חרש אל החרשה, עד בא היום המר והנמהר, יום האסון...

המה יושבים בחרשה לפנות ערב ומתלחשים בדממה. הוא מדבר על לבה, כי תהי שלֵוה בלכתו מזה, כי שוב ישוב בבוא מועד, אם גם יתמהמה חחכה לו, והיא בכה תבכה, תתַנה לו את חייה הרעים, תספר לו את כל ענותה... לעתים קרובות אין לחם בבית... לה לא תדאג, יכל תוכל לשרת בבית זר... תדע לעשות בכל מלאכה... אפס כי לא תוכל לעזוב את האֵם החולה לבדה, כי רבה העבודה ב„הקדש", השנה ירבו לבוא עניים ואביונים, השנה רבו במו חולים... גוססים... השנה רבו המתים... האב מטפל בהם, והאב חולה, לא יוכל לעשות מאומה... חולה הוא...

ותבך הנערה הרבה בכי...

ובאותה שעה הלך רבי איצלי הדין לשוח בשדה ויסר לתמו החרשה ותראנו טויבלי ותחרד ותזעק זעקה גדולה ותנס מהרה כאילה קלה ותעלם בין מצבות קברות הנוצרים...

ואז יספר אריה לרבי איצלי הדין על אדות הבתולה אשר ראה רצה בחפזון כי איננה בתולה, כי איננה אדם, כי אם שד, אחד הלצים, אשר התחפש בעגלה אדמה, קטנה ויפה, שוכבת על הארץ ורגליה כפותות, ויגש אליה ויקחנה ויעמיסנה על כתפותיו וישאנה... ופתאם ישמע קול צחוק נורא מאחריו... ויחרד מאד ויסב את פניו וירא כי עותה העגלה את פניה ותגל את שניה הלבנות ותצחק בקול אדם... אז ינם להניע מעליו כבד משאו, להשליך את המציאה הנוראה אשר מצא — ולא יכול... העגלה נתקה אסוריה מעל רגליה הדקות ותקפץ קל מהרה ותרכב על כתפו ותקרא בקול אדם: א ר י ה!!!

וישקף וירא והנה העגלה איננה עגלה כי אם נערה יפה לבושה שנים... ברגע ההוא חש, כי רובץ הוא תחת משאו, ברכיו כשלות, כחו תם ועיניו תחשכנה — ויצנח ארצה...

ויצנח גם השד...

וישלח ה' את מלאכו הטוב להצילהו מרדת שחת. מפני מורא הדין נחת השד — וינס...

והאמין לו ר' איצלי הדין, זכרו לברכה, וישתבח בעיר כי הראה נפלאות גבורתו בעזרת השם, כי שרה עם שד— ויוכל.

ותהום העיר, ותהום כל הסביבה, וינודו אוהבים ואויבים לרבי הירשלה פרנס העדה על ארות האסון הגדול אשר בא עליו פתאם, על ארות בנו יחידו...

ושם חדש קרא לו מאז: אריה השד!

ויהי השם הזה למחתה לו.

את נפש אהובתו הציל מחרפה ועל נפשו המיט רעה גדולה.

אז ישיחו בו יושבי קרנות, אז יספרו איש אל רעהו את המוראים הגדולים אשר בבית הירשלה הפרנס: יש אשר יעבר איש בלילה על פני הבית והביט וראה אור ירקרק בחלונות, והבית מלא המון, השלחנות מרקדים, הכסאות משתקשקים, גם התנור הגדול מכרכר... יש אשר תראה לאור הלבנה איזו מפלצת אימה נשקפת בעד צהר העליה ותשלח לשון אש ירקה אל כל עובר וקראתו בשם... יש אשר ישמע צחוק מוזר מעל הגג ונע הבית תחתיו... גם יש אשר יעל אריה בלילה על הגג ועמד דומם מול פני הלבנה, החורת, פניו חורים כפני מת ומעיניו לפידים ירקים יהלכו ועל כתפיו תרכב נערה יפה לבושת שנים ובקול חתול תקרא בדממת הליל: אריה!!!

ויהי לזועה; ראוהו נערים ונחבאו, כל איש ירא ורך הלבב נס מפניו כאשר ינום איש מפני כלב שוטה, ויהי לחרדת אלהים ולמנוד ראש.

אריה השד! אריה השד!

בימים הראשונים שחק לטפשות האנשים בלבבו, אכן עד מהרה ידע את הנעשה, עד מהרה ראה מה עולל לו הצחוק התמים אשר עשה, עד מהרה נוכח, כי אולת אדם אש אוכלה היא והמצחק בה — יכוה...

האב שב וירחם אותו וימתיק סוד עם רבי איצלי הדין, הרב

להושיע, מה לעשות לבן האובד, ויפקידו עליו שומר לשמור כל צעדיו.

ולא היה עוד בודד.

ויָקץ מפני הרָעות הזאת אשר גולה את חפשו, גם חפש המעשים גם חפש המחשבות, הוא לא יכל להתיחד עם מחשבותיו בעוד שומרו לנגדו.

הלא שחוק הוא אשר עשה בכונה מיחרת, הלא התל התל ברבי איצלי הרין, הלא בוז יבוז בלבו לפתאים המאמינים לכל דבר, ובכל זאת מה הכבד עליו אולתם, מה תצר לו דבתם!...

מה לו ולהם? האם את פי האנשים יחסם? ישיחו ידברו בו ככל העולה על רוחם והוא יקום וילך מזה אל כל אשר יהי רוחו ללכת... הלאה... הלאה!...

אפס כי למן היום הנורא ההוא הוא עובר יום יום על פני החרבה הקטנה אשר בחצר בית המדרש הישן, הוא יושב יום יום בבית המדרש אל יד החלון הפונה אל ה„הקדש", יביט יתבונן בלב רועד ולא יראה עוד — את הפנים המאירים...

מה היה לה?

אולי כבדה מחלת אמה ולא תמוש ממטתה, אולי חלתה היא?

אפס כי יַרא את פני יקותיאל השמש והנם שוחקים, הוא עושה כה וכה בזריזות עליזה; אות הוא כי שלום במעונו, לא אֻנה לו כל רע.

ומה יעלוז ככה יקותיאל השמש? והוא איש סר וזעף כל הימים, דכא ונכה רוח, ומה זה אורו פניו בימים האחרונים?

אז יעור בו חשד, כי היא תסתיר פניה ממנו.

ויהי החשד הזה כאש בלבבו.

אולי עוד לא פג פחדה מפני דבת רבים והיא יִראה להביט אליו — ינסה לבטל את החשד המכאיב.

האמנם עודנה יראה לבל יצא עליו שם רע והוא הלא הוציאו על נפשו למען הוליך שולל את הרין ולמען לא יִוָדע בעיר דבר התראותם בחרשה, ואת מי הדאג עתה?

האם לא שמעה את אשר ישיחו ידברו בו בעיר, האם

לא תדע, האם לא תבין מי הוציא את הקול?

וככל אשר יוסיף להביט אל פני יקותיאל, ככל אשר יוסיף להתבונן אל גחוך ההנאה המרחף עליהם כן יחרד בו לבבו וכן יחזק בו החשד וכן יגדל בו החפץ לראותה...

הן לא יוכל לצאת מזה בטרם יראנה, בטרם יגיד לה, כי הולך הוא, וכי שוב ישוב אליה בבוא מועד — ולא יעזבנה עוד.

ויהי עם לבבו לקחת דברים עם אבי הנערה אשר יאהב, לגלות לו את סודו, סוד אסונו הבדוי, אפס כי בגשתו אליו ויפן יקותיאל את שכמו ויסר ממנו בחפזה.

הכל נס מפניו.

גלמוד הוא בכל העולם, בודד הוא עם עקת לבבו, והנפש האחת הקרובה ללבבו תרחק ממנו גם היא, רק עין שומרו צופיה כל הליכותיו...

העולם גדול — וצר למענהו בו, יש בעולם מרחב יה ומה צרו צעדי גבר אשר דרכו נסתרה!

ועד מהרה היה החשד לודאי, והודאי ההוא דכאהו ויהטנו.

הוא יושב בדד בחדרו ומחשב דרכו, לאן יפנה אחרי אשר ידבר אתה, ומה המטרה אשר יציב לו בחיים, ויקשב וישמע קול יקותיאל השמש מדבר אל אביו בקול עלז:

—בבקשה ממך, רבי הירשלה, לבוא אלי היום בערב אל ה„תנאים".

—מי החתן אשר בחרת לבתך?—ישאל האב.

—חתן טוב, רבי הירשלה, לא לפי מצבי הדל... הלא הוא וָלפקה, בנו של יוסיל מפליושק.

—באמת שדוך טוב — הסכים האב.

—למדן גדול, נקי לביתו מעבודת הצבא, בן „בעל הבית" חשוב — יפרוט יקותיאל מעלות החתן.

ולא שמע עוד את שיחתם; הוא הֻכה בתמהון ושממון.

וכשוב אליו רוחו ויחש, כי אבן גדולה נגלה מעל לבבו, נדמה לו באותה שעה, כי אבד הרבה וימצא עוד הרבה יותר: הנה הנהו עוד הפעם מה שהיה: חפשי לנפשו וחפשי בנפשו...

ובלילה ההוא יצא את העיר בהחבא — וירץ בכל כחו.

אפס כי בשוב האב מ„התנאים" אחרי חצות הלילה וירא את השומר ישן ובנו איננו ויזעק זעקה גדולה ויאספו אליו השכנים הקרובים וידעו את הנעשה וימהרו עגלות רתומות וירדפו אחריו בשבעה דרכים ויבקשוהו כל הלילה וידביקוהו בדרך הרחבה בין האלונים הרמים ויאסרוהו בחבלים וישיבוהו העירה.

המונים המונים התקבצו סביב בית הירשלה לראות בשד ותהום העיר ותהי לחרדת אלהים...

ואריה מביט במנוחה אל מעניו ואפו לא יחרה על רודפיו חנם; לבבו נלחץ בו בהביטו אל המון העם הנאסף לראות בו בראותו חיה רעה, עוד מעט ויאסרוהו בכלוב ברזל וישימו בסד רגליו... אפס כי לא משנאה יענו אותו כי אם ברוב אולתם, והוא לא ידע מה מסכנת היא אולת לב אדם — ויעוררנה.

וכאלם לא יפתח פיו, לא יתאונן, ולא יתחנן, לא יבקש מרגוע, לא יגל סודו, לא ישא חרפה על הנפש ההיא... והחפץ לראותה עוד יפעם את לבבו, לדבר אתה ולדעת את אשר בלבבה...

ופתאם יראה בין המון הנדחקים סביב הבית לראוה בו את — הפנים המאירים...

פני טויבלי הלבנים מאירים גם עתה!

רגע אחד נע בו לבבו, רק רגע אחד, ולא יחוש עוד כל חפץ לדבר אתה והוא יודע את אשר בלבבה: גם היא מאמנת לדבת רבים, כי נכנס בו שד בערב ההוא, בהותרו בחרשה לבדו, ולא תדע כי את הצרה הזאת הביא על נפשו בעבורה, והיא נדה לו בלבבה, צר לה מאד, אפס כי טוב אשר קרה הדבר בטרם נודע בעיר היחס שבינה לבינו... והנה שלח לה אלהים שדוך טוב אחר...

ופניה מאירים!

יד נעלמה שרטה שרטת עמקה בלבבו ויחש רגע כאב אנוש — אז יחשך הכאב ויחי הלב...

וינער וירץ אל החלון וינפצנו בכח ויקרא קול גדול אל העם העומד סביבות הבית: גשו הנה, שוטים! קרבו הלום,

הריוטים! הלא תכסה כלמה את פניכם, בהאמינכם לדברי הבל אשר יספר לכם דינכם הטפש, הלא תכסה כלמה את פניכם, כי איש חסר דעה כזה המאמין עוד במציאות שדים ולצים הוא דן את דיניכם... הלא משטה הייתי בו, התל התלתי בו, והוא ברוב אולתו ומעוט דעתו את התורה האמין לכל הדברים אשר בדיתי מלבי לנסותו, ועוד ישתבח בעיר, כי שרה עם שד — ויוכל... שוטה הוא, רבותי, עם הארץ הוא...

ובתוך המון הנאספים בעלי בתים רבים חשובים מאוהבי הרב דמתא אשר קנאו בסתר את קנאתו מאת הדין רבי איצלי, אשר מיום המאורע גדל שמו ותמוט עמדת הרב, ויקראו פה אחד: עם הארץ הוא, שוטה הוא, מתהלל על שקר, ואין שוה להניחו...

לעמתם רבו אוהבי הדין את ריבו וישתערו בחרי אף וישיבו חורפיו דברי גדופים ונאצה, ותתלקח מריבה גדולה בין אוהבי הרב ובין אוהבי הדין, ועד מהרה היתה יד איש ברעהו, מכות לחי צלצלו בקול ושערות הזקן רחפו באויר אגדות אגדות ותהי מהומה ומבוכה, עד אשר התערב רבי הירשלה הפרנס בעצמו ויגש אל הלוחמים ויקרא בקול מצוה:

—שמעו נא!—

ומפני קולו נחתו כלם ותשבת המלחמה.

—שמעו נא, רבותי! — חנן הפעם רבי הירשלה את קולו — הנה נא ידעתם את אשר עולל לי רבי איצלי הדין, כי הוציא שם רע על בני אשר למד תורה הרבה ויפשוט מעליו כבודו ויביא עלי רעה גדולה, אולם אינני חפץ כי יאֻנה לו און בעבורי כיום הזה, אולם מקוה אני, כי ברצות ה׳ דרך בני והוא ישוב לקחת תורה מפי הגדולים אשר בארץ, אשר אליהם אשלחנו עוד היום, וקבל מהם „התר הוראה״ — וידעתם מה לעשות לו כבוד ויקר, עקב אשר נשפך דמו על־פי הדין השוטה...

—בודאי!— קראו אוהבי הרב.

ואוהבי הדין הורידו את ראשם וידמו מיראתם את הפרנס התקיף.

וכאשר הֻגד לרבי איצלי הדין את דברי אריה, את כל אשר

חרפהו וגדפהו ברבים, הניד ראש ויאמר בעצבון: הלא אפקורוס הוא, כופר במציאות שדים, ומצינן בחז"ל: „אסור לאדם שיתן שלום לחבירו בלילה שמא שד הוא", ועוד מצינן: „מה דרכו של שד נכנס לאדם וכופה אותו".. והוא כופר במציאתם— אפיקורוס הוא, מין הוא, חיב אדם לקרוע על דברי מינות כאלה; אני אומר לכם, חיב אדם לקרוע...

טו.

כפנה השוממה בבית המדרש הריק תשתפך נפש עגומה, אנחות דקות ומסלסלות מרחפות באויר ותספרנה לכתלי בית המדרש תעלמות לב עברי, כל אשר עברו משכיות לבב עברי..

מקרה־העצב אשר קרה את אריה הראהו לדעת מה קצרה דעת היהודים ומה עורת היא אמונתם בהבלים, ויעורר בלבבו הרהורים רעים: כל ישראל לומדים תורה, כל ישראל יושבים בבתי כנסיות ומדרשות, מתפלפלים, מתחדדים, מקשים ומפרקים, ושכל העם לא יתפתח ובינתו לא תרחב, איככה זה לא ירומם למוד התורה את רוח העם? איככה זה לא יצרף למוד התורה את אמונתו?

תורה אור— ולומדיה הולכים חשכים...

מרוע תהיה כזאת?

הן היה היו בישראל אנשים גדולים, רבי הדעת ועמקי ההגיון, אשר גדלו על שדה התורה העברית ובה הראו נפלאות גבורתם, מה בין הראשונים לאחרונים? מה בין רבי יהודה הלוי לרבי איצלי הדין?

ובסבך זכרונו תאחז אמרת חכם קדמון נפלאה מאד: העוסק בתורה בלבד דומה כמי שאין לו אלוה...

מה משפט הדעה הזרה הזאת אשר יביע רב הונא? הלא הכתוב אומר: לא ימוש ספר התורה הזה מפיך?!...

העוסק בתורה בלבד, לא זכות היא לו, לא לצדקה תחשב לו, כי אם להפך, דומה הוא כמי שאין לו אלוה, מה המשפט החרוץ הזה? הלא כל רבני ישראל עוסקים בתורה בלבד, הלא כל ישראל מגדולם עד קטנם, עוסקים בתורה בלבד, האם דרכם דרך כל שוכחי אל? והכתוב אומר: „לא ימוש ספר התורה הזה מפיך"...

אכן הכתוב אומר: ו ה ג י ת בו... „לא ימוש ספר התורה הזה מפיך — ו ה ג י ת בו"...

„לעולם ילמוד אדם תורה ואחר כך יהגה"...

ככה יאמר גם כן חכם קדמון אחד.

האם אין דעת רבא כדעת רב הונא חברו? האם לא לדבר אחד כונו שניהם? האם לא משפט אחד הוציאו? והאם לא יסדו משפטם על הכתוב הנעלה?

העוסק בתורה בלבד, המתכנס בחוג צר, המתבודד בארבע אמות של הלכה, ולא יתבונן אל העולם הגדול המלא פלאי נצח, לא יראה מפעלות אלהים, לא יתבונן נפלאות אל הוא לא ידע את רבונו, את רצון כל העולם הגדול ורבון כל המעשים הנפלאים, ודומה הוא כמו שאין לו אלוה, רוחו לא ירומם, אמונתו לא תצרף, מחשבותיו לא תטהרנה ולא ימצא דעת אלהים...

ככה הם האחרונים, ככה יעשו רבני ישראל בימים האלה, ככה יעשו כל בית ישראל בזמן הזה: הם עוסקים בתורה בלבד, הם לומדים תורה תמיד מבלי הגיון, לא ימוש ספר התורה הזה מ פ י ה ם ואת פ ע ל ה' לא יביטו ו מ ע ש י ידיו לא יראו, הם מסתפקים בספר ובמה שכתוב בו, והספר עם כל גדלו ותפארתו רק ספר הוא ולא עולם מלא, ע ו ל ם־א ד נ י...

אכן הראשונים לא התכוצו בחוג צר, לא התבודדו בסתר אהל התורה, כי אם התבוננו אל העולם הגדול המלא פלאי נצח, וההסתכלות בעולם עוררה את החפץ למצא פתרון לתעלמות העולם, והחפץ הזה הביא את הצורך ללמוד לדעת את רבון העולם, ההתבוננות ביצורים הביאה את ההכרח להכיר את היוצר, על כן לא עסקו בתורה בלבד, הם למדו תורה ואחר כך ה ג ו בעולם ובבורא עולם, על כן השגו חיל —...

הראשונים והאחרונים, הליכות עולם ומחבא רוח, מרחבי־יה וארבע אמות של הלכה!

אז תקל בעיניו המטרה לקבל „התר הוראה", אז ישפל בעיניו כסא הרבנות, או יכסוף לחבק זרועות עולם, לפרוש מטות בנפי הגיון מלא על רוחב ארץ, ולהרקיע עד בלתי שמים...

ללמוד ד ע ת!

כל יום יביא מעט דעה, כל יום יביא מעט אור, כל יום יוסיף לצרף את המחשבות, יברר את הדעות, וילבן את ההגיון.

זאת היא פקודת כל האדם!

אז לא הלך עוד לקחת תורה מפי הגדולים אשר בארץ, אשר אליהם שלחהו האב, למען אשר יתנו לו „התר הוראה", הוא בא עירה ו י ל נ ה.

לשמע שם חכמי ישראל, אשר ישבו שם בימים ההם, הלך להתחמם באורם, להנות מתורתם, ותפקחנה עיניו להביא לבב חכמה.

בלב מלא תשוקה לוהטת ללמודים, געגועים לאורה ושאיפה לטוב בא ויתיצב לפני חכם יהודי אחד אשר שמע את שמעו ויביע לו את רוחו.

את האלהים הוא מבקש...

צל צחוק קל חלף על פני החכם הישיש החורים וידבר רכות וייעצהו ללמוד את השפה האשכנזית, בה הבעו הדעות היותר נעלות, היותר אמתיות, היותר נחוצות, ובלעדי השפה הזאת לא יכון גבר משכיל.

ע ב ר י מבקש את אלהי ה ע ב ר י ם וחכם ע ב ר י ישלחהו אל ספרי עם ל ו ע ז, היתכן הדבר?

הלא חכם הוא, הלא שטו בוער מרחוק, הלא ידע את אשר ידבר... ומדוע היתה כזאת? מדוע לא נמצא בספרה העברית את כל אשר יבקש היהודי לדעת? מדוע לא נמצאו חכמים עברים אשר יביעו את דעותיהם הנעלות עברית לעברים?

והחכם הישיש הקשיב וישמע לדבריו ויבט אליו במאור פנים ויען בהשקט ובטחה:

— לפנים, בשנים קדמוניות, התהלל כל עם בחכמתו

הפרטית, אולם ברבות הימים והאנושית הוסיפה להתפתח וישטפו כל הנחלים אל הים הגדול, חכמת אדם, קנין כל העמים, נחלה כל הגוים אשר תחת השמים... והים איננו מלא, חכמת אדם תלך הלך והתפתח, הלך ורב מדור לדור, עד—עד אשר תמלא הארץ דעה כמים לים מכסים...

אין עוד חכמת מצרים, חכמת יון, חכמת ישמעאל וחכמה ישראל, כי אם יש—חכמת אדם...

כל האדם, בלי הבדל לאום ודת, יעמיק חקר חקי הטבע הקימים לעולם; כל האדם, גם ישראל גם ישמעאל, גם עברי גם ערבי, יעמיק חקר בהסתרית העבר, ישתתף בחיי ההוה ויקו לעתיד; לכל אדם יש ספר „חיי אדם" אחד ובו יהגה...

חוקי הטבע והחיים לא ידעו לאומית ודת. השמש תאיר לכל באי עולם, הארץ תשא עליה את כל החי ותבלע אל קרבה את כל המת, והאנושית כולה שואפת להבין סוד חוקי הטבע ותעלמות משפט החיים...

ישנה עוד עבודה הגיונית אחת אשר חכמי כל עם עודם נותנים בה סימנים דתיים, ציונים לאומיים מיוחדים, והיא: חקר אלוה; אפס הסימנים המיוחדים האלה, הקוים הדתיים השונים, הציונים הלאומיים, הם המעותים לפעמים משפט והשכל הבז לנטל מסורת אבות...

לפנים אמרו: „הרוצה להכיר את מי שאמר והיה העולם ילך אצל אגדות", ועל מכון רעוע זה יסדו חכמי עם ועם את מופתיהם, עם ועם ואגדותיו, עם עם ומופתיו, על כן הוציאו משפט מעוקל ולא ידעו את ה', עד אשר נמצאו חכמי לב אשר ה' קורא ויכירו לדעת, כי ההגיון צריך להיות חפשי, שכל האדם לא ירומם לא ינשא בשעה שהוא אסור בכבלי דעות העבר, כי אם צריך הוא להיות חפשי כרוח בערבה, ויבואו להחלטה אחרת: „הסתכל במעשיו שמתוך כך אתה מכיר את מי שאמר והיה העולם"... ויען כי מעשיו של הקב"ה נצחיים, לכל העמים ולכל הדורות, על כן נקוה כי באחרית הימים כל בני בשר יקראו בשמו, כל יושבי תבל ושוכני ארץ יכירו וידעו את ה' אלהים

הנוטה שמים ויוסד ארץ, הוא אבי כל החיים וכל בני אדם הם משפחה אחת...

— צא ולמד...

והוא הלך — וילמד.

עברו כשנתים ימים.

והשמועה עשתה לה כנפים ב„אלון", כי יצא אריה לתרבות רעה, כי התחבר עם רשעים, שוכחי אלוה, כי עזב את התורה והוא עוסק בספרי מינות, ונותן תִּפלה באלהים.

אז באו ימים רעים לרבי הירשלה הפרנס, הוא שמע את השמועה הרעה אשר מעבירים על אודות בנו וירא את תוחלתו נכזבה וישם אל לבו ויצר לו להתחלות ויתהלך קודר בלחץ לבבו ימים רבים, ונוסף אל צרות לבבו עוד קמו עליו עדת רבי איצלי הדין ויגדלו עליו עקב וידכאוהו עד עפר.

— הלא אמרתי — זעק רבי איצלי באזני כל העדה — הלא אמרתי לכם, כי מין הוא, אפקורוס הוא, כופר בכל הוא, בעודנו יושב בתוכנו כפר במציאת שדים, ומצינן בחז"ל: „אסור לאדם שיתן שלום לחברו בלילה שמא שד הוא", ועוד מצינן: „מה דרכו של שד נכנס לאדם וכופה אותו", ועוד מצינן: „כל אותן השנים שהיה אדם הראשון בנדוי הוליד רוחין ושדין ולילין", השומעים אתם? והחצוף הזה כפר בכל באזני כל העדה, ואני ידעתי כי שד נכנס בו וכופה אותו, וכל מה שהוא עושה בעטיו של השד הוא עושה.

— אמת הדבר! — הסכימה כל העדה.

אז יערימו רבי איצלי וסיעתו סוד להדיח את הפרנס משאתו, עקב אשר יעץ רעה להושיב את בנו המין, זעום אלהים, על כסא ההוראה, וירדפוהו, וידריכוהו מנוחה, בגלוי ובסתר, עד כי נלאה שאת טרחם וריבם, והוא שבור לב ונכה רוח, ויכנע לפני אויביו — ותנתן משרת ראש הקהל לאויבו המר והנמהר — למנדיל שנק!

והדבר הרע הזה הושיבהו עד דכא ויתהלך כצל בנטותו, כל עוד נשמתו בו.

ובשעה שהאב התהלך קודר בלחץ לבב מתגרת משנאיו בחוץ וענות נפש פנימית על בנו ההולך בדרך רשעים, ההענה

גם הבן במחשבות לבו הסוער... כל אשר הוסיף דעת כן רחקה ממנו משאת נפשו, כל אשר הרבה בינה בספרי ההוגים והחושבים כן קטן וכן הועם וכן חלל האידאל הגדול, הנאור והקדוש אשר ראה תמיד בחזון ואשר נשא אליו את נפשו... הוא בקש למצא רוממות אל, השראת השכינה, זהרי קדש קדשים, וימצא חשבונות רבים הממעטים את הדמות, החלטות חולין המחללות את הקודש וגורמות לסלוק שכינה...

וברגע עצב ירגזו הרהורים רעים את לבבו: מה תתן ומה תוסיף הפלסופיה לאדם? האם תורנו איזה הדרך ישכן אור? הלא היא המעננת עננים כבדים על שמי החיים התמימים, הלא היא המלמדת לאדם למשש קוי נגהות בידים גסות, הלא היא תורנו לאסוף רוח אלהים בחפנים, הלא היא הנותנת חומר ולבנים לבנות גדר דחויה וראשה — בשמים...

„והסיר ה׳ ממך כל חולי — זה רעיון״!

בלי ספק עיפה נפש החכם הקדמון תחת נטל מחשבות רבות וכבדות עד אשר התפרצה מלבבו האנחה המרה הזאת, אנחת יאוש: „כל חולי — זה רעיון״!...

אולם מה דמות נערכה לחיי האנשים התמימים אשר כל רעיון לא יזעזעם וכל שאלה לא תטיל סערה בלבבם? האין החיים השוקטים האלה דומים למקוה מי רקבון עומדים ומכוסים בירוקה? הלא דבר עצב הוא לראות כי ירדפו בני האדם כל ימי חייהם אחרי אמצעים לחיות — וחיה לא יחיו...

מסגרת עושים לתמונה — וכל תמונה אָין.

על מה נברא האדם? במה יזכה את אָרחו?

וברגעי התמרמרות וקוצר רוח יזכר בגעגועים את הימים הראשונים, ימי העלומים התמימים והשלוים בטרם זעזעו מחשבות רבות את לבבו ולא בקש חשבונות רבים ולא בא במשפט על כל נעלם, אז היה דרכו נכון לפניו, אז היה דרכו ישר בעיניו ולא ידע רוגז, ומה נתנו לו המחשבות הרבות תמורת מנוחת הלב אשר גזלו ממנו? אך שאלות... שאלות ושאלות... והנפש לא תמלא שאלות בלי תשובה...

אז ירך לבבו המלא מרי, אז תעבור עליו רוח חן ותחנונים,

או יחוש בלבבו איזו התבטלות רוממה, אז יחוש מסת מחשבות זדון, אז יכיר וידע כי לשוא יעמל אדם לאסוף רוח בחפניו, לשוא יעפיל אנוש לבוא בסוד אלוה, לשוא יחקר לדעת תעלמות החיים: העולם הוא סוד אלוה, ואדני הוא סוד החיים...

אז ישוב לבקש מנוחה ללבבו הסוער, לא במשפטי החוקרים היוצרים עמל עלי חוק, כי אם בתורת ישראל, תורת ה' התמימה, ביהדות הצרופה, היהדות שבכתבי הקודש וספרי התלמוד...

ולפני עיני רוחו יעבר המחזה הנשגב אשר חזה אליהו התשבי בהר אלהים חורב: רוח גדולה וחזק מפרק הרים ומשבר סלעים...

והנביא ידע: לא ברוח ה'!
אז ישמע: אחר הרוח—רעש...
והנביא ידע: לא ברעש ה'!
אז יראה: אחר הרעש—אש...
והנביא ידע: לא באש ה'!
אז ישמע: קול דממה דקה...

וילט הנביא את פניו באדרתו ויקשב וישמע קול אלהים מדבר אליו.

רק בחיי שקט וטהרה יראה כבוד ה'...

וככה הבינו נביאי ישראל את החיים הטהורים, חיי אדם המעלה, מלאים צדקה וחסד, תום וצניעות:

„הִגִּיד לְךָ אָדָם מַה־טּוֹב וּמָה יְהוָֹה דּוֹרֵשׁ מִמְּךָ
כִּי אִם־עֲשׂוֹת מִשְׁפָּט וְאַהֲבַת חֶסֶד וְהַצְנֵעַ לֶכֶת עִם־אֱלֹהֶיךָ"
(מיכה המורשתי).

הלא זו היא תכנית החיים שלמה ומשכללת, הלא זו היא הדרך ישכן אור, לה דרך הקודש יקרא, ככה יאמר נעים זמירות ישראל: „מי האיש החפץ חיים — סור מרע ועשה טוב", ככה יאמר גם בנו החכם מכל האדם: „באורח צדקה חיים", ככה יאמר בן בוזי: „בחוקות החיים הלך: לבלתי עשות עול... משפט וצדקה עשה חיו יחיה" וככה יאמר זכריהו „משפט אמת שפטו וחסד ורחמים עשו איש את אחיו"... וככה הבינו חז"ל את היהדות הטהורה: הלך במדותיו של הקב"ה: מה הוא חנון אף

אתה חנון... לא נתנו המצות אלא לצרף בהן את ישראל... רצה הקב"ה לזכות את ישראל, לפיכך הרבה להם תורה ומצות...

תקון המדות, זכוך הלב, טהרת החיים, ואהבת אדם — זה כל האדם!

בפנה השוממה בבית המדרש הריק תשתפך נפש עגומה, אנחות דקות ומסלסלות מרחפות באויר ותספרנה לכתלי בית המדרש תעלמות לב עברי, כל אשר עברו משכיות לבב עברי...

בימים ההם והשמועה באה אל אריה, כי מת אביו וימהר לשוב אלונה.

בלב שקט שב: דרכו נכון לפניו, הוא יודע את הדרך אשר ילך בה ואת המעשה אשר יעשה...

ותהום כל העיר: אריה השד בא!...

* *

*

ירעש התיאטרון לקול המון עם רב בהראות „הדמון" הנורא, גבה הקומה ובריא הבשר, עטוף שחורים, ושתי כנפים מאחריו, פניו פני להבים, מעיניו לפידים יהלכו, ובלבבו הרע, לב „דמון", אש תמיד תוקד, אש תפתה, מוקדי עולם... ירעש, יהום התיאטרון, ירגש עם רב, ימחאו כף, ואנכי מביט את „הדמון" הנורא ולפני עיני רוחי מרחפת תמונת שד אחר, שד יהודי, קטן הקומה ורק הבשר, אשר לו עינים מאירות ושקטות ואשר רוח נדיבה שפוכה על פניו החורים והדלים, ואשר בלבבו הרך והטהור, לב עברי, אש תמיד תוקד, אש אהבה ורחמים...

תרעש, תרעם שירת „הדמון העצוב" מקצה התיאטרון עד קצהו, תזל כרעל השירה הרותחת, שירת יאוש, שירת הרס ואבדן עולם, ואנכי שומע שירת השד שלי, שירה דלה ונמוכה, שירת עברי, נגון חם וניגה, „נגון גמרא", חודר כליות ולב...

מאורות גדולים ממלאים את התיאטרון ואור גדול זרוע על פני „הדמון" המפתה, היצר הרע, ועיני תלן בבית אחר, ב„דמון" אחר, ואני רואה בית מקדש מעט ובאחת הפנות החשבות יושב

השד היהודי...

אריה השד!

ואנכי בהגותי בו כיום הזה תרחץ עיני ברמעה רותחת, דמעת געגועים לוהטים...

בפנים הספר נפלו השגיאות הללו:

עמוד	שורה	נדפס בטעות:	וצ"ל:
5	10	הורה	ויור
"	22	שובה!	שובב!
"	29	הומר	תומר
9	32	אב	טוב
10	23	המבוכה	הסבוכה
23	18	התעמקו	התעקמו
28	5	ואגש	ו־גש
"	14	ויאמר	ויזמר
35	10	לאכלו	לאכלה
"	17	הכה	הכהה
36	9	עצמות עצמות	עצמות יבשות
"	19	ושביב	ושבב
40	12	ואני	אני
"	25	האיננו	האינני
41	8	לחפשם	לחבשם
"	10	אף	אך
42	5	המדות	הספות
53	12	ההתעך	התעך
58	15	א"כ צריך	א"כ אין צריך
59	10	למדת	למדתי
66	31	יצא	יצאו

מעמק עכור

ציורים ורשימות

מאת

י. ח. ברֶנר.

הוצאת „תושיה".

וַרְשָׁה.
בדפוס שולדברג ושותפו, רחוב טבֶרְדָה 6 №
תרס"א.

МЕЭМЕКЪ АХОРЪ

т. е.

Изъ долины скорби

Картинки и эскизи

И. Х. Бренера.

Изданіе „Тушія".

ВАРШАВА.
Въ Типографіи Шульдберга и Ком., Твердая № 6.
1900.

Дозволено Цензурою.
Варшава, 9 Октября 1900 года

תֹּכֶן.

מלתא זוטרתא.

I.

הילדה מתיפחת ומשמיעה קול בוכים —
והיא, אשה בעלת פנים זועפים, בלים ומרירים ועינים דואבות ודומעות, שמתחתן גומות־תכלת, עומדת למעצבה על יד העריסה, מנענעת אותה, מנעימה זמירות בלחש ומדברת רכות וקשות על לב בתה, בת השנה, כי תישן —

הוי, כאב־לב! הילדה ישנה זה לא כביר כראוי, כי כל הלילה נדרה שנתה מעיניה בצבות לה מעט הבטן, — והנה התפרץ הביתה פתאם „המזיק" ההולך־בטל לבקש את זנב הדג־המלוח בהדי לחמא — זולל וסובא! —ואף כי אחרי שבעו מהלומות וקללות יצא יצא החוצה במחולות ורננים, אך את התינוק העיר בטענותיו ובצעקותיו. לשון־בלעם!

— אבי שבשמים! — מתפרץ קול־תרעומה מקירות הלב הרגז — מדוע לא תישני, נשמתי? מה לך, חיתי? מה יכאב לך? הבטן? הבטן?... נו, ישני, ישני, — אוי, הילדה חולה... — ישני, עלובתי, לא אוסיף להכות... אַ — אַ — אַה! — „פַּ — חת ערי — סתה של ח — יה׳—לי"... רבון העולמים, מה לי לעשות? מה היא דורשת ממני? החלב אשר בשדי הצומקות? השומעת את אסוני, צרתי, הותי, ישני!!... ישני! — אני מצוה עליך...

הקול הרפה נחבא רגע —

— אַ—אַ—אַה! — מתעודדת האם — ישני, חמדת נפשי... „עו — מ—דת עז לב — נה". ישני, חיה׳לי... עלי לכלות את המלאכה, בתי —

ולכלות את המלאכה של העלמה סיגנצין, באמנה דרוש במו לחיות ממש. התופרת החולקת לה עבודה בסוד העידה בה

להשלים השמלה עד יום המחרת, אם חפצה פרנסה היא גם לימים הבאים. נחוץ לעבוד כל הלילה...

כי הנה בשלשת הימים, ימי מחלתה, לא נעשתה המלאכה כלל, ובני הבית הן לא התענו בימים האלה, ויאכלו וישתו, ויסיקו את התנור דבר יום ביומו — ומאין? התמצא משכרת אחרת אם לא ממחטה? שכר הכרם אשר חכר ירוחם־ברוך אישה בשנה הזאת עוד לא נראה לעת־עתה, מלבד מעט הפרות שהוא מביא עמו תמיד בחזירתו, לחדות לב כל בני־הבית. ולהבא — מי יודע! אשתקד לא היתה פרנסה כלל, ובכל ימות החרף לא הכניס אף אגורה אחת...

היא כופפת את ראשה, מסתכלת בילדתה ובאה לידי החלטה כי ישנה היא. אבן כבדה מתגוללת אט־אט מעל לבה הנמק. —

בזהירות רבה היא סרה מעל העריסה ויושבת על יד המכונה. היא כלה תפלה: יהי רצון שתישן הילדה ולא תפריעני מעבודתי!

הילדה היא צעקנית ורגזנית; כל חשבון לא תדע: יומם לא תניח לעשות מלאכה ובלילה — לנוח. היא ממררת את החיים...

* *
*

דממת־ליל, המלאה תוגת־עולמים ואשר תמיד כמו תחכה לאיזה דבר־סתר, כסתה את ראש החַיטה וכל אשר מסביב לה... רחל הבת הצעירה ושני נערי ה„תלמוד־תורה" עודם ברחוב בתוך כל המתהלכים והמטילים לרוח ליל־הקיץ הנעים. העלם הבכור העובד בבית־החרשת כבר ישן הוא, כי עליו לקום מחר בשעה החמישית וזה שעה לשובו. השכן־הרוק המורה המתגורר בחדר השני הקטן הלך לדרכו ולא יפריע את תרומיה בקריאתו...

אך הנה היא דוחקת ברגלה על מַדרכת המכונה, והאופנים מתגלגלים ומשמיעים קול שריקה.

נשימותיה תכופות. העבודה נראה לה היום קשה מבשאר הימים ובלבה צללי־הרהורים על דבר הנסבה אשר בזה: אם השעה המאוחרה בלילה או חולשתה אשר לא סרה עוד מעליה לגמרי.

זה רק יומים לקומה מערש דוי להתהלך בבית.

מבלי משים פנתה לאחוריה, כמו תקרא להעיד במחלתה את העזובה הרבה אשר בכל פנה, בכל זוית, את הרפיון ואי־הסדרים הנכרים, את הרצפה השחורה מבוץ, את האויר הנרקב, את קורי־העכביש המכסים את התקרה השחוחה, את החלונות הצרים והמגאלים, את הקדרות וכל הכלים המלאים זוהמה לאות, כי לא שטפו במים זה כמה.

רגליה היא בחליים ומכאובים; מחלות קלות כעין כאב הראש, דקירות בחזה ובצלעות יפקדוה לעתים היותר קרובות ורשמיהן לא יעזבוה אף רגע. „כי בן האדם הלא איננו לא מלאך ולא שרף וגם לא בהמת הארץ". ואולם כשהיסורים החביבים באים בימות החרף, אז, אם כי הקר, חדחק והמרירות שבימים האפלים והקצרים והלילות השוממים והארוכים יתוספו עליהם — הנה לעמת זה ירוחם ברוך בבית ויש למי להתעסק במחלתה, להבהיל את הרופא, לרוץ אל המלחש, להביא סמים, אגב, בפניו מורגשת הנאה מיוחדת גם בגניחות... לא כן בקיץ: הוא איננו, רחל טרודה בצרתה היא לשאת את משא כל הבית והיא מתמרמרת ומתרגזת ואל אמה לא תשים לב; הילדים „הנבערים" מיללים ומתנפלים על האם השקועה בדאבה במשיכות ובתביעות; התינוק מתמוגג בבכי קורע לב...

— ובכל אלה — שגורה בפיה מעין הלצה — נעימים הם ימי המחלה... טובים מאד... אך טובים מהם אלף פעמים הימים שאחר המחלה...

כל החמה אשר בלבבה תחול אז על ראש הילדים, כל זעמה האיום היא שופכת עליהם. בשארית כחותיה תפליא את מכותיהם. ביחוד היא „הורגת" את ה„מזיק". את שאר הילדים היא מרחמת מעט: שמואל'יק הוא חלש, לישראל נח'קה חטוטרת קטנה, הקטנים גם חם חולנים, מבטם מלא בשת וחרדה ועיניהם נטויות לארץ, פניהם מפיקים בסילות וכאוב מארץ קולם... לא כן הוא: שנאה עזה וקנאית היא שונאתו בשעת כעסה... הוא חי, עלז, שובב...

יש אשר היא הולמת את ה„גזלנים והרוצחים" — תבאנה עליהם ארבע מיתות — בדממה עצורה, ויש אשר פיה מלא באותה

שעה טענות־טענות: האינם רואים כי כל האֹכל לא תאכל היא לבדה? הוי, מה תוכל היא להושיע להם? האינם יודעים שאין מה לתת „לספר את בית־בליעתם"? למה להם למוץ דמיה לאט לאט? יקחו ויאכלו את בשרה ואת דמה—אבל עד גמירא... בפעם אחת...

ומליצות תדבר לשונה כשהיא מתעוררת לפעמים לתאר איך נגדע שרש חייה, איך נהיתה לחולה מסוכנה, לגל של עצמות; מענינת השתפכותה גם בהחלה לעוץ את „ילדיה היקרים" להיטיב עמדה, לקחתה ולאכלה חיים...

— אבל קחי גם את, אם יקרה, אותנו כלנו, כלנו עד אחד וקברינו—עונה לעמתה רחל ופניה, פני־קַלמיקים מכוסים בבהרות־קיץ, רועדים ורועמים משנאה,—למה פתחת פיך ותשכחי לסגרו? קחי וקברינו — והקיץ הקץ!...

— למה את הכל? - מוחה האֵם בכבד־ראש — לו רקא ותך האחת ורוח לי גם אז...

— נו, אותי! אותי! — הומה הבת חוקרת שן ומכה באגרוף על לבה — קברי — אבל האלמי הפעם! למה ילידתנו! מי בקש זאת ממך? ההנאה שאנו נהנים מן החיים... כדאי והגון לחיות... קצתי בחיי... נו, חדלי להתאנח ולבכות... על יסוריה שלה היא גונחת, אם יקרה!

— אוי, לו הלכנו כלנו לאבדון, אבינו שבשמים!

רחל היא בעלת אופי זועף. היא צוררת את כל חברותיה בעשית־פפירוסים; צוררת היא את אחותה הבכירה החיטה המתגוררת ביקטרינסלב הכרך הגדול ויודעת בודאי מה הם חיים, לא כמוה החיה בחשכת העיר הזאת. צוררת היא ביחוד את בתיה'לי הפריצה היפה־פיה שבפיה תמיד ספורים ארוכים, גוזמות, עקיצות־שנאה ופרטים מבהילים כשהיא מדברת על דבר חייה של האחרונה: „נכבדות" נפלאים ידובר בה והיא לא תאבה ולא תשמע, עשירים נודעים לשם יבקרו בביתה לקנות את מלאכתה, „קַוָלרים" נהדרים שפניהם פני נוצרים ומדברים רוסית באים לביתה... ומה מבלה היא את ימיה בנעימים!... אמנם אם לקנא — יש לקנא בה!...

— בת־מזל... הכל תלוי במזל! — מתאנחת האם המאזינה בענין רב לכל העובדות והמעשים ולבה לא ינוח — כן, הצלחה, הצלחה לא־יהודית...

והיא מתבוננת בפני בתה המגושמים והמכערים —

— מזל... כן, שנואת־המזל היא... שנוא־המזל הוא גם ירוחם־ברוך...

כי, לכאורה, הן טפש איננו! עם הארץ איננו; אדרבה, איש שהיה בערים גדולות, באודסה ובברדיטשוב ובברכי־הים, ויודע במילי דעלמא ובר־אוריין קצת ומעורב בן הבריות ושופט על כל בעיון ובהסברה ובהכרת ערך דעתו „ועט לו בידו", ואף על פי כן לעניני פרנסה הוא אחרון שבאחרונים. סובב הוא בשוקים וברחובות כל היום ואשמורה בלילה, עוסק הוא בשדכנות, ב„גורלות", בסרסרות לכל דבר הנכנס בגדר סחרנות—ואין מזל! —

בימות־הקיץ הוא חוכר גנים, אבל גם למשא־ומתן זה אין הצלחה.

ובשנה הזאת פסק גם השכר שהיה משתכר תמיד בימים שלפני חג־הפסח מהחזקת בית־אפיה של „מצות" בשותפות עם עוד אחד: ממונו של פלוני ושכלו הוא, כי הגביר רובמן הביא העירה מכונה לאפיה, ורבים מאלה שמכבר הימים השתכרו בזעת אפם לצרכי הפסח מלישה, מגלגול וכו' לקחו השתא ממעות חטים...

ירוחם ברוך בכלל הוא איש שאינו חושב עצמו לגבר לא־יצלח, אי־הצלחתו לא תכניע את רוחו. ואולם העבודה הזאת מחצה את לבו... הוא נדהם:

— מכונה... מכונה... זהו אסון, אסון גדול!... בכלל... חקרתיה, כן היא... מכונה... אין תחבולה...

ובכל אלה מרגישה היא, כי בלעדיו אינה אדם כלל. גם בשעה שהיא מגלה את זכיותיה בתור אם ובעלת־הבית ומכה את הקטנים או גוערת בגדולים, גם בשבתה לאכול או בלכתה הקלויזה ביום השבת—אם ירוחם ברוך על ידה רק אז היא מרגשת אחדות, אז היא יודעת כי חייה שלמים, רק אז היא — ה י א...

רגש אי־הרצון, שיש בו גם מעין חמלה ובוז קצת א ל י ו,

המתעורר בה לפרקים בשעת דאבה, מטושטש הנחו ובדברים או במעשים לא יתגלם...

ובליל התקדש השבת, בשעה שהוא יושב אל השלחן אחר הדגים ומחכה לתבשיל ה„לוקשין", בגדו העליון אין עליו בהאי שעתא, הירמולקה מזהירה על מצחו הרחב והנוצץ והוא מחליק בגאון מיוחד את זקנו המגדל, הארמדם והעשוי כמין חי״ת, והוא מספר לה איזה דבר מעתון עברי, שהוא משתדל מבעוד יום להשיג לכבוד שבת, או מנסה את הילדים חומש בעל פה, פרשת השבוע, או מלמד את יוסילי הקטן מלות עבריות כגון „קורקבן, גרגרת, חוטם, ספסל" וכדומה — ונרות־החלב של שבת דולקים בהדר ומפיצים אורה והוד — אזי היא נכנעת לגמרי לפני יקר תפארת גדולתו ונוכחת שאשריה שזכתה לכך...

והוא בעצמו יודע ומכיר כל זאת ברור. בכל הליכותיו הוא — הבעל. הוא אמנם מודה בלבו שהיא עובדת בלי חשך ומפרנסת אותו ואת בניו, אך את דעתו, בכל זאת, לא יבטל לעולם.

— אני דברתי... התבינו כלכם? — שגור דבור קשה בפיו.

ביחוד התראה אפיו זה בכל קשיותו כשעמדה על הפרק השאלה אם תסע מביתם בתם הבכירה. לשוא היה רב בכיה, לשוא היו כל הוכחותיה שבאין בתה זו עמה תכרע בקרוב תחת נטל משאה, לשוא היו כל ראיותיה מפלונית ופלונית שנשחתו שם בערים הגדולות בטהרתם- ובצניעות מדותיהם... לשוא! הוא אטם אזנו משמוע קטנה או גדולה; הוא היה באחת:

— אני דברתי... התבינו כלכם? שוטים גמורים, היודעים אתם מה היא עיר גדולה? ההייתם מעולם ביליסוֹטגרד? שאלו את פי!...

— — — ואיך קמו דבריה עתה!...

אין קץ לחצאי המחשבות אשר יעלו תמיד בלולים אל לבה עת תשב אל המכונה ותהגה בבתה. מאה פעמים תהפך במלה אחת ממכתביה של האחרונה, שנשארה בזכרונה מן הקריאה, מאה פעמים יבא אל לבה דבר אחד של השמועות ודרישות השלום שהביאו לה אלה שבאו מהתם להכא. וההרהורים האלה

צפרני חתול להם והם קורעים בשר הלב ומעלים דם בעינים הטרוטות...

* *
*

ואולם בנשף הזה אך החלה להרהר – וקול הילדה השתפך באזניה כרעל...

— אוי, ממזרת! — ותקם ותגש אל העריסה, — ישני! ישני! אַ־אַ־אַה...

אבל הילדה לא חדלה מבכות...

לראשונה נסתה האם לתאר באזני בתה את עניה וצערה ותתחנן להרגע; אחר כך החלה לדבר קשות ותעיד בזעף לישן בכי טוב ואם אין יורע לה, להקטנה; לאחרונה בראותה כי בכל אופן אין שומע לקולה חרה לה עד מות, ותתמלא מרירות־מצוקה, ותכה אחת ושתים...

אך כל אלה ללא הועיל.

העריסה נדחפה בחמה שפוכה: חריק־חריק־חריק...

— ישני! — אני אומרת לך, מרשעת, וָלא — אעשה בך כלה, תל־עולם... ישני! — הנשמע כדבר הזה? אַ־אַ־אַה!!... הנה מצוקות נפש!...

— דומה שהיא עוצמת עיניה... הקול יֵחלש... „בידו", יתברך, בודאי יש לעשות חסד...

היא צועדת לשוב למלאכתה —

לשוא! הקטנה נעורה...

לשברון־לבה אין קצב. לה מחָור וברור ש„המרשעת" מונעת מרגעה מנפשה בכונה להרעימה...

היא מולקת את בשר הילדה בכל כח. הצעקה בוקעת וחודרת...

— נו, לא אוסיף, לא אוסיף... אוי, רבונו של עולם... ישני, נשמתי, ישני, ישני, אמֻללתי, בתי הפצועה והעלובה, ישני... (היא מחלה להתחנן ולפהק ברפיון) אוי, כחי אין אתי... נו, מה תחפצי ממני? מה אעשה לך, בתי, ואת חיבה בכל זאת... „על חֻרבנה של ירושלים — — על הכותל

הַ־קדוש — —״ 1) אבל הלעולם לי לעמוד פה?... מה תצעקי, מטורפת, הלא תביני כי אין לי פנאי, כי עלי לכלות המלאכה...

ואולם הצפצוף הפולח־כליות לא יִפְסק אף רגע...

בכל אבריה וגידיה משתפכת עיפות עצומה... רגליה תכרענה... בחזה — קרירות־קרירות... לבה נהפך לבשר־מת... היא אינה מרגשת בצעקה... קרום פרוש על הכל...

היא יושבת לעבוד. יהיה מה שיהיה!...

ידיה ורגליה זריזות ומתנודדות, אך בלי כל רוח חיים מצדה... עיניה המלאות נדודי־שנה תחשכנה, תחשכנה... ראשה הכפוף ינטה לצדדים מבלי הסתכל בשום דבר...

עוברים רגעים. המכונה שורקת ומעוררתה... השריקה הנתעבה הזאת מוסכת בכל יצורי גוה רגשי איבה מהולים בשכרון... היא מחלה להרגיש שחמתה לא שככה... איזה כח מגניטי מושכה אל העריסה ומלמדה לעשות איזה דבר... בקרבה נוזל סם־המות... בראשה דקירות־מחט...

גרון הילדה החולה כבר נחר — והיא לא תתנודד ממקומה... נפשה אבדה לה... חושיה קהו... מבט עינה שְׁנה... אש־זרה תתנוסס בו מאֻכלת במשטמת־נקם...

רק עוד הרגָשה אחת נשארה לה: לו היה ה„מזיק״ ברגע הזה לנגד עיניה — היתה קורעתו כדג...

ופתאם כהה אור־המנורה העומדת על החלון... אבטומַטית היא מעלה את הפתילה—הזכוכית מתפוצצת מותבקעת... לשון־אש קטנה רועדת ומחוללת וגוססת...

— ו„המרשעת״ עודנה צועקת — הותרה הרצועה...

היא מתנפלת על הבריה הצנומה שבעריסה, כלביאה שורפת . . . .

. . . .

---

1) ראש מנגינת־עם.

II.

ביום המחרת. ליל־סיון נפלא בכל קסמיו הרבים, אחד הלילות הנותנים גאות בלב המשוררים, כי רק נשמתם היא מעולם האצילות וכי רק הם יודעים לחוש יפי — ולהתענג...

משפחת הגביר מרקום סיגנצין לא יצאה עוד לנאות־דשא. בביתם משתה־הלולים ליום הולדת הבן הבכור, תלמיד האוניברסיטת הפטרבורגית שבא להנפש מ ע ב ו ד ת ו בירחי החפש.

על המעקה אשר לבית־החומה המפאר יצאו לשאף רוח בני הגביר היחידים והיפים להלל, גבור החגיגה ואחותו, כי עיפה נפשם במחולות.

הוא, עלם בעל קומה זקופה ורמה, עינים יפות וגאות וסנטר מגלח ועגול, מלא רגשות של חשיבות ומנוחת־ענג. והיא—שושנה שאך החלה להתפתח, משתוקקת לצהל ולבכות גם יחד..

אמנם רבות רבות הגידו עיניו ובת־צחקו של ולדימיר סלמונוביץ בנשף הזה... מה יודע הוא להביט... אמנם אין כל ספק: הוא מענה — האמלל! — בלי גבול, בלי גבול — —

ובאמנה מה נחמדים כל האורחים, מה נבונים ומה נעימים! גם ולודיה בוריסוביץ היה הגון לולא... פאני העלמה לבית עגבנין...

וכרגע זכרה את אסונה — ויתכוץ לבה:

— התופרת... נבלה!... היא הבטיחה להכין... היא הרהיבה בנפשה עז... היא...

— אמנם — החליט הוא אחרי אשר הביעה לו אחותו את רגשותיה — לדאבון הלב חסר עדנה רגש־המוסר לההמון... נניח לזה, ליזה! הביטי־נא מה נהדר הליל...

היא נשאה מרום את עיניה הפקוחות והכחולות, ותסתכל בשמי־התכלת הטהורים והעמוקים, הזרועים רבא־רבבות כוכבי־ספיר והמריקים ימי־עדן על פני כל הארץ, ותתבונן לנגה חצי הירח הטבוע בחורת־כסף, ותשאף בכל מלא חזה את הרוח הקל והחם המפזז בנעימות...

וכרגע הצהילה את קולה הרך והעדין... פניה הזכים והרכים מלאו הגיון עמוק ... על שפתותיה שושנים רחף צחוק עדנים...

כן, מזג האויר משפיע עליה תמיד במדה מרובה. בליל מלא שירה כזה לא תוכל להעצב, לא תוכל להרגיש כל רעה וכל חסר... חן־חן בעד העצה הטובה!

הוא עשן. לולא הפריעו שאון המחולות אשר בחדרים העליזים מחשוב מעט, כי עתה אולי היו חולפים במחו איזה הרהורים, כי עתה אולי היה עולה בלבו זכרון פיסמהויך רעו שאבד את עצמו לדעת בעצם ליל כזה — ואולם הוא לא יכל להגות ורק צחק...

וגם מפי אחותו התפרץ פתאם צחוק־הנאה חזק בזכרה את התנועה המגוחכת של העלמה פאני אשר העידה לכל על חסר טעמה של הנבערה הזאת...

וכחמשה עשר רגעים רצופים הסיחה דעתה מהשמלה החדשה שלא הוכנה ליום הכסא, ועד אשר נקראה הביתה להפליא לב רואים באמנות יפה וברוח האדם העולה למעלה, שנתה בתכיפות כי נעים מאד, כי נעים הטבע, כי גם תמול, גם היום — מה יפים ומה נחמדים הלילות!

*

וכעבור זמן מועט, כששקטה על המעקה השיחה המעונגה, היה איזה שאון באותו הרחוב. על יד אחד שערי החצרות עמדה אשה לבושה בשמלה פרומה, ותיבב על אשר פתאם נטלו ממנה נשמתה, חיתה ונחמתה...

— אישון עיני! למה עזבתיני? קחיני עמך שאולה!... מה הם חיי? למה הם? — — — בתי, בתי, אמך המרשעת... לא יכופר לי העון... אין לי כפרה... רק יום אחד ארכה מחלתה... יום תמים סבלה ענויים כאלה, יסורים כאלה... רבש"ע, על מה ולמה?... תנוקת בת שנה... מה חטאה ומה פשעה? על מה תיסר ככה?... עונותי — —

וביד אחד משמשי הח"ק אשר עבר על פני האשה המיללת היה סל־תבן ובו גופת תינוקת מתה. —

חָלָל.

(ר ש י מ ה).

בקצה העיר, במבוא אפל, בבית המדרש, ביום הכפורים, בתפלת „העבודה", בשעה שהפיות הפעורים סֻגרים ונפתחים „בוַי־וַי" נורא, הגויות החלשות המעוטפות ב„תכריכים" מתנודדות בחרדה כצללי־ליל; בשעה שהכל עומדים צפופים והלבבות נמקים, רועדים קצת ומלאים ענין; בשעה שאבק רב מתנשא ועולה מהרצפה ומהעשבים היבשים שעליה ומרחף באֵד המחניק העולה מנרות השעוה העבים; בשעה שאימת־מות כהה מכסה את הכל, — בשעה מוזרה כזו היה הדבר...

והדבר שאני בא לרשם עתה בגליון הזה אינו כלל מן המקרים הנפלים היוצאים מגדר הרגיל, אינו מן המעשים הנודעים בעתונים ונשמעים בשער בת רבים, אינו מן המחזות המרכבים והמסובכים, אלא דבר פשוט ומצער הוא, קטַנה ממש, כמעט עובדה מצויה למאד...

ומי יודע, לולא היה אותו האיש שליח־הצבור ולולא הופסקה התפלה על ידי הדבר — אם היה איש שם על לב...

כי הנה אמנם גם עכשיו ממחרת היום הכל נשכח...

ואולם באותה שעה גופא, בשעת המעשה, היו כל העינים נטויות בשאיפה. גופים רבים כנכבדים כנדכאים נכפפו מסביב למקום, פנים הרבה התבוננו בתמהון אל התבן והקיטל המלוכלכים. — מהחרכים אשר לעזרת הנשים הציצו ראשים מכוסים במטפחות צחורות והסתכלו זוגות־עינים שונים ביראה ובאות־נפש. המקומות נפנו; ה„מחזורים" נשארו בלי בעלים. איש איש התאמץ בשארית כחו להדוף את רעהו ולגשת בקרוב־מקום יותר אליו, אל גבור־העובדה ששכב במנוחה לפני העמוד ועיניו היו סגורות חצין...

והפתילים של „נרות הנשמה" המטפטפים בערז ברעדה ויפיצו להבים זעירים, וימיקו ויזילו את השעוה שעליהם...

ומעשה־שהיה זה יש לספר במלים ספורות: החזן, בעל המוסף, יהודי דל וכחוש וגונח מלבו, כבן ארבעים ומעלה, שהקריב את שארית חלבו ולשד חייו לשפר תפלתו בהאזינו את השחוק והלעג אשר יעיר קולו הנחר — השתעל בכרעו „כורעים" לפני העמוד, וזרם דם פרץ מגרונו...

— מי הוא? מי הוא? מאין הוא?

— מי ידעהו!... יהודי עני... מעיר אחרת רחוקה מפה...

אכן איש לא ידעו בעיר הזאת; זר היה פה, בלי קרוב וגואל, בלי מכר ומודע...

ואולם אנכי ידעתיו.

* *
*

הוא אחת הנפשות אשר על ידי ראיות מספר שרשו עמק עמק בלבי ובמחי לבלתי השכח לעולם; אין דבר אשר יהיה די־אונים לגרש זכרונן מלבי! ויש אשר בשבתי משמים ובדד, משלך לתוך ים של ספקות וענוים, שקוע בגלי ערבוביה מראיבה, הלב סחרחר, הנפש הדואבה שואפת עליה ודורשת פתרונים...— ופתאם כל אשר לנגד עיני מתכסה בענן כבד, וכל המעונים והמשפלים, האובדים והנדחים אשר נפגשו לי על דרכי בימי חיי־הבלי יתיצבו כלמו לפני והנם נשקפים לעיני מתוך הערפל... ואני רואה מצח בולט, עינים עמוקות, עפעפים כחולות נמקות במוגלא, פנים עיפים אשר מראה סיד להם, לחיים יבשות וחמרמרות, זקן ארוך ומחודד מתלכלך לרגעים בלחה העולה ע"י שעול המתפרץ דרך האזן לתוך הלב ודוקר שם דקירת מאכלת... הוא!... הוא ב„מנטול" החם שהיה לא־מרוכס כל צרכו, בחשן־החרף הקרוע ו„הטלית־קטנה" של תכלת שרויה בזעה כלה; הוא בערדלים המטולאים שנסרחו על רגליו, במטפחת־הצמר הכרוכה על צוארו... הוא ככל אשר ראיתיו אז בביתו בפעם הראשונה.

והפעם הראשונה שאני מזכיר פה — הָיתה אז, כשבאתי בערום ובחסר כל לָה. העיר הגדולה לבקש איזה מקום לגופי העלוב ומנוחה לנשמתי החוטאת...

היתה השעה השניה אחרי חצות הלַיל. בית תַּנתיבות הגדול והמרֻוח המואר באור־יקרות היה מלא מפה אל פה כל כל מיני בריות ויצורים: נוסעים, נודדים, פקידים, משרתים; גַ'נדרמים משעמים התהלכו זועפים מסביב; אכרים רבים מבני עם הארץ שכבו סרוחים על הרצפה סמוך לכתלים ותרמיליהם המגאלים למראשותיהם... לארך הבית ולרחבו שוטטו אחינו־עסקנינו, כובעיהם על פדחתם ועיניהם המלאות הרהורים מסוכסכים ונדודי־עמל התבוננו לרגעים בענין גדול בפנקסים קטנים וימלמלו בפני עצמם הברות־טרדה מקוטעות. בתוך התנועה הכללית הזאת התנודד גם הוא, עיניו תעו ותארבנה לכל עובר ופניו הביעו צפִּית־כאב ותוחלת נכזבה...

ועד שאני עומד דומם ומתבונן — והנה באזני עולה קול חלש וכלוא בעקב שעול:

— ללינת־לילה הנך צריך, בחור? הַא? בביתי... איפת חפציך? אין לך? נו, התלך עמי? מַה?

הָלכתי. כעבור רגעים אחדים הייתי במעון האיש הקורא לי. החדר שנכנסתי בו היה רחב למאד. תנור גדול מושד בשיד וספסלים ושלחנות ארוכים ופשוטים היו כל כליו. בני כפר אחדים ישבו אל אחד השלחנות גלויי־ראש ויאכלו לתיאבון פת קיבר עם דבש מהול במים רותחים. על אחד הספסלים שכב כפוף בחצי עגול נער צעיר וירדם במלבושיו. מהחדרים הפנימים נשמע קול המולה ורעם, ואשער בנפשי, ששם יושבים שכורים ומתהוללים נכבדים מפקידי־המסלה. על יד החלון הסמוך אל דלת הכניסה ישבה בלי־נע עלמה בלה, על ראשה מטפחת שחורה וישיבתה היתה מוזרה, כאיש הסובל ומחכה לאיזה דבר. בעלת־הבית, אשה רמת־קומה ודקת־בשר, לבושה בסחבות מטונפות, בעלת פה רחב ומזהם ועינים ירקרקות־צהובות ונמהרות, ששוטטה בחדר עסוקה וטרודה מבלי עשות דבר, קדמה

את פני מכניסי בצפצוף־קללה על בוששו לשוב; וכשראתה את האורח הנכבד אשר הוא מַנהיג העיפה על שנינו מבט־בוז חליפות. הוא כמו נכפף מעט כאדם המכין את עצמו לקבל מהלומה; קולו הביע פחדנות והצטדקות:

— בעד שלש פרוטות... על התנור...

— נו, נו, פרצוף! — הסתפקה הגברת בקריאה בלתי ברורה ותפן ערף לנו, ותשפך את זעפה על ראש הנער המשלך עַל הספסל.

— כל מרוי־מצרים עליך, בן־יקירי! — רעם קולה—קומה, ממזר! כל ה„תוכחה" על ראשך תחול! מה זה שכבת לישן? מה החג אשר לך לנוח? קומה כרגע! ישראל! יש—ר—אל!...

שְׁרול — שְׁרול... — נענעו ה„גוים" בראשיהם וימלאו צחוק פיהם.

— אהה, גישה, — קרא בעל הבית בקול ענוי ופיום ופניו עֻוו — כמה פעמים בקשתיך... הוך־הוך־הוך–הוי השעול! — בקשתיך... לבל תגזלי את חיי... בזעקתך... אהה, רחמיני! קחי־קחי־קחי... — והקול המפסק הזה התמזג בקול הנער הנעור שהרים גם הוא קול־זעקה צרוד משֻׁנה:

— הוי, מה זה ידרשו ממני?! גזלנים... הראש יבקע...— ואחר המחאה התנפל על הספסל כתרנגול שנשחטו רב סימניו, ויתגרד ויתחכך בעָצמה וימלל בלחישה איזה דבר תרעומת...

האם הרפתה ממנו, כי סרה לקַים מצות אחד הנכנסים להגיש לו „דגים חיים" לאכלה.

והוא פנה אלי בכונה להכנס בדברים. נראה היה כי בשעה שהשעול ירף ממנו הוא אוהב מאד לשוחח את מי שיהיה.

— אַה? חיים... וגיהנם כזה, עליך לדעת, ידידי, אינו לרגע, אלא יומם ולילה, יומם ולילה... טוב?... לשעבר, לכל הפחות, היתה פרנסה... ועתה...

הוא נענע בימינו לאות בטול ויוסף לספר פרטים נוגים, ידועים, ממעשים בכל יום... ואולם מהרה התעורר ויבקש סליחתי על הטרידו אותי בפטפוטו — „ואני הלא עיף מהדרך בודאי".

— אני מציע כרגע... על התנור... מקום אחר

אָין... כרגע, ידידי... — ובהחלו להסיר במהירות את השכבים והצרורות מעל התנור הרחב כדי שאוכל לשכב שם, הֵעיר בקול נמוך ומפַּיִם ובצחוק־בשת קל שמשכר־לינה הוא מוצא את לחמו, זו כל פרנסתו, בל יחטא בשפתיו...

עליתי על משכבי. השעון השמיע חצי השעה השלישית. עצמתי את עיני — ושנתי נגזלה. השאון הבלול של השכורים, בעלת־הבית עם קללותיה וגערותיה, אדון הבית החרד בקולו והשפן בצעדיו, נחרת הנער המתנמנם על הספסל, עשן הפפירוס אשר בפי האשה העטופה במטפחת השחורה, הרפש והחלאה, רוח־הקטב וכל הָאַטְמוספֵירה בכלל אשר מסביב לי — כל אלה העירו בי שרעפים משונים ומענים על החיים והיסורים שבהם... ולאחרונה, כמשפט בני־אדם מאז מעולם, סִימתי בעניני עצמי ונדוד שנתי אני והרהרתי על „השובע שאינו מניח את העשיר לישון" ועל הרעבון שאינו מניח את העני לישן, — כי זו התמונה האחרונה קשה הרבה יותר, כי שתיהן תלויות אשה באחותה וכי — רבונו של עולם, במי האשם? מי מעכב בזה שיישנו שניהם שנת ישרים? למה להעשיר להיות שבע־אמלל? למה לו להשביע את עצמו יותר מדי? —

ו„הלמָה?" זה, שלכאורה נראה לי פשוט בתכלית הפשיטות ושבכל־זאת העלה צחוק קל על שפתי, נשאר תלוי ועומד, בהפָּסק פתאם הרהורי המרפרפים מקול גברתי שבקע ועלה בכל הבית ויעורר בצעקה נוראה את ה„ממזר" הישן:

— והוא עודנו שוכב, ה„פריץ"—בחליים משֻׁנים ישכב ולא יקום! — בבית מבוסה ומהומה — והוא כאבן דומם!... כי, להפך, מה חסר לו? כאב ראש? אוכל ושותה כל היום, זולל וסובא — ודי... ודמִי אני שותתים ארצה... קומה! אני אומרת לך, ואם אַין אתנפל עליך במגרפה זו... האינך רואה-לו הֻכית בסנֻורים! — אם אינך שומע — לו חֵרשת באמת ולעולם — מה שה„ערל" מבקש...

לא עצרתי עוד כח לסבל ואוריד את ראשי למטה לראות בעיני את הנעשה בבית: הנער האמלל יושב מֻדכא על ספסל־משכבו, צפרני ידיו מתחת לכתנתו והוא כמו יתגודד בחרבות;

ואמו מתלחשת את אחד השכורים העומד בכבדות רבה על רגליו ונכון בכל רגע לנפילה שיש בה פשוט רגלים וידים ממש. ה„ערלי" שואלה לאיזה דבר בקריצת עין והיא, בצחוק ערמומיות מעורר געל נפש, משיבה: אָין... הוא מדבר קשות, מודיע מפורש כי אינו מאמין כלל לדברי „יהודית" שכמותה ומשפטיו יתבל בחרפות וגדופים, והיא, כמעט נהנה ומתענגת, רומזת בעיניה אל הנער... הנער התנשא חיש קל ממושבו וישוה רגליו כאילות ויצא מן הבית. היא החלה לבקש בעד הצלוחית שתובא עשר פרוטות יותר על המקח; בעל־דברה לא חדל אף רגע לגנותה, לנבל את כבודה ולהזכיר „לברכה" גם את שמה, גם את שם אבותיה ואבות אבותיה...

ובעל הבית בעצמו עמד כל העת בקרן זוית. הוא, כנראה, שכח אז על פי מקרה להתפלל ערבית עד שעה מאוחרה כזו. לבדד עמד, שפתיו התנועעו, ומבין שניו יצא הזיין של „למען תזכרו" מותז כהלכה...

לא עברו חמשה רגעים והנער השליח לדבר עבירה נכנס הביתה בחפזה, וימסור את הצלוחית שנשא תחת כנף בגדו לשולחתו, ויסגר הדלת בעדו...

והוא, בעל הבית שעסק באותה שעה ב„גאל ישראל", בראותו את הדבר המובא הלבינו פתאם פניו כשלג ויחזיק ראשו בשתי ידיו, ויכלא בחזקה את שעולו, ויזעק זעקה גדולה ושובבה וישם וישאף:

— גישא, רצחנית, גזלנית, מה את עושה לי? עוכרת נפשי — הַא? הלא את הורגתני, את שוחטתני, את מטרידתני מן העולם — — הוך־הוך־הוך — הו־הו־הו —

ובראותו כי את הטבע אין לבא בריב וכי השעול לא יַרשה לו להרים קולו השפילו וימזג בו תחנונים נוקבים לב:

— גישא — הַא? היש אֵל בלבבך? יום יום אני צועק: אני ירא... איני חפץ... לא אוכל כלכל... קחי־קחי־חי... לא... ראי — הוסיף כרגע פתאם בקול דממה דקה — איש דופק בפתח... נו...

— אין דבר — הרגיע הנער שהלך לפתח הפתח — אין דבר;

למה נבהלתם ככה?...

— כלבי נִתק דבר־מה...

— עד מות נבהלתי...

— אין איש... אין איש... שוטר הרחוב... — לא חדל הנער מהרגיע את אבותיו ויפנה במהירות כחץ מקשת את הדרך לפני האדון השוטר שנכנס ברב גָאות כאיש היודע ערכו וכבודו.

בעלת הבית נגררה אחריו אל החדר השני.

השכור חטף בצמאון את הצלוחית החתומה ויך בתחתיתה ברגילות וחריצות נפלאה עד אשר נִתַּז הפקק, וכהרף־עין הגיח אל פיו המשקה החריף המבלבל והמשכיח...

ובעל הבית הנבעת מְשמש בכובעו ויסובב בחדר ויכעכע... לאחרונה פנה אלי במאמרו וקולו היה כמו יצטדק לפני באיזה דבר:

— עוד ער הנך, ידידי; אינך יכול לישן... אַח... עיניך הרואות... פחדן אנכי מטבעי... כפתור נחשת יפיל עלי אימה ופחד... אוי, מה אמר ומה אספר לך, ידידי? הלא באמת כבר באה העת להתרגל לכל זאת... הַא? אבל לא! בכל פַּ־עַ־ם ופעם נעשה בשרי חדודין... ולהפך מה לעשות? הפרנסה המרה... לי, הודות לאל, בתולה ארוסה... צריך להשיאה... ילדים קטנים... אגב הריני, ברוך השם, „בעל־בית" חשוב בַ„קלויז": „מקום" בכותל המזרח... „עליה" הגונה... והכל כסף, הכל הוצאה... אני עצמי — כמו שתחזינה עיניך — הנני... אֶט, חלש, רפה, חרש הנשבר... איני ראוי בלתי אם לאיזו שֵרות... היא, תחיה, הנה אשת חיל, ברוך השם... היא המוציאה והמביאה. ודעתי דעת חתול בעיניה... אני מסכן את נפשי... פחדן אנכי מטבעי... אבל „על פת לחם יפשע גבר"... כך בנוהג שבעולם... ובאמת, ידידי, — האמת הלא חובה לאמרה — וַי לפרנסתנו... לדוגמה, אם הרוחנו בצלוחית היי"ש קפיקות אחדות תמסרנה מיד להשוטר... זוגתי, תאריך ימיה, הלכה לתת לו... מלבד מה שהוא מקבל פרס תמיד... נו, ידידי...

מה הדברים אשר היה ברעתו להוסיף עוד לא אוכל לדעת,

כי כרגע הפרע ע"י הצפצוף־המעקץ של „העזר כנגדו" שהספיקה לשוב ותרחיב פה נעים בשימה פניה אלי:

— יביט נא ויראה איש זר איך ה„בריה החשוב" שלי מתאונן על אשתו העצלה והנרפה! מי לא ידע את המשתכר הגדול, מי לא שמע ע"ד המפרנס הנכבד?! פרנסתו, רבי קרוב, תהי לכל שונאינו ודורשי־רעתנו, רבונו של עולם! לדידיה — ימותו הילדים ברעב. האיכפת לו דבר? היהגה לפעמים על אשתו ובניו? קונם — לא פעם. והמעט ממנו כל זאת — לא! עוד פרנסתי אני לא ישרה בעיניו... אדרבה, האיני מניחתך, בעלי יקירי, להשתכר באופן אחר? הראה את חריצותך אתה! מה? אינך יכול? אַה, אינך יָ־כו־ול? נו, אם כן שים בעפר פיך ודום! מלא פניך קלון ודום! שב בקרן זוית ודום!...

ה„בריה החשוב", כפי שנראה מריסי עיניו ומשפתיו שרעדו, לא אבה כלל לדום; ואולם לענות דבר לא נתנו השִעול. ובתוך כך נזכר למגנת לבבו שבאמצע התפלה הוא — ויסר מאתנו בצעדי מכיר בחטאו, ויעזב את הפלונית שלו לנפשה להמשיך מונולוגיה. היא אמנם הוסיפה להשתפך במנגינות, אך באין מפריע קָטַן התענוג והזעף גדַל:

— אָ, לא־איש, אַ, גבר לא־יצלח! מה הדבר בעיניכם? בפני אנשים זרים עוד הוא מתאונן עלי: משכרתי לא תמצא חן בעיניו; חרד הוא בעד נפשו... אין דבר! אני לא אמות ברעב גם בלעדך — רצוני היה לראות מה היית עושה אתהָ בלעדי? הַא? אין דבר, אני אומרת, אין דבר אם תכלא לירחים מספר... יהודים יותר יפים ממך כלואים ב„חד גדיא" [4])... ר' גימפל־יעקב הוא יהודי...

היא לא הספיקה לכלות. בפתוח שוטר־הרחוב את הדלת לצאת בא לנגדו שוטר־הרבע, שוטר בעל נפש קשה שאינו לוקח שוחד מעולם. — — —

* *
*

אחרי התגלגלי אז באותה העיר עוד ימים מספר, אחרי

---

[4]) בית האסורים.

עברי בלינות־ליל כל בתי־המדרש ששמשיהם הם יהודים פשוטים, לא „מיופים" מבני הדור החדש, ומניחים איש נודד ללין בבית מדרשם; אחרי שנוכחתי כי לשוא כל יגיעי למצוא איזו עבודה, איזה מעמד; אחרי שצפד עורי על עצמותי ופני נהפכו לירקון... באחת: אחרי שעבר עלי כל המוכרח לעבור בעיר נכריה, הומיה וסוערה על אוד מוצל ונדח — עזבתי את ה. ואצא ממנה כלעמת שבאתי.

ומני אז לא ראיתי אותו עד ראשית השנה הזאת.

— — „ראשית השנה", „שנה חדשה" — שלוי־עולם אך את בשרם יענגו בדשן בשם המושגים האלה, אבל להגֵו הכפוף, להנשמה העלובה, להאח העני אשר ירדו בו בפרך — כמה תוחלת והתעוררות־לחיים צרורות בהמלות „שנה חדשה"... אכן, הוא נושא אליהן את עיניו ברטט ובסערת־נפש! הוא מתנחם: הנה יתחלפו החיים, הנה ישונו המעשים, הנה שנה חדשה... הוא מתנצל, הוא מתחנן לפני „בעלי־חובותיו": חכו מעט, אדוני, במטותא מכם! מי יודע. אולי ירחם... שנה חדשה... הוא נשבע באמונה: מי יתן, רבי יהודי, ואִכָּתב ככה לשנה טובה בשנה החדשה!

ולזרע־יעקב נהיו הימים האלה — ימים נוראים... ה„קבצן העולמי" חרד ומתרפס, מתאנח ומתודה, מתפיס ומתחטא, בוכה ומתחפש לשמח כדי לרמות את המקטרגים הרבים... הלב לא ידע מנוחה!

אז יתמלאו הקלויזים אנשים, יוארו בנרות, ובאוירם ישמע קול זעקה גדולה ומרה: עד מתי? עד מתי תמר עוד הגלות השחורה? — —

והנה היום הגדול והנורא, יום־הכפורים... והנה הליל הגדול והנורא: ליל־„כל נדרי"...

ובלילה ההוא פגשתיהו שנית, בבית־המדרש, בקצה הרחוב, במבוא אפל...

כלתה התפלה. היתומים סימו את הקדיש אחרי ארבעת פרקי־התהלים שהוסיפו לסגלה. הקהל סוער, נחפז ללכת הביתה: אלה מנעילים נעליהם בחפזון, אלה מקפלים „קיטוליהם". רבי יוחנצי, גביר הקלויז וגבאו, מוקף יהודים חשובים ויראי־שמים

שבעמידתם מסביב כמו יבקשו סתרה בכנפי „התקיף" ביום־הדין, מסיר עטרת־הכסף של טליתו מעל ראשו ומתאנח בחסידות ובהנאה; פניו שחלקו מחמאות מאירים; הזדקפות קומתו והבלטת כרסו מרהיבים עז את נפש אחד המלמדים ומשיאים אותו להתקרב מעט יותר... נצחון־סתרים זה נותן תענוג פנימי קל ועדין בלבו של זה האחרון, ומתוך כך הוא בא לידי העזת־פנים גמורה, לכעכע לאט ולהתחיל בשיחה תחלה:

— חוששני, באמת חוששני, לבל תזיק ח"ו הלינה בבית המדרש... לבל תזיק לחזננו, ח"ו... הא... מה דעתו של ר' יוחנן?... אל יפתח פה לשטן... מ... מ... ח"ו...

—או—הו — ו! —מסכים ר' יוחנצי בנגינה וברמיזה מיוחדת, שקט וכדקא יאות לכבודו — להרגע, רבי חזן, להרגע! הנה תפלת „כל נדרי"...

— אָ, מה איכפת לנו? — מסים ר' צדוק הדַין התחלתו של הגבאי בהעויות חסידות ובתנועות היד—מאי נפקותא! ככה התפלל או ככה... ברם לְדינא יש מקום לנגינה—ואף עפ"י כן... סוף־סוף הרי העיקר שתצא התפלה מלב נשבר ומרוצה לפני העליון...

— ויחתמנו לשנת פרנסה — ממשיך ר' שמריה המלוה — אוי פרנסה... הגלות המרה... מרובים צרכי עמך וכל השערים ננעלו, ננעלו... לא־טוב, השם ירחם...

וכל הפנים מתכוצים בתנועות ענותנות, צנועות וכשרות; פתגמי־תורה, תלונות רגילות, אנחות וגניחות ונהימות־החטם — ושיחה יהודית נמשכת כבצה זעירה ונדלחה: על „המזל האפל והמר" שאינו לישראל, כמאמר רז"ל, על חסר הפרנסה וירידת קרן התורה, על לקוי העולם ועל — החזן...

והוא, בעל־הדבר בעצמו, עומד מן הצד כנאשם ואינו מוצא לו מקום. מבטו מלא רעד ובקשת חנינה. פניו מכסיפים והוא מגמגם למקוטעים, ששהדו במרומים, שהעליון עדו, שהשעול, רק השעול... ובכל זאת, הלא... הלא... ו„היעלות" יוכיחו...

הכל מנחמים אותו שמחר, אם ירצה השם, מחר יתקן — וטענותיו מסתתמות...

לב יודע מרת נפשו, כי מי כמוהו מרגיש כמה מרסק ומקולקל

קולו באמת, כמה כח ואון הוא מאבד על כל שועה, על כל סלסול־בגרון, בהתעורר בו החפץ להפליא. לו נדמה רק כי קולו למצער נעים בעקב חולשתו ותפלתו בכונה היא. הוא התנחם בזה שמצבו מכפר על נגינתו, שבעל יסורים גדול הוא כדין וכהלכה — והנה אלה שופטיו מותחים עליו דין קשה כזה, שוללים ממנו כל זכות.

הוא סר מעל המשוחחים ויעמד מאחורי־הבמה, וימח הזעה בשרול קיטולו, אבל לשוא; כי בהשתעלו ושבה הזעה ונזלה ממצחו והשתפכה על כל פניו המרודים והעגומים...

הוי, כמה דמעות־דם טפטפו בזעה זו! —

הסתכלתי בו מרחוק. מראהו שֻׁנה הרבה מאד מאותה העת שראיתיו לראשונה: פניו דלו, לחייו הצטמקו, גופו נכפף, שער־ראשו הפך לבן...

בגשתי אליו הרגשתי חדשה נכבדה בבריאותו: הקאת דם שחור בשעול...

כמובן לא הכירני לראשונה, אך די היה לי להזכירהו במלים אחרות...

— אַ, בלילה ההוא... אָ, באותו הלילה... אני זוכר... זוכר...

נכנסנו בדברים. הוא ספר לי את כל אשר עבר עליו מ„אותו הלילה" ואילך. משפטו עוד לא נודע, אך ה„פרוצס" כמו שהוא לעצמו העבירהו ממצב „בעל־בית יורד" למדרגת „אביון נורא". עוד אשתקד התפלל בבית מדרשו בתור בעל־תפלה מתנדב לעבר לפני התבה לכבד את רבון העולמים מגרונו, הכל ברכוהו ברכת „יישר כחך", לפני התפלה ואחריה מצא מרגע בביתו, שחדל לפי שעה להיות גיהנם לו; והשנה סבב כל החדש אלול לבקש לו מקום לחזנות. שבח והודיה „למי שמוחץ ביד אחת ורופא בשניה" שהמציא לו את הקלויז הזה... הוא עשה עוד השואות קצרות בין אשתקד והשתא...

— חביבין עליך יסורים", העירותי למרות הביני כי בפראזות כמו אלה מכאיבים ביותר, אך איך אפשר, להיפך, לשמע כל־כך הרבה ולבלי הגיד דבר?...

הוא לא ענה כלום. ובהביטו לצדדים והנה כל הנכבדים ו„דגל הזהב" יצאו ובקלויז נשארו רק מתי מספר חלכאים לשפך

דמעה בחיק „התהילים". וימהר ויסר קיטולו ויצבר עשבים למקום אחד וישכב.

— להרגע צוה הגבאי... — דבר הוא כמו לנפשו — מחר נחוץ לעמד יום תמים לפני הבורא יתברך... האעצר כח — רק לו גלוי וידוע... שנת עניים... ירח־נדודים... „ימים טובים" בנכר... הרני בא־בימים—וזה יקרה לי בפעם הראשונה לימי חיי... כחי יעזבני לגמרי... פשוט, לית בריות־גופא... „בין כסא לעשור" הנני אוכל אצל „בעלי הבתים"... נו, אנשים זרים, „נגידים"... היום ב„סעודה המפסקת"... הוך־הוך־הוך... הוי, עד מתי זה... ידכאני השעול? — הוך... לא ירף אף רגע... אוי, החם, האבק...

דומיתי מגרה: תאות־הדבור באיש־שיחי.

— „חביבין יסורים"... כן... אבל הכל היסורים שוים? יש יסורים ויש יסורים...

— הידעת? — התעורר הוא פתאם וישב — הידעת כי בתי הבכירה היתה מאורשה? הידעת?

— כלומר... היתה... ועתה? —

— ועתה... ועתה... — אללי לי! לפני שבת נחמו החזיר החתן את התנאים... נדוניה אָין... התבין? היא, העלובה, מתמוגגת ברמעות יומם ולילה וממררת את חיי כלנו: בתולה לא צעירה... זוגתי באחת, כי תהיה בתי למשרתת... אָם יקרה... ולהפך, מה אפשר לעשות אחרת? הנפש הלא אי־אפשר להפליט... ואולם מצדי אני יודע הותי... משרתת אצל הגבירים בזמן הזה... עלמה לא מכערה... — ויתנודד.

כשעזבתיו אחרי עבור עוד עת מעטה בשיחה זו היתה בפיו תפלה להבורא ברוך הוא כי יחלימהו ויחזקהו לעמר לפניו ביום המחרת ותקוה כי במהרה תמעטנה צרותיו... האב שבשמים מוכרח לרחם וירחם... שנה חדשה... ואיך שתהיה דעתם על על דבר תפלתו — מבינים גדולים! — שכרו הלא ישלמו לו, ירתמו... הוא יסע לביתו...

חלל!

מִצְוָה.

(זכרון).

... אותה המהפכה בבתים בימים שלפני חג הפסח; אותם רשמי החלאה והלחץ אשר אין להם אחיזה בדבר פרטי אחד אלא נכרים הם בכל פנות שאתה פונה; אותה המרירות של דחקות נוראה, של דלות שחורה, של ליאות מחלטת, של עניות מנולת; אותה ההתמרמרות השוקטה, הנוססת את הלב, המוצצת את הדם ומסננתו דרך העינים הדלוחות; אותה המצוקה המדאיבה אשר דמות נחש שחור לה; אותו היגון הדומם העומד תמיד כשואל: למה אני בא?... — כל אלה שררו אז יחדיו בחדר הצר והמעופש שהתגוררה בו אמי האלמנה ביחד את אמה הזקנה – שתיהן עתה בעולם האמת – ויתומיה העטופים...

נשף נוגה היה, כחצות הליל. אמי, עליה השלום, ישבה על הדרגש בסמרטוטיה ועיניה התיעצו על דבר שנה ומנוחה מעטה; השמורות התלחשו ותתדבקנה לרגעים. מאז הבקר עד השעה האחת עשרה בערב עמדה בתור „לָשה" בבית אפית המצות – ותיעף. לשכב על מטתה לא יכלה: כי הימים הלא המה ימי ראשית האביב, ימי יקיצת הטבע לתחיה; השמש יאיר פניו הלוהטים והשלג הקפוא ימס — והשלג שעל גג דירתנו, שהשתחרר גם הוא מתגרת יד החרף האכזר ויחל להמס, התעקש ויזל דרך התקרה דוקא ישר על מטת אמי להפריע מנוחתה... אכן, הוא סבל עת רבה כל כך, ומדוע לא יציק לאחרים בהיות לאל ידו? —

אחי ואחיותי הצעירים ממני כבר שכבו כלם על הרצפה הרבודה בשקים עבים איש בצד ובכתף רעהו כאלה הדיגם המלוחים הכבושים בחבית. ואני—נער באביב ימי חיי, יתום, בכור, הלומד פרק משניות בכל יום לזכר אבא נ"ע — ישבתי

סמוך אל השלחן וחפשתי לאור הנר מעשיות יפים ומלבבים ב„מנורת המאור" וב„שבט המוסר" אשר לנו, אלה שני הספרים הקרועים והיחידים בביתנו שנתנו מזון שירי לנפשי והרוו את צמאון־ילדותי לספרות יפה...

אמנם — האמת חובה לאמרה — בנשף ההוא, כיוצא מן הכלל, היו הרהורַי עסוקים מעט גם בדברי חולין. ויחד עם כל הרגשות העדינים והחמים והתשוקה הרבה והלוהטת להיות חסיד טהור כאותם בעלי הנשמות הגדולות המסתגפים בכל מיני סגופים ויושבים כלואים ימים ושנים ומוסרים את נפשם כדי לבער ה„קליפות" וליחד שמא דקוב"ה ושכינתיה, או כאותם הצדיקים הקדושים הנסתרים מבני אדם והעוסקים בעבודה פשוטה ובלילות מתגלה להם אליהו הנביא ו„האבות"; יחד עם הדמיונות החיים והסוערים ע"ד אותו התענוג הנפלא שאין שכל אנוש יכול לתפסו להיות קרוש וזוכה, לדעת כל סתרי התורה וסודותיה הנוראים, לשבת בגן העדן, ללמד מעשי־בראשית ומעשי־מרכבה ולהנות מזיו השכינה; יחד עם הגיוני היראה והחרדה ע"ד כל הני בעלי־השם הנלחמים ברוח הטומאה, התנאים והאמוראים בכלל ואלה שנכנסו לפרדס—אוי, לפרדס... הוי, מה איום...—בפרט;—יחד עם כל הקדושה הזאת התכוללה בלבי גם מחשבה פשוטה וזרה אחת, מחשבה בודדת ובַישנית אך עמוקה ואמיצה, מחשבת־תוחלת ורעד־לב נעים, מחשבה ע"ד השנוי העתיד להיות בחיי בימי החג הגדול הממשמשים ובאים, ע"ד הנעימות והתענוג הפשוטים העתידים לבא אלי, ע"ד — הכובע והנעלים!

אמי היתה אוהבת תמיד לשבת ממולי בעֵינַי ב„ספרים" ולירות עלי מבטים שהיו נמסים בלבי לסמי־עדן. וכשזקנתי הצנועה מרת יהודית, אשה בת־דעת, למדנית, צלינית וגאיונה, היתה מתעוררת מאריגת פוזמקאותיה ובהביטה בי בעינים חביבות דברה אתי משפטים על אשר לא אספר גם לה מכל מה שאני לומד „כי באמת הלא גם לנשים נשמה ובינה להבין" – היתה נולדה אמי בכגון דא מנענעת בראשה ברב גאות, מביטה על אמה מבטי־בטול ומשיבה:

— נו, נו! דרישה מחכמת... מֻגדלי יספר ממה שהוא

לומד... חֶה־חֶה... נו, אֵם, בבקשה ממך, חדלי להפריעו...
ילמד לו... למד, בני, למד...

ואולם בנשף ההוא, זכר אזכר, אך לשוא העפתי לרגעים את מבטי המעֻנין לחצאין מן הספר אֱליה לצוד מבטיה המחממים ומסלסלים — היא לא שמה אלי לב כלל ותתנמנם. בשובה התאוננה כי שוקיה כואבות, ובעוד ארבע שעות היה עליה לקום ולשוב לעבודת־פרך שלה...

אך שעת מנוחתה לא ארכה: יהודית זקנתי ששכבה כל העת על התנור ירדה לבקש קדרה להעמיד תחת נטפי המים שהחלו לטפטף פתאם בנקבם גם שמה את התקרה, וקול הלוכה של הזקנה שֶׁלְוה בגניחות ונשימות כבדות העיר את אמי מתנומתה הקלה:

— נו, משלחת! המים... אין תבונה ואין עצה... יסורים... לא נשאר בלתי אם לצאת מן הבית לגמרי... נו, רבונו של עולם! אַי־אַי־אַי... כשהיה הוא, תנוח נשמתו באור העדן, בחיים הלא היה עולה על הגג ומסיר את השלג... אוי־אוי, עטרת ראשי, במותו אבד לי הכל...

— שאַ־שאַ, כסילה! — הפסיקה זקנתי תאנית אמי — הנה שבת לדבריך... עד מתי לא תחדלי מהתאונן, בר־נש חוטא? הַא? התדמי כי לו נעים לשכב בקבר כשאת מתרגזת על מיתתו? הַא? נחוץ לשכח...

— כן, כן... לאחרים קל הדבר...

— בודאי! — פסקה זקנתי בהחלטה גמורה — ה ו א לא ישאל את פיך איך להנהג את עולמו... אני אוהבת מאד כשאתה מתחילה תאניותיך... לבי מתעדן אז... תענוג נפלא...

— חדלי, חדלי! — כעסה הבת.

— למה אחדל? למה יחרה אפך, פתיה?... אני הן לא אוכל לעלות על הַגג ולהסיר את השלג...

— ומי ילך? אני? — התפרצה, לאחרונה, החוצה חמת אמי — ואמנם הלא הולכת בטל אני ומאומה לא אעשה... מי לא ידע שגולדה האלמנה אוכלת ושותה ומטַילת ורואה חיים — ודי. הוי אמי, אמי, כנראה אינך יודעת כלל מה זאת, לעמוד

כירח תמים בבית־האפיה ולעבוד שש עשרה שעות במעת־לעת...
ובבית — הוי צרותי!... אין דבר מוכן: מצה אין, הילדים ערומים,
מנדלי יחף... ובערב הפסח יהיה עלי עוד לשיר הבית בשיד...
מה? הכח אבנים כחי? — ונאד דמעותיה נבקע...

— אַ, הגיעה השעה! — עתה לא נשאר עוד בלתי אם
לנום מן הבית... בתי היקרה פתחה את פיה... גולדה, אל
תחטאי, בתי! — אני אומרת לך, כי בידיו יש ליסר אלף פעמים
ככה... את שוכחת את הבורא... הבטחון בשמו הגדול יאבד
לך מיום ליום... נו, מה את מטפטפת בעיניך? מה לך כי
נזעקת? — השמים לא יבלו, העולם לא יחרב... אב יש לנו
בשמים... ואני מה? האינני משתכרת כלום? —

אם ראשית דברי זקנתי, התנחומין והתוכחה הזועמה, היו
כמזור־מלח על פצעי בתה האנושים — הנה אחריתם ע״ד משכרתה
היתה השמן על מוקד החרון־הכאב: איככה זה לא תבין במדה
כזו את מצבה?... הנֵה פה — נו... מה לעשות? אבל מדוע
היא עוד כפוית־טובה ואינה מרגשת בחסד הנעשה עמה לאמר
משתכרת היא?... — וזקנתי מצדה לא יכלה בשום אופן לשים
מחסום לפיה בדבר הזה ולבלי להזכיר פעמים אחדות בכל יום
כי לא חסד עושה עמה בתה בתתה לה משכן בביתה, כי אלמלי
היה חפצה להתגורר לעצמה היתה יכולה להתפרנס גם בלי עזרת
אחרים, כי מה הוא אכלה אשר היא אוכלת — לחם־הנקודים
היבש הלא לא לפי שני אדם זקן שכמותה הוא — ומה היא
הוצאתה אשר עליה להוציא? — שוה פרוטה! — היא אינה עושה
זאת רק מאין יכלתה להפרד מנכדיה האהובים ומשום „מה יאמרו
הבריות"... הלא כל העולם יודע שגולדה בתה נשארה לה אחת
מעשרה בנים — ועתה תעזבנה לעת זקנה? — היה לא תהיה!...
גם יחסה של בתה אליה בירחי מחלתה האחרונים לא הוכיחה
כי מיותרת הוא בבית הזה... ההיא, יהודית הזקנה, תשלים עם
רעיון כזה? ובחיי בעלה הלא היתה היא — ורק היא — המנהגת
היחידה, עקרת הבית... וביחוד אחרי מות הילד התשיעי, אברהמצי,
והוא ר' יענקל שוחט, ברוך זכרו, עזב לגמרי במצות הרבי את
משמרת השחיטה בעיר, „שמא הוא פוגם באיזה דבר", וישב ללמד —

אז הלא היתה היא גם המפרנסת, כחמור עבדה יומם ולילה עד יום מותו, מנוחה לא מצאה... את התקופה ההיא היתה הזקנה מתארת בלשון־למודים בשבתה במסבת נשים מקשיבות לדבריה כאל מלקוש והשיחה היתה מתגלגלת ע״ד ההבדל שביניהן, בין בנות הדור הישן ובין נשי הדור החדש, במחילה, „שכל שכלן וחייהן רטנדות ושמנדות״ — אז היה מספר בענין רב הספור הארוך אשר פעם אחת, בימות החרף, בשעת היריד הגדול, אור ליום ו׳, ישב הוא כל הלילה ולמד כמנהגו והיא לשה ואופה, לשה ואופה בלי כל עיפות, ועד עת השוק נאפו שני פוד קמח־לבן, גלוסקאות, שני פוד לביבות וארבעה פוד קמח שחור!—ובכל ימות השנה? — יום יום היתה משכימה קום בטרם יעלה השחר, ממש כה„דמות־שבדמות״ בזמן הזה הישנות עד הצהרים... חַה־חַה־חַה!... הוא הדבר כי אינן שוות הני קאקי חורא שנשים זקנות תדברנה אדותן!...

בנשף ההוא היתה דעת זקנתי רחבה עוד יותר, ואף שפתי אמי, בכל מרירות רוחה, לא הביעו כל דבר מר: תקוה נצצה אז בלב כלנו כי באמת תשתכר הזקנה בזמן קרוב שקלים אחדים, כי תקרא להיות מילדת אצל מבכירה עשירה אחת, יען כי חמותה של פלונית היא ידידה ישנה ונאמנה לזקנתי. ו„יולדת הגונה״ היה באמת דבר בלתי מצוי ל„שלנו״, כי בעיר הקטנה היתה עוד מילדת שידעה לחשים וסגלות ואשר על כן נאמנה ביותר על הנשמות שלבעלות הכסף המפחדות למאד מפני יציאה...

וזאת התקוה היא התוחלת הממשכה שענתני ימים רבים וגרמה לי מחלת הלב הידועה; הוא הוא הדבר הגדול שנתן חמר רב לדמיוני על אותו תור־הזהב של ביאה לבית המדרש בנעלים וכובע חדשים...

— שכבי, אמי לישון, שכבי... הנה התרנגולים קוראים— אמרה אמי אחר דומית־עצב ארוכה, בקול רך מעט מבתחלה — הלא יוכל היות כי באמנה תקראי בלילה הזה... אַ, מזג האויר שנה... חרבן נורא... חשך ובוץ... גשם שוטף, מבול... אַ, אם תלכי הלילה לשם, אמי, לא אדע כלל — מי יתן ולא ידעתי ככה כל רע לעולם! — מנעלי מי ינעיל מנדלי מחר בלכתו

הקלויזה להתפלל קדיש... מצוקות נפשי... מכל פרנסותי הילדים ערומים ויחפים... אני עובדת, מתעסקת וטורחת, הו־הא־הו־הא... וסוף כל סוף—מה?

— וכל חיי־העולם, בתי? אָ־אָ־אָה... אדם חוטא... להבל דמה...— התפלספה והתאנחה הזקנה בעלותה על התנור וקדרה בידיה להעמיד אצל משכבה בכדי לקבל בו המים הנוזלים.

אמי צותה גם לי לשכב; די ללמד... היא חסה על הנפט...

קימתי מצותה, ואקרא „שמע" בכונה, ואכבה הנר, ואשכב על הקרקע סמוך לאחי ושתי אחיותי. וכעבור רגעים אחדים היתה בכל החדר דממה מפרעה לרגעים מקול הסער המריע ואגלי המטר המשתקשקים בשמשות־החלון. בחוץ היה ליל־אביב סגריר.

בראשי כבר היו הבלבול והסכסוך שלפני השנה. אבא חלקיהו אמורא גדול, וגבה לו ויראה לו, הולך במים יחף ונושא נ ע ל י ו בידו... „שבט המוסר" המנומר משתחר ומתהפך ומתהפך ומתהפך עד שמתהוה — כ ו ב ע... זבולון הקצב ה„אבל", בעל־דבבי בקלויז מסיר נעלי זקנתי הגדולים מעל רגלי ואני עומד יחף בבצה קרה... ר' ישראל המלמד גמרא, זה היהודי החנון, החביב וטוב הלב, מוציאני ברחמים רבים ובחמלה גדולה מן הרפש ומעמידני להתפלל קדיש לפני העמוד השחור והגבוה שגם הוא מעין נעל המתקטן והולך... חיה אשתו של ר' ישראל זה צועקת עליו ודופקת בחזקה בחלון. . . . .

— יהודית... גולדה... פתחנה! פתחנה!

פקחתי את עיני... הדפיקות חדלו. זקנתי ברב עמל ואנחה ונהימה יורדת מעל התנור, נכשלת באפל, נגשת אל השלחן ומוששת... היא מוצאת הגפריתיות, מעלה נר והולכת לפתח הדלת... פניה אינם נוחים ובפיה:

—חיה ישראל'ס... מה לה עתה... מזלנו... אַה, רבונו של עולם... עשה חסדך את אמתך... לישועתך קויתי, ד'...

הדלת נפתחה והביתה התפרצו רוח־קטב קר וחיה ישראל'ס. זו האחרונה היתה כלה שרויה במים ורועדת ופיה פתוח בחכמה:

— יהודית'ל יקרה וחביבה, ד' עמך לעולם! רק אליך באתי

בפעם הזאת, יהודית׳ל, רק אליך כוננתי את צעדי, כי בך אני בטוחה שלא תשיבי פְּנֵי ריקם... ואומר אל לבי — וגם „שלי״ יחיה יעץ כזאת — אל אשת ר׳ יעקב השו״ב, יהי זכרו ברוך, אלך... זה היה יהודי! זה היה איש צדיק! וגם את, יהודית׳ל... כמו שאומר „שלי״ יחיה תמיד...

— ש—שא... חיה׳לי, בלחש... אל תצעקי...—התעוררה זקנתי כרגע ותהס את קול הדברנית שהשתפך כנחל איתן שאין לו סוף — ש־שא, חיה׳לי, גולדה ישנה... העלובה... — אוי, רבונו של עולם— הגידי, חיה׳לי, אך בלחש... למי תקראיני?...

— אל רבקה העניה, יהודית׳ל, אל רבקה אשת בריל הסמרטוטר... אוי, יהודית׳ל, מה אומר ומה אדבר, מה אגיד ומה אספר לך, חביבה? לכי ושאלי את פי רבון העולם קושיות: מדוע ייסר ככה לבני איש? אבל הוא אינו שואל את פינו כלל... מסתמא יודע הוא את אשר יעשה... אוי יהודית׳ל, לולא עלתה על דעתי היום להביא לה את שיורי ארוחת הערב כמשפטי כל הימים — „שלי״ אינו אוכל מאומה וכל הארוכה תותר — כי אז גועה העניה בלילה הזה ולא היה איש יודע את גויעתה... קיצור הדבר, יהודית׳ל, אין לדבר הרבה: בכל דבר תתגלה ההשגחה של המשגיח יתברך... לא רחצתי את ידי ואיני שוה להזכיר שמו הגדול... לכן שמעי: היום בא „שלי״ מבית המדרש בשעה מאוחרה; הוא חש בראשו ומן האכל לא בא מאומה אל פיו—צרותי הגדולות! — ואני... הרעבתנית הגדולה!... בקיצור, קדרת עדשים... אני נכנסה לביתה... אוי, שברי הגדול, אוי, רבונו של עולם! — קור ושלג ומים... נער התלמוד תורה חולה מסוכן... פרור לחם לא ימצא... ורבקה מקשה ללדת... אוי, יהודית׳ל, נמהר, נמהר שמה פן נאחר המועד... עתה שם „שלי״ לבדו... בריל בעצמו משוטט בכפרים, וזה כשבועים — מעשי־שטן — לא היה בביתו... יהודית׳ל, העטיפי לראשך את מטפחתך החמה ונקומה ונלכה... והאויר — נו, בל נחטא בשפתינו... זכותו של ר׳ יעקב, עליו השלום, תגן עלינו להצילנו מכל רע, אמן סלה...

כל זה הוגד בחשאי, כביכול, בהעויות שונות ובהפסקות מצפצפות, עד שלקול ההמולה הקיצה אמי והחל להתגרד בזעף ולהביט על המחזה שלפניה בעינים תועות ונדהמות. הזקנה המרודה עמדה כל העת כהלומת רעם, אלמת... והשליחה בראותה כי אמי ערה כבר נתנה חפשה גמורה לפיה ותתאר בלשון מדברת גדולות, כאשר חננה ד׳, את גדל המצוה ושכרה, ותספר בקול רם את כל המוצאות אותה בליל־זועה זה, איך גרשה מבית „האקושֶרקה" בחרפה רבה וכי גם אל המילדת ההיא מאנה ללכת:

— כי באמת, הממנה, מפלונית „הדבר־אחר", יש לדרש כי תעשה דבר מצוה? בדבר הזה אין משום לישנא בישא: הכל יודעים אותה... הלא תדמה כי „נגידה" גמורה היא... אוי ואבוי לשנותיה... גם „שלי" יחיה אומר תמיד — בודאי כך כתוב בספריו — כי הממון... הממון... שכחתי איך אמר לי לפני ימים אחדים... אוי ואבוי לראשי ולזכרוני! היום אני שומעת מלה קדושה ולמחרת — אני שוכחת... ובדבר הזה אני מקנאה בך, יהודית׳ל, שלכל ענין וענין תביאי ראיה מ„הצאינה־וראינה" שלנו... לא להנם הלכתי אל אשת ר׳ יעקב השו"ב, עליו השלום. נמהר, יהודית׳ל, נחישה, נחישה...

נו, גולדה בתי, אני הולכת!... הא? ——

— היודעת אנכי? — הביעה אמי דבר משפט — מה לעשות... יוכל היות כי משם יקראוך מחר ולא היום... לכי... איך אפשר לבלי להלך?... הרי יהודים אנו...

— נו, נלכה, חיה׳לי! — שנתה זקנתי באמץ ובבעין מסירת נפש בקולה הצרוד...

— לכי, לכי! — דברה אמי קשה, נלחמת ברגשותיה — מצוה כזו... אדרבה, להפך, איך אפשר לבלי להלך?... אוי־אוי־אוי...

זקנתי לבשה בחפזון מטפחת על ראשה ותקח ברכה מאתנו, וביחוד ממני, „מנדיק הבחור הבר־אורין" — כי תצליח על הדרך אשר היא הולכת עליה, ותקם ותנשק המזוזה אחת ושתים ברגש רב, פניה נהרו והתפלה כי „יהיה ד׳ בעזרה" נאמרה בקול

בטחון יותר מאשר בקול־תחנונים, ותצא מן הבית בצעדי און ועצמה, ואחריה — חיה אשת ר׳ ישראל המלמד גמרא.

* *

*

ואני שבתי ושכבתי על מקומי. לבי רעד, המה והתכוץ מכאב למרות הבינו כי אי־אפשר באופן אחר. התקוה אמנם עוד לא חדלה מתנוצץ בו, אך בפנותיו כבר היה היאוש...

הדממה נפרעת... קול דופק בחלון...

— סטוק! סטוק! — משם... משם... בא הקץ לחלומותי... אין כובע חדש לחג הפסח... אין פרות מסנדלי־זקנתי המסומרים... למה הלכה?...

הנגוד הראשון בלב!

כי בעת ההיא ואני טרם אמצא בי „נטיה טבעית" „ונטיה מוסרית" „אני פרטי" „ואני חברותי" הנלחמים יחדיו, טרם אדע הענוים האיומים של אבדן הערכין הישנים, טרם אטיל ספק וטרם אחפש; בעת ההיא ומחי טרם ימלא רק סימני שאלה: האמנם? בשביל מה? מי יודע? — לבי טרם יהיה למסוס מרגשות מרכבים הסותרים זה את זה; בעת ההיא והכל ברור ומחוור לי: מצות לאו להנות נתנו, לא בשבילנו אלא בשביל לקים רצון הבורא יתברך שמו; לעולם צריך האדם להרגיז את היצר הטוב על היצר הרע, שכר מצוה — מצוה... ופקוח־נפש דוחה אפילו שבת; בעת ההיא ואני יודע פירושה של המלה „מצוה", אדוק בה ושמח בעשיתה; בעת ההיא ואני מכיר ומבין שהעולם הזה הוא עובר, רע, פרוזדור, ותענוגיו — הבל, הבל..

ובכל־זאת...

בַּנֶּשֶׁף.

(מחיי עיר נכחדה):

יום־חרף מעונן לפנות ערב. השמש לא נראתה כל היום. היקום מכוסה בערפל אמוץ, קריר וכבד. אור היום הקצר הולך הלוך וחשך, ועוד מעט ויכחד כָּלה, ותחתיו יבא ליל־שבט אפל, איום וארוך כגלות היהודים, קר כקרח הנורא אשר בלבות בני האדם ושמֵם כשממת העם הנודד בגוים...

והם שניהם יושבים על הקרקע לא הרחק זה מזו אך גם לא קרוב. לפניה אין דבר בלתי הקיר הנטוי והרטוב ובינה לבין הקיר — תהו ובהו... ולפניו כסא עץ, ועל הכסא מטפחת־אף מעוכה, ועליה ספר שבו כתוב טענות חודרות ומרגיזות, תרעומת מרה, גנוי מעשי בראשית והטחה כלפי שמיא...

והילדים הקטנים עם הגדולים הנערמים על התנור ולא יוציאו אף הגה קל כאלו נקפאו או נאלמו, כנראה, יבינו וירגישו היטב שאבותיהם יושבים — „שבעה"... ושני החדרים המשונים בגזרתם מכירים גם הם, לפי הנראה, ששוכניהם יושבים „שבעה"... והאויר הדומם והדומע גם הוא כנראה יודע שמחרידיו „שבעה" הם יושבים... ואף הקול ההוגה נכאים בדממת־הליל בסרק שמעל־הכירה: צור־צור־צור — דומה שיודע הוא את מקומו ושעתו... הכל נוגה, הכל אבל ועצב, הכל מצטער צער עולמים ומרגיש את המרירות האיומה שבישיבת „שבעה"; הכל רועד ומתביש ומעונה ומבקש רחמים, רחמים...

זה היום הששי לשבתם ככה. מחר ישבו על הארץ רק מקצת היום — וקמו; מחר יותר להם לשבת על הספסל ולשוב למעשי יום יום: היא תחל מחדש לבשל „מעדני־מלכים", תבשילים נפלאים מהדקים הנתונים לאישה ה„שוחט" מהטבחים

כמשפט, תתפר טלאי ע״ג טלאי לכל הסמרטוטים ובלויי־הסחבות שעל התנור ומתחת למטות אשר שֵׁם „מַלבושים״ קרא להם, תְּיַסר בשבטים את כל שברשותה מגדול ועד קטן, תמשח במיני־משיחה שונים את הגבחות שבכל ראשי ילדיה, תלך אל השכנות מבית לבית השכם והערב ותלטש את „לשונה המחודדר״ בתאניות ואניות על „חייה האומללים״ (עתה, כמובן, עוד ביותר עז וביותר הרגשת זכותה להתרעם) ועוד כאלה הרבה עבודות פוריות, ועל הכל תבכה רב בכה ופעמים אחרות בכל שבוע תשמיע ברמה:

— אוי, לֵיב, מים... אני מתעלפת...

הכל כנהוג מימים ימימה.—ור׳ לֵיב גם הוא ישוב לעבודתו התמידית: יתעסק את הטבחים, ישחוט ויבדוק, ילך להתפלל ערב ובקר, ילַמד את בניו הקטנים דברי תורה משמחים:— דבר האסור לו עתה — מסכת חולין ו„יורה־דעה״ הלכות שחיטה וטרפות, ילחם את הרב, ועוד זאת: יתנשא במנוחה כשתִשמע צעקת ה„פלונית״ שמתעלפת היא, ישפך עליה חצי דלי מים, יקשר את זרוע ידה הימנית במטפחת וימשך בעניבה עד אשר תרים המתעלפת קול־זועות — והרף. אמנם יש לשער כי הפרוֻצם הזה ישונה עתה לעתים יותר קרובות מאשר בעבר הקרוב...

כן, מחר יָשלמו ימי ה„שבעה״ הנוראים, אבל היום עודם יושבים כפופים ודוממים. בכל עורקיהם ועצביהם הרפיון המוחלט ואפיסת־הכחות הבאים אחר הזדעזעות כבירה: בנפשם — ריקניות נעכרה ובחזם — המיה ונקור של כאב־נצח: הקץ... החורבן לא יבנה... האבדה לא תושב... האסון לעולם לא יִשָכח... לעולם...

לפרקים תפריע רק הברת „רבונו של עולם!״ את הדומיה שבבית. והקול הזה היוצא בשברון מתנים עולה ושוהה כרגע באויר כמו יבקש לו לב או, למצער, דבר אחר לנקב... וכהרף־עיין הוא אובד ולא ישאיר אחריו כל זכר קל: הוא טובע במרחביה דהאי עלמא, מקור האנחות והקולות דהאי מינא...

והיא יושבת באלמת ומקשיבה לאנחותיו. לו לב־אבן, לבכות לא ידע מעודו, ואף על קברה של המנוחת לא הוריד דמעה; אבל גם בכיה ביום החולף לא רב היה כבשאר הימים.

מה זאת? ההתחלת־שכחה אם חֹרב מקור הרמעות, דלדול פלגי־המים בְראש הלוהט?...

אך הנה מבטה הלֵאה היוצא מבין עפעפים שדמעה יבשה מקננת בהן, נופל על המַראָה המהופכת בעברה המלוטש אל הכותל. לב־האם יזכר כי במראה הזאת היתה היא — ימתקו לה רגבי עפרה — מסתכלת ומתענגת על תארה בעודה בחיים; לפני המראה הזאת היתה היא מפתלת, סורקת ושוזרת את קְוֻצתה, ותדמה אז לתמר ענָף ברב דליותיו, ועתה המראה מהופכת לאות אבל... ומה צרך בה כלל אם היא... היא... איננה!...

— זית רענן... עץ צעיר... פרח שנקטף באבו...— תתפרצנה הברות מקירות הלב — אני החלשה, החולנית חיה, ובתי הנחמדה, הנעימה, היקרה נרקבת בקבר... עלמה בת שתים ועשרים... אוי־אוי־אוי, מה ידמה להותי? לא בכחי לשאת כל אלה, לא בכחי לסבל כל־כך... גם זכות אבי לא עמדה בזה... אבי, זכרונו לברכה... אבי הצדיק, הרב... בתי יחידתי...

ובאיזה מקום בקרבה פנימה היא מרגשת התכַוצות־פצע ומיץ־דם; ובריסי־עיניה האדומים והנושרים יֵראו נטפים, נטפים...

— אוי, ליב, מים... אני מתעלפת...

חשך... ר' ליב קָם לאט, מַזה מים, קושר מטפחת בזרוע המִתעלפת; צְעָקה — והסכנה חולפת...

והכל שב על מכונו. בחלונות מֵציצה אותה חשכת־הליל הלוחשת: שעמום, שעמום נורא הוא לחיות בתבל... המנורה המודלקה שהָעמדה על הכסא לפני האבל מתאמצת להעיד באורה הכהה והרועד הבוקע מבעד הזכוכית הַמכוסה בפיח, כי מכירה היא במצב אשר מסביב לה...צללים אִלמים גדולים ושחורים השתרעו בעצבת על כל כותלי הבית וכליו... והשעון הישן והצהל השמיע בקול־צלצול רם, במנוחה גמורה ומבלי החפז אף כל שהוא: אחת...שתים... ארבע... וכלל לא איכפת לו מה ששומעי קולו מתרעמים: השעה הרביעית עוד... אַה, מה תארך העת! — הוא יודע שעתו ותו לא מידי; הוא אינו נוגע בדבר...

* *
*

פי האשה נפתח פתאם לדבר. מתחלה היא מדברת כמעט בדממה, ומסַיֶמת בקול־איבה רם:

— נו, רבונו של עולם! עיני כלבִים לבריות... גם בוש לא יבושו גם הכלם לא ידעו; הוא, רוצח נפשנו, עודנו מעיז פניו לבא לביתנו ל„נחם־אבלים״, לנחמֵנו משברנו הגדול — אוי, בתי, בתי... — הוא, אויבנו בנפש, המוכן להשביענו בכף־מים בעד כל החסדים שעשינו אתו ואת בְנו — הוא עוד בא לביתנו — אַה, ראשו יבקע... התשמע, לֵיב?

ולֵיב שומע הוא, אך לא יענה כלום. מבלי נוע הוא יושב בקפוטתו המלכלכה בחלב ובליח־בשר. עצמות לחייו בולטות, זקנו הצהוב והמתלבן נכסָף מנגיעות בחזה, שפתיו הזעומות דוממות, עיניו החשבניות מביטות בספר אך גם קרא לא יקרא דבר וחצי דבר. לשמע דברי זוגתו על דבר ההוא גברא ובנו עולים בתוך הנשמה שבלבו הרהורים שונים...

— התזכר, ליב? — ממשיכה השובי״ת; לה אחת היא אם יש שומעים לדבריה אם אָין — התוגה והשממון המרחיבים את פיה לפהק מביאים אותו גם לידי דבור; — התזכר את היום שבו בא הוא עם הבן־יקיר שלו לבקשך ללמד „שחיטה״ את התנא הכשר והצדיק? התזכר? אני לא אשכח את היום ההוא לעולם! אותו היום הביא את כל האסון על ראשנו. היום כשבא הוא, החסיד־הגזלן, וישב על הדרגש הזה — פה — התראה, ליב, פה... — זכרתי את היום המקולל ההוא. דברים טובים דבר אז... דברים רכים, נעימים, חנפים — כחתול הזה ממש... טוב היה וחביב: ר׳ ליב! — ר׳ ליב! — אוי, מה שוטמת אני את פניו הטרפים! — יקר היה, אהוב, מרפא לנפש, ראוי להנתן על פי עשר מכות... כספנו־דמינו הלא היה אז אצלו, הגזלן! ועתה שונא כזה שגרם לנו כל מצוקותינו והשמח בודאי לפידנו יבא עוד לנחמנו!... אַי־אַי, כמה דרושה לזה רמאות וחוצפה... הוא הדבר אשר אמרתי: עיני כלבים לבריות...

— ומה דוקא הוא גרידא? — העיר ר' ליב לאחרונה — וכל הכלבים, הצד של „המצרי השחור" — האם לא באו רבם לבקרנו? „ד' ינחם אתכם בתוך אבלי ציון וירושלים" — אוי כלבים! עזי־נפש! מלחכי פִנכה של „המצרי השחור" ימח שמו ונמח זכורו מלהזכירו! אַי, אני יודעם היטב, את הכל... יש מִהם אשר יבוא לתפשני בלבי, להלוך רכיל, לחטוף מלה נחוצה מפי... ישלם להם ד' כפעלם! —

ועוד הפעם דממת־מות בבית. השיחה הקצרה נפסקה מאליה. די היה לה, להשובי"ת, לשמע את שלש המלים „המצרי השחור וצדדו" — (זאת אומרת הצד של הרב: הרב דק"ק נבוכה יצ"ו הוא שחור במראהו, כי על כן יכנוהו השו"פ וצדדו הקטן בשם־הלוי המגונה הזה; תחת זאת יכנה הצד שכנגד את איש־ריבו בעל הזקן הצהוב בשם „הרמאי הצהוב") לְהאלם דוּמיה עת רבה ולשקע בזכרונות והרהורים ע"ד העובדה של ריבם את הרב וכל הנגרר אחריה... את זכר „הצד ההוא" לא תוכל לשמוע בקרירות־לב; הוא ירתיח כרגע את דמיה וירעיל את לבה; הוא התכן לכל שיחותיה ודבריה באזני שכנותיה ורעותיה; הוא החמר להגיגה בשכבה על משכבה ושנתה תדד; הוא המטרה לקללות מאליפות שהיא שופכת כמים יומם וליל באין הפוגות ולא תדע שבעה...

„הצד של הרב"... והן היו ימים אשר לא ידעה את המלים הנתעבות האלה!...

כבואם הלום לפני עשרים שנה לקבל משמרת השחיטה היו הם אז זוג־צעיר, כשלש שנים אחרי חתונתם, טפלי לא היו תלויים בהם עוד, כי רק נחמה בתם, עליה השלום, יָלדה להם. ובנבוכה, העיר המצערה והנדחה בנפת „רוסיה הקטנה", היה בעת ההיא מספר המשפחות העבריות לא רב, ומורה־הוראה לא היה להם עוד, כי על כן היה ר' ליב כמעט „התלמיד חכם" היחידי בעיר, וינטל וינשא, ויורה בשעת־הדחק גם שאלות של „קדרה־כף", ויתנהג כחצי־רב, ואולם ההכנסה הרבנית היתה נכנסת לתוך כיסו בשלמות. הוא היה מוכר את החמץ לנכרי בערבי־פסחים כדת; לו נתנה במונופולין מכירת יין ויי"ש של פסח, קמח

למצה ולשמורה, פרי עץ הדר לחג הסכות וכאלה רבות. ור׳ ליב עוֹד יתרה עשה: בראותו את כבודו ומוראו אשר על הקהל השתמש בשעת הכשר, וילמד לצבר כסף באומנות נפלאה, ויהי למומחה גדול בעבודה הזאת, ויעמיד „קערות״ בבית־המדרש הקטן בחנוכה ופורים ובערב יום הכפורים ובימי התעניות וכו׳ וכו׳, ויהי הוא, על פי הצעתו, גם בעל־הקורא, גם בעל־התפלה, גם המשגיח בבתי־האפיה של עגות מצות, גם הגובה לקופת רמבה״ן, ועוד כאלה משרות בקדש, ומכל אלה, כמובן, — לא העני. וירבו הימים. העיר התגדלה והתרחבה, ההכנסה התרבתה, ורב עוד לא נקרא לכהן בה. בין כה וכה ובביתו של השוחט נמצאו בפנה אחת ארבע־חמש אדרות־שער של אברים, בקרן־זוית השניה — מֻחמים נוצצים אחדים, על המטה-כרים וכסתות נוספים, בארגז החדש - מנורות של שבת, כלי־כסף וכדומה משכנות מטלטלין דניידי. בעיר אמנם יצא קול לא נָעים לאיש שפרנסתו על הצבור, אבל ר׳ ליב ואשתו לא שמו לב לדבר הזה, לא פחדו ולא רהו מהלעז ש„כסף תועפות להם״, ויוסיפו לצבר פרוטה־פרוטה, שקל־שקל, ורכושם גדל מיום ליום.

— מה יש לדבר הרבה? אז היה לנו תור זהב! — מזכרת השובי״ת בימים האחרונים הרעים את הימים הטובים שעברו לבלי שוב — אני כאשר ידעתן, מודעותי, לא הייתי מעולם אשה ותרנית. תמיד, כל ימי חיי צמצמתי וקמצתי; אגורה היתה אישון עיני... ליב שלי מביא כרכשאה מהטבחים — דינו! בשר ממש לא היה בא לפינו. בקיצור, ההוצאה היתה מעטה, כמעט אפס, וההכנסה מרובה! המצרי השחור לא היה אז עוד. ועתה להפך: אם גם איננו מתנהגים כ„שררות״ אבל המשפחה, בל תשלט עינא בישא, היא של תשע נפשות. ילדים קטנים... קמץ כפי האפשר— אכילה חובה היא! והגוז־לל־נים, בל יראו בטובה, פשטו עורי מעל עצמותי. מה היא ההכנסה שלנו עתה? לשונאי ישראל!... דמי חנוכה ופורים יקח הוא, המצרי השחור; יין וקמח לפסח ימכר הוא, המצרי השחור; הכל לקח הוא, המצרי השחור... ואף ב„כפרות״, שזה דבר השייך כלו לנו, תקע הוא את ידו החביבה ויוציא חדשה, כי גם בעד שחיטת־כפרות דרוש לשלם דמי־טקסא,

דבר שלא היה לעולמים, דבר שלא נשמע מיום הברא העולם. וכל זאת למה? בשביל שסיקריקון היקר בעל הטקסא (יחנק בלילה הזה, אב הרחמן!) הוא מאנשי חברתו. אין מה לדבר: רב יקר! בתו העבה והשמנה יושבת ומדשנת את... במחילה — ואנחנו מה? נשארנו בחסר כל: כספנו אבד... שמעון הצעקן, הרוצח ביער, אכלו — תאכלהו רמה ותולעה! — וגם בזה אשם המצרי... אָה, נשים, היה לנו כסף - למה נכחד? — ה—יה... ועוד כמה כסף! אויבינו, ישרפו באש, אבי שבשמים! — אומרים — יאָלמו לנצח — כי גם כיום יש לנו... לא, יקירות, לא! עתה אָין (ובהוציאה מפיה המשפט הזה קולה כל כך מבקש השתתפות של רחמים ופניה הצנומים מתהוים כל־כך אֻמללים עד שאי־אפשר לבלי להאמין לה), עתה אָין... עתה רק אל השחיטה עינינו נשואות... והשחיטה — אל־אלהים הוא יודע! — מה היא? פוי... אבק פורח... לא שוה פרוטה...

אמנם לא לעולם חסן!

בשנים הראשונות אחרי אשר לָקח הרב העירה לא גדלה אמנם הרעה למאד: ר׳ ליב שוחט, לפי עדות אנשי העיר, הוא איש האוהב כסף יותר מגופו ובכל הנוגע לממון הוא ערום וחכם מאין כמוהו; בחמאות וחלקות ידע לקנות את לב ר׳ גרונם, הראש בין טובי העיר אז, לנטות אחריו; אי־אפשר להכחיש, פטור בלא כלום אי־אפשר, ההכנסה נגרעה בהכרח, ובעמדו אצל „קערתו" כבר היו ידיו רועדות לאט ועיניו הפיצו מעין אי־רצון — אבל הפחת היתה עוד כפי אשר יוכלו נשא, „עוד היתה היכולת לחיות" — (מחשבי חשבונות בעיר הוציאו אגדות מגוזמות על דבר סכום הכסף אשר לשוב"ם, והמפריזים שבהם הרהיבו בנפשם עז לענות על השאלה: „כמה?" במחיאת־כף מלאה בכל עשר האצבעות, לאמר: עשר „קַטרינקות" (מאות), ויחד עם המענה הלזה היתה באה קריצת־עין מיוחדה ומלאה איזה לחש־סתרים, אף שהמשיבים הכירו בעצמם כי מגזימים הם לא מעט)... ואולם שנה שנה ההפך עליו הגלגל. הרב פרה ורבה, ותגדל לו בת בוגרת עלוקה, צעקנית רגזנית ודרשנית: הב, הב, הריק כיסך, אבא! הבה לי ערדלים חדשים, פוֹלֶרינה חדשה, מגבעה חרשה, הבה, אבא, הבה לי — איש!

וכל אלה הדרישות בלשון בני אדם פשוטה, בלי כל צל רומנטיות...
ועל תשובת אביה הרב: „בדליכא שאני״ — התנפלה עליו בחמה שפוכה ובקצף רב ובתביעות גדולות ונוראות ובשאלת „מדוע?״ — מדוע לכל יש ולהם אין? במה היא גרועה מכל העלמות? מדוע זה „הרמאי הצהוב״ צובר כסף כאפר ובטנם הם תחסר? מדוע זה השו״ב, שבכל תפוצות ישראל הוא נכנע להרב, בנבוכה הוא אדון לעצמו? עשיר הוא כ„גוי״, את כספו יתן בנשך ובמרבית — ארבעת אלפים רובל לו! — ונפשם הם שחה לעפר... מה זה יחריש, יתאפק אבא? מדוע לא יפיח קריה ומתים בה? וכי כך העולם צריך להתנהג? וכי אלה הם סדרים ישרים? לו, להרמאי הצהוב, הרבה - ולהם אף לא מעט!...

כאלה וכאלה דברה שימקה בת־הרב בגדל חכמתה, וישמע אביה המו״ץ לדבריה, וישקל הדבר בפלס שכלו, וירא כי צדקה היא וכי „שלי״ — מלה יותר נעימה „משלך״, ויצא אל העם ויחרחר ריב ומדון. בימים הראשונים לחש דבר הריב במסתרים ויהי ידוע רק ליחידי סגולה, ואולם בבוא יום השבת, והשו״ב, שידע מכל הנעשה והעתיד להעשות, לא הלך בזעפו וחמתו אחר המנחה אל הרב לשמע אל ה„הסידות״ שהאחרון „משפיע״ בכל שבת עם חשכה על קהל חסידים, וידעו כל בני ישראל דהאי קרתא, מבית הטחנה של מים מעבר מזה עד בית־הטחנה של רוח אשר מהעבר השני, כי הנה חיים חדשים הולכים וקרבים לקהלתם, חיים יותר מענינים יופחו בלבותיהם, יותר תוכיים, יותר רוחניים: יהיה תכן טוב לשיחה, סבה לחרף את מי שיהיה — וישמחו. העדה הקדושה נפלגה במשך שבוע ימים לשני „צדדים״ ומחלקת־אֵש התגלעה ביניהם אשר כמוה היתה ונהיתה בכל מקום שיהודים נחתים שמה. וישָמעו דברי־ריבות, זלזולים וחרפות בשוקים וברחובות, בבית המדרש ובבית־המרחץ, להבדיל, (בעת ההיא עוד עמד על תלו), הכל כמשפט זרע יעקב משנות דור ודור, דבר לא נעדר. בימי־המנוחה, בהתאסף בני העיר לשוחח חשבו להם לחובה „הצד״ של הרב ללעג להשו״ב ולאשתו ולספר בדיחותות שונות על חריצותה של האחרונה, והצד השני לא טמן גם הוא את לשונו בחֻבו ויזכר את כל מגרעות

הרב והרבנית בעלת „החטם האדום" — ויהי שחוק ושמחה וריב והנאה... ומי יתאר את הענג וההתעוררות כשקרה איזה „הרג רב" בבית המדרש! מה נעים היה להביט על מחזה נהדר כזה, איך יהודים מסתבכים איש בזקן רעהו, מעלים דם איש על פני בעל מלחמתו, ונשיהם וילדיהם של המכים והמוכים רועדים, מתיפחים, מכים כף וקוראים לעזרה... כמעט שגדלה הנעימות מאותה שמרגישים בשעה שעומדים מסביב לדלקה גדולה בחצות הליל. מובן מאליו שאלה אשר נטו פנים לכאן ולכאן, אל כל אשר ישא רוח ההצלחה (ביחוד היו כאלה המלמדים שבעיר) היו מאושרים עוד יותר, כי הלא צריכים היו לדרש ולחקר ולהתענין במצב ה„עסק" יותר מאחרים למען לא יטעו חלילה, ותהי עבודתם הרוחנית רבה מאד וחייהם יותר מלאים ושלמים...

ויד הרב הלכה הלך וגבור. ה„הכנסות" נפלו בחלקו אחת אחת ואין עוזר. בשנה הראשונה שֻׁרדה מהשוחט הזכות של מכירת קמח לפסח, ובהודע החדשה הנוראה הזאת לשוב"ית התעלפה התעלפות שיש בה מעין מיתה, וכמעט שלא הועילה לה המטפחת שקשר לה אישה בזרועה וכמעט שלא צעקה... בשנה השנית אבדה להם גם מכירת היין, אחרי כן „אגרא דתעניתא", אחרי כן — האתרוגים. וכל נצחון בא אחר עבודה כבירה ועמל רב וקטטה ומזמות שונות ומלחמה ארוכה משני הצדדים, ויהי לחדשה רבת ערך בתולדות „נבוכה" העיר הקטנה.

„כסף גורר אחריו כסף ובתר עניא אזלא עניותא". כמעט הורע מזלו של ר' ליב שוחט מעבר מזה נתקלקל מצבו גם במקום אחר. הכסף אשר היה בידי לוים בני ברית ושאינם בני ברית החל מעט מעט לרדת לטמיון. ובימים ההם, כנוספות לרעה, יצא החק החדש על דבר מלוי־ברבית, ותאבדנה הלואות רבות. אז החליטו האיש ואשתו לקבץ רכושם הנשאר ולסחר בו את הארץ. ויגמרו אמר לבקש להם שותף ישר ולפתוח חנות חדשה בעיר. להצעה הזאת היתה עוד מטרה אחת, „תכלית" בשביל נחמה בתם אשר בעת ההיא כבר גדלה ותיף ותצלח לשִׁדוך; אם תדע לשבת בחנות, והיה בתת לה ד' את המיועד לאיש יוכל הוא,

הגבר, להיות רב, שו"ב, מלמד, חזן, הכל לפי חפץ העליון, והיא — חנונית, והיה הדבר הזה לברכה רבה ולמחיה גדולה.

ויָּעצו, ויניחו את כספם בחנות התבואה אשר לר׳ שמעון הצעקן. ר׳ שמעון היה האח הבכור בין חמשת האחים אשר על משפחת „יחסנוביץ" יתחשבו. המשפחה הזאת היתה גדולה, ענֵפה ועצומה באוכלסיה, ביחוד הרימה ראשה בגאון בימי החגים כשהיו כל האחים והאחיות, הגיסים והגיסות, הנכדים והנכדות הולכים בעדר ל„התכבד" מבית „קרוב" לבית השני, והדודה שושה־גנדיל, מקושטת בכל תכשיטיה עוברת בראש, „קוממיות", כתיש קל הרץ ראשון מן השדה או כתרנגול־הודי בהכונו לקרא: הולדר־הולדר... איבת תמיד היתה בינה, בין משפחת יחסנוביץ זו, ובין משפחת סיקריקון הצעירה ממנה בתולדות העיר, ותחלקנה אשה לאחותה בכל סבה מצויה מהלומות בשוק ובבית־המדרש, ביחוד „בימים טובים" לישראל, בשעה שהבטן מלאה וגם פנאי יש באין צרך להחפז לרוץ השוקה לבקש „פרוטה־פרנסה". ולא היה יום „שמחת־תורה" ליהודי־העיר חג במלא המובן של המלה הזאת אם לא קרה, על־המעט, ריב הגון בין שתי המשפחות הגדולות הללו! כמובן היו ה„משפחות" האלה מחולקות גם בדבר ריב הרב את השו"ב: סיקריקון על צדו של הרב, יען שמשפחות „יחסנוביץ" במחנה האויב, ומשפחת הזבילֶני (אביה מחוללה של משפחת יחסנוביץ הוא זבולן הזקן) על צדו של השו"ב, ראשית מפני שר׳ זבולן אביה, אחד מ„בעלי־הבתים" הראשונים בעיר, קרא בעצמו לר׳ לֵיב לשרת בנבוכה במשמרת השחיטה, והשנית מפני שמשפחת סיקריקון היא על צדו של הרב... היוצא מכל אלה שר׳ שמעון צעקן היה מהעמודים התיכונים אשר פרנסת השו"ב נשענת עליהם. והאיש נודע לנכבד, לחסיד ולאיש־אמונים, בעל צדקה ומכנים אורחים, ותפלתו יוצאת בקולי־קולות ונשמעת למרחוק, ותהי למלה בפי כל, ועל הדבר הזה לא נקרא „ר׳ שמעון יחסנוביץ" או „ר׳ שמעון זבולנ'ס" אלא „ר׳ שמעון צעקן".

ואֵש־המריבה שקעה כמעט. בתור מִלואים לפרנסתו לקח ר׳ ליב לו נערים אחדים ללמדם תורה. השנאה אשר הוצתה בלבו לא כבתה אמנם, אך נטתה לצדדים ותפנה מקום להאהבה הפורחת

לר׳ שמעון שותפו. ר׳ ליב ואשתו, הגֵרים בנבוכה, החלו לחוש גם את עצמם נענף להעץ הגדול, משפחת יחסנוביץ. השובי״ת לא יצאה כלל מפתח בית שותפתה ושמה שפכה כל מונולוגיה הארוכים, והשו״ב גם הוא היה מבקר בבית שותפו לעתים תכופות. שיחה נעימה, אנחה קלה, כוס־תֵּה; אהבה ואחוה ורעות! שכר גדול אמנם לא נראה מן החנות; ואולם הדבר מובן מאליו שלא בר׳ שמעון האשם, חלילה! אלא בזה שרוב בני העיר מוצאים את לחמם מסְחַר־תבוּאה ו„אין הקומץ משביע את הארי״.

ובתקופה המאושרה ההיא נִתן על ידי ר׳ ליב יודֶלי, בנו היחיד של ר׳ שמעון, ללמדהו שחיטה ובדיקה, ותחזק החבה עוד יותר...

יודלי היה אז כבן עשרים, ויתחשב לבן הגון למשפחה הנכבדה ועליו גאותה; הוא היה בחור „ירא שמים״, מכיר ערכו, שומר כבודו וברכה להוריו. תפלתו מדודה ושקולה, כל מלה מדויקה וברורה; פנינים... „כאילו מונה מעות״ ממש. את עלמות העיר לא היה לו כל עסק, אף שידע כי חביב הוא עליהן. פניו השחרחרים, המלאים והיפים, בגדו העליון הנקי שהיה לא קצר ולא ארוך כי אם מגיע עד הברכים ולא עד בכלל, זקנו הקטן המרוקם מחוטי משי מסביב לסנטרו, קולו העניו הצנוע והרך, מהלכו ועוד רבות הגידו לכל שתם וישר ופקח האי גברא, כי מעלות טובות ורבות לו, ובינה בלבו להתהלך את הבריות, וטוב הוא בעיני אלהים ואדם.

— לו אין צרך ב„תכלית״ אחרת; לו יאה להיות שו״ב — הסכימה דעת העיר למעשי ר׳ שמעון צעקן.

— יודלי יהיה שו״ב־עירוני הגון — קותה העיר...

* * *

ונחמה היתה הולכת יום יום אל החנות המשותפת. באמת לא היתה מכשרת כלל לעניני החנות, כי חסרו לה חריצות בלתי־נפסקת, סבלנות עצומה, מספר קבים דבור מבלי הרגש לֵאות ושאר המדות שהחנונות דורשת מבעליה; היא לא אהבה לדבר

הרבה, ויפיה מסך בה גם מאותה הרגזנות הגאה והעצלות הבאות לאיש מפנקו את עצמו בתור יצור יוצא מן הכלל. הוריה לא הכירו שהליכת בתם אל החנות היא רק כדי להנצל מעבודות הבית ולבַלות את העת בחדוה ובחיים עליזים וחוגגים, בהתאסף משרתי־החניות להתלוצץ, לריב ו„לחלק חבלים" איש לרעהו על כל פוד תבואה שהאכר מביא מכפרו וכל אחד יאבה למשכו ברשתו. רבים היו הדברים המלבבים בשוק, אך יותר מכל נעם לה, לנחמה, לראות את ה„מהירות במשקל" שהחנונים עושים להאכר הכפרי, את ה„הטעאה בחשבון" שהם מַטעים אותו ועודם לועגים למשבתו. מאד מצאו חן בעיניה מחזות כמו אלה, איך החרוצים שבמשרתים מבלבלים את ראש המוכר הכפרי, מחרפים אותו בשם „יורקה" ו„חָמקה" ומבליעים, יהודית, קללות־חרפה רבות בתוך דבריהם הבאים בשפתו, והאכר עומד נבוך, בפיו „הֶט־הֶט" ולא ידע את נפשו: הוא מרגיש „שהיהודים, בני־השד, סובבים את ראשו" אך אי־אפשר לצאת מן הפח...

— אוי, אני מתה מצחוק... אוי, חַה־חַה־חַה!...

ואולם אם לא הכירה צפורה השובי"ת למה הולכת בתה החנותה, הכירה בימים מועטים מדוע החלה לבחר לשבת בית מעת בוא יודלי להתלמד בביתם שחיטה ובדיקה. היא ראתה באיזה עינים נחמה מבטת בו כשהוא עומד כפוף מעט ומשחיז את הסכין, התבוננה להמבטים שבתה מורה על תלמיד אישה, ותתן זאת אל לבה, לב נשים, ותבן... ההסתכלות הזאת הזכירתה ימים עברו. בעודה בבתוליה בית אביה, החופ"ק של עיר מולדתה, וליב החל ללמד אצלו ולאכול על שלחנם, ו„הוא" בעת ההיא נער בן שבע־עשרה שנה יתום מאביו ומאמו. אמנם גם בהודע לה כי הוא „חתנה" בושה להביט עליו כמו שמביטה בתה על יהודה, אבל את פירוש המבטים האלה היא זוכרת ויודעת. יהודית היה יחוסה אליו „בשעתה": דבר לא דברה אתו עד עבור ימים רבים אחר החתונה, וכמו גם הותנה ביניהם לברח איש מרעהו, ובכל־זאת היתה היא מניחה חרש בפנה שהוא צופן כליו ומחטט בה תמיד אגוזים ובכורי־פרות למען ימצא ו„יברך"...

לעיני צפורה התרגלו ה„ילדים" איש לאחותו, ולעיניה החלו

לאט לאט להשתובב קצת בנשפי החרף בלכת ליב אישה „לשחוט". אף כי היא ידעתם לילדים ישרים, בכל זאת היה הרגש אשר הרגישה בעת צחקם לא מעונג יותר מדי; הרבה היו בו חרדה מטושטשת, רוגז לב ובשת לפני עצמה ולפניהם. ברגשה המרכב התמזגה גם הכרת חובה לדבר קשות, ואולם, מבלי דעת למה, היתה מסתפקת בגערה שיש בה גם רך:

— הרפו, שובבים, חדלו! —

על זאת היתה נחמה עונה במשובה ובשביב־אש לוהט בעינים:

—וכי מה אנחנו עושים? אני חטפתי הספר מידו: איני חפצה כי ילמד רק „יורה דעה", „יורה דעה"... לכל יש שעור...

— תני, תני... ומראהו באותה שעה היה מעורר את צפורה לקרא לו בלבה פנימה: אוי תיש!

— לא... מחר... לא אתן! לא אתן!

ומקץ החרף כשהיתה האם עולה על התנור ומסתכלת ב„הנאהבים והנעימים" היה מתעורר בה איזה מין „הֶ־הֶ"... עכשיו עולם אחר לגמרי... רק הם, הזקנים, היו הכסילים... לא ידעו לחיות... ה־ה!

ויעברו הימים. ופעם אחת בימי הקיץ כשאמר לה ר' ליב כי לדעתו צריך להחל לדאג לנחמה, לבקש למענה איזה שדוך הגון, ענתה:

— מה יש למהר? הלא עוד לא מלאו לה שמנה עשרה שנה...

וכשהחל הוא לעמד על דעתו קרצה היא בעיניה, במקום תשובה, אל הדרגש הריק, והוא הבין: הדרגש הזה היה מקומו התמידי של יהודה, עליו ישב וילמד, עליו העמיד את רגליו בהשחיזו את הסכין, עליו ישן כשהיה לן לפעמים בבית רבו.

— אבל הלא עליו עוד לעמד לצבא בשנה הזאת — לא מצא הוא סתירה אחרת להצעתה — ומה נעשה אם יקובל?

— ישמרו העליון! הלא יחיד הוא. —

— ובכל זאת... אשתקד הלכו לעבוד גם יחידים: הבורחים למדינות־הים רבים מאד...

אז נראה...

וכן נשאר הדבר תלוי. ר' ליב לא ידע אמנם כלום מדבר היחס המסור ללב שבין בתו ליהודה, אבל הצד הזה לא העיר שום שאלה בלבו: „בחור ובתולה בודאי ישרו איש בעיני רעהו" ובעיניו ישר הוא השדוך הזה מאד מאד והוא ראה בזה בחוש „אצבע אלהים". מחשבות נעימות האירה בו התקוה שיהודה יהיה חתנו. האחרון יקבל בקרוב „הוראה" והיה לאברך חסיד ובעל תכלית כאחד — ומה עוד?

— הבריות אינם יודעים דבר—התפלסף ר' ליב בשמחה— אֶט, ידיעתם לאו ידיעה היא כלל!... הבל ההתחכמות... הטבעיים והמינים... אלה הם שוטים! השגחה פרטית... נו, לדוגמה, מי עינים לו ולא יראה שהמסבב כל הסבות גלגל הדבר פה שמתחלה יתקשר הוא את ר' שמעון צעקן בשותפות ואח"כ נתן בלבו של ר' שמעון זה ללמד את בנו שחיטה ובדיקה — והכל לשם מה? היש צרך עוד להרבות בדברים? ברם מי בא בסוד האי מאי דעביד רחמנא, ואעפי"כ ברור הדבר כשמש... דאי לא תימא הכי— כולא האי למה? הכרוז! הכרוז!... וכבעלי הכת שהרמב"ם מזכיר, ומכל שכן החקרנים דהאידנא... אֶט, אין להם כל מח בקדקדם ואינם מבינים כלום...

ומה יאמר הצד השני? ור' שמעון בעצמו? והדודה שושה־גננדל וכל המשפחה אשר בודאי דעתה חשובה ויש לה ערך גדול?—כל אלה השאלות לא באו כלל ללבו של ר' ליב: פשיטא! ההם לא יתרצו? אוהבים כמו אלה!

ור' שמעון צעקן אמנם הראה לו את ידידותו העזה בהביאו לחג־הפסח העבר קמח למצה ויחדש את המריבה עם הרב. התוצאה היתה אמנם—הפסד מרובה, אבל גם בזה, כמו בחסר השכר של מסחר החנות, לא בר' שמעון האשם: הוא עשה כל מה שיכל ורק מצב הענינים הכתירו את האויב בזר הנצחון, וידידו מה הוא כי ילין עליו?

והאויב באמנה אסף כחות חדשים. ר' גרונם שהיה תושב נכבד ומחשובי הקהלה נהיה פתאם ל„קבצן" ודעתו נתבטלה מכל

וכל, למרות מחאתו לעתים רחוקות באיזו מלה ולמרות מאונו להודות בפה כי עברה שעתו. אופן ישיבתו על מקומו בכותל המזרח ועליתו הבמתה כשהוא קרוא לתורה, בת צחוקו והתרחקותו, כביכול, מכל שקלא וטריא צבורית — כל אלה יעידו בו כמאה עדים כי מכיר הוא במצבו החברותי. מקומו גם בגבאות גם בחכירת בתי הטחנה מ„הפריץ" לקח רובמן, איש שנתעשר מחדש. בכלל עברו ובטלו ולא יראו על הבמה „בעלי הבתים" הישנים, יודעי־ספר, שנדף מהם תמיד ריח־תורה; במקומם למדו לקפץ בראש אברכים הדיוטים ובורים שעלו לגדולה — כלומר: לעשר—פתאם ע"י הרעב שהיה בשנה ההיא באותה הנפה. אלה החלו לנהג ביד רמה את כל עניני הצבור על פי דרכם. והרב ידע ל„קרבם" אליו ולכבדם לפרקים באיזו „חניפה" קלה שהיה מוציא בזהירות ומבליע בנעימה, עד אשר נספחו כלם על אנשי חילו. דור ודור ומנהיגיו!...

אנשי העיר קדמו בשמחה רבה את המריבה אשר התגלעה מחדש אחרי אשר שככה ירחים מספר. הנרגנים הנבונים והחרוצים במלאכתם מהרו לצקת שמן על מוקדה, ומאז לא חדלה עד היום הזה. ואולם להשו"ב נדמה בעת ההיא שההתחתנות את ר' שמעון תשים קץ גם לעובדה המרה הזאת, שהחלה למלא את לבבו המיה מאדיבה...

— והבתולה של הרב תחנק מקנאה!—נעמה לצפרה השובי"ת עוד מחשבה אחת.

ואולם כנראה לא נכתבה ונחתמה שימקה'לי בת־הרב ביום־הדין למיתת חניקה: למרות תקות כל בני העיר ש„כל המקבל עליו עול תורה ומצות לוקחים, מן השמים, ממנו עול מלכות"; למרות כל התפלות והבקשות והרמעות וההבטחות־למקום והשתדלנות לפני מנהיגי דארעא ואמירת־התהלים ומדידת־הקברים — נלקח יהודה לעבוד בצבא...

* *
*

ואז לא אֵחר לבא גם השבר השני, והאחרון הכביד. כאמור היתה השנה ההיא שנת רעבון. צוחת־עניים עלתה,

בעולם המסחר נהיו מהפכות: התרגנים הקטנים שבמעט כספם לא יכלו להסתובב במעגלה נשארו בלי לחם; היו גם סוחרים עשירים שהֻענו, ואחרים, להפך—וביניהם רובמן, גזלמן, סיקריקון וחבריהם — הרויחו היטב: טלגרמות אחדות ובידם איזה אלפים רובל. ממונו של ר׳ ליב סחר גם הוא... וכעבור המהומה והסערה — היו פתע פני ר׳ שמעון צעקן את שותפו, לתמהון לבבו של האחרון, לא כתמול שלשם; בעוד ימים אחדים — זועפים; אחר כן — קול הצטדקות, אמתלאות, חשבונות, דין ודברים, מענות, טענות ותביעות; להלן — הועדה לבית דין, לדין תורה, לפשרה, ולסוף — כפירה, אבד בענין רע, הוכחות מפלוני ופלוני...

השורה האחרונה: אין מאומה!...

בבוא ר׳ ליב לביתו מ„מקום הרשע", מ„בית עוות הדין", אחרי הודעו את המסקנה האחרונה אשר לא פלל מעודו לשמעה ואשר גם בשמעו לא האמין למשמע אזניו, וישמיע את כל אשר קרהו בקול יאוש נורא — נהפכו פניו לירקון...

דבר־השותפות היה באמָנה. לתת הענין בפלילים ב„ערכאותיהם" — אין כל תוחלת לזכות, ומלבד זאת דרוש לזה עורך־דין, ועוד פעם להניח כסף על קרן־הצבי! מה היה לו לעשות אחרת? הוא הוכרח להגיש דבריו לפני מותב תלתא; הוא בא גם לבית הרב!... אבל הנכחדה ממנו מראש אחרית הדבר? המבני עיר נבוכה ו„רבם היקר" בראשם ידרש משפט? אנשים אשר אין אלהים בלבבם! ומה זה היה לו כל העת? מי נסך עליו רוח עועים? איככה לא הרגיש ש„הרוצח" מונהו? איך טחו עיניו מראות?

— לך ושַׁוַע: „חי וקים"!...

— אוי, אוי, מה תדבר?! — המרה האשה כהמר על המת ותספק בכפיה, ותרץ שולל בבית, ותצעק כמו לא בקולה — גזלן, מה תדבר? רוצח־היער, מה תדבר? לא־איש, מה תדבר? אוי כספנו, אוי ממוננו, אוי רכושנו! כל פרוטה הלא שרויה היא בדמים... לא אכלנו ולא שתינו... אוי, מדוע לא הרגזת את הארץ?... אוי, אני ארוץ ואמרט את זקנו... אנקר את עיניו... אוי, מה לעשות? אוי אנה לפנות? אנה לברח?... אוי, חיי

אינם חיים... בעיני יחשך... כל הממון... מה נעשה לבתנו?...
הוי, אשלח יד בנפשי... אתלה... בנהר אטבע... צברנו,
סחרנו... אוי ואבוי למסחרנו...

היא התנפלה על הארץ ולא הספיקה לקרא:

— אוי, ליב, מים... אני מתעלפת... —

עד שנשמעו הדברים האלה מעבר אחר; והקול קול
נחמה בתם שישבה ובכתה כל אותו היום:

— אוי, לא די אותו האסון... אותו האסון... לארבע
שנים שלמות... אוי־אוי־אוי... ועתה... ועתה... א ב י ו...
אביו עשה לנו רעה כזו... ומה יהיה עתה?... מה יהיה?...
אביו... אביו הרגנו... —

ותתעלף.

*　　*
*

כעבור ירחים אחדים החלה נפשו של ר' ליב לשוב מעט
למנוחתה, אבל בלבו נשאר מקום פנוי ושמם... הוא לבש קדרות
ויתבודד, ויהיו פניו רעים ומרירים מאד. הוא נדמה בחיצוניותו
לדג שפרפר ופרפר בין החיים והמות—וילא... השובי"ת גם היא
כחשה ותשְנה בפניה, ותהי לצלם בלהות. בכל אשר עמדה נשמע
קולה על „הגזלנים שהציגוה ככלי ריק" עד אשר נחר גרונה ומעפר
שחה אמרתה. החֵמה הכללית נתכה גם על נחמה. היא לא
מצאה לה מקום. בכל אשר פנתה נדמה לה כי הכל נהנים
ולועגים לה על השבר אשר השברה. בצאתה ביום השבת בצהרים
לבקש איזה חברה לצאת עמה במחולות ולהתעלם — היתה שבה,
לאחרונה, לפנות ערב לבית אבותיה זועפת וכעין נזופה ובהרגשת
כאב אנוש בלב. אמנם גם לתלבשתה חסרו דברים נצרכים רבים,
כי אמר אביה: רק כמאתים רובל „חובות" נשארו לפליטה ומזה
אין להחסיר להבלים; נחוץ לקבל הכסף ולהחל להגות ארות
שדוכים — והיה בשמעה הדברים האלה ויהיו עיניה למקור־דמעה:

— אין מה להחפז, אבא... לא בת־שלשים אני, הודות
לאל...

— פתיות אתן! — היה עונה על זאת ר׳ ליב ויכלל גם את אשתו בדבריו — נערה כל מה שהיא מזקנת יאבד ערכה. הנה תגדלי, וככל אשר תגדלי ירבו צרכיך: הן גם עתה לא תנוח דעתך אף רגע ותמיד הנך רותחת כמים בקלחת — דבר זה נחוץ ידבר זה. הנדוניה — התעיף עיניך בה ונמסה ואיננה... אין נדוניה! מה נעשה אז? הא? חכמות!

— ובכל זאת אין למהר לגמר שדוכים — מרתה צפורה את פי בעלה ותבט על בתה — אבל לדבר מותר; הן בחור ובתולה דומים: לאלונטית מי האיש החפץ בא ומתקנח בהם... הנה למשל השדוך שמציע עוזר את יעקב יצחק הוא שדוך... שדוך... מה זה תחשי, נחמה? מה תבכי? למה ירע לבבך, בתי? הלא תראי כי „הבתולה העבה והשחורה״, תהי כפרתך, שלחה בעצמה את השדכן ליעקב יצחק; אך הוא יבחר בך יותר... מה תאמרי, נחמה?

ונחמה דוממת כאבן. גם את הבחור זלמן בן יעקב יצחק היא יודעת ל„קוַלֶר״ טוב, גם לא איכפת לה מה שהבריות אומרים כי המחותן „יורד״ הוא, מַכירה היא גם במעלותיהם של החתן ואביו כי „לא יגעו לרעה אף בזבוב על הקיר״, נעים לה גם הרעיון להיות „בעלת בית״ לעצמה וברשותה בהחלט, כי הלא יעקב יצחק אלמון הוא; הכל טוב — ולחץ לבה מה גדול, מה מכאיב, מה משמים!...

* *

*

ובאחד הלילות היה „קנין״.

— הרני כבן חמשים, ברוך השם — דבר ר׳ עוזר השדכן — וזה יותר מעשרים שנה אני שותף להקדוש ברוך הוא לזוג זווגים — ושדוך קשה כזה עוד לא קרה לי. אבי שבשמים! בעיר אחת — לכתב מכתבים אין צרך — וכמה רצתי מבית לבית ודברתי והזרתי ודברתי וסוף־סוף רק קנין ולא תנאים. ואתה, עוזר, לעת־עתה שים סכין בלועך עד השעה הטובה. השכר עוד יהיה בימים

הבאים לקראתנו בשלום. יגעת, יגעת ומצאת — אל תאמין! הֶ־הֶ־הֶ! נו, יהודים עם קשה ערף!...

אם צדק ר' עוזר במשפטו כי יהודים הם עם קשה־ערף — זוהי עוד שאלה רבה; אבל כי קשה היה לו לזוג הזה היה אמנם דבר אמת. כל העת אשר נדברו הנכבדות האלה הרגיש ר' ליב בעצמו כי איזה דבר חסר לו פה, ובכל זאת היה הוא מדבר כפעם בפעם, בצאת השדכן מן הבית, וקולו קול־לחשים כאילו ירא היה מפני האזנים אשר לכותל:

— ובאמת, אם נעמיק חקר, מה הוא „יחוסנו"? במה נתגאה? כסף לא הרבה... ושמלות — אמנם בעיני אין להן כל ערך, אבל בנוגע לכולא עלמא מעוטן חסרון הוא. נו, בשלמא לי לא נעים מעט... נו, מה שהחתן מספר זקנו. אבל לך, נחמה, הרי זה, אדרבה, מעלה גדולה, ובכן... אֶ־אֶה־...

— היא לא תאכל, לא תשתה, לא תחיה ורק בכה תבכה — מודיעה הָאם — אלהים עמה! לו לא ידעתי ככה כל רע לעולם כאשר איני יכולה להבין בשום אופן: מה זאת? נפלאת בעיני איך היא מוצאת חֵן בעיני החתן: העינים נפוחות... צעדיה — כחולה גמורה... מה זאת יעשה לנו האלהים? בודאי הוא אמת ומשפטו אמת. חצי בשרה נאכל; מיום ליום תתנַוְנֶה... אל נא, נחמה! אסור לעלמות להתנהג כן! בודאי לו היה רצון הבורא כי עתה היה מזמין לנו שדוך יותר טוב... „האדם מיחל וד' לועג לו"... ואולם הלא גם עתה — ברוך הוא וברוך שמו!... ממחרת להתונתך תהי בעלת־בית אמידה... אַה?... ומה תלעג אז לאותה פרת־הבשן, הבתולה הזקנה והשחורה המתאמצת לצודדו ברשתה... לא! מכות! זלמן הוא „מבין טוב", כמו שאנכי יהודית, הוא יוֹדע, ברוך השם, במי הוא בוחר ואת מי ימאס...

והדברים האחרונים עושים רשם חזק מאד בלב „הכלה". באמנה עד מתי עוד לה לסבל מצוקה? המעט ממנה כל תלאותיה, כל „שפיכת דמיה" מעקיצותיה של אויבתה ההיא? ולא ה י א לבלבד אלא כל חברת העלמות שצוררתה שימה'לי עומדת בראשן שמֵחות לנקב את לבה באיזו שאלה מאדיבה, הערה מכאיבה, לבַישה, להראות לה כי בכונה הן נפרדות ממנה. ועתה לה

להשמיע רק מלה אחת — ומה גדולה ונמרצה תהי הנקמה!...
מה תהמה ותכאב לבתה הטרפה כשתגיע לאזניה החדשה אשר
תעוף כברקים בכל העיר...

ולאט לאט הסכינה את הרעיון. ובאחד הימים בעלות
במחה זכרון בהיר של מחזה מכאיב אחד, ויתחמץ לבבה על
„המרשעת" ההיא, ויחר לה עד מות, והאם כמשפטה לא חדלה
גם באותה שעה להגות בקולה:

– הוי, נחמה, מה יהיה הסוף? מה יהיה הסוף? —

ותשכח כרגע את הכל, את הכל — —

ותקם ותשמיע בקול כחולה:

— יהיה קנין...

ויהי. ויגדלו יסורי־הלב עוד יותר...

— אבל מה זה היא עצבה עתה? מה יחסר לה? אני קץ
בחיי...

— ענש אלהים, ליב! חָטא חטאנו לו... היא הולכת
ונמסה כנר מיום ליום...

והימים עוברים, חולפים... סכום הנדוניה הולך ומתמעט—
ו„תנאים" עוד לא נכתבו!

— מה היא הסבה האמתית? מדוע ימשך השדוך הזה כמו
מזפת? במי האשם? — נלאו המחות של כל אנשי העיר למצא
פתרון לשאלות האלה.

* *
*

ומקץ הימים בא יהודה לבית אבותיו להֵראות, כי נתנה
לו חפשה־מוגבלת למועד ירח ימים. וחיש מהרה אחרי באו היה
תכן־שיחה חדש בעיר:

— בפעם הראשונה כשבא משם — ספר אחד — ושמעון צעקן
שאלהו: אנה הלכת, בחור יפה? ויקבל תשובה: „בבית רבי
הישן" — הבין הוא את הדבר תיכף וידבר קשות... ובאמת,
הלא בפני כל עם ועדה קראהו, ליב השוחט לשמעון, „גנב",
„בולע הון זרים" — התבינו את העסק אשר לוידלי עם „רבו

הישך זה?... בקיצור, אבא מדבר ומדבר וברא כאלם לא יפתח את פיו... ואולם כשהחלה גוטה אמו בערמה: „ראה, שמעון, אולי לא בשביל רבו לבדו הוא הולך להתם?...״ — לא התאפק חתן דנן ויקרא בזעף כי „איננו ילד קטן״ וכאלה אמרים... הא, רבותי? חהה־חהה־חהה!...

השומעים אשר על צדו של השו״ב יחשבו היו משתדלים לערער: הכל יודעים את יהודה מימות עולם כי נער תמים היא וכי זרה לו חוצפה כזאת... אמנם יוכל היות כי עבודתו בעצמו השחיתה אותו... אבל... ואולם המספרים לגנאי היו מאמתים דבריהם בעדות של ראיה, כי באמנה יהודה הולך אל בית השו״ב בכל נשף; נמצאו גם כאלה שנשיהם שמעו באזניהן עצמן איך התלחשו „הזוג הצעיר״ בשבתם יחד ואיש לא היה בבית...

— הדבר ידוע: השו״ב ואשתו הם אנשים יקרים והיכלת בידם להסיר איש מן הדרך! —

* *

*

וכעבור זמן קצר אחרי אשר שב יהודה למקומו בצבא הופר השדוך שבין השו״ב ויעקב יצחק. ואז נוספו האחרון ומכריו וידידיו על שונאיו של ר׳ ליב; אז רבו ה„רדיפות״ יותר. גם השנאה אשר בלב משפחת יחסנוביץ ל„הרמאי הצהוב״ רבתה, כמובן, שבעים ושבעה וימהרו לקדם את פני הרעה... ואולם ר׳ ליב מצא הנחומים בתקותו... הוא כבר חדל משאל את פי בתו קטנה או גדולה.

ונחמה לא יצאה כמעט כל העת מפתח ביתה. היא נפרדה מכל חברה, כי לא היה קץ לאיבה אשר איבתה בת הרב על אשר גזלה את חתנה וגבול לא היה לכל דברי החרפות שהיתה שימקלי שופכת על צרתה בכל עת מצא, וקצב — לכל הלעזים שהיתה מוציאה עליה. אמנם היא, נחמה, שרגילה היתה מאז להיות „ראש־המדברות״ בכל חברה — קשים היו לה חיי הבדידות עד בלהי נשא; קשים היו רגשותיה מרגשות נודד בעיר נכריה

וזרה לו. היא היתה לנציב סיד, אך תקות „הוא יבא...״ הכריעה הכל...

וככה עברו שנתים.

*　　*

*

והוא בא בחדש תשרי העבר, ערב חג הסכות.

ובהודע דבר שובו לנחמה היתה כנדהמת... ואפילו ר׳ ליב, גבר, לא יכול להבליג על סערת רוחו ונפשו ויטרף בשחיטתו, בשגגה, שני עופות, דבר אשר לא יקרה לו לעולמים...

— אוי, הוא בודאי יבקרם מחר בביתם... איך הוא? העוד לא נחלשה דעתו? מה תענה המשפחה? היעמד בו לבו? ומה יהיה הקֵץ? רבונו של עולם!...

ואולם הוא לא בא גם ביום הראשון, גם ביום השני, גם ביום השלישי — ולבם נפל...

ור׳ ליב טרם יגלה את אזן בני ביתו שגם בקלויז יודלי כמו משתמט ממנו, מתאמץ לדבר עמו רק דבור ארעי, משתדל להתרחק מעליו כמו יתביש...

ובעיר כבר היתה מרפרפת השמועה...

ובראשון לחול־המועד, לאחרונה, נכנס הוא לביתם.

— אַ, יהודה! — — —

— נחמה... השלום לך? אַ, מה... שנית...

— כערתי?...

— לא... לא זאת כונתי... — וישב; בבית סכסוך... מבהל וחור הוא מספר בקול יאוש ובהפסקות, כי נכנס בהחבא ולרגעים אחדים. הוא טרוד!...

הוא מתאר את כל ההתנפלות שהתנפלו עליו „כל בני המשפחה״. מאז היה בנבוכה בפעם האחרונה החלו לכתב לו מכתבים למקום עבודתו בצבא, בדבר הזה. עתה כ ל ם סביב שתו עליו, שומרים את צעדיו, לא יתנו לו מנוחה... הדודה שושה גנדיל—אש וגפרית בפיה... ד׳ יודע מה יהיה הסוף!...

זה היה הראיון האחרון.

וב„שמיני עצרת" היתה „כל המשפחה", כחק לה מימים ימימה, אצל „הדוד אברהם", ובאזני יודלי, בר־אבהן זה, צלצלו קולות כל מיודעיו, דודיו, דודותיו, מסרפיו...

— ורואה הנך, יהודה, שאף בן יעקב יצחק שאינו מגיע לקרסליך נער את כפיו כאשר אך נודע לו טיב הסחורה.

— ולהיות חתן לאנשים כהשוחט וזוגתו גם זה לאו מלתא זוטרתא!

— שונאים כאלה! שונאים כאלה!

— ומה מצאת בה, בהכלה? עלמה חולה, זקנה, בלי כסף, בלי בגדים, לא־איש: הן היא ישבה בחנותנו, ומי כמונו יודעים אותה: הן לא תדע אף לקשר קשר בזנב החתול! רק את משרתי החניות היה לה שיח ושיג ועסקים שלמים... יותר לא טבלה את אצבעה במים קרים...

— „העולם אינו גולם"; שמע נא את אשר ידברו בעיר אודותיה... שם טוב!

— אבל רב לכם לבלבל הראש... מי אינו יודע זאת? ויהודה האמנם יאמר אחרת?...

— והנה לפניך שדוך כזה! שדוך כזה! ראשית, היחוס: רב אינו שוחט... שנית, הקרן: בריה, אדם; הכח דבר גדול הוא... והעיקר: ממון!... ארבע מאות רובל במזומנים... קנטרין גדולים כפירוש רש"י.

— ואת אשר דבר הרב לימים הבאים — השכחת?...

ובמוצאי יום טוב נכתבו „תנאים"; ובירח טבת העבר היתה החתונה; וביום שלפני החתונה התקבלה בבית השוחט ע"י שמש העיר פתקת־הזמנה „לבא להתעלם באהבים כחק לרעים וידידים נאמנים" והבטחה לעתיד כי „אי"ה, בחתונת בניהם נשלם להם בכפל כפלים"...

וכל היום ההוא צעקה היא, עליה השלום, כי דמיה נגרים ארצה... ותחלה — ותמת — —

* *
*

והם יושבים „שבעה"... אימת־מות בכל פנה, בכל זוית...
שר־הליל השחור עומד וצופה בחלון...
והשעון משמיע השעה החמישית...

השובי"ת בהתעוררה נזכרה שהילדים לא אכלו מאומה מאז הבקר, ותצא החוצה לקנות בחנות איזה דבר־אכל לארוחת־הערב.

ור' ליב עוד היה שקוע בהרהוריו...

הנה, כפי אשר גֻנבו אליו רשמים וקוים אחדים, סער חדש מתחולל על ראשו...

הצעה מטעם הרב מרחפת בלבבות טובי העיר: העיר התגדלה, יותר ממאה משפחות בה, ובכן הלא דרוש שוחט שני... ולמי יאה הדבר אם לא...—

— ליהוּדה...! — מסים כל פה מאליו.

— האמנם יבא גם האסון הזה?

„העיר גדלה..." אבל הלא באמת נתרבו רק עניים ואביונים חדשים, ובעלי ה„מטבע" נתמעטו... למאת המשפחות כיום דרוש בשר לא הרבה יותר מאשר לשלשים לפנים. עגל אחד, מתאוננים הקצבים, דיו להשביע את כל העיר, כי אוכלי הבשר היחידים—גולמן, סיקריקון רובמן והדומים להם „שגבולם רחב ובידם הכל" — שוחטים לרב עופות ביתיות ולא יתעצלו להביא גם שחוטי־חוץ"... ל„נגידים" הלא הכל מותר; כל החמה והיראה שפוכות רק על „הדלפנים"; הם נולדו רק לכל תשלומים שבעולם לצרכי הקהלה, ואכילה—קדחת!... יהודי נבוכתי, מתלוצצים יושבי קרנות, לא ישחט לעולם עוף לאכלה עד שיחלה אחד מהם—אם הוא, או העוף בחזקת סכנה... ובכן כמה תלאת של מחסור ודקדוקי עניות יביא לו השוחט הנוסף!...

ר' ליב סומך ראשו בשתי זרועות ידיו הדקים כקנה. דאבון־לב, הכרה של אין אונים משתפכים בכל שרטוטי פניו. במעמקי לבבו, באיזו פנה הוא אמנם עודנו מקוה כי העול הזה לא יעשה, אבל להלחם רפו ידיו, מרגיש הוא את עצמו כגבר אין איל...

הכל נוטים אחרי התקיפים והעשירים — מי יבא לעזרתו?...

ובהגותו ב„רשעתו" של הצד ההוא זכר יזכר בנהימה את העובדה המרעילה של „עומד על גביו" לפני שנה... לו, לשוחט בן ארבעים ומעלה אסור לשחוט בלי עומד על גביו!... וכל זה בשביל שלא שם לב לשמור הון סיקריקון בעל־הטקסא ולהכנס „בעובי הקורה" לבל „יעלימו" הקצבים פורתא בהיות האפשרות בידם...

— כך! כך! — צעק הרב בחמת־נקם כשנודע הדבר — ירא אלהים מרבים הוא יד אחת את גנבים מבריחי־מכס! שוחט ובודק בישראל אינו חש על אכילת טרפות! אי־הכי היאך נוכל להאמינו על השחיטה? היאך נתיר לו לשחוט בלי עומד על גביו? מהראוי להעבירו לגמרי אי לאו דטפלי תלויים בו, אבל קנסינן אותו לחצי שנה...

והרבונו של עולם מחשה!...

— אוי, ליב, אני מתה כרגע... — התפרצה השובי"ת פתאם הביתה בילֵלת זאבה רעבה, והיא כלה מכסה ברסיסי־שלג נוצצים ופניה חורים וכעורים הרבה מאותם הראוים להיות מונחים בקבר.

— מה? מה? מה חדש?

— אוי, באו מים עד נפש... היסורים אין להכילם... אני הולכת החנותה אצל ביתו של הרשע ימח שמו... לא התאפקתי ואביט בחלון... אורה ושמחה וששון... הכל יושבים אצל השלחן צוהלים וחוגגים... „המצרי השחור" הגונב סוסים מתהלך בבית בירמולקתו הטרפה... „הגויה העבה" את הרוצח יושבים גם הם... יין, „משקה", פרפראות... הבנתי תיכף כי אדותנו הם מדברים... איך לקברנו יותר... כן, אוי ואבוי לנו! למרת את האפיקורס שחיטה, ועתה ישחטך בלי סכין... הוי צרותי הגדולות! שם חיי־תענוג ואנחנו נמקים... אנחנו יושבים „שבעה"... הם שמחים ובתנו המלאך נרקבת בקבר ולא תשוב עוד אלינו... אוי, בתי, בתי... כמעט שהרימותי אבן לשבר את כל החלונות מרוב רתיחת־לב...

—הם... הם... ומדוע לא עמדת, פתיה, לשמע את אשר הם מדברים? —

אוי!... הרגשתי „חלשות" בקרבי, ואירא פן אפל שם בשלג והיתה קבורתי... כל העת עמדתי... מהרתי הביתה... הם חוגגים... ואנחנו... אוי, לא טוב לי, לא טוב לי מאד... ראשי יבקע... ילדי היקרים, אפרוחי הרעבים, רדו מן התנור ובכו לאמכם... קרוב קצי... אוי, ליב, מים... אני... מת־ע־ל־פ־ת...

בריה עלובה.

(ר ש י מ ה).

בה., עיר המחוז, הייתי אז. הימים היו ימי קיץ. בלילה הראשון לבאי שמה מצאתי מנוחה תחת כפת השמים „בחיק היקום", כלומר על האכסדרה הבלתי־מקורה של הקלויז המפאר וה„אריסטוקרטי", בבנוי ה„המון", גמילות חסדים. ואולם ממחרת בנטות צללי ערב והיום רד, התקדרו השמים בעבים ויהי מטר סוחף נתך אל ערמות האבק אשר ברחובות, ואוכרח לבקש מחסה מזרם וללון הלילה „בצל קורה" — ובכן נכנסתי הקלויזה פנימה.

ובקלויז—שעת „בין מנחה למעריב" בכל הדרה: מנורות־פאר מתנוססים, נרות סטארין דולקים, יהודים נכבדים מופלגים לומדים „ש"ס", פשוטים—„עין יעקב" ו„חיי אדם"; אחרים מבלים עת בשיחה בטלה; בחורים אחדים, בני „בעלי־בתים", דשנים וטובי־לב, אברכי־משי מהוגנים, מלמדים־מורים — משוטטים בקלויז בעלמא. דבר־תורה, פטפוט, חדשה עירונית, עתונית, תנועה, חיים, — עולם כמנהגו נוהג...

ישבתי אל אחד השלחנות הארוכים המכוסים בנטפי־חלב רבים אשר לפני הבירה הצחורה והחלקה — והתבוננתי. לא הרחק ממני עמדו ארונות גבוהים ורחבים מלאים אפלת בין השמשות וכרכי ספרים עבים, ודלתותיהם הפתוחות היו בעיני כפיות־שאול לבלע נשמות צעירות ורעננות ולשמר עליהן את דרך עץ החיים... מכותל־המזרח עלה אברך חסיד הדור ובעל צדקה גדול, כפי הנראה, ואחרי הסתובבו מעט בהצנע לכת מסביב ל„יהודי יפה" שישב מימיני, התיצב רגע ותקע לידו בהסתר, כביכול, איזו מטבע ונפנה לאחוריו במין העמדת־פנים משונה כאילו לא עשה כל מעשה טוב כלל... יצורים רזים בבלויי־סחבות וציציות מגאלות שחפשו זה רגע מחדריהם־קבריהם המעופשים התפרצו ביתה המדרש בקול־שאון קל ויתנפלו

כהרף עין על „המשגע" שישב באחת הפנות ו„יטען"... ביניהם היו אמנם גם ילדים חפשים מעול דואגים מדריכים ו„מלמדים": יתומים קטנים ויחפים מצוינים בהמשובה שבפניהם ובהכליון־לאכל שבעיניהם... בקרן דרומית־מערבית על הספסל שאצל הפתח ישב ישיבת־נזיפה כפוף ודומם איש לבוש עֲדים, בעל עינים גדולות, שקועות ומבלבלות, זקן מגודל פרע ופנים מוזרים ואדומים אדם־חולי... והפנים כמו נודעים לי מתמול שלשם, כאילו ראיתים בקרב המים... מי הוא ומה גורלו? מה עבר עליו? מה תספר בת־הצחוק המרירה המתלוננת בסתר הסדקים של שפתיו הנעות והצרובות? מה תורה הזרות שבכל מבנה גויתו ותארו? מה הצפון בהדומיה המצוינה שבישיבתו? למה קשות כבה למראית העין שערותיו השחורות שנראו מתחת למצחת כובעו הקרוע? למה מיראות כל כך בבותיו הארוכות? מה התלאה אשר מצאתהו?...

בין כה וכה והכל חשך ויתלבש בבסות־לילה. אז נגש אל השלחן שישבתי לפניו משרת השמש ויעמיד עליו נר מודלק. וכרגע הושם לבי כלה אל האיש הזה — — — ידע ידעתי אמנם, לבשתי ולהותי, שהמודה כיום אצל אנשים חשובים לקחת חמר לשיחותיהם ולמחשבותיהם טרגיות יפה ורומנטית, גבור־נעלה אובד, איש נשגב נכשל, כחות עצומים מתגוששים וכאלה, והוא, אותה הבריאה שלקחה את הגיונותי והסתכלותי, לא הביע אף אחת מאלה, — בכל זאת לא יכלתי להשתחרר מאותו הדבר הנסתר ששעבדני להגות.

זה היה אברך בלי חתימת זקן, בעל פנים קטנונים שקמטו ולא עת, חטם שרוע ואברים וגידים משחתים ומדכאים מהכאות בידי שמים ובידי אדם... עינו הימנית היתה עורת והשמאלית — פקוחה לחצאין ומלאה פחד ותמימות... ה„חלַדיקה" *) השחורה והישנה שעליו, אשר היתה מתגרת בבעין מטפחת ירוקה ולחה מעט, השלימה את ההרמוניה הגמורה שבכל פניו וגוו הקצר והרפה...

כשכלתה התפלה, כבה הוא את כל המנורות זולתי נר־התמיד הדבוק אל עמוד הבמה וחתיכת הנר שהעמיד בידיו על השלחן. הקלויז הורק מאנשים. השמש הראשי, איש זקוף ורם

---

*) מין בגד.

—י מזה הביאך ה'?
– מהמקום אשר יצאתי.
– ואתה עובר פה או...
– ומה לך לדעת זאת? ואנכי הלא אינני שואלך דבר.
– אתה – גא מאד.
– כי כן יאה לי, אני בן תלמיד־חכם, ומי אתם?
– אנחנו...
– אנכי רואה ומבין, אתם עמי הארץ, ואינני חפץ גם לדבר עמכם.
– אך שמע נא...
– אתה חפצת לדעת מי אני – והגדתי לך, אתה חפץ לדעת למה באתי הנה – וגם זאת אגיד לך. אנכי הוא החוכר החדש, והיה שלום, לך לשלום, וכתב נא מכתבים, אמר האיש בצחוק עזות, ויחל לזמר איזה מזמור ויפן ללכת אל הקרון אשר ישבה בו החוכרת החדשה.

וצבור היהודים, אשר עמדו מרחוק ולא קרבו אל האדמוני, שמעו את כל השיחה, ויצחקו בקול לקראת רבי חיים, אשר שב אליהם בבשת פנים. כלם צחקו, מלבד הזקן אדום הלחיים, הוא העמיד את פניו, אשר אדמו עוד יותר, ועיניו הבריקו בכעס.

– אוי, זה הוא נוכל בעל שנים חדות וחזקות! עם איש אשר כזה... אנסה נא גם אנכי לדבר מלים אחדות, – אמר הזקן אדום הלחיים בקול צלצול מתכת, ויגחך בגחוך מוזר מאד.
והצבנצים צחקו כלם.
– חה, חה, חה! ומה רבי חיים? אצבע שלח למולך?
– ומה תחפצו אחים? רוצח היער, רוצח ממש, עז פנים ומחצף!
– הנה באת על שכרך, חיים, מה לך ולענינים זרים כאלה? גער בו אחד מרעיו.
– היהודי אתה או רוצח כהאדמוני הזה? – קרא חיים בכעס. – מה לי ולענינים זרים? רוצחים לעינינו נפשות, שודדים, חומסים, אנחנו נחשה?

– כגמולו עשו לו.

– למי?

– לנבל הנתעב הזה, לצדוק.

– למה זה תשנאהו? מה עשה לך?

– מה יכול הוא הנקלה והריק הזה לעשות לי?

– ואם לא יכול לעשות הלא בודאי גם לא עשה, ואם לא עשה למה זה תשנאהו חנם?

– העשיר, מצא הון לו ויגבה לב החזיר הזה ויתגאה.

– העשיר! הלא הוא עני ואביון, ואם יגרשוהו מהמלון, ולא יהיה לו מזון סעודה אחת, אם לא יחזר על הפתחים לבקש נדבות.

– השד לא יקחהו, הוא כלי וקמצן.

– ואתה, רבי חיים, תחשב באמת כי צדוק עני הוא? – שאל ברגש כעס וחמה אחד היהודים, אשר עמד עד עתה מנגד ולא התערב בשיחה.

– ומה תחשב אתה? כי הוא עשיר?

– הוי, הוי, עני מִסכן! ובקיץ הזה קנה לו המִסכן הזה עז רביעית.

– לוּ היה לשנינו יחד הכסף אשר לוה לקנות את העז הזאת, כי עתה היינו עשירים ממנו.

היהודי אדום הלחיים פתח את פיו בצחוק גדול, עד כי לא היה בו עוד כח לצחק ויקרא לחבריו:

– בני, בואו נא הנה, אראכם עשירים, הנה עשירים אשר כמהם לא ראיתם מימיכם.

ופתאם פרץ מהמלון קול צעקות ויללה, בני צדוק ראו את החוכר החדש ויודיעו לאמם, ותרב המהומה והמבוכה, וימהרו חיים ואחדים מחבריו אל תוך המלון.

– אחי, בכל זאת עלינו לעזור לצדוק, כי ישאר במקומו, – התל אחד היהודים הצבנצים שנשארו בחוץ.

– לא למענו, לא למען הנבל הזה, כי אם למען בניו הקטנים, הלא הם אחד עשר במספר וכלם קטנים עוד, אמר היהודי אשר לפני רגעים אחדים גער בחיים על אשר יתערב

— למאי נפקא מינה?

— למאי נפקא מינה... למאי נפקא מינה... — רוחו סער — ואתה האמנם לא תכירני?

— לא.

— לא? את שלמה? את שלמה חתן נתן הנגיד?

לא נפלאתי על אשר לא הכרתיו תכף. היכול לעלות על דעתי רעיון, כי אותו האברך המרומם והמהולל, נשוא הפנים, חתן גביר העיר—הוא הוא העצם המעוך. הסחוף והמקולל הזה? היכלתי לשער כי אותו האברך הנהדר, אשר שרשרת שעון זהבו נוצצה למרחוק, ילבש קרעים כאלה? ואותם הפנים אשר עצבונם התמידי נסך בהם הוד ויפעה יהיו למרודים ושזופים כל־כך? היכלתי לחשב כי במשך שנים אחדות מעת נדדו מנבוכה, משום מעשה שהיה, יהפך באופן כזה לאחר?

לימים נודעתי שהוא היה נודד מקלויז לקלויז בערים הגדולות. עת רבה לא יכל לשהות במקום אחד, כמו נתכון להגיד במדתו זו שלטיפוס בני־אדם שכמותו אין מקום בהאי עולמא. פעמים רבות קרה לי להפגש עמו אחרי כן במקומות שונים. מהלך מחשבותיו לא היה: למה אני פה? — אלא: מדוע לא פה? הוא מְעט לדבר, לאכל; ספרים לא קרא כלל, ורק יי"ש שתה הרבה הרבה מאד, כמה שהשיגה ידו. בקלויז „גמילות חסדים" שהה, כיוצא מן הכלל, כירח תמים, יען שם לא שמו אליו לב--ורק זה היה רצונו, ומשרת השמש, שגם הוא לא חכה ולא דרש כלום מן החיים, „נתאהב" בו ויסוכך עליו לפני השמש הראשי בדבר שקר לאמר: בן־עירו הוא...

האיש שלמה זה ערבני לפני איצה שמותר להרשות לי ללון. האחרון לא מרה את פי רעו, אך בתנאי כי אשכים ממחרת בטרם בקר והלכתי לדרכי, פן ימצאני השמש הראשי בבאו והיתה אחרית מיטיבי מרה וגם אני לא אנקה.

אכלנו לחם שלשתנו ושתינו „הטִפות המרות". שלמה השכור היה במצב של התעוררות־נפש עזה, דבר שאחרי־כן בהתגוררי עמו פעמים רבות דירת־ארעי הרגשתי בו לעתים מצויות. בשרטוטי פניו נראו ענויי סתירת־לב: כפי הנראה העירותי בו אז, למרות דמותו שכבר שכח הכל ואין לו שום קשר לאיזה דבר שיהיה, זכרונות תוגה

מרים . פניו היו פני להבים . בידו הרועדת החזיק כוס יי"ש ובפיו גמגם חצאי־מלים . . .

— „ואומר שגם זה הבל" . . . „ואומר שגם זה הבל' . . .

איצה שתה אך מעט , ואולם החמר החריף כנראה השאיר בו רשם חזק גם במעוטו . עינו הקטנה נרטבה , קומתו הננסית כמו נקטנה. רגעים אחדים ישב תפוש בשרעפים. אחר כך התעורר לאט לאט לשפך שיחו בחיקנו ולספר מכל המוצאות אותו בחייו , כלומר : מכל הבוז , הכאב , העלבון . . . האמנם לי נודעו רק פרטים , למשל , כי זה ארבע שנים שהוא „משמש" בקלויז מעת אשר קרהו האסון , שהוא מקבל שלשה זהובים לשבוע ואכילת „ימים' אצל בעלי־הבתים , שנערי הקלויז לועגים לו בלי הפוגות , קוראים אחריו מלא , חושבים אותו לחצי בר דעת והוא סובל מהם קשה . ואולם ספר־חייו בכלל נגל לפני תכף בהביטי בו לראשונה : מראהו הגיד לי מיד שבר־נש זה הוא אחד מאלה שבעיניהם הם אינם מוצאים להם זכות לחיות מרב שפלות , מאלה הסובלים עמוק בדממה ובהשקט ותרעומתם היא תרעומה אלמת , תרעומת עינים גרידא , מאלה המקמצים במלת־הגוף „אני" ובקשתם באה בסגנון „לו , אלמלי" , מאלה זבובי־אדם החלשים שלדעת חכמים רבים אין צערם צער כלל לעורר אי־רצון בהיותם למאכל להשממית — האמנם לכאורה אין זה מן הדין קצת — אבל כיון שדרך העולם בכך אסור להתמרמר , וכל המתמרמר נקרא שוטה . . .

— „ישתה וישכח רישו" . . .— המה השכור כל העת — וישכח ? . . . הבל . . . וישכח ? ישתה וישכח ? ישתה כדי שישכח ? — — הא ? ואיך הדין אם אינו שוכח ? הא ? ואיך הדין אם אי־אפשר לשכח ? נו ? „ישתה וישכח" . . . עצה טובה ! . . . „ואמר שגם זה הבל" . . . בעצמו אמר זאת . . . קהלת . . . לשיטתו ? . . .

— אי אפשר לשכח . . . כך , כמדומה , אתה אומר , ר' שלמה ? הא ? — התנער איצה לשמע הדברים הבלתי־מקושרים של רעו וישתפך גם הוא בשיחה נוגה ונלעגה ובשעת דבורו התעקם פיו כמעט קט ופניו העלובים קבלו העויות משונות — אי־אפשר לשכח ? . . . אסכים , אסכים . . . אעפ"י שבאמת , באמת . . . מה אשמה היא ? . . . דומה . . . מה אתם אומרים ? היא אמנם לא עשתה כבת ישראל . . .

לפנים גם לא נשמעו דברים כמו אלה... עון פלילי... אמת ויציב... אי־אפשר להכחיש... אי־אפשר לשכח... ואולם... הפך הדברים... לחיות עמי? עמי?... מה אתם אומרים?... הכל אמרו כי כזאת לא תהיה לעולם... הכל... הא?... והיא בעצמה אמרה בפירוש, בפני... גם לכתחלה וגם אחרי כן אמרה... בפירוש... כי תאמין... נו, מה אתם אומרים? הא?

– אַה! ע"ד אותה האשה החילות–קרא השכור זועף – אָ, אישון! חדל מפטפוטי־הבל... הנשים... קהלת היה חכם ממך... הוא ידען... ואני? איני יודע? אָ, ידעתין! על פי נסיון... הכל ידוע... הכל בהחלט... אין כל חדש להגיד...

– הוא הדבר כי „עם הארץ" גמור אני... – נשמע קול חנינה והצטדקות – בור דאורייתא... גם „חומש" לא למדתי... אבי היה עושה־כלי־עץ... דלות גדולה היתה בביתנו... לחדר הלכתי פחות מ„זמן"... ומן ה„תלמוד תורה" גרשתי... ראש גוי היה לי ולא יכלתי להבין דבר... לא ידעתי „להעביר הסדרה"... לא הועילו כל ה„הריגות"... ואבי, עליו השלום, גם הוא היה הורגני כשהיה מכה את אמי בחבלים... כעסן נורא היה... וי־וי, על הראש, על הראש... מקום אחר לא ידע... אל הספסל היה אוסרני ומכה בלי שעור... ולו ידעתי על מה...

מעין הנאה היתה על פניו בספרו את העובדות האלה; במין צחוק שיש בו חרדה, דאבה וגם ענג עָקמו שפתיו בזכרו את התקופה הזאת. הוא הוסיף במתינות:

– רק „זכות אבות" היא שנשארתי בחיים... „זכות אבות" גמורה... שתי אחיותי הקטנות מתו ביום אחד ואני חי עד היום הזה... חי... רק עם הארץ אני... לא זכיתי... עוד בהיותי נער קטן, הרבה הרבה לפני „בר מצוה", הייתי לשוליא דנגרי... אחר כך לשואב מים עד אחר חתונתי... חתונתי... אוי, צדקת, ר' שלמה, אי־אפשר לשכח... מת אתם אומרים? –

אנחנו לא אמרנו כלום. אני לעסתי את הלחם בתכיפות ושלמה גמא מן הכוס אשר בידו. חלונות הקלויז היו פתוחים. נגשתי ואשקיף החוצה: ערפלי־אפל וחשך בלול... רוחות לא טהורות מנשבות ומתאמצות לכבות את „נר התמיד" הרועד והשוקע

מרפיון־אונים... העבים רודפים איש את רעהו וחונקים ועושקים ומסיגים גבול — – האמנם ממהלך כזה יטהרו השמים?...

עצבת נוראה כסתני... עצמתי את עיני ואמלא הרהורים.. לא רעיונות נכבדים, לא הגיונות נפלאים, לא מחשבות הוגי־דעות הנולדות על פי תכנית מסוימה ומדעית, היוצאות בקרירות, במנוחה, בהנאה, הנכתבות בהצטחקות של הכרת ערך דעת עצמו שעל שפתי „החכמים" ו„המלומדים" – הפליסתרים; לא, לבשתי ולכלמתי בפני אנשים גדולים, לא באלה זכיתי להמלא אלא– בהרהורים... הרהורי איש לא למד, הרהורים עפים באויר ומרפרפים באין־סוף, צועקים מרה, חודרים ומזעזעים, בוקעים ונוקבים עד התהום, מעינים ומנקרים באשפת המון מעללי־איש, מסתכלים ובודקים במסתרי הבריאה וסדריה, נגשים אל התעלומה, הסודות והרזין דממלאין כולא עלמא, שוקעים בנהרי הזעה, הדמעות והדם השוטפים מחברנו בשעת אשרנו, מבקרים ומנתחים את החיים הנרקבים עם כל הגזלה, הסכלות, הפעיטות והשקר שבהם, מתפרצים ועולים למרום, שואלים ושואלים: הוי, מה כל אלה? מה? — — איככה לחיות ומה לעשות? — – היבאו הימים וחדל האדם מהיות חית־טרף קטנה והיה לנשגב ולעליון? — — מתי, הוי מתי, נהיה לאחרים, לחדשים? – מתי תכלה כל הרשעה כעשן? – מתי תמלכנה הקדושה והרוממות? מתי ישתררו ההוד שבנצח וההתבוננות שבתפארת בכל הויתנו? – — —

פקחתי את עיני... החלכה הנדכא והנרמס עודנו יושב על מקומו... איש־הרוח בן־עירי ממלא את ריקניות נפשו בכוס שבידו... — ויהי הקרח הנורא בלבי...

מהרתי להפסיק חוט רגשותי והרהורי לבל יסתבך ויתבלבל;.. שבתי למושב שלשתנו.

שלמה, כנראה, זכר מחייו איזה דבר מעיק ומכאיב למאד ויחל לטען את איצה על התקשרו באשה... וקולו בדבר הזה היה קול־חוזה מבהיל...

— למה, אני שואל אותך, שוטה שבעולם, למה ומדוע? הא?... שאל את פי, הבל! שאל את קהלת ויגדך...

— אי, ר' שלמה, ר' שלמה, מאין לי לדעת דבר? עם הארץ...

– עם הארץ! – צעק השכור בחמה ויניע בראשו למעלה ולמטה – ואני?... הא? למדן? חכמתי? יודע־ספר? מפולפל? – ולידי מעשה... הא? הבלי־הבלים! –

וככלותו לדבר הדברים האלה התנפל על הספסל ולא פתח עוד את פיו. גופו התטלטל מצד אל צד ופניו היו מלאים חולי נעכר ואֹדם להבה. ואיצה ישב רגע מבלי נע ויבט ברעו, אחרי כן קם באנחת דממה ויוציא מאחורי התנור שק מלא תבן ויניח למראשותי חברו בזהירות של כבוד. אף הגה קל לא הוציא ורק לא חדל מהניע בראשו. בשובו למקומו החל, אחרי דממה קצרה, להמשיך את שיחתו באזני.

– בודאי... אני האשם... ר' שלמה צדק...— אַ, ר' שלמה...— אבל... בכל זאת... מה אתם אומרים?... בחור בן עשרים וארבע הייתי... אבי כבר היה בעולם האמת... הוא מת בטרם היותו בשנת הארבעים... ואמי שנשארה בחיים בלבלה את ראשי... יומם ולילה לא נתנה לי מנוחה, יומם ולילה... מה אתם אומרים? היא היתה חרשה ובלה ותשכב כל העת על התנור... לא היה למי אף לבשל מעט נזיד... ואני עובד כל ימות החול כמו שצריך להיות, כחמור ממש... נו, יום־השבת בא–מנוחה, קפיטל תהלים, אבל לא יותר... לטיל לא אהבתי כאחרים, כברוכ׳קה השואב־מים, למשל... זה לא היה ממנהגי... דומה שמעולם לא עשיתי רע לאיש, ואף על פי כן היו הכל מתקלסים בי... הכל... זקנים עם נערים... מה אשמתי לא ארע... הנאה גדולה היתה להם להסב לי עגמת־נפש... ואני בושתי מפני הכל... אני בעיני... בישן אני... חה־חה... ללבש בגד חדש אני מתביש... הכל לועגים... הא? מה אתם אומרים?

— נו, אני יושב בית כל היום... ישן, יושב, מביט בחלון וחוזר וישן... יגון, ידידי, יגון!... כמו מחטים מתחתי... ללכת לטיל אין חפץ... לבית־המדרש–לא־עת, כי הלא ללמד לא אדע, בעונותי... ובבית – קשה הישיבה... הכל, הכל חיים, מקבלים ענג שבת–ואני מה?... הנני אמנם... ובכל זאת... ובכל זאת... איך להגיד?–גם נשמתי לאו צנון היא... חה־חה... הא, מה אתם אומרים? – ואמי עוד לא תתן לי מנוח... „מתי אזכה?

שא אשה בטרם אמות...לכל כבר יש נשים וילדים״... ואני בעצמי– גבר הרי הוא גבר... מי יודע, לו אשה צנועה וטובה – אולי היה יותר טוב... ומלבד זאת, איך אפשר באמת להיות רוק לעולם?... מי עושה ככה? הא? מה אתם אומרים?

– נו, ויחלו לדבר בי נכבדות... ועוד הפעם שחוק: חתן יפה! מי זה תאבה להנשא לך? חה־חה־חה! והעיקר ברוכ׳קה היה ממרר את חיי ומכלימני בכל עת מצא... את „בעלי־בתיו״ לא בזתי ממנו... חס־ושלום! – כך... בלי כל שנאה... ענג בעלמא... רבון־העולמים בראני כזה, ומי יריב עמו? ובכן החרשתי ואצפה לחסדיו יתברך... אֶ – אֶה! –

אנחת־לחישה עמוקה ונענוע של יאוש בימין ובראש הפסיקו לרגע את הספור המקטע.

–... ואז החל השדכן לשדך לי את השדוך ההוא. במשך זמן קצר היה ראיון. למה אאריך? אני הייתי מרוצה תכף... לסוף אמנם לא התנהגה כבת ישראל, אבל – האמת היא אמת – מעלות רבות היו לה... אדם!... חיה, שובבה, שמחה תמיד... משתכרת: עשרים אגורות ליום היתה מקבלת בבית חרשת לגפריתיות – האני עוד לא אחפץ?... ואמנם כשנודעתי, ידידי, שהיא לא תאבה– נהיה לי... לא אדע מה זה היה לי – – כל העת... באמנה פחדתי מפני מה... ואולם, מה לעשות... יהי אלהים עמה... מסתמא לא ממנו יצא הדבר... הא? מה אתם אומרים? הכן אדבר?

– אבל הסוף היה אחר, לאסוני, –המשיך איש־שיחי באנחה חרישית, קבורה ומתפרצת – בעיר אמרו כי לה ישתדך שמרקה הפולטבי... לא, לא ישתדך כי אם ביניהם איזה אהבים – עגבים– מי יודע – ורק נדוניה חסרה... אביה היה אורג ואביון מדכא... שמרקה עבד עמה ביחד בבית החרשת... כעבור שבועות אחדים לראיוננו נסע שמרקה פתאם לביתו... אני זוכר שבאותה השבת באתי אל ביתם... הכלה בוכה... הכל עצבים... נדהמתי! בעוד ימים מועטים – אני מכפר בקיצור – היו תנאים... הכל אמרו כי אבותיה כפוה ותסכים... בכל זאת הייתי שמח שזכני ד׳... אבל שמחתי היתה עד ארגיעה... ראשית לא חדלה הכלה מבכי ולא דברה עמי דבר... אחר כן כעבור ירחים אחדים יצא לעז... ידעתי

אמנם ששמרקה הוא לא אַי־אַי־אַי בּיראת ד׳... בחור מהחדשים: נמהר, קל־במצות ועז פנים—ובכל זאת לא האמנתי בשום אופן... ואולם כל החבריה של העגלונים ושואבי המים הרעימוני מאז על כל מדרך כף רגל: מה שלום כלתך, איצה? שמריל הפולטבי איש חיל! היה – ואיננו... קיצור הדברים, ידידי, אם אמרתי לספר הכל — אין מלים בפי...:

פה הפסיק מספרי. לראשונה נרגע מעט ויסמך את ראשו בזרועות שתי ידיו החלשות ויצלל בדומיה רגעים אחדים... אחר כך נזכר כי עוד לא ברך ברכת המזון על הלחם אשר אכל, ויחל לברך בלחש. ואני התהלכתי בקלויז אנה ואנה ואסתכל בשפתי השכור שהתנודדו...

הוי, כמה מרירות בצבצה בנדנוד הזה!

ובלבי התיצב אז כמו חי זכרון בהיר מחייו הקודמים טרם עברו... ואזכור המון עובדות, אמרות ומחזות; ואזכור את התמהון הכללי שהיה בנבוכה העיר הקטנה אחרי אשר הוכרח האיש הזה מטעם הגביר חותנו לגרש את רעיתו הצעירה והיפה אשר כבר ילדה לו בנים ולעזוב את העיר. בנופיות אנשים־גמלים עמדו בראש הומיות, פיותיהם היו פתוחים וימללו. הרבה ספורים ואגדות יצאו בנידון זה ויעברו מפה לפה. יש אשר ספרו בהתפעלות והתעוררות רבה איך ראוהו בעיניהם עצמם מתהלך ביער הסמוך אל העיר ומדבר אל נפשו כמשגע גמור, ועוד זאת, כובעו היה מנוח אצל אחד השיחים והוא היה גלוי ראש. יש אשר ספרו בהתול על דברי הבלבול שהתמלטו מפיו אחר הגט: את פירוש כל הדברים אי־אפשר היה להבין, אך קִשבם ותמציתם היו צערו ואסונו מה שהוא משאיר אחריו „קדישים"... עד היכן מגיע מח מהופך! „ספרי־טרפה" נחוצים לו ו„קדישים"—למותר.

שמעיה הפרוש, החסיד החבד"י, הסביר בארוכה ב„בית הליובַּויצי" לפני עדת יהודים את המהפכה הנפשית של הסר מן הדרך, ויספר על מה התגלע הריב בין החותן וחתנו: עוד אשתקד כבר נפל סכסוך ביניהם; ר׳ נתן הפץ כי גם שלמה יהיה „מתנגד" כמהו, אבל האחרון קרא קול אחד כי אינו יכול בשום אופן להשאר מתנגד, כלומר, לראות רק את קליפת התורה ולא

תוכי־תוכיותה; הוא נמשך אל החסידות ו„הפנימיות" כמו במלקחים ממש, כלות־הנפש ... נו, נתן הלא הוא – נתן! גסות־רוח ומחלקת... הרעיה התעלפה... וההוא גברא עמד על דעתו וסוף־סוף נסע „אליו יחיה" וחזר על כל „הכתבים", לא הניח דבר גדול וקטן—ולא יצא בשלום. לאו כל אדם זוכה! קושיות חמורות נשארו בלבו—ונפגע... לדוגמה, ידוע לכל אנ"ש שרבא רבבות עלמין אשר לאין ערך ומספר כולהון רק קרן אור של אין־סוף, ברוך הוא, שנשתלשל למטה בהשתלשלות אין קץ, דרגין לפנים מדרגין, כדי להצרף בצרופים וצרופים דצרופים עד שישובו למקורן מזוקקין ומצורפין — דומה, פשוט בתכלית הפשטות, והוא, השוטה, שואל אחרי כל אלה: כיון דכל התכלית היא שיבה למקור — הרי סוף־סוף עולם דבריאה לאיזה צרך?... לכאורה יבין כל תינוק בלי כל ספקות שזה מחסדי הבורא ית"ש לבל יאכלו בני־נשי נהמא דכסופא... למאמינים בני מאמינים דבר זה ודאי, בעזרת השם, ואולם נשמתו של אותו האיש היא מקליפת נגה, בבחינת נשמת אחר שקצץ בנטיעות כידוע, וד"ל... סופו הוכיח על תחלתו שבנסתרות לא היה לו עסק, כי יצא מרעה לרעה והחל להשפיק בילדי נכרים — ונתבלבל...

והכל זמזמו בשפתיהם, הכל נענעו בראשיהם, הכל נבאו כי בקרוב יצא מדעתו, מלבד אלה שטענו בחזקה כי כבר מטרף־בדעת הוא לכל הלכתו, כי היעמוד לב באיש בריא לעזב רכוש גדול כזה של ר' נתן? ואלמלא היה רק אפיקורס בלבד, לא משגע ממש — היה בודאי חוזר בו, והברירה הלא היתה בידו!

— וכי אפשר הדבר באמת, — חזקו אחדים הדעה הזאת— וכי אפשר שיחשב אדם בכל המוחין במה שלא הורשה ובדברים שלמעלה מן השכל ולא תטרף דעתו עליו?

נבואתם של מגידי מראשית אחרית אלה לא נתקימה לגמרה. רשמי פני שלמה והתכוצות קרני עיניו בשעת סערת נפשו העידו בו למדי שלהותו לא אבדה לו דעתו, כי עוד לחשו ניצוצות לוהטים באוד המצל־מאש הזה. . . . .

* *
*

היתה השעה השתים עשרה.

איצה, מבלי שאל את פי המוכן אני לשמע, שב לספורו בכלותו לברך. ישבתי. בעיני ראיתי כי היצור השתקן הזה, אשר מבטאו לא ברור ומלונו אינו מצטין בעשירות נפרזה, לא ייעף ולא ייגע לעולם לספר את העובדה המשתמשת בתור מרכז־חייו, וכי במדה ידועה הוא משתדל למצא מלים נכונות וניבים מדויקים בשביל לתאר הדבר כהויתו. ביותר הרגשתי זאת כשהחל להביע לי את כל מצב חייו הפנימיים לפני החתונה ואחריה, וביחוד רגשותיו בשוב צוררו לימים מועטים לב. עיר־מגורו וישכר חדר למעון באותו הבית ששכן בה הוא, איצה, את אשתו החדשה ויחיו כאשר צוה ד׳.

— כפי פרנסתנו השתכרתי אז... וכמה היו צרכינו? שני אנשים... נו, השאר — היה כן: לי לא חסר דבר... מוכן הייתי לעשות כל אשר היא רוצה... והיא... גם היא שנתה לטוב, גאותה הושפלה... לא התעמרה בי ופשיטא ללעג בפני — חס ושלום! היא היתה ככל הנשים... ורק לקחת את אמי לביתנו לא הסכימה... נו, הלב כואב בודאי: אם זקנה... אבל מה לעשות? לריב אתה לא יכלתי... אינה חפצה — יהי כדבריה... בעת ההיא, לכל־הפחות, תמכתיה ונתתי לה ל„הוצאותיה" כי תגור באיזה מקום בשכנות — והלא רע היה שבעים ושבעה כש„אחר המעשה" עזבתיה לגמרי בלי מגן ומחסה... (הידעתי אז באיזה עולם הנני ומה אני עושה?...) ד׳ האחד יודע מה היה קצה! האמללה נשארה לעת זקנה כאניה בלב ים... העודנה בחיים עתה?... אֶי־אֶי־אָי, לעתים קרובות היא באה אלי בחלום פצועה ועורת... הלא רק בן אחד אני לה...

הוא כמו התנודד. שעה קצרה דלה עינו לאפלה שבחלון כמו משם תבקש להודע הדבר הנסתר... אחרי כן שב לענינו:

— נו... אמרתי, אם לא בעשר אבל במנוחה נחיה... ברוך השם! אבל היינו דאמרי אינשי: „האדם יחשב והקדוש ברוך הוא

ילעג לו"... אָ־אָ־אָה, כנראה ד' לא רצה... עלג אנכי... אין מלים בפי לספר הכל... לזה נצרך אדם מושלם... כחצי שנה, אפשר לאמר, חייתי ככל האנשים... אחר כך קרה הדבר הראשון... היא... היא...— הפילה ילד מת... לא טוב! צער גדול!... ובכל זאת, אפשר שהייתי שוכח הדבר בקרב הימים והיה—נו!... אבל בעוד זמן קצר אחרי „הדבר" בא פתאם הוא, העוכר־ישראל לעירנו... דבר־שטות יִזָכר, אמרי אינשי: אני זוכר שבשובי אז בערב הביתה ואמצאהו שוכן בחדר השני—לא ידעתי את נפשי מרב צער... מה? מה?—איני יודע בעצמי... לא טוב— ודיו... לבי הגיד לי אמנם... מיום בואו נשתנה הדבר תכלית שנוי...

פה פֵרטו פרטי השנוי: ציורים שונים ומעשים רבים שבאו בגלוי ובסתר כאחד, רגשות מוזרים, מענים ומדאיבים של הכרת שפלות עצמו, של בֹשת מפני חטאי אחרים לנפשו, של קנאת גבר רפה בחזק ממנו, של תקוה נכזבת פעמים רבות, של הכרח להודות באפיסת אונים שאין להכחיד הרעה, של יראה מפני שחוק הבריות והצרך להעלים, לדום בהתפלץ הלב מלעג שאננים— והכל היה כמו מטושטש קצת ובאופן משונה... באחת: „דרמה" קטנה, פשוטה ומצויה העמדה באותם שני החדרים הצרים, דרמה שהנפשות הפועלות בה תוכלנה להיות רק מהמין ההולך על שתים...

לאחרונה הגיע איצה בספורו לאותו הבקר שדכאהו כלה ויביא השנוי המוחלט בחייו, ויסיעהו מעיר מולדתו, ויפרידהו מעל אמו האובדה, ויחזירו ימים רבים על הפתחים בתפוצות ישראל, ויביאהו, לבסוף, לה. העיר הנכריה לו להתגולל בקלויז עיריי, גלמוד, בדד ולסבל חרפה ומצוקה גדולה כיום הזה.

— זה היה כששה או שבעה חדשים לבוא „הממזר" ההוא, בתקופת טבת. היום קצר והעבודה בלי שעור: צריך להספיק מים לכל בעלי הבתים, והלילות, להיפך, ארוכים, ועל כן היה מנהגי בימי השבת לשכב לנוח תכף אחרי ארוחת־הערב ולקום בשעה השלישית, לערך, ללכת לקלויז „חברה משניות" לאמר „תהלים" לאור הנר. עליך לדעת, ידידי, שבעיר מולדתי יש אמנם בני־

אדם המנוערים מן המצות, אך יש שם גם יהודים אחרים לגמרי: בימות החרף בשבת הקלויז „חברה משניות" פתוח כל הלילה. ובכן השכמתי גם אז כמשפטי ואתלבש ואצא בלאט ובחשך על בהונות רגלי לבלתי אעוררה... לבי היה נשבר ונדכה למדי גם בלי זה ולא אביתי לעורר עוד לעגה... הם הלא היו לועגים לי וקוראים אותי בשם „ירא שמים"... שניהם כאחד היו טובים... בבתי־חרשת עבדו מימי שחרותם... תורה לא למדו — ואיככה יש לדרש מהם כי יהיו יהודים כדבעי? ואמנם בנשף אשר לפני הבקר ההוא באתי רעב ומצונן ועיף — שבור ממש — מבית־התפלה... אני ממהר לקדש על החלות... היא שם בחדרו... נו, דבר רגיל... „מלכה! מלכה! קידוש!" והם — חה־חה־חה! בצחוק מופקרים... כאלה „הגוים" הלועגים ליהודי... ולמה אני מספר לך, ידידי, כל אלה? — להגיד לך כמה היה לבי נמס וצערי—אין לשער... לדבר עמה בזה ידעתי כי אין כל תועלת... ומה אדבר? אך לא!... אני אומר דבר שקר: פעם אחת לא התאפקתי ואחל: מלכה, כך וכך... איני זוכר בדיוק מה דברתי... היא שכבה על המטה ואני יושב — ואיני יודע מאין נמצאה לי אז לשון כזו... אבל, ידידי, מה תדמה עשתה היא? — אשה... כראוי לא דברה... לא דברה כדבעי... לכתחלה כמו נתעצבה ובעסה... אחר כך — צחקה... „לדבר רק עמך, איצה בעלי?... חה־חה־חה!" נו... וכשהיתה היא צוחקת, ידידי, היו נעשים בלבי נקבים, נקבים... אֶי־אֶי־אֶי... עולם טוב! נו, מה יש פה להאריך? אשובה לעניני... במה אני עומד? כן... יצאתי ואעזוב את דלת הבית בלתי סגורה כמימים ימימה... הלבנה האירה „מחיה נפשות"... נהניתי מאד על אשר השכמתי קום... לקור החזק הלא הורגלתי, ברוך השם, ובבואי לבית־המדרש החמתי את עצמי היטב, היטב אצל התנור... אני הייתי מהראשונים... ואשב לא הרחק מר' אברהם זכר צדיק לברכה... ר' אברהם הגרודני היה אז עוד בחיים והיה „מגיד" חומש בבית מדרשנו... כל השומעים עוד לא התאספו... ישבתי — והוא, זכרונו לברכה, למד בפני עצמו „מדרש" או ספר אחר... מאין לי לדעת? „עם הארץ", בעונותי, מאומה לא למדתי... ואולם באמת אף שלא

הבנתי למודו הרגשתי ענג־שבת באמת ובתמים וגם דעתי נחה מעט... אַה, יסלח להם הרבונו של עולם... שלא כשורה יתנהגו עמדי — יהי ד׳ עמהם!... האשמים הם?... אנשים פשוטים... לא ידעו איך להיות יהודים כדבעי... נחמתי את עצמי, נחמתי... הטיתי אזן ללמודים... גם בלאו הכי הנני, ברוך השם, בור שאינו מבין דבר—אך אז הרעותי להבין מבכל ימי השבת... אין הדברים נכנסים כלל לתוך אזני... כמעט איני שומע כחרש מלרה... והלב — טיָך־טיך־טיך... בלי הרף אף רגע... התשמע? — כתקתוק השעון ממש... „הלב הוא נביא״ אמרי אינשי... וזה אמת? מה אתם אומרים?... אני אומר ה„תהלים״ בלי דעת כלל... חוזר אחרי עמוד אחד עשר פעמים... ובקרבי כמו איש אחד יושב ומגרה בי: „רחמנות״ עליך... רחמנות גדולה... מה הם חייך?... ככלב הנך בביתך... כאב, ידידי, כאב אנוש!... בקיצור, הבקר האיר, כל היהודים כלו ללמד ויכונו להתפלל ותיקין... אני גם כן הייתי מתפלל תמיד במנין ההוא ואח״כ הייתי הולך לביתי לשתות „ציקוריה״... ואז, ידידי, בבקר ההוא —, איני יודע איך היה זה, גמרתי אמר להתפלל במנין השני וללכת, לעת־עתה, הביתה... איככה אמר זאת?— איזה רוח משכני לביתי, להותי, או — מי יודע — שבח לרבון העולמים!... אצלנו היהודים הלא לא דבר קטן זה... „אשת־איש״... שכחתי איך אמר הרב כשבאנו להתגרש... מלה חמורה... אָה!... הא? מה אתם אומרים?

— נו...

— נו, אני שב לביתי, נגש אל הפתח - נעול! ואחל לדפק אחת, שתים, שלש... תמיד הייתי בא בשעה התשיעית והייתי מוצאה ערה ולא ידעתי מנהגה: היורדת היא לנעל את הפתח אחרי לכתי בטרם בקר אם לא? בקיצור, אני דופק עוד... אני דופק כרבע שעה... אין פותח!... על לבי לא עלה, בכל זאת, כל דבר רע חלילה... ידעתי כי הם מצחקים, משתעשעים, מתאבקים יחדיו וגם זה דבר לא טוב מאד - אבל... מה?! וה„משומדים״ הם? בקיצור, אני דופק עוד... וכל דפיקה דופקת גם בלבי: סטוק־סטוק... בשרי סמר... חם לי וקר—אין פותח... אני־

ממהר לפתח תריסי־החלון ולדפק בשמשות... ולנגד עיני חלפה בחפזון בריה לבושה לבנים... אני הלא הנני בעל־מום, ברוך השם, היטב לא אראה, ואדמה כי זו אשתי הולכת לפתח... אני מחכה ומחכה — אין איש... ובכן מי זה עבר? הא? בלבי — „חלשות" ממש... האמנם? נכון הדבר כנבון היום... אַי־אַי־אַי... אָי־אָי־אָי . . . .

— —

פני המספר התנוצצו באימה. עינו הפקוחה נמלאה גם היא יראה נוראה והעוררת התנודדה בחרדה. לפי ראות עיני אמנם עוד רבות היה את לבבו לספר מחייו ש„אחר המעשה", אחר הודעו... אך שלמה, שהתעורר משנתו ע"י שעולו, הפסיקו לגמרי בהתנפלו עליו על אשר יספר... למה? — הוא שואל... מי ישמע? מי יוכל להועיל?

— שכבו, פתאים, שכבו! לספר ספורים ישבו!...הא? — יסורים... במי האשם? נו, למה? למה כל הדברים? — נו...!

איצה נבהל, בחשבו כי רעו ישן הוא, ובהחלו בדממה לסגר החלונות ולהכון לשכב, מלמל בפני עצמו שאי־אפשר להתאפק, אי־אפשר, בַּלב... בלב...

— שכב גם אתה, ידידי! — הפסיק התנצלותו ויפן אלי— כי עליך הלא לקום במהרה... בעוד שלש שעות... הוא איש קשה... השמש איש קשה... כמעט כקצין, כהגבאי... רק מפניו הוא ירא בעצמו... והיה במצאו אותך פה ירים קול־זועות: איצה! איצה! רגלך בל תוסיף להיות פה... גנבים אתה מניח פה לישן... חה־חה, בעיניו כל דל — גנב... הא, מה אתם אומרים? —

— אנשים ישרים! תפח רוחם... כרסים עבות... דם־עניים...— הגה השכור בקול חצי ישן.

— גם לישן לא יוכל...— התאנח איצה — הוא אינו ככל השכורים... צרות... מילא אני — נו... אבל איש כזה... איש כזה...

שכבתי על הספסל והקשבתי לקולו של איצה ששח בלחישה כי אם יגרש — לא ייראו... אין רע... גם בלי זאת הוא צריך

לשוב אל אמו... ה„יאהרצייט" של אביו הוא בי"ז בשבט — ולה הוא בן יחיד... „קדיש" יחידי... הוא יצבר מעט כסף... ב. רחוקה, רחוקה, אבל הוא יחזור על הפתחים עד באו שמה... „קדיש"... — ויישן.

השכור שכב פרקדן והשתעל. בשעולו כמו צלצל הד קריאתו: הכל בהחלט... הכל בהחלט...

רגעים אחדים טבעתי גם אני בזרם הרגשות המדכאים והמבלים האלה... אחרי כן נזדעזעתי וכל חושי התקוממו בי: האמנם? רבונו של עולם, האמנם? —

...ולו גם אין עמדה תחת השמש, לו גם אין תכלית מסוימה לכל אלה, לו גם... לו גם...— — — בכל זאת... בכל זאת — האמנם?

לאחרונה: האמנם הבל כל אלה השעבודים, המכאובים והיסורים האיומים שבהם רוחשים כתולעים כל הבריות והיצורים, בקטן כגדול?...

ובעבור שעת נדודים של רגשות מתרוצצים והרהורים מבולבלים בדבר השאלות העולמיות של ההויה והחדלון, הטוב והרע, — קמתי מדאגה בדבר פן אישן ובא השמש הראשי והפלה את מכותי ורע גם לאיצה בעבורי, — ואצא החוצה.

הגשם פסק, אך השמים עוד לא הטהרו, האויר לא צֻחצח, כוכבים אין, עמוד השחר לא עלה, הרוחות המזיקות לא חדלו מהפיח...

מאחרי צל־חיים, צל מעשים, צל אנשים; ולפני — חשכה שבאורה וצללים, צללים, צללים...

הוי, עולמו של הקדוש ברוך הוא!